

pag 65/ 74/ 76/ 77/ 78/ 82/ 83/ 84/ 89/ 513/ 526/

IN

EPISTOLAM D. PAVLI APOSTOLI AD TITVM COMMENTARIVS,

CVM ALIQVOT DIGRESSIONIBUS, ſeu totidem locis communibus, bona ex parte ad hodiernas in Religione controuerſias pertinentibus,

Collectore CLAVDIO ESPENCAEO *Pariſienſi Theologo.*

Digreſsionum præcipuarum index proximè ſequitur argumentum Epiſtolæ.

Acceßit & index alter rerum in toto commentario memorabilium.

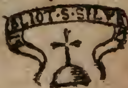

PARISIIS,

Apud Nicolaum Cheſneau, via Iacobæa, ſub ſcuto Frobeniano, & Quercu viridi.

1568.

CVM PRIVILEGIO REGIS.

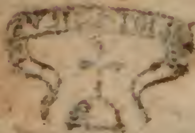
Expurgatus ex censura Hispan.

PRIVILEGII SENTENTIA.

CAVTVM eſt autoritate Caroli, IX. Francorum Regis Chriſtianiſſimi, ne quiſquā alius, ante nouennium ab impreſſione ſingulorum librorum, Opera vlla Claudij Eſpencęi, Theologi Pariſienſis, excudat, néve vendat, præter eum Typographum, cui excudenda autor ipſe dederit. Qui ſecus fecerit, libris, & pœna in ſanctione æſtimata multabitur. Priuilegium Pariſiis irrogatum, V. Nouembris, Anno M.D.LXVI.

Per Regem, ad relationem D. Cancellarij.

CAMVS.

IN EPISTOLAM D. PAVLI APOSTOLI AD TITVM, Collectore Claud. Espenc. Parisiensi Theologo,

ARGVMENTVM.

Apostolicas Epistolas vt hæretici tractarunt.

PRIMVM quidem ex Hieronymo discendum, non defuisse olim iam, qui Apostolorum epistolas, non Apostolorum Christi fecerunt esse, sed proprias: verùm adeò fide indignos, vt mirum sit, quo sibi modo Christianorum nomen auderet vindicare: Martionem loquor & Basilidem, qui & de cæteris epistolis nihil non suo dogmati contrarium erascerunt, & nonnullas integras repudiauerunt, ad Timotheum vtramq;, & quam nunc conamur exponere, ad Titū. Nec vlla quidem causa reddita, cur eas Pauli esse non putauerint, sed hæretica scilicet autoritate pronunciātes, Illa eius est, hæc non est, sed eadem autoritate pro veritate refellendi, qua nō erubescunt falsa simulare. Et meritò miratur Tertullianus ad finem librorum aduersus horum priorem, cùm hic, literas ad vnum ho

minem. 1. Philemonem factas receperit, quid has de statu Ecclesiastico compositas recusarit, affectasse scilicet etiam epistolarum numerum interpolare, Quin hanc eorum eísque hac in parte consentientium assertionem paruipendens Tatianus Eucratica, aliquot licet alias repudiet, hanc vel maximè Apostoli esse pronunciat. Scribit ergo Apostolus ad Titum discipulum suum in Christo filium, Cretæ ad Ecclesias instruendas relictũ, è Nicopoli in Actiaco litore sita, & præcipit vt eò ad ipsum venturus, è duobus in Cretam appulsis, alterũ, vel Arteman vel Tychicum ibidem relinquat. Et Titi quidem cùm aliàs & apud alios commeminit, tum in posteriore ad Corinthios multis eum ornauit laudibus, ca. 2. Non habui, ait, requiẽ spiritui meo, quod non inuenerim Titum Fratrẽ meũ. 7. sed qui consolatur humiles, consolatus est nos Deus in aduentu Titi: Consolati quidem sumus, in consolatione autem nostra abundantius gauisi super gaudio Titi, quia re ectus est spiritus eius ab omnibus vobis, & si quid apud eum de vobis gloriatus sum, non sum confusus, sed sicut omnia vobis in veritate locuti sumus, sic gloriatio, quæ fuit ad Titum, nostra, veritas facta est. 8. Sic vt rogaremus Titum, vt quo cœpit modo, ita perficiat gratiam quoque in vobis, istam. Et gratias ago Deo, qui dedit eandem pro vobis solicitudinem in corde Titi: quoniam exhortationem quidem suscepit, sed cùm solicitior esset, sua voluntate profectus est ad vos. Et, pro Tito, qui est socius meus, & in vobis adiutor, & 12. Rogaui Titum, Num Titus vos circumuenit? Nonne eodem spiritu ambulauimus? nonne iisdem vestigiis?. Vt in vnis iisdémque literis

Titi in Epistolis Pauli laus & mentio.

de vno eodéque filiolo nescit desinere! Et. 2. ad Tim 4. in multis se relinquentibus hypocritis. Hunc non com numerat, sed sua eum volūtate atque mißione abiisse in Dalmatiam innuit. Quod autem scribit ad Gal. 2. Ascendi Hierosolymam assumpto simul etiam Tito. Nec Titus qui mecum erat (comes meus) cùm gentilis esset, compulsus est circuncidi, nec quidem propter subintroductos (subreptitios, obiter ingressos, emissarios) fratres, qui subintroierant (obrepserant, sese insinuauerant) explorare (perscrūtari ad speculandum) nostram, quam in Christo Iesu habemus, libertatem, vt nos ad seruitutem redigerent, aut adigerent. Quibus neque ad horam (nec ad tēmpus aut momentum quidem) subiectione (parendo) ceßimus, vt veritas Euangelij apud nos permaneret. Cùm è contrario Timotheum alterum discipulum secum etiam assumptum circunciderit, propter Iudæos, qui eum vtique sciebant matre quidem Iudæa fideli, sed patre gentili genitum, Act. 16. Huius partim discriminis occasione mota lis est inter nobile par illud amicorum, sed hîc acerrimorum antagonistarum, inter, Hieronymum dico, & Augustinum, ob legalia in Christi morte mortua, sepulta, abrogata, & Pauli tamen exemplo in Timotheo quidem ea obseruantis, seruanda aut seruatu licita videri, in Tito autem eadem minimè seruantis, nec obseruanda, nec obseruatu licita. Et hoc quidem sui loci esset atque indigeret, hic tantùm adnotabimus, quæ è re sunt huius in Paulo erga discipulos discriminis atque dispensationis. Exclamat itaque Hieronymus, Epistola inter Augustinianas, XI. O Beatè Paule, qui in Petro simulationem repre-

Titus cur à Paulo non fuit circuncisus.

De hac Pauli dispensatione conuenit Latinis & Græcis, nominatim Chrysostomo, eo loco.

Timotheus cur à Paulo circuncisus.

Legalia post Christi mortē quatenus seruata, nec tamen seruanda.

Petr⁹ à Paulo reprehensus.

henderas, qua se subtraxisset à Gentibus, Iudæorum qui à Iacobo venerant, metu, Cur Timotheum patris Gentilis filium, vtique gentilem (nec enim Iudæus erat, qui circuncisus non erat) contra sententiam tuam circuncidi coëgisti? Respondebis: propter eorum locorum Iudæos. Qui igitur tibi ignoscis in circuncisione discipuli venientis ex Gentibus, ignosce & Petro præcessori tuo, quòd aliqua fecerit metu fidelium Iudæorum. Respondet Augustinus, Epistola XIX. Paulum legitima illa celebrantem, cùm aliàs, tum vel quando Timotheum circuncidit, non ad hoc id egisse, vt putari videretur per ea etiam sacramenta Christianam salutem dari, sed ne quæ prioribus, vt congruebat, temporibus in vmbris rerum futurarũ Deus fieri iusserat, tanquam Idololatriam Gentilium damnare crederetur. Hunc igitur circuncidit, ne Iudæis, maximè cognationi eius maternæ, sic viderentur qui ex Gentibus in Christum crediderant, detestari circuncisionem, sicut Idololatriam: cùm illam Deus fieri præceperit, hanc Satanas persuaserit. At Titum proptereà non circuncidit, ne occasionem eis daret, qui sine circuncisione dicebant credentes saluos esse non posse, idque Paulum etiam sentire, ad Gentium deceptionem iactarent. Quod satis Galatis significat, vbi apparet quid eos captare intellexerit, vt non faceret in Tito, quod in Timotheo fecerat, & quod ea libertate facere poterat, qua illa sacramenta ostenderat, nec tanquam necessaria appetenda, nec tanquam sacrilega damnanda. Meminit alterius contra Faustum libr. 19. cap. 17. sic, Prioris populi sacramenta per Iesum impleta, ideóque sublata & mutata, primos

Sacramentis veteribus salus post mortem Christi non datur.

Circuncisio à Deo olim præcepta.

Sacramenta vetera per Ie

Chriſtianos, ex Iudæis, donec contra tam diuturnam conſuetudinem paulatim perſuaderentur, & ad intellectum perfectum perducerentur, & quia ſic natos & inſtitutos, ſiuerunt Apoſtoli patrio ritu traditionéque ſeruare, & quibus hoc opus erat, vt congruerent eorum tarditati moribúſque, monuerunt, Inde Timotheum Iudæa matre, Græco patre natum, propter eos ad quos tales cum eo venerat, circuncidit Apoſtolus, & inter eos morem huiuſmodi cuſtodiuit, non ſimulatione fallaci, ſed conſilio prudenti: nec enim ita natis & inſtitutis noxia erant, quamuis iam ſignificandis futuris non neceſſaria, &c. vt ſi his qui ex circunciſione venerant, talibúſque ſacramentis adhuc dediti erant, vltrò vellent, ſicut Timotheus, conferre congruentiam, non prohiberentur: ſin in huiuſmodi legis operibus putarent ſuam ſpem ſalutémque contineri, vt à certa pernicie vetarentur, ſic nimirùm circunciſis, vt volebant à quibuſdam deprauatis perſuaſi, quòd ſine his ſalui eſſe non poſſent, Chriſto nihil profuturo. Gal. 5. Vtriuſque ad Conſentium de mendacio cap. 5. ſic idem meminit. Non vt quidam putant, ſimulatione Paulus Timotheum circuncidit, aut alia ritu Iudaico ſacramenta celebrauit, ſed ex illa libertate ſententiæ ſuæ, qua prædicauit circunciſionem nec Gentibus prodeſſe, nec Iudæis obeſſe. Vnde nec illos ad horum conſuetudinem aſtringendos, nec hos à paterna deterrendos: poteſtatem autem haberent in ſua quiſque manendi, non neceſſitatem, nec Iudæus, ſi vellet, vbi nullum perturbaret, recedere à Iudaicis obſeruationibus, ab Apoſtolo

Legalia iam impleta & ſublata.

Legalia poſt Chriſtū aliquandiu non noxia, ſed nunquam neceſſaria.

Legalia Paulus liberè ſeruauit, non ſimulatoriè.

Legaliū ſeruandorū alia Iudæis, alia Græcis ratio

prohiberetur, qui consilium in eis permanendi ad hoc dedit, ne superfluis perturbati, ad alia saluti necessaria non venirent. Nec magis ab eo prohiberetur, si quisquam vellet gentilium ideo circuncidi, vt sic ostenderet non id se detestari, quasi noxium, sed indifferenter se habere, tanquam signaculum, cuius vtilitas cum tempore præteriisset. Non enim si salus iam ex eo nulla, etiam exitium inde metuendum. Ideóque Timotheus in præputio quidem vocatus, quia matre tamen Iudæa ortus, & ostendere cognatis suis debebat ad eos lucrifaciendos, non hoc in disciplina Christiana didicisse, veteris legis abominari sacramenta, circuncisus est ab Apostolo, vt hoc modo Iudæis demonstraret, non ideo ea Gentes, quia mala, & perniciosè à patribus obseruata, non suscipere, sed quia post aduentum tanti sacramenti, quod per tam longa tempora tota illa vetus scriptura propheticis figurationibus parturiuerat, saluti iam non necessaria. Nam & Titum item circuncideret, cùm hoc vrgerent Iudæi, nisi hoc subintroducti falsi fratres ideo fieri vellent, vt haberent quod de ipso disseminarent, tanquam eorum cessisset veritati, qui spem salutis Euangelicæ in circuncisione carnis & eiusmodi obseruationibus esse prædicarent; & sine his nemini Christum prodesse contenderent, cùm nihil contrà eis prodesset, qui eo animo circunciderentur, vt ibi esse salutem putarent. Ex hac ergo libertate, Paulus paternas obseruationes, cùm alias, tum circuncisionem, in Timotheo seruauit, in Tito omisit, hoc vnum cauens & prædicans, ne sine his (vel cum his) salus Christiana nulla putaretur,

qui cùm earum hostis ideo putaretur, quòd eas Gentibus nollet imponere, easdem contrà non aspernatus more patrio celebrare, satis ostendit, hoc in eis Christo adueniente remansisse, vt hæ nec Gentibus essent necessariæ, nec Iudæis perniciosæ, nec iam cuiquam homini salutares. Atque hæc occasione eorũ quæ Paulus de Tito & Timotheo dißimiliter scripserat. Titum ergo discipulum, comitem, coadiutorem suum, fratris filiíque loco habitum, Paulus insulæ nobilißimæ & centvrbiæ, ob eximias animi dotes præfecerat, Nam Legalia Iudæis noxia Græcis nõ necessaria, nemini salutaria. Creta centvrbia.

Creta Iouis magni medio iacet insula Ponto,
Centũ habitãt vrbes magnas, ditißima regna.

3. Aeneid.

Medio autem ponto, non tantùm quia longè à continenti, citante illic Salustium Seruio, sed poeta ibidem altiùs intuẽte, quòd cùm apud Cosmographos legimus quæ in quo mari insula sit, de hac dubitent in quo sit, quòd parte Lybicum, parte Ionium, parte Aegyptiũ, parte Achaicum respicit. In medio ergo ponto, acsi dici posset, in medio pontorum, quod latinitas non recipit, &c. Illinc igitur abiens Apostolus Titum Archiepiscopum consecrarat. Atque hoc sit eorum quæ hîc facundi fœcundíque Græci præfantur. Insulæ quæ in quo mari.

1. nẽpè quòd virum eximium, & inter eos qui cum Apostolo versabantur, probatißimum, Insulæ illi maris Mediterranei (Sicilia excepta) maximæ præfecerat, & ordinauerat, quàm multos illic necesse futurum erat, inferiores Episcopos ordinaturum, eis præfuturum, eósque sibi à suffragiis, siue quos vocant Suffraganeos, habiturum. Hoc enim esse opinor quod iudicaturum Theophylactus dicit, Non verò vt tantò pòst, non in maxi- I. Suffraganei qui olim, qui pòst.

mis rebus abusu, in seriis lusu, ac etiam risu nullo, præesse dicuntur prouinciæ quidã, quæ vel nulla prorsus extat, vel geri certè obtinerique omnino nequeat. Reliquerat ergo Titum Paulus, quæ ibi pietatis iecerat fundamenta, confirmaturum, quæque apud Cretenses cœperat, absoluturum, & si qua forte deerant, suppleturum: reliquum enim quod erat superædificandum, ei credidisse, de quibuscunque opportunum videretur, eos instructuro.

II *Paulus in insulis, nedum in continenti euãgelizat.* II. *quod ex hoc primo sequitur, non solùm iis qui in continenti, sed etiam qui in insulis habitabãt, diuinum Apostolum diuinam & salutarem doctrinam attulisse, & insulanos diuinæ cognitionis luce illuminasse. O virum plus quouis Vlysse polytropum. Et,* Qui mores hominum multorum vidit & vrbes. *Ter, aiebat, naufragium feci, nocte & die in profundo maris fui. In itineribus sæpe, periculis fluminum, & latronum, ex genere, ex gentibus, in ciuitate, in solitudine, in mari. 2. Cor. 11. & in falsis etiam fratribus, de quibus hic quoque notandum.*

III *Pseudapostoli Iudaizantes.* III. *Illuc, hoc est, ad Cretenses à Paulo conuersos etiam tum penetrauisse pseudapostolos, qui ex Iudæis crediderant, sed salutarem prædicationem corrumpere, Iudaismum scilicet suum omnibus ingerentes, legisque prætextu populum seducere, & legales cæremonias in Christianismum reducere conabantur, quos vt fortiter reiiciat ac refutet, Titum adeò animat. Quos conuenit, inquiens, abarcere, infrænare, & vt Pacianus epistola 2. contra Nouatianum, nouè dixit indentari, pro, in quos oportet dentem infringi aut infigi.*

IIII *Pauli zelus in Iudæos.* IIII. *Sumpta ex iis IudaiZantibus occasione, inuehitur in Iudæos, quorũ genus vniuersum, quòd vti con-*

tumelia dignum respuit ac propè detestatur, nihil mirum: nec enim vt procax aut maledicus eos improbat, sed immenso Dei amore ac Zelo id facit, perinde atque Christus tam multa indignabūdus Scribis atque Pharisæis exprobrabat, Matth.23.Marc.12.Luc.11.20.nō suo nomine, nec illorū adeò gratia, sed quòd alios perderent. Malos enim plerunque increpandos, non tam quia speremus hinc meliores fore, quàm quia multos corrumpunt, & inquinant. V. *apparet, rebus alioqui tranquillioribus scripsisse, cùm animo quietior esset, ac otio velut abundaret, priusquam in vinculis teneretur, & cùm adhuc extra metum consisteret, ac in libertate esset, nulla enim persecutionum aut afflictionum hîc mentio, vnde & hanc apparet prius fuisse conscriptam, eis quas ad Timotheum dedit, posteriore præsertim, quam proximè finem suum scripsit, alioqui illarum prioris hæc videri posset, epitome, ac velut repetitio, tam multa vtrique communia.* VI. *quanquam vel ex huius breuitate, Titi quoque virtutem & præstantiam discamus licet, quòd huiusmodi vir verbis minimè multis opus habuerit, sed quadam veluti admonitione, siue vt paucis moneretur.* VII. *Hîc, vt vbique, fidem in Christum prædicat, non vt rem recentem & nuperam, sed à seculo paratam, & à Deo olim iam promissam ac annunciatam, Sic enim præfatur.* VIII. *Et, quæ primarium fidei est obiectum, gratiam, quæ saluti nobis fuit, frequenter inculcat, satis eam ratus ad consolationem fore, & ad studium bonorum operum valituram. Qui enim apud sese reputauerit, quis & qualis anteà fuerit, quibus & qualibus*

V *Epistola hæc prius eis qua ad Timotheum, scripta.*

VI *Breuitas.*

VII *Fides res non recens.*

VIII *Gratia Dei præcipuum fidei obiectū.*

Operum bonorum studium.

postea donatus beneficiis, quanta gratia, quámque immerẽs, dignatus, dabit operam omnino ne malis atque ingratis operibus benefactorem tam de se bene meritũ ad iram prouocet, vnde & in bonorum operum disciplina hanc, vt & Timotheanam concludit. IX. præscriptis Tito, vt Timotheo, personarum, ætatũ, & conditionum officiis, breuiter, qualem Christianum oporteat esse Clerum ac populum, quales Ecclesiasticos, vt loquimur, & laicos, episcopos atque presbyteros, vtriusque sexus senes & iuuenes. X. addit, ne quisquam Christianæ religionis prætextu, seruus hero, famulus Domino, aut alius quiuis principibus resistat aut magistratibus, quamuis essent à Christi tum fide alieni, quin potiùs eos leniter ferendos, si quãdo fortè, Deo volente, & ij resipiscant. Suo ergo .i. publico eis fungentibus officio, ad aras vsque parendum. XI. in Baptismo Sacramentorum ianua, mysteriorum nostrorum vim, fructum, & efficaciam tradit, salutarem, spirituale͂, ac planè diuinam. Sunt enim diuina Sacramenta, sed nouæ maximè legis, non signa tantùm vana, vacua, euanida, & veritatis rerum signatarum expertia: sed diuini verbi velut appe͂dices, diuinæ gratiæ sigilla aut signacula, Dei erga nos donorum organa, instrumenta, & veluti vehicula, eadem quæ significant & figurant, præsenter (vt ita loquar) habentia, & ad ea venientibus offerentia, exhibentia, communicantia. Verbi gratia: Baptismũ (de quo hîc Paulus) accipis, Quare? vt corpus laues? Eadem opera, ac minori etiam negotio, ad thermas proficiscereris aut Sequanam. Ad baptismum igitur accedis, vt spiritu renoueris, quod hîc ait Apostolus, & regenereris. Est ergo baptismus sa-

IX. Ecclesiæ status quales esse conuenit.

X. Principum & magistratuum autoritas.

XI. Baptismi vis & sacramentorum nouæ legis.

crum mysterium, spiritualis renouationis & regenerationis non solùm significatorium, sed etiam exhibitorium, applicatorium, & suo etiam modo effectoriũ, idque non quà aqua, aut quia aqua sit, sed quia Domini Dei verbo, cui annexa est, suo nos renouantis & regenerantis, aqua. Atque hic scholæ nostræ Theologicæ cum sacris scripturis & scriptoribus probè conuenire, clarè, opinor, contra modernos nouatores, obtinui in ea, quæ hac de re est, Digreßione. XII. *hæreticos semel & iterum monitos, atque iterum correptos, incorrigibiles, prorsus euitandos. Quin etiam hinc eos vel semel monitos, nec sæpe monendos, quòd Christiani minùs sint, præscribit Tertullianus: Si enim, ait, hæretici sunt, Christiani esse non possunt, non à Christo habendo, quod de sua electione sectati hæreticorum nomine admittunt, ita non Christiani, &c. Quos ideò Cham medius Noë filius, tanquam se ab vtroque discernens, & inter vtrunque remanens, significauit, quasi sic nec in primitiis Israelitarum, nec in plenitudine Gentium, Augustino de Ciuitate lib.*16.*cap.*2. *Et à seipsis damnatos Cyprianus ad Magnum lib.*1.*Epist.*6. *sic exponit, Quisquis de collectis foras eiecerit. i. Si quisquam in Ecclesia gratiam cõsecutus, recesserit, & ab Ecclesia exierit, reum sibi futurum. i. ipsum sibi, quòd pereat, imputaturũ, quod Apostolus explanat, docens & præcipiens hæreticum vitandum esse, vt peruersum & peccatorem, & à semetipso damnatum, hic est enim, qui reus sibi erit, non ab Episcopo eiectus, sed sponte de Ecclesia profugus, & hæretica præsumptione à semetipso damnatus. Augustinus Cresconiũ grammaticum ridet, hæresim & schisma his diffini-*

XII. Hæretici incorrigibiles vitandi.

Hæretici nõ sunt Christiani.

Cham hæreticorũ typus.

Hæresis & schismatis diffinitio & distinctio.

tionibus discernentem, quòd illa quidem diuersa sequentium secta sit: hoc verò eadem sequentium separatio, & errare ait eum, qui quod schisma est, hæresim vocaret. Lib. 2. cap. 3. & 7. magis eam distinctionem approbat, qua dicitur schisma, esse recens congregationis ex aliqua sententiarum diuersitate dissensio. Nec enim scißio vel schisma fieri potest, nisi diuersum aliquid sequantur, qui faciunt: Hæresis autem, schisma inueteratum. Et 8. Proinde hæreticos esse, qui in schismate remanerent, qui de Ecclesia, quæ Christi corpus est, diuersum sequuntur, &c. vt hæreticus ab ἀιρέομαι, eligo dicatur, quia sequi mauult quod suo ipse sensu elegit, quàm quod per scripturas ECCLESIÆ tradidit. Schismaticus, à σχιζεῖν. i. secando, qui inter bene coniunctos, vnius quippè corporis membra, discordiam serit. Hactenus Erasmus non malè, lib. 2. Ecclesiast. Reliqua videro in litera & hæreseologia.

Hæreticus quis dicatur.

Schismatic⁹ quis dicatur.

XIII XIII. quòd eis quidem quod malè agerent, & vti desisterent, denunciabat, sed quòd eos à cœptis semel non cessantes humiliter nimis pateretur, non pontificàli iure & imperio coerceret atque expelleret, & ita pontificale officium nimis simpliciter, nec prout pontificia dignitas exigit, exerceret, ac proinde discipulo ex nimia cùm simplicitate, tum humilitate quàm par erat, patientiori, præceptor scribat atque præscribat de officio Pontificio imperiosè & potestatiuè gerendo, quódque simplicem quidem esse bonum sit, nimia verò Episcopi humilitas Ecclesiæ regimini mala atque incommoda, magis ideo cum imperio & potestate doceat, arguat, exhortetur, & inemendabiles ab Ecclesia depellat, vt vel sic huius exemplo Episcopos

Episcopalis dignitas vt contra malos gerenda.

plus æquo simplices animosiores reddat: Quæ sunt glossæ interlinearis vndecunque sumptæ, & Brunonis eam, opinor, secuti, vera quidem, sed vereor, vt ne ad sui magis quàm Apostolici temporis Episcopos hi respexerint, præterquam quòd de hac nimia discipuli tum humilitate, id est, animi deiectione, tum simplicitate, id est, insipientia, tum in hæreticis neque coërcendis, neque abarcendis patientia, id est, cessatione ac neglectu, nulla in tota epistola præceptoris, tot aliàs eum locis commendantis, mentio, nedum querimonia. Et agnoscimus interim Episcopo non minus necessariam paternam seueritatem, quàm maternam pietatem, vt sit & asper superbis, & suauis modestis, & nec timoris angulum, nec elationis habeat supercilium. Vrat ignis instar, & luceat, hoc est, prædicationis gladio, ceu ignito eloquio, increpatione mordaci, & comminatione metuenda vrat, & blandis, fouendo, & suauia, sed æterna promittendo alluceat. Et pontificis enim baculus ab inferiori pungit, & in summo ad anteriora extenditur in se rediens, quia Ecclesiæ doctor debet & pungere. i. peccantes asperè redarguere, & correctos ad superiora dirigere. Sic tamen vt ad propriam conscientiam sui consideratione reuertatur, si fortè in se habeat quæ aliis annunciat, ne cùm aliis prædicauerit, reprobus fiat. 1. ad Corinth. 9. Verùm præfari ac etiam concionari desino. Porrò de Tito nostro, ad quem hæc scribitur Epistola, hæc colligit aut etiam coniicit Theophilus Lebeus in Onomastico Theologico, ex superioribus nimirùm Pauli testimoniis.

Episcopo necessaria cum seueritate lenitas.

Pontificalis baculus.

Titi vita & obitus.

Natus parentibus ethnicis, ideóque non circuncisus, amplexus Euangelium Christi, comes fuit profectionum Apostoli, & σύνεργος ministerij eius, quicum & Barnaba interfuisse Concilio Apostolorum, Act. 15. credere est. Pòst à Paulo in Creta relictus, Ecclesias & Pastores oppidatim istic instituit, istinc euocatus ab Apostolo, vt ad se veniret Nicopolim, non Macedoniæ, sed Epiri vrbem (sunt enim eius nominis plures) in quam peragrata Macedonia statuerat Apostolus deflectere, atque istic hybernare, sed mutato, vt verisimile est, consilio, eidem mãdasse, vt ad se Troadem veniret, quem vbi non inuenisset, in Macedoniam transiisse, sua interim sponte Corinthum Titus nauigauerat, vbi explorato eius Ecclesiæ in Paulum animo, profectus est in Macedoniam. Cuius aduẽtu Paulus tum ibi versans, mirificè recreatus est. Eo tempore II. *ad Corinthios scripsit, eámque per Titum & Lucam Corinthum misit, vt quidẽ habet eius Epistolæ subscriptio: posteà Paulo Romæ captiuo aliquandiu adfuit. Inde in Dalmatiam profectus, à Paulo vtique eò missus, & ibi finaliter eum fuisse Episcopum dicit Aquinas, sed testem eius neminem laudat. Constantius est in historiis, & Sanctorum, (vt vocant) Legendis, eum in Cretam rediisse, ibíque mortuum. Et nihil admodũ præterea de viro tam licet eximio. Sic Eusebius lib. 3. cap. 4. histor. Ecclesiasticæ, quem Nicephorus sequitur lib. 3. cap. 1. Qui primi Apostolorum fuerint successores. Titus, ait, ordinãdis apud Cretam Ecclesiis à Paulo præficitur, siue primus Cretensium Ecclesiarum episcopatum sortitus scribitur, & præterea nihil. Dorothei de* LXX. *discipulis Synopsis, Cretæ ipsi & circumiacen-*

Titus Dalmatiæ episcopus.

Titus primus Cretensium episcopus.

iacentibus insulis Euangelium prædicauisse, ibi mortuum & cum gloria sepultum. Nec aliud in vita scriptorum Ecclesiasticorum siue Hieronymus, siue Sophronius, de vita item & morte sanctorum, qui Deo placuerunt, Isidorus cap. 88. Titus Pauli discipulus, & in baptismo filius, natione Græcus, & ex gentibus solus ab eo post Euangelium circuncisus (id autẽ antea negatum est) quem ad instruendas Cretæ Ecclesias reliquit, ibi in pace defunctus est & sepultus. In Martyrologio Bedæ, Isuardi, &c. Pridie nonas Ianuarij. Natale B. Titi Apostolorũ discipuli, qui ordinatus à Paulo Cretensium Episcopus, cui etiam scripsit idem Epistolam, omni Dei Ecclesiæ vtilissimam, post prædicationis demùm officium fidelissimè consummatum, beatum finem adeptus, sepultus est in Ecclesia, vbi fuerat dignus atque diuinitus minister constitutus. His non contentus Petrus de Natalibus Equilinus Episcopus, plura addens, quem sequatur non addidit, ex Zena (si Deo placet) legisperito, cuius in hac mentio. cap. 3. qui nostri huius vitam scripserit: Ea vtinam extaret. locus est VIII. Calend. Septemb. siue lib. 7. cap. 108. Catalogi Sanctorum. Meminit alterius Titi Iusti hominis religiosi & Deum colentis, Lucas, Act. 18. in cuius domum Synagogæ coniunctã Corinthi Paulus diuerterit. Floruerunt aliquantò pòst & alij cognomines, Hieronymo & aliis scriptoribus, Titus Bostrinus Episcopus sub Iuliano & Iouiano principibus. Quartus item Titus Nicephoro Byzantij Episcopus, ordine XX. Nec illud omiserimus ex Volaterrano, lib. 20. & aliis, Titus quando prænomen, T. tantùm litera notabatur, quando nomen, totũ scribitur, vt Titus princeps. Sequitur digreßionum Index.

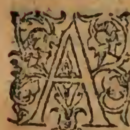
Titi plures.

Chrisostom⁹ eundem fortasse fuisse arbitratur.

INDEX DIGRESSIONVM.

RERVM AC VERBORVM IN SVperioribus commentariis & digreſsionibus D. Claudij Eſpęcæi ad Sancti Pauli Apoſtoli ad Titum epiſtolam, memorabilium, ſyllabus, per M. Guidonem Gauſarum eius Amanuenſem collectus.

A

E

FINIS.

DECASTICHON IN DIGRESsiones D. Claudij Espencæi in commentariis suis ad epistolam B. Pauli ad Titum.

Offendet fortassè alios digressio crebra,
　　Qua scripta adspergis, condecorásque tua:
At me tam recreat, quàm verno tempore campos
　　Seminibus grauidos dulce liquens pluuia:
Nec minus est scripti variantis grata venustas
　　Discendi cupidis auribus atque animis.
Quàm iam longa viro ingratis ieiunia passo,
　　Quæ struitur variis mensa onerata cibis.
Ergo quicquid adhuc scripturus es, optime Claudi,
　　Ne parcas variis : nam magis illa iuuant.

L. Cyaneus faciebat.

Errata sic repone,

Pag. 33. *pralaturis, pralecturis*
40. *tunc, nunc*
48. *sruari, seruarit.*
69. *libertatem, liberalitatem.*
71. *corrigere, colligere.*
132 Emineat, *enumerat.*
141. *nationalis, rationalis.*
167. *abbenta, ascribenda.*
229. *vxoribus, deest, viri.*
244. *canes, canos.*
306. *exhibe, cohibe.*
318. *quale caput, deest, viro.*
321. *difficilibus, adde, parendum.*
345. *fruenda, fouenda.*
374 *mulieribus, muliebribus,*
379. *belluis, bellis.*
423 *salutem, salutarem.*
424. *nostra faceret, missa faceret.*
459. (*ait*) *adde*, Hieronymus.
471. *vinctum quoque ad, quoque sed*
Ead. pag. *docuerat, deuenerat.*
498. *superueniet, supereminet.*
329. *paucis, pauci.*
537. *epistola. 47. 147.*
517. *eisque, eique.*
531. *macedo in, macedoni.*
627. *porro te, &.*
632. *Quid quod est hoc? quid est hoc?*
645. *baptisma, baptismata.*
650. *alibi dictum, adde, corripiendos.*
661. *aliquatum, eliquatam.*
667. *mart. marcioni.*
684. *negari, non negari.*
709. *communicanda, deest, sacramenta.*
721. *vt priusquam, tolle, vt.*
744. Theodocium, Theodorum.
748. *exit habuitus, exitus habuit.*

D. PAVLI APOSTOLI EPISTOLA AD TITVM.

CAPVT PRIMVM.

PAVLVS SERVVS DEI, Apostolus autem Iesu Christi, secundum fidem electorum Dei, & agnitionem veritatis, quæ secundum pietatem est, in spem vitæ æternæ, quam promisit, qui non mentitur Deus, ante tempora secularia: manifestauit autem temporibus suis Verbum in prædicatione, quæ credita est mihi secundum præceptũ Saluatoris nostri Dei, Tito dilecto filio secundum communem fidem, gratia & pax à Deo patre, & Christo Iesu Saluatore nostro.

In D. Pauli Apostoli ad Titum epistolam Commẽtarius, collectore Claudio Espencæo, Theologo Parisiensi.

REVIS quidem epistola, sed nihilo fructuosa minus, diuiditur in tres partes. Salutationẽ, epistolarem narrationem siue prosecutionem, & conclusionem, suo quanque loco adnotandas. Salutantem autem personam tripliciter autor notifi-

cat, nomine, conditione siue religione, & autoritate. Suo ergo more sic incipit, *Paulus*, cuius nominis rationem, vel rationes potius, initio prioris ad Timotheum reddidimus. Secunda nota est, *Seruus Dei*, non misera peccati seruitute, sic enim Dei seruus non esset: ne veteris quidem legis, sic enim Christi in Euangelio non esset minister. Hæc autem Pauli seruitus nobilis est, & dilectionis, ex amore, quæ Dei sequitur filiationem, non timoris, siue ex timore, quę contra eam condiuiditur, Ioan. 14. Rom. 8. Gal. 4. 2. Tim. 1. 1. Ioan. 4. Hac autem filiali seruitute non Deo tantùm seruimus, & ei clamamus Abba Pater, sed & nobis inuicem seruire præcipimur, Gal. 5. Per charitatem seruite inuicem. quáque noster hic, cùm esset liber ex omnibus, omnium se seruum fecit, 1. Cor. 9. Et alibi, Vester (ait) seruus propter Christum, siue, nos seruos vestros per Iesum, 2. Cor. 4. Hanc seruitutem habuerunt & veteres, Ego (inquit Dauid) ô Domine, seruus tuus, Psal. 115. Moyses toties Dei famulus appellatus, & in omni Dei domo fidelissimus famulus, Numer. 12. Heb. 3. Deut. 34. mortuus est famulus Dei, Iosu. 1. Famulus meus Moyses: & Beata ad Angelũ, Ecce Ancilla Domini, Luc. 1. quam cum superioribus absit, vt spiritum seruitutis in timore, non in charitate habuisse credamus. Neque verò mirum sanctos quanlibet homines, Dei tamẽ seruos nobiliter appellari, cùm Pater loquatur ad Filium, magnũ est tibi vocari te παῖδά μου, Esa. 49. Licet enim Græca

Seruitus dilectionis, nobilis.

Seruitus filialis.

Seruitus mutua.

Moyses seruus Dei.

Maria ancilla Domini.

vox ſeruum ſignificet & puerum, at in Hebręo quæſiuit horũ obſeruator Hieronymus, & inuenit ſeruũ eſſe ſcriptum, non עֶבֶד puerum, id eſt, *Abdi*. Vnde Abdias Propheta, ſeruus Domini interpretatur, nomen ex famulatu Dei adeptus. Si quem ergo mouet vniuerſi Dominum, Dei dici ſeruum, non mouebitur ab eo Apoſtolis dici, Qui voluerit inter vos eſſe maior, ſeruus ſit omniũ, Matt.20. Marc.10. Forma igitur ſerui aſſumpta, Phil.2. quæ ſerui ſunt, fecit, miniſtrare venit, & paternæ volũtati cũ ſeruis ipſe ſuis ſeruiuit. Sed me lõgius euehit horũ obſeruator Hierony. Sequitur officij in Paulo dignitas, *Apoſtolus autẽ Ieſu Chriſti*, Obſeruat idẽ cum Græcis Paulũ ſe indifferenter & nullo diſcrimine, interdum quidem Dei ſeruum, & Chriſti Apoſtolum inſcribere, aliàs Chriſti ſeruum, Rom.1. Phil.1. & eiuſdem paſſim Apoſtolum, commune nimirum Patris & Filij dominium agnoſcentem, & nullum inter eos diſcrimẽ. Si enim Pater & Filius vnũ ſunt, Ioa.10. & qui credit in Filiũ, credit in patrẽ, 14. Pauli quoq; & noſtra omniũ ſeruitus, indiſcriminatim vel ad Patrẽ, vel ad Filiũ referẽda eſt. Nec enim ſic Dei ſeruus & Chriſti Apoſtolus, quin & Apoſtolus ſit Dei, & ſeruus Chriſti, ſed vt innuat quod per Chriſtum Deus Pater in miniſterium Apoſtolatus Paulum direxerit. Sed quod idem alicubi tribuit imperitiæ ſermonis Græci: quod *autem* hîc ſubiũgitur, cũ non præceſſerit *quidem*, quaſi ſic nuſquam apud Græcos

Abdias propheta. vnde dictus.

Chriſti apoſtolus & ſeruus, idem & Dei Apoſtolus & ſeru⁹.

reperiatur, apud eos contrà ex Grammaticis Erasmus annotat δὲ frequenter pro copulatiua coniunctione τε poni, quod hoc loco factum apparet. Tale autẽ hoc ei videtur, quale siquis dicat, Præfectus prætorio Augusti Cæsaris, magister exercitus Tiberij Imperatoris: vt enim seculi iudices, quò nobiliores videãtur, ex regibus quib⁹ seruiũt, & dignitate qua intumescũt, vocabula sortiuntur, sic Paulus grandem inter Christianos sibi dignitatem vindicãs, Apostolorũ se Christi titulo prænotat, vt ex ipsa nominis autoritate lecturos terreat, indicãs omnes qui Christo credunt, debere sibi Christi legato esse subiectos. nec ab hoc abludit Bruno, Paulum more suo salutationem præmittentem, dum se serui instar simplicem humilémque agnoscit, bonam quidem esse simplicitatem innuere, ita tamen vt qui Apostolicę sublimitatis imperium exigit, agat & singulos coërceat: Tu quoque exemplo meo sic esto simplex, vt pontificale officium nimia ne impediat humilitas.

Apostolorũ Christi autoritas.

Discreuit merito sanè Apostolatum à seruitute Christiana: nec enim omnis qui Dei seruus, hoc est, fidelis Christianus, idem statim Apostolus. Nam Christus super omnes fideles ex discipulis suis selectos duodecim Apostolos nominauit, Matth. 10. Marc. 3. Luc. 6. & primæ in Ecclesia sua dignitatis Apostolos, Eph. 4. primùm quidẽ Apostolos. Et nos (in sua opinor, & Apostolorum persona inquit alibi) primitias spiritus habemus, Rom. 8. Describitur ergò

Apostolatus dignitas.

Apoſtolus ab autore,à quo electus ſit: Non ab hominibus (ait) neque per hominem, ſed per Ieſum Chriſtum, Gal. 1. Quémque ſolum & ſcire ſe agnoſcebat, 1. Cor. 2. & annunciabat, 2.Cor.4.cuius &legatione fungebatur, 2.Cor. 5. Eph. 6. & autoritate nitebatur, in eiuſdem Domini virtute Satanæ tradens, 1. Cor. 5. ſed & in perſona Chriſti donans, 2.Cor.2. id eſt,vt vicarius,& eius vice cōdonans.Sequitur, *Secundū fidem electorum Dei*:Nec hîc videt Eraſmus cur rurſus impingat inſcitiam Grecanicā Hieronymus,quaſi Paulus Hebræus ex Hebręis profundos ſenſus græco ſermone nō explicet, in verba vix promat,niſi fortè quia electos Dei, vt anteà ſeruum Dei.Erat Paulus Dei ſeruus:ad hęc enim ſuperiora refert,quod intulit,nō iuxta Moſaïcam legem,ſed iuxta fidē eorum, qui non tantùm vocati ſunt,ſed& electi,vel ſecundum fidem,qua credentes electi ſunt,quam infundit Deus,qua credētes facit,quos & in pręſcientia elegit.Ego(inquit) elegi vos, non vos me,Ioan.15.Sequor ego(ait Paulus) & prædico fidem,quam tenuerunt,quàque ſeruati ſunt electi,quîque Dei:Sic Latini.Nec minus multipliciter Græci,vt dicat ſe Paulus factum Chriſti eſſe Apoſtolum,non ob ſua merita, nec ex rectè factis,nec ex laboribus ac ſudoribus hāc cepiſſe dignitatem & autoritatem, ſed totum eius,qui ei hæc crediderit,beneficij eſſe,ac gratiæ munus:q.d.Non quòd dignus eſſem,vt electos docerem,vtque ij crederent, hanc accepi

Fides multiplex.

dignitatem. Philoſophatur Aquinas, vt ſua ſunt aliis ſcientiis principia, ſic in hac articuli fidei, eiuſdem fundamenta, & ſubſtantia ſperandarum rerum, Hebr. 11. innoteſcunt cuilibet fideli ſecundum lumen infuſum: Et hoc pertinet ad quenlibet. Quæ autem ſequitur, ad paſtores & doctores, doctrinæ nimirum perfectio, *& agnitionem veritatis*: hęc verò duplex, perfecta in patria, cùm videbimus facie ad faciē, 1. Cor. 13. 1. Ioan. 3. & imperfecta, per fidem, non per ſpeciem ambulantes, 2. Cor. 5. de qua Ioan. 8. Si permanſeritis in Verbo meo, cognoſcetis veritatem, & veritas liberabit vos. quod Euangeliſta teſtatur dictum eſſe credentibus quidem, ſed veritatem neſciētibus, quam conſequi poſſent, ſi in ſermone Domini permanentes, liberi effecti, ſerui eſſe deſinerent: Vnde hîc electorum magnam eſſe colligit diuerſitatem Hieronymus, pro ratione ſenſuum, operum, ſermonū, vt nō ſtatim qui elect⁹ eſt, vel iuxta electionē, fidē poſſideat, vel iuxta fidē, habeat veritatis ſcientiā. Factus itaq; ſum Apoſtolus, vt electi & crederent, & veritatem diuinam agnoſcerent: quaſi totum hoc illis illorúmque ſaluti acceptum ferat, non meritis verò ſuis. Quod etiam alibi dicit, Omnia veſtra ſunt, ſiue Paulus, ſiue Apollo, ſiue Cephas, 1. Cor. 3. Nam qui ſecus enarrant, quaſi non totam Deo aſcribat ſui vocationem, nec vtcunque hoc ſibi contigiſſe ac cōcreditum eſſe munus, quia crediderit & veritatem agnouerit: idcóque nec hoc aliis Deus

Agnitio veritatis duplex.

Electorum diuerſitas.

crediderit, Græci statim corrigunt, & veram de Deo notitiam, Dei, prout est, gratiæ esse, non verò nostram agnoscunt. Cognoscam (ait noster) sicut cognitus sum, 1. Cor. 13. Et alibi, Si quomodo apprehendam, in quo & apprehensus sum à Christo, Phil. 3. Prius ergò agniti, sic agnouimus, & vocati, tunc demum obediuimus. Obserua primo loco fidem occurrere, ab hac deinde veritatis notitiam, non à ratiunculis emergere, Nisi credideritis, non intelligetis, Esa. 7. Et nos credimus, & cognouimus quòd tu es Christus, Ioan. 6. Cur autem ad anteriora iungit, *quæ secundum pietatem est*, quasi verò sit aliqua veritas non in pietate posita, ad cuius distinctionem hoc inseratur: Est planè, qualem magno hîc consensu Græci, Latinique exponunt, artium liberalium & illiberalium peritiã. Nam non rationem modò colendi agri, & rei rusticæ notitiam, aut ædium struendarum, sed & humaniores disciplinas adeò in sua quanque scientia veritatem habere, vt Grammatica rectè loquendi, Dialectica inter vera & falsa diiudicandi rationem profiteantur. Est & in philosophia seculari multiplex multarum veritatum cognitio, sed non iuxta pietatem seu Christianam religionem, & verum Dei cultũ, vt non dicã in scientiis humanitus inuentis tã multas esse falsitates admixtas. Quàm enim multa in Platone & Aristotele, verius licet aliis scripserint, falsa, absurda, impia? Est autẽ veræ pietatis & piæ veritatis scientia, nosse Dei legẽ,

Dei vera notitia, ex gratia est.

Fides prior quã notitia.

Veritas etiã quædam non in pietate posita.

Plato & Aristoteles non semper veridici.

Scientia vera pietatis, qua.

intelligere Prophetas, Euãgelio credere, Apostolos non ignorare, quam multi habent, ſed non ſtatim & aliarum, de quibus meminimus, artium veritatem, aut notitiam. Iuxta veritatis ergò, ſed Euangelicę, non verò vel philoſophicæ, ac ne Moſaïcæ quidem, notionem Paulus creatus eſt Apoſtolus. Ad diſcrimen enim Iudaïcarũ cæremoniarum dixit veritatem, quòd eæ veritas ipſa nec olim quidem eſſent, nec tamen mendacium, ſed typi & vmbræ. Vmbram enim habebat lex futurorum bonorum, non ipſam rerum imaginem, Heb. 10. quibus etiam cæremoniis pietatem oppoſuit, vt quæ cùm nunquam potuerint, nè ſub lege quidem, iuxta conſcientiam perfectos facere accedentes, atque ſeruientes, Hebr. 9. 10. multò minus ſub Euãgelio ſatis ſupérque prę́ſertim vbique promulgato, pios imò non niſi impios, ſui enim fiducia maximè & neceſſitatis opinione, imò potius errore, obſeruatores, quales Iudæi mordicus eis hodiéque adhærentes, facere poſſunt. Sunt enim poſt Chriſti mortem, & Synagogã illi commortuam, atque cum honore cõſepultam legalia, vt egregiè inter præſtantiſſimos doctores, Hieronymum & Auguſtinum diſputatum eſt, non ſolùm mortua, ſed etiam mortifera. Εὐσέβεια ergò, ſiue religio, ſiue pietas vertatur, ipſa eſt, inquit Iob, 28. Sapientia, cultus Deo tam vt creatori, quàm vti patri debitus, & deſcribitur ex fine. *In ſpem*, ſiue cum vel ſub ſpe, parum enim refert: *vitæ æternæ*, hæc (ait) veritas,

Cæremonia & vmbra veteris legis.

Synagoga Chriſto commortua & conſepulta.

Εὐσέβεια quid.

cuius cognitio iuxta pietatem est, ei qui se cognouerit, pręmium tribuit immortalitatis. Per fidem enim acceptam, & agnitam veritatem, speramus nos æterna consequi: veritatis autem absque pietate notitia delectat ad præsens, sed æternitatem non habet præmiorum. Satis quidem in se erat, ac vice mille retributionum, veritatem cognoscere, ab erroris laqueis liberari, hæc, inquam, nobis erant magnæ beneficentiæ loco: verùm non contentus enumeratis præsentis vitæ beneficiis, quibus nos Deus ornauit, addit & quæ in posterum bona daturus est, non Iudaïca illa, siue terrena. pergit enim in ea quam cepit, legis & gratiæ distantia, & collatione. Illi (aiebat) tunc electi Dei, nunc nos: hanc enim gratiam amiserunt, nos accepimus. Illi præsentia. Qui enim ea fecerit, inquit, viuet in eis, Leuit. 18. Ezech. 20. & repetit Paulus, Rom. 10. Gal. 3. Nos sempiternā mercedem expectamus, nec frustra, quia *quam promisit, qui nō mētitur*, ὁ ἀψευδὴς Hieronymo & Augustino, locis paulò pòst citandis non mendax, Ambrosio verax *Deus*, non quia mentiri possit, & nolit in falsitatis verba prorumpere, sed quia pater sit veritatis, adeóque ipsa veritas; nedū verax, nullum in se mendacium habens, iuxta illud, Fiat Deus verax vt & immortalis. Omnis autē homo mēdax, Rom. 3. Psal. 115. non quòd non quidam alij sint & veritatis amatores, vt & immortales, sed & veritatem & immortalitatem diuina largitione consecuti. Solus autem Deus

Deus solus naturaliter verax.

naturaliter vt immortalis,ita verus.Aliud autẽ hæc vel esse, vel per semetipsum habere, aliud in potestate donantis quod habeas esse.Sic obiter Hieronymus. Si ergo verax est,& mentiri nequit,vt quem impossibile mẽtiri sit, Heb.6. vtique complebit quæ promisit,nec aliud exhibebit,iustis scilicet & iniustis,quãlibet hoc hominibus durum videatur: Non est enim Deus quasi homo vt mẽtiatur,Numer.23.& Psal.88.

Si pro non.

Semel iuraui in sancto meo,si,id est,nequaquá Dauid mentiar: sic enim loqui scriptura solet, interprete Augustino de Ciuitate lib.17.cap.9. Iudicia Domini vera, Psal.18. iustificata in semetipsa, siue in idipsum, id est, Augustino ibi interprete, incommutabiliter: nec enim is vel minatus vel pollicitus,quẽquam fallit,aut quisquam eius vel impiis supplicium, vel piis præmium potest eripere.Omnino ergò faciet quæ præordinauit,dabit quæ spopondit,vel post ipsam mortem,nec est cur ambigere,aut de promissione dubitare debeamus,etiam si non ante obitum promissis fruamur,hæc enim firma indubiè sunt,ex parte promittẽtis & diuino proposito,vt quanto certiora sunt,tãto nos minus tepidi,securioresque effecti,soliciti quoque magis ad ea quæ prædicta promissaque sũt, vt omnino ventura,consequenda præparemur. Prolixa est, nec minus necessaria & fructuosa disputatio Augustini lib. contra Priscillianistas cap.6.& 21. De Ciuitate à cap.17. ad finem vsque libri,& Gregorij Moralium lib.34.cap.16.

Id ipsum, incommutabile.

aduerſus Origeniſtas prępoſterè miſericordes, qui Deum minacem magis faciunt, quàm veracem, & dum ſatagunt perhibere miſericordem, non verentur prædicare fallacem. Sed ſi verum non eſt quod minatur, nec id verum erit quod pollicetur: Si falſa minatus eſt, vt ab iniuſtitia corrigeret, falſa quoque pollicit⁹ eſt, vt ad iuſtitiam prouocaret. Nā quale eſt, quā́que abſurdum, æternum ſupplicium pro diuturno exiſtimare, & vitam æternam credere ſine fine, cùm Chriſtus eodem loco, vna eadḗque ſententia vtrunque complexus, æternum dixerit? Matth. 25. Profectò vtrunque aut cum fine diuturnum, aut ſine fine perpetuum debet intelligi. Si terroris tantùm cauſa (inquit Chryſoſtomus lib. 2. de compūctione, & Homil. 25. ad Rom.) nec pro veritate ſupplicia promittuntur, conſequens erit, vt & bonorum promiſſiones, adhortandi tantùm, non etiam veritatis gratia proponantur. Sic ſtabit cum Nerone Paulus, imò etiam contra Paulum conſiſtet diabolus. Si ſic de vtraque parte ſentiam⁹, reſoluta ſunt omnia religionis noſtrę dogmata, ſi nihil aliud in omnib⁹ mādatis diuinit⁹ datis agi dicitur, niſi vt homines & vana bonorū ſpes, & inanis pœnarū terror aſtringat. Sed nos his ſuborto occaſionis articulo, breuiter dictis ad intermiſſū exponēdi ordinē recurram⁹. Implebit igitur certò Deus quod pollicit⁹ eſt non tantū patribus ante aliquot annorū cētenarios aut millenarios, ſed & *ante tēpora ſecularia*. Sic,

Origeniſtæ reprehenſi.

Minax non *eſt Deus & fallax, ſed verax.*

Aeternum ſupplicium quale intelligendum.

2. Tim. 1. Πρὸ τῶν χρόνων αἰωνίων, de quibus vocabulis nos ibi, quæ tūc occurrerūt. Hic secula Hieron. tēpora æterna legit, vbi suprà cōtra Priscillianistas. & de Genesi cōtra Manich. cap. 2. Augusti. & de Ciuit. lib. 12. c. 16. ex quo loco in hāc literā Beda & Anselmus. æterna autē (quod mirandum est, prętèrita Paulo dicta, priora exponunt & antiqua, vt quæ cùm retrorsum à cōstitutione mundi habere videantur initiū, quomodo sunt aut dicuntur æterna, nisi quia ante se non habent vllum tempus? Alioqui æterna tempora quid ante se habere potuerunt? non enim hæc Deo coæua dicimus. Cum ergò mūdus factus sit, & per vices dierum ac noctium, mensium pariter & annorum tempora constituta sint, in hoc mundi curriculo atque rota labantur ac veniant, futura sint, aut fuerint, ante hæc mundi tempora, æternitatem quandam seculorum fuisse credēdum est, & vt ita dicam, vnum Dei tempus, imò innumerabilia tempora, cùm infinitus sit, & ante tempora omne tēpus excedat, quibus semper cum Filio & Spiritu sancto Pater fuerit. Ante omnia itaque tempora, quæ nec sermo eloqui, nec mens comprehēdere, nec cogitatio tacita audet attingere, cū nulli essent homines vel angeli, quibus Deus promitteret, cui, nisi Sapientiæ suæ promisit: vt quæ semper cū eo erat, antequam orbis iaceret fundamēta, maria diffūderet, montes statueret, cælum suspenderet, terram directa mole solidaret, & cum eodem lætaretur orbe perfecto,

Aeterna, priora & antiqua.

Mundus factus, non æternus.

& gauderet super filiis hominũ, Prou. 8. Quid autem spopondit Verbo suo Deus, nisi vitã iis, qui crediturí, venturam, & quidem sempiternã? Ante omnia enim tempora, & apud se proposuit per eundem saluare credentes Patris æternitati, & Verbo eidem coæterno, quod suo tempore futurũ erat, ante omne tempus iam prædestinatione fixum erat. Nec enim possumus dicere tempus aliquod fuisse quãdo Deus nondum aliquid fecerat. Adeò non recens est promissio, nec in tempore promisit, sed vt promittentis, vt sic dicam, diligentia, vt rei promissæ certitudo in Deo consideretur, is sic, hoc est, electis suis daturum se gratiam & gloriam ordinauit & prædestinauit, ante tẽpora, quæ voluuntur per secula, seu multis ab initio mundi cyclis reuoluuntur. Sunt enim quæ non sunt secularia, nec seculis, sed momentis constant, vt horulæ, dieculæ. Postremum hoc Scholion Sedulij est, reliqua Latinorum aliorum sunt, Hieronymi potissimùm. Aquinas secularia exponit iuxta diuersas successiones distincta, q.d. Antequã successiuum tempus inciperet, quod quia cũ mundo esse cępit, ideò dicit ante mũdi principiũ siue constitutionẽ, Eph. 1. Matt. 25. & veluti iacta fundamẽta. Addit pro sua diligẽtia aliam literã habere, ęterna, vel secundum imaginationem, non secundũ veritatem. nec enim tempora Deo coæterna sunt: cùm sit autẽ promittere, Verbo suam de dando volũtatẽ nunciare, Deus ab æterno protulit Verbũ suum, in

Tempus non erat, quando Deus nondũ aliquid fecerat.

Secularia, quæ sunt.

Promittere Dei, quid sit

quo erat, vt sancti & electi haberent vitã æternam. Vel æterna, id est, antiqua; sic enim accipit aliquando æternum, αἰώνιον, agnoscit vbi suprà Augustinus, & sub vtroque intellectu in scripturis poni solitum, sine fine, & cum fine, nisi fortè græcus aliquis codex habuit ἀρχαῖα, vt Act. 15. ab ætatibus, seu temporibus antiquis. Vnde hinc Græci diuinæ prædictionis antiquitaté, ac proinde nostrã dignitatẽ nobilitatemq; colligũt, sed iuxta priorem æternitatis sensum, quo nos non nuper, sed olim, & ab initio, imò ante omne initiũ dilexit, quod & pluribus alibi locis pósuit, quos præsciuit, hos prædestinauit, Rom. 8. Segregatus in Euangeliũ Dei, quod anteà per Prophetas promiserat, Luc. 1. Sicut locutus est per os sanctorũ, qui à seculo sunt, Prophetarũ suorũ. Sed & decreti diuini constantiã hinc & immobilitatẽ iidẽ arguunt, quasi Deũ eorũ pœnitere non possit, quę nõ ex posteriori volũtate definierit, sed ante omnia ei secula sic visa sint atque destinata. Grauiter simul atque prolixè Hilarius lib. 12. de Trinit. Cũ in Dei rebus, id est, in Dei natiuitate, nihil nõ ante tempus æternum sit, non cadit in id vt antequam natus est, cuiquam ante tempora æterna promissum æternum sit, secundũ præsens B. Apo. dictum, in spẽ vitæ æternæ, quã promisit Deus ante tempora æterna, aliquando non fuisse dicatur, quia intelligi non potest cępisse post aliquid, qui esse sit ante tempora æterna cõfitendus: æternum enim est, quicquid tempus exce-

Æternum, id est antiquum.

dit,&c.Porrò quod sic alicubi loquitur Augustinus, tanquam si αἰώνιον, Latinè dici posse dubitet seculare, mirũ si non legerit Horatij carmen seculare, quem eò loci allegat cap.31.quęstionum super Genesim. Seculares autem ludos etiam irrisit de Ciuit.lib.3.cap.18. centesimo quôque anno celebratos & ad eos fugiendos atque cõtemnendos etiamnum inuitabat in Psal.81. Propius rem nostram est quod de Genesi ad literã lib.5.cã.17. Ante secula inquit, Deus, A seculo ea dicimus, ex quo cępit seculũ, in seculo, vt ea quę nascuntur in mũdo. Hieronymus ad Ezech. 26. 27. αἰών, seculum aiunt, humanæ tempus ætatis septuaginta annorum supputari, Latini nonnulli pauciorum annorũ esse seculum putant, vt ad id 8.Æneid.

Seculare carmen Horatij

Seculares ludi.

Ante secula
In seculo.
A seculo.

Humanæ ætatis tempus.

Seclísque effœta senectus.

Seruius notat dicta secula in vno homine, iuxta eos qui dicunt seculum xxx. annorum esse, alij cx.alij Mille, vt Plautus in Milite. Varroni autẽ li.5.de lingua Latina, spatiũ est annorũ c.à sene dictum, quod longissimum senescendorũ hominum id putarũt, vt in Vergilij de ætatibus carmine.

Ter binos deciésque nouem superexit in annos,
Iusta senescentum quos implet vita virorum.

Sed de lõgæuitate videro in caput huius 2. Confirmatur autem hæc nostra de iis spes ex re & effectu promissionis, vt sequitur, *manifestauit autem*, nec hîc præcessit, μὲν, cui respondet δὲ, *temporibus suis*, ἰδίοις, vt ad rem referatur,

vnaquæque res ſuum tẽpus habet, Eccl. 3. & nõ ſuo vel alieno tẽpore fieri dicitur, quod intẽpeſtiuè fit. Cõgruis igitur temporibus, cõpetentibus, debitis, cõuenietibus, q.d. Et quę huius dilationis ratio? cur ve tandiu dare & exhibere diſtulit, quod tandiu antè deſtinarat? Prouidentiæ (ait) gratia, vt omnia tempeſtiuè & opportunè fierent, & tempus enim ſcriptura opportunitatem interdum appellat, vt Pſal. 118. tempus faciendi Domine, vel Domino, Sic Græci. Malunt Latini ad Deum referre, *ſuis* exponentes, ab eo diſpoſitis & ordinatis, quod (aiunt) promiſerat, compleuit, quando ſe facturũ pręſcierat, & vbi venit plenitudo temporis, Gal. 4. quo nondum omnem à iuſtitia declinantẽ ad fidem adduceret. Opportunè ſanè, Cùm homo de ſuperbia primùm, & de ignorãtia, idololatria, reliquiſque contra naturam vitiis ante legem, ſub lege de infirmitate & malitia conuictus, vt à medico ægrotus, congruentius inuiſeretur & ſanaretur. Vidit Abel inde aliquid perfectius. Noë, Abraham, &c. & ſic paulatim Prophetæ, quò magis appropinquabat redẽptio, hoc eam amplius cognouerũt, & his omnibus plus Ioannes, digito demonſtrans; omnium verò maximè tempore gratiæ cõnſpicuum fecit Deus, *Verbum ſuum*, vel promiſſionis ſermonẽ, Euangelium, vt quod omnia com plectatur, præſentia, ſiue nobis in præſenti data, fidem, veritatem, pietatem, & futura, & quæ nobis euenient, vitam æternam, vel certè Filiũ ipſum,

Tempus, opportunitas.

Cognitionis Dei promotio.

ipſum, τὸν λόγον, Verbũ incarnatum, vt ex lectionis ordine diligẽter attendamus, quòd cùm rerũ conſecutio ſic requireret, vt diceret, manifeſtauit eam, de qua prædixerat, vitã, non ita intulit, ſed. manifeſtauit verbum, & ex textu inquam, attendamus vitã cęlitus à Deo ab æterno promiſſam, non abſque Dei verbo, imò nõ aliũ quàm ipſum eſſe Verbũ, quod in principio erat apud Patrẽ, quódque caro factũ, in nobis habitauit, Ioã. 1. & 14. Ego (ait) ſum vita, vita verò nõ breuis, neque tẽporibus circũſcripta, ſed perpetua, nouiſſimis ſeculis perſpicua facta, *in prædicatione*, palã, manifeſtè, per publicã Chriſtimet, Apoſtolorúmq;, & Pauli in primis, omni creaturæ, ac per omnes gẽtes Euangelij promulgationẽ, Marc. 16. Prędicate, Mat, 28. docete, &c. *quæ credita eſt mihi*, ſiue cõmiſſa, Paulo gẽtium doctori ac magiſtro, vt annũciaretur mũdo, vt hominib⁹ nota fieret. Manifeſtauit ergo Deus ſermonẽ ſuũ in prędicatione mea, inquit, dãs per hoc intelligere, ſermonẽ prædicationis ſuæ, Dei eſſe, non ſuũ. Sic enim & Saluator dicebat, Sermonẽ quẽ audiſtis, non eſt meus, ſed ei⁹ qui miſit me, Patris, Ioã. 14. *ſecundũ præceptũ*, Hieronymo imperiũ, & Sedulio, Aliis delegationẽ, iniunctionẽ. Sentit enim ſibi munus hoc prędicandi delegatũ, ſic vt recuſare nõ liceat, vt potè mãdatũ *ſaluatoris noſtri Dei*, qui nos ſaluos eſſe voluit, id quod pollicitus fuerat implendo, ſpeciatim quando me probauit, & dominicæ incarnationis œcononiam iniunxit, cùm me &

Paulus segregatus ad euangelizandum gentibus. Barnabã segregauit, Act.13. vt gentibus prædicarem⁹, qui me segregauit ex vtero matris meę, vt euangelizarem Filiũ suum, Gal.1. de quo etiã mandatum hoc intelligas licet, ipse enim saluũ fecit populum suum à peccatis eius, Matth.1. & Paulum vocauit ac elegit, vt portaret nomen suum coram gentibus, Act.9. Cùm igitur Deus àc Dominus nos seruare volẽs, hæc iniunxerit, digna omnino prędicatio, cui fides adhibeatur, & quomodo non ad salutiferum hoc opus ei inseruirem? Hic obseruanda cum Græcis tria. Primũ quàm hoc exordium beneficiis diuinis refertũ sit, totáq; prorsus eiusmodi est epistola. Sic Titum suum, & qui ab eo docerẽtur, ad labores pro fide ac pietate subeundos magis excitat, sic Episcopum cùm discipulis animat, vt benefactori placeant, nihil enim ferè ita nobis vtile est, vt Dei beneficiorũ iugiter meminisse, siue quæ communiter omnibus, siue quæ seorsum singulis tribuit. Vel intuere cùm ex amico vel munusculum sumimus, vel verbũ aliquod gratũ placidúmque audimus, quàm in amorẽ exardescimus, quanto magis cũ meminerimus quantis nos Deus & periculis eruit, & muneribus affecit, quanto ad obediendum promptiores fuerimus? *Verbũ Dei qualiter prædicandum.* Alterũ, Præconis instar omnibus in theatro ita prædicantis, vt veraciter sibi cõmissa omnia prosequatur, nec aliquid addat, immutet, auferat, ea nobis ratione prędicandũ, vt ea tantũ quæ audiuimus prædicemus, nihil vel addẽtes, vel adimẽtes, Deut.4.12. Apoc.21.

(Quod intellectũ velim ſine præiudicio cõtrouerſiæ hodie adeò concertatæ, de Verbo Dei ſcripto & tradito) Et quidem cũ magna tum fiducia, tum libertate ac conſtantia, alioqui nulla fuerit prædicationis virtus. Dicite, ait Dominus, in lumine, non in auribus, prædicate ſuper tecta, non in cubiculis, Mat. 10. Luc. 12. Sic tum ex dicendi modo, tum ex prædicationis loco, apertam eam, publicam, liberámque eſſe commendans. Poſtremò inter agenda hîc priſci diſtingunt, & quędem quidem permitti modò & conſuli, & proinde in noſtro eſſe arbitrio, & ſub ius noſtrum cadere, Vade, & vende omnia, & da pauperibus, Mat. 19. auditorẽ huius exequendi ceu Dominũ (ſi vis, ait, &c.) conſtituẽs, velint hoc nolint moderni: Quædam autẽ imperari, & proinde non in noſtra eſſe poteſtate, vt fratri reconciliari, nec ei conuitiari, Matt. 5. hæc omittere minimè tutum fuerit, ſed neceſſariò facienda, nempe ſupplicio ea non facientibus imminente. Tale ait hic & alibi paſſim Paulus docendi prædicandíque præceptum ſibi factum, vt vel inuitus id facere cogatur, nec ſibi creditum vel diſſimulare, vel iniquè ferre poſſit, non ambitionis hoc, non regnandi cupiditatis, ſiue voluntatis, ſed neceſſitatis quidem eſt, hæc enim mihi incumbit, & væ mihi ſi non euangelizauero, 1. Corinth. 9. vt nec huius rei ſim Dominus, ſed miniſter, & quidem propè inuitus, nam diſpenſatio mihi credita, vis apertius eloquar, quid hoc

Cõſilia Euãgelica, & præcepta.

Prædicandi necessitas cui incumbat.

sibi velit,vt omnibus euidens fiat? cui creditus est Ecclesię principatus,quíque Episcopatus dignitate ornatus est,nisi populo quę ageda sunt docet,nō erit innoxius,Laicus nulla huiusmodi necessitate constringitur. Hic cum Paulo, Paulíque interprete Chrysostomo, non mecū litigent Pastores,iidem nō doctores,& si possunt,hoc se iure diuino scripto solutos probēt, vel aliquā huius necessitatis dispensationē, aut excusationem afferant. Videbimus in posterū, vt nostrates Episcopi in Gallia facturi sunt, quod in Tridentina Synodo sanxerunt. Prædicationis nimirū munus Episcopi esse præcipuū,

Episcopi munus.

& aut in sua quisque Ecclesia ipsi per se prædicent, aut legitima huius per se prædicationis impedimenta fingant ac refingant. Canon est 4. decretorum, de reformatione generali, Sessione 8 habita 11. Nouēb. anno 1563. latus,& huius proinde canonis latores, nisi iidē factores,ex ore proprio iudicandi, & omnino inexcusabiles, qui quæ in tanta senatus orbis Christiani luce decreuerūt,minus ipsi præstēt: aut enim prędicare non norunt, & à Domino audiunt,quia tu,sacerdos, scientiam repulisti, ego quoq; te ab obeūdo mihi sacerdotio repellā, Ose. 4. aut nouerunt (nec enim datur mediū) nec tamen prædicāt,& hoc pluribus plagis vapulaturi serui sunt,quanto magis heri voluntatem cognouerunt. Sed legitimè impediti sunt. Ecquibus quæso,impedimentis? aulicis,bellicis,ciuicis,profanis,publicis,veris sanè impedi-

mentis, sed quæ, quid aliud quàm sunt excusationes in peccatis? Talis igitur ac tãtus Apostolus, & tãtæ salutis annũciator, scribit *Tito*, personæ salutatæ nomen est, *dilecto Filio*, Ambrosius germanum legit, & verum exponit, Hieronymus charissimo, quòd Græcè dicitur γνησίῳ, & Latinè vix explicari potest, sonat enim cùm quis fidelis, proprius, legitimus, siue germanus absque comparatione alterius appellatur. Sermo quippe & sapientia, & doctrina, qua Titus Christi instruebat Ecclesias, efficiebãt eũ Apostoli filium, egregium, ingenuum, speciali quodam modo dilectum, aliis meliorẽ, & germaniorem, non νόθον, non adulterinum, non à patre degenerem: vt vel hinc intelligamus fuisse & in Pauli filiis differentiæ plurimum, quasi alios haberet genuinos, quasi de libera procreatos, alios velut ex ancilla, &c. Gal. 4. Quod Hieronymi scholion sic Græci exponunt, esse quidem & filios, sed non eiusmodi, qui germani charíque dici mereãtur, vt si Christianus fornicetur, filius quidem est, quatenus ex baptismate renatus, sed non continuò genuinus aut dilectus, qui à patris dignitate degenerans, ad alterum patrem, vel potius tyrannũ, sponte deuoluatur, & parente vero indigna cõmittat. Et in naturalibus quidẽ filiis charum facit vtriusque parentis affectus. Hîc non item, sed id munus ex suo quisque proposito assequitur: hinc & subinde mutantur, nec enim sub naturæ hæc necessitate cõclusa sunt, sed ex arbitrij depẽdẽt

γνήσιος vix latinè exprimitur.

Pauli Filij.

libertate, operãte vtiq; gratia, vt & ex charissimo nõ in hui⁹ dignitatis prerogatiua permaneat, & virtutis cõtra merito charissimus fiat, qui antè non erat. Sic Paulus Onesimũ ex dilecto inutilem, & rursus ex inutili charissimũ, imò viscera sua vocat, ad Philem. Filio ergo non iuxta carnem, siue naturam, sed *secundum communem fidem*, Tito in primis & Paulo, qui Titũ in Christo per Euangelium genuerat, 1. Cor. 4. sed & omnibus credentibus, quia sicut vnum baptisma, sic vna seruientiũ fides, Eph. 4. quam ideo Græci Catholicam, Latini vniuersalem vocãt, iuxta quã, non iuxta priuatã sectam aut hæresim, Titus erat Pauli spiritualis filius, non carnalis, eòque magis, quòd quã ab Apostolo Catholicam Orthodoxámque virtutẽ didicerat, catholicè & rectè docebat. Cùm ergò Paulus Titum filiũ nouisset, Patris assumpto ordine, hanc velut minuit ac cõtrahit dignitatem, ac si apertè diceret, Equidem secũdum fidem, nihil amplius quàm tu, habeo, nullo te maior sum, communis enim est, & per eandem ego túque regeniti sumus, ac proinde fratres caten⁹. Qua igitur ratione filium vocat? affectu certè paterno, quòd eo superior in prædicatione præcesserat, quòd eũ baptizauerat, quòd per eũ Titus fidei lumen ac veritatis acceperat. Hinc eosdẽ nõ renuit & fratres vocare, quia eadẽ ex fide renatos, & filios, quia per suũ ministeriũ regeneratos, vt cõmunis fidei, fraternitatis signet affectum; ministerium, paternitatis. Est & alius

Catholica vnde dicta fides.

Filius Pauli cur dictus Titus.

Fratres inter se Christiani.

Theodorito sensus proprius, ex dissimili generationis naturalis & spiritualis, Illa nō opus habet assensu eius qui generatur, at fidei partus, eius qui regeneratur, assensum requirit. Et si enim verè quis prædicet, nisi qui audit, quæ discit, cū fide excipiat, nequit eiusqui prędicat, vocari filius, In mente enim ac animi sentētia, talis versatur cognatio, quæ hîc Titi virtutem innuit, qui quòd cum Apostolo fidei societatem coiisset, eum Patrem habere dignus est habitus. Hoc gręcanicū dissimile, nè vt paulò superius Chrysostomi Scholion minus humano arbitrio putemus propirium. Audiamus Augustinum, quo nemo Dei gratiæ fauit impensius, Sic totum (inquit) ex Deo, vt nō tamen quasi dormientes nec conemur, nec velimus, Sine voluntate tua nō erit in te Dei iustitia: Voluntas quidem non est nisi tua, iustitia nō est nisi Dei. Esse potest Dei iustitia sine voluntate tua, sed in te esse non potest, nisi per voluntatem tuam. Et paulò pôst, hominem te sine te fecit Deus, nec enim consensum adhibuisti vt te faceret Deus, quî consentiebas, qui non eras? Quia ergo fecit te sine te, non te iustificat sine te, fecit nescientem, & iustificat volentem, De verbis Apostoli sermon. 15. Sequuntur quæ optat bona, & à quibus obtinenda, & pro more illi solito coniuncta, *Gratia*, omnium vtique spiritualiū donorum principiū, iuxta peccatorum remissionē, magis autē iuxta pōtificale officiū, quæ cōsecret omnia sacerdotij eius opera,

Augustini laus.

Gratia, omnium donorum spiritualium principium.

& *Pax*, eorundem Dei donorum finis, Qui posuit (ait) fines tuos pacem, Psal. 147. Illa in præsenti, hæc in futuro, aut hæc nunc quoque, sed quanta hîc animi tranquillitas haberi potest, quæ Titum repressis hostibus & vitiis, requiescere faciat, sempérque cũ Deo & sanctis Angelis concordẽ manere, nam sola alioqui beatitudo hominẽ prorsus quietũ reddit, non aliter, neque prius quieturum. Hæc vtique tibi sint ab iis qui & volunt & possunt, *à Deo Patre, & Christo Iesu Saluatore nostro*, cuius humanitas eorundem nobis donorum instrumentum est diuinitati coniunctũ, & melius vtrunque ab vtroque datum intelligitur, quàm ad Patrem illa, hæc ad filiũ referri debeat. Græci Patris nomine superiorem fraternitatem innui exponunt, Quia (aiunt) dixerat filiũ, pulchrè intulit à quo patre, excitaríque Titi animũ, & ad deitatis velut celsitudinem erigi, vt discat, aut magis recordetur, cuius sit Filius, nẽpe Dei, vnus enim nobis Pater Deus, vna omnium nostrum baptismalis (vt ita loquar) piscina. Interserũt iidem *misericordiã* magno à Latinis consensu hîc omissam, quibuscum reclamat Origenes ad Roman. annotans, & distinguens salutationum formas, quibus Paulus vsus in singulis epistolis hoc modo, ad Timotheũ vtraq;, Gratia, misericordia, pax. Ad Titum, Gratia & pax, &c. Legũt tamen & exponũt Greci, Intuere (aiũt) & animaduerte, quàm magna multáque cũ discipulis aliis, tum Episcopo in primis imprecatur: Talia profectò

Episcoporum & doctorum onus.

quę videntur doctoribus non tantùm vt vulgò Christiano conuenire, sed prorsus necessaria esse, quippe qui precibus omnium maximè indigeant, nempe quibus & inimicitiarũ difficultatúmque, & diuinæ offensionis periculorum plus immineat, vt sit ea dignitas quãto celsior, tanto periculosior, magis ergo pastor indiget & *Dei gratia*, qui tam multis oneribus prematur, & *misericordia*, tam innumeris malis obnoxius, & *pace*, tot bellis, turbis, & tumultibus subiectus. Absque his tribus diuinis velut gubernaculis, Ecclesiæ nauim, quisquis eius & gubernator, hoc est, Episcopus, subuerteris. Secutus est Gręcos Faber, & tria quidem hæc totidem diuinæ naturæ personis communiter conuenire, peculiariter tamẽ tribui Patri misericordiã, est enim pater misericordiarum, 2. Cor. 1. Filio pacem, Ipse est pax nostra, Eph. 2. Gratiam Spiritui sancto, vt Act. 10. Et in nationes effusa est gratia Spiritus sancti. Quò minus absque scrupulo transeundum notat Hieronymus, quod quibusdã hæc multiplicari imprecatur alicubi, Dan. 3. 6. Babylonij reges, scribẽtes suis. Pax, aiũt, vobis multiplicetur, & 1. Petr. 1. Hęc ad Titum sine multiplicatione posita sint, Respõdet sicubi in persona sanctorum gratia posita est, ferè inueniri gratiam eos vnam inuenisse, non plures gratias. Noë, Gene. 6. Moyses, Exod. 33. Perfectorum quippe est vnius margaritæ thesaurum pretiosum, margaritis omnibus & totius substantiæ cõmercio cõmercari ac emere,

Misericordia patri peculiaris, filio pax, spiritui sancto gratia.

Gratia vna non plures.

Margarita vna, plures. Matt.13. Incipientium, & adhuc in itinere positorum, plures habere margaritas, non vnam illam pretiosam, Dei nimirum gratiam. Ad extremum ergo, Epistolæ huius præfatio, & præfationis salutatio Apostoli ad Titum, tali fine completur. Sequitur narratio.

Huius rei gratia reliqui te Cretæ, vt ea quæ desunt corrigas, & constituas per ciuitates presbyteros, sicut & ego disposui, Si quis sine crimine est, vnius vxoris vir, filios habẽs fideles, non in accusatione luxuriæ, aut nõ subditos. Oportet enim Episcopum sine crimine esse, sicut Dei dispensatorem, non superbum, non iracundum, non vinolentum, non percussorem, non turpis lucri cupidum, sed hospitalem, benignum, sobrium, iustum, sanctum, continentem, amplectentem eum qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem, vt potens sit exhortari in doctrina sana, & eos qui contradicunt arguere.

PRosequitur epistolam, ad narrationẽ accedit. De ordinatione primùm Ecclesiæ, tum de plebis informatione, quarum vtranque intendit contra hæreticos munire, quibus per quos & quomodo resistendum, per Episcopos nimirũ & presbyteros, quorũ alios quod & cur sub aliorum no-

mine intelligat, plenius in priorem ad Timotheum diximus, & hîc subintellectum, etsi non repetitum, volum⁹. Quia ergo Paulus Ecclesiæ præsertim gẽtium vniuersalis commissionem, Omnium (ait) Ecclesiarum curam & solicitudinẽ, & quidem quotidianam, 2. Cor. 11. nec solus poterat per se omnia exequi, Titum instituerat Cretensem Archiepisc. ad quẽ pertineret tota eius prouinciæ ordinatio, Ideo dicit, *Huius rei gratia*, propter Catholicæ fidei prædicationem, pro eo, quod siquidem feceris, gratũ mihi erit. *Reliqui te Cretæ*, in Creta insula, cùm inde recederem, & aliò prædicandi causa concederẽ, mei loco Cretensiũ ecclesiæ pastorẽ te primariũ ordinaui. Apostolicæ quippe dignitatis est, Ecclesiarũ iacere fundamenta, quæ nemo potest ponere, nisi architectus. Super hæc inferiores artifices ædes construunt. Paulus ergo vt sapiens architectus, 1. Cor. 3. & omni labore cõtendẽs, ne in præparatis gloriaretur, sed vbi necdũ fuerat Christus annũciatus, Rom. 15. Cùm secũdũ datam sibi gratiam fundamentũ poneret, postquã dura Cretensiũ corda ad fidẽ Christi mollierat, & tã sermone quã signis edomuerat, docens eos non in vernaculũ Iouem, sed in Deum Patrẽ & Christũ credere, discipulũ ibi reliquerat, vt rudimẽta nascentis Ecclesiæ cõfirmaret, Ipse intereà ad alias nationes pergẽs, Christi in eis fundamentũ rursus iaceret. Sic vt vna in domo ministrorũ ali⁹ aliud agẽdũ curat, Apostoli tanquam vnã familiã, orbẽ totũ inter se partiti,

Apostolica dignitas, quæ.

Iupiter, Cretensium vernaculus.

alius aliam partem sortiti, sua quisque peragebant officia, omnium qui vbique terrarũ erãt, curam gerentes. Adeò non Apostolorum tantùm, sed eorum quoque qui eis fideles in Ecclesiæ ministerium successerunt, vita omnis erat operosa, tota illis in labore atque certamine posita, præsentem vitam viatorum peregrinorúmque ritu percurrentib. nec in terra ciuitatẽ habentibus, Heb. 13. quod & hîc indicat, Tito in Creta relicto, aliò se prædicaturum migrasse, Domini vtique sui exemplo, qui & ad eos aiebat, Eamus & in proximos vicos, & aliis enim Euangelizare me oportet, Marc. 1. Luc. 4. vt hîc iure cum Chrysostomo nobis dolendũ, nos contra veterum morem, quasi ideo conditi simus vt edamus, bibamus, in deliciis viuamus, ita nullam spiritualium rerum habere rationem, sed omne tempus per ignauiam ducere, hoc inquam nobis magis dolendum, quantò hęc tẽpora Chrysostomianis, q̃ Chrysostomiana Apostolicis, deteriora, mox fortè datura, vt ille ait, progeniem vitiosiorem. Sed quid dicit? *Vt ea quæ desunt corrigas*, Itanè? an verò magis suppleas? vt quæ in malis moribus superfũt, reformes, quæ in bonis desunt, addas, vt alibi, Impleamus ea quæ desunt fidei vestræ, 1. Thess. 3. imò vt non corrigas tantùm, sed etiam διορθώσῃ, hoc est, vt sic dicam, supercorrigeres, Sic enim vertit Hieronymus, præpositionis adiectæ notans emphasim, cum Græcis, q. d. Quicquid corrigitur imperfectum est, & quædam

Prædicatio de loco in locum transponenda.

quidem prius à me correcta, necdum tamẽ ad plenam veri lineam redacta sunt. Quæ igitur ad perfectionem desunt, ea recto tenore corrigere pergas, vt æqualitatis normam accipiant. Et hic vide, vt eum discipulo scribere non pudeat, vt à se relicta aut prætermissa reformet in melius: sic vbique fidelium saluti, non priuato honori consulens, & vtilitatem publicam curans, siue id per se, siue per alium fieret, nihil ei⁹ intererat. Hoc scilicet vnum respiciebat, vt cõmune lucrum procuraret, nullo proprij respectu, Ita prorsus, ita pastorem affici necesse est. Intuere rursum animam omni inuidia liberam. Ea in quibus difficultatis erat plurimum, præsens peragebat, per se ipse corrigebat, quæ autem honoris plusculum forsan habebãt quã laboris, Episcoporũ vtique & Presbyterorum electiones, discipulo permittebat, de quibus sequitur, *& constituas per ciuitates.* κατὰ πόλιν, in ciuitate, id est, in singulis ciuitatibus, siue oppidatim, hæc enim insula quondam dicta est ἑκατόμπολις, quòd centum habuerit oppida, quod alicubi totidem verbis dixit Mantuanus,

Praeceptor discipuli operam non dedignans.

Creta, ἑκατόμπολις.

Vrbibus inclyta centum.
Creta ideo dicta à Graiis Hecatompolis olim.

Et alter, 3. Aeneid.

Centum vrbes habitant magnas, ditissima regna.

Et Horat. lib. 3. carm. ode 27.

Quæ simul centum tetigit potentem
Oppidis Creten. Idem in Epodo 9.
Aut ille centum nobilem Cretam vrbibus

Ventis iturus non suis.

Ouidius passim.7.Metamorph.

Dicta refert rector populorum talia centum,
Minos scilicet.13.

Teucri Cretam tenuêre, centúmque relictis
Vrbibus,&c. Sic Ariadne Theseo,

Non ego te Crete centum digesta per vrbes
Aspiciam. Ad idem Seneca in Troade,
Vrbibus centum spatiosa Crete. Alicubi quoque Lucanus,Statius,&c. Nec poëtæ modò,sed & Geographi,Ptolemæus,li.3.cap.17. Plinius lib. 4.cap.12.Centum vrbiũ clara fama. Mela,li.2. cap.7.Solin.cap.16. constipata cẽtum vrbibus, sicut perhibent, qui prodigè lingua locuti, aut etiam largiti sunt,sed magnis & ambitiosis oppidis: quasi sentiat Græcos centum vrbes Cretensibus prodigè largitos, Secuti omnes, Homerum,lib.19.Odysseæ canentem,
*Nongenas habitant diuersis vocibus vrbes.*cũIliad.2. Cẽtũ vrbibus &populis frequẽtẽ dixisset,quas bona ex parte ibidẽ numerat, hãc diuersitatem Strabo,lib.10.Troianis quidẽ tẽporibus Vlysse teste,xc.fuisse eius insulæ vrbes,Post quæ x.cõditis sua tũ ætate,tũ persona poëtã,Centurbiã, vt ita dicã, vocasse. Quũ ergo populosæ insulæ regimini solus sufficere non poterat Titus,eam vni totã noluit Paulus cõmissam,Sic vt nõ singulæ ciuitates suũ vnaquæque pastorẽ haberẽt, sed propriũ vnicuique indicit. Ita enim fore vt leuiorẽ laborẽ,& curã exactiorẽ, subditósque tũ facilius,tũ diligẽtius gubernandos,si doctor

vni tãtùm Ecclesię regẽdæ, ceu glebæ, ascriptus, nõ multarũ solicitudine distrahatur. *Presbyteros* quos hîc Græci latiníque intelligi, vt aliàs sæpe, volũt, Episcopos, senes nimirũ moribus, nedũ annis. Etsi verò de Presbyteris & senioribus multa nobis tũ dicta, 1. Tim. 3.5. tum dicenda huius, cap. 2. hîc tamen obiter non omisero eius tum ætatis, tum etiam dignitatis mysteriũ, ex Origenis Homil. 16. ad id Iosue 13. *Iesus erat presbyter, vel senior, & prouectus dierum*, & Homil. 4. in Psal. 36. Et ante nos (ait) quidã obseruantes in scripturis notauerunt, Presbyteros & seniores non ex eo appellari, quòd longæuam duxerint ætatem, sed pro maturitate sensus, & grauitate vitæ, veneranda hac appellatione decorari, maximè cùm additur, *Plenus dierum*, Si enim æui prolixitate sic quis appellãdus, quem magis oportebat alium hoc nomine censeri, quàm Adam, vel Matusalem, vel Noë, qui pluribus quàm cæteri annis in hoc mundo vixisse creduntur? Nunc videamus eorum neminem sic vocari, sed longè breuioris æui Abraham primus in Scriptura sic appellatus est, cùm ante eum plurimi annos 900. 600. 500. vt minimùm, 300. vixissent, eorum nemo, presbyter, senior, dierum plenus dictus est, nisi Abraham, presbyter nutritus in senectute bona, Gene. 15. vt intelligentes interioris hominis maturitate, non corporis ætate sic designatum, optemus pro eodẽ interni hominis perfecto sensu, grauitate, constantia, non pro vel corporea ætate,

Presbyteri vnde dicti Seniores.

Abraham primus dictus senex in sa. script.

vel presbyterij officio, presbyteri vel seniores vocari. Dictum est etiam ad Moysen à Domino, Elige tibi ab omni populo presbyteros, quos tu nosti, quòd presbyteri sunt, Numer. 11. Obserua in omni scriptura, sicubi inuenire potes nomẽ hoc *Senex plenus dierum*, super aliquo peccatore positũ, quod vtique dici nequit, nec enim peccator dierum prouectus est, vt qui se non ad ea quæ antè sunt, extendat, eorum quæ retrorsum sunt, obliuiscens, Phil. 3. sed semper retrò conuertitur, ad vomitum redit, &c. qui autem ad priora extẽditur, & ad perfectionem fertur, hic prouectus est in diebus suis, quod nõ sine magno aliquo testimonio ita filio Naue diuinitus dato dictum est, alioqui quod de senili eius ætate dicebat Dominus, omnes nouerant. Quæ sunt ergo tam magna Dei respõsa, quæ hominibus deferuntur, vt dicant Seni homini, *Senex es*, &c. quod omnes videbãt? Ego diuinum hîc mysterium arbitror, quòd vt cæli sol dies mundanos, sic Iustitiæ sol spiritales facit, qui fulgore veritatis, & lampade sapientiæ illustrentur. Si quis ergo in Dei præceptis vitã hanc præsentem transegerit, immaculatum se ab hoc seculo custodierit, Iac. 1. hostes suos spiritales subegerit, ab istis, quos paucos & malos Iacob dicebat, Genes. 47. diebus prouehitur atque promouetur ad illos æternos & bonos, æterni solis luce signatos. Tali ergo quodam ordine Abrahã & Iosue viri sancti senes & dierũ presbyteri pleni prouectíque ex diuinis oraculis

Senex plen⁹ dierum, de peccatoribus non dicatur.

lis pronũciantur. Et quoniam quę de Iesu Naue dicuntur, ad D. Iesum referuntur, quis ita Presbyter, senior, dierum plenus intelligitur, vt ipse qui principium est & primogenitus omnis creaturæ? Ideò fortassis plus verè & integrè talis, ante quem nemo. Igitur sint licet in scripturis qui Presbyteri vel seniores, vel pontifices dicantur, at D. Iesus vt in pontificibus, pontificum princeps est: ita & in Presbyteris vel senioribus, Presbyterorum vel seniorum: & in episcopis, episcoporũ, & omne quodunque honorabile nomen est, primum in hoc & principem esse credendum est Saluatorẽ, quia & omnium caput, Eph. 1. 4. 5. Col. 2. ante Abrahamum, Ioan. 8. ante lunam, Psal. 71. & luciferum, 109. ante omnes, Col. 1. & omnia. Hæc Origenica parum licet ad literam Paulinam faciant, huc non indigna duximus quę assuerentur, tum quia vel ex nominis saltem etymo admonent, quales esse debeant Ecclesiæ Presbyteri, tum quia Domini in omnibus & super omnia præstantiã elucidant, & verò concionaturis etiam, non prælaturis tantùm scribimus. Et oppidatim, non vicatim constituendos, In ciuitatibus (obseruat Aquinas) non in villis, vt in Republica Reges in vrbibus, sic in regimine spirituali Episcopos. Regale quippe sacerdotium, 1. Petr. 2. Neu multitudine villescerent, quod olim iam de Presbyteris Hieronymo ad Euagrium doluit, In Can. legimus.

Iosue senectus, qua.

Digressio prima.

Quòd ex hoc loco monuimus Episcopos oppidatim, non pagatim aut vicatim collocandos, Petrus quoque, siquidem Clementi I. Epist. 1. credimus, in singulis ciuitatibus singulos, non binos, ternos, pluresvè cõstitui præcepit, qui Episcoporum potirentur vocabulo: hoc tamen prouiso, ne in villis, castellis, modicisvè ciuitatibus instituerentur, ne nomen eorum villesceret. Quod totidem penè verbis repetit Anacletus, Epist. 3. addẽs, per castella, villas & ciuitatulas Presbyteros sic ab episcopis ordinandos, vt singuli per singulos sint titulos suos. Illos ergò ad honorabilem tãtùm vrbem titulandos, vel denominãdos, ne villescat nomen, hos ad qualemcunque, vel certè quẽcunque locum, vel Ecclesiã in eo cõstitutam præfecti fuerint, in eadem vitæ suę diebus duraturos. Citatur in Can. Episcopi. Dist. 80. & Ca. Audiuimus, 3. q. 2. ex Euaristi epistola 2. alibi episcopi constitui non possunt, nisi in ciuitatibus non minimis. & Can. Non debere. 57. Laodicenus, Quòd nõ oporteat in villis, vicis, aut agris episcopos ordinari, sed visitatores, qui circumeant. Si qui anteà fuerint ordinati, præter conscientiam episcopi ciuitatis nihil faciant. Et hoc prior Sardicensis, Can. 6. siue 5. iuxta aliam editionem, Licentia ne sit episcopos passim ordinandi, aut in vico, aut in ciuitate modica, cui satis vnus esse possit Presbyter, nec enim necesse est ibi episcopum fieri, vt episcopi villescat nomen, & honoris summi autoritas.

Episcopi vbi constituendi

Alia ergo ex prouincia inuitati episcopi, episcopum ne faciant, nisi in ciuitatibus quæ episcopos non habeant, nisi si qua tam populosa ciuitas sit aut locus, vt episcopum habere mereatur. Quod & innouauit, & exposuit Carthaginen. 2. Ca. 5. vt diœceses quæ episcopos nunquam habuerunt, non habeant, nisi accedente tempore, crescente fide, multiplicatus Dei populus desiderauerit proprium habere rectorem, eius videlicet voluntate, in cuius potestate diœcesis est constituta, episcopum habeat. Cuius fragmentum habetur, 16. q. 1. Ca. Fœlix. & seq. ex Carthaginen. 3. Can. 42. Multis in Conciliis statutum à cœtu sacerdotali, vt plebes quæ in diœcesibus ab episcopis retinentur, si episcopos non habuerunt, nisi cum eius, à quo tenentur, episcopi voluntate, proprios accipiant rectores, id est, episcopos. Quem domi natum quidam adepti, cùm in quadam velut arce tyrannidem sibi vendicarent, & Presbyteri ceruices aduersus episcopos erigerent, plebes quíque suas conuiuiis, vel alio suasu aut fauore illicientes, vt sibi rectores eos collocarent, ibidem confirmatum est, ne quis rector eam plebem acciperet, quæ in diœcesi semper subiacuit, nec peculiarem vnquam Episcopum haberet. Et ad hos indubiè canones respiciens Leo I. Epistola octuagesima septima ad Episcopos Africanos per Mauritaniam Cæsariensem constitutos, cap. 2. in Can. Illud sanè quod ad sacerdotalem

pertinet dignitatẽ, inter omnia voluimus Canonum ſtatuta ſeruari, vt nõ in quibuslibet locis, aut caſtellis, nec vbi anteà non fuerũt, Epiſcopi conſecrentur, cùm vbi minores ſunt plebes & conuentus, Presbyterorum cura ſufficiat. Epiſcopalia autem gubernacula non niſi maioribus populis, & frequentioribus ciuitatibus oporteat præſidere, ne quod Sanctorum Patrum decreta diuinitùs inſpirata vetuere, viculis, poſſeſſionibus, vel obſcuris & ſolitariis municipiis tribuatur ſacerdotale faſtigium, & honor, cui debeât excellentiora committi, ſui numeroſitate villeſcat, quę poſtrema pars cap. primum eſt tituli de priuilegiis. Extra. Quod nunc in ſua diœceſi reſtitutus Epiſcopus factũ cauſatus, rationabiliter poſtulauit, vt ſi locorũ Epiſcopi, in quibus non debuerãt ordinari, humana cõditione deceſſerint, loca ad eius antiſtitis ius redigantur, cuius anteà fuerant. Nam inutile eſt, vt ſacerdotalis dignitas, inconſiderata ordinantis facilitate, ſuperflua multiplicatione minuatur. Cùm ergò aliquantò pòſt Stephanus Emeritenſis in Hiſpania Epiſcopus, principali violentia impulſus, in monaſterio villulæ cuiuſdam nouam Epiſcopalis honoris ordinationem effeciſſet, & indiſcreto facilique aſſenſu iniuſtis Bãbæ principis iuſſionibus parens, iniuſtam illic ſedis pontificalis prælectionem induxiſſet, vbi Canonica ĩſtitutio id fieri omnimoda ratione refelleret, íſque princeps ſolito leuitatis agens conſilio in aliis quoque

Sacerdotalis dignitas non imminuẽda.

vicis & villulis similiter facere obstinatè pergeret, Toletana Synodus xii. Can. 4. superioribus partim canonibus in medium prolatis & perlectis, in primis hoc Pauli ad Titum loco, communiter definiuit, vt prædicta villula deinceps nec sedes Episcopalis remaneret, nec Episcopus illic vltrà cõstitueretur. Locus item sub monastica deinceps institutione mãsurus, sub abbatis (vt hucusque) regimine modis omnibus manciparetur, non verò Episcopali vltrà priuilegio frueretur, Connildo contra maiorũ illic decreta constituto Episcopo, quia de principis impulsione, non de illius ambitione constabat, in remedium humilitatis, ad aliam decedentis cuiusuis Episcopi sedẽ transferri permisso. Generali quoque decæterò edicto posito, vt si quis contra hæc venire conatus, in locis se illis episcopũ fieri eligeret, vbi Episcopus nunquam fuit, in conspectu Dei anathema esset, & insuper tam ordinator quàm ordinat⁹ ordinis sui gradum perderet, vt nõ solùm antiquorum Patrũ decreta, sed & Apostolica ausus conuellere instituta. Nec ità pòst Bonifacio Germaniæ Episcopo scribẽti se nouos tres Episcopos per totidem loca ordinauisse, qui populo per eius prædicationem ad Christum recẽs aggregato, præessent & prædicarẽt, Zacharias Papa respõdens, monito priùs, vt maturè pertractaret, subtilitérque discerneret, hũ expediret, & an loca, vel populorum turbæ tales essent, quæ Episcopos habere mererẽtur, memor quòd in

Toletana synodus xij.

Episcopi non vbique constituendi.

ſacris canonibus præcipitur, vt minimè in villulis vel modicis ciuitatibus ordinētur episcopi, ne villeſcat nomen epiſcopi, Synceris tamē eius literis prouocatus, ſuperiora conceſſit, & ſedes illic epiſcopales, quæ per ſucceſſionem epiſcopos mererentur, ſtatuit & confirmauit, Merſenburgenſem, Bamburgenſem, Erphordienſem, præpotentes hodiè in Germania epiſcopatus. Sed prætetquam quòd tū neophyti erant Germani, in eis quoque erigendis locum habuit ratio, quam Gregorius I. anteà ſpectauerat, ad Auguſtinum Anglorum epiſcopum, cap. 8. in Can. Fraternitatem. vt qui tum ſolus adhuc in Anglica eccleſia foret epiſcopus, ita in Anglia epiſcopos ordinaret, vt longo ipſi ſibi interuallo minimè diſiungerentur, vel ob hoc, ne qua neceſſitate in alicuius epiſcopi ordinatione minùs conuenire poſſent. Nec verò dubium quin ſuperexcreſcente meſſe, & attenta cōtrà operariorum raritate, liceat, aut etiam neceſſe ſit, iuxta propheticum verbum, cuſtodiam augere, opportunos operarios, & cuſtodes idoneos adiicere, & cultores in Domini vineam, vel potius vineas, deſtinare, ſi quando tanta populorum multitudine ciuitates fæcundarit altiſſimus, vt paſtor vnicus ſingulorum vultus nequiuerit inſpicere, aut alias boni paſtoris partes implere: & perdifficile durúmque fuerit per latas adeò ac diffuſas diœceſes, ad vnum modò paſtorem, ab eccleſiaſticis & laicis omnibus recurſum haberi.

Germani neophyti.

Anglorum Epiſcopi.

Quibus primùm inductus Clemens v. proposuit, mox eius succeſſor Ioannes XXII. Auenione tum vterque ſedens, compleuit, & Toloſanam eccleſiam immenſis tunc redditibus abundantem, ne dicam luxuriantem (nam cauſam hanc vt minus honorificam indicare malo ex capite Saluator, & ſequenti, Extrauagantium communium, lib. 3. titul. 2. quàm hîc aſcribere) Toloſam igitur tunc Narbonenſis eccleſiæ ſuffraganeam, ex filia, vt ſic dicam, matrem, ſiue Metropolim, ex epiſcopatu fecit Archiepiſcopatum, & in ſex epiſcopatus diuiſit. Montis Albani, Sancti Papuli, Lombariacenſem, Riuenſem, Vaurenſem, Mirapicenſem. Hos enim duos poſtremos, quorum nulla vbi ſuprà mentio, lego in appendice Martini Poloni ſupputationibus adiecta ad annum Domini 1317. omnes quidem diœceſis antè Toloſanæ, præter primum, qui ad Caturcenſem pertinebat, adiicit eadem, Extrauagans Appamiarum ciuitatem, Narbonenſis priùs prouinciæ, in qua duos item epiſcopatus erexit: priorem in Lymoſe, pòſt in Abbatiam de Elcon tranſlatam, poſteriorem in abbatiam Sancti Pontij. Albienſem epiſcopatum in duos diuiſit, erecto ibi Caſtrenſi. In Agenenſi epiſcopum Codomenſem erexit, in Lemouicenſi epiſcopatum in Abbatia Tutellenſi. In Petragoricẽſi vnum in villa de Sarlato, in Claromontenſi conſtituit in villa Sancti Flori. In Ruthenenſi in

Toloſa Archiepiſcopatus.

villa de Vabrio : in Pictauiensi duos, Malea censem, & in villa Lucionēsi nouam ciuitatem fecit, diœcesibus limitatis, olim alias quidem abbatias, alias autem villas, nunc verò sedes omnes Episcopales, & quidem opulentas. In multis item villis de Tolosano, Carcaseio, Albigesio, constituit collegiales Ecclesias canonicarum secularium, cum dignitatibus & præbendis, congruis redditibus per Ecclesias singulas assignatis, in domo Grandimontis totius eius ordinis capite, per priorem anteà regi solita, abbatem statuit. Hæc omnia circiter annum Domini 1317. In Archiepiscopatu Tarracomensi Cæsaranguſtanam sedem Episcopalem in Archiepiscopalem extulit, subtractis illi quinque suffraganeis, qui vndecim habebat, & huic subiectis, per eundem, opinor, Clemētem Carolus 1111. Imp. separari obtinuit Episcopos tunc Moraniæ & Bohemiæ, Moguntinēsis olim Metropolis suffraganeos, & exinde prouinciam in suo patrimonio fieri singularem, nouo tunc Archiepiscopo Pragēsi facto, vt habet Theodoricus Niemus in nemor. vnionis, Tractatu 6. quem Labyrinthum inscripsit. Succurrit R. Gaguini Annaliū li. 6. Tornacum, quod sub Nouiomensi ecclesia annis ferè sexcētis fuerat, in Episcopam erectum Eugenio III. Rom. Pontifice, & Ludouico iuniore apud nos regnante. Nec verò dubium quin huius rei exempla plura quærenti occurrerent, si per otium quærere liceret,

Plenitudo siquidem potestatis super vniuersas orbis Ecclesias singulari prærogatiua Apostolicæ sedi donata est, qua potest, si quidẽ vtile iudicauerit, nouos ordinare Episcopat⁹, vbi hactenus nõ fuerũt, Eorúmq; qui sunt, alios deprimere, alios sublimare, prout ei ratio dictarit, ita vt de Episcopis creare Archiepiscopos liceat, & è cõuerso, si necesse visum fuerit, quod rescriptũ est B. Bernardi Epist. 131. ad Mediolanenses, cũ quorũ Ecclesia per hanc E. R. potestatẽ, autoritatẽ, seueritatẽ, gloria & honore suffraganeorũ suorum pro veteri sua rebellione, & malesuasá malesuadáque recalcitratione, præque aliis excessibus, diu priuata, & antiquis suis ac præclaris ornamentis nudata, quasique membris mutilata suis, truncata, confusa, iacente, tum benignius, quàm potentius actum est, reddito ei ad complementum Pallio, id est, honoris plenitudine. Ita bis est eiusdem Rom. potestatis plenitudinem, & autoritatis integritatem experta. *Pallium, honoris plenitudo.* Hæc, inquam, omnia, aliáque plura & maiora per nos R. P, liceant, sed ad ædificationem, nõ ad destructionem, omnia pro veritate, nihil cõtra veritatem, 2. Cor. 10. 13. & vbi ratio dictat, nõ libido, vbi necessitas vel vtilitas vrget, vbi nõ quod libet, licet, sed quod licet, ac expedit, libet. Nã vt idẽ vir pi⁹ ibidẽ addit illicitũ, nec nisi pro magna quidẽ necessitate sacri canones iudicãt, Episcopo in Archiepiscopi translationem concessam esse. De cuiusmodi promotionibus, deiectionibus, & mutationibus pensata Ecclesia-

rum vtilitate, præ qua maiores interim minorare fas sit, & minores maiores facere, Extra. lib. 1. titul. 7. Verùm hæc siue potestas, siue prerogatiua & priuilegium, cùm vt reliquæ maiores ecclesiarũ causæ, penes R. S. hactenus fuerint, factũ est posteriorib⁹ seculis, vt quod meritò in Cõcilio Basiliẽsi Ludouicus Arelatensis querebatur, in Cõciliis id demùm fiat, & necessariò fiat quod nationi placeat Italicæ, vt quæ sola Episcoporũ, qui & ipsi soli vocẽ illic decisiuã habent, numero nationes alias æquet aut superet, sicut scripsit li. 1. de gestis eius cõcilij Æneas Sylui⁹ nondũ Pius. Hæc illa est Helena, quæ nuper Tridẽti obtinuit. Ergo cõstituas siue Episcopos per diœceses, siue Presbyteros per parœcias, vt pastoralis curæ onus facilius sustẽtetur, si per multos diuidatur, *Sicut & ego tibi disposui*, vel cũ apud te essem, de consecratione tũ Episcoporũ, tũ Presbyterorũ te instruxi, quales tibi designaui, nõ quales fortè vel animus carnaliter vellet, vel carnales persuaderent, breuiter, vel quales tibi præsenti mãdaui, vel in forma quam in præsenti mãdo, quæ sequitur, q. d. iuxta formã Ecclesiæ, Quam dũ recolit, sicut ei disposuerat, monet exequi. Audiant igitur Episcopi, qui per vrbes Episcopos, per pagos Presbyteros ordinãdi potestatẽ habẽt, sub quali lege Ecclesiasticæ constitutionis ordo teneatur, nec putẽt Apostoli verba esse, sed Christi ad discipulos dicentis, Qui vos vel audit, vel spernit, & me, & eũ qui misit me, vel audit vel spernit,

Italicæ nationis potestas.

Helena Tridenti.

Luc.10. Qui Pauli ergò lege contempta, Ecclesiasticum gradũ alicui gratia, non meritò detulerint, manifestè aduersus Christũ faciunt, qui qualis in Ecclesia tum Episcopus, tũ Presbyter sit constituendus, per Apostolũ suũ in sequentibus executus est. Et hîc quoque cũ Hieronymo gemamus, quando aliud nõ possumus, nũc, vt tũc, imò tãtò magis quàm tunc, quãtò secula profecerunt, ac etiãnum in peius proficiunt, tã multos hanc rem beneficiũ, quod vocant, facere, vt non eos quærãt qui Ecclesiæ plus prodesse possint, & in ea colũnas erigere, sed vel quos amant, vel quorum sunt obsequiis deliniti, vel pro quibus maiorum quispiã rogauerit, vt deteriora taceam, qui vt clerici fierent, muneribus impetrarunt, 8.q.1.ca. Moyses. Videamus ergò qualis seu Presbyter, seu Episcopus ordinandus sit, *Si quis sine crimine est*, Cùm in 1. ad Timotheum meditaremur, principi & antistiti, cui permultum debemus, vel prælecturi, vel prędicaturi, nihil in hanc nos vnquam scripturos cogitantes, contulimus quæ illic describitur, cum hac quę sequitur, Episcopographiam, proinde si hic fuerimus vel minuti & ieiuni, quasi eorum quæ illic colligimus securi, lector ad ea recurrat, & ex illis hæc suppleat: vel superflui, ac eadem interim iteremus, hęc & illa non tam vicina, quàm eadẽ esse consideret. Quæ igitur sequuntur dotes & conditiones, in omnibus quidem Ecclesiæ ministris requirũtur, sed in Episcopo quàm in Presbytero, & in

Episcoporũ indigna promotio.

hoc quàm in diacono excellentius esse debet. Prima ergò cleri dos & conditio, ἀνέγκλητος, qua voce de diaconis vtitur, 1. Tim. 3. ministrét (ait) ἀνέγκλητοι, de omnibus item Christianis, 1. Cor. 1. confirmauit vos Dominus ἀνεγκλήτους, & Coloss. 1. vt exhiberet vos ἀνεγκλήτους, coram ipso, quorum vltimo loco Latinus interpres irreprehēsibiles vertit, quos hoc & superioribus sine crimine verterat, alij inculpatos. Verùm Græca vox non ita sonat, quasi dicas omni vel crimine vel culpa vacantes, sed, quod plus, quē nemo possit accusare vel criminari, seu in ius aliquod ob crimē vocare, quod plus est quàm culpa vacare vel crimine, quia integritas nō rarò calumniæ sit obnoxia, ob speciem probabilem culpæ. At Paulus nè hoc quidē fert in Episcopo, Sit, aiunt hic Græci, talis, cuius nemo mores suggillare possit aut carpere, vitam ducat ab accusatione liberā, nullam det occasionē repræhēsionis, modò iustæ, nec eo tātùm tempore quo ordinādus est, talis sit, aut qui prętėritas maculas noua conuersatione diluerit, sed ex quo tempore in Christo renatus est, nulla criminis conscientia mordeatur. Quo enim modo Ecclesiæ præses malum de medio eius auferat, qui tacitus sibi respondeat, eadem se quæ corripit admisisse? Conuenit ergò eum crimine carere, integra tum fama, tum fide esse, alicuius (vt ita dicam) criminalis infamia non laborare, tum libera fronte aliorum sic arguere crimina, vt nemo valeat obiicere sua. Nō quòd

ἀνέγκλητοι qui sint.

Integritas non rarò calumniæ obnoxia.

Crimine carere.

qui post baptismum mortaliter peccauerit, eligi non possit, vt hîc obseruat Aquinas, sed qui magis graui & accusatione damnationéque dignissimo peccato infamis sit, quale peccatum crimen vocant. Et hinc Augustinus ad Bonifacium, li.1.cap.14. colligit, neminem in Ecclesia rectè ordinari posse, siuel hîc dixisset Apostolus, Si quis sine peccato, vel illic, ministrēt nullū peccatū habētes, multi quippe fideles sunt sine crimine, sine peccato in hac vita nemo. Et de perfectione Iustitię cōtra Cęlestiū, cap.2.11.12. Cùm Apostolus ministros eligeret ordinādos non ait, Si quis sine peccato, quod inuenire nō posset, sed, sine crimine, quod vtique posset. Legitur sanè homo sine crimine, Iob.1. sine querela, Luc.1. non legitur sine peccato, nisi vnus hominis idémque Dei Filius vnicus: quia non ideo sine vllo peccato aliquis est, si non habet maculam criminis, si ingreditur sine macula, Psal,14. ambulat sine querela. Nec enim vt idē in Enchiridio, cap.64. quia peccatum est omne crimen, ideo crimen est etiam omne peccatum, sanctorum quippe hominum vitam, quādiu in hac morte viuitur, inueniri posse dicim⁹ sine crimine: Peccatum autem si dixerimus quod nō habemus, nos ipsos seducimus, 1.Ioā. 1. Eadem de causa Gregorius Moralium lib.31. cap.9. Virum ait gratia sacerdotali dignûm, sine crimine, non sine peccato hîc descriptum. Sic sanè Latini distinguentes, humanę hinc infirmitatis, illinc maledicentiæ rationem quàm

Iob sine crimine.

Sine peccato, vnus Dei filius.

Peccatū omne non cōtinuò crimen.

Gręci plus habuerũt, nisi quòd inter hos Theodoretus, non cuiuis, sed iustæ modo reprehensioni affinem hic exponit, hoc est, non qui nũquam sit culpatus, à maleuolis pręsertim & inimicis, sed qui iure culpari nequeat. Alioqui ne Christum quidem inculpatum vocaueris, licet inculpabilem omnium rectissimè. Sicut ergò Episcopum irreprehensibilem, non irreprehẽsum, alibi vertit vetus interpres, sic moderni hic inculpabilem quàm inculpatũ rectius vertissent. Et hæc rectè integritas requiritur ante electionem, vt cùm in Ecclesia post baptismũ, tum etiam inter extraneos sic vixerit, vt bonum ab eis testimoniũ referat, 1. Tim. 3. Electo verò duplex necessaria integritas, vt inculpatè tum viuat, tum ministret. Nam bene docentes & malè viuentes, meritò reprehenduntur, Mat. 23. bene in speciem viuẽtes, & malè docẽtes, nihilo magis sunt inculpabiles, imò prioribus peiores: Quid malè viuentes, & peius docẽtes? Si igitur vtrobique minister, tum in vita, tum ministerio inculpatus. Sed quæ crimina hominem vel promouendũ inpediant, vel promotũ deiiciant, nos abundè lib. 3. Digress. ca. 9. & 11. Dictum est in genere, Presbyterũ oportere inculpatum esse, Descendit ad species quę in eo requiruntur, vt talis sit, *vnius vxoris vir*, De hoc sacrorum ministrorum charactêre nobis fuit, vbi suprà, triplex expositio, Orientaliũ, vt noster hic, non habeat duas simul vxores, quæ quorumdam est consuetudo. Sed hoc Aquinas

Christus inculpabilis, sed nõ inculpatus.

Eligendi & electi Episcopi integritas

negat Paulo dictu fuisse necessarium, quòd secũdum leges, Romanis, quibus Apostolus scribebat, ne id quidem ante Christianam fidem liceret, hoc nunc non excutio, fortius est quod obiicit, I. Tim. 5. totidem verbis, hoc est, nisi vnius neimpe viri vxorem viduam, in stipẽ Ecclesiasticam non recipi: Certum autem est vni mulieri nunquam plures simul viros habere licuisse. Pergunt tamẽ hinc Græci hæreticis matrimonium criminantibus ora obstruere, & silentium imponere, quòd res tam sancta sit & honorabilis, Hebr. 13. cum qua quis tum potuerit Ecclesiæ præesse. Quibuscum idẽ argumentum tractans, hoc est, nuptias defendens autor quæstionum mixtim Augustini titulo, ad finẽ operis, hinc (ait) Apostolus, eum qui vxorem habeat, si in cæteris mandata seruet, sacerdotẽ fieri posse ostendit, quod si foret illicitum, nõ poterat vtique peccatorem dicere debere fieri sacerdotem. Et quid tam apertum? Verùm hãc miscellaneorum farraginẽ nulliusminus quàm Augustini puto. Nec tamẽ minus hinc arcent iidem Gręci lasciuos atque petulcos, quàm Paulus maritum quidem hic Presbyterum admittit, sed vnius tantùm legitimæ: Et alteræ enim nuptiæ, cõcessæ licet & humanis legib⁹ permissæ, multis tamẽ cauillis & conuitiis sunt obnoxiæ: non vult autem præsules subditis sui vel irridendi, vel contemnendi aut etiam minoris æstimandi causam dare, quasi minus bene Ecclesiæ præfuturus sit, qui vxori vel vnicæ,

Vxores Episcoporum.

Nuptiæ secũdæ cauillis obnoxiæ.

vel præmortuæ beneuolentiam non seruari. Verùm hîc Græci, vel eorum magis interpretes non conueniunt iis quæ ad Timotheũ cõmẽti clarissimè sunt de polygamia vera ac propria, hoc est, plurium coniunctim vxorum ductione, de qua eadem nisi hic sentiunt, vix etiã sibi constant: An non enim secundę nuptię nõ mundanis tantùm, sed Christianis quoque legibus, Rom. 7. 1. Cor. 7. 1. Tim. 5. adeò licent, vt qui illicitas senserunt, atro hæreseos carbone, & quidem meritò, notati sint? Secutus est Græcos ex Latinis hic & ad Oceanũ Hieronymus. Reliqui magno consensu Monogamum intellexerunt, qui vnam tantum & legitimam vxorem nouisset, Et hinc notant sacris hominibus quædam aliis licita prohiberi, quò nimirũ possint & alios ad continentiam hortari (non enim nullum sunt incontinentiæ signum alteræ nuptiæ, verùm multò magis concubitus vagus & meretricius, &c.) Huic igitur malo Hieronymi nodo cuneum apposuerunt post Augustinum, Anselmus, Aquinas, &c. non absurdè visum esse eum, qui singularem vxorum numerum excessit, peccatum licet non admiserit, quandam tamen sacramenti normam amisisse, non quidem ad bonæ vitæ meritum, sed ad ordinationis ecclesiasticæ signaculum necessariam. Plures enim antiquorum patrum vxores significabant futuras ex omnibus gentibus ecclesias, vni Christo cõiungendas, non iam tum coniunctas, noster autem antistes significat ex

Polygamia dissuadenda.

iisdem

iiſdem gentibus vnitatem vni iam Chriſto cõiunctam. Iſque cùm ſacramentorũ diſpenſator ſit, nullus in eo debet eorundem eſſe defectus, eſt autem matrimoniũ Chriſtianum coniunctionis Chriſti & Eccleſiæ ſignificatiuũ myſterium, Eph. 5. Nè ergò ſignũ ſignato non reſpondeat, vt vn⁹ vnius Eccleſię Chriſtus eſt, ſic ſacerdos vnius vxoris ſit marit⁹, defecturus alioqui, ſi plures habuerit. Hæc ratio tanti ſemper fuit, vt omnis retro Eccleſia eum qui quouis modo plures vnquã duxiſſet, ſiue ante, ſiue poſt baptiſmũ, arcuerit à ſacerdotio, baptiſmo enim peccata tolli: nõ ſacramẽta. Et ita quidẽ res habet. Eccleſia nõ primitiua tantũ, ſed & multis poſt Apoſtolos annorũ centenariis, defectu tã multorũ cęlibũ, pręſertim ſeniorũ, quàm multi erãt miniſtri neceſſarij, ſacerdotes habuit maritos. Gręca quidẽ hodiéq; matrimonio ante ordines ſuſcepto vtentes, Latina autẽ olim tam poſt ſuſceptum ordinem continẽtes, vt maritis quidẽ licuerit eſſe ſacerdotes, ſacerdotes fieri maritos vix ac nè vix quidẽ vnquam. Tandem etiam ex vnius vxoris viris, nullius vxoris viros, ſiue ex monogamis agamos, adeò vt qui vnius vxoris vir Paulo vocabatur irreprehẽſibilis, Nicolao I. ad conſulta Bulgarorũ, dictus ſit, & valde quidem, reprehẽſibilis, Diſt. 28. Can. Conſulendũ. Adeò alia ætas aliam vitam affert, alios mores poſtulat. Poſtremò notandum Paulo nec alibi ſimpliciter dictum, Epiſcopum oportere eſſe maritum, nec hic Preſbyterũ eligendũ, qui

Matrimoniũ chriſtianum, coniunctionis Chriſti & Eccleſiæ myſterium.

Cælibatus ſacerdotum.

ſit vxoratus,quaſi neuter,niſi talis,eligẽdus, ac proinde agami,cælibes,innupti,ſpadones, vel ab hominibus,vel à ſeipſis ob Dei regnũ caſtrati,Mat.19.futuri ſic nõ fuerint digni ac idonei Eccleſiarũ miniſtri : ſed vtrobíque dixit,vnius vxoris maritum,ſignificans nõ eligendum digamum,aut polygamum,id eſt,plurium vxorũ maritum,vt ridiculi ſint qui ſic argutantur, Si vnius vxoris eſſe maritum, miniſtrum conſtituit inculpabilem,ergò nullius vxoris eſſe maritũ,culpabilem reddit & indignum : Sic enim ne Chriſtus quidẽ ſatis prudẽter dixiſſet Eunuchis ſuis,vbi paulò antè,Qui poteſt capere capiat,rectius ita dicturus,Nemo veſtrûm à coniugio abſtineat, nè fortè ſitis ad miniſterium meũ idonei.Non ergò Paulus neceſſariò maritum requirit.Sed ſiquidem maritum eligi contingeret,vna modo vxore contentum requirit. Quod & tanto poſt Paulum legitur inter Syluestri I,conſtitutiones apud Platinam,Gradus eum in ordinibus Eccleſiaſticis conſtituiſſe, vt vnuſquiſque vno tantũ ordine ſit contentus, & vnius ſolùm vxoris vir.Quam conditionem ne exiſtimaremus ſufficere, nec referre quàm parum honeſtam habeat familiã,addit & hanc cautionem,Nè quis eligatur, vnius licet vxoris vir, niſi *filios habens fideles*, Eodem quo ſuprà ſenſu,non quòd oporteat Preſbyterum patrẽ eſſe,aut ordinari nequeat,qui orbus ſit aut illiberis,ſed ſiquidem pater eſt, & liberos habet, ij ſanæ ſint fidei oportet,in qua ſuus eos pater

Digami & polygami ſacerdotio indigni.

Liberi Preſbyterorum quales ſint.

sanè instruxerit, qui enim ad aliquid instituitur,in eo debet esse versatus,aliàs minus ad id prudẽter institueretur.Episcopus autem ad tria constituitur,primùm vt fidem doceat, Docete omnes gentes,Mat.28.& iidẽ in Ecclesia sunt, aut certè esse debent pastores & doctores, Eph.4.& Episcopum oportet esse doctorem, 1.Tim.3.4.attẽde doctrinæ.& hic paulò infrà, amplecti doctrinam,&c.præsumitur autẽ benè docendo exercitatus, si bene alios, presertim suos docuerit:è contrario,qui filiorum quos ab initio secum habuit,doctor non fuit, quomodo alios docere posse putãdus sit?Filij tibi sunt? erudi illos,Eccl. 7. Secundò requiritur, vt populum & virtutibus imbuat,& à vitiis repurget. Sequitur ergò, *non in accusatione luxuriæ,* ἀσωτίας, luxus, ne quis hic cum Lyrano luxuriam pro libidine,vel pro lasciuia cum Aquinate,quanquam magna est horum vitiorũ affinitas,accipiat.Sentit autẽ de luxu infames, vel potius infamatos nedũ suspectos,nec simpliciter intemperantes,sed quos de intẽperantia vel alius accusarit,vel malus etiam rumor hoc crimine asperserit,helluones,prodigos, comessatores,dato ita exemplo,qui filios suos peruerti ac luxu diffluere permiserit, minus Ecclesiæ filios bene formaturũ,aut correcturum. Et hoc enim tertiũ necessariũ est,vt & inquietos & inordinatos castiget ac corripiat,1.Thess.5. vnde sequitur,*aut non subditos*,rebelles, contumaces, intractabiles,nõ obediẽtes,nec in patria(quod

Episcopus ad tria cõstituitur.

Luxuria, ἀσωτίας.

Filiorũ cura quãta habẽda.

aiunt) poteſtate: Equus indomitus euadit dur⁹, ſternax & deſultorius, filius remiſſus, & diſciplina ſolutus, fiet præceps & temerarius, Eccl. 30. Qui in coërcendis ergò filiis remiſſus fuerit, ſatis oſtendit quàm non ſufficienter coërciturus ſit creditam ſibi Eccleſiam. Nam ſi quorum ei per naturæ leges & ſcripturæ omnis indulta erat poteſtas tum vitæ, tum necis, regere moderaríque non potuit, vel magis neglexit, quomodo alienos, in officio continebit? Non enim temerè fit, vt qui magna diligentia ſummóque ſtudio ab initio ſit educatus, malus euadat, quòd non ſint adeò nobis innata naturaliáque peccata, vt parentum curam, quãta presertim eſſe debet, exuperent. Et hic nobis cum Chryſoſtomo dolendum, parentes hodiernos pecuniæ, imò pecorũ, maiorẽ quàm filiorũ habere curam, & opibus plerunque congerendis quàm liberis liberaliter inſtituendis, plus adhibere ſtudij. Magnũ ſanè, ſi hoc nequeunt, deſidiæ ſtultitiæque indiciũ: ſi nolunt, duritiæ crimen & impietatis. In his ergò rebus, in quibus adeò naturalis vrget affectus, hoc eſt, in educãdis filiis negligentes, ſacerdotio qui admoueãtur, ĩdigni, digni interdũ, qui admoti ſint, remoueri. Ecquo enim iure tales ad Epiſcopalẽ thronum promoueantur, aut tantum ſubeant regiminis onus? Vult ergò Paulus futuræ in Preſbytero doctrinæ experimentũ de priore domus eius diſciplina naſci, atque etiam noſci, cauens ne quis eligatur, de quo nõ ſit expreſſum in fa-

Parentum cura pro filiis quantum momẽti habeat.

milia ipsius argumentum, quòd cõpetenter curabit ac reget alienam, hoc est, Dei domũ ecclesiam. Porrò quàm dura sit hæc parentũ conditio ex tam multis bonorum patrum malis liberis, vt hic prolixè commonet Hieronymus, omnino huc spectabat, si non, vbi antea, collegissemus. Extat canon 14. Concilij Carthaginẽsis 3. Vt episcopi vel clerici filios suos à sua potestate per emancipationẽ exire nõ sinãt, nisi de morib' eorũ ac ætate securi, vt possint ad eos iam propria pertinere peccata, iuxta id nimirũ,

Puerorũ disciplina quã seuera sit habenda.

Blanda patrum segnes facit indulgentia natos.

Nota sunt illa, Qui parcit virgæ, odit filium: qui diligit, instãter erudit, Prou.13.23. Noli subtrahere à puero disciplinã, si castigaueris eũ, nõ morietur, animã eius de inferno liberabis, & 3. Quis enim filium non corripit pater? Hebr.12. Eccl.30. Qui amat filiũ, assiduat ei, seu crebra admouet flagella, vt lætetur in nouissimo, nec ostia proximorum palpet. Curua ceruicẽ eius, dum infans est, tũde latera, ne fortè induretur, nec credat tibi, & erit dolor animæ tuæ, &c. Spectabat & huc de honore & iure parentum admonere, sed ante aliquot annos excidit nobis hac de re cõcio vernacula bene lõga, Legat cui tantum est otij. Illud propius literam, & magis monitu dignũ, malos habentẽ filios, à sacerdotio nõ mirũ arceri, cũ propter tales ab aliis legitimis actibus patres arceantur. Testes, inquit Adrianus Papa, sine aliqua sint infamia, vxores & filios habentes, Christum omnino prædi-

cantes, 6.q.1.ca. Qui crimen. *Oportet enim Episcopum*, hic dicit Episcopum, quem superius Presbyterum nominauit, alioqui in vna ciuitate, vnum Episcopum non plures, multos autẽ mos est esse Presbyteros, iuxta Cabilon. ca. 4. vt duo in vna ciuitate penitus vno tempore, nec ordinentur, nec habeantur Episcopi. Et non tulerunt Toletani, vbi paulò antè, Episcopum à principe Bamba in suburbio Toletano in Ecclesia prætoriensi ordinatum. Hoc quoque loco abutitur lib.1. quæstionum mixtim, Augustino falsò (ni fallor) ascriptus, cap.101. Presbyterum Paulo intelligi Episcopum hinc probans, quòd quem ordinauit Presbyterum, instruit qualem debeat creare Episcopum: Quid enim est Episcopus, nisi primus Presbyter, hoc est, summus sacerdos? Denique nõ aliter quàm compresbyteros hic vocat & consacerdotes suos, & in Alexãdria, & per totam Ægyptum, si desit Episcopus, consecrat Presbyter. Quia ergò hic & aliquoties alibi indifferenter vtitur Episcopi & Presbyteri nomine, sumpta hinc occasione, Aërius Episcopatum quem ambiebat non adeptus, se ab Ecclesia diuisit, & docuit Episcopum in nullo à Presbytero differre; ideo inter veteres hæresiarchas relatus. De quo & contra quem, Digressionum nostrarum lib. & cap.1. ampliter. Repetit ergò tum Episcopum, tum Presbyterum, vndique exactum esse debere atque inculpatum, extra criminis (quod capitale vocant canones) actum

Episcopi ne plures sint in vna ciuitate.

Episcopus & Presbyter differunt.

& suspicionem. Sed vt habet Aruernensis canon.15. tam sancta conscientia resplendere, vt actuum probitate maledicorum effugiant obloquia. Sunt enim crimina quædam tam horrēda, vt his implicitos, si hi fortè subrepserint, tam qui antè peccauerunt, detectos repelli, quàm sacræ professionis oblitos, sanctúmque propositum præuaricatos, submoueri, venerāda maiorum instituta oportere pronuncient, vt est in Gelasij I. Decreto. 20. Conuenit autē talem *sine crimine esse,* sicut anteà cum elegit vel Presbyteros, vel diaconos, vel quencunque ad Ecclesiæ præposituram ordinandum, non ait sine peccato, hoc enim si dixisset, omnis homo reprobaretur, nullus ordinaretur, sed sine crimine, quale est homicidium, adulterium, fornicatio, furtum, fraus, sacrilegium, &c. Sic Augustinus in Ioan. tractatu 41. Crimen, vt suprà, exponens peccatum graue, & accusatione dignissimū, sine quo quidē nunc satis bene viuitur, ait idem in Ciuitate li. 14. cap. 9. Sine peccato autem qui se viuere existimat, non id agit vt peccatum non habeat, sed vt veniam non accipiat. Sed secùs obiter Chrysostomus, Homil. 2. de Patientia, conferens hunc locum cum Iob. 1. Erat vir irreprehēsibilis. quod verbū sic examinat, Aliud crimen, aliud reprehensio: illud in peccatis grauissimis, hæc in leuioribus: ab vtrisque longè fuit iustus hic, quis enim magna ei obiecisset, vbi nec locum minoribus esse videbat? Quem de adulterio & homicidio accusare non habes, is sine crimine

Crimina horrenda.

Criminum species.

est,In quo auté non iniuria reprehendas detractionem,maledicta,ebrietatem, is crimine vacuus non sine reprehensione viuit. Et à paruis ergò ac minimis quibusque culpis procul fuisse virum hunc ostendit, sicut & alicubi Deus Abraham irreprehensibilem dicit. Hoc autem pro modi excellentia suscipitur, Paulus enim vbi ad gentes proficiscitur,summũ eis virtutis pondus non imposuit, In orbe auté adulteriis fornicationibúsq; pleno pastores constituturus,quia raræ virtutes inuenirentur, Episcopos ordinans, Tito dixit, *Sine crimine*. Porrò *irreprehensibile*, tunc locum non habuit, quia pietatis vigor deficiebat. Magnũ irreprehensibilé esse:medium sine crimine esse, at florente pietatis verbo electio melior,cùm irreprehensibilis,&c.eligatur.Sit huius distinctionis fides penes Latinũ Chrysostomi interpretem.Alioqui Paulus non tantùm sine crimine,sed &(quoad eius fieri potest)irreprehensibiles esse vult cùm omnes Christianos,Col.1.tũ viduas prǽsertim, 1.Tim. 5. omniũ verò maximè Episcopũ, vita, & verbo, & mandato. 1.Tim.3,6.{Tit. 2. *Sicut Dei dispensatorem*,qui vtique sine peccato est, vt Domini sui puritatem,quoad eiusfieri poterit, imitetur,quãdo nõ sua sunt,sed Dei atque Domini sui,quæ dispẽsat.Magna nimirũ dignitas, non diuina modò,sed Deũ ipsum tum verbi,tũ sacramentorũ ministerio dispẽsãtis magna op9 habet custodia.Sicut boni dispẽsatores mysteriorũ,& multiformisgratię Dei,1.Pet.4.1.Cor,

4. Si enim humanarũ legũ diſpenſatores probi quæruntur & iuſti, quales eſſe debent, qui diuina iura, imò Deum, vt dixi, diſpenſant? maior enim requiritur in ſpiritualiũ, quàm in temporalium diſpenſatione diligentia: Quæritur ergo inter diſpenſatores, vt fidelis atque prudens quis inueniatur, Luc. 12. non cum ebrioſis comedens & bibens, non ſeruos percutiens, ſed conſeruis in tempore cibaria tribuẽs. Hæc enim ſola inter villicum & familiam eſt diſtãtia, quòd conſeruus conſeruis præpoſitus eſt. Sciat ergò epiſcopus & Presbyter, populũ ſibi conſeruum eſſe, non ſeruum. Horũ criminum à quibus immunem eſſe vult epiſcopandum, primum eſt, *Non ſuperbum*, Ambroſio & Hieronymo proteruum, modernis aliis præfractum, aliis audacem, durum, inflexibilem, ſui ſenſus nimium tenacem, qui de ſua ſententia diſcedere nequeat. Durities ſanè, & ingenij intractabilitas incõmoda valde eſt, qui ſe moribus eorum accommodare debet, quibus pręeſt, & fieri omnib9 omnia, 1. Cor. 9. in cauſis præſertim indifferentibus, in quibus aliorum ſententiis non impiis poſſit cedere, aut locum dare, ſic vt ſuo vnuſquiſque ſenſu abundet atque fruatur, Rom. 14. propter retinẽdam pacem, Nam vbi fidei doctrina periclitatur, ibi duritia virtus eſt, & conſtantia epiſcopo non modò digna, ſed neceſſaria. Non ſibi placentem, vel tumentem quòd epiſcopus ſit, ſed tanquam bonum villicum, requirentem quòd pluribus proſit, non

Superbus quis intelligendus.

aliis se superponi cupiẽtem, aut eos suppeditãtem, contra illud Eccl. 32. Rectorem te posuerunt? noli extolli. Et mundi quidem huius principes etiam inuitis dominantur arbitratu suo, & contra subditorum plerunque sententiam atque voluntatem moliuntur, Episcopus verò, cùm volentibus præsit & eligentibus, si suo omnia arbitratu vel libidine potius, trãsigit, qua si nulli rationem redditurus, tyrannicè magis quàm populariter, imò Christianè, episcopatũ exercet. Qualem monstrosè superbum depinxerunt Eusebius, lib. 7. cap. 30. Nicephorus, lib. 6. cap. 28. 29. 30. Paulum Samosatenum Antiochiæ episcopum, qui vsurpatis mundi dignitatibus, ducenarius quàm episcopus vocari maluit (Notat autem Lãgus Nicephori interpres, ducenarios videri fuisse, qui nunc apud Reges & principes sunt Cancellarij) cum satellitio publicitus egrediens, magno numero his præcedentibus, illis sequentibus, thronũ in ecclesia sublimiorem, non vt Christi discipulus, sed more principum seculariũ, separatum habẽs, subinde manu femur pulsans, & pedibus suggestum quatiens, in defunctos pastores & doctores impudenter inuehi, & debacchari solitus, Psalmis de Christi gloria, tanquam recentioribus, abrogatis, subornatísque mulierculis, quæ in medio templo magno die paschæ de illo psallerent, Episcopis item & presbyteris adulatoribus summissis, qui ad populum de hoc impio, vt magistro cælitus misso, & quodam

Paulus Samosatenus.

Ducenarij qui fuerint.

quaſi angelo concionarētur. Et hic igitur blaſphemus epiſcopatu pulſus eſt àcoëpiſcopis,& cùm cedere nollet,communione priuatus, inuocato (quod aiunt) ſeculi brachio, Aureliano Imp.Eadem fuit Neſtorij Conſtantinopolitani epiſcopi inſolentia & ferocia, prima ſtatim ad Theodoſium minorem concione, Da mihi (aientis) Imperator, terram ab hæreticis liberam,ac repurgatam,& viciſſim cælum tibi red dam,Tu mihi hæreticos extirpa,diſperde,Ego tibi Perſis delendis adero. Quò ergo euaſit ſuperba hæc magniloquentia? Audiit non modò ab hæreticis, ſed ſuis quoque domeſticis cũ vo cantibus Fidei incendium, ſiue incendiarium, hæreſim fecit ſui nominis,epiſcopatu in exiliũ mutato miſerè periit. Socrates,lib.7.cap.29. Nicephor.lib.14.cap.31.Tripartit.lib.12.ca.4. Sequitur in textu, *Non iracundum*, & arrogantiam enim comes ſequitur iracundia, nam ſuperbi perfacilè iraſcuntur.Eſt autem iracũdus, non qui aliquando, ſed qui ſemper, aut certè crebrò hoc animi impetu laborat, & hac paſſione ſuperatur,qui ad leuem reſponſionis auram,quaſi à vento foliũ mouetur.Et reuera nihil pręceptore furioſo fœdius,qui mãſuetus eſſe debeat,humilis,patiens ad omnes,etiã contrauenientes, non rixoſus, non litigioſus, 2. Tim.2.toruo contrà vultu, tremẽtibus labiis, rugata fronte, effrenatis conuitiis, facie inter pallorem ruborémque variata, clamore perſtrepat, errantes non tam ad bonum retrahat,

Neſtorius Conſtantinopolitanus epiſcopus.

Iracundus quis dicatur.

Præceptore furioſo nihil fœdius.

quàm ad malum ſæuitia præcipitet. Hinc illa, Ira perdit etiam ſapiētes, operatur ſuperbiam, Prou.21. non iuſtitiam, Iac.1. Ab hoc animi morbo cùm Chriſtianos omnes, tum epiſcopum in primis abeſſe conuenit, vt cui etiam ſi modeſtiſſim' fuerit, plurimas hîc eccleſiæ primatus iracundiæ occaſiones, nè dicam neceſſi tates, & moleſtias quotidianas, ſuggerat. Ad hunc ergò, niſi hæc anteà longè præmeditatus venerit, permulta quæ ſunt ſui muneris, peruer tet atque corrumpet, peruerſis peruerſus, moleſtis ſibi aliis viciſſim ipſe moleſtus & ingratus: qua enim ratione alios regat, caſtiget, & vt ab hoc affectu caueant, obtineat, qui animum non prius ſuum rexerit, domuerit, & caſtigauerit? Theodoretus iracūdum hîc exponit, qui

Iracundus. meminit acceptæ iniuriæ. Et verò ita in ſcripturis pro vltione tū Dei, tum hominis, ſæpe accipitur, Locos indicant Benedictinæ Cōcordantiæ. Eſt autem ὀργίλος, irritabilis, ad iraſcendum procliuis, vitium ſanè noxium, & muneri epiſcopali admodum inconueniens. Sit ergò cū Chriſtianus omnis ad iram tardus, Iac.2. tum epiſcopus, ingenio miti, placido, humano

Vinolentus. præditus. Sequitur, *Non vinolentum,* Ambroſius vino deditum, multo præſertim, vt de diaconis dixit, nec enim requirit abſtemium, neque dicit, Vinum non bibentem, ſed vino, vt ita loquar, aſſidentem, ſiue aſſiduum, & hoc quoque iræ incentiuum eſt, imò inſaniæ, pocula in tela vertentis, ſcyphum in conuiuæ faciem iacien-

tis,in aliena vulnera prouentis,clamantis,aut contrà dormientis,bibentis vt vomat,vomentis vt bibat, quod nos porcinum vinum vocamus,aut etiam cantillantis, cachinnãtis, quod Simiæ,ſicut ſuperius illud leonis digeſtio ventris,& guttur vno occupantur officio,vt hîc& alibi Hieronymus,lib.2.in Iouinianum,guttur ſuum meditatorium efficiunt latrinarum.Qui ita comparatus eſt, parum muneri huic aptus eſt,Sobrietatem,vigilantiam,grauitatem,modeſtiam, mititatémque requirit ſenſus vt ſimplicior, ſic verior, Quanquam Græci non tam non ebrioſum,aut non vinolentum exponunt quàm non iniurium,non cõtumelioſum, non debacchantem, ſæuum, ferocem, Quid enim conuitiis aut iniuria opus eſt, ac nõ potius Gehennæ comminatione, & iudicij ſupremi terrore peccantes emendare?Nam cui contumelia infertur,plerunque fit audacior & impudẽtior,& ad eum qui ſe ita affecerit,contemnendum magis inducitur,vt iniurioſum,minúſque proinde venerabilem,ac reuerendum. Magna neceſſe eſt modeſtia & patientia loquatur epiſcopus , ſitque omnis eius ſermo diſcretionis ſale conditus,Col.4. Si zelum (ait) amarũ habetis,non eſt hæc deſurſũ ſapientia,Iac.3.quorum os maledictione & amaritudine plenum eſt,Rom.3.ex Pſal.13.Omnis ergò amaritudo, ira,indignatio,clamor, & maledicentia tollatur,cum ab omni Chriſtiano, Eph.4. tum ab epiſcopo,quẽ tamen ſi fuerint qui prohibeant

Vinum porcinũ,Simiæ, Leoniũ.

Modeſtia epiſcopi.

quæ sui sunt muneris exequi, magna is nõ autoritate modò, sed & austeritate rem tractet. De clerico vinolento, nos Digressionum, li. 2. cap. 14. In vtrunque etiam sensum enarrant quod sequitur, *Non percussorem,* neque pugno, neque carnalibus armis. Habet enim arma spiritus, neque debet percutere discipul⁹ eius, qui percussus non repercutiebat, Ioan. 18. Et hoc quoque vitium tum irę, tum ebrietatis sequela est, & ex vtraque frequenter oritur. Sed nec acerba lingua, aut verbis amarulentis, percussorem, hoc est, maledicum, vt eius nihilominus vicarium, qui cum malediceretur, non remaledicebat, cum pateretur, non comminabatur, 1. Petr. 2. Corripiat ergò, non percutiat, animarũ vtique medicus, medic⁹ autem vulnera curat, non infert, nec ægrotum ferit, sed si hic fortè percusserit, eum sanat. Corripiat autem cũ omni lenitate, futurus alioqui, qua non oportet reprehensione vtens, percussor, & omnis enim animaduersio & castigatio contumelia vacare debet, 1. Officiorum. Breuiter, nè aliter quàm oporteat, loquendo aut conuersando, auditorum & fratrum infirmas pręsertim consciẽtias percutiat, vt alibi Paulus loquitur, 1. Cor. 8. De percussore item clerico nos Digress. li. 2. cap. 3. & sequẽtibus. Didici postmodum exemplum, quod lectorem latere nolui, In Chronico Magunt. Christianus Magũtiæ Archiepisc. elect⁹, bellicis rebus non assuetus, non diu pòst apud Papam accusatus, quasi prorsus ecclesiæ inuti-

Percussor.

Maledicẽtia

Correptio.

lis,quòd euocatus ad expeditiones regis inuitus veniret,dicens nequaquam decere incēdia vinearum,& segetum vastitates,sacerdotē,sed quicquid deberet, per gladium spiritus, quod est verbum Dei,seruiturū, monitus prædecessorum sequi vestigia, respondit, Scriptum est, Mitte gladium in vaginā. Ob hoc Regi odiosus & multis laicis, ab episcopatu, id eis apud papam obtinentibus,submotus est. Non adeò sanè mirum,si eidem historię credere dignum est, huius prædecessorem Siphridum mirificè Pontifici placuisse,&fratrem venerabilem appellatum, quòd orphanos & viduas faceret,villas combureret, ciuitates destrueret,homines voraret,ferro & flamma terras in solitudinem &desertum deduceret ac depauperaret.O percussorem episcopum! Sequitur, *Non turpis lucri cupidum*,Hieronymo turpis lucri appetitorem siue quod idem est,Ambrosio turpia lucra appetentem,quasi dicas turpilucrum, aut turpilucripetam,qualis esse solet qui inops est, sed vt prę se ferat magnū pecuniarū cōtemptū, quasi quęst⁹ omnis,etiā si iust⁹videatur,turpis sit episcopo,quale est terrena per adulationē sectari, qui cælestia promittit & diuina,pręsētibus nō esse cōtētū,plus quā necesse est, de crastino cogitare,de altario ditescere,non tantum viuere.

Episcopus rei bellicæ ineptus episcopatu summotus.

Siphridus episcopus percussor.

Et turpe quidē lucrū glossa interlinearis & Lyra seculare,Bruno, secularibus negotiis implicari, quale est mercari, & alia quæ Ecclesiæ ministros dedecent,exponunt, quasi aliud ge-

Turpe lucrū

nus ſit quæſtꝰ eccleſiaſtici,ſpirituale nimirū ac honeſtū,Teſtamenta ſcilicet captare, res malè partas ad ſe auertere,facultates alienas ſub religionis prætextu inuolare, ineſcare ſacerdotia, deliras aniculas emūgere,craſſos negotiatores compilare, quæſtus olim iam pſeudoclericis & pſeudomonachis vberrimus. Quales Auguſtinus (ne quis hæc cleri & monachiſmi odio Eraſmum annotauiſſe dicat) ad Ediciam, epiſt. 199.iam tum notabat,non Dei ſeruos,ſed tuæ (inquiens)domus penetratores (2.Tim.3.) & tuos captiuatores & deprædatores, quibus ea tranſeuntibus, omnia,vel penè omnia quæ habebat,cum tamen puerum ex marito haberet,tanquam pauperibus eroganda donauerat. Cuius & illud celebre eſt, nolle ſe quempiam exhæredatis liberis hæredem facere eccleſiā, 3.q.2.Ca.Si quis iraſcitur,17.q.4.ca. Quicunque,&Hieronymi aduerſus tales querimoniā, cum reliquis canonibus eccleſiaſticis talium olim iam correctoribus allegaui Digreſſionū, lib.2.cap.15.16. de clerico turpilucro & induſtrio. Quibus adiicio quod idem ad Nepotianum de vita clericorum ſic ſcribit,quæ partim citantur,12.q.2.Ca.Gloria epiſcopi eſt,pauperum opibꝰ prouidere, ignominia ſacerdotum omniū,propriis ſtudere diuitiis.Natus in paupere domo,& tugurio ruſticano,qui vix milio & cibario pane rugientem ventrem ſaturabā, nunc ſimilam & mella faſtidio, noui piſcium genera,nomina,littora, ſaporibus auiū diſcerno

Deliciæ clericorum.

no p
dam
ex p
pro
no
va
m
de
ſti.
no.
ſta
ha

Sed
ma
hibi
ſibi
ita
fa
tia
nu
no
ſi g
ſpe
terc
eſt i.
ditio
nè qu
numei
lum ſit
vt quid

es grã
pro
quã
tis,
na-
po-
ci-
pé-
uasi
am,
ccle-
& fa-
litant.
ex dã-
ntra
dem
a &
lle-
em
vt

dia-
o in-
urba
t esset
t vica-
as obe-
m reos

pœn
fine
run
præ
dic
xu
qu
re
nu
tir
ſi v
les
Qu
paſſ.
Hæc
mar
ille
Pr
ac
va
ſt
li
n
q
ſit.
No.
Mi
preſ.
doru
vt no.
quę à

[redacted]

Idque adeò in cõfesso est, vt viuę vocis S.S. A. oraculo sit nõ ita pridem palàm recognitũ. Sic enim Adrianus VI. ex maximo theologo pontifex maximus nuntium suum ad comitia Imperialia, anno 1522. instruebat, Dices nos ingenuè fateri, quod Deus hanc (Lutherismi) persecutionem ecclesiæ suæ inferri permittit,

Adriani VI. pontificis oraculum.

Sacerdotes primi castigandi.

propter hominum peccata, sacerdotum maximè ac prælatorum, à quorum peccatis, populi peccata deriuari scripturæ clamant. Ideóque Saluator (interprete Chrysostomo æditionis secundæ in Matth, 21. Homil 38.) curaturus infirmam ciuitate Hierusalem, prius templũ ingressus est, vt sacerdotum peccata (ementiũ in primis & vendentium) primò castigaret, instar boni medici, morbum à radice curãtis. Scimus in S. S. aliquot iã annis multa *abominanda* fuisse, *abusus* in spiritualibus, excessus in *mandatis*, omnia denique in peruersum mutata, nec mirum si ægritudo à capite in membra, à summis pontificibus in alios descenderit. Omnes nos (id est, prælati Ecclesiastici) declinauim⁹, vnusquisque in vias suas, nec fuit iãdiu qui bonum faceret, vnde necesse est vt omnes demus gloriam Deo, humiliemus ei animas nostras, videamus vnusquisque vnde ceciderit, & se poti⁹ quisque iudicet, quàm à Deo in virga furoris iudicari velit. Qua in re quod ad nos attinet, polliceberis nos omnem operam adhibituros, vt hæc primùm curia, vnde fortè malum hoc omne processit, reformetur, vt sicut in omnes inde corruptio emanauit, sic ab eadem etiam sede sanitas, & omnium emanet reformatio. Ad quod procurandum nos tanto arctius obligatos reputamus, quanto mundum vniuersum huiusmodi reformationem auidius desiderare videmus. Cùm hic ergò Pontifex suæ sedis & curiæ deformationem non minus verè quàm

ingenuè agnoſceret, reformationem proinde neceſſariam promitteret,& ad hæc breui futura magnificè Chriſtianéque ſe offerret,omniũ Imperij principũ ordinúmque vna vox fuit & communis reſponſio,nullũ cõmodius, efficacius, & opportunius remediũ nè cogitari quidem poſſe, quàm vt nec vltra vni⁹ anni ſpatiũ, ſiquidem poſſibile foret, differretur liberi & chriſtiani Concilij à papa, accedente principũ cõſenſu,Indictio, verũ quod non ita pòſt morte ſublatus Adrianus præſtare nõ potuit,ſucceſſor eius fortè noluit,vt quo ſuperſtite nũquam coiturũ ſperabatur.Tot annis omniũ votis expectatum Paulus III.indixit,delectis primũ IX. viris doctiſſimis atq; grauiſſimis,qui ab eo iuſſi eccleſiaſtica ſcandala corrigere:qui primùm quidem non celauerunt eius ſanctitatẽ,hodiernorum malorũ inde principiũ fuiſſe,quod prædeceſſores eius nõnulli prurientes auribus,coacervauerunt ſibi magiſtros ad deſideria ſua,nõ vt à quibus diſcerent quid facere deberent,ſed quorum calliditate inueniretur ratio,qua liceret quod liberet. Hinc effectum vt prodirent adulatores potius quã doctores,qui docerent, Papã beneficiorũ omniũ eſſe dominũ,ac ideò cùm Dominus iure vendat id quod ſuum eſt, neceſſariò ſequi in eum non cadere ſimoniam: Ex hoc fonte tot in Dei Eccleſiam abuſus, & grauiſsimos morbos irrupiſſe, quibus ad ſalutis ea deſperationem ferè laboret, & quorum fama ad infideles vſque dimanet, hanc præci-

Paul. III.

Adulatores pontificij.

Simoniam in pont. Ro. nõ cadere, fons abuſuum.

puè ob causam Christianismum deridentes atque blasphemantes. Non licere ergo nec Christi vicario in vsu clauium, siue potestatis ab eo illi collatę lucrum aliquod comparare, hoc est, gratis datum non gratis dare. Cuius tamen respectu pleraque omnia, quæ paulò antè diximus, in Ecclesia fieri iidem ibidem non dissimularunt. Huic autem nouemuirali concilio adeò Paulus non acquieuit, vt cùm Tridentini Sessione 7. Decreto & Canone 2. de reformatione, cauissent neminẽ plures ecclesias cathedrales in posterum recipere, & simul retinere: qui autem plures tum haberent, vna, quā mallent, retenta, reliquas missas facerẽt, præfati tamen hæc se statuere, salua semper in omnibus S. A. autoritate: Is, inquam, Paul⁹ in decreto canonis huius interprete, hæc addiderit, Sic autẽ vt fructus omnes sibi reseruare possit, tantum vt aliquid assignet resignatario, pro sua dignitate vtcunque tuenda. Regressum etiam retinere, vt si accideret resignatarium cedere vel decedere, ecclesia ad resignantem regrediatur, eandem de nouo alteri eadem conditione cessurum, & sic in infinitum. Atqui Nouemuiri argumento planè insolubili probauerant magnum abusum esse, sic omnia resignanti reseruari, & resignatario adimi, Officio enim beneficium, id est, redditus sic annexos esse, vt corpus animæ, Ideò sua natura ad eum qui beneficium habet, pertinere, quibus honestè pro suo ordine viuat, cultum diuinum su-

Resignationes.

Regressus.

ſtentet, ſacras ædes reparet, reliqua in pios vſus erogaturus. Sic autem reſeruationes fructuum, & adminiſtrationes beneficiorum cumulari,&c.vt hoc pacto iura plerunque omnia Epiſcopalia ei competant, qui amplius non eſt Epiſcopus, fiat autem Epiſcopus, qui nullum Epiſcopi ius habeat. Regreſſus autem prętextu & coadiutorum nomine, qui plerunque dātur minus idoneis, quàm ipſi ſint reſignātes,eà nō tam induſtria,quàm illuſione,liquidò niſi claudamus oculos,tum beneficia teſtamento legari,tum hæredes inſtitui, Vtrunque ſacris canonibus valde vetitum, quorum præ cæteris Romanum Epiſcopum cuſtodem eſſe conuenit,vt ad Orientales olim ſcripſit Iulius 1.Et hac tamē Paulini decreti praxi, Tridentini canonis mira fraude,ſic qui plures habebat Epiſcopas,vnam videlicet retinuit,vt non ita nuper ex noſtratibus Cardinalibus quidā obierit, quinque Epiſcopatuum, præter abbatias totidem, fructus percipiens,aſſignato quatuor reſignatariis pro ſua cuique ſcilicet,dignitate vix ac nè vix quidem tuenda,niſi quod totidem vultures vni illi cadaueri inhiantes, ſpem interim pretio emebant. Concilium interim Bononiam tranſlatū, paulò pòſt ſuſpenſum, & mortuo Paulo intermiſſum, ſucceſſor Iulius III. redauſpicatus eſt, Bononiæ anteà Seſſione XI. palàm profeſſus in ſacramentorum Eccleſiæ miniſterium innumerabiles abuſus irrepſiſſe, Quorum indubiè non minimus eſt, quòd multis in locis minus

Coadiutores

Beneficia teſtamentaria

Epiſcopa plures vt diſſoluātur noſtris moribus.

Sacramentorum negotiatio.

Sepultura vænalis.

Hiſpani Epiſcopi.

[redacted]

gratuita eſt eorum miniſtratio, in aliquibus etiam adeò vænalis, vt etiam cũ ſepultura pauperculis ea nõ ſemel denegata ſint. Redaſſumptum ergò Tridenti, & aliquouſque continuatum Seſſione VI. ad biennium ſecundò ſuſpenſum, Proteſtantibus interim & ſuſpenſionis decreto contradicentibus, grauibus aliquot Epiſcopis, Hiſpanis maximè, quibus erat cordi neceſſaria, vt nihil magis, morum & abuſuum reformatio, & cauſantibus nec vni quidem, nedum huic, ex cauſis propter quas conuocatum erat Concilium, plenè adhuc ſatisfactum eſſe. Integro igitur decennio interruptum, tot votis optatum, tandem etiam à Pio IIII. obtentũ, rurſum Tridenti reſumptum, & tertiò congregatum, patribus licet integra re à Põtifice permiſſa, [redacted], vt etiam quæcunque de morum reformatione & diſciplina Eccleſiaſtica inferioribus præſcripſit, in his ſaluam ſemper S. A. autoritatem & eſſe & intelligi declararit, Seſſionis 9. & vltimæ can. 21. die 1. vt non minus gratè quàm piè Pius idem magnã gratiam patribus Tridẽtinis publica oratione Romæ in frequentiſſimo R. Cardinalium conſeſſu & conſiſtorio habuerit, quòd in Eccleſiaſtica emendatione tantam autoritatis illius rationem habuerint, tantáque in eum moderatione ſint vſi, vt ſi is ſeipſe ſuáque reformare voluiſſet, longè ſeuerior in ſe futurus fuerit. Quid igitur ſupereſt, niſi vt quod eodẽ ſcripto

pollicetur, & concilij reformantis autoritatem non declinet, & si quæ patres aliqua vel ratione omiserunt, vel circa ea mitiores fuerunt, eorum occurrens modestiæ, ea tanquam iudicio eius relicta suppleat: Si enim non minus verè quàm liberè D. Adrianus hodiernæ morum vastitatis tabem à capite in reliquũ Ecclesię corpus serpsisse dixit, percutiat sanctuarium suum Pius eius successor oportet, & à domo sua incipiat, Ezech. 9. 1. Pet. 4. Certè videt propter aliquot eius præcessorum, sua, non quę Iesu Christi sunt, quærentium αἰσχροκερδίαν, & auaritiam (vt ex scriptoribus, ei licet sedi addictissimis, probare possumus) in quem statum adducta sit S. S. A. imò tota Christi Ecclesia, quàm multa non multis ab hinc annis facta sit ab ea discessio, metuendum nè maior fiat, ni vel aliquando tandem remedium adhibeat, si tantis, quibus obruitur Ecclesia, malis medendis allata mora fuerit; hoc futura damnosior, quo longior. Et tam diuturnorum motuum non alia causa maior, quàm quòd tot annis nihil immutatur, nihil emendatur, & omnis reformandi spes inde abrupta, species ablata, quòd reliquum Ecclesię corpus reformatum velint, qui tam multis annorum centenariis vrbem, in qua merum atque mixtum habent imperium, deformatissimam adhuc reliquerunt. Quid enim vel excusare vel excogitare verum aut verisimile possint, quibus non vel Rex vel Cæsar,

Reformandi spes ablata.

non populus, non clerus, nō generalis Synod⁹, non tota denique Ecclesia dicere potest, Cur ita facis? quid, inquam, prætexere possunt, quod eis sibi suísque reformandis moram vel remoram tandiu fecerit? Et vbi tamen sub sole maior malorum omnium licentia, clamor, impunitas, nè dicam infamia & impudentia? talis sanè ac tanta, vt nemo credat, nisi qui viderit, neget nemo, nisi qui non viderit. Missam faciam omnium temporum ab Hieronymi vsque seculo querimoniam, & quidem perpetuam. Eccuius quęso distichon hoc est?

[redacted]

Quin apud eundem Mantuanum in Alfonso lib. 6. sic quidam loquitur,

Ipse quoque vnū oro, cùm cæli intraritis arcē,
Petrum orate, suum Latiū custodiat, Vrbem
Pontificum, magníque caput ne deserat orbis.
Nanque meas pridē obscæn⁹ peruenit ad aures
Rumor, & horribilis sceleratæ infamia Romæ

Et quanta Stygis alluuie incestata, nitorem
Polluerit Romana fides, quo verbere ditis
Spes hominũ luxata cadat: quàm debilis æstu
Frigeat extincto pietas: quæ grandia cete
Piscari, prædáque hominũ grauis ire solebat,
Syrtibus in Stygiis hæret sine remige cymba.
Heu scelus infandũ: plures in puppe magistri
De clauo certamen habent: marcore palustri
Sordet inops: Limo infixã, turpique latentem
Gurgite cæci onerant omni farragine nautæ,
Pastores odere pecus: nec pascere curant,
Sed tondere greges, pecoríque illudere tonso.
Et de calamitatib⁹ temporũ li. 2. *Neptunia Doris*
Per noctẽ ad nautas ita circũ littora clamat,
Tẽpora, Martigenæ, quid idonea perditis: ite,
Ite, Lares Italos, & [redacted]
Suspicite: & quà fata vocãt, cõuertite proras
Ætheree mentes, quibus est tutela Latinæ
Gentis, ab occulto bella hæc immissa vidẽtes
Imperio Patris, & longa clade esse litandum.
Imbelles hærent, atque in sua regna furorem
Ire sinunt: Romáque aliò fugêre relicta.
Cæde noua veteres culpas abolere necesse est.

Et lib. 3. *Petrique domus polluta fluenti*
Marcescit luxu, nulla hîc arcana reuelo,
Non ignota loquor, liceat vulgata referre.
Sic vrbes populique ferunt, ea fama per omnē
Iam vetus Europā mores extirpat honestos.
Sanctus ager scurris, venerabilis ara Cynædis
Seruit, honorādæ Diuûm Ganimedibus ædes.
[redacted]

Audiat igitur, & vtinam tandem exaudiat S.D.N. Pius v. quod nullo ibi medio subiectū, nescio audiuerit necne, certè minus exaudiuit Sixtus IIII.

Sancte pater, fidei custos, ouiúmque magister,
Quas bonus effuso moriens in sanguine pastor
Abluit, ætatis damnosa licentia nostræ,
Quam veterū semper crescens incuria patrū,
Et sceleri pandens aditum, moresque seueros
Auersata parit, tua sentiat arma: coerce
Hāc vitē: ancipiti ramos preme falce vagātes
Nāque feros fructꝰ, & tristē frugibus vmbrā
Fert inculta: iacēs Cererē necat, occupat agrū.
Mille sub his latebræ foliis: & mille rapaces
Hac habitāt sub frōde feræ, vulpésq;, lupiq;,
Mitiáque inuadūt laniántq; animalia passim.
Sic cicurū genus omne perit, per ouilia regnāt
Sæuus aper, tigres rapidæ, truculēta Leonum

Semina, multicolor pard⁹, griphs narib⁹ vncis,
Et variæ pãthera cutis, grauis vnguib⁹ vrsa.
In gen⁹ hoc, pater, arma moue sua pascua redde
Fœcundis ouibus: stent ad præsepia tauri,
Qui signata iugis, longóque attrita labore
Colla gerunt: postquam rerũ te Roma potentẽ
Fecit, & obscuro iubar hoc resplenduit orbi,
Exanimis virtus scelerum sub mole sepulta
Respirare parum visa est, & tollere frontem.
Et nisi tot vitiis hæc secula nostra fuissent
Deprauata, boni poterant rectoris habenæ
Errantes frenare rotas: Sed tantus equorum
Impetus aurigã superat, frustráque retractãs
Lora gubernator, sine lege per inuia fertur.
Propterea sortem doleo, mitissime patrum
Sixte, tuam, fueras annis melioribus aptus.
Est tibi quæ tanto satis est in principe, virtus,
Sed velut obscuris Phœbi sub nubibus ardor
Lãguet, & vmbra diẽ piceæ caliginis auffert:
Sic tua corrupti vitio clementia secli
Obscuratur, eunt pessum pietásque fidésque.
Lerna pal⁹ terræ est, vitiorũ exercit⁹ Hydra.
Alcides nusquam est: ardentẽ sæua Chimerã
Mõstra tenẽt, nec adest Glauci castissima proles.
Cãdida Gorgonei capitis coma fluxit in angues,
Et neq; Mercurij prosunt, nec Palladis arma.
Dedaleis inclusa viis Minoia monstra

Paßim habitāt, crebris vterum quæ cædibus augent,
Nec potis est multa ingluuiē saturare rapina.
Nec superat Thesæa man⁹: per tecta, peraulas
Harpyiæ funesta lues, fluxúque faméque
Infestæ volitant: Boreæ genus omne recesßit.
Syrenes redeunt, & Phœbi filia Circe,
Quæ placidos hominū furiali carmine vultus
Vertit in immites formas, & in ora ferarum.
Plurima sunt nobis sancti vestigia secli,
Et gentis monumenta piæ: sunt ardua templa,
Sūt sacris cōgesta patrū sancta ossa sepulcris.
Est fidei caput, est veri latria Tonantis;
Ista sed Hesperidum velut aurea mala dracones
Cerulei seruant: Res detestanda, nec vllis
Flenda satis lacrymis. Nec me cōuitia quisquā
Texere causetur, mordáxque excudere carmē.
Hæc sunt pro sanctis gemitus, lamēta, dolores
Moribus, & superûm pro maiestate querelæ.
Ista mouent superos; vocat hoc scelus æthere ab alto
Bella, famē, & diri genus insuperabile morbi
Heu sortē gregis aduersam, fidúsque malignū
Quum custode caret, cùm fracto vimine sepes
Nocturnos aditu fures admittit aperto.
Præsertim cùm dura fames ieiuna Luporum

Intestina premit, rapidique mapalia lustrant,
Præda sumus, fracto ferimur temone per altum.

Et Paulò post,

Summe pater cæli saltem cui regia [illegible]
Singultus audi insontes, fletúque piorum
Flectere: crudeles gladij saturandáque cæde
Spicula, primores populi: frontésque superbas
Oráque blasphemo feriant inflata tumore:
Parce rudi populo maiorum exempla sequenti:
Imbellémque manum serua, qui cætera seruas.
Quid meruere greges? pastorum incuria damno est.
Cerne laborantem freto per salientia cymbam:
Et miseris fer opem nautis, pontúmque furentem
Siste. Atqui hoc poeta, imò [illegible] nescio an alter famosior, aut in puerorum scholis frequentior. Adde quòd & nemo S. R. E. addictior.

Pergit ita, nec ita post.

Mens humana parenti
Iustitiam, sanctos mores, & laudis honorem
Perpetuum debet: sunt hæc gratissima cælo
Orgia, & infestis obstare potentia fatis.
Sed postquàm liquit terras Astræa nocentes,
Fugit & ipse, hominum leges qui condidit, ordo:
Temporéque ex illo summi reuerentia patris,
Sanctáque diuini ruit obseruantia cultus.

[redacted]

Nec tamen his maculis sordet pecus omne: magister,
Ne pereat, quædam sibi seruat ouilia semen.
Qui prece sollicitãt superos, multóque per omneis
Thure litant aras, veniam pacémque precantes.
Inuisi superis, fœdáque libidine olentes,
[redacted] *nouis date templa ministris:*
Sacrilegum genus ex adytis templísque Deorum
Pellite, nec longos scelera hæc vertantur in vsus.

Et ad Leonem x. Fast. lib. 4.

Romana graui maculata veneno
Curia: quæ spargit terras contagia in omneis:
Postremùm est oppressa fides, exposta rapinis
Vndique, & in prædam populis proiecta cruẽtis.

Iſta tuis animoſe Leo, ſeruata diebus,
A te ſubſidium magnis clamoribus orant.
Sancte pater ſuccurre Leo: Reſpublica Chriſti
Labitur, ægrotátque fides iam proxima morti.

Et lib. 5. de S. Vrbano.

Nunc mores periere boni, regnátque libido
Improba, & excluſos inopes conſumit egeſtas.
Omnia ſacratus noſtra ſibi vendicat ordo
Tempeſtate, ſinúntque patres peſſum omnia labi.
Templa ruunt, paſſim ſordent altaria, cultus
Paulatim diuinus abit: Reſipiſcite ſancti
Vaticana, patres, qui templa excelſa tenetis,
Ne ſubito forſan Deus excandeſcat: & iſtud
Tam deforme nefas odio vlciſcatur acerbo.

Et ad finem lib. 7. De SS. Petro & Paulo.

O Diuinæ animæ, quorum ſanctiſſima Romæ
Oſſa cubant, ſeruate fidem, prohibete ruinam,
Atque reformandi curam ſtudiúmque ſenatus
Vſurpate: vetus iam diſciplina fatiſcit,
Conſenuit probitas, & morti proxima languet.

Et in Nicolao Tolent. lib. 2.

[redacted]

Et ad Iulium II.

O vtinàm pater omnipotens tibi proroget annos,
Vt valeas olim post hæc certamina, Romæ
Ad malè compositos animum conuertere mores.
Sicut enim tua Regna rapax lacerauerat hostis
Improbitas, sic & sanctos Acherontigenarum
Laruarum impietas, & perniciosa libido
Corrupit mores: quibus illa antiqua parentum
Semideorum ætas totum condiuerat orbem.
Hæc morum iactura magis deflenda videtur,
Quàm Regni prior illa tui. Nam dissipat omne
Imperium Christi: toto iam cognita mundo
[redacted].
Ecce ruunt, Charitas friget, spes pallida languet,
Ægra fides fragili vix sustentata bacillo
Ex procerum tectis fugit, & gurgustia quærit.
His tribus incumbit, tanquam tribus acta columnis
Tecta domus Christi: tribus his labentibus ergò
Est opus vt ruat hæc moles vastissima quondam,
Nunc senio morbóque tremens, rimisque dehiscens.
Nec te, magne pater, latet hoc, prudentia pectus
Tanta tuum vegetat. Sed idonea tempora quæris,
Expectásque diem quæ det fœliciter isti
Principium Diuino operi: Stat ad ostia Christus

Cum grege Cælituum, tecum venturus in istam
Militiam: tua magne pater, præcordia pulsent
Anteferenda aliis hæc sancta negotia curis:
Hæc animo res digna tuo, qua sanctior esse
Nulla potest, nulla vtilior mortalibus. Esto
Qui decus hoc habeat, quem gloria tanta coronet.
Ad Romam conuerte oculos luxúmque fluentem
Aspice, & indignos Christi propagine mores.
Tota in capreolos it vinea, tota comantem
Effluit in syluam foliis spargentibus vmbram
Pestiferam segeti, dulcés neque parturit vuas.
Hoc steriles ramos, nemus istud inutile trunca.
Erue mortiferas taxos, aconita, cicutas,
Et sere vitales herbas, vt cinnama, nardos,
Balsama, thura, crocos. Veterū reminiscere patrum.
Gregorium pone ante oculos, magnúmque Leonem,
Syluestrum, & reliquos, quorum est imitabilis alto
Vita animo, regnóque humeros suppone labanti.
Qui te cunque colunt, optant hoc cernere, & istud
Expectant ardenter opus. Et adhuc expectamus. Et ante auditū Lutherū Raphaël Volateranus, hoc est Ital', ídque Romæ, Vrbanorū nimirùm cōmentariorum lib. 30. cap. De seruis, scribebat sacerdotia tribui mercedis loco, spiritualémque thesaurum

quæſtui haberi ac negotiationi. Bone Deus, ſi ſic à domeſticis fidei audimus, quid non ab aduerſariis audiemus? Atqui præſtat hæc audire ab illis cum obedientia monentibus, quàm ab his perduellibus. Quid quod & D. Adrianus ille Traiectenſis mihi ſępe vocatus, profitebatur colla ſummę ſe ſubieciſſe dignitati, ad deformatam Dei ſponſam Eccleſiã reformandã: deformatã autẽ non nouis tantũ erratis & abuſibus, ſed & veteribus! Inueteratus, *aiebat*, nimiũ morbus eſt, nec ſimplex, ſed varius & multiplex. An non hic idem penè dicit, quod ante annos quadringentos ita deplorauerat beatiſſ. Bernardus? Inteſtina & inſanabilis eſt Eccleſię plaga. Facere non poſſum, quin addã reliqua, ſi prẹter promiſſionẽ proximã, at non præter præſentem τῆς αἰσχροκερδίας materiã. Subdit igitur, vox plãgẽtis, in tẽpore iſto, filios enutriui & exaltaui, ipſi autem ſpreuerunt me, Eſa. 1. Spreuerũt me, & maculauerũt, à turpi vita, turpi quæſtu, turpi commercio. pro huiuſmodi volũt eſſe, & ſunt Eccleſiarum præpoſiti, decani, archidiaconi, Epiſcopi, Archiepiſcopi, nec enim hæc merito cedũt, ſed negotio perambulãti in tenebris. Ipſa quippe dignitatis Eccleſiaſticę officia, in turpẽ quęſtum, & tenebrarum negotium tranſierunt, nec in eis ſalus animarum, ſed luxus quæritur diuitiarum. propter hoc tõdentur, propter hoc frequentãt Eccleſias, miſſas celebrant, pſalmos decantãt. Pro Epiſcopatib⁹ & Archiepiſcopatibus impudenter hodie certatur, vt Eccleſiarũ redditus in ſuperfluitatis vſus diſſipẽtur. propter hoc

Bernardus

nõ eſt hoc tẽpore ornare ſpõſam, ſed ſpoliare, nõ cuſtodire,ſed perdere,nõ defendere,ſed exponere,nõ inſtituere,ſed proſtituere, nõ gregẽ paſcere,ſed mactare,comedere,deuorare,ex Io. 10.Oſe.4.Pſal.52.peccatorum pretia exigunt, & peccantibus debitam ſolicitudinẽ non impẽdunt.Quẽ dabis mihi de numero præpoſitorũ, qui non plus inuigilet ſubditorũ vacuãdis marſupiis,quàm extirpandis vitiis?Nunc enim dati ſunt ſacri gradus in occaſionem turpis lucri, & quæſtum æſtimant pietatẽ,copioſiſſimæ quidẽ pietatis in accipienda animarum cura, ſed hæc apud eos cura minor,& nouiſſima de illarũ ſalute cogitatio.Hæc in Pſal.90.Serm.6.in Cantica.ſerm.33.77.in conuerſione S.Pauli ſerm.1. Sed ad quos ille hæc?Egreſſa eſt(ait) iniquitas à ſenioribus iudicibus (Dan. 13.) tuis Chriſte, vicariis,qui videntur regere populum tuũ:Heu heu DOMINE DEus,quia in perſecutione tua primi ſunt,qui vidẽtur in Eccleſia tua primatũ dirigere,& principatũ gerere.Arcẽ Sion occupauerũt,apprehenderũt munitiones,& vniuerſam deinceps liberè & poteſtatiuè tradũt incendio ciuitatem, miſera eorum cõuerſatio,miſerabilis eſt plebis tuæ ſubuerſio . Sed & eiuſdem eſt ad eoſdem grandis ſermo & peculiaris, in opere , quod de Conſideratione inſcribitur. Sed nos cum Bernardo relinquamus iſtos ſponſę magis vẽditores,quàm inuẽtores,& iumentorum eius,hoc eſt,Apoſtolorũ miniſterij locum ſortitos,non zelum, Succeſſores omnes

esse cupientes,imitatores perpaucos,tam vtinã ad curam vigiles,quàm alacriter ad cathedram (si modò ad cathedram) currentes, perdentes nos,non seruantes,nec suis,nec sibi quidẽ parcentes,atque ita perimentes pariter ac pereuntes. Quam querimoniam si iustam omnino, nec ad vllam iustius quàm ad suam ætatẽ referendam ille concionabatur,quantò ea nostra ætate dignior,ad quã post Bernardi seculũ omnia in peius profecerunt? Sed veteres missos faciamus,& ad nostri tẽporis nõ schismaticorũ famosos,sed Catholicorũ libellos ea de re cõmonitorios veniamus,Nũquid anteà citati IX. viri,Cardinaliũ & prælatorũ tũc doctissimi,nõ idem cognouerunt,ferè nimirũ collapsam esse Ecclesiam,abusibus & morbis grauissimis pridem laborãtem,& presertim Romanam curiã, sic vt eis paulatim ac sensim ingrauescentibus, magnam hanc,quam videmus, ruinam traxerit.Et maculas illi quidem ostenderunt tantũ, non etiam abstulerunt,adeò plures esse,quàm quas tum attigerunt,non diffitentes,vt Christi nomen à nobis clericis,nedum à gẽtibus oblitum, ad Concilij finem disertè dicerent, & in nostris cordibus restitutum iri à Paulo consultore plus optarent,quàm sperarent.Quin A.S. legati R.Tridentinam Synodum ineuntes, ad patres ibi collectos initio statim agnouerunt de nobis meritò dici,quod propheta ĩ persona Dei veterẽ populũ accusans dicebat, Duo mala fecit populus hic, me dereliquerunt fontem

a[redacted]derun[redacted]ciſternas non valentes continere aquas, Hi[redacted]s oppreſſa eſt Eccleſia,& ad quæ corrigēda vocabātur, non parua ex parte paſtores cauſā dediſſe,adeóque autores fuiſſe,vt prȩter ſeipſos aliū ne nominare quidem autorem poſſent, idque non minus verè quàm acriter dictū faſſi ſunt, noſtram (inquientes) nimirum ambitionem, auaritiam,cupiditatem,populum Dei malis omnibus affeciſſe. Quæ de corruptela morum cùm omnium ordinum,tum ſacerdotum, veteres prophetæ,Ezechiel nominatim,cap.22.loquèbantur,In contemptu legis,pollutione ſanctuarij,nulla inter ſacrum & profanum diſtantia,ad perdendas animas,auarè ſectanda lucra, &c.non ad illa ſolum tempora pertinuiſſe,ſed noſtri quoque temporis imaginem retuliſſe. Denique collapſam ferè eccleſiā agnoſcebant, ad quam erigendam atque inſtaurandam conuenerant.Et multa (fateor) correxerūt, vereor vt non pauciora corrigenda Pontifici ſummo (vtinam nè fruſtra) reliquerint,in noſtrate prȩſertim Gallia,in qua nuſquam peius habēt eccleſiæ, nuſquam iniquior bonorum ſacrorum vſus aut diſpenſatio, quàm in patriis quas vocant,obedientiæ,epiſcopis earum à Papa, hoc eſt, à Petri ſucceſſore, plenitudine poteſtatis non contento,Apoſtolorum ſucceſſoribus fratrib⁹ ſuis & coëpiſcopis nulla,vel certè admodum parua,ſolicitudinis parte relicta.[redacted]s,

Sacerdotum corruptela.

Gallia calamitas.

[redacted]s, [redacted] expectatiuis nimirum, regressibus, mandatis, reseruationibus, præuentionibus, & id genus inuentiunculis grauari se quiritātur locorum ordinarij, vt præter pedum & mitram nihil eis penè reliquum sit. Nec verò est quod speret Pōtifex Galliam nostratem adeò deformem reformare, adeò nutantē cōtinere posse, nisi iuxta nomen suū sua primum piet ac repurget, iuxta cognomen & generosissimum genus suum, suis primum, quod est in prouerbio, medeatur, & taxas illas ἀισχροκερδίας nomine multis meritò maledictis multorū taxatas, reliquamque cameræ cancellariæque Apostolicæ nihil minus quàm Apostolicam, quam Paulinam aut Petreiam negotiationem nūdinationémque, quasi quoddam Augiæ stabulum tandem vel repurget. Super his & id genus necessariò purgandis admoneri non ægreferat à filiolis misellis pater beatus, à peccatoribus sanctissimus, ab ouiculis minimis pastor maximus. Nostrum enim, nostrum inquā est, etiam quantumuis magnos & maximos admonere, hortari, efflagitare, qui nos inter tot licet infirmitates, sordes, & abusiones, in officio & obedientia continemus, non perduellium, aut desertorum, quibus cum ea quam reliquerunt, ecclesia nihil vel commune, vel negotij esse vel potest, vel debet. Dolebat vbi antè, Bernar-[redacted]causa his vel illis immorari, quia eum [redacted]

audirent. Sed & si literis (aiebat) forsitan man dantur quę dicimus, aut dedignabuntur legere, aut si fortè legerint, mihi indignabuntur, sibi licet rectius id facturi. Equidem multo minus sperauerim mea lectum ab episcopis iri, in quorum rem scribo, sed si fortè tamen ad eorum vel aures vel manus peruenerint, non diffido vel eorum summum pro sua tum pietate, tum medendis nostris abusibus & erratis voluntate, boni consulturum. Nam & eius sanctitatis præcessor Paulus IIII. cùm horum partim atque priuatim monerem, adeò non est offensus, vt seriò cogitarit de me Romę retinendo, non sine honore quem ea Sedes largiri solet maximum. Laus & gratia Deo ac Domino nostro Iesu Christo, qui quem ei mei promouendi animum dederat vel permiserat, mox abstulit, ne fortassis ambularem in magnis & mirabilibus super me, &c.

Pauli IIII. propensio in authorem.

Hactenus sine quibus debet esse, siue quod non debeat habere, nunc quid habere debeat. Primùm vitia damnauit, vt virtutes insereret, iuxta scripturarum consuetudinem, vnde sequitur, *Sed hospitalem*, bona sua omnibus impertiētem, pauperibus præsertim, & peregrinis amplius, maximè verò propter Christum domo pulsis, & in mundo exulibus, nè ab infidelibus abacti, solatij nihil inter fideles inuenientes, concidant, & ad infidelitatem redeant. Amplius quiddam φιλόξενον esse quàm ξενοδόχον

Hospitalitas quibus maximè exhibēda

φιλόξενος
ξενοδόχος.

peregrinorum amãtem, quàm hoſpitem. Non enim tam peregrinorum amator quàm hoſpitator, quod obiter, & neſcio quo reſpectu fieri poteſt. Philoxeniam autẽ, de qua Ro. 12. Hebr. 13. 1. Petr. 4. φιλοξενοι εἰς ἀλλήλους, nedum xenodochiam, de qua. 1. Tim. 5. εἰ ἐξενοδόχησεν, requirit à nobis, vt ab Iſraëlitis Domin⁹, Amat

Peregrini vt excipiendi.

(inquiens) peregrinum, dat ei victum & veſtitum. Et vos ergò amate peregrinos, quia & peregrini fuiſtis in terra Ægypti, Deut. 10. eadem de cauſa, Exod. 23. peregrino moleſtus nõ eris, quibus etiam in ſegete ſpicas remanentes, & in vinea grana decidentia, carpenda dimitti iuſſit, Leuit. 19. 23. Deut. 24. non exprobrabis ei, ſed diliges eum quaſi indigenam, quaſi temet ipſum, Leuit. 19. Non contriſtabis eum, nec affliges, Exod. 22. non negabis ei mercedem, nõ peruertes eius iudicium, Deut. 24. 27. Et paſſim in prophetis indignatur aduenas & peregrinos opprimẽtibus, calumniantibus, occidẽtibus, Pſal. 93. Hie. & Ezech. 22. Zach. 7. Mal. 3. Sed ad Philoxenum epiſcopũ redeamus, qualem celebrat Ioannes, Epiſt. 3. Caium, fideliter (inquiẽs) facis quicquid operaris inter fratres, & hoc in peregrinos, qui teſtimonium reddiderũt charitati tuæ, in cõſpectu Eccleſiæ, quos bene facies, deducẽs dignè Deo, pro eius enim nomine profecti ſunt, nihil accipientes à gentibus. Nos ergò debem⁹ tales ſuſcipere, vt cooperatores ſimus veritatis, nimirum iuxta verbum Domini, Mat. 10. Qui recipit prophetam

aut iustum hoc nomine, vtriusque mercedem accipiet. Qualem Abdiã Hieronymus eius interpres scribit prophetalem gratiam accepisse quòd in persecutione Iezabelis prophetas in speluncis quinquagenos absconditos pauisset, 3.Reg. 18. quos vt alere clam posset, multum æris alieni contraxerat, quod Elisæus oleo diuinitus aucto dissoluit, & ad eius viduæ liberorúmque alimenta superfuit, 4.Reg.4.& huius enim viduę maritus fuerat Abdias, Iosepho, li. 9. Antiquit.cap.1. Nec verò putemus patres in hominibus non angelos modò, sed & Deum ipsum hospitio suscepisse, Gene.17.19. Heb.13. Leo papa IX. hospitalitate adeò insignis, vt domus eius pauperibus & peregriuis semper pateret, cùm leprosum ante fores suas inuentum diligenter in lecto suo locari iussisset, apertis mane foribus non inuenit, creditum pauperis nomine Christum eo loci iacuisse, Platin. post Sigebertum, anno Domini 1048. His dissimilẽ Diotrephen taxat vbi anteà Ioãnes, fratres nõ suscipientem, & suscipi prohibentem. Et nos de hospitali clerico Digress. lib.2. cap.1. abundè. Petrus apud Clementem, Epist.1. inter alia sic presbyteros docet, Charitatis recipiendę & habendæ maximum erit fomentum, si frequẽter inter vos communem cibum vestrum mensamque faciatis, & quantum quisque præualet, crebrius panem salémque suum cum fratribus sumat: per hæc dilectio comparatur, & causa boni totius in huiusmodi communione cõsi-

Abdias vnde Propheta effectus.

Hospitalitatis merces.

Conuiuiorũ inter bonos celebrandorum vtilitas.

ſtit. Ideo communes facite cibos veſtros cum fratribus, ſecundum Deum, per hæc temporalia officia pacis & charitatis fructibus æterna gaudia merituri. Multò autē ſolicitius eſurientes reficite, ſitientibus potum, nudis veſtimentum date, ægrotos viſite, vinctos iuuate, peregrinos in domibus veſtris ſuſcipite, &c. Et huius inter cōſacerdotes hoſpitalitatis præceptū, merito ſecuta eſt tabernarum & cauponarum interdictio, de quibus nos in vinolento Clerico, lib. 2. Digreſſ. cap. 14. Nec inter clericos tantum, ſed omnes omnino Chriſtianos erat tum hoſpitalitas, nō vltima Eccleſiæ nota olim iandiu magno Chriſtianiſmi tum damno, tum dedecore omiſſa. Facere contrà non poſſum, quin vnum & alterum epiſcopalis auaritiæ & inhoſpitalitatis exemplum memorabile hic citem, contraria enim iuxta ſe poſita magis eluceſcūt. Æneas Syluius in hiſtoria Bohemica, cap. 35. & 42. autor eſt Albicum Poſonienſem in Hungaria epiſcopum, vnicum extremæ auaritiæ barathrum, qui claues cellæ vinariæ nulli quàm ſibi crederet, animalia dono accepta mox venderet, quòd ſumptuoſos eſſe coquos didicerat, abiectam anum popinæ ſuæ præfecerat. Interrogatus ſonorū omnium quem moleſtius audiret, maxillarum, inquit, oſſa frangētium. Idoneus profecto pontifex, qui ſurgenti fomentū hæreſi daret, cum enim familiam edentem bibentémque ferre non poſſet, minori contētus officio dignitati ceſſit, & auaritiæ ſeruiuit. Al-

Cauponarū interdictio.

Æneas Syluius.

Auaritiæ epiſcopalis exempla nobilia.

terum nimis quàm ſanè horrendum Hattonis ex abbate fuldenſi archiepiſcopi Mogũtini 32. qui anno 914. plurimos pauperes magna fame preſſos, dictitans nihil à muribus differre, frumentum quippe comedentes, & ad nihilũ vtiles, in horreum congregatos concremauit, iuſto Dei iudicio à murib⁹ cateruatim noctu diúque inuaſus, & in media Rheni turri, in quam cõfugerat, deuoratus, abroſo eius ex parietibus & tapetibus nomine. Renarrat Munſteri Coſmograph. lib. 3. pag. 486. 493. Idem ait cõtigiſſe Vvilderolfo Argentinę epiſcopo, anno 997. pag. 458. Tyranno Poloniæ Pompilio, Reginę eorúmque filiis, pag. 891. lib. 4. quorum in pauperes ſcelus imitatus Heriberti Coloniẽſis Archiepiſcopi frater, pœnitens Romã profectus, & abſolut⁹ eſt monaſterij cõſtruẽdi lege, pag. 506. Hæc obiter in auaros, inhumanos, & inhoſpitales epiſcopos: quales hodie ſi non à muribus, certè ab auibus, canibus, equis, & ſcortis, qui comederentur, vtinam nulli ſint. Sequuntur reliqua quæ pertinent ad conuerſationem vitæ, *Benignum*, vt hoſpites cum benignitate ac beneuolentia, non cum triſtitia ſuſcipiat, Hieronymo bonorum amatorem, φιλάγαθον, vel operum, vel hominũ, propterea quòd boni ſunt eorúmque delectetur cõſuetudine ac familiaritate: boni ac virtutis amãtem, bonarũ rerum ſtudioſum. Theophylacto, humanum, modeſtum, minimè inuidum, his denique contrariũ, quos 2. Tim. 3. futuros prædixit, ἀφιλάγατους,

Crudelis auaritia.

ſine benignitate, bonis inimicos,omnis boni hoſtes.Et hęc quidem omnia ante epiſcopatũ, inquit Sedulius, multo magis in epiſcopatu, quod & ſenſit Bruno, qui pauperes receperit, receptíſque pauperibus, & quibuſcunque ſua largè miniſtrantem,benignè omnes diligat,& quicquid boni poteſt,tam ſpiritaliter,quã corporaliter impendat. *Sobrium,* σώφρονα, Ambroſio prudentem, Hieronymo caſtum, notanti veterem interpretem, quaſi verbi ambiguitate deceptus, pro pudico prudentem verterit. At interpreti patrocinatur Eraſmus,quòd cùm vtrunque vox Græca ambigua ſignificet,nõ minus licuerit prudentem,transferre, quàm pudicum:an non enim & prudentia epiſcopo congruit?Sobrium ergò iuxta eiuſdem vocis Græcæ proprietatem,& ſanæ mentis,nullíſque temulentum cupiditatibus,Græcis purum, & ab affectibus liberum,Lyræ tenẽtem in omnibus menſuram, Brunoni frugi in cibo,potu,veſtitu,Anſelmo,vt corporalis ebrietas ab eo longè ſit,nec ſenſum eius vel mundana cupiditas,vel ira,vel quoduis aliud vitium inebriet, ſed acuto ſenſu diiudicet omnia, vt vir ſpiritualis, 1. Cor.2.Indignum tamen Hieronymianum epiſcopalis caſtitatis patrocinium, quod hic omittatur,cuius etiam præcedẽtia in opere de Continentia,lib.1.cap.9. cum reliquis eiuſdem autoris teſtimoniis. Sic autem hoc loco concludit, Quomodo itaque manſuetudo,patientia, ſobrietas,moderatio, abſtinentia lucri,hoſpitalitas

σώφρον.

Sobrius.

talitas & benignitas, præcipuè esse debent in episcopo,& inter laicos eminentia,sic & castitas propria, & (vt ita dixerim) pudicitia sacerdotalis, vt non solum ab opere se immundo abstineat,sed etiam à iactu oculi, & cogitationis errore,mens Christi corpus confectura, sit libera. Sequitur,*Iustum*,vt cum Lyra dicã,formaliter quantum ad seipsum,effectiuè quantũ ad populum sibi subditum,cui iudicium debet facere,& iustitiam seruare. Theophylacto, in hominum commercio citra personatum delectum conuersantem,qui personam non præferat,nec vllius,in iudicio præsertim,acceptioné habeat,quod toties scriptura præcipit, Leuit. 19.Deut.1.16.Prou.24.Esa.42.Iac.2.vt Iustitiã populis quibus præest,exerceat,reddés vnicuique quod meretur.Inter laici autem & episcopi iustitiam hoc interesse notat post Hieronymum Anselmus, quòd ille iustus apparere potest in paucis, hic in tot eam exercere debet, quot subditos habet. Iustum ergo proximo, *Sanctum*,Deo,pium & Dei colentem sui cultoré nihil in diuinis rebus,& ad Deum pertinentibus omittentem. Sic enim ὅσιον, Græcè significat Hieronymo,cùm sanctitas mixta est pietate,& ad Deum refertur. Neutrobi sine peccato dixit,quod fieri nequit,sed vt iustitiã requirit,id est, erga peccatores compassionem, animi probitaté,ab omni nequitia & malitia alienam,Ita sanctitatem Anselmo,ab omni inquinamento,quantum à nobis fieri potest,liberã,

Castitas sacerdotũ propria.

Iustus.

Iustitia non eadem episcopi & laici.

ὅσιος.

Sanctitas.

puram, incontaminatam. Subiicit ἐγκρατῆ, *Continentem*, siue Hieronymo, abstinẽtem, hoc est, eidem & Græcis, & aliquot etiam Latinis, non solum in cibo, potu, venere temperantem, non tantum, vt quidam putant, à libidine & ab vxoris amplexu, sed & ab omnibus illicitis affectibus coërcentem, firmiter cõtra tentationis impetum se tenentem, linguam, manus, & impudicos oculos cohibentem, In talibus enim regendis & moderandis versatur temperantia, nè quis ad iracundiam concitetur, tristitia deiiciatur, immoderata lætitia sustollatur, terrore exagitetur. Continẽtia enim non in carnis solùm opere aut concupiscentia, sed in omnibus vbique rebus est necessaria, ne honores indebitos appetamus, auaritia accendamur, neu alia perturbatione superemur. Id si ab omnib⁹ exigitur, quanto magis ab episcopo, qui patiens & mansuetus debet aliorum ferre vitia, consolari pusillanimes, sustẽtare infirmos, vincere in bono malum, nulli malum pro malo reddere? Mirè id prospexit Paulus, non posse aliis prospicere, qui sit affectibus obnoxius, non liber, nõ superior, sed iisdem cum vulgo cupiditatibus seruiat. Scholia Hieronymo & Primasio inscripta obseruant incontinentiam & continentiã Paulo nunquã nisi in causa luxuriȩ, nominari (quasi verò Paulus latinè scripserit) sanctum ergo in opere per continentiam hic dixisse, nè quia vnius vxoris fecerat mentionem, locum incontinentiæ dedisse putetur. Et hinc quidam recẽ-

Continens.

tiores clericalis cõtinentiæ ius diuinum vrgét, ſed,vt videre eſt,præter mentẽ veterũ huius loci interpretũ,Græcorũ & Latinorũ.Illud,vt eſt extra controuerſiã, ita propius literã, Requiri ab Apoſtolo epiſcopũ,virũ à vita impura & pro ſana alienũ,vitæ puræ,caſtę,& ſanctę amantẽ. Duo enim paria virtutum contexuit,quorũ pri mũ ad alios,ſecũdũ ad epiſcopi perſonam ſeſe extendit. Iam verò ſequuntur quæ ad epiſcopi doctrinam pertinent:*Amplectentem*,Hieronymo obtinentẽ,Ambroſio tenacem,propriè ac eleganter ἀντιχόμενον,ſic alicui adhærentẽ ac velut vnguibus affixum ſignificat,vt ſe non ſinat auelli,& qui amplectitur,ſtringit,fit autem amplexus ex amore.Oportet igitur epiſcopũ ſciẽtiæ cum amplexu inhærere,hoc eſt,cum firma animi adhæſione,& cordis dilectione.Arripe ſapientiam,& exaltabit te,glorificaberis ab ea, cùm eam fueris amplexatus,Prou.4.præoccupat enim eos qui ſe concupiſcunt,Sap.6.Diligenter ergo tractantem,curantem,& in hoc incũbẽtem: materiam autem ſtudij ſacerdotalis,non ait diſertas & arte compoſitas fabulas, 2.Petr.1.non philoſophiam,Col.2.nõ Sophiſticen,Eccl.37.non ſermonis ſublimitatem,ſeu eminentiam,nec perſuaſoria humanæ ſapiẽtię verba, 1.Cor.2. non hominum denique ac nè angelorum quidem viſiones,doctrinas,præcepta,Col.2.ſed *fidelem ſermonem*,vel fidei in qua oportet epiſcopum inſtitui, vel potius inſtitutum eſſe,alios vtique inſtituturum:vel veracẽ,

Epiſcopus Apoſtolus qualis eſſe debeat.

Amplexus, amoris eſt.

Fidelis.

certum,indubitatum,vt certa,& quæ ipſam ve ri faciem præ ſe ferant,reſpondeat:& quomodo ſermo Dei fidelis eſt, & omni acceptione dignus, 1. Tim. 1.3. ſic epiſcopus talem ſe præbeat,vt omne quod loquitur,fide dignum exiſtimetur,& eius verba ſint veritatis regula. Diligentem ergo non ſeculares aut otioſas fabellas,non vanas & inanes quæſtiunculas,ſed ſermonem verum,nec omnem talem, ſed *eum qui eſt ſecundum doctrinam*, ad prædicationem idoneũ: Sũt enim permulta vera,quibus nihil neceſſe eſt epiſcopum intendere, & alii quidem ſtudent vt diſcant,& bene operentur, Epiſcopo non ſufficit,niſi &alios quoque doceat. Attende (ait alibi noſter) lectioni & doctrinæ, 1. Tim.4. amplectatur ergo huiuſmodi verbum, quo poſſint & audientes doceri. Græci ſecus exponunt,fidei nimirum ſermonem, per fidei gratiam traditũ, nec verbis diſertis aut faſtuoſis,nec argutis aut acutis concluſiunculis, nec philoſophicis demonſtrationibus,externa denique ſapientia vt non ſuppeditatũ, ita nec indigentem,ſed ſcripturarum peritia, & ſententiarum (biblicarum) grauitate, ſic enim Dei verbum doctrina melius & fœlicius procedit. Breuiter, diligenter ſtudentem in ſacra ſcriptura, Cuius duplex vſus,prior,*vt potens ſit exhortari*, Hieronymo conſolari, παρακαλεῖν,fideles non tantum indoctos docere, ſed & ceſſantes cohortari &extimulare,& afflictos,quique ſeculi turbinibus exagitantur,ſolari. Attẽde,in-

Epiſcopus docere debet.

quit,exhortationi, 1.Tim.4.&,pro Chriſto le gatione fungimur , tanquam Deo per nos exhortante,2.Cor.5.ſed quid aliud paſſim quàm vtrunque facit,& faciendum præſcribit? *in doctrina ſana*,pro,per doctrinam ſanam,quæ abſque vllius erroris mixtione , & nulla falſitate corrupta,docet tum vera dogmata , tũ rectam vitam,& ſic audientes ſanat,& rectè viuentes, rectámque fidem tuentes conſolidat, ait Anacletus in Ca. finali. Diſt.45. Quod epitheton his ad diſcipulos epiſtolis Apoſtolo ſæpius recurrit, 1. Tim.1.6.2.Tim.1.4. Tit.2. ad diſtinctionem languidæ,infirmæque doctrinæ : qui non acquieſcit ſanis ſermonibus,languet circa quæſtiones & pugnas verborum,1.Tim.6.Poſterior ſcripturæ vtilitas,*& eos qui contradicunt, arguere*,qui fidem impugnant,ſiue Iudæos, ſiue paganos,ſiue hæreticos,obloquẽdo,ſiue pſeudochriſtianos,malè viuẽdo,efficaciter reſiſtendo refellere,non vno enim modo contradicitur,nam vt pauci loquendo contradicant(quis enim apertiſſimæ veritati cõtradicere audeat?) vita certè maliſque morib⁹ multi ſanæ ſanctæque doctrinæ contradicunt, præcipit hæc non fornicari, fornicantur,non rapere,rapiunt,reliquáque mala à quibus prohibentur,faciũt,hos redarguere magnum opus,grandis ſarcina, cliuus arduus , hæc pauca ex multis Auguſtini de verbis Apoſtoli,ſerm.19. Sed cùm Paulus alibi prohibeat verbis contendere,2.Tim.2.qui hic contrà præcipit contradicentes arguere ? hæc

Cõtradictio non vno modo fit.

duo quæ apparerent contraria, quam differentiam habeant sic exponit Anticeimenon lib. 3, Quæst. 40. Nō enim illud ideo dictū, vt aduersariis veritatē oppugnantibus nihil nos pro ea respōdeamus. Et vbi erit quod hic in episcopo requirit, vt norit eos redarguere? Verbis autē contēdere, est non curare qui error à veritate vincatur, sed quomodo tua dictio dictioni præferatur alteri⁹. Porrò verbis nō cōtēdit, qui siue submissè, siue tēperatè, siue grauiter dicat, id agit verbis, vt veritas pateat, placeat, moueat. Cū ergo contra veritatē cōtēditur, vanitatis est vitiū: Cū autē verbi minister iubetur esse potēs doctrina, vt norit cōtradicētes reuincere, spiritualis est doctrinæ magisteriū, quo veritati, nō vanitati seruitur. Ex August. libro de Doctrina Christiana. 4. ca. 28. Sit ergo episcopus scriptuⁱræ peritus, ad suorū custodiā & hostiū euersionē, vt & fidei domesticos cōseruet, & inimicos arceat: qui hāc rectè tenet, simul credētib⁹ vtilē tradit doctrinā, simul aduersarios reuincit. Hic Chrysost. Pauli exēplū proponit, qui tātò plura maioráque perfecerit Euāgelica doctrina, quā Plato diserta sapiētia, orbē vniuersū cōuerterit, nō tā signis quā verbis. Nā si Actus Apostolorū euoluas, cōperies eū plus & sępi⁹ doctrinæ virtute, quā miraculorum vi obtinuisse, Addo, quo tēpore? vtiq; cū Christ⁹, quē noster prædicabat, recēs adhuc cōtradictionis signū, Luc. 2. qui nō ita dudū talē tātáque sustinuerat ab impiis aduersum se cōtradictionē, Heb. 12,

Episcopus quorum peritus esse debeat

Pauli prædicatio quàm efficax.

tota die manibus extẽsis ad populũ non credẽtẽ, sed cõtradicẽtẽ, Rom. 10. cuius sectæ doctrinæque tũ ab omnib⁹ cõtradiceretur, Iudęis atque gẽtibus, Act. 13. 18. 28. Quid igitur cõtradictus iste nostra causa Christus? Dabo vobis os & sapiẽtiã, cui cõtradicere & resistere nõ possint aduersarij vestri, Luc. 21. cuiusmodi Pharisæi Iudæorũ peritissimi Petro & Ioãni illiteratis & idiotis, animaduersa eorũ in dicẽdo constãtia, nihil poterãt cõtradicere, Act. 4. Sed quo magis cõstet nos in vrgẽda necessaria pastoribus doctrina necessariò hactenus fuisse importunos, etiãnũ esse, & propicio Deo, semper fore. Audiamus Leonẽ Romanũ maximo Antiocheno episc. quã id sacerdotib⁹ tũ necessariũ, tũ etiã propriũ propriè sit sic scribẽtẽ, epist. 62. Id quoq; dilectionẽ tuã cõuenit prædicare, vt nemo pręter Dñi sacerdotes sibi ius docẽdi & prędicãdi audeat vẽdicare, siue monachus, siue laic⁹, sciẽtię nomine glorietur. Quod & si optãdũ est, vt omnes Ecclesiæ filii, quæ recta sunt & sana, sapiant, non tamen permittendum est, vt quisquam extra sacerdotalem ordinem constitutus, gradum sibi prædicatoris adsumat, cum in Ecclesia Dei omnia ordinata esse conueniat. O tempora, Atqui quod tum tantùm sacerdotum erat, hodie, si Deo placet, fraterculorum est. Sed lubet adhuc hunc Apostoli locum ex Episcopo Deo dignissimo repetere. Is est Hilarius initio lib. 8. de Trinitate. B. inquit, Paulus formam constituendi Episcopi fi-

Pharisæi Iudæorum peritissimi.

Hilarius.

gens,& planè nouum Ecclesiæ hominem præceptis suis condens,hanc veluti summam consummatarum in eo virtutum esse docuit,dicēs, *Obtinentem secūdum doctrinam fidei verbum,vt potens sit exhortari ad doctrinam sanam, & contradicētes reuincere*, Ita quæ propria disciplinæ ac morum sunt,ad sacerdotij meritū vtilia esse significat, Si etiam hæc quæ ad docēdæ ac tuendæ fidei scientiam necessaria sunt,inter reliqua non deerunt. Quia non statim boni atque vtilis sacerdotis est,aut tantūmodo innocenter agere, aut tantummodo scienter prædicare,cū & innocens sibi tantum proficiat,nisi doctus sit,& doct⁹ sine doctrinæ sit autoritate,nisi innocēs sit.Nō enim apostolicus sermo probitatis honestatísque præceptis hominem tātum seculo conformat ad vitā,neque rursum per doctrinę scientiam scribam Synagogæ instituit ad legē, sed perfectū ecclesiæ principē perfectis maximarū virtutū bonis īstruit,vt & vita eius ornetur docēdo,& doctrina viuēdo,hæc ille.Eāt episcopi,& à docēdi per se necessitate,si possint excusēt. Secūdò cū Hiero.tā nō indignari,quā nō obseruare nō possum⁹,cū Paulus post catalogum cōuersationis episcopi (superiora enim quę in huius virtutibus posuit,ad vitā pertinēt) sciētiam & doctrinam similiter præceperit (ad vtranque enim hæc posteriora referenda sunt) esse tamen qui inertiæ se & otio,& somno dātes,penè peccatū putent,scripturas legere,eósq; qui in lege Domini meditātur die ac nocte,

quaſi garrulos inutiléſque contemnant. Et memini Epiſcopum Italum nobilem, nec verò imperitum, mihi dicere, conterraneos ſuos à ſtudio Theologico deterreri, & quodãmodo abhorrere, nè ſic fiant hæretici, quaſi verò hæreſes ex ſcripturarum ſtudio, ac nõ potius ex neglectu & ignorantia naſcantur. Quam igitur artem veſtrates (aio) profitentur? Iuris (ait) vtriuſque, ſed in primis canonici, breue ſcilicet ad rotam, hinc ad Epiſcopas, ad galeros, ad ampliſſimas legationes, ad Dei denique in terris ſummas vices compendium, nedum ad præbẽdas & dignitates, theologis nihilo penè præter curata, quæ vocant, ſacerdotia, reliquo facto. Atqui veſtrum iſtud vtrunque ius non ſtudium modò theologicũ viris ſacris magno ſerio imponit, Diſt. 36. 38. & alibi paſſim, ſed & à legũ auſcultatione, nedum profeſſione, non ſine multarum dirarum comminatione abarcet, alioqui hoc ipſo ſtudio ſententiam excommunicationis incurſuros. Hunc enim canonẽ ſententiæ latæ in Concilio Turonenſi contra monachos conditum Honorius III. ad archidiaconos, decanos, plebanos præpoſitos, cantores, alios perſonatus habentes clericos & Preſbyteros extendit, Theologiæ ita cupiens ſtudium ampliari, vt dilatato tentorij ſui loco, & funiculis factis longioribus, catholica fides eſſet inexpugnabili bellatorum muro circuncincta, quibus reſiſtere valeret aſcendẽtibus ex aduerſo. Extra. Nè cleric. vel monach. ca. Super ſpe-

Theologicũ ſtudiũ abhorrentes, ne hæretici fiant.

Iuris canonici ſtudiũ quò vtile.

Prædicatores, bellatores.

cula. Agnoſcis Pauli mentem, ſi non verba, & bellatores enim gloſſographus prædicatores exponit, qui hæreticis reſiſtere autoritate diuinæ ſcripturæ poſſint, qui etiam ait ſe credere omnes tales præter pœnam conſtitutionis huius leges non audire, quòd vbi non diſtinxerit canonis conditor, multò minus interpres debeat. Sed licet audire leges, vt ita melius intelligantur canones, ait altera gloſſa. in ca. Epiſcopus. Diſt. 37. Atqui eædem leges abſurdum eſſe putant & opprobrio clericis, ſi ſe velint oſtendere forenſium diſceptationum eſſe peritos. C. de Epiſc. L. Repetita. & de Teſtament. L. Conſulta diualia. Sed per me ſanè ius vtrunq; amplectãtur, & ad hoc enim & illud mihi per eos obiter diuertere licet, modò nè diuinũ, hoc eſt, biblicũ, omittãt, modò & fidei ſermonẽ, quo ad docẽdũ inſtructi ſint, hoc eſt, propheticũ & Apoſtolicũ amplectãtur. Imò iuriũ (aiunt iſti) bonus interpres theologia non eget: Cur ita? Quòd in iure omnes diſciplinæ includantur, ἀυτὸς ἔφα, Accurſius dixit, iſtorum ſcilicet, pluſquam Pythagoras. in L. Iuſtitia. D. de Iuſtitia & Iure. Cùm Iuriſprudentia ſit diuinarum humanarúmque rerum notitia, nunquid (ait) quicunque vult iuris prudens vel conſultus eſſe, debet Theologiam legere? Minimè. nam omnia in corpore iuris inueniuntur. In cuius etiam multis titulis de diuinis traditur. Bellè ſcilicet, collectum. perinde quaſi philoſopho aut oratori reliquis artibus nihil opus eſſe inde cõ-

Accurſius iuris ſtudioſorũ Pythagoras.

ficias, quod hic, authore Fabio lib. 1. cap. 16. efficiat orbem illum doctrinæ, quem Græci ἐγκυκλοπαιδείαν vocant. Illum de sua vi ac sapientia vnum omnia profiteri, disputet apud Tullium Antonius li. 1. de Oratore. Sed vt clericum leges non dedeceant, quàm lites eum minimè deceant, abundè diximus in clerico litigioso, Digress. lib. 2. cap. 8. ad 11. Redeamus ad Theologum clericum. Dum igitur omisso Theologiæ studio, canonicũ & ciuile, hoc est, panem (quod aiunt) lucrandum, parui properamus & ampli, quid nobis accidit ex horum Paulini & Honoriani canonum neglectu ac desuetudine? Id nimirum quod hoc loco pergit admonere Hieronymus, Si Episcopi tantũ vita sit sancta, sibi potest prodesse sic viuens. imò nec sic quidem sibi prodest, Hieronyme, cum alibi aias, Innocentem sanctámque rusticitatem, quantum vitæ merito ædificare ac prodesse, tantum silentio nocere ac destruere, ad Oceanum & ad Paulinum. Porrò si doctrina fuerit & sermone eruditus, potest non solum se suósque instruere ac docere, sed & aduersarios repercutere, qui nisi refutati, facilè queunt simplicium corda peruertere. Et vnde quæso, tanta tanquam vetus morũ & dogmatũ inter Christianos peruersio, nisi ex ignorãtia omnium errorum & vitiorum matre? re vel omnium maximè per sacerdotes euitanda. Distinctione 38. ca. 1. ex Toletan. 4. ca. 24. Sed vnde tantum in Gallia nostra ministrorum qui se *Ministri extraordinarij*

extraordinarios non diffitentur, examen & incrementum, nisi quod ordinarij, Episcopi vtique & curiones, qui beneficiũ, & proinde docendi in populo Dei officium susceperũt, non iuxta hũc diuinum & Apostolicum canonem, scripturas sanctas sacrósque canones, vel sciunt vel legunt, non eorum opus omne in prædicatione consistit & doctrina, non suos tam fidei scientia, quàm operum disciplina ædificant? Subintrãt ergò ministri noui, & vel cathedras in vicis præsertim desertas atque vacuas, quodam quasi iure occupantium conscendunt, vel absentibus vt plurimum pastoribus, vicarios imperitiores & planè mutos nacti, dum catechismum suum assiduè eandem velut incudem tundentes, inculcant, nemine contra quàm solitum erat dicentes redarguente, quid mirum si fidem olim iam persuasam dissuadentes, persuadent, euertunt, præualent? Necdum verò finis. Serpent enim omnino, & serpere non desinent, nisi ordinarij sibi tandem persuaserint, quod & hic Græci obseruant. Alias quæ hic in Episcopo requiruntur ab Apostolo virtutes, in aliis quidem quàm Episcopis inuentu fortè faciles, hospitalem vt puta esse, sanctum, iustum, sobrium, & id genus. qui autem Episcopum ad viuum exprimit, characterem, docẽdi esse munus ac facultatem, nam nisi hoc possit ac præstet, omnia pereunt, pereunt inquam, greges cum pastoribus, nisi enim quis & suós confirmare atque consolari, & aduersus hostes dimi-

Catechismi hodierni.

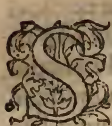
Character Episcopi, docendi munus

care, & ad Christi obedientiam intellectum omnem captiuare didicerit, nihil faciet eorum quæ conueniunt, pseudepiscopus est, ait hic Theophylactus, imò Paulus, imò per Paulum Dominus. Qui(inquit)ignorat rectam sanámque doctrinam, vt oportuerit, tradere, & aliter sentientes aut docentes confutare, procul ab Episcopali sede arceatur, Cuius rei nullam ferme tãdiu curam haberi, cum Chrysostomo & videmus & ingemiscimus. Et audit scilicet hæreticus, qui Episcopos nihil horum præstantes, ac nè præstare quidem potentes, Possiaci ad scholas non ita nuper amandabat, quasi verò non eodem tales vel inuitos amandent Concilia, sed ecquónam alio tales? ad ganeas, an ad disciplinas? Sed de necessaria, inexcusabili, indispensabili pastoribus tum doctrina, tum etiã prædicatione, nos in Doctore Clerico. Digressionum lib. & cap. 2. hic tantum addimus, qui tum non occurrebat, Gregorij locum, cũ Gratiano truncatim: citatum sub finem eiusdem Can. ex Pastoralis parte 2. cap. vlti. Cùm spiritale aliquid pastor à subditis inquiritur, ignominiosum valde est, si tunc quærat discere, cũ quæstionem debet enodare. quia nimirum necesse est, vt qui ad officium prædicationis excubant, à sacræ lectionis studio non recedant. Idẽ eiusdem libri cap. 4. & Epistola 24. Registri 1. citans hunc Pauli locum, & aliunde confirmãs, Hinc per Prophetam Dominus admonet, Clama, ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuam.

Præconis, ait, officium ſuſcipit, quiſquis ad ſacerdotium aſcendit, vt ante aduentum iudicis, qui terribiliter ſequitur, clamando ſcilicet gradiatur, Sacerdos verò ſi prędicationis eſt neſci⁹, quam clamoris vocem daturus eſt præco mutus? hinc paſtores primos in linguarum ſpecie Spirituſſanctus inſedit, quia nimirùm quos repleuerit, de ſe protinus loquentes facit. Et homil. 11. ſuper Ezechielem, O quàm liber à commiſſorum ſibi ſanguine fuerat prædicator egregius, qui dicebat, Mundus ſum à ſanguine omnium. Non enim ſubterfugi quominùs annunciaré omne cõſilium Dei, Act. 20. Si enim non annunciaſſet, mũdus à ſanguine non eſſet: ſed quibus omne conſilium Dei annunciare ſtuduit, ab eorum ſanguine mundus fuit. In qua voce nos ſacerdotes conuenimur, cõſtringimur, rei oſtẽdimur, qui ſuper mala, quæ propria habemus, alienas quoque mortes addimus, qui tot occidimus, quot ad mortẽ ire quotidie tepidi & tacentes videmus. Tacentes ſe & alios vocat, in hoc opere ceſſantes, & minus quam conuenit, aſſiduos. Et de prædicandi debito, ſic nunquam ita ab Epiſcopis ſoluendo, vt non eius ſemper debitor maneat. Auguſtinus, cùm aliis ibi per nos loci indicatis, tum tractat. 18. in Io. Debitores (ait concionabũdus) ſumus, non nunc, ſed ſemper quandiu viuimus, quia propter vos viuimus. Viderunt hoc quorũ tandemcunque conſilio, Anno 1563. die 3. Ianuarij Legati Regis Galliarũ Chriſtianiſſimi Caroli

ix. qui hęc inter Ecclesiis reformādis necessaria postulauerūt, articulo. 5. Presbyteri, sacrísq; intiati, & cuiusuis Ecclesiæ ministerio addicti, in ea vocatione in qua à Domino vocati sunt, permaneant, nec in alio munere & officio, quàm quod Dei ministerium deceat, versentur. Iuxta hoc postulatū nullos habebit Gallia Episcopos vel Presbyteros, magistratus aulicos vel palatinos. 6. Nullus eligatur Episcopus, qui non & ætatis sit legitimæ, iísque moribus & doctrina præditus, vt & populum docere, & ei vitæ exemplar esse possit, & qui non sit satis iis omnibus instructus, quæ sufficiant ad Episcopi munus rite per se obeundū. Et quotusquisque nostratium Episcoporum, quorū nomine hęc postulata circunferuntur, Tridento redux suos per se docet? nisi fortè semel & iterum vulgò sese ex suggestu ostentare, est tenacem esse doctrinæ. 7. is quoque creetur plebanus, qui & probatæ vitæ sit, & populum in lege Dei instruere possit, Sacrificium rite celebrare, sacramenta, vt par est, administrare, & in illorum vsum & effectum, illos, quibus ea administrat, rectè docere. Sic fiet vt quod hic requirit Apostolus, pastores & gregem pascant, & lupos arceant. Sequitur in textu.

Sunt enim multi etiam inobedientes, vaniloqui, & seductores, maximè qui de Circuncisione sunt, quos oportet redargui, qui vniuersas domos subuertunt, docentes quæ non oportet turpis lucri gratia. Dixit quidam ex illis proprius ipsorum propheta, Cretenses semper mendaces, malæ bestiæ, ventres pigri: Testimonium hoc verum est.

VPERIORVM, vltimi præsertim dicti, Cur scilicet Episcopus in promptu habere debet, vt quando necesse sit, cōtradicentes conuincat, rationem affert, ex parte tum falsorum doctorum, tum malorum auditorū, & illorum quidem primùm conditiones describit, posteà remedium indicat. Mores autem, siue characteres, quibus internoscantur, ostēdit, primùm ex numero, *Sunt enim multi*, q. d. Qui Ecclesiæ futurus est princeps, docendi dedocendíq; habeat facultatem cum vitę integritate sociatam, nè opera absque sermone taceant, dicta factis deficientibus erubescant, maximè cum sint nō pauci, sed plures, latam viam quę ducit ad perditionem, Mat. 7. ambulantes. imó stultorū infinitus est numerus, Eccle. 1. & Episcopis, imò mandatis diuinis non acquiescentes, sed *etiam inobedientes*, quæ est secunda nota, reliquorum quæ sequuntur, malorum omniū radix, inobedientiæ

Characteres falsorum doctorum.

Opera sermoni iungēda.

Inobediētia malum.

dientiæ aduersus Deum & suos superiores vitium, ἀνυπότακτοι, Ambrosio, non obedientes, ἀνυπότακτοι.
Hieronymo, Hilario, & Augustino non subditi, vt paulò antè, filios nō subditos, & 1. Tim. 1. qui non curent illud, Nonnè subiecta est Deo anima mea? Psal. 61. Sonat autem, q. d. qui in ordinem cogi non possunt, intractabiles, refractarij, Regi, inquit, nolũt & subesse, sed præesse, & regere. Et futurũ quidem Episcopum, vt aliquando doceat, prius oportet discere, Qui autẽ inobediens sit & immorigerus, doceri non sustinet, proinde nihil mirum, si sani nihil rectíque is didicerit. Tales igitur nō Apostolicæ tãtùm doctrinæ non obtemperantes, sed & quia prius docentes quàm discentes, *vaniloqui*, ματαιολόγοι, non Theologi, à quo ματαιολογία, vaniloquium, 1. Tim. 1. quod est tertium horũ signum cum sequenti. Inania friuoláque, & ad nullum profectum loquentes, vanas sectas prędicantes. Vani sunt omnes homines, in quibus non subest Dei scientia, Sap. 13. & quia qualia didicerunt, talia docent, *Seductores*, vt simpliciter transtulit Latinus interpres, Hieronymus, mentium deceptores, φρεναπάται, tum se, tum alios decipientes, alios à veritate in errorem post se trahentes, bonam mentium sementem de innata aut infusa Dei notitia, inani persuasione peruertentes, & multiloquio corda simplicium perturbantes: Et quidem sine scripturarum autoritate garrulitas fidem nō haberet, nisi viderentur peruersam doctrinã etiã diuinis

testimoniis roborare. Priusquã vltrà pergam⁹, lubet huius & proximi antè loci cœptã ex Hilario expositionem prosequi, Pergit autẽ vbi suprà, lib 8. de Trinit. sic, multi sunt, qui simulantes fidẽ, non subditi sunt fidei, sibíque fidẽ ipsi potius constituunt, quàm accipiunt, sensu inanitatis humanæ inflati, dũ quæ volunt, sapiũt, & nolunt sapere quæ vera sunt, cùm sapientiæ veritas sit ea interdũ sapere quę nolis. Sequitur verò hanc voluntatis sapientiã sermo stultitiæ, quia necesse est quod stultè sapitur, stultè & prædicetur. Iam verò stulta prædicatio quantũ malum est audientiũ, cùm seducũtur in sententiam stultitiæ sub opinione sapiẽtiæ? Et idcirco Apostolus hunc de his ordinem tenuit, dicens, *Sunt enim multi non subditi, vaniloqui, seductores*. Cõtradicendũ itaque & impietati insolenti, & insolentiæ vaniloquæ, & vaniloquio seducẽti, & cõtradicendũ per doctrinę sanitatẽ, per fidei veritatẽ, per verborũ synceritatẽ, vt & sanitas veritatis sit, & veritas sanitatis. Ac mihi quidẽ (ait) & nunc cõmemorandę huius sentẽtię Apostolicę fuit causa, quia homines mẽte peruersi, & professione fallaces, & spe inanes, & sermone viperini, cõtradicendi nobis necessitatẽ imponũt, dũ lethales doctrinas, & morbidas intelligẽtias, & corruptas volũtates, simplicitati audiẽtiũ per speciẽ religionis insinuant, hęc ille. Qui autẽ sunt, qui hãc artẽ & calliditatẽ auditores seducẽdi habẽt? *maximè qui de circũcisione sunt*, qui quart⁹ est horũ character, ex loco, vel poti⁹ gẽ-

Hilarius.

te, Iudęi, vel magis Iudaizātes: Quibus cū Dn̄s gloriam inanē, Ioā. 5. & præsidēdi ambitionē, Mat. 23. exprobrasset, hūc morbū post susceptā fidē adeò nō reliquerāt, vt suas potius traditiones, quā Dei mādata loquerētur, in Christo renati, neq; puri tamē Christiani, sub nomine Iesu Iudaïcè docētes, partim legē, partim Euāgeliū obseruātes, & obseruari volētes. Hi à Iudaïsmo ad baptismū veniētes, nascentē tūc temporis Christi Ecclesiā subuertere nitebātur, carnales legis obseruātias nō deserentes, & pręcepta legalia introducētes. De quib⁹ Paulus plenius, ad Rom. Gal. Col. 2. Act. 15. Ad eos post ostēsam Episcopi formā, accusandos, orationē cōuertit, & quod adulterina quędā & corrupta dogmata prędicarēt, Euāgeliū adulterātes, & cauponātes, 2. Cor. 2. 4. bono Christi vino insipidā tū Mosis aquā admiscentes, Esa. 1. hoc his incōmodis remediū arbitratur, vt nō tolerētur (inquiēs) *quos oportet redargui*; ἐπιστομίζειν, os occludere, seu obturare, Hieronymus, silentium indici, Augustinus contra Cresconium lib. 1. cap. 9. repelli, vbi hinc etiam concludit non obedituris, sed aliter & cōtrà sensuris & dicturis prædicādum. Hic (ait) si flagitaris vt ostendā vbi Deus mihi pręceperit id agere quod prohibes, memēto Apostolicas Epistolas, non iis tantùm scriptas, qui quo illæ tēpore scribebātur, audiebāt, sed etiā nobis, nō enim ob aliud in Ecclesia recitantur. Attēde ergò quod Titū, cùm explicaret qualis esse Episcopus debeat, etiā perseuerā-

Iudæorū ambitio.

ἐπιστομίζειν quid.

Apostolicæ Epistolæ cur scriptæ.

tē dixit esse oportere in doctrina, vt possit cōtradicentes redarguere. Oportere in doctrina redargui refellíque ab Episcopo vaniloquos, indubitata præceptione firmauit. Vnde quod mihi iussum esse cognosco, pro viribus ago, &c. Talis ergò Ecclesiæ doctor, cui animæ populorum creditæ sunt, scripturarum debet ratione superare, & silentium eis testimoniorum pondere imponere. Permittendi non sunt, sic enim corrumperetur populus, & pastoribus imputaretur, Non ascendistis ex aduerso, neque vos murum opposuistis, Ezech. 13. Argue, increpa, insta opportunè importunè, 2. Tim. 4. Si persuadere nequiueris, obiurgationum vi ac vehementia ora his obstruas, & nec loqui eos permittas, reprime, suffrena. Et quid inde lucri? corruptoribus quidem nihil, at aliis alioqui corrumpendis. Hæc si non possis, ne sis Episcopus, ait hic Theophylact⁹, nam qui aliorum curam & regimen habet, nec aduersarios refutare nouit, animarū quæ pereunt, & damnorum quæ sequuntur, rationem reddet, Hebr. 13. quasi ad se ea attraxerint, per singulos facti perditionis eorum autores, Nam si quidam ita rectè monet, ne quæras fieri iudex, nisi valeas iniustitiā tollere, virtute irrūpere iniquitates, in iuriis tollēdis esse par. Longè profectò dignius hoc loco quisque admonebitur, quod ibidem Ecclī. 7. Noli quęrere ab homine vel à Domino ducatū aut principatum, neque à rege cathedrā honoris, sedē honorificā, noli, inquā, magister

Vaniloquis vt obstruendum os.

aut Episcopus fieri, si eius rei virtutẽ à te alienã sentias, sed & si traharis, hinc resilire contende. En vt dominandi, & de quo sequitur, lucri amor, vbiq; causa sit, vt subiici nolint qui *vniuersas domos subuertunt*, describit aduersantium peruersum studium, à damno quod inferunt, à quæstu, quẽ concupiscunt, non vnã domũ, aut paucas, sed totas cũ dominis & familiis praua doctrina euertunt, vel euertere nituntur, quasi quidam diaboli vectes & dolabræ, Dei domos demoliũtur, Sicut Dominus dicit Iudæorum Scribis atq; Pharisæis, Circuitis mare & aridã, vt faciatis vnũ proselytũ, Mat. 23. Et de similib⁹ Christianorũ hypocritis noster alibi, penetrãt domos, vt seducãt, præcipuè mulieres, 2. Tim. 3. At catholica doctrina publicè proponitur in Ecclesia. Sic noui Ministri, ex nõ ita nuper clãculariis & cubicularibus, publici (si Deo placet) reformatores, & dogmatistæ facti sunt, luculẽto sanè parœciarũ, vtinã non etiã parœcianorũ damno. Sequitur, *docentes quæ nõ oportet*, vel credere vel docere, vt pote non sana, sed pestifera, vana, & inutilia, superflua Mosis legalia, per Christi nẽpe mortẽ mortua, & post Euangelij promulgationẽ mortifera. De ciborũ Iudaicorũ differentiis, Sabbati iam aboliti otio, circuncisionis iniuria, per quã qui aliũ volũt acquirere, concisio (ait noster Phil. 3.) sunt, nõ circuncisio, canes mali operarij, fiduciã in carne habẽtes, & gloriã in confusione, id est, in pudendis circũcisis, quorũ quæstus Deus, & aurũ idolũ, vt se-

Pernicies à falsis doctoribus.

Ministrorũ nouorũ fraus

Iudaica doctrina.

quitur, *turpis lucri gratia*, Sic dupliciter peccabāt, & in doctrinę substātia, & in intētione docēdi, sub Dei nomine docentes, sed magis vt Iudæis placerēt, hæc agētes, à quibus sumptū sperabāt, vt pecuniā lucri facerent & pręputiū. Hi erant eorū quęstus, vt ad Gal. 6. Quicūque volūt placere in carne, hi cogunt vos circuncidi. Et vanę ergò gloriæ, & turpis lucri, nō fideliū deuotionis captatores erāt, sub cōsulendi specie, agētes negotiū decipiēdi. Hoc ipsum fidei zelo si facerēt, aliqua ex parte ignosci posset, zelū, inquit, Dei quidem habēt, licet nō secundum scientiā, Rom. 10. sed ventris gratia volunt facere proprios discipulos, vt quasi magistri à sectatorib⁹ suis alantur. Sed & aliter interpretatur Hieronymus turpe lucrū, vt putet Apostolū cōmuni verbo vsum, quo solent hæretici, cùm peruersa docent, se hominū asserere lucratores, cùm lucrū non sit, sed perditio, animas interficere deceptorū. Contrà, qui errantē fratrem corripuerit, si is fuerit cōuersus, lucratus est eū, Mat. 18. Quod enim melius lucrū, quid pretiosius, quā animam humanā lucrari? Omnis ergò Ecclesię doctor, qui ad fidem Christi ratione persuadet: Omnis hęreticus, qui pręstigiis quibusdā homines fallit, & fallitur, turpis lucri gratia. Obseruādum veteres à turpi lucro sic abhorruisse, vt negotiationem publicè pœnitētibus vix permiserint, nedum clericis. De quo extat de Pœnit. Dist. 5. ca. Qualitas lucri negotiantē aut excusat, aut arguit, quia est quæstus & honestus &

Turpe lucrū

Lucrum honestū.

Negotiatio quàm periculosa.

turpis. Pœnitenti autẽ vtilius, etiam dispendia pati, quàm periculis negotiationis obstringi: quia difficile est inter ementis vendentísque commercium non interuenire peccatum, ex Leonis 1. Epist. 92. ad Rusticũ Narbonẽ. ca. 9. De sordidis notũ est illud Tullij, nihil proficiũt, nisi admodum mentiantur. 1. officio. &c.

Mẽtiri ferè negotiationi annexum.

Nihil est quod nõ suadeat hic affectus, Nota sunt illa Catonis, venter auribus caret, ex Plutarcho in Apophthegmatis, & de tuẽda valetudine, ex Gellio, lib. cap. & Homeri Odyss. 7. 15. 17. 18. Venter interpellator molestus, & malesuadus, Et Persij in procemio, *Venter Magister artis, ingeniique largitor,*

Venter interpellator molestus.

Vt si dolosi spes refulserit nummi,
Coruos poetas, & poetridas picas
Cantare credas Pegaseium melos.

Et venter quidẽ præcepta non audit, poscit, appellat, non est tamen molestus creditor, ait, Senec. Epist. 21. paruo dimittitur, si modo das illi quod debes, nõ quod potes. Quod dum nec inter Christianos locũ habet, mirũ quã multis multa digna atq; indigna relatu venter cupidus & cupitus quæstus suasit, persuasit, & in Ecclesiæ medium inuexit. Non repetemus quæ olim in turpilucro clerico, & hic paulò antè in turpilucro Episcopo, ex Catholicis priscis & modernis excerpsimus, & reformãda submonuimus, non canones infinitos de gratuita sacrorum dispensatione, vt nihil huius ergo vel exigatur vel accipiatur, vt nõ vẽdat vel põtifex

manum quã imponit, vel minister vocẽ, seu lectionem Euangelicã, quã inter ordinandos clericos legit, vel notarius calamũ, aut Epistolam quam scribit, ex gestis Synodi, habitæ à Gregorio 1. lib. 4. Indict. 13. Epist. 44. siue cap. 88. quod est primũ caput famosi illius & grandis tituli de Simonia. Extra. nec tamen accipi prohibuit. Si quis ordinat9, nec ex placito, nec exactus, nec petitus, post acceptas chartas cuiuis ex clero gratiæ tantũ causa dare voluerit, quia dantis oblatio nullã culpæ maculã ingerit, quæ ex accipientis ambitu nõ processit. Sed ex hac distinctione, quasi extorquere, nõ accipere, vel potius arripere vetent veteres canones, primũ eorũ cępit rigor frigescere, extinctus autẽ propemodũ est, dũ super his Christi fideles ad cõsuetudinẽ remissi sunt, vt in cap. Ad Apostolicã, eodẽ titulo. simul & semel, quod aiunt, exactiones prauæ fieri prohibentur, & sacraméta liberè (glossa gratis) conferri iubẽtur, & piæ laudabilésq; consuetudines obseruari præcipiũtur, laicis, per loci Episcopos veritate cognita, ad eas seruãdas cõpellẽdis. Atqui quod hęc decretalis piũ vocat ex deuotione, & ex cõsuetudine laudabile, tot ibidẽ suprà decretales nõ tãtũ exigi, sed accipi, vt simoniacũ vetãt, & puniũt, quouis licet cõsuetudinis aut prælationis obtentu vel prętextu, quia diuturnitas tẽporis peccata auget nõ diminuit, ca. Nõ satis. & seq. ca. Ea quæ. ca. Veniẽs. ca. Sicut. ca. In tantũ. Quãquã & ibi electuaria, vina, & huiusmodi pretij modici munu

Accipere aliquid pro Ecclesiasticis functionibus an liceat.

Diuturnitas tẽporis peccata auget, nõ minuit.

ſcula,quę recipiẽtis voluntatẽ mouere,allicere, inclinare, multò minus peruertere ſoleant aut debeãt, ſine pacto præſertim aut taxatione gratanter oblata,gratis accipi poſſint,& neque donantem,neque accipientem inquinent,ca.Etſi. Ca.Dilectus. Aliud eſt ſi ex pacto, Ca.Veniẽs. Ca.Ex tuæ.Tua nos.aut per exactionẽ,Ca.Audiuimus.vbi exacta reſtitui,&quidem duplicata,iubentur,in eorum vtilitatem,in quorũ ſoluta ſint diſpendium, fideliter conuertenda.Sed ſeruentur quidem laudabiles conſuetudines,vt pia fidelium deuotione introductæ, cõpeſcantúrque laici eas vel malitioſè, vel ex prauitatis hæreticæ fermẽto infringere aut immutare nitentes. Seruetur inquam, hæc Innocẽtiana,ſed erga pauperculos clericos &curiones,in quorũ ea fauorem condita, quorum ſacerdotiis bonorum temporalium nihil ineſt, vel certè minus quàm eis alendis ſatis ſit,decimis præſertim& primitiis per canonicos atque monachos, animarum vt plurimum curam non habentes,potiori ex parte acciſis. Cum enim iuxta prouerbium,artem quæuis alat terra,& ſua cuique ars pro viatico ſit,ars artium, regimen animarum artificem ſuum nõ aleret?his,his inquam,proſit ac ſuccurrat quicquid in toto Iure, non tantum pontificio, ſed & diuino traditur de victu ac veſtitu paſtoribus,ſed paſcentibus ſufficiendo,Matt.Luc.10.Rom.15.1.Cor.9. Gal.5.1.Ti.5. victitent ſpiritualibus popularium oblationibus,& id genus deuotionibus minores ſacer

Laudabiles conſuetudines quatenus ſeruandæ.

dotes,sed ministrantes, quibus deficiunt temporalia, cuiusmodi plerunque plebani vrbani, nihil nè decimatum quidem habentes, nam vicanis & paganis sua solet esse qualiscũque portio,quam congruam vocãt atque canonicam. vt nuper Panceltij Aurelianẽsis de statu Ecclesiastico artic 15. plebis arbitrio ministerij sacri mercedem relinquens, vetus quidem & summum ius sit,sed summa crux,vtinam non iniuria:quanquam enim sequẽs articulus iubet prælatos curatis vel beneficiorum vnitione,vel decimarum partitione, vel alio vndecũque sacro prouentu prouidere,sed prouisum prius oportuit,quàm Innocentianam hanc abolere,in tãto prælertim laicorum hodie frigore, odio, & fastidio. Verùm hic desidero maiorum, imò summorum sacerdotum,hoc est,episcoporum æquitatem,eorum præsertim,quibus cum affatim bonorũ tẽporalium sit,nihilo tamẽ minus has minutias spiritales pro vsitato more persequuntur,quàm parum decorè ipsi nouerint,aliquot interim Senatusconsultis ab iis sordibus & turpibus lucris coërciti. Et quæ fuit maiorũ nostrorum,magnificorum certè heroum, Regum,& principum mens & intentio,cùm episcopos baronum,comitum,ducũ,aut aliàs dominorum temporalium nomine,dignitate, ac ditione augerent ac afficerent,quàm vt sic probè ditati,iuxta Christi verbum, quæ gratis acceperant,gratis darent?Matt.10. Quã igitur cõtrà indecorè,turpiter,auarè,nè dicam iniquè &

Portio congrua & canonica.

Panceltium Aurelianẽse

Episcoporũ reuerentia olim.

iniustè sese antea gerebant, ex eorũ ipsorũ ore, sese in Synodo, præside Spiritusancto, reformantiũ, testimoniũ ac confessionẽ, &, vt est in prouerbio, ex malis moribus bonã legẽ audiamus, Quoniam (aiunt) ab Ecclesiastico ordine omnis auaritiæ suspicio abesse debet, nihil pro collatione quorũuis ordinũ, etiã clericalis tonsuræ, pro literis dimissoriis, aut testimonialib⁹, pro sigillo, aut alia quacũque de causa, etiã spõte oblatũ, Episcopi, & alij ordinum collatores, aut eorũ ministri, quouis prætextu accipiãt. Notarij in his tantũ locis, in quibus non viget laudabilis consuetudo nihil accipiendi, & quibus nullũ est cõstitutũ pro exercẽdo officio salariũ, pro huiusmodi singulis literis decimã tãtũ vni⁹ aurei partẽ capere possint, sic vt ex eorũ cõmodis nullũ episcopis emolumẽtũ directè vel indirectè proueniat. Tunc enim gratis operã suã eos præstare omnino teneri decernit Synod⁹, contrarias taxas, statuta, cõsuetudines, etiã immemorabiles quorũcũque locorum (quæ potius abusus & corruptelæ, simoniacæ prauitati fauentes nuncupari possunt) penitus cassando & interdicendo. Qui secus fecerint, tam dantes quàm capientes, vltra diuinam vltionem, pœnas à Iure inflictas ipso facto incurrant. Canon est primus, Sessione quinta, de Reformatione, Tridenti sub Pio IIII. publicatus, Anno 1562. 16. Iulij, vt veterum ea de re instauratorius, sic vtinam executorius. De dispensationibus item vt necessariis, ita

Notariorum salarium.

Dispensationum ratio.

gratuitis, sic canit Sessione 9. Ca. 18. decreti super generali reformatione publicati. Sicut publicè expedit legis vinculum quandoque relaxare, vt plenius euenientibus casibus & necessitatibus pro communi vtilitate satisfiat, sic frequentius legem soluere, exemplóque potius, quàm certo personarum rerúmque delectu petetibus indulgere, nihil aliud est, quàm vnicuique ad leges transgrediendas aditum aperire. Sciant ergo vniuersi sacratissimos canones exactè ab omnibus, quo ad eius fieri poterit, indistinctè obseruandos. Quod si vrgens iustáque ratio, & maior quandoque vtilitas postulauerit cum aliquibus dispensandũ, Id cognita causa, summáque maturitate, & Gratis, à quibuscũque, ad quos dispensatio pertinebit, erit prestandum, alitérque facta dispẽsatio, surreptitia censeatur.

Turpilucrorum genus aliud.

Sequitur aliud turpilucrorum genus, quanto inferius, tanto sordidius: fuisse Augustinus suo iam tẽpore multos hypocritas sub habitu monachorũ, callidissimi hostis insidiis vsquequaque dispersos, circumeũtes prouincias, nusquã missos, fixos, stantes aut sedentes, autor est in libro de opere Monachorũ, cap. 28. Quorum alij martyrum (si tamen martyrum) membra venditarent, alij alia facerent, omnes petentes, exigentes, aut sumptus lucrosæ egestatis, aut simulatæ pretium sanctitatis, cum intereà vbicũque in malis suis deprehenderentur, vel quoquomodo innotescerent, sub generali nomine

monachorum propositum bonū sanctúmque blasphemaretur. Dei ergo zelo Dei vir monachos inflammabat, vt istorum opera mala bonis operibus persequerentur, eis occasionem turpium nundinarum amputantes, quibus bonorū existimatio lædebatur, & infirmis offendiculum ponebatur, ostenderent hominibus se non otio facilem victum, sed per angustam & arctam propositi monastici viam, regnum Dei quærere. Eandem monachis in pseudomonachos, quæ Apostolo in pseudapostolos, esse vt occasionem amputent, his qui occasionem quærunt, 2. Cor. 11. vt qui malorum putoribus præfocabantur, bono bonorum odore reficerentur: hos ita graphicè ab Augustino depictos vagos, petaces, otiosos, Isidorus de officiis Ecclesiasticis, lib. 2. cap. 15. quintum facit monachorum genus, & circuncelliones vocat, vænalem hypocrisim circunferentes, & gloriam ab hominibus captantes. Abusus mirū quàm pertinax, & in fraudem promptus, cæca malitia, & vana cæcitas, vt de Ossenis & Sampsæis scripsit Epiphanius non dissimilibus erronibus, contra hæresim 9. & 53. qui miserandarum muliercularum Martyos & Marthanæ, quas duas venerabantur, quod ex benedicto scilicet semine Elzai pseudoprophetæ essent, quacūque eæ in publicum exirent, pedum puluerem, oris sputa & saliuam, reliquásque corporis sordes colligerēt cum turbis sequentibus, quibus vterentur in morborum medelis, in præseruatiuis & amu-

Circuncelliones, quintum monachorū genus.

Martys & Marthana mulieres imposturis pseudoprophetarum subseruientes.

Elxam pseudopropheta.

letis, quorum tamen nihil efficerent. Hos stolidos præstigiatores à Iudæis profectos & oriundos ad Constantij Imperatoris, & sua vsque tempora peruenisse scriptor idem refert. Augustini discipulus Prosper de Dimidio temporis, cap. 6. de indicibus Antichristi signis agens, testatur partim ex visu, partim ex auditu, fuisse tum alibi terrarum, tum in Italiæ Campania non procul à Neapoli, qui sub specie monachorum infirmis curatione phantastica illuderent, oleo eos nescio cuius (ait) mortui linientes, & martyrum virtutem atque meritum assignãtes, Sic vt sibi visum cæci, gressum claudi redditum existimarent. Sed discedẽtibus seductoribus, in quibus antea tenebantur, infirmitatibus permanerent: proditi ergò seductores aliò fugerent, sed ab Ecclesia retracti tentíque, & multa in animarum subuersionem promittere & illicita facere conuicti, coërcerẽtur, & à prouinciarum limitibus arcerentur. Quæ ex multis pauca Rhegiensis indicasse aiebat, vt posteri agnoscerent, qua cautela Deo iuuante, inimicũ per diuersas terras perditionis socios quærentem valerent superare. Aliquantò pòst Gregorius 1. scripsit, lib. 3. Epist. 3. Græcorũ monachos Romam ventitantes, nocturno silẽtio, iuxta Ecclesiam S. Pauli mortuorum corpora in campo iacentia effodisse, & ossa recondidisse, seruantes sibi dum recederent, deprehensos autem, detentos, & cur hoc facerent, diligenter discussos, confessos esse se ossa illa in Græciam

Impostura sub monachorum specie designata.

pro Sanctorum reliquiis portaturos, ac etiam, vt habet epistolæ summarium, vēdituros. Serpsit iam tum apud nos istud impostorum genus, Nam Gregorius Turonensis Gregorio Papæ contemporaneus, historiæ Francorum, lib. 9. cap. 6. testis est fuisse tunc seductorem valde magnum, colobio indutum, amictum desuper sindone, crucem ferentem, de qua dependebāt ampullulæ oleum sanctum (vt dicebat) habentes, aiebat se de Hispaniis aduētare, cum reliquiis martyrum Vincentij & Felicis. Vespere Turonos veniens mandauit, reliquiis sanctis occurrere. Gregorius cœnans, quia hora iam prætcrierat, respondit vt beatorum reliquiæ super altarium requiescerent, donec mane ad occursum earum procederetur. Is diluculo consurgens, non expectato cum suis Gregorio, aduenit cum cruce sua in huius cellulam, Rogatus quid sibi vellet, respondit superbus & inflata voce, Meliorem occursum nobis exhibere debueras. Hæc ego Regis Chilperici auribus ingeram, is vlciscetur despectionem meam, & ingressus oratorium postposito Episcopo, capitellum vnum, alterum atque tertium dixit, orationem protulit & consummauit, eleuatáque iterum cruce abiit. Erat autem ei sermo rusticus, nec rationabilis, & linguæ latitudo turpis & obscœna. Venit Parisios, & Raguemodo Episcopo cum populo suo publicis ante Domini ascensionem

Reliquiæ sāctorum supposititiæ.

Gregorius Turonensis.

Impostura insignis narratio.

Rogationibus loca ſancta circumeunte, eadem hic cum cruce ſua aduentans, inuſitatum populis indumentum exhibens, publicanis (*fortè paganis*) & ruſticis mulieribus adiūctus, vt ita chorum ſuum faceret, cum ſua multitudine circumire tentat. Epiſcopus miſſo archidiacono dixit, Si reliquias ſanctorum exhibes, pone paululū in Baſilica, nobiſcum celebra dies ſanctos, decurſa ſolennitate viam tuam profecturus: paruipendit hic, & epiſcopum conuitiis ac maledictis proſequens, ſeductor proditus, in cellula recluditur. Sacerdos cuncta quæ hic habebat, perſcrutatus, inuenit ſacculum magnum plenū radicibus diuerſarum arborum. Ibi talpæ dentes, murium oſſa, vngues & adipes vrſinos, quibus maleficiis in flumen proiici iuſſis, cum ablata cruce termino Pariſiacæ vrbis excluſit. Cùm hic facta cruce altera, quæ geſſerat, iterū exerceret, captus ab archidiacono, & catenis vinctus, cuſtodiri iubetur: Erumpit miſer de cuſtodia, & cum quibus erat nexus, catenis ad Baſilicam B. Iuliani martyris properans, in pauimento ruit, vino & ſopore oppreſſus obdormiuit. Gregorius tum fortè Lutetiam veniens, ibi metatum habebat, ignarus facti media nocte ad cantandas Domino gratias ſurgēs, dormientem inuenit, ſed tanto ab eo egrediente putore, vt cloacarum omnium ac ſeceſſuum fœtorem vinceret, & præ quo Baſilicam ingredi vix valerent. Accedens clericus clauſis naribus excitare nititur, nec poteſt, ita miſer ille vino maduerat.

Malefica recula.

duerat. Tunc clerici quatuor leuatum inter manus in angulum quendam proiecerant, pauimēto aqua abluto, & odoratis herbulis aspersō, cantum expleuerunt, quibus tamen psallentibus excitari non potuit, donec reddito terris die, & sole altius ascendēte, excitatus, sacerdoti redditur. Qui tunc Lutetiam conuenerant, episcopi, hæc in conuiuio (vt fit) narrantes, pro castigationis eum gratia adesse præcipiunt, astantem Amelius Berrectanæ (*fortè Biterrensis*) vrbis episcopus agnoscens, suū esse famulū sibi perfugam elapsum, sic excusatum, receptúmque reduxit in patriam. Multi, ait hui⁹ historiæ scriptor, sunt, qui has seductiones exercent, populum rusticum in errorem mittere non desistunt, De quibus, opinor, in Euangelio Dominus dixit, surrecturos in nouissimis temporibus pseudochristos & pseudoprophetas, qui dantes signa & prodigia, etiam electos in errorem inducant, Matt. 24. Marc. 13. Bella scilicet & iucunda historia, si auditu pulchrum iucundumvè foret, plenum iam tum talibus impostoribus orbem fuisse, Contra quos aliquanto antè legem tulerant Impp. Honorius & Theodosius Augg. C. de Sacrosanctis Ecclesiis, L. Nemo martyres distrahat, nemo mercetur. Sed cum neque deessent, neque desisterēt mercatores huiusmodi, quin Sanctorum reliquias passim ostentarent, & vænales exponerent, & ex eo religioni Christianæ sæpi⁹ detraheretur, contra eorum commercium, καὶ αἰσχροκερδίαν,

Vinolēti magi soporgramen.

Reliquiæ sāctorum venales.

Innocentius III. in Concilio Lateranensi, cap. 63. obuiam ire vtcunque visus est, canone lato nè vænales exponerentur, neu prælati permitterent eos qui ad ecclesias venerationis ergo accederent, vanis figmẽtis, aut falsis decipi documentis, quod plerisque in locis fieri quęstus occasione consueuerat, Extra, lib. 3. titul. 45. cap. 2. Sed nè sic quidem hæ sordes cessauerũt, exortis eleemosynarum quæstoribus, qui sese alios plerunque mentiendo, abusiones in sua prædicatione proponerent, hos eadem Synodus capite seq. siue 64. admitti prohibuit sine literis Apostolicis, vel diœcesanorum, formula præscripta, iuxta quam episcopi literas suas moderarentur, quæstores autem præter in eis contenta, populo nihil proponerent. Extat de Pœnit. & Remiss. ca. Cum ex eo. Extra. permittit autem vt ij Christianos ad quos ventitarint, moneant & exhortentur in Domino, vt de bonis à Deo sibi collatis pias eleemosynas, & grata charitatis subsidia erogarent, vt per eorum subuentionem, aliorum inopiæ cõsulatur, quibus ad sustentationem fratrum & egenorum ad hoc vel illud hospitale confluentium, propriæ non suppeterent facultates. Iussi interim qui ad quærendas eleemosynas destinarentur, modesti esse, discreti, non in tabernis, aut locis aliis incongruis hospitari, non inutiles aut sumptuosas expensas facere, omnium minimè falsæ religionis habitum gestare. Sed ne sic quidem ij prædicare & nugas prædicare desie-

Eleemosynarũ quæstores.

Hospitaliũ quæstores.

runt, vt conſtat ex Bonifaciana, de hæreticis, Cap. Vt officium. §. compeſcendi prædicatores quæſtuarij à prædicationis officio, quod ad eos nullo modo pertinet, quorum tãtum intereſt charitatiua ſubſidia ſupplices petere. Succeſſerunt hoſpitalium queſtoribus fabricarum eccleſiaſticarum quæſtores, qui quàm priuilegiati fuerint; liquere poteſt ex altera Bonifaciana, ſub tit. de Pœnit. & Remiſſ. ca. 1. quæſtoribus fabricæ Rhemẽſis eccleſiæ. Rhemenſis archiepiſcopus, aut eius officiales citãdi ſuffraganeorum ſubditos, quos quæſtores ſibi reſiſtere aut parere nolle dixerint, vt ſuper hoc coram ipſis compareant, poteſtatem nequaquam tribuant, ſed ſuper benigna eorum receptione, & ſubuẽtione fabricæ facienda, poſſint eoſdem Chriſti fideles Rhemẽſis prouinciæ charitatiuè monere. Pergunt igitur hi more ſuo abuſiones prædicando proponere, ſimplices decipere, aurum ab eis ſubtili vel fallaci magis ingenio extorquere, cum animarum periculo, & multorum ſcandalo, quibus viã præcludere cupiens Clemens v. in Concilio Vienneñſi, Innocentianam repetiuit, & iuxta Lateranenſe ſtatutum, quæſtores niſi literis Apoſtolicis, vel diœceſani literis exhibitis, quomodolibet admitti vetuit, nec in populo prædicare permiſit, iuxta Bonifacianam, aut aliud quàm quod in eorum literis, diligenter nè quid fraudis committatur, examinandis, continebitur, exponere, in Clementina Abuſionibus,

Prædicatores quæſtuarij.

Quæſtores fabricarũ eccleſiaſticarũ.

ſub eodem titulo, vbi emineat abuſus octo talium erronum non ſine multa temeritatis audacia, & multiplici animarum deceptione, indulgentias populo motu proprio concedere, ſuper votis diſpenſare, à periuriis, homicidiis, & aliis peccatis ſibi confitentes abſoluere, malè ablata incerta: data ſibi aliqua quantitate, remittere, tertiam aut quartam partem de iniunctis pœnitentiis relaxare, animas tres pluresvè parentum, aut eis qui eleemoſynas illis conferunt, amicorum de purgatorio extrahendas, & ad paradiſi gaudia perducendas mendaciter aſſerere, benefactoribus ſuis remiſſionem plenariam indulgere, & à pœna (vti loquuntur) & culpa abſoluere. hæc & per quæ cenſura eccleſiaſtica villeſceret, & clauium autoritas in contemptum duceretur, omnino ille abolitur⁹, per quæſtores fieri attentarivè inhibuit, omnia & ſingula priuilegia locis, ordinibus, vel perſonis quæſtorum quomodocunque conceſſa (nè eorum prætextu ſit eis materia talia prȩſumendi) penitus reuocauit, delinquentibus eis in poſterum & abuti pergentibus per locorum epiſcopos puniendis, vt à ſuis auſibus, qui vbique nimis excreuerant, pœnæ formidine compeſcerentur. Eorundē abuſuum admonuit Opuſculi tripertiti Conciliorum tomo ſecundo inſerti autor part. 3. ca. 8. ita, Circa quæſtuarios prædicatores, qui totam ferè Dei eccleſiā vbique terrarum inficiunt, & ſunt ſcandalo toti mundo, ſunt tot reprehenſibilia, vt non facilè dici poſ-

Abuſus eccleſiaſticorum.

Quæſtuarij prædicatores

ſit.Sunt enim maxima ex parte perſonæ inhoneſtæ ac infames, corrumpunt prælatos,officiales,presbyteros,archipresbyteros ſuis adeò ſeruitiis,quòd dimittunt quæcunque volũt,facere & dicere.Breuia relinquunt in ſingulis parœciis tot indulgentias continentia, vt mirentur boni viri,illa de Papæ cõſcientia,aut etiam alicuius boni viri, poſſe procedere. Exponunt tamen ea ſimplicibus malo modo, acquirunt multa, multa perueniũt ad domos pro quibus fiunt,quia multa vltra modum conſumunt,vel modico pretio quæſtus emunt.Multis itẽ mẽdaciis aſſueuerunt, de Reliquiis, Indulgentiis. Et quod malum ſupremum eſt,hæc &alia tam multa eorum mala iam ita in ludum & riſum verſa ſunt, vt vix aliquis ſuper his doleat Chriſti vicem.Admonuit & Petrus Aliacenſis libelli de Reformatione Eccleſiæ 4. cõſideratione, *Petrus de Aliaco.* Prouidendum ſuper correctione quæſtuariorũ prædicantium,tam religioſorum,quàm ſecularium, quòd mendaciis & immunditiis eccleſiã macularent,& ridiculam redderent, & prædicationis officium maximè honorandum, iam contemptibile efficerent,quod enim ob.ſui reuerentiam ad prælatos pertinet, non eſſet tot & talibus villibus homunculis permittẽdum. Eos Sũmiſta Sylueſter, Ceretanos, Fumus in armilla Zaratenosvocari produnt in vocabulo *Ceretani.* Quęſtuarij. At verò quã nec ſic cõpreſſi fuerĩt *Zarateni.* improbi negotiatores,patet ex hodierni Schiſmatis initio & occaſione,de qua quoniam vix

licet hiſcere, dicam de his turpilucris (ſi fortè minus inuidioſum fuerit) grauamẽ Germanicum, quod eſt ordine ſeptimum. Eſt (aiunt) aliud indulgentiis vendendis addictum hominum genus, Stationarios vulgò vocant, hi ruſticorum ſimplicitate abutentes, dũ omnes vicos, villas, pagos, angiportus, caſtella & oppidula peragrant, prædicantes Diui cuiuſpiá ſanctimoniam, quãtum ad rem familiarem addat, ſi quotannis cum munuſculo in horum erronum cõmodum ceſſuro, demulceas. Inſcribũt item domibus Diui numen ac tutelam, promittentes ab hoc vel illo morbi genere immunem futurum, qui eis annuũ cenſum penderit. Omnia hæc ſic excogitata, vt vulgus ad viuum exugatur, Nam hoc negotium in tam innumera morborum genera diductum eſt, vt vix ſuperſit morbus, cui nõ iſti peculiarem ſanctũ, quaſi tabernæ propoſuerint, eóque mali ſerpigo proceſſit, vt pauperum ſanguinẽ vorent & medullam, dum hi neceſſariis vnà cum liberis ſpoliãtur, illi in deliciis ac luxu pluſquam Sybaritico degunt. Quæ res præſentem S.A. medicinã in primis poſtulat, qua interdicatur epiſcopis eorũque vicariis, nè pro functionis huius admiſſione quidpiam poſthac pretij capiant, nevè eã omnino tolerent amplius aut patiãtur. Hic vides nihil tot pontificum decretis profectũ, horum furunculorum epiſcopis, vel eorum certè vicariis, non ſolum conſciis, ſed etiam participibus cum tẽpore factis. Ad hæc Adrianus VI.

Stationarij.

Sancti peculiares morbis curandis propoſiti.

breui Apoſtolico per Laurẽtium Campegium in Germania legatum iuxta ſuperiora reſpondit,§.16.nè quis quauis autoritate,&literarum occaſione,vel ad prædicandum,vel ad colligẽdas eleemoſynas ſe ingerat, vtcunque ſe iactet indulgẽtiis abundare, niſi prius admiſſionis & approbationis literis ab eo prolatis, aſtrictis ordinariis, vt tales admittant, qui probæ vitæ teſtimonium habeant,de prædicatione ſua,dũ opus erit,rationem reddere poſſint,eleemoſynis piorúmque oblationib⁹ ad luxũ proprium non abuſuri,Iurati ſe nec quotam nec totã colligendi facultatẽ certa pecuniæ ſumma pactos eſſe.Sed quod facili⁹ tutiúſque foret,hos quæſtuarios ſemel omnes ſubmouere,quàm ab eis impetrare,vt nec modum illis præſcriptũ præterirẽt,nec ſuperſtitiones admiſcerẽt, hoc eſt, vt quod hic ait Apoſtolus,non totas domos euerterent,non docerent quæ non cõuenit,turpis lucri cauſa,agnouerũt IX.viri Paulo III.eos quod innumeris ſuperſtitionibus ſimplices implicarent, tollendos cenſentes. Sub hoc ergò Paulo Tridentinum Cõcilium Seſſione 5. hos eleemoſynarios quæſtores, cuiuſcunque conditionis exiſterẽt,nullo modo nec per ſe,nec per aliũ prædicare permiſit,cõtrà facientes ab epiſcopis & locorũ ordinariis, priuilegiis quibuſcũque nõ obſtãtib⁹,opportunis remediis arcẽdos. Sed cũ hoc hominũ genus in iis quæ non oportet pro turpi lucro docendis ſic induruiſſet, vt frangi magis valeret quàm corrigi,

Quæſtuarij prædicatores tollendi.

eadem Synodus ſub Pio IIII. Seſſione 5. can. 9. decreti reformatorii, ſic eos ſuppreſſit, Cùm multa à diuerſis antè Cõciliis aduerſus prauos quæſtorum abuſus remedia tunc adhibita, poſt reddita fuerint inutilia, potiúſque eorum malitia ita quotidie fideliũ ſcandalo & querela creſcat, vt emẽdationis nulla ſpes amplius relicta ſit, ſtatuit vt poſthac in quibuſcũque Chriſtianæ religionis locis eorum nomen & vſus penitus aboleatur, nec ad officium huiuſmodi admittatur, non obſtantibus priuilegiis, eccleſiis, monaſteriis, hoſpitalibus, piis locis, & quibuſuis cuiuſcunque gradus, ſtatus, & dignitatis perſonis conceſſis, aut conſuetudinibus immemorabilibus, Indulgentiis, aut aliis gratiis ſpiritualibus, quibus non ideo Chriſti fideles priuari decet, deinceps per locorum ordinarios, adhibitis duobus de capitulo, tempore debito populo publicandis, & eleemoſynis oblatíſque charitatis ſubſidiis, nulla prorſus mercede accepta, fideliter colligendis, vt hos tandem cæleſtes theſauros ad pietatem, non quæſtum, exerceri omnes verè intelligant. Et hic vtinam turpilucricupidorũ finis, & valeat apud nos quod de noſtra Maſſilia teſtatur Valeri' Max. de Inſtitutis antiquis, omnibus qui per aliquam religionis ſimulationem alimenta inertiæ quærerent, clauſas ea portas habebat, mendacem nimirum & fucoſam ſuperſtitionem ſubmouendam eſſe bene arbitrata.

Maßilia fucoſam omnẽ ſuperſtitionẽ portis ſuis excludebat.

Declarat autem Paulus præcedẽs propoſitũ

per ſequens dictū cuiuſdam doctoris eius gentis, quod ab aliis ad alios refertur. Aquinas vult eo deſcribi auditores, qui Cretenſes erant, ad quos ſcribit, q.d. Et tales quidem ſunt doctores & ſeductores, ſed & diſcipuli ſeu auditores ſunt ſimiliter ſeducibiles, iuxta teſtimonium cuiuſdam eorum poëtæ: Tales inquam, ſunt, quales à ſuis ſcriptoribus audiunt. Ergò *dixit quidam ex illis proprius ipſorum propheta,* Verè igitur tales ſunt. Qui eos propius nouerat, eorúmque vitia ſubtiliter conſiderauerat, & ſi non abſolutè, nec verè loquens ſpiritu Diuino, Dei propheta, ſed humano, eorum naturalis & vernaculus propheta tales eſſe dixit, quia eorum bene naturā aperuit, & mores deſcripſit, ſicut expertus fuerat viuens inter eos, Sic Hieronymi & Primaſij Scholia, & cum gloſſa interlineari Bruno, Lyra: quibuſcum exponit Theodoretus, Paulum poſtquam dixit de iis, qui ei contraria docebant, ſeu contradicebant, eos quoque qui decipiebātur, increpare. Erant autem ij gentiles, non Iudæi, quod apertè docet qui ſubiūgitur verſiculus, aliis, quātum ad textum ſermonis & ad continentiam loci pertinet, quod ſequitur, videtur ad eos referri, de quibus ſuprà loquebatur, maximè qui de Circunciſione ſunt, quos oportet refrenari, &c. vt ſequatur, *dixit quidam illorum propheta*, quia verò in nullo prophetarum apud Iudęos vaticinatorum ſequens hexameter reperitur, Hieronymo dupliciter legendum videtur, vt hoc, *dixit qui-*

dam,cum ſuperioribus copuletur, *huius rei gratia reliqui te Crete*, & ſequatur,*dixit quidam illorum*,id eſt,Cretenſium *propheta*. Sed quia propter tam multa in medio, hoc vti abſurdum nemo fortè recipiat, ideo vicinioribus aliter aptandum,vt legamus, Sunt multi vaniloqui, &c.quos refrenari conuenit,&c.& id quod ait, *dixit quidam ex illis*,&c. non ſpecialiter ad Iudæos,ſed ad multos illos vaniloquos referatur & deceptores.qui vtique quia in Creta erant, Cretenſes fuiſſe credendi ſunt. Sed antequam verſum attingamus,de verſifice nõ vſquequaq; conſtat. Vnus Ambroſius ſentit quendam ex Cretenſibus per Dominicam diſciplinam melioratũ,quid ſentiẽdum eſſet de Cretẽſibus indoctis expreſſiſſe.Auguſt.li.2.contra aduerſarium legis & prophetarum cap. 4. non miratur hominem ineruditum hoc de prophetis Iudæorum dictum exiſtimauiſſe, ignorantem dictum de (vel potius à) quodam Epimenide Cretenſi, in cuius libris hoc inuenitur, qui homo inter Dei prophetas non inuenitur,nec ad illa Dei eloquia pertinet, quæ Iudæis dicit credita,Rom.3.9.qui non mentitur. Ideo non commemorauit Apoſtolus nomen eius,ſicut aliquando ſolet commemorare Dei Prophetas,Dauidem,Eſaiam, Oſee, vel tacitis eorum nominibus dicit,Sicut ſcriptũ eſt, Et ea ſcriptura intelligitur,in qua eſt Dei autoritas, Aut euidẽter Deũ dicere aſſerit, cũ aliquod de Dei vel lege vel prophetis teſtimoniũ adhibet,

Scriptura quæ ſit intelligenda.

Quale illud.1.Cor.9.An propter nos Scriptura dicit? & 1.Tim.5.dicit enim ſcriptura, oſtēdens in ea Deum loqui. Vel illud, Gal. 3. prouidens ſcriptura,quia ex fide iuſtificat gentes Deus,prænunciauit Abrahæ dicens, Scripturā pro Deo poſuit,quia Dei eſt,vel illud, non poteſt excidere verbum Dei,Rom.9. In Iſaac vocabitur tibi ſemen.vel illud de Helia, Sed quid dicit diuinum reſponſum?Rom.11.his & huiuſmodi atteſtationibus,Dei boni & veri ſcripturas Apoſtolica commendat autoritas. Vbi autem etiam aliquid de autoribus gentium dicit, non eos appellat Dei prophetas, nec illarum ſcripturarum Deum dicit, quamuis ibi aliqua vera reperiat, Sicut de iſto Cretenſi ait, proprius Cretenſium, non Iudæorum propheta,quod vtique ad hoc dictum eſt, ne Dei propheta putaretur.Hæc obiter ex Auguſtino, de Paulinis in ſacram ſcripturam formulis. Sed ſiue Epimenidis Cretenſis, ſiue Callimachi Cyrenæi carmen hoc ſit, vt hîc Græci Latiníque indicant, cùm vterque poëta fuerit, cur hic propheta vocatur?Prophetam Paulus vocat poëtam,qui quaſi futura præſenſerit,vt notat Aquinas prophetam dici, cuius intellectus ad aliqua ſupra communem notitiam cognoſcenda illuminatur, Item qui prophetias eodē quo ſpiritu traditæ ſunt,exponit.Item qui propheticū aliquid profert,etiāſi ex quodā interiori;inſtinctu,prçter mentem ſuā,vt Caiphas per ſpiritū ad dicendū mot⁹, quòd tū eſſet pōtifex,

Scriptura, pro Deo poſita.

Dei propheta,qui.

Poeta,cur propheta vocetur.

Propheta.

Caiphas cur prophetaſſe dictus.

prophetauit, Ioan. 11. non ſecundum intentionem ſuam. Qui etiam prophetandi apud eos modus eſt, qui primum alicuius verbum pro omine accipiunt. Vel per Ironiam, & illudens, Hieronymo interprete, prophetã vocauit, quòd ſcilicet tales Chriſtiani tales mereantur habere prophetas, Quo modo Baalis, confuſionis, & offenſionum, & quoſcunque vitioſos prophetas ſcriptura commemorat. Prophetæ autem erãt, aut vocabantur potius, largè, ij præſertim, qui ſicut veri prophetæ vera interim dicerent.

Propheta ironicè.

Aut etiam verè, quia de oraculis atque reſponſis ſcripſerit, quæ futura prænuncient, & euentura multò antè prædicent, Et is enim Epimenidis liber, vnde verſus hic ſumptus eſt, Oraculorum titulo prænotatur, περὶ τῶν χρησμῶν, quem quia videbatur diuinum aliquid repromittere, Hieronymus arbitratur Paulum inſpexiſſe, vt videret quid Gentilium diuinatio polliceretur, & in tempore abuſum eſſe, Cretenſium primati ſcribentem, vt falſos eorum doctores proprio inſulæ doctore conuinceret. Obſeruat idẽ eos qui putant verſum hunc de Callimacho ſumptũ, aliqua ex parte nõ errare, ſiquidẽ integer in Epimenide nõ reperitur, Sed eius exordio Callimachus in ſuo poëmate vſus eſt, ſiue vulgare de Cretenſium fallacia prouerbium, ſiue furto alieni operis metrũ retulerit. De autore ergò ſatis, de occaſione carminis mox videro. Eſt autem heroicum à Paulo citatum, & ob id etiam quodammodo ſanctificatũ, tale,

Epimenidis liber de oraculis.

Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσαι, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργοί.

Quem versum Hieronymus ad Esaiæ cap. 50. notat cum aliis à Paulo alibi citatis, & admonet si metrum atque mensuram in translatione non seruant, sciendum pedibus eos currere. Non placet per Fabrum huius versio,

Gnosius vsque loquax, mala bestia, viscera pigra.

Castalio sic reddidit,

Cres semper mendax, mala bestia, venter iners est.

Sumptum à Cretensium moribus, quos plurimis conuitiis incessit antiquitas. vno autẽ versiculo notantur de tribus, de corruptione nationalis, quòd mendaciis assueti, perdes omnes qui loquũtur mendaciũ, Psal. 5. Sap. 1. Os quod mentitur, occidit animam, &c. *Cretenses semper mendaces*, tam multa vtique mentientes, nec quomodo solet incurri mendacium, sed perpetuò, nunquam loquuntur, nisi etiã mentiantur, vt eorum vanitas in vulgi fabulã & multa prouerbia abierit, Cretensis Cretensem, conatur (supple) circumuenire, quoties improbus cum improbo, aut perfidus agit cum perfido. Cretensis cum Ægineta, in pariter improbos, & mutuis inter se fallaciis agentes, Et Æginetæ enim nihilo melius audierunt. Cretizare cum Cretensi, aduersus mendacem mendaciis vti. Quo Plutarchus vtitur in Lysandro & Æmilio. & κρητίζειν, pro mentiri, Suidas putat in eos quadrare, qui frustra mendaciis agunt aduersus artificem mentiendi, Sicut dicunt difficillimum apud fures furari, ita mẽdaciis imponere

Cretensium mores vitiosi

Æginetæ Cretensibus nihilo meliores.

Cretizare.

mendacibus, hæc ex Erasmi Chiliadibus. Extat in vita Annibalis cum Cretensibus Cretizantis dignum vtrisque exẽplum. Et Plutarchus scribit Philopœmenem in Creta non vt Pelopõnensem aut Arcadem, nec simplici quodam & ingenuo bellandi ritu gessisse, sed Cretensium mores induentem, illorum versutias, fraudes, furta, & insidiosas in eos artes vsurpantem, eos ad belli peritiam inani calliditate contendentes, puellos demonstrauisse. Vtitur & Polybius lib. 8. Acheus (inquiens) quæ fieri poterant, fecit, id verò ignorauit, Cretizandum esse, vt in prouerbio dicitur, cum Cretensibus, quorũ nihil non exploratum Bolis habebat. Eodem respiciens Ouidius, 1. de Arte,

Nota cano, non hoc quæ centum sustinet vrbes,
Quamuis sit mendax, Creta negare potest.

Et 3. Amorum, Elegia 9.

Cretes erunt testes, nec fingunt omnia Cretes.

Repetám breuiter ex Georgij Cedrini historiarum compendio, non procul ab initio, Iouẽ in Italia mortuum, in Creta sepultum. Ex Athenagoræ pro Christianis legatione, prolixius,

Mendaces semper Cretes sunt: atque sepulcrum
Creta tuum ostendit defuncti, Iuppiter, at tu,
Immortalis eras, es, erisque per omnia secla.

Tu verò, Callimache, genitum cùm credas Iouem, non admittis sepulcrum? Imò, cùm veritatem ita te putes obumbraturum, ignorantibus, etiam vt mortuum esse non dubiè suspicẽ-

tur, autor es. Tu cùm vides antrum, Rheæ partum animo recolis: loculũ verò cernens, mortem eius offuſcas: neſcis nimirùm ſolum æternum eſſe Deũ, qui & ingenitus eſt, &c. Sequitur in Paulo, *malæ beſtiæ*, θηρία, non ſimpliciter beſtias, ſed feras, ac veneno noxias ſignificat. Indicat hos titulus Nicandri θηριακὰ, nec ouem rectè dixeris θηρίον, Malitia, inquit, paſci volebant, qui cũ nihil proſunt, nocere geſtiũt. Lyra mordaces verbis, gloſſa interlinearis, ſanguinẽ ſitientes, Bruno beſtialiter viuẽtes, & quo modo malè meditantur, ita crudeliter operantes. Corruptionem iraſcibilis vult hic Aquinas, quia homo vt cum iuxta rationem operatur, animantium optimum eſt, ſic cum declinat ad malitiam, peſſimum; quòd ſi ob crudelitatem, nulla beſtia tam crudelis, decies certè millies peior malus homo quàm mala beſtia. Philoſophus in Politicis lib. I. cap. 2. Magnorum moralium lib. 2. nota 25. cap. 6. & in Socraticarũ hecatonomiarum nota 30. Hinc illa homo homini Deus δαιμόνιον, homo homini lupus. Et ſcripturæ tam profanæ quàm ſacræ, homines eorũ animaliũ nominibus plerunque efferunt, in quorũ hi mores & affectus trãſierint. De quo campus vtique latior quàm pro Commentarij lege, vt ad Cretenſes redeã, Horũ olim rempublicã ab Ephoro, Xenophõte, Calliſthene, Platone laudatã, & Lacedęmonię aſſimilatã, Polybi⁹ li. 6. improbat nõ ſine horũ ſcriptorũ ſuggillatione, Nõ inueniet (ait) quiſpiã priuatos mores

Homo malus decies millies peior mala beſtia.

Cretenſium reſpublica.

Polybij de Cretensium improbitate testimonium

subdolos,nec iniustiora pro portione studia, quàm Cretensium,demptis planè paucis. Regionem leges ipsis pro cuiusque viribus nullo fine possidendam permittere ferunt, vt sic inter eos inæqualitas & excellentia (æqualitati Spartanæ contraria) non necessaria modò, sed honestissima quoque putetur possessio. In vniuersum turpis lucri & auaritiæ studium vsque adeò locum apud eos obtinet, vt inter omnes mortales solis Cretensibus nullus quæstus turpis esse videatur, vt propter insitam eis auaritiam,in publicis seditionibus,bellis,ac cędibus plurimum versentur. Proinde Rempublicam Creticam nec Laconicæ similem,nec aliàs electam esse aut æmulandam; Hæc Polybius. Paulus item de corruptione concupiscibilis dicit, *ventres pigri*, gulosi,ideóque tardi,& minus expediti. Qui enim větrem plus æquo plenum habent, luxu atque cibis oneratum, ad omne bonum segnes sunt,quietem, vel magis pigritiam amant. Anima (inquiunt) habes multa bona reposita in annos plurimos, quiesce, comede,bibe, epulare, Luc. 12. Ventres ergò vocat, ventri atque abdomini seruientes & deditos. Vitium ventris & gutturis,id est,gulositas, quã vocant,ait pro Cælio Tullius,item Lucilius,

Gula tarditas.

Ventres qui dicantur.

Viuite lurcones,comedones,viuite ventres.

Plutarchus de discrimine adulatoris & amici, non minus in parasitum,quàm in Cancrũ conuenire putat hunc Iambum,

Est venter omne corpus, vndique obtuens

Oculus,

oculus, suisque reptat bestia dentibus.
Pollux lib. 2. autor est, qui linguam habent venalem, loquentes quæ ventri cōducunt, comicorum salibus taxatos esse, dictos voce ridiculè composita, γλωσσογάστορες, quales sunt mali aduocati, peiores cōcionatores, assentatores pessimi, quorum omnia quæstū sapiunt, de qualibus Ecclī. 37. Sodalis amico congaudet causa vētris, & Rom. 16. qui DOMINO DEO nō seruiūt, sed vētri suo, imò quorum & venter Deus est, Philp. 3. Alioqui nihil vetat bonos viros omne genus artiū lectores & professores, causidicos & Ecclesiastas, iuxta Sapientis parœmiam, de fructu oris quenque sui ventrem suum satiare, & prouentu labiorum suorum saturari ac impleri, Prou. 18. At qui nō in disciplinæ beneuolentiæque participatū veniūt, sed vorandi modò vsum, Plutarchus Symposiac. 3. ventri concænes, γαστριοσυνδείπνους, appellat, citante Cælio Rhodigino li. 26. cap. 2. Aristoteles 3. Moraliū γαστριμάργους, appellari ostendit, homines qui præter modum ventrē cibo potúque expleant, quasi ventre insanos. Et certè eodem vbi paulò antè teste, homo siquidem fiat à legibus & iudiciis alienus, impurissimum & immanissimū fit animal, sine virtute, & cum ad alia, tum in venerea, libidines, & in gustus voluptates deterrimū. Sic cùm alij, tum Berosi quod circūfertur fragmentū, testantur ob infandos venereorum congressus, & ferales cibationes, vteris (horrēdum dictu) matrum refectis ad scelestas Berosus.

Diluuij inundatio vnde. infantulorum epulas, vltore diluuio vniuersum orbem periisse, HOMO quippe totus caro erat, omnis autem caro corruperat viam suam, Gen. 6. Et Satanæ virtus in vmbilico vētris, Iob 40. Cuius insatiabilitas passim notatur in scriptura, *Venter insatiabilis.* quasi venter nunquam satis pro sua libidine impleatur, aut etiā saturetur, Iob 20. Ezech. 7. Prou. 13. venter impiorum insaturabilis, Ecclī. 36. omnem escam manducabit venter, 15. aufer à me ventris concupiscentias, Luc. 21. attendite vobis nequando grauentur corda vestra crapula & ebrietate, quia esca ventri, & vēter escis, & hūc autem & illas Deus destruet, 1. Cor. 6. Sed est ad Cretenses redeundum, inter quorum antiquas à Minoë institutiones, commemorat in *Comessationes Cretēsiū.* Politicis phylosoph⁹ comessationes, li. 2. cap. 3. lib. 7. cap. 10. Cœlio li. 18. cap. 26. virorū in Creta conuiuia dicta Andreia Syssitia, id est, viriles sodalitates, puerorum conuentus Agetas, id est greges. In Andriis infimæ sortis homines indiscriminatim cū honestioris ampliorísque loci viris de publica alimonia parem consequebantur portionem, & indiscretè omnibus alimenta publicitus citra vllam exactionem suggerebantur: quanquā Athenæus li. 4. cap. 5. de Cretensium conuiuiis, Lyctios ait singulos decimā fructuum & armentorum partem ad societatem & ciuitatis ingressum conferre, Reliqua ibi videntor. Cretensium alioqui victum fuisse tenuem, id est, εὐτελῆ καὶ αὐστηρόν, ex Plutarchi Lycurgo, vt quidam Epimenidis versiculū

non illepidè ad syllogismum ψευδόμενον, id est, mentientē, quíque seipsum refellat, reflectant, Cretensis enim fuit Epimenides. Addit & de hac insula à veteribus iactatum, Quicquid vsquam proueniat, id omnium optimè in Creta haberi. Fœdum autem & prorsus (vt ita dicam) ventrale, quod idem lib.15.cap.9. lege lata passim illic permissam venerem masculam, nè superfluam parerent multitudinem, multa alioqui ad cibi temperantiam, vt perutilem, sapienter atque studiosè constituta, an quòd Cretum nemo gustauit vnquam cubans? vt idem lib.17. cap.8. ex Tullio pro Murena, sed sedentes, vt Athenæus vbi paulò antè, & humi sedentes, vt vbi paulò pòst Strabo, villibus tecti amiculis, iisdémque seu æstate, seu hyeme. Fœda autem illa nè quis fingi putet, probat ex Aristotele, cuius verba zelo Christianæ (opinor) religionis vetus interpres Latina facere neglexerat. Filiorum enim multitudinē prohibebant, potestate viris facta, post susceptā æquo numero prolē, vxores abdicādi, alio vsu introducto. In quo ex sentētia D. Thomæ videtur Aristoteles de marium vsu intellexisse. nec vituperasse. Volatera. lib.36. in Politic. Ex quibus etiam primùm in Græcos irrepsisse puerorū amorē testatur apud Athenæum li.13.cap.27. Timæus. quos quàm immeritò Strabo lib.10. commendat, qui non ignorauit eos puerorū non tantū amatores, sed & raptores, tā meritò in Moralibus Plutarchus execratur. Nec tacet Strabo post ad deteriora

Syllogismus mentiens.

Strabonis testimoniū de Cretensibus.

plurimum mutatam delapsámque Cretam, receptis qui maria popularentur piratis & latronibus, à Cilicibus primùm vastatã, dein à Romanis destructã. Locus autem à Cęlio suppletus extat in Politicis li.2.cap.8. vnde bona pars prædictorum de Cretensi Republica sumpta est, quam & ibi tradit Philosophus videri ad principatum totius Græciæ natam factámque fuisse, vt pote in alto sitam, & cuncto mari imminentem, & omnibus quodammodo Gręcis incumbentem, vt qui omnes mari ferè adiacent. Sed de hoc plus satis. Redeamus ad Pauli de Cretensium vitiis interpretes. Triplex ergò malum in eis coarguitur, falsitas seu fallacitas, ferocia, ingluuies, & huic iuncta pigritudo, Quòd vani siue mendaces essent, & mendacium amantes, quòd mali & voratores noxij, quòd pariter otiosi vellent comedere, ideóque ferias & otia libenter admitterent. Quorũ postremum vitium nè fortè leue putemus, néue otio exultemus, nimium vè gestiamus,

Creta totius Græciæ princeps.

Cretensium tria vitia insignia.

Otij mala.

Otium Reges prius & beatas
Perdidit vrbes.

Sodomæ exitium vnde.

ait Catulus. Sic Sodomæ, quę antequã euerteretur, vniuersa irrigabatur, sicut paradisus Domini, Gene.13. & filiabus eius, hoc est, toti pentapoli Syriæ (Sic vocatur Sap.10. à quinque ciuitatibus, quib⁹ olim fuerat inclyta) exitio fuit cũ saturitate, abundãtia otij, Ezech.16. Et multam malitiã docuit otiositas, Eccle.33. Prou.12. qui sectatur otiũ, stultissimus est. 28. replebitur

egeſtate. mulier è contrario cordata panē otioſa nō comedit. 31. Cui diſſimiles, hoc eſt, otioſas non vult ali ab Eccleſia Paulus, 1. Tim. 5. ſed omnibus edicit ac denuntiat, vt qui non laborat, nec manducet, vtque qui nihil agentes curioſè tamen agunt (præſtaret autem vacantes eſſe, quàm ineptis implicari laboribus, ait ad Minutium Plinius) pręcipit, vt cum quiete operantes panē edant, 1. Theſſ. 4. 2. cap. 3. hoc eſt, iuxta primā primo homini ſiue legem, ſiue pœnam datam, in ſudore vultus ſui veſcantur pane ſuo, Gene. 3. Galba paraſitus dictitabat neminē otij ſui rationē reddere cogēdum, at Cato melius, nō minus otij quàm negotij clarorum virorum rationem extare oportere, nam & de omni verbo, nedum facto, otioſo reddendam in die Iudicij rationem dicit Dominus, Mat. 12. Omnino reuocandæ aduerſus otioſos leges, ſi non Draconis, qui otij damnatos capite multauit, vt habet Plutarchus in Solone Cœlius li. 10. cap. 6. li. 11. cap. 3. quod prius in more Ægyptiis fuiſſe autor eſt Diodorus, lib. 2. vt cogerētur oēs ſcripta nomina ſua. & quo ſimul exercitio viuerēt, ad Pręſides Regionū deferre. qua in re qui mentiretur, aut iniuſto quæſtu victitaret, in mortis pœnā incidebat, Quā Amaſiæ Regis legē facit Herodoti Euterpe. Sed vel Piſiſtrati, qui, quod eſt in Euāgelio de otioſis in foro diu ſtātibus ad vineā à patre familias ire iuſſis, Matth. 20. ciuibus otiantibus de ſuo boues & ſemina largiens, ad laborē eos amandabat,

Laborandū vt manducemus.

Otij etiam reddenda ratio.

vt habet Æliani variæ historię lib.9.cap.25.veritus ne otium insidias pareret, iuxta illud, vacāt otio, ideóque clamant & vociferantur, Exod.5. vel Lacedęmoniorum eodem autore li.2.cap.5. qui adeò suis tempus in otio, vel ludicris consumere non permittebant, vt deambulationib⁹ eos vti pomeridianis vetuerint, tāquam ita genio potius indulgerent, quàm corpus exercerent, oportere verò Lacedæmonios exercitiis, non deambulationibus bonam valetudinē parare ac tueri. Vel Sardoa eidem li.4.cap.1. pœnas ignauiæ constituens, sic vt qui otiosè viueret, cum rationem reddere oportebat, & vnde viueret ostendere. Institutum sanequàm illustre, quo peragebantur ἀργίας δίκαι, id est, otij iudicia, quę subirēt temerè ac citra vitę propositū agētes, sic enim exprimebatur illis, vt vnde alerentur, magistratibus approbarent. Cœlius lib. 19.cap.26. Vel Atheniensium, apud quos, eodē autore lib.10.cap.3.& illa fuit Areopagitarum functio, vt vnde quis se aleret, accuratè scrutātes, in desidia compertos nō citra multā transmitterent. Quam legē à Solone, cùm ad Ægyptios penetrâsset, Athenas traductam, autor est vbi antè, Diodorus. & Plutarchus eū de inertibus ac desidiosis supplicium eū sumpsisse. Draconis etiam lege mortem otij damnatis definitam. Vel maiorum nostratium priscorum Gallorum, De quibus inter multa peculiaria, quæ huius tēpestatis hominib⁹ haud sanè respōdēt, Strabo li.4. hoc etiam fuisse proprium asserit,

Deambulationes Lacedæmoniis prohibitæ.

vt laboribus agitarentur, vt macilenti essent, ventrésque minimè propenderent: quisquis autem iuuenis zonæ mensuram excederet, multari. At nō ita nuper quidem apud nos Episcopabatur magno omnium risu, sed maiore Christi ludibrio, gurges & helluo nostratium quos hæc vidit ætas ventrosissimus, cui tamen plus obfuerit ductæ ab eo viduæ memoria, quàm prodigiosè quanlibet.

Ventris probrum.

Pinguis aqualiculus propenso sesquipede extans,

cuique, quod de Demade olim dictum fuit, nihil vt immolatæ victimæ præter linguā & ventrem. Sed ad Paulum tandem redeamus. *Testimoniū hoc verū est,* quod poëta de Cretensibus testatus est, nè minus ei crederetur, quia gentili, id confirmat & commendat Apostolus, tales eos esse vt plurimum, licet nō omnes, quales esse testificatus est. In quorum eum causa prophetem appellat, quasi tam vera de his locutum, quàm prophetam, falli autem prophetā impossibile est. Et hic certè nodus vindice dignus est, in quo enodando non parum negotij fuit vindicibus eius ac interpretibus. Crete, inquit Mela li.2.cap.7. multis famigerata fabulis, tum statione ac morte, maximè tamē sepulcro Iouis ibi sepulti penè claro vestigio, cui nomē eius insculptū esse accolę ostendūt. Varro quoque Solino cap.16. etiā suis tēporibus affirmat Iouis sepulcrum ibi visitatum, in oppido Gnosso, in quo sepulcro eius inscriptum est antiquis literis Græcis, testante Ennio, ὁ ζεὺς τοῦ χρόνου. Iuppiter Saturni filius, trium quos

Iuppiter in Creta sepultus.

Iouesʒ tres. Theologi Ioues enumerant, tertius Ciceroni, lib.2. de natura Deorum: quæ non poëtæ modò tradunt, ſed & antiquarum rerum ſcriptores, adeò vera, vt Sibyllinis verſibus confirmẽtur, Lactantio, lib.1. cap.11.

Dæmones exanimes, ſimulacra cadaueris inſtar,
Quæ Creta oſtentat monumenta miſella ſepultis.

Et Lactãtij præceptor Arnobius aduerſus Gẽtes lib.4. Apud inſulam Cretam Iouem ſepulturæ mandatum eſſe nobis traditur, Theophilus ad Autolycum quidem, ait, lib. 1. Iuppiter Saturni filius, Cretenſium rex in Creta ſepultus eſt. Reliqui Ioues, vt arbitror, nè ſepultura quidem digni habiti. Quære (inquit ad Gentes Clemens Alexandrinus) tuum Iouem, nè ſcruteris cælum, ſed terram. Narrabit tibi Cretenſis, apud quem eſt ſepultus, Cuius monumentũ non paucis notum, in Creta inſula, in monte Iaſio vſque huc oſtẽdi, hoc eſt, Suis quoque tẽporibus, teſtis fuit in Ancorato Epiphanius, *Cãdiani hodierni literas non diſcunt.* Hodiernos verò Candianos literas nõ diſcere, ac proinde natos apud ſe Iouem, Saturnum, reliquóſq; ſimplices antiquitatis tyrãnos ignorare, teſtis eſt Petrus Martyr Mediolanẽſis, legationis Babylonicæ, lib.2. Sed quid ad Paulũ tã multa de Iouis ſepulcro? Ea eſt verſus à Paulo citati occaſio, interpretibus hic Græcis & Latinis, & Clemẽte vbi ſuprà, Epiphanio in Marcionẽ, cõfutatione 13. Scholij in 1. ad Cor. Nec *Angeli Politiani locus.* fraudabo laude ſua Angelũ Politianum in Miſcellaneis cap.35. Hic igitur tria Græci quærũt,

Cúrnam Paulus ex Græcis teſtimonium protulerit? Quis hoc dixerit? Cur commendauerit quod non rectè dictum videri poſſit? Et ad primum quidem de profanis à Paulo citatis poſtremo loco reſpondebimus. De autore, quis aut cuius is fuerit, quod ſecũdo loco quæſitum eſt, ſatis antè multa, fuit is Epimenides peruetus Epiphanio philoſophus, Mithræ ſiue ſolis apud Cretenſes ſacerdos, Theophylacto poſt Laërtium, lib. 1. ſapiens apud Græcos habitus, diuinationibus, vaticiniis, expiationibus, deorúmque placationibus addictus, & clariſſimus, quíque multa verè prædixerit. Hic igitur cum animaduerteret ſepulcrum Ioui apud Cretenſes, vt prædixim⁹, extructum, inſcriptum, & frequentatum, colíque ab eis Iouem, vt mortaliũ quempiam, zelo accenſus pro patrio Deo ſuo, hoc in eius gratiam carmen cecinit, Cuius integri prima pars eſt, Cretenſes eſſe mendaces, Reliqua per auxeſim addita ſunt. Cretes ergò tales atque tales tibi, ô Iuppiter, ſepulcrũ fabricati ſunt, atqui tu non es mortuus, ſed ſemper es, & in æternum viuis. Idem cùm ſcriptum reperiſſet apud Euhemerum in ſacra hiſtoria Callimachus, Iouẽ in Creta natum ſepultúmque, idque pro confeſſo à Cretenſibus habitum, teſtatúmque in hymno ad Iouem ex Epimenide idem cecinit, citantibus Epiphanio & Politiano,

Epimenides quis fuerit.

Iuppiter immortalis contenditur.

Cres ſemper mendax, tibi Rex qui magne, ſepulcrumq;
Erexit, cum non ſis mortuus ipſe perennis.

Quos imitatus Statius Thebaidos 1.

Mentitáque manes

Creta tuos. quasi non falsò tantum, sed sacrilegè gloriarentur de hoc Iouis apud se tumulo. hoc est carminis argumentum, hæc ratio & occasio. Quod ergò vltimò propositum est Paulum attestari verum hoc esse poëtæ de Cretensibus testimonium, mentitos esse Cretenses Iouem apud ipsos sepultum esse, ac proinde mortuum, Intuere quantum periculi. Si enim hoc verum est, periclitatur veritas, nā Iuppiter immortalis erit, Respondet Theodoretus, Apostolum non fabulas poëticas confirmare, sed Cretensium mentis inconstantiam arguere, Verisimile autem Iouem alibi mortuum, eósque temere illi sepulcrum extruxisse. Sed hoc non temere fictum testimonio non externorum tantum, sed & nostratium euicimus. Reliqui ergò Græci melius, Paulum non huc respicientem, verum esse hoc poëtæ carmen dixisse, sed quòd cùm in multis aliis multa mentiri Cretes soleant, meritò mendaces illos poëta dixerit, nec enim Paulus addidit, & multò minus approbauit, minimè verò sua autoritate confirmauit, quod apud poëtas illos sequitur, Iouem immortalem esse, non mortuum aut sepultum, aut de Iouis sepulcro mentitos esse Cretenses, sed ex generali testimonio con iiciendum reliquit Cretensium multa de Ioue aliis, quos falsò Deos existimant, mentiendi consuetudinem. Eadem cum Græcis ita profe-

quitur Hieronymus, Reprehendunt quidam Apostolum, vt imprudēter lapsum, quòd dum falsos doctores arguit, versiculum comprobarit, qui Cretenses ideo fallaces dicat, quòd Iouis sepulcrum inane struxerint. Si enim poëtæ eos arguunt, quòd diuina non sentiant, Iouem qui regnet in cælo, in sua insula sepultũ fingentes, & poëtas verum dixisse comprobat Apostoli sententia, sequitur Iouem viuum esse, non mortuũ. Imperitè igitur idololatriæ destructor, dum aduersus peruersos doctores agit, deos quos impugnabat, asseruit. Quibus breuiter respondendum, vt in eo quod alibi alios citauit, non statim totã Menandri comœdiã, aut Arati librũ probauisse, sed versiculorũ opportunitate abuti, ita hic non totum opus, vel Epimenidis oracula, vel Callimachi hymnos vno versiculo confirmauisse, quasi verè dixerint Iouem Deum esse, & reliqua in carminibus horũ contẽta, sed ingenita Cretẽsibus vitia increpauit, & de proprio eos autore cõfutauit, mẽtiẽdi in primis facilitate expressa, qua tamẽ quia fallaces sunt, nõ statim verũ nõ aliquãdo dixerũt: Nec enim Iuppiter idcirco Deus nõ esset, si Cretẽses vera loquerẽtur, sed vel illis tacẽtibus, qui mortuus erat, Dei vocabulũ nõ haberet. Denique vt sciamus Apostolũ nõ fortuitò, & vt libet trãsitoriè, sed cõsideratè, circũspectè, & omni se ex parte aduersus Cretenses protegẽtem, locutũ, non ait totum carmen, vel vniuersum opus, de quo testimonium sumptum est, verum esse, sed

Partẽ vnam libri probãs non continuo totum librũ probat.

Paulus apost. à calumnia defensus.

hoc tantùm testimonium, hunc versiculũ, quo mendaces pro mẽdacitate, vt sic loquar, bestię pro crudelitate, vẽtres pro voracitate, pigri pro otiositate vocantur. Qui autem putant totum librum debere sequi eũ qui libri parte vsus sit, videntur & apocryphum Enochi, de quo Iudas Apostolus in epistola testimonium posuit, inter Ecclesiæ scripturas recipere, aliáque multa, quæ Paulus de Reconditis locutus est, hoc etiã argumento; quia apud Atheniẽses dixit se Deũ ignotum colere, Act.17. quem illi in ara annotauerãt, dicemus eum & cætera quæ ibi scripta erant, secutum esse, & quia cum Atheniẽsibus in cultura ignoti Dei ex parte consenserat, reliqua quæ illi faciebant, hũc fecisse? Absit vt elegantiam Scholasticam in calumniam trahamus. Nemo tam sicari9, parricida, venefic9, qui boni aliquid non aliquando fecerit, Ergò si vel vnum illius bonum vidẽs probauero, & in cæteris quæ mala fuerint, approbandi mihi incũbet necessitas? Si inimicus aduersum nos iurgetur & clamitet, nonne inter verba simultatis & rixæ aliquid loquetur veritatis? quod & à nobis, aduersus quos loquitur, non vsquequaque reprehenditur.

Enochi liber apocryphus.

Digreßio tertia.

Hic obiter obseruandum ex Hieronymo ad Gal, 3. quo nos hinc remittit, vnáquanque prouinciam suas habere proprietates, suísque vitiis denotari, Cretenses mẽdaciloquos, stultos Galatas noster appellat, vanos Mauros, fero-

Suæ cuiusque nationis proprietates.

ces Dalmatas Latinus pulſat hiſtoricus, timidos Phrygas omnes poëtæ lacerant, Athenis expeditiora naſci ingenia Philoſophi gloriantur, Immanes Barbaros, Græcos leues apud Cęſarem ſuggillat Tulli⁹ pro Flacco, Ingenita (inquit) leuitas, & erudita vanitas. Iſraëlem graui corde, & dura ceruice omnes ſcripturæ arguunt. Nec hoc dicimus (ait idem præfans in 2. librum ad eandem epiſtolam) quòd non vbique diuerſa naſcantur, ſed quòd ex magna parte etiam cætera quæ non ſunt ſimilia, nuncupentur. Addit idem ad ſua vſque tempora, proprietatum quibus vnanquãque regionem denotarat Apoſtolus, permãſiſſe veſtigia, Romanę plebis fidem, facilitatem, ſuperbiam, Corinthi mulieres intecto capite, viros comam nutrientes, indifferenter veſcentes in templis, inflatos ſapiẽtia ſeculari, hac ex parte (ait) vſque hodie permanere, dubitare nequit qui Achaiã viderit. Macedones in charitate laudat, in hoſpitalitate ac ſuſceptione fratrũ, ſed reprehendit vt otioſos, alienum cibum expectantes, & per alienas domos huc & illuc diſcurrentes, & dum ſingulis placere deſiderant, quid apud ſingulos agatur, enunciantes, & hæc non magis docentis officio, quàm gentis virtute vel vitio admonebat. Illud ergo inter Pauli laudes meritò eius laudator Chryſoſtomus non omiſit, Homil.5. Tantum eum virtutum tenorem ſeruauiſſe, etiam in alios quæ viderentur iniurioſa dicẽdo (& iniuriam enim fratri dicere, alio-

qui inter prohibita numeratur, Mat. 5.) ſed hac ſpecie, ita opportunè vſum & congruè, vt magis etiam quàm laudans placeret. Sic Galatas vocans inſenſatos, Gal. 3. Cretes pigros, & hinc prædicatur. Regulas enim nobis exemplo ſuo ſtatuit, vt neglectores verbi diuini nequaquam cura leuiore tractemus, ſed ſermone paulò rigidiore percutiamus. Sed longius foret ſingularum gentium vel virtutes obſeruare, vel errores aut vitia. Quæ tamē vitia ex loci natura, aut cæli climate gentibus ſic innata ſint, vt hæc habeant propria & penè perpetua, nobis hæc cōmentantibus indicauit in Genialibus Alexāder lib. 4. ca. 13. Ita prorſus, vt vbique aliàs volitaturi, rem (quod aiūt) factā, ac veluti præmāſū cibū habuerim⁹. Sicut ergo quædā regiones acuta & ſolertia gignūt ingenia, vt quibus eſt aër purus & tenuis, vt Athenis, aliæ retuſa & hebetiora, vt quibus craſſus & pinguis, vt Thebis, ita ex cæli rigore vel clemētia, ex ſyderū ſtatu vel inflexu, virtutes vitiáque gētibus innaſci, ingenita locorū incolas afficere, & corporibus animíſque inſidere. Itali nobilitate præſtant, regali quadā magnificētia lauti & magni ſunt, Campani natura ſuperbi, ex agri bonitate, mitiſſimo cælo, affluenti rerum omniū copia, ſemper habiti. Argiui, Brutij more inſito genti latrones, rapinis gaudent, Rhegini pauidi & formidoloſi, Galli ſuper inſitam genti vanitatē, mobiles, ſtolidi, contentioſi, religioni tamē dediti, Hiſpani iactabundi, duri, parci, abactores

acerrimi, ad inediam laborésque ad mortẽ vsque parati. Græci ingeniosi, facundi, sed nationis vitio leues, infideles, assẽtatores. Cappadoces, Cilices, Cretenses suopte ingenio fraudulenti, mendaces, promissi fidẽ fallentes, & periuri. Afri subdoli, mẽdaces, ex vsu & cõmercio frequenti mercatorum ad fallẽdum solertes & proni. Numidæ leuissimæ fidei ingenia, Chij petulantissimi, Galatæ minaces, Syri cupidi, auari inquieti, nouarum rerũ auidi. Alexandrini derisores & dicaces, Indi & Persæ otiosi, liberi, vt & Ætoli nullius imperio parentes, Lydi contrà & Phryges Regibus seruiunt, negotiis intenti & laboriosi. Emperitani imbelles & barbari, Ætoli & Locrenses fædifragi, Druidę religiosi, malefici, superstitiosi, Germani & Cimbri duri, laboriosi, latrociniis & rapinis dediti, viribus ad impetum validis, sed momento dilabuntur. Corsi diri, immanes, horridi, ore truci, Scythæ rapidi, feroces, grassantes, suis tamẽ cõtẽti, nec alieni appetẽtes. Asiani, Iones, Abydeni, Medi, Arabes, Tarẽtini, Galatæ molles & effœminati, eneruatis animis, ad ĩertiã nequitiãq; parati, omnib⁹ imbuti delinimẽtis, in gymnasiis illecebris & amorib⁹ ad extĩguẽdũ animi vigorẽ exerciti. Siculi vafri, & ĩgenio mõstrifico, Asti supra Byzantiũ dolosi, Cumani in Ætolia hebetes, insulsi. Bœotiis & Thebanis plus viriũ quã ingenii, Syracusani varię multiplicísq; naturæ, aut enim, vt & Atheniẽses, optimi, aut improbissimi. Hedui iracũdi, temerarij, turbulẽti.

Ligures duri, agrestes, fallaces, montani præsertim ex arido & aspero solo. Longa item obseruatione probatum, regiones cæli clemētia fertiles, homines plerunque sensu hebetes, & obtusa mente gignere, difficiles verò & steriles, singulari ingenio viros educere, ita siue parente natura, siue Deo comparante, vt vbi rerum vbertas & copia, ibi bonarum sæpe artium desint studia. Sensit tamē Aristoteles eos qui Scythiā versus loca deserta incolunt, animo abundare, ingenij non satis habere, at qui mitiorem plagam, īgenio & arte præstare. Nec omiserim quod Maximus Tyrius prodidit, Serm.19. valere Crotoniatas palæstra & gymnico certamine, Lacedæmonios pedestri, Athenienses nauali, Sybaritas luxu, Thebanos tibiis, Iones choris & cantu, Cretenses venatu, iaculo, cursu. Serm.7.13. vbi addit Ægyptios & Assyrios humum colere & seruire, ac formidolosa esse mācipia, Scythas ac Persas pugnare, liberos esse, ac regnare. Serm.7. Bæotiæ vniuersæ vernaculam mensam tibiarum modulatione delectari. Athenienses eloquētiam, sic vt vix nihil aliud, exercere, Cretas in montanis itineribus institui, vt suprà, Thessalos equitandi habere peritiam, Cyreneos, agitare currus, Ætolos grassari, Acarnanas iaculari, Thraces in vtendis bene peltis operam ponere, nauigare Insulanos, & si nationum studia ad alias transtuleris, studia labefactaueris. Quid enim Mediterraneo cum nauibus, maritimo cum aratris, musices inexperto

Regionū diuersitas, diuersa gignit ingenia.

perto cum tibiis, montanis cum equis? quid plana incolentibus opus circis cursoriis? quid arcũ grauis armatura, sagittarius scutum requirat? adeo gentes peculiaribus artibus gaudent, quæ vel vtentium quadrãt ingeniis, vel ab initio ingenitæ sunt, aut amore ac studio acquisitæ. Adnotauit idem vulgaribus adagiis notari Medicam mollitiem, delicias Ionicas, Siculas mẽsas, saltationes Sybariticas, Corinthias meretrices, voluptates Assyrias & Syracusanas, Ser. 31. 33. Artiũ quoque disciplinas Menander dixit natiua consuetudine distingui nationibus variis, Mitylenæos cithara delectari, Thebanos tibia, Alexandrinos Geometria, Athenienses statuaria & pictura, Crotoniatas Medicina, Æginetas Athletica, quod proximè accedit ad id quod Eustathius prodidit, id forsan ab illis mutuatus, Bæotios palæstra valde probari, reliquisque corporis exercitiis, Lacedæmonios legib⁹, Athenienses nautica, Thessalos equestri, Cyrenæos ephectica sciẽtia, seu curribus, vt quidem citat Erasmus, in Bæotico ingenio, Cuius & hæc sunt in Chiliadum initio à gentibus sumpta, Pæno perfidior, Scytha asperior, Scythotauris inhospitalior, Cretensi mendacior, Parthis vanior, Thrucibus bibacior, Thessalo perfidior, Care vilior, Sybarita fastuosior, Milesiis effæminatior, Arabe ditior, Arcade stolidior. Quædam (ait Iulius firmicus citante Crinito, lib. 1. cap. 6.) gentes sic à cælo formatæ sunt, vt propria sint morum vnitate perspicuæ. Scythę

Artiũ disciplinæ vt distinguantur nationibus.

Cælitus in formandis gentibus.

immani feritatis crudelitate grassātur, Itali siūt regali semper nobilitate præfulgidi, Galli stolidi, auari Syri, acuti Siculi, Luxuriosi semper Asiatici, & voluptatibus occupati, Hispani elata iactantiæ animositate præpositi. Opinio non absimilis eorum, quos vbi paulò suprà Hieronymus, profundis se quæstionibus inferentes, quasi sub obtentu vitandæ hæreseos, quę diuersas naturas infert, ait dicere, Tyrios & Sidonios Moabitas, Ammonitas, Idumęos, Babylonios, Ægyptios, omnésque gentes quæ in scripturis nominantur, habere quædam idiomata, & ex causis præcedentibus, ac operum pristinorum merito, nè iustitia Dei veniat in dubium, cùm vnaquæque gens, vel bonum vel malum asseratur habere, quod alia non habeat. Nos istas altitudines relinquētes superiora sectemur, & ad Cretenses à Paulo regionis suæ proprietate pulsatos, ac de genuinis gentis vitiis notatos redeamus, Cornuto interim Florentino adeo nobis iniquo, cuius & illa sunt lib. 4. cap. 14. Gallos homines esse ingenio simplici atque barbaro, lib. 12. cap. 3. Gallicam insolentiam ridendo fidem frangere, victis illudere, lib. 8. ca. 3. quorum commentarij aspiciendi sint, non probādi, non hic inquam, deest quod tum pro nobis respondeamus, tum in illos regeramus, sed præterquam quòd aliud agimus, imò de peculiaribus gentium moribus & ingeniis nō nisi obiter agimus, nō magis velim exteros, quàm nostrates, quod ait Vergilian⁹ Æneas 2. Æneid.

Gallorum ingenium.

crimine ab vno omnes discere. Extāt Forcianę quæstiones, quibus varia Italorum ingenia explicantur, si quis nosse volet.

Cretenses igitur vel tandem absoluamus: Quæ olim Aëria & à cæli temperie Macare, siue Macaronesos Martiano, lib.6. in Thracia, pòst Cureta, & per syncopen Creta dicta, hodie à Metropoli vocatur Candia, fortassis à cādore, solis Sicilia & Sardinia in toto Mediterraneo minor, Cypro maior, ex vrbibus vel c. vel xc. quarum circiter xl. Plinij ætas nouerat, eidem enumeratas, Extant hodiéque non paucæ, quarum ad minimum decem suos præsules habent Religione Romanos, cum populares Græci sint, si me modò verè Bononiæ docuerunt Græculi. Noxiis animalibus caret, serpentibus, lupis, vulpibus, aliisque quadrupedibus, atque noctuis, nec aliundè importata nutrit, Æliano de animalib. lib. 5. cap. 2. hoc malū habet, si qua mulier dentibus aut vnguibus hominem læserit, mori aiunt sauciatum. Variis post heroïca secula tyrannis seruiit, qui optimū gētis statum euerterunt, Barbari, Cilices, Alexandri successores, donec victo Antiocho Romani eam Metello duce, inde Cretico dicto, deuicerunt. Ecclesias habuit celebres, ex episcopis veteribus clarissimos in historia Eccle. Pinytū Gnosiū, & Philippū Gortyneū. Collabente Orientis imperio ab Alexi concessam Bonifacio Mōtisferratēsi, Veneti emptā anno 1194. ditioniq; suæ adiectā iam plus ccc. annis possident.

Macare & Macaronesos olim, paulo post Cureta & mox Creta dicta.

Cretenses episc. decem.

Mulieres Cretenses quam noxiæ dentibus & vnguibus.

Cretensium euersio.

Veneti Cretæ Domini.

Hæc Volaterran.lib.9. Vadianus in insulis Mediterraneis, Munsterus in Italia & Græcia. Fortè ad eorum vetres pertinet vinum optimum, quod & Maluasium vocant siue Maluaticum, Munstero à Malua in Chio insula monte, Sed Rhodigino, lib.13.cap.11.lib.28.cap.39. Creticum, aut aliò ex Creta aduectum, quod à veteribus passum dici quidam opinantur. Meminit & inter Græcorum vina laudatissima, Cretici Ælian. in varia historia, lib. 12. cap.31. Petrus Martyr Anglerius vbi suprà, āno circiter 1500. scribebat nōn aliud eos quicquam scire aut curare, quàm vineas, greges, & armenta, ex quib⁹ vini & casei copiā immensam exhauriant, quorum prouentuum permutatione, cætera sibi iucunda aut necessaria comparant. Sed quoniam semel res Creticas tractare cœpimus, age, à superioribus omissas suppleamus ex Zonara, & secutis eum Rerum Constantinopolitanarum Græcis historicis, nō ita nuper Latinis. Sub imperio Michaëlis Balbi Amorrhæi bellis ciuilibus occupato, Agareni Occidentales ex Hispania locorum angustiis coacti Cretam petierūt & subegerunt, passo tunc martyrium Cyrillo Gortynæ episcopo: Ab eo tempore Cretenses in seruitutem redacti, & Agareni facti, vario euentu à Romanis petiti sunt, victi modò & victores, sub Michaële Theophili filio Cycladas insulas & oram maritimam prædati, Basilium Macedonem ceciderūt, Ægæi maris oram sub eo populati, & Peloponnesum vexauerunt, ad

Maluaticū vinum.

Vinum Creticum.

Vinū passū.

Creticæ historia velut supplementum.

Cenchreę portum cremati tamen sunt & submersi. Aduersus eos infœliciter pugnauit Constantinus Leonis filius, Fœlicius Roman' puer subactis eis, Candace Metropoli vastata, ducibus captis. Alexius Comnenus eandem insulã ad Turcos deficientem Romano imperio recuperauit. Nicetas autor est, Balduini Flandri imperio Genuẽses Piratas, homines alioqui abiectissimos, per mercaturę speciem in Cretam traiicientes, & insulares hostiliter aggressos, totius insulæ fuisse potitos. Apud Gregorã, lib. 4. cap. vlt. sub Palæologo Romani cum Cretensibus dubio marte pugnantes victi tandẽ sunt. In fragmentis Pachymerij, lib. 9. Creta, sub Andronico Palęologo seniore, venetę ditionis fit. Volaterrano vbi suprà, sub Hẽrico duce rebellans per Andream ducem anno 1343. sub iugũ missa, pro qua motus varios inter Venetos & Genuenses scribit Sabellicus Ennead. 9. lib. 5. 6. Rerum item Venetarum Decad. 1. lib. 9. 10. & Decad. 2. lib. 1. 4. Sed næ super Cretensibus priscis & modernis nimio plus quàm pro theologo.

Superest postremum, primo tamẽ loco propositũ. Hæc ita sanè sint. Sed cur à Græcis producit testimonium? aut quis fideli testium infidelium siue profanorum vsus? quid opus? quod vè commodum? multum per omnem modum. Huius autẽ rationem Græci hãc reddũt, quod homines tum maximè reuincimus & pudefacimus, cùm nequitiæ ipsorũ testibus propriis ac

Testimonio infidelis non nunquam vtendũ fideli.

domesticis vtimur,& accusatores cōstituimus qui apud reos fuerunt admirabiles, facit hoc & Deus, semper & vbique sese ad salutem nostrā demittens & condescendens, Balaamum permittit verè, si non bene, dicere ac prophetare, Num,22.23.24. Arcam abalienigenis captam, captorib' maxima plaga percussis, reduci à bobus seu vaccis finit, 1.Reg.6. quod illorum arioli suggesserant,& remittendam cōsuluerāt, Sic eos suorum ore corripiens, & à consuetis sibi attrahens, Saülem per pythonissam, quòd id genus mulierculis credulus erat, quę se mala erant deprehēsura, audire facit.1.Reg.28.1.Paral.10. Magos astronomiæ deditos, non angeli, non prophetæ, non Apostoli aut Euangelistæ ministerio, sed proprio ac vernaculo illorū signo, stella nimirum, admonet, ducit, ac reducit, Matth.2. Cum Iudæis contrà perpetuò penè ex prophetis agit, nisi quòd aliquoties velut exprobrat gentes, quòd deos suos non mutēt, Hier.2. publicanos, qui se diligentes diligunt, ethnicos qui se salutantes resalutant, Matth.5. peccatores denique, qui erga se beneficis æqualia reddunt, Luc.6. Quasi pater dignitatis suæ non habens rationem, cum nobis puerulis balbutit, nec diserta quadam locutione, alimenta, pocula, eduliáque appellat. Ita Paulus factus Iudęus, 1.Cor.9. Iudæis nihil ex Euangelio loquitur, omnia propheticis testimoniis expedit. Quid ergo? num ex iisdem locis cum gentibus ageret? atqui non crederent, sed iis qui sine le-

Deus sæpe ministerio malorū vsus.

Deus cū Iudæis fere semper ex prophetis agit.

Paulus Iudæis Iudæus. cum gentilibus agit ex ipsorum doctoribus.

ge erant, quasi sub lege nõ esset, quòd iis fidem non haberent, qui fidei domestici erant, testes opponit proprios & domesticos, nec hoc tantum loco, sed & alibi nõ semel. Ad Corinthios & ipsos græca facundia expolitos, de Menãdri comœdia versũ sũpsit tragicũ Iambũ, 1. cor. 15. *Colloquia mores praua corrumpunt bonos.* Cum Atheniẽsibus in Areopago ex Arato dissèrit, sum pto ex eius Phænomenis hemistichio, *Huius enim & genus sumus.* quod à poëta illatum est, cũ paulò antèdixisset, *Iouis omnia plena* De Ioue ab Arato dicta Paulus ad Deum retulit. Et Iustissi mè quidẽ, Nam quæ Dei sunt propria, Ioui per uersè ascripta, Deo vero restituit, Dei enim no men ipsius tantũ est, falsò diis ac Idolis imposi tũ. Hoc autẽ Paulũ raro facere cũ Hieronymo notãdũ, id loci potius quã ostẽtationis opportunitate exigẽte, in apũ morẽ, quæ mella ex diuersis floribꝰ cõposita fauorũ cellulis coaptare solẽt. His (ait idẽ Esa. 50.) qui prophetarũ fidẽ non recipiebãt, autorũ suorũ loquitur testimoniis. Hoc autem faciebat, quia acceperat linguã (vt ait prophera) eruditã, lxx. disciplinæ, vt sciret quando oportebat loqui verbum, cui addita est auris per gratiã atque disciplinam, quam per naturam non habebat. Vnde autore vbi supra, in Martionem Epiphanio, cõtra quosdam græcorum linguam ad fastũ iactantes, & quòd Atticè, Æolicè, Doricè, Ionicè loquerẽtur, Corinthi turbas cientes agnoscit linguas donum esse spiritus, 1. Cor. 14. sed vel hoc magis quàm

Ioui ad scripta quæ Dei sunt deo adbenta.

Paulus lxx. disciplinam norat.

Paulus Hebraicam linguam a Gamaliele didicit.

Paulus Græca lingua peritus.

ipſos linguis loqui,quòd Hebræus ex Hebrçis, Hebraicam diuerſæ & locutionis , & cum ſapientibus variegatam ad pedes Gamalielis didiciſſet,2. Cor.11.Phil.3. Act.22. Græcæ etiam appoſitis poetarum Græcorum teſtimoniis,peritiam ſe ſingularem oſtendit habuiſſe,ſed male ſe interpretando in Eccleſiæ aurem ad ædificationem,quàm ſeſe per vtriuſque linguæ , cuius gnarus eſſet,oſtentare magis quàm ædificare . Nam & ſtilus indicat talem in diſciplinis Græcis fuiſſe,cui non potuerint Stoici,Epicurei , reliquíque Athenis philoſophi reſiſtere, Act.17.Et huius exemplo Clemens 1.Stromatum fatetur inGræcorum poetis etiam aliquid ineſſe veritatis,nec erubeſcendum nos differētes ad eorum vtilitatem, quorum ipſi curā geſſerimus,Græcis vti poematis. Quod & hic ex Gloſſa repetit Aquinas,licere ſacro doctori, vt & diuinæ licuiſſe autoritati,veritatis,vndecunque & vbicunque inuenerit , teſtimonium ſumere,quod quidem neceſſarium fuerit,nec ſic tamen omnia ibi ſcripta confirmantur,aut tota Gentilium doctrina probatur, Sed bonum, quod à quocūque dicitur, à Spiritu ſancto eſt, eligitur, & malum reſpuitur, Eſa. 7. Pſal.33. 1. Theſſ.5.Sed de vſu,& abuſu,profectu, & periculo in Gentilium lectione,præfati ſumus hoc quo hæc commentamur,Anno 1564.in ſacras Heroides,reliquum breui daturi,ſi per Amanuenſem, qui mihi nunc deſit , liceat.

Græcorū poetis aliquid veritatis ineſt.

Quam ob causam increpa illos durè, vt sani sint in fide, non intendentes Iudaicis fabulis, & mandatis hominum auersantium se à veritate. Omnia munda mundis, coinquinatis autem & infidelibus nihil est mundum, sed inquinatæ sunt eorum & mẽs & conscientia. Confitentur se nosse Deum, factis autem negant, cum sint abominati, & incredibiles, & ad omne bonum opus reprobi.

RETENSIVM malos mores graphicè descripsit, sequitur remedium, nimirum reprehensio, & huius finis, in fide sanitas, & debitus ad eum finem perueniendi modus, cum Christianismo Iudaismum non confundere, *Quam ob causam*, quia tales sunt, & talibus assueti vitiis, quia docent quæ non oportet, falsa persuadent, ferarũ ritu sanguinem sitiunt deceptorum, impudentes, fraudulenti, subdoli, ad confingenda mendacia, dolósque nectendos prompti, vẽtri præterea, & inerti otio dediti. *Increpa illos*, nõ alienos vtique, sed peculiariter tibi creditos Cretẽses argue, redargue, velut flagello, camo, & freno indigentes constringe, Psal. 31. & 67. Increpa feras arundinis, nec verò molliter vt soles, sed *durè*, seuerè, acriter, asperè, opus enim habẽt vehementi obiurgatione, siue verborum acri-

Peruersi ac refractarij duriter arguendi: mites ac mansueti leniter.

monia, neque qui talibus moribus pręditi sunt, & superstitiones maláque sua alia mordicus tenent, sub imperium facilè rediguntur, apud eos nihil promoueret lenitas aut mansuetudo, qui mitem atque mansuetum acrius ferit, confundit, ita qui peruerso adulatur, aut eum blandius demulcet, corrumpit, ne se agnoscat, nec sic ad rectum aut meliorem frugem adducit. Discretim, variè, nec pari modo omnibus infligendum reprehensionis vulnus, est vbi altius & profundius infligendum, est vbi minus profundè, est vbi exerendum, & mitius agendum. Dura ergò corda penetret increpatio dura, cum austeritate nimirum, & pontificali imperio, non vt Heli propter familiæ iniquitatem damnatus, aut saltem reprehensus, 1. Reg. 2. quam corripiebat lenitate patris, non autoritate pontificis. At Sapiens, Via, inquit, vitæ, increpatio, Prouer. 6. Committit hunc locum Theodoretus cum alio 2. Tim. 4. increpa cum omni patientia, & respondet, iis qui nondum crediderunt, placidè ac leniter tradendam esse doctrinam, eos autem qui credere profitentur, & quæ fidei repugnant committunt, medicamentis asperioribus curandos. Respondet & Thomas duplicem esse exhortationis huius rationem, nam siue hanc consideres ex eorum parte qui reprehenduntur, Cretenses vt duros & peruicaces, duriter fuisse reprehēdendos, non etiam Ephesios, siue ex eorum parte qui reprehendebant, Titus lenis & māsuetus

Increpationis adhibendæ cautio.

Heli lenitas reprehensa.

Titus lenis.

inducitur quasi ad cõtrarium, arguere cum imperio, infrà cap. 2. Timotheus vir austerus & rigidus, ad patientiam. Sic anteà locos illos composuit Gregorius locis ibi per nos indicatis, vbi de virga cum lenitate pastori in corrigendo grege coniungenda, plura. Extat Gregorij Nysseni oratio aduersus eos qui castigationes ęgrę ferunt, in qua inter alia sic distinguit inter Mosaicã & Euangelicã castigationẽ, vt inter verbera & verba, Illic plagarum (ait) decades quatuor permanent, Deut. 25. hîc non ita, siquidem omnium sermo est misericordia & virga, 1. Cor. 4, adhortatio vel plaga, non enim tibi verbera inferimus, vt seruo, sed te castigamus, vt liberũ; Tibi ex Sara genus, non ex Agar, Gal. 4. Reueremur te liberę filiũ, non dedecoramus, vt ancillæ progeniem. Ob id peccantem te liberis increpationibus tangimus, non corpus pũgentes, sed animum cruciantes. Quòd si ab hac re abstineamus, quo te pacto castigabimus? Docẽdi ratio est tractatu difficilis ac varia, quę semorib' vt sese offerũt, accõmodet. Est aliquis obediẽs, & ad instituendũ animo facilis? huic lenis & mitis sermo conuenit: alius durus & indocilis? verberibus eget. Quid igitur faciemus, cũ virgæ non conceduntur? cúmne nulla cura dignabimur? Non ita sanè, sed eum verbis ad aliã atque aliam formã rei subiectæ accommodam cõcinnatis traducem⁹, vtq; obsonia cõdimẽtorũ exiguo additamento ad cõtrarias qualitates permutantur, ex acri in dulce, ex dulci in acre,

Tim otheus austerus.

conuersa,ita sermo noster figurarum adiectio-ne ad varios vsus transformandus,vt quod cu-iusque educationi cōgruit,intelligatur. Et pau-lò antè, Durum & contumacem Dauid emol-liens,ait in camo & freno cōstringendas illius maxillas, Psal. 31. veluti oleo adhortationibus mitigans, Incurua (inquit) ceruicem, præcepta ceu iugum subi. Quod durum est cōfringitur, quod cedit atque flectitur, rectum efficitur, quod te etiam in plantis docet experientia, nè lupato dentibus compresso rapiaris in præcipi-tium, aut barathrum, sed accommodata manui sessoris ceruice, ad vitam, quæ te seruet, rectà ducaris: Cum increparis, dic animo religioso, Bonum mihi quòd humiliaueris me, vt discam iustificationes tuas, Psal. 118. Nè igitur in angu-lis de me obloquaris, asperum nominās dicen-di genus, neu cum tuis participibus communes mei reprehensiones faciens, assideas, Episcopū cum vanitatis consessu iudicans. En Episcopa-lem, vt sic loquar, duritiem, in verbis tunc, non in verberibus sitam. Nam carceres, & hu-iusmodi corporum coërctiones, cum domi-niis temporalibus beneficio & deuotione prin-cipum accessisse puto. Grauissima tum erat Ecclesiæ pœna excommunicatio, de qua ibi multa Nysses. nec mortalis tamen, sed me-dicinalis, vt colligitur ex ca. Corripientur, 23. q. 4. Omnis enim Ecclesiasticæ siue lenitatis, siue asperitatis in Christianos finis est, *vt sani sint in fide*, de qua fidei sanitate in vtraque ad

Excommunicatio, grauissima Ecclesia pœna.

Timotheum, hoc item capite paulò antè, & sequenti: ad quam fidei similitudinem, doctrinæ sanitas appellatur, sunt & sermones sanitatis, & sana verba. Insistendum ergò præcipit in reprehensione illorum, vt conuerti possint, rectè credant, & in catholica fide perseuerẽt, in fidei tanta puritate, quæ non infirmetur, aut vllo tabescat languore perfidiæ, vt nihil alienum, illegitimum, adulterinũ, vel gentilitium, vel Iudaicum inducant, sed quæ iusta sunt, & legi Dei condigna sectentur. Vt homò sanus est, in quo non corruptio, sic in fide sanus, qui eam in nullo corruptam habet, ea vitiatur per errores & hæreses. Timeo (aiebat) ne corrumpantur sensus vestri, & excidant à simplicitate quæ est in Christo, 2. Cor. 11. hoc autem verbo frequenter vtitur Paulus, quo Græci significant, quicquid probandum, vnde illud μηδὲν ὑγιὲς, nihil sanum, cùm omnia displicent. Hîc igitur [vt sani sint] nihil aliud, quàm vt rectè se gerant, vt è contrario νοσεῖν, ægrotare Græcis dicitur, qui non rectè est affectus. Modus autem perueniẽdi ad sanitatem fidei est, si vitemus errores Iudæorum, *non attendentes fabulis Iudaicis*, quas hoc loco Græci exponunt, non legem, sed legis peruersam & prauam, quæ afferebatur à Iudæis, interpretationem: Veteris enim legis, reliquæque totius scripturæ libri, qua ratione forent fabulosi, cùm Euangelicam inde veritatem doceamur? & legem enim adimplere se dixit Dominus, non soluere, Matth. 5. Implere

Sanitas fidei & doctrina.

νοσεῖν quis dicatur Græcis.

Fabulæ Iudaicæ quæ intelliguntur.

Legis impletio per Christum quæ intelligatur. autem tum modis aliis, tum à Scribis & Pharisæis perperam intellectam & expositam, bene ibidem interpretando;& malè ab eis intellectæ expositæque eos passim insimulando, Mat.15.22.23.Mar.7.12.Luc.11.20. Ioan.5.7.8. quòd legis externá modò, non etiá interná ob seruationé vrgerent, cú ea intus vel impleatur, vel violetur:quòd legis minutias persequerentur,& seria omitterent, quòd se à Mose, Dauide,reliquísque prophetis prænunciatum, præsentem interficere quærerent.Iudaica item fabulosa pósse dici duplici ratione; & quia cum etiam in suo vigore forent,futurorum vmbra, & figura veritatis essent,non corpus,non veritas,1.Cor.10.Gal.4. ἀλληγορούμενα, Col.2.Hebr. 10.& quia intempestiuè fiũt, & ipsorum enim tempus præteriit.Et hoc ergò modo Iudaism⁹ non leuis ęgritudo est,res inopportuna,intempestiua, inutilis & noxia,Cuius ritus si fiunt, cùm faciendi non sunt, facti non sunt: iis se subiicere, ad eos relabi, & legis se seruituti atque iugo submittere, non est eius qui Christi fidem & gratiam credat ad iustitiam & salutem valere ac sufficere, sed infirmi in fide, Rom.14.diffidentis & infidelis indicium,imò certum argumentum. Consentiunt & Latini, quòd nescientes vim scripturarum, & interiora verborum legis, colorem sequuntur, non saporem.Ideo fabulas dicuntur narrare, non veritatem,putantes nunquam recedendum ab iis quæ Moses tradidit, iudiciis

Iudaismus nõ leuis ægritudo.

Mosi addicti.

& ceremoniis, de ciborum dierúmque discrimine, de diuortiis, de domorum nedum hominum immunditia, cum sciant primores suos patriarchas sine his iustificatos, & Dei amicos appellatos, Et propheta contestetur quòd quia legem Dei profanauerant, præcepta eos accepisse non bona, & in quibus iustificari nō possent, Ezech. 20. Dominus ad duritiem cordis hæc partim scripta, Matth. 19. Marc. 10. Petrus iugum minoribus atque maioribus importabile, Act. 15. Nam si vtilia fuissent, cum lege tunc in tabulis data fuissent, sed quia post eam æditam, post tot signa & prodigia irreuerentes, diffidentes, & ceruicosi inuenti sunt, talia tantáque mandata acceperunt, in quibus non respirarent, hinc factum, vt & boni laborarent cum malis mercedem accepturi. Hæc ergò in vindictam data, & tempore, quo Dei donum promissum aduenit, per eius misericordiam relaxata, non intelligentes Iudæi, sub iugo permanent, & aliorum per Christum libertatem his volunt vinculis obligare. De talibus autem reducendis quæ ij docent, fabulæ sunt, non rei veritatem habent. Cum enim legalia Mosis per Christi mortē mortua sunt, quicquid pòst de necessaria eorum obseruatione dicitur, falsum & fabulosum. Si quis ergò post Christi aduentum conciditur, non circunciditur, Philip. 3. Roman. 2. quia circuncisio cordis in spiritu, non litera, Si quis pascha agit, non in azymis synceritatis & veritatis, 1. Cor. 5. vt

Præcepta nō bona vnde dicta.

Legalium abolitio.

exterminet ex anima ſua omne vetus fermentum malitiæ & nequitiæ,Iudaiſmo ſeruit,fabulas attendit,& vmbras ſequitur veritate neglecta.Multò magis ſi vel pauliſper Iudęis acquieſcamus,& ſapientium apud. eos patienter ineptias audiamus, tũc intelligemus quę ſunt Iudæorum fabulæ,nulla vel autoritate ſcripturæ, vel rationis aſſertione anilia & fabuloſa fingẽtium,de quibus toties alibi Paulus, 1.Tim.1.4. 2. cap.4. Et quibus locis cùm quidam legis & prophetarum aduerſarius, aduerſus eos abuteretur,quaſi Apoſtolus ſua eos ſententia condẽnaret,Auguſtinus contra eundem blaſphemũ

Traditiones Iudæorum.

lib.2.cap.1.reſpondet Iudæos præter ſcripturas legitimas & propheticas,traditiones quaſdam ſuas ab vtriſque alienas habere non ſcriptas, ſed memoriter retentas,& ab altero in alterum loquendo transfuſas, quas ipſi δευτερώσεις,vocent,Apoſtolum fabulas aniles& profanas appellauiſſe catholicus lector intelligit.Idẽ ſerm. 20.in Pſa.118.quas ἀδολεσχίας,alij fabulationes, alij delectationes verterunt,ad eaſdem iudæorum δευτερώσεις,accommodat,continentes prępter diuinarum ſcripturarum canonẽ milia fabularum,quaſi in ſermone cum quadam delectatione exercitationes,ſeu verbis delectabiles ſed nõ vt lex tua Domine,vt in qua me veritas, non verba delectent.Ad has Iudæorum præter legis doctrinam narrationes,vel potius fabulationes,nè videretur Apoſtolus cum hæreticis vetus teſtamentum condemnaſſe,referẽdus

hic

hic cum similibus locus. Tale ferunt esse Talmut, tam Euangelio anterius, quàm posterius. Addit Aquinas in lege duplicia fuisse documẽta, fidei scilicet circa credenda, quædam circa Dei cultum seruanda religionis mandata, vtraque credibilia inquam, & agibilia, diuinitus quidem certè instituta, sed nunc prout à Iudęis intelliguntur, fabulosa, adeò vt quod olim fuit veritas, Verbi gratia, Virgo concipiet, sit prout ab eis hodie creditur, fabula, nimirum vt ab eis dicitur nondum hoc esse impletum. Prophetia ergò ab Esa.7.prædicta, & à Matth.1.citata, si vt adhuc implenda dicatur, est fabula. Quo etiã modo intelligas licet quod sequitur, *& mandatis hominum*, quia mãdata quæ in lege Dei sunt, facta Iudæis sunt, at Iudaizantibus post manifestatam veritatem, iam sunt hominum, non Dei mandata: Nam cum seruarentur in signũ futuræ veritatis, Dei vtique mandata erant, postquam verò corpus nostrum legi mortuum est, Rom.7.iis qui ea seruare volunt, fiunt hominũ mãdata. Et hæc enim quæ olim sub lege fieri Deus mãdarat, vbi aduenit tempus gratię, eadem vt non fierent mandauit. Quod si etiam in lege nemo iustificatur apud Deum, quantò minus in mandatis hominũ? quicquid enim aduersum veritatem opponitur, humana inuẽtio est. Sic alibi Paulus monet, nè post legem mãdatorũ (vtique legalium) in decretis (& ritibus, seu cęremoniis) sitam, à Christo euacuatam, Eph.2.4. postquã peruenimus in vnitatẽ fidei,

Talmut Iudæorum

Hominũ mãdata quæ sint

in agnitionem filij Dei, in virum perfectũ, in Christi mensuram & plenitudinẽ, iam nè fluctuemus vt paruuli, neu circunferamur omni vento doctrinæ in nequitia hominum, in astutia ad circunuentionem erroris (hoc est, versutia qua nos adoriuntur, vt imponãt nobis) veritatem autem facientes in charitate, crescam⁹ in eo per omnia, qui est caput, Christo. Sic & quidem clarius ad Colocenses secundo, Nemo vos decipiat secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi, non secũdum Christum, in quo habitat omnis plenitudo, seu perfectio. Et subdit, Nemo vos iudicet in cibo, potu, parte seu respectu aut discrimine diei festi, nouilunij, sabbatorum, quæ sunt vmbra futurorum, corpus autem Christi. Si enim mortui estis cum Christo ab elementis huius mundi, quid adhuc tanquam viuentes in mundo decernitis, aut decretis tenemini, Nè tetigeritis, gustaueritis, attrectaueritis? quæ omnia in interitu sunt, seu pereunt ipso abusu, secũdum præcepta & decreta hominum. Si quis ergò, quod paulò pòst ait initio cap.3. non resurgens cum Christo, nec quærens ea quæ sursum sunt, sed quæ deorsum, hæc adhuc vetera Mosaica dicit, hic sequitur iustitias non bonas, & præcepta non bona, ait, hic cum Hieronymo Ambrosius, & obseruat mandata hominum vmbras mordicus retinentium. Vbi autem est veritas & lex spiritualis, Romano.7. ibi iustifica-

tiones bonæ,præcepta optima, quæ qui fecerit, viuet in eis. Eſt & altera vt fabularum antè Iudaicarum, ſic & humanorum mandatorum hoc loco expoſitio,de ſeniorum traditionibus, de quibus Dominus in Euangelio eos redarguit,quòd Dei mandata reiicerent & irritarēt, vt ſuas traditiones ſtatuerent, qualem improperat quã de parentibus non honorandis impietatem docebant filios ſuos, Mat.15. Marc.7. fruſtra Deum colentes, docentes doctrinas & mandata hominum,verè hominum, nõ niſi hũmana,carnalia,& terrena ſapientium, Phi.3.de quibus adhuc paulò pòſt videro. Qui ergò hãc, de qua toties Apoſtolus, fidei & doctrinæ, & verborum ſanitatem habent, legalibus Moſaicis non amplius addicti ſunt, & multò minus Phariſaicis ſeruiũt. Empti, ait alibi, eſtis pretio magno, 1.cor.6.7.& nõ corruptibilib⁹ auro vel argento, ſed pretioſo agni immaculati Chriſti ſanguine, de vana veſtra conuerſatione paternæ traditionis, 1.Petr.1.hoc eſt, quam ex patribus veluti per manus acceperatis, nolite ergò fieri ſerui hominum. Sed nunquid non hominum vllorum mandatis obediendum? non magiſtratuum, non principum, non Epiſcoporum, non parentum, non paſtorum, non herorum, non maritorum, non prophetarum denique & Apoſtolorum, qui vtique homines ſunt? Obediendum ſanè, & in omnibus, & per omnia, Sic enim alicubi, nec ſemel, Paul⁹ loquitur, ſed non *auerſantium ſe à veritate*, ſeu veritatem

Seniorum traditiones.

Hominũ mãdatis quatenus obediendum.

auersantium & abhorrentium, quasi terga obuertentium veritati Euangelicę, gratię ac libertati noui testamenti, quin etiam legis veritatẽ, hoc est, spiritalem intellectum recipere nolentium. Auersantibus autem nos à veritate vel angelis, nedum hominibus, anathema, Gal. 1. & cum principibus Apostolis respondendum, Si iustum est in conspectu Dei vos potius audire quàm Deum, iudicate: obediendum Deo magis quàm hominibus, Act. 4. 5. & magna voce cum Mathathia respondendum, Etsi omnes gentes Regi Antiocho obediant, vt discedant vnusquisque à seruitute legis patrum suorum, & consentiant mandatis Regiis: ego & filij mei, & fratres mei obediemus legi patrum nostrorum (haud dubiè Dei, nam sequitur) propitius sit nobis Deus, non est nobis vtile relinquere legem & iustitias Dei, non audiemus verba regis, neque sacrificabimus, transgredientes legis nostræ mandata, vt eamus altera via, 1. Mach. 2. & 2. cap. 7. Septẽ fratrũ Machabæorum martyrum quartus, potius est ab hominibus morti datos spem expectare à DEO. Septimus, idem natu minimus, Non obedio præcepto Regis, sed præcepto legis, quæ per Moysem nobis data est. Porrò sunt hic obseruanda 1. ex Chrysostomi ad hunc locum commentario, fuisse tunc adhuc in Christianismo non tantũ Iudaismi reliquias, sed & gentilismi, hoc est, Christianorũ aliorum cũ Iudæis cibos obseruantiũ, vnà ieiunantiũ, & simul sabbata

Mathathiæ constantia.

Machabæorũ fortitudo.

Christianismi & Iudaismi & gentilismi commistio.

celebrantiũ,aliorũ cũ pagauis ad loca Diis dedicata cõuenientium,vt ad eũ qui in Daphne, ad ſpeluncã quæ Matronæ appellatur, ad Saturni in Cilicia,vt inſanis huiuſmodi corripiẽdis vehementiori flagello opus fuerit. In Romanis tale nihil Paulũ feciſſe,quod non iis erãt moribus,ſed ingenio lõgè nobiliori,& mente magis pollebant ingenua. II. Quod paulò antè dixim⁹ tot tantáque legis fuiſſe mãdata, vt Iudęi vix ac nè vix quidẽ reſpirare potuerint,quod Ambroſij eſt ad hanc literã,minus mirabitur qui legerit catalogum vniuerſorum Moſis præceptorũ, moralium,iudicialiũ,cęremonialiũ, quæ Iudæi numerãt 613. Tot nimirum negatiua,quot ſunt dies in anno 365. Affirmatiua 248. quot ſcilicet ſunt mẽbra in homine. Extat is Catalogus Hebraicolatinus Mũſtero interprete,cũ ſuccincta, nec minus mira,vel potius ſuperſtitioſa Rabinorum expoſitione, quæ aperta Dei mandata friuolis implicant magis quàm explicant commentariis. cũq́ue additione traditionũ,quib⁹ & propter quas verè irrita fecerunt Dei mandata, leuiſſima & minima quæq; maximè curãtes,& maxima grauiſſimáque relinquentes. Quæ deliramenta maioribus eorum à Chriſto multis verbis ac diris exprobrata,locis paulò antè indicatis,mirũ quàm ab illo tẽpore multũ aucta, non diminuta fuerint. Ferunt enim & affirmãt duplici modo tradita Moſi à Deo pręcepta,ore & calamo,& ſcripto quidem recepta,plerũque diminuta,obſcura,imò aliquando ſibi ipſis (in

Romanorũ laus.

Præcepta Iudæorum quã numeroſa.

ſpeciē) contraria inueniri, quę minus facilè cōcordari poſſint, niſi per legē ore tenus à Moſe receptā. Nā cùm is in mōte Sinai 40. diebus & noctibus eſſet, non præſumendū aiunt Hebręi, quòd propter legē vnam ſcriptā tantum tēporis in monte exegerit, cū Deus tabulas in quib⁹ ſcripta lex fuit, vna illi hora dare potuerit, ſed multo tēpore fuit opus ad verā legis interpretationē ei reſeruandā. Hác Moſes primus excepit, & Ieſu ſucceſſori tradidit. Hi LXX. ſenioribus, hi prioribus prophetis, à quibus prophetæ poſteriores acceptā tradiderunt Synagogæ magnæ, à qua didicerūt ſapiētes ſubſequētes Babylone exules, & Hieroſolymā reduces, & ſic à generatione in generationē peruenit genuina illa legis expoſitio, quā CABALAM vocant, quaſi ſuſceptionē, & ſeſe habere gloriātur Hebręorū ſapiētes, iuxta illud ſcilicet, Nè receſſeris à verbis ſapientiū ad dexterā vel ad ſiniſtrā; Prou. 4. Aiunt etiam vetitam ſcripto redigi, nè vertatur, vt lex, in aliam linguā, ſed in ore tantū ſapientium adhuc inueniri. Rogati vbinā gentium ſint ſui ſapientes, reſpondent verpi illi, in Babylonia, etiamſi non magis quàm nos, ſciāt vllos eſſe in Babylone Iudęos. Sic memini Iudæum mihi Venetiæ reſpondiſſe; cum premeretur Meſſiæ tempus olim iam exactū, Regem quoque ſuum veniſſe; breui è Caſpiis portis in orbem erupturum. De quo laruato Meſſia, qui à Iudæis in hunc vſque diem fruſtra expectatur, extat eodē Mūſtero autore dialogus, vtraq;

Legis Moſi dandæ mora quæ fuerit.

Cabala.

Iudæorum ſapientes vbi.

lingua Christiano cum Iudæo colloquium : In quo portentosas & absurdas gentis excæcatæ de Christo opiniones & fabulas, sed & violentas scripturarum interpretationes videre liceat. Nec verò noua est hæc de Iudaicis traditionibus traditio. Nam Iosephus Iudæorum vernaculus, indicat multas constitutiones à maioribus per manus successione acceptas Pharisæos populo tradidisse, quę scriptæ non essent inter leges Mosaicas, quibus ideo Saducęi autoritatē abrogarent, dicentes oportere eas tantum seruari, quæ scripto continentur, non quæ à Patribus traditæ fuissent (quod habet Ruffini versio) hinc magnam inter vtrosque exortam controuersiam, sequentibus horum partes diuitibus, popularibus illos adiutantibus: vt cùm Hyrcanus abrogatis illorum constitutionibus, earum obseruatores punire cœpisset, parum apud multitudinem gratiosus cum filiis Rex & pontifex fuerit. Eius contrà nurus Alexandra gratiosa apud populum esse cœperit, adeóque vel ob id maximè regnauerit, quòd si quid rituum socer abrogauerat, quos Pharisæi iuxta maiorum traditiones induxerant, id totum ea denuo sanciuerit ac restituerit, Antiquitat. lib .13. cap. 17. veteris editionis : nouæ 18 . & vtriusque vltimò . Has, vt prædiximus, traditiones δευτερώσεις, quasi secundas aut secundarias, earúmq; autores δευτερώτας, quasi secundos aut secundarios doctores aut magistros, cùm alij, tum Hieronymus passim vocat & flagellat:

Saducæi.

Hyrcanus pōtifex & Rex

Alexandra regnum.

cuius locos quia in concione Gallica ante aliquot iam annos edita partim vertimus, partim indicauimus, nec admodum ſpes tantum nobis futurum otij, vt eam homiliam liceat Latinam reddere, hîc lectorem precor, vt contentus ſit Hieronymianorum ea de re locorum indicio. Sunt autem in Epiſtola de Seraphin ad Damaſum, Ad Algaſiam quæſt. 9. & 10. Super prophetas paſſim, & præſertim ad Eſaiæ cap. 3, 5. 8. 29. 59. Ezec. 36. Oſe. 3. Abac. 1. Idē argumētū poſterio. ſeculis tractauerūt ex Iudæis Chriſtiani magna in primis cum laude Lyranus & Petrus Alphūſus in Dialogis, Rabbi Samuel in veri Meſſiæ Paraſtaſi. & noſtro tempore Galatinus de arcanis catholicæ veritatis, Capnion in arte Cabaliſtica. Sed omnium maximè ridicula, fœda, obſcœna, putida de iis tradidit Hieronymus de ſancta fide, Relatione ad mandatū Benedicti Papæ XIIII. anno D. 1412. in Hiſpania facta, duobus libellis, quorum prior Iudaiſmum, poſterior Talmuthum impugnat. In his inquam, talia quædam ſunt, quæ ſupprimi præ[illegible]iterit, vel certè niſi à perfectis, non legi, etiāſi h[illegible]i recitatione vltra quinq; millia Iudęorū ad fidé cōuerſa notauerit typographus Tigurin9, nuſquam certè clarius didici quod hic & alibi Paulus ait, eos qui veritatē auerſantur, & à veritato auditū auertunt, ad fabulas cōuerti ſolitos, 2. Tim. 4. & qui veritatem non recipiunt, credant mendacio, 2. Theſſ. 2. Extat & concio noſtra Gallica de Trad. Ecclī. in qua eas quæ veræ

[illegible] ſe-[illegible] eos qui [illegible] auer-ſantur.

modò tales ſunt, ab hominum commentis lõgè latéque differre oſtendimus, vt nihil faciãt, imò contra Pauli mentem faciant, qui ſuperioribus eius ſcripturis aduerſus Apoſtolicas traditiones non ſcriptas abutũtur. Seruanda enim Apoſtolorum & Seniorum dogmata & præcepta, Act. 15. 16. ſiue ea verbo, ſiue ſcripto tradiderint, 2. Theſſ. 2. Quo item ſenſu Eccleſiæ maiorúmque conciliorum cõſtitutiones, aliàs humanæ, aliàs diuinæ vocentur, & in quibus quid cauendum, quid obſeruandum, in earum item vſu & abuſu, quid omnibus retrò temporibus optimi quique ſemper deſiderauerĩt, nec tamen adhuc obtinuerint, modum in primis, vt nè quid nimis. Sed redeam⁹ ad Paulum. Ait ergò contra Iudęos & Iudaizãtes Chriſtianos, hæreticos, & omnes temerarios rerum cenſores caſtigator optimus, vt eleganter Bernhardus, Serm. 66. ſuper Cantica. *Omnia munda mũdis.* Oſtendit in ſpeciali ſuperiorum dictorum rationem, in pſeudapoſtolos docentes cùm legem in omnibus eſſe ſeruãdam, tum præcipuè in ciborum diſcrimine, inter quos putabant eſſe diſtantiam, vt aliqui mundi, immundi aliqui eſſe viderentur: cõtra quos plenius diſputat ad Galatas, ad Rom. 14. 15. Col. 2. hic obiter tantũ oſtendit, primò vt ſe ad bonos cibi habeant, ſecundò vt & ad malos, & veluti ſententiam profert contra ſecus ſentiẽtes, cibaria nimirum & eſculenta omnia humanis vſibus eſſe cõceſſa, non vel natura immunda, quia natura nihil ta- *Ciborum diſcrimen.*

le, ſolum nanque peccatum immundum, quod immunda facit omnia, animas penetrans & inquinans: vel adhuc ſecundum legem, ſed mundis, his videlicet qui per baptiſmum ſanctificati ſunt, qui in Chriſto credunt, quíque ſciunt omnia quæcunque bonus Deus fecit, eſſe valde bona, Gene. 1. omnem item Dei creaturam bonam eſſe, & nihil abiiciendum quod cum gratiarum actione percipitur, 1. Tim. 4. nihil extra hominem eſſe, quod in eum, ſiue eius os introeat, ipſum coinquinet, Matth. 15. Marc. 7. qui denique norunt qua quędam cauſa olim interdicta, & qua poſtea conceſſa, & ab immunditia legali Domini ſic eſſe aduentu purgata, vt quæ is mundauit & purificauit, ea communicare aut impurare non poſſimus, Act. 10. 11. qua fide iuſti ſunt, eadem fide vniuerſa quibus vti conſuetudo eſt, ſumunt, in munditia & ſanctitate percipiunt: hos inquam, mundos eſſe, & omnia eis munda ſignificat, Omnia quippe Deus ad vſum & ſuſtentationem ſibi ſeruientium condidit, eatenus munda, quatenus ab eo creata, quare munda, pura, ſancta, & his digna, qui mundo corde & opere Deo ſeruiunt. Ergò puris quidē pura ſunt omnia, vt moderni quidam rectius vertendum putāt, quòd his verbis Latini vtantur, de caſtitate ſacrorum agentes. Hinc extat apud Senecam lex, Sacerdos caſta caſtis, puris pura, ſiue caſta è caſtis, pura è puris ſit, Declamatione 2. & lib. 2. Controuerſia 2. *coinquinatis autem*, pollutis, & piaculo aliquo

Immundum nihil præter peccatum.

Mundities aut immundities ciborũ

Coinquinati

profanatis,q.d. impiatis,non expiatis, vt ſint à ſacris arcendi,Ambroſio, his qui contaminati ſunt,*& infidelibus*,eidē,ſine fide, *nihil eſt mundum*, Qui vel peccato vaſtante conſcientiam impuri ſunt, vel Deo non credunt, Dei donis digni non ſunt.Qui in creatorem non credūt, indignum eſt & iniuſtum Dei eos creaturis vti: Qui ſuperiora non intelligunt, quíque legem carnaliter accipiunt, & tempus gratiæ à legis tempore non diſcernunt,*nihil*,nullum cibi genus eis *mundum*,adeóque quod mundum reputant,illis mundum non eſt, qui non credunt iugum legis Chriſtum donando fidem à collo credentium abſtuliſſe,id eſt, quæ temporaliter in figuram data fuerant,infirmi in fide ſunt,ac proinde ſanum eis nihil,ſic morbo ægrotantibus,& qui affecto ſunt ſtomacho, amara omnia,& inſuauia,Sic vertigine capitis laborantibus, omnia, etiam terra,fixa licet,ac in æternū ſtet, Eccl.1. circumagi & volutari videntur. Is eſt morbi humor, affectus, & opinio, vt quibus os putet,omnia quæ offeruntur putida,putent,oris,non elementi vitio,Ita qui in fide errant,& contra fidem atque conſcientiā comedunt,quod tum natura ſua,tū Dei benedictione,tum Domini purgatione, mundum purúmque eſt,ſibi & immundum & impurum faciūt. Omnia ergo pro veſcentium qualitate munda vel immunda, & ex eorum mente qui edunt. Quî enim mūdis quę mūda ſunt,immūda reperirētur?Vt igitur iis qui curioſius non inquirūt,

Vertigo capitis.

Oris putor.

Similitudo aptiſsima.

1. Cor. 10. pura natura omnia, sic his contrà, qui superstitiosè quæ munda, quæ immunda sint, discutiunt, nihil fuerit attrectabile aut esculentum, Sed plerũque impura omnia, Nam nè panis quidem Eucharisticus, & calix Dominicus, tales, hoc est, infideles atque pollutos iuuerit, sed edentes & bibentes indignè, ad iudicium edunt & bibunt, 1. Cor. 11. Quorum omniũ causa subditur, non ciborum ex sua natura impuritas, *sed* vtriusque operum humanorum causæ, hoc est, intellectus, & volũtatis deprauatio, *inquinatæ sunt eorum & mens*, polluta ratio per infidelitatem, *& conscientia*, per peccatum. Totius rei summam in eos contorsit. Nunquid inquinata sunt omnia? Absit, non hoc dixit. Sunt opera Dei munda, & immundum ex conditione sua nihil, sed ipsi intus mali, & sic immundi perperam de cibis sentientes, sua eos suspicione, vel potius superstitione, sibi reddunt impuros & inutiles. In nobis itaque est munda comedere, vel immunda. Si mundi sumus, munda nobis est creatura: Sin immundi & infideles, fiunt nobis vniuersa communia, siue per inhabitantem in cordis arcano hæresim, siue per cõscientiam delictorum, vt ciborum non ex cibis sit inquinatio, sed ex vtentiũ vel malo peruersóque intellectu, vel mente sibi malè conscia. Propter quod dicit Dominus, nõ quod extrinsecus per os in hominem intrat, eum coinquinat, (in aluum enim, non in cor vadit) Sed quę de homine ex ore procedunt, hominem inqui-

Mundum & immundum nos facimus.

nant, ab intus & ſeu internis, à corde ea prodeunt malæ primum cogitationes, deiń omne genus mala opera hominem verè inquinantia, Matt.15. Mar.7. Et Sapiẽs ait ex corde quatuor rerum genera oriri, bonum & malum, vitam & mortem, quorum aſſidua gubernatrix, imò dominatrix lingua ſit, Eccl. 37. Huius duplex officium, guſtare & loqui: de guſtu hactenus, nunc de locutione, fortaſſis enim aliquis diceret, Inquinati ij non ſunt, fidem enim Dei & notitiam, non ignorãtiam habent, contrà quã de quibuſdam alibi ait, 1. Cor. 15. Deum vnum credunt, agnoſcunt & profitentur, proinde vera ſunt, non vana, quę loquuntur, hoc excludit, ſcio quidem, ait, quod *confitentur ſe noſſe Deum*, ſe Dominum ſic, vt nemo melius, noſſe dicũt, vt ex lege ac prophetis ſibi promiſſum, ſed & Chriſtianos ſe appellant, ſed falſò: & qualecũque quod in eis erat, bonum oſtẽdit, quod cõfiterentur, ſed ſummis (quod aiunt) & primoribus labiis, *factis autem negant*, eius aduentum, cùm ſe ſine lege iuſtificari non poſſe putant, quod dictum quanuis ad omnes tum hæreticos, tum pſeudochriſtianos pertinet: hoc tamẽ de Iudæis intelligitur locutus, qui ſe Abrahæ Deum ſolos ſcire dicunt, & operibus abnegãt, vt Dominus ait, Si filii Abrahæ eſſetis, Abrahę opera faceretis, Ioan. 8. Quomodo ergò Abrahæ Deũ ſciunt, Euangelij opera non ſectantes, ſed legem factorũ in Sabbatis & Normeniis, &c? Et corde quidem creditur ad iuſtitiam,

Lingua officiũ duplex.

Iudæi de Abraham ſe iactantes.

Rom.10.ore autem confeſſio fit ad ſalutē, ore inquam,id eſt,tota extrà cōuerſatione,alioqui cum Iudæis audiemus, Populus hic labiis me honorat,cor autem eorum longè eſt à me, ſeu corde procul à me recedit,Eſa.29. & Hier.12. prope es tu ori eorum,longè à renibus.Exiſtimant quidam in eo tantum Deum negari,ſi in perſecutione quis comprehēſus, Chriſtianum eſſe ſe renuat.Sed ecce,reſpondent poſt Hieronymum Sedulius & Anſelmus, omnibus perperſè factis Deum Paulus negari aſſerit, Deus charitas eſt,1.Ioan.2.Chriſtus Dei virtus & ſapientia,iuſtitia,1.Cor.1.veritas, Ioan.14.ſanctitas & fortitudo,& his ſimilia, quæ omnia negantur per ſua contraria,odium, inſipientiam, iniuſtitiam,mendacium,turpitudinem, puſillanimitatem, quoties vincimur vitiis & peccatis,toties Deum negamus, quem è contrario confitemur,quoties bene viuimus. Nec putemus in die iudicij eos tantum à Dei filio denegandos, qui eum in martyrio denegarunt, ſed per omnia opera,ſermones,cogitationes,Chriſtus vel negat negatus, vel cōfitetur confeſſus, Matt.10.Marc.8. Luc.12. vt in omnibus bonis operibus & ſermonibus mens Chriſtum ipſi dedita confiteatur.Sic Auguſtinus ad finem inchoatæ expoſitionis ad Rom.ex hoc & ſimilibus locis colligit in ſcriptura, aliquid factis tum dici tum negari, neque Deum eos confiteri, qui oris tantum ſono, non etiam bonis operibus confitentur. In Ioannis item epiſto-

Deus quam multipliciter negetur.

Confeſſio Dei quam multiplex.

Iam tractat.3. & 6. Christi negationem etiam factis fieri, ab iis qui eum ore confitentur, & moribus ab eodem dissentiunt. Non attendamus (ait) ad linguam, sed ad facta, quiescat paululum lingua, vitam interroga. Nō audio quid sonet, video quid viuat, opera loquuntur, verba requiremus? Malus non bene vult loqui? Proinde Christi negatores non eos tantum esse, qui eum foris lingua negent, Paganos, Iudæos, hæreticos, sed & intus qui vita, omnes malos catholicos, quotquot in Ecclesia periuri, V.G. fraudatores, adulteri, fęneratores, ebriosi, mendaces, &c. qui aliud loquuntur, aliud agunt, lingua profitentur, vita negant. Nolite igitur esse tanquam de fide securi, adiungite fidei rectæ vitam rectam, vt Dominum confiteamini & verbis vera dicendo, & factis bene viuēdo. Hęc Beda ex Augustino. Et certè qui peccat, Deum, quātum de se est, facto negat, quia qui Deum confitetur, eius quoque potestatem quòd nimirum ei obediendum est, confitetur, ideo si non obedit, facto negat quod verbo fatetur. Sed dices, Quisquis Deum negat, infidelis est, peccatores ait Deum negare, ergò & infideles esse, Respōdet Aquinas & philosophatur, Sicut habens scientiam, ita & fidem, in vniuersali; potest in particulari ille scibili errare, hic agibili corrumpi, propter affectus corruptionem, Sic alioqui fidelem suorū negligentem & incuriosum, ait noster fidem negauisse, & infideli peiorem esse, 1.Tim.5. & alter, Qui

dicit se nosse Deũ,& mandata eius non custodit,mendax est,&in hoc scimus quòd eum nouimus, si mandata eius obseruamus,1.Ioan.2. Simulatis ergò verbis profitentes,moribus nõ solum inficiuntur, sed & sunt ad redeundum ad Deũ valde malè dispositi,per tria enim homo redit ad Dominum,per gratiam iustificantem,Rom.5.per fidem purificãtem,Act.15.per boni operis exercitium, factores enim iustificãtur,Rom.2.hæc tria ab iis excludit, primum *cum sint*,siue quoniam sunt,*abominabiles* βδελυκτοί, Ambrosio & Hieronymo execrabiles, Deo odibiles,nec pergratiam accepti,profani, nefarij,ab humanitate destituti bestialiter viuẽdo.Ambrosio perturbatores impij &irreuerẽtes,intractabiles. Secundò fidem excludit,diuinis præceptis *incredibiles*,increduli,ad credendum præ nimietate impietatis suæ inhabiles & inepti, indigni etiam quibus debeat credi, quia toties in mendacio deprehensi, Ambrosio & Hieronymo, inobedientes, ἀπειθεῖς, impersuasibiles, nulla veritatis ratione persuasi, contumaces,dicto non obedientes,postremò, *& ad omne opus bonum reprobi*,reprobandi. Argẽtum reprobum vocate eos,Hier.6. ad omnem rem bonam inepti,ad opus in primis Deo gratum &acceptum,quia sine fide impossibile est placere Deo,Hebr.11. Fides autem sine operibus mortua est,Iac.2. at mortui ad quiduis bene operandum aut demerẽdum sunt impotes, ligatis vtpote tum manibus, tum pedibus, & clausa

Homo redit ad Deum pa tria.

Abominabiles.

clausa ianua,& lampadibus extinctis,Matt.22.
25. Et hi ergò fide atque charitate destituti, ac
proinde spiritu mortui,nihil propè, quod vel
boni similitudinem habeat,operantur: Quòd
si quid quod bonum esse videtur, naturali bo-
nitate inducti, fortè faciunt, quia mentis per-
uersitate sunt reproba,verè bonum non est,&
talia quidem opera sunt, quæ Deum nesciunt.

Hic non est necesse de omnibus agere. To-
ta enim hæc disputatio est aduersus eos institu
ta,qui in legis confessione se religiosiores esse
dicebant, cùm quæ iuberentur, non facerent,
affirmantes enim se colere vniuersi Deum, iis
quæ vult apertè faciebant contraria: qui cùm
legem veterem certo tẽpore circunscripsisset,
quam illi illo tempore non implebãt, pro hac
post finem temporis decernebant atque decer
tabãt. Quæ igitur ad literam,sed extra rem hic
monentur,cùm talia partim,vt eorum nullum
non propria digressione egeret, obiter dunta-
xat impræsentiarum attingemus, si fortè alibi
digrediendi locus fuerit,aut maius otium,imò
negotij minus.Primum quod Paul9 assumpsit,
omnia mundis esse munda,quanquam ad ciba
ria speciatim referendũ,generatim tamen sum
ptum,æquè verum. Augustinus contra Petilia-
num, lib.2. cap.52. quod & habetur. 1.q.1.ca.
Dominus. more Donatistico bonos externa
malorum sacerdotum cõcione pollui disputan
tem,inter alia multa sic respõdet,Nos dicimus
tale cuique sacrificiũ fieri, qualis accedit vt vel

offerat, vel ſumat, & eos de ſacrificiis taliũ mãducare dici, Oſe. 9. & inquinari, qui ad illa tales accedunt, quales illi ſunt, nimirum facinoroſi. Itaque ſi offerat Deo malus, & accipiat inde bonus, tale cuique fore, qualis quiſque fuerit, quia ſcriptum eſt, Omnia munda mundis. Per hanc ſententiam veridicam & catholicã, etiam vos Optati ſacrificio polluti non eſtis, ſi facta eius diſplicebant vobis. I I. Sed ſi vera hæc eſt & vniuerſalis ſententia, inferat aliquis, ergò mundis mundum eſt adulterium, Sic enim diſputabat, Anno 1520. Schiſmatarches, Vt nihil iuſtificat niſi fides, ita nihil peccat, niſi incredulitas, Impoſſibile autem eſt fidem eſſe ſine aſſiduis multis & magnis operibus, Ergò ſi in fide fieri poſſet adulterium, peccatum non eſſet. Eamus ſcilicet, & negemus hunc fuiſſe ſophiſtam, Ex impoſſibili ſcilicet, ſequitur quodlibet. At ex id genus ſophiſmatibus ſecutũ eſt, vt quibus illicita ſint & inacceſſa noſtra ſacra, plerũque licita ſint furta, & acceſſa luſtra, Sed miſſa faciemus hæc. Negat hanc illationem Aquinas, & reſpondet munda mundis illa eſſe, quæ de ſe non impurant. Adulterium autem cum ſimilibus à Chriſto enumeratis, Matt. 15. Marc. 7. vel ex hoc ipſo quòd adſũt, hominem contaminare. I I I. Sed nunquid è contrario im mundis immũda etiam eleemoſyna? & vbi eſt quod dicit Dominus, Luc. 11. Date eleemoſynam, & ecce omnia munda ſunt vobis? Et hos enim locos ita committit Auguſtinus in En-

Sophiſta Lutherus.

chiridio, cap. 75. 76. & citatur in Sententiis Theologicis, lib. 4. Dist. 15. quasi cùm sint immundi omnes, quos non mūdat Christi fides, Pharisæis tamen eam non habentibus, infidelibus, & sic immundis, munda essent propter eleemosynam omnia: Sed cùm Eleemosyna opus sit misericordiæ, qui vult eam ordinatè dare, à seipso debet incipere, eam sibi primùm dare, Miserere (ait) animæ tuæ placens Deo, Eccl. 30. Prima autem eleemosyna, quam nobis debemus, est vt nos ipsos per miserātis Dei misericordiam requiramus. Iustum enim iudicium, quo miseri effecti sumus, confitentes, & nos veraciter de nostra miseria iudicātes, Deíque charitatem magnam, quam donauit, diligentes, eíque gratias agentes, bene viuamus.

Eleemosyna vt facienda.

Quod iudicium & Dei charitatem Pharisæos prætereuntes, foris lotos, intus rapina & iniquitate plenos, Christus admonet quādā eleemosynam esse, quam homo sibi primitus debet dare, & interiora mundare, Dei inquam, iudicium & dilectionem, qua eleemosyna possetis (ait) ab omni inquinamento interiori mundari, & vobis munda essent corpora, quæ lauatis, hoc est enī *Omnia*, & interiora scilicet, & exteriora, sicut alibi legitur, mūda quæ intus sunt, quæ foris sunt, mūda erūt. Aliter verò soluit Aquinas, Apostolū nō esse affirmatiua vsū, nec dixisse, omnia immūdis immūda, quasi peccator & infidelis eleemosynā faceret immūdā, sed negatiua, nihil eis mūdum, perfectè scilicet, nihil

enim in opere mūdū,nisi in debitū finē ordinatum: Sūt autem infideles extra finem. Talibus ergo, inquantum huiusmodi, & secundū quod infideles sunt, aliquid facientibus, rotū est peccatum ex radice, quia omne quod non est ex fide, peccatum est, Rom. 14. quod vtique fit ex infidelitate, iuxta illud, Esa. 2. Qui incredulus est, infideliter agit. Sed quoniam bonum nunquam sic à malo rotum corrumpitur, quin in peccatore, adeóque vel in dæmonibus, naturæ scilicet aliquantillum supersit, si quid facit peccator ex principio alicuius quod habet, vel naturæ inquam, vel fidei informis, non est necessarium immundum esse. Hoc posterius ad viuum nunc non excutio, dabitur fortè alibi locus, & quæ sequuntur, propiora sunt literæ.

Bonum à malo nunquam in totum corrumpitur.

Dæmonibus etiam aliquātillum naturæ superest.

IIII. Cur ergò tam mulra quasi immunda, Mosis lege prohibita? Græci respōdent, Legislatorem quædam interdicentem, non simpliciter egisse, quasi ea forent immunda, nihilóque magis temere egisse, Sed ita hominibus gulæ deditis luxum, vel certè bonam deliciarum partem amputasse, nec sic tamē obtemperaturis, aut à voluptate in totum temperaturis, multo minus persuasurum, siquidem causam hác obiecisset, nunc autem immunditiæ eos nomine terruit. Alioqui eorū quæ Iudæis permisit, quædam si expendanrur diligentius, nihilo mūdiora reperias. Quid enim pisce immundius, præsertim vbi humana cadauera depastus fuerit? Nè aues quidem mundæ sunt, etiam cortales,

Cur tā multa immunda in lege prohibita.

Piscis immūdus.

Aues immundæ.

vt gallinæ tot ſordibus & vermiculis veſcētes. Ceruus quoque mundus ſcilicet, qui quod ſerpentes deuoret, apud Græcos nomen accepit ἔλαφος. Et vinum an non immundum, ſuum ex humo, fimo, ſtercore humorem attrahens? Multáque alia eis per legem relicta, ſi curioſius inſpiciantur, immunda erunt. Ambroſius non longè abludit ab hac Moſaici ciborum delectus ratione, quam qui non intelligant, accuſatores eſſe Scripturæ, Si bona (inquiunt) facta leguntur, cur interdicuntur quaſi execrabilia? Si execrabilia nō ſunt, quia bona ſunt, propter cordis duritiam noſcuntur interdicta, quia indigni habiti ſunt tota Dei creatura, & à quibuſdam melioribus prohibiti. Qui hæc, & huiuſmodi non intelligunt, immundi ſunt, polluti ſunt, quia creaturam Dei accuſant, vt excuſent ſemetipſos. Fuit & ſua Auguſtino de hoc ſententia, in Fauſtum, lib. 30. cap. 5. lib. 31. cap. 4. Paulū cibos natura & creatione mundos, Moſem ſignificatione immūdos appellaſſe. Quod hoc exemplo Aquinas fecit clarius, hoc nomē *ſtultus*, ſecundum ſe ſumptū, quatenus vox eſt, mundum eſt, bonum eſt, quà verò defectum ſapientiæ ſignificat, ſic habet immunditiem. Ita porcus, vt res quædam eſt, mundus eſt, immūdus, quà ſignificat hominē in voluptatibus ſeſe volutantem, Prou. 26. 2. Petr. 2. Abſtinebāt ergò primi illi patres à quibuſdam, non ea tamē damnandi, ſed ſignificandi gratia. hæc autē adueniente veritate ceſſauerūt, & cœperunt ho-

ἔλαφος vnde dictus ceruus.

Porcus quare immundus

mines cibis vti secundum naturam suam. Proinde eos, qui iam tempore reuelationis noui testamenti, adhuc illas futurorum vmbras ita custodiendas putarent, vt sine his gentes salutem quæ in Christo est, percipere nō posse cōtenderent, *immundos* dicit Apostolus, quòd carnaliter saperent, *& infideles*, quòd Gratiæ tempus à legis tempore non discernerent, quibus ideo *nihil mundum*, quia & his quæ respuebāt, & his quæ sumebant, non sanctè nec iustè vtebantur. *Omnia* ergò *munda mundis*, secundum naturam, in qua creata sunt, non tamen omnia iuxta significationem munda, primo populo Iudæorum, nè nobis quidem omnia, vel propter salutem corporis, vel propter consuetudinem humanæ societatis, apta sunt, sed cum sua cuique redduntur, & naturalem ordinem seruant, omnia munda sunt mundis. V. Considerandum est nè hæc tractantes, occasionem hæresi demus, quæ iuxta Apoc. 2. & Paulum 1. Cor. 8. 10. Idolothytis vescendum putat, quia omnia munda sunt mundis. Hîc Hieronymus respondet Paulo nunc non fuisse propositum de immolatitiis disputare, sed aduersus Iudæos qui secundum legis abolitæ disciplinam quædam munda, quædam adhuc arbitrabantur immunda, nam & munda esse omnia alibi dixit, Rom. 14. secundum fidem, ei autem immūda, qui immunda putat, & tunc ab eis esse temperandum, cùm per offensionem accipiuntur, id est, interprete contra Adimantum Augustino,

Idolothytis non vescēdū

cap.14. cũ quis infirmus putat sibi ab omnibus carnibus abstinendũ, nè incidat in immolatitiã,&ideo manducantem arbitratus in Idolorũ honorẽ id facere,ex eo grauiter offendatur,cũ immolatitia si à nesciente,nec interrogãte, ex fide accipiatur,neminẽ maculet. VI. Et postrema quęstio de sanguine atque suffocato,à quibus abstinendum decreuerunt in Concilio Apostoli, Act.15.21.non ergò mundis,seu fidelibus omnia munda,& esu licita,respõdet Aquinas quosdam sensisse mãdatum hoc ad literam intellectũ,hodiéque obligare,vt & apud Græcos,& diutulè apud veteres Latinos. Alios ad mysticum sensum referentes,per sanguinẽ,homicidium:per suffocatum, oppressionem intellexisse pauperũ.Et hoc quidem aliquid est,sed nõ tota pręcepti ratio,&hoc ergò ad literã pręceptũ intelligitur,nec tamẽ nũc obligatorium. Quædã enim prohibẽtur,quia mala,&hęc simpliciter vitãda sũt,quædã nõ simpliciter,nec ex se mala,sed pro tẽpore ac causa subsistũt vel cauẽda vel seruãda. Suffocati ergò & sãguinis esũ Apostoli prohibuerũt,nõ quia secũdũ se malũ, cõtrariũ enim dixerat Dominus,& vbiq; prędicabat Apostolus,sed hac ratione,quòd ad Christi fidẽ cõuersorũ cũ alij Iudęi,alij gẽtiles,oporteret autẽ vnũ ex vtrisq; fieri populũ,vt Iudęis, quibus hæc esu illicita erãt,& abominãda,gẽtiles cõdescenderẽt,ad seruãdã inter hos & illos pacẽ atq; vnitatẽ,Apostoli hæc esse pro illo tẽpore cauenda instituerũt.Vt hunc ergò cõclu-

Sanguinis & suffocati abstinentia.

Prohibitio duplex.

damus, nos cum Augustino, vbi paulò antè, teneamus Apostolicam disciplinam, dicentem quòd omnia sint munda mundis, seruata tamen Euangelica moderatione, vt non grauentur corda nostra cruditate & vinolentia, Luc.21. & cum eodem Confessionum, lib.10. cap. 31. Immunditiem non obsonii, sed cupiditatis timeamus, in tentationibus gulæ positi, certantes quotidie aduersus concupiscentiam manducandi & bibendi, frenos gutturis temperata relaxatione & constrictione teneamus, &c. Postremò quàm hic & similes loci aduersus infidelium in cibis errores à Catholicis bene torti, contra Ecclesiasticum ciborum delectum, nulla infidelitatis suspicione vitiatum malè retorti olim iam sint, ac etiamnum retorqueantur, & diximus, in 1.Tim.4. & in opere quod de Abstinentia iandiu parturimus, vita comite dicemus.

Temperãtia manducandi & bibendi.

*

CAP. II.

Tu autem loquere quæ decent ſanam doctrinam, in omnibus teipſum præbe exemplum bonorum operum, in doctrina, in integritate, in grauitate. Verbum ſanum & irreprehenſibile, vt his qui ex aduerſo eſt, vereatur, nihil habens malum dicere de nobis.

ITVM Paulus ſuum in Chriſto filium hactenus de commini-ſtrorum ordinatione, & arcendis contrà hæreticis inſtitutum, inſtitui de informatione reliquæ plebis ſibi commiſſæ: primũ generatim, mox etiam ſpeciatim. Contextũ paulißper immutaui, vt partes quæ proſequendo patebãt, nulla generalis ſermonis interiectione exponerem. Ait ergò, Dixi ſingulatim quales oportet Epiſcopos atque Preſbyteros inſtituas, Nec tamen credas, ideo te à cura immunem aut alienum fore, imò eò maior tibi eſſe debet ad docendum ſolicitudo & aßiduitas. Dixi cõtrà quales ſint aduerſarij, quódque quæ non oportet doceant: quanquam igitur tales ſunt, infideles, immundi, reprobi, & quid non? & quales ſunt, talia tum agunt, tum loquuntur. *Tu autem loquere*, ne horum cauſa taceas, neu

ſegnior fias,nè te turbent, qui contrà docent: ſed quod tui muneris eſt,proſequere,quod tuũ eſt,fac & doce,etiamſi illi non obediant, neç recipiant, vel ſi nemo obtemperet, tu tamen admone,cõſule, trade quam ſoles, diuinam diſciplinam,*quæ decẽt ſanam doctrinam*;q.d.loquere quę decet vt loquaris,quæ ad Chriſti fidem, & Chriſtianam vitam, & bonos mores pertinent,neque ſic vt illi,ſed ea propone, per quæ & ſuper quæ fides incorrupta ædificatur. De

Sanum. hoc *ſani* vocabulo multoties antè.Sanum hoc loco Anſelmus exponit, doctrinam quæ nullum erroris aut vitiorum languorem in ſe habeat,non qualis Philoſophorum aut hæreticorum,quæ dum ab aliis vitiis retrahit,ſæpe ad alia impellit:at Chriſtiana doctrina,& quidem ſola,ab omni tum vitiorum, tum errorum languore etiam ſanat,nedum ſana eſt. Ambroſius legit,quæ decet,& ſanam exponit, quæ Deum ſcit, & ſalutarẽm Dei doctrinam. Hieronymo quoque aliud eſt ſanam doctrinam loqui, aliud ea quæ ſanæ doctrinæ conueniunt,docere:in altero ſimplex tantum eſt inſtitutio, in

Doctrina operi poſtponenda. altero cum eò quod doceas, vitæ quoque correctio,Domino Diſcipulis præcipiente non in meditatione ſcripturarum ita laborandum, vt ſcripta tantum replices,& in memoriæ theſauro recondas,ſed prius quæ præcepta ſunt facere.Qui ſic(ait)docuerit, & ſoluerit vel mandatorum minimum,minimus vocabitur, qui verò & docuerit & fecerit, magnus, Matth. 7.

Et Pharisęorũ,qui dicunt,& nõ faciũt,qui aliorum ceruicibus onera imponunt,neque digito contingunt,Matth.23. Luc.11. talium inquam, & iustitiam & doctrinam, vt cælorum regnum intremus,supergrediamur oportet. Idem docet discipulum suum Apostolus,quia tunc doctrinæ sit sanitas,cùm doctoris doctrina pariter & vita cõsentiunt,Nec enim tam verba prosunt, quàm exempla. Vnde sequitur, *In omnibus*, siue per omnia,non in quibusdam tantum, *teipsum præbe*, Ambrosio,Hilario, & Hieronymo præbens, cum Græcis προεχόμενος, præstans *exemplum*, τύπον, formam, exemplar *bonorum operum*, rectè factorum, quod vt ab omnibus & singulis Ecclesiæ statibus, effici nè sit arduum aut difficile, magistrum formam esse præcipit, nihil enim prodest aliquem exercitatum esse in dicendo,& ad loquendum triuisse linguam, nisi & viuendo docuerit,nè vita verbũ destruat sed vt audẽter alios corripiat, & oẽs conueniẽter corrigat.Sic igitur viue,vt sis omnib⁹ bene viuẽdi forma,vt qui te viderint,in operib⁹ tuis, velut in libro legãt,quod agere debeãt. Sit vita tua cõmune quoddam speculũ, & archetypon publicum,seu imago quædam primitiua, omnibus ad imitandum proposita,omnia in se habens bona & honesta,imitari volentibus quæ in te cunque viderint. Primùm quidẽ *in doctrina*,quod est Episcopi propriũ & pręcipuũ mun⁹.Dabo vobis pastores iuxta cor meũ,qui pascãt vos sciẽtia & doctrina,Hie.3.eóq; pl⁹ eius,

Sanitas doctrinæ.

Vita exemplũ plus mouet quam doctrina.

Episcopi vita qualis esse debeat.

Doctrina, præcipuum Episcopi munus.

qui alios habeat sub se coëpiscopos, quibus ipse suos docendo, debet & suos cuique docendi exemplum præbere. Attende tibi & doctrinæ, 1. Tim. 4. vt & quod vtile sit auditoribus doceas, & ea quæ doces quomodo fiant, ostẽdas, alij exemplo tuo sciant quomodo doceãt. Sed & de vita cõmonet, *in integritate*, puritate mentis & corporis, per incorruptionem peccati, per huius enim corruptionem sic anima suam integritatem perdit, vt per membrorum corruptionem, suam corpus, vt integer (ait) spiritus vester, & anima, & corpus, in aduentum Domini seruetur, 1. Thess. 5. Est autem cùm Christianis omnibus, tum maximè prelatis necessaria triplex integritas, sensus per prudentiam, affectus per charitatem, corporis per castitatẽ. Hieronymus sic accipit, vt incorruptio virginitatẽ propriè sonet, Sic enim qui virgines sunt, incorrupti, qui virgines esse desierunt, corrupti vulgò nominantur, dici quoque solet, quæ fuit olim virgo, corrupta est. Vnde existimat Titũ, priusquam carnis opere occuparetur, credentẽ & baptizatum, virginem permansisse, vt in ea formam sui præbeat, moneri. Malunt alij ἀδιαφθορίαν, animi integritatem nullis cupiditatibus corrupti, non ira, non ambitione, non auaritia, non amore laudis humanæ, non muneribus, non acceptione personarum, vel pecuniarum, vt Anselmus, & Hieronymo inscripta Scholia, nec qualibet alia re. Bruno virtutum omnium perfectionem, vt integer sis in bonis,

Integritas prælatorum triplex.

Virgines & corrupti opponuntur.

ſimilitérque alij tuo exemplo ſeruent,incorruptam hanc & perfectam mentis integritatem. *in grauitate*,non geſtus tantum exterioris, aut inceſſus,ſed vt quędam in ſermone moribuſq; maturitas ſemper appareat,& cęteris exemplo ſit.Doce,inquit Bruno, cum ſeueritate & imperio pontificali.Caſtitatē alij verterunt,quod Græcè eſt σεμνότητα. De quo vocabulo præter ea quę annotauimus, 1.Tim.3. in Epiſcoporum filiis,diaconis,& diaconiſſis,hic addendū, prima primorum Chriſtianorum Oratoria,ſed monachorum præſertim, σεμνεῖα, vocata, quaſi grauitatis, honeſtatis, & ſanctimoniæ loca ſeu domicilia, in quibus τὰ τοῦ σεμνοῦ βίου μυστήρια μυοῦνται, καὶ τελοῦσι, honeſtè, ſanctè, caſtéque myſteriis imbuebantur,eáque operabantur,ſiue celebrabant,eò nihil inferentes rerum ad corporis vſum neceſſarium, ſed legis tantùm libros,prophetarum oracula,hymnos diuinos, & reliqua huiuſmodi,Citantibus huius voculę, totiúſque vitæ illius ſcriptorem Philonem de vita contemplatiua Euſebio,hiſtor. Eccl.lib.2. cap.17.& Nicephoro,cap.16.quanquam Græcis σέμνος, medium eſt, & in vitio quoque ponitur,ſic enim etiam vocant immodicè graues, & oſtentabundos tum viros tum ſermones. Ariſtophanes Iſocratem irridet, vt σεμνολόγον. Quo magis ferendum hîc Aquinatis ſcholion, Graue duo habere, vnum quod deſcendit, ſic vituperatur Pſal.4.vſquequò graui corde? alterum quod ſtabile & firmum eſt, ſic dicuntur

σέμνος vocabulum medium.

Graue duplex.

viri graues,& commendantur, qui non facilè mouentur,prę ſertim à bono, Pſal.34. In populo graui laudabo te, quanquam neutrobi vox Paulo hîc & alibi toties vſurpata. Vtrunque porrò legit Anſelmus,& exponit, in caſtitate, vt exemplo tuo,& qui virgines ſunt integritatem corporis intemerati perpetuò ſeruent: & qui virgines nō ſunt,vel poſt virginitatis amiſſionem caſtitatis munditiam cuſtodiant. Alioqui qui impudicus eſt,quanlibet diſertus, ſi ad continentiam audiẽtes cohortetur, ſermo eius infirmus eſt, autoritatem non habet: Contrà quamuis ruſticanus ſit, & ad loquendum tardus, ſed caſtus,exemplo ſuo poteſt ad vitæ ſimilitudinem impellere. Et in caſtitate quidem legit Hieronymus,ſed quæ & in cælibatu abſque virginitate intelligi poteſt,vt cùm Timotheo Paulus diceret,forma,ſeu exemplum eſtò fidelium,&c.1.Tim.4. cum multis virtutibus caſtitatem poſuit,de incorruptione tacuit, niſi fortè caſtitatem accipiamus in mente,incorruptionem in corpore,iuxta id quod alibi de virgine ſcribitur,vt ſit ſancta corpore & ſpiritu,1.Cor.7. Admonet idem incorruptionem & pudicitiam & in doctrina & doctrinæ integritate interpretari poſſe, & ſic ſanè Græci legunt, in doctrina integritatem, grauitatem ſiue honeſtatem,incorruptionem,& quæ ſequũtur,præbens ſcilicet.& exponunt, vt non corrupta vel falſa,ſed ſana,integra, incorrupta, vt nihil iuuenile,vel quod inſipientes offendat,ſapientia,

Caſtitatis vis.

Caſtitas in cælibatu abſque virginitate.

ſed à recta ratione profecta, ſed grauia, veneráda, Deo digna, & pro eius dignitate deprōpta: Quanquá enim quod ſpecialiter ſequitur, λόγον ὑγιῆ, proprium habet ſuper doctrinæ inſtitutione præceptum, & nemo docet, niſi qui loquitur, tamen multum refert, quomodo loquaris, Non tanquam (habent græca ſcholia) princeps aliquis cum tributariis aut ſubditis differens, ſed blandè, leniter, familiariter, velut cum filiis. Hilarius lib. 8. de Trinitate, legit docentem cum veneratione *verbum ſanum*, hactenus formæ laudabilium operum, porrò autem etiam dicit quínam ſint fines rectæ doctrinæ, vt nullum habeat errorum, vt ſuprà aut vitiorum languorem, ſed omnium dogmatum ſanitatem nulla falſitate corruptam, nullius adulationis acceſſione languentem, nihil infidelitatis admixtum habentem, rectam breuiter & orthodoxam doctrinam. *Et irreprehenſibile,* quod & ſic ſonare poteſt, Quod contemni non poſſit, hoc eſt, cum autoritate doceat, ac multo minus damnari. Vt ſermo (inquit) tuæ prædicationis, vel etiam communis locutionis, non poſſit ab vllo reprehendi: ſic omnia ſuo tempore & cum decentia proferas, Alioqui ex ore fatui ſeu ſtulti parabola (ſententia pronũciata) reprobatur (repudiatur, gratiam amittit, diſplicet) non enim dicit eam tempore ſuo, Ecclĩ. 20. non quòd vllus tantæ facundiæ ſit aut prudentiæ, vt à nemine reprehendatur, reprehenduntur quippe & Apoſtoli

Irreprehenſibile quid dicatur.

& Euangelistæ ab hæreticis & gentilibus, sed quòd nihil reprehensione dignum dicat aut faciat, nec vnde aliqua reprehensionis capi possit occasio. vel vt legit Hieronymus, *in verbo sano & irreprehensibili* præbe te exemplum fidelibus, & hoc ita fac, *vt is qui ex aduerso est*, Ambrosio, è diuerso est, profanus & inimicus fidei, qui repugnat, aduersarius, Hieronymo & Græcis, diabolus, accusator fratrum nostrorum, Apoc. 12. & quisquis ei subseruit ac ministrat, calumniator calumniari, criminator criminari, sit licet ad hæc omnia paratus, infidelis, hæreticus, aut alioqui liuidus & insidiator, qui tibi possit contradicere, si quid in te tale notauerit, dentem nobis erubescat iniicere, videns quæ verbis docemus, nos vera factis esse probare, *vereatur*, Hieronymo, Hilario, Ambrosio, reuereatur, pudefiat, moueatur, confundatur, *nihil habens dicere malum de nobis*, nihil potens dicere, vel nihil habens quod dicat, nam ἔχειν cum infinitiuo posse Græcis significat: nihil ergò mali & reprehensione dignum in nobis inueniens, vita ac doctrinæ nostræ sanitate perterritus, accusare non audeat, & nihil verisimile in accusatione confingere, oderit licet in portis arguentes, & sanctum alioqui sermonem abominetur. Cum enim & vita claruerit, & sermo vitæ fuerit conueniens, placidus, mansuetus, & modestus, magna & ineffabilis erit huius ministerij vis & vtilitas, cùm prędicationis inquã, ex ore verbum non qualecunque personat, sed probatum

probatum,quod nulla ex parte vel volentibus maledicendi ansam præbeat.Id verò fit,cum & quæ dicuntur, veritate nituntur,& quæ fiunt, eis quę dicuntur,consentiunt,tunc maledicorū ora obstruuntur. Hic est finis doctrinæ Christianæ.Talis est quisquis ornatur spirituali gratia, & sic est Dei voluntas, vt bene facientes, obmutescere faciatis imprudentium hominū ignorantiam,hoc est,stultis hominibus os obturetis,1.Petr. 2. & nullam demus aduersario maledicendi occasionem,1.Tim.5.Quæ autem hic veluti gratulatur temporibus suis Hieronymus,in nostris partim dicere,partim desiderare cogimur,hodiéque reuera videri nonnullos in Ecclesiis,quanquam raros, tantæ grauitatis & continentię,vt etiam ab aduersariis testimonium habeāt,&dicatur,Vir magnus est,& sanctæ conuersationis, probísque moribus, nisi esset hæreticus:quod præcauens Apostolus,ait, vt auferam,siue amputem occasionem, his qui volunt occasionem,2.Cor.11.Nemo enim tam immoderatæ impudentiæ,vt solis radios possit accusare tenebrosos,& clarum lumen caligine noctis effundere.Quid autem si bonum malè, malum bene audire contingat, quantum item & quousque profanorum testimonium sacris hominibus aut sacrandis vel obesse, vel prodesse possit acdebeat,diximus pro virili,1.Tim. 3.Huncporrò locum sic legit & illustrat D. Hilarius vbi paulò antè, Titum Paulus, ad quem ei sermo erat, istiusmodi decreto con-

Doctrinæ Christianæ finis.

ſummandæ religionis inſtruxit, *In omnibus teipſum bonorum factorum præbens exemplum, docentem cum veneratione verbum ſanum & irreprehenſibile, vt aduerſarius reuereatur, nihil habens turpe, aut malum de nobis dicere*. Non ignorauit doctor hic gentium, & ex conſcientia loquentis atque habitantis in ſe Chriſti (2. Cor. 13.) Eccleſiæ magiſter electus, morbidi eloquij graſſatura eſſe contagia, & aduerſum ſanitatem verborum fidelium deſæuituram doctrinæ peſtiferæ corruptionem, quæ impiæ intelligentiæ ſuæ virus vſque ad ipſam ſedem animæ demergẽs, profundo ſerperet malo. Ex his enim ait, quorum ſermo vt cancer ſerpit, 2. Tim. 2. latenti ſemper ſubrepentíque contagio ſanitatem perſuaſæ (aliàs perſuaſæ) mentis inficiens, ob quod ſani ſermonis in Epiſcopo voluit eſſe doctrinam, Fidei conſcientiam, & exhortationum ſcientiam, aduerſum impias & mendaces, & væſanas contradictiones obnitentem, quarum mendaciis renitendum & contradicendũ, ſuprà, cap.1. Porrò quod in huius periodi principio Titum, & in Tito Epiſcopos, ſuo vnũquenque gregi velut prælucere, formam ac exemplũ eſſe, & ſuos dictis ac factis informare præcipit, Iure ſanè quidẽ ſuo id præcipit, quod prior ipſe fecerit, Phil.3. Imitatores mei eſtote fratres, & obſeruate eos qui ita ambulant, ſicut habetis formam NOS. 2. Theſſ.2. vt noſmetipſos formam daremus vobis ad imitandum NOS. Et coapoſtolus eius hortatur coëpiſcopos, vt

fiant forma gregis, 1. Pet.5. seu fidelibus bene ac rectè viuendi exemplaria. Greges autem & fideles noster hic vt pastorum cõuersationem & exitum intuentes ac considerantes, fidem, & Dei quod illi verbum locuti sunt, imitentur, Hebr.13.6. eorum denique imitatores sint, qui fide ac patientia promissiones hæreditabunt. Quantùm autem homines hominum exemplis accendantur, & si exemplorum plena sunt omnia, pauca nunc satis sint Augustini, li. 8. de Trinit. cap. 9. Quid est (ait) quæso, quòd exardescimus, cum audimus & legimus, nullam in quoquam dantes offensionem, vt non reprehendatur ministerium nostrum, sed in nobis commendantes nosmetipsos, vt Dei ministros, in multa patientia, in laboribus, &c. quæ sequuntur, 2. Cor. 6. 11. Quid est inquam, quòd accendimur in dilectionem Pauli, cùm hæc legimus, nisi quòd credimus eum ita vixisse? Viuendum autem sic Dei ministris, non de aliquibus auditum credimus, sed intus apud nos, vel potius supra nos, in ipsa veritate conspicimus. Quem ergò sic vixisse credimus, ex hoc quod videmus, diligimus, Et nisi hanc formam quam semper stabilem & incommutabilem cernimus, præcipuè diligeremus, non ideo diligeremus eum, quia eius vitam, cum in carne viueret, huic formæ coaptatam, & congruentem fuisse fide retinemus. Sed nescio quomodo amplius & in ipsius formę charitatẽ excitamur, per fidem, qua credimus vixisse

Exẽpla quæ moueant.

sic aliquem,& spem,qua nos quoque ita posse viuere,qui homines sumus, ex eo quòd aliqui homines ita vixerunt,minimè desperamus, vt hoc & desideremus ardentius,& fidentius precemur. Ita & hominum vitam facit à nobis diligi formæ illius dilectio, secundum quam vixisse creduntur,& illorum vita credita, in eandem formam flagrantiorem excitat charitatē. En quàm hominis exemplum non præsentis tantum,sed absentis,ac nè viui quidem, sed & vita functi,hoc est,auditum modò,non etiam visum,efficax tamen sit etiam ad imitandum, nedum,ad diligendum. Sed adhuc propius literā hanc & rem, est quod ad Heliodorū Episcopum in epitaphio Nepotiani scribit Hieronymus,In te(inquiens)omnium oculi diriguntur,domus tua & conuersatio quasi in specula cōstituta,magistra est publicæ disciplinæ,quicquid feceris, id sibi omnes faciendum putant, Caue nè committas,quod aut qui reprehendere volunt, dignè lacerasse videantur, aut qui imitari,cogantur delinquere. Quo etiam hæc accommodantur, secundum iudicem, sic & ministri eius,& qualis rector ciuitatis,tales habitantes in ea,Ecclī.10. Et erit sicut sacerdos, sic populus,Ose.4.Esa.24. Quibus conueniūt, quæ de Regum,parentum,principúmque exēplis cecinerunt poëtę. Suo enim modo Episcopi,Reges,principes sunt & parentes,

Hominis etiā defuncti exē plum quàm efficax.

In commune iubes si quid,censésque tenendum,
Primus iussa subi,tunc obseruantior æqui

Fit populus, nec ferre vetat, cum viderit ipsum
Autorem parêre sibi: Componitur orbis
Regis ad exemplum: nec sic inflectere sensus
Humanos Edicta valent, quàm vita regentis.
Mobile mutatur semper cum principe vulgus.
Scilicet in vulgus manant exempla regentum.
Vtque ducum lituos, sic mores castra sequuntur, ait Claudianus de quarto cõsulatu Honorij Augusti, & in Stiliconis laudes li.1. Dici quoque potest Episcopo quod ad Liuiam ab altero poëta scriptum est,
Ad te oculos auresque trahis, tua facta notamus,
Nec vox missa potest principis ore, tegi.
An melius per te virtutum exempla petemus,
Quàm si Romanæ *principis edis opus?* Et 6. Fast.
Sic agitur censura, & sic exempla parantur,
Cùm iudex alios quod monet, ipse facit.
Et Iuuenalis 14. Satyra,
Sic natura iubet, velocius & citius nos
Corrumpunt vitiorum exempla domestica, magnis
Cùm subeunt animos autoribus,
Quoniam dociles imitandis
Turpibus, & prauis omnes sumus.
Nam si quid dignum censoris fecerit ira,
Quandoquidem similem tibi se, non corpore tantùm,
Nec vultu dederit, morum quoque filius, & cùm
Omnia deterius tua per vestigia peccet,
Corripies? clamore & castigabis acerbo?
Vnde tibi frontem, libertatémque parentis,
Cùm facias peiora senex?
Si damnosa senem iuuat alea, ludit & infans
Bullatus, paruóque eadem mouet arma fritillo, &c.

Sed omissis alienis nostra repetamus. Inter ea quæ nimius alioqui forsan in laudibus Origenis scribit Eusebius Cæsariensis, ad vim & in suadendo efficaciam exempli, siue vitæ cum doctrina iunctæ, spectat, quod & Eusebium secuti quidam renarrãt, non multitudinem modò per eum ad Christi fidẽ accessisse, sed & ad eius scholam gentiles, Philosophos, adeóque hæreticos ventitasse, atque ex eiusdem ludo profectos esse multos vtriusque sexus martyres, sectatores ipsius & discipulos. Obtinebat autem hæc, quia non verbi tantum doctrina, sed & operis exemplo docebat, & auditores ad eum vndique confluebant, & confluentes, ad Christum conuertebantur, per hoc quod geri ab eo videbant, quæ docebantur: prorsus enim orationi vita congruens respondebat, & de eo (sicut aiunt) dicebatur, HIC EST. qui quale verbum, talem habet & vitam, & qualem vitã, tale habet & verbum, cuiusque qualis est doctrina, tales etiam sunt mores: quales item mores, talis est quoque doctrina: quoniam & quæ docet, agit, & quæ agit, hæc eadem docet, noctu, diu, publicè, priuatim. In vigiliis & ieiuniis penè iugibus, abstinentia plurima, continentia fortè nimia, adeo nulla obtrectationis, aut sinistræ alioqui suspicionis occasione aduersariis relicta, vt & apud infideles atque philosophos magnum nomen eius, & ingens esset gloria: quando & Porphyrius Christi fidelium insectator, cum vti Christianum crimi-

Origenis laus.

natus, vt philoſophicè, Chriſtianè, & legitimè ex inſtituto profeſſionis ſuæ viuentem, etiam contra eum ſcribens admiratur, Hiſtor. Eccl. lib. 6. cap. 3. 4. 5. 15. Nicephor. lib. 5. cap. 4. 5. 6. 7. 12. 13. Haymo de Chriſtianarum rerum memoria lib. 6. cap. 3.

Senes vt ſobrij ſint, pudici, prudentes, ſani in fide, in dilectione, in patientia.

PROPOSITAM in generali doctrinam diſtinguit per partes & ſpecies, & ſingulas hominum conditiones, ætates, omnes ſtatus & gradus inſtruit: liberos primùm, deinde ſeruos, ſenes & iuuenes, mares & fœminas, Sic quid omnes & ſingulos deceat, quæ quibus apta ſint, & conueniunt, decenter pręcepta conſtituit, vt ſermo eius, vitæ morũque ſit regula. Tu ergò, ætate licet iuuenis, loquere tamen ſenibus, *Senes*, Ambroſio ſeniores, quos Scholia Hieronymo inſcripta intelligi poſſe tum ætate, tum ordine adnotant, Eccleſiæ præcipuè ſeniores, ſiue conſiliarios, ſiue miniſtros ſacros, quibus primùm quam omnibus deinde formam præbeant, eam doctor Eccleſiæ conſtitutus, prior præbeat neceſſe eſt: quanquam hîc, vt 1. Timoth. 5. malo cum Græcis de ſenectute, non

dignitate agi,& πρεσβύτας natu grãdes exponere, quos enim ſeniores dicere ſolemus, Græcis πρέσβεις, & ſenes, γέροντας. nam ſenex apud eos γέρων, dicitur, non πρεσβύτης, grandioris etiam ætatis,& plenum dierum poſſe dici ſeniorem, hoc eſt, Preſbyterũ. Hinc intelligi poteſt, quia hoc Abraham appellatus eſt, quando mortuus eſt, Proindè omnis ſenex etiam Preſbyter, nõ omnis Preſbyter etiam ſenex, quia plerunque hoc eſt nomen ætatis, quæ infra ſenectuté ſenectuti vicina eſt,& ex hoc etiam à ſenectute nomen accepit, ſed & Græcis maximè in ſcriptura πρεσβύτερος & νεώτερος dicuntur, etiã ſi ætates iuuenũ cõparẽtur, quos dicim⁹ maioré & minoré. Hęc Auguſtinus variis in locis, De Geneſi contra Manichæos, lib.1.cap.23. locutionum ſuper geneſim, cap.70. In Pſal.104. *vt ſobrij ſint*, vel ſobrios eſſe, vel hortare ſupple, vel oportet, vt ſubaudiunt ſcholia Gręca. Sunt bona quędã, ad quæ ſenectus diſponit, vt voluptatum contemptus,& corporalium delectationum, quæ præcipuè cõſiſtũt in cibo, potu, venere, ad quas ſenilia corpora, nõ vt iuuenilia, deferueſcente nimirũ naturæ calore, excitantur. Sic Berzellai octogenarius, iuſſus, vel magis rogat⁹ à Dauide aulam ſequi, ſecurè ibi & quietè cum eo alendus, reſpondit, nunquid vigent ſenſus mei ad diſcernendum ſuaue & amarũ? aut me delectare poteſt cibus & potus? aut vltrà poſſum cantorũ cantatricúmque voces audire? Reuertar obſęcro, domũ meã, &c. 2. Re. 19. Prętulit ergò

Berzellai pulchrum exẽplum.

Berzellaus rem domesticam regio conuictui, negans senem se Regiæ voluptatibus frui posse,& per ætatem, vllam è cibo potuvè capere voluptatem,aures magis ad tibiarum, reliquorúmque,quibus aulici se solent oblectare, instrumentorum sonos habere obturatas, rogare proinde, sibi cum bona Regis gratia liceat suo more domi viuere, Ióseph.lib.7. Antiquit. cap.10.Pudeat huius exemplo retorridos & decrepitos aulicos,& quidem,si Deo placet,monachos & episcopos.Sobrios ergò Latini,non temulentos,vino nõ deditos, sed in cibò atque potu temperatos,hic exponunt, ne iunioribus exemplum præbeant ebrietatis: aut etiam vigilantes, νηφαλίυς, quòd hæc vox vtrunque Græcis significat,hic contrà obseruantibus,senectutem,prӕterquam quòd ipsa morbus est, quosdam habere morbos,&vitia sequi propria,quibus iuuenta careat, vel certè non ita sit obnoxia,tarditatem,segnitiem,obliuionem profundam,sensuum obtusionem,iracundiã. hoc igitur corrigit,& quòd tardi ferè sint &somniculosi, vigilare iubet, vt attenti, vigiles, prompti sint,admonet,quæ in ea ætate fieri vix patiantur,*pudicis*,&ad pudicitiam quoque senium disponit,postquam (ait Sara) consenui,&Dominus meus vetulus est, volúptati operam dabo? Gene.18. σεμνὺς, Ambrosius graues, Hieronymus honestos vertit,hoc est,seueros,& honestatem præ se ferentes, vt ætatis grauitatẽ morum grauitas decoret, quod è contrario ferè

Domestica vita.

Aulica vita.

Senectutis vitia.

Senum grauitas.

dum ineptiant,& repuerafcant,*prudentes*,in re-
fpuendis cauendífque malis,& in eligendis at-
que faciendis bonis,vt cum folerti difcretione
faciāt omnia,vt nouerint docere iuniores.Sed
& ad hanc virtutem difponit hæc ætas,ob lon
gi temporis experientiā,in antiquis eft fapien
tia,in multo tempore prudentia,Iob.12.Eccli.
25.Quàm fpeciofa veteranis fapientia,glorio-
fus intellectus,& confilium,corona fenū mul-
ta peritia.Quin &in Plauti Trinummo,Sapiē-
tiæ ætas condimentum eft. At Græci σώφρονας,
modeftos & moderatos interpretātur,ob ani-
mi moderationē,quibus σωφροσύνη,quafi σαοφρο-
σύνη ,hoc eft, φρενῶν σωτηρία, dicitur præcor-
diorum vel mentis fanitas, παρὰ τὸ σώας ἔχειν τὰς
φρένας , vt fanos & incolumes animos ha-
beant,cùm contrà quidā id ætatis fint,qui im-
moderatius excandefcant,& tantum non infa
niant,alij vino,alij mentis imbecillitate. Nam
in fenibus temperantiam à lafciuia aut libidine
requirere,fortè fuperfluat, quod hanc eos in
confeffo fit habere.Suo contrà more Hierony
mus pudicos hic vertit, & nè videatur abfurdè
fenibus præcipi pudicitia,addit,nè in aliena æ-
tate luxurient, & iam frigido ad libidinem fan
guine, exemplo fint adolefcētibus ad ruinam.
Sic in Sedulij fragmentis,Sobrij,nō luxuriofi,
pudici,nō libidinofi. Lyrano fobrij & honefti
funt in omnibus actib⁹ moderati, quod exigit
ætatis maturitas.pudici,cafti,quia contrarium
in eis valde deteftabile , vt in quibus frigefcat

Pudicitia ab furdè fenibus præcipiatur.

calor naturalis: prudentes in agibilibus, quod & in iis diuturno experimento acquisitum esse debet. Hæc ergò tria quatuorvè senectæ cõueniunt. Sed si ad ea hæc ætas disponit, quare ad eadem monet Apostolus? Respõdet Aquinas, interim ex magna peruersitate cõtĩgere, vt senex ad puerilia peccata reducatur, & puer fiat, cẽtenarius licet sit, Esa. 65. Sensu nimirũ paruulus, nõ malitia, 1. Cor. 14. ídque duplici ex ratione cõtingit, aliter enim ad hæc iuuenis, aliter senex mouetur, ille ex passionis impetu, hic electione. Idque rursum propter duo, nemo enim delectari non appetit, & tantò plus, quãtò grauiores sentit molestias, patiuntur autem multa senes incommoda, multos naturæ defectus,

Circumsilit agmine facto

Morborum omne genus,

Subeunt morbi, tristisque senectus. & huiusmodi poëtica, vt rectè dixerit philosophus morbũ esse aduentitiam senectutem: Senectutem morbum naturalẽ, de Generatione animaliũ, lib. 5. cap. 4. Qui ergò non habẽt spirituales delectationes, corporeas vt plurimum quęrunt. Sed & senes, quia huiusmodi & multa experti, plerũque inuerecundi, minus certè quàm iuuenes, verecundi, ideóque minus quàm hi pudore naturali refrenantur, & fit vt prorsus alij quàm quos hic requirit Apostolus, euadant, ebriosi, minus graues, impudici, imprudẽtes, de qualibus scripturæ locos indicauimus, 1. Tim. 4. & 5. Ex tribus hominum generibus, quæ se odisse

Senectus ipsa morbus.

dicit Sapiēs, tertio loco reponit, ſenem fatuum & inſenſatum, Ecclī.25. Infatuantur autem ſenes ex duobus, cùm enim prudētia, vt reliqua, exercendo acquiratur, & excolendo augeſcat, qui ſe in iuuentute honeſtis ſtudiis non occupant, nihil mirum ſi in ſenectute ſtulteſcant. Quæ (ait vbi ſuprà, Syrachus) iuuenis non cōgeſſiſti, ea quomodo ſenex inuenies? Eſt & alia ratio, quia luxu interim & voluptate diffluunt, & iis ſuperfluo cibo, potu, venere, cerebrū ſiccatur: Vino autem quiſquis oblectatur, & ſiceram ceu temetum amat, id eſt, ebrietatem, non erit ſapiens, ait alter, Prou.20. hinc vbi antè apud Eccleſiaſticum, pro fatuo & inſenſato verterunt alii adulterum μοιχὸν, & mentis impotem, ſiue mēte captum. Et verò ea ætate, quod & prædiximus, libidinis ardor naturalis minui deberet ac extingui, mentis contrà vigor augeri, vſúque rerum & prudentia confirmari, vt monſtrum quoddam eſſe videatur ſenex imperitus & impudicus, cúnque omni ætate fœda ſit libido, tum ſenectæ multò fœdiſſima, 1. Officiorum. Et libellus de XII. abuſionum gradibus, cuius tandem cunque ſit, ſecundum facit, ſenem ſine religione, talem ſcilicet in hominibus, qualem in lignis arborem, poſt flores cultori ſuo fructus non exhibentem, multíſque morbis quaſi corporis domum iamiam ruituram prænunciantibus, de futuræ vitę aditu properè comprehendendo minus cogitantē. Cauēdas igitur duas ei particulas, quæ in eius car-

Senum infatuatio ex duobus.

Senis imperiti & impudici probrum.

ne non veterascunt,& hominem totum secum ad peccandum trahunt,Cor videlicet,quod nouas semper cogitationes machinari non desinit,&linguam,quæ impigrè quicquid cor senserit machinari, loquitur. Neu hæc totam eius harmoniam decipiant, & per res ineptas reliquam corporis illudant grauitatem. Considerandum quid eminenti dignum ætate sit, nè quid agat,quod eam,vitámque totam vilē red dat.Sed redeamus ad Paulum, Denique senes iubet esse sanos, quòd & insaniat senum vulgus,

Et quod sit sapiens, desipit ipse magis, ait de sene Cornelius Gallus.Sed *sanos in fide*,vt hanc integram,& nullius erroris admixtione,nullo infidelitatis vel perfidiæ languore infirmam habeant,& primùm fidei habentes sanitatem,audiāt à Saluatore, Fides tua te saluam fecit,fide facti Abrahæ filij,fide iusti,fide quisque sua viui,& iuxta fidem mortui,Qualis alibi enumeratur fidelium vtriusque sexus, etiam in lege, Sanctorum catalogus, Heb.11. vt & in eadem fide valeamus,atque syncerè credamus.Et hoc quoque, vt superiora senibus plerunque difficilia,nè dicam contraria, quorum quòd aliqui non sint fide sani, maximè si quod eis nouum credendum proponitur, quod contingere ex duob⁹ hic philosophatur Aquinas.Senes enim in aliquo, præsertim nouo faciles non esse solent,multò minus firmi,propter sapiētiæ præsumptionem. Hinc B.Iobo dicenti, quòd Do-

Fidei cōmendatio.

minus ſenum doctrinam & conſilium auferat, reſpondet Eliphaz Themanites, Quid noſti, quod ignoremus? quid intelligis, quod neſciamus? Et ſenes & antiqui ſunt nobis, multò vetuſtiores quàm patres tui, Iob.12.15. Et ideo nō facilè credunt aliis, pudétque quod Flaccus ait, *Quæ iuuenes didicere, ſenes perdenda fateri.*

Senum incredulitas. Naturale item ſenum vitium eſt, incredulos eſſe, quia experti ſunt ſe ſæpius eſſe deceptos. Ideóque loquuntur vt plurimum, cum [fortè] vel [ferè] aduerbiis temperatiui & dubitatiui modi. Incredulitas autem, fidei repugnat, iuxta illud Eſa.21. Qui incredul⁹ eſt, infideliter agit, & Ioan.20. Noli eſſe incredulus, ſed fidelis. Eſt autem ſanitas vt fidei, de qua toties dixim⁹, ſic

Sanitas charitatis. & charitatis, de qua ſequitur, *in dilectione*, Dei ſupra ſe, & ex toto ſe, & proximi, vt ſuiipſius, ſic enim eam diuidit, & cum Domino partitur, Matt.22. Marc.12. qui eius ſanitatem poſſidet, ſicut domeſticos, ſic & alios omnes diligit, Matt.5. Luc.6. etiam inimicos. In Deum ergò atque proximum charitate ſenes reſplendeant, vt quæ forma ſit fidei, Iac. 2. legis plenitudo, Rom. 13. Gal. 5. & ad id monet propter duo, quòd in ſenibus contrà parum, vt plurimum ſit, amicitiæ, hæc enim cōuictu nutritur, nemo autem, vel certè rarus, conuiuere velit cum ſenibus, quia triſtibus,
Oderunt hilarem triſtes, triſtémque iocoſi, ait Horatius, lib.1. Epiſtolarum ad Lollium. At verò, *Lætitia iuuenem, frons decet triſtis ſenem*, Seneca in

Hippolyto. Ideo non diuturna cum eis amicitia,vt qui etiam propter vtilitatem diligant,indigent enim ſuſtẽtatione,& quod ait apud Ciceronem Cato, exacto itinere viaticũ quærũt. Iuuenes è contrario,propter oblectationẽ.Sic Aquinas.Eſt autem fidei &charitatisvt ſanitas, ſic & infirmitas,& vt ita dicam,modicitas,vnde toties Dominus,quid timidi eſtis? quid dubitaſti? quid cogitatis inter vos modicæ fidei? Matt. 6.8.14.16. & de extremis temporibus, Luc.18.Filius hominis veniens,putas inueniet fidem in terra?Sed & ſæpe Paulus admonet infirmos in fide atque conſcientia,à firmioribus ſuſcipiendos,ſupportandos,& lucrifaciendos, Rom.14.15. 1. Cor.8.9.1.Theſſ.5. Sumit & de ſcripturis exemplum Hieronymus,eorum qui in charitatis infirmitate ſunt,Cùm multiplicata fuerit iniquitas, refrigeſcet charitas multorum,Matt.14.ea quippe calida eſt in his qui feruent ſpiritu,friget in aliis atque languet,& glacialis eſt,& gelida. Timendum ergò ne quando hac charitatis infirmitate ſuperemini, &c. Reliquum Hieronymianæ monitionis in Adoleſcentulis mox videro. Poſtrema ſenibus commendatur ſanitas *in Patientia*, Rectè ſanè, ea quippe ſenibus congruit vel maximè,Siquidem ſenectutem minimè decet impatientia, vel iracundia.Commodiſſimum ergò eis præceptũ, vt nullo impatiẽtiæ vel murmurationis lãguore infirmẽtur,vt nõ frãgãtur aduerſis,glorientur magis & gaudeant in tribulationibus,

Infirmitas fidei & charitatis.

Patientia ſenibus cõgruit vel maximè.

Rom.5. Iac. 1. forti ferant excelsóque animo, quæ à veritatis hostibus inferuntur, molestias & tentationes. Mirum tamen quàm facilè excandescant,& leui de causa cõtristentur,ac deiiciãtur, Si tamen id mirum,primùm quidem, quia *Multa senem circumueniũt incommoda*,quod ait in Arte Flaccus,difficilis,querulus, &c. Memores item sunt bonorum & commodorum, quibus iuuenes clarebant,senes carent,

Memoria senum,qua.

Nos quoque floruimus, sed flos fuit ille caducus, ait in tristibus senex Naso. Et in triplici Lacedæmoniorum choro, quem τριχορίαν vocabant, iuxta triplex ætatum discrimen, senum in primo ordine siue serie,hæc erat cantio,

Lacedamoniorum τριχορία.

Nos fuimus olim strennui Iuuenculi,Plutarchus in eorum institutis antiquis,& in libello,Quo pacto laudare se quispiam possit. Miserum istuc verbum,& pessimum,*Habuisse*, Plautus in Rudentibus.) Terentius in Sene se excruciante. Sed & contingit eos à iunioribus & inferioribus despici, Nunc me (Iob aiebat cap.30.) derident iuniores, quorum patres non dignabar ponere cum canibus meis.Postremò,quò magis fini propinquant, hoc plus desiderant viuere,& nemo tam senex,qui nõ putet, aut etiam speret annum superesse se posse, ait qui & vbi antè,Cato.Quin Herodes ille,decrepitus licet apud Iosephum,lib.1.de bello Iudaico, cap.17. neque senex (aiebat) adeo sum, vt de me citò desperetur,nec voluptatibus assuetus,quæ adolescentium vitam spatio breuiore concludunt.

Senum contẽptus.

Senum spes.

Herodis senis dictum.

Diuini-

Diuinitatem verò ſic coluimus, vt in longum nos æuum progreſſuros eſſe credamus. Et hæc dicit tyrannus crudeliſſimus, IX. vxorum vir. Quantò melius apud Clementem lib.10. Recognitionum, Petrus, Incertum eſt etiam iuuenibus vitæ tempus, ſenibus iam nec incertum, non enim dubium, quin quantuncunque eſt quod putatur ſupereſſe, breue ſit. Ideòque vtróſque oportet eſſe de conuerſione & pœnitẽtia valde ſolicitos, &c. Ex hoc fortè loco Marcella vidua iunior Cereali longæuo proco manus danti, poſſe & ſenes diu viuere, & iuuenes citò mori, eleganter luſit, Iuuenis quidem poteſt citò mori, ſenex diu viuere nõ poteſt, Scribit in eius Epitaphio Hieronymus, imò verò *Venturæ memores iam nunc eſtote ſenectæ,*

Sic nullum vobis tempus abibit iners. ait in re multò alia poëta de Arte. Sentiẽtes ergò ſe ſenes deficere, triſtantur. Patiẽtia igitur, cũ omnibus Chriſti fidelibus, tum ſenibus in primis neceſſaria, Hebr.10. Et in hac ſanus quoque ſit oportet, qui in fide & charitate ſanus eſt, nihil enim prodeſt ſuperiora habere, niſi omnes diuitiæ & mercimonia, quibus onuſta noſtra nauis eſt, in tempeſtate ſeruentur, & perflantibus hinc inde ventis, abſque naufragio, quæ bene parta ſunt, liberentur. Qui enim perſeuerauerit vſque in finem, hic ſaluus erit, Matt.10.24. Et verò qui charitatis ſanitatem habet, non æmulatur, non inflatur, non irritatur, ſiue ad iracundiam concitatur, malum non cogitat, *Charitatis ſanitas.*

omnia credit, ſperat, & ſuſtinet, 1. Cor. 13. Qui ſint ergò ſanę doctrinæ, Paulus hactenus oſtẽdit, vt minus ſobrios, minus graues, infideles, ſine charitate, impatientes, inſanæ doctrinæ diſcipulos ſignificaret, his enim operibus neſcitur Deus, neque iuſtitia eius. Sic Ambroſius, apud quem in textu deeſt præpoſitio IN.

Digreſſio quarta.

Senes, ſeniores & preſbyteri vt accipiantur. Hæc ſatis ad literam. Senum porrò, ſeniorum, & presbyterorum non vna eſt in ſacris literis acceptio, Eſt vbi ad ætatem, vbi ad ſapientiam, vbi ad autoritatem hæc vocabula referũtur. Quorum locorum, quia numeroſi admodum ſunt, obſeruationem ſimul & diſtinctionem petat lector ex Benedictinis Concordantiis. Hic autem vocantur non grandæui tãtum, ſed & iudices ſiue magiſtratus, & doctores, & primariæ alioqui autoritatis homines, nimirũ quòd hæc non niſi natu iam magnis, vt debentur, ſic deferebantur, etiam apud infideles multò pòſt Romanos, de quibus Faſtorum 5.

Non niſi poſt annos potuit tunc curia ſeros.
Nomen & ætatis mite ſenatus habet.

Seniores. Quales ſelegit Dominus de ſenibus Iſraël lxx. ſeniores, quibus partitus eſt Moſes in ea regenda republica, onus & ſpiritum, Exod. 24. Numer. 11. Ante quorum etiam delectum regebantur illi à ſenioribus, Exod. 3. 4. 12. 17. 18. pro quo ſignificatu Latinus interpres

reliquit vocem Græcam passim in libro Iudith 6. 8. 10. 13. 15. Esd. 6. Bar. 1. Dan. 13. fit crebra in vtroque testamento, cum sacerdotibus & principibus eius populi, senum & seniorum mentio, qui cum eis regerent & iudicarent, aut eis à consiliis essent, Qui sedebant in portis, vbi tum exercebatur Iurisdictio, Deut. 21. 22. vnde propheta quæritur senes defecisse de portis, Thren. 5. Et in ordinatione custodum domus Domini siue templi, 1. Paral. 26. Missæ sunt sortes per familias in vnanquanque portarum, ad portam autem australem erat seniorum concilium, quorum assidentium consilij & iudicij meminit, 1. Esdr. 10. & 3. Esdr. 9. Est etiam crebra in Euangeliis & Actis Apostolicis, seniorum cum sacerdotibus, sacerdotúmque principibus, & templi magistratibus conuenientium, & consilia ineuntium memoria. Cum Scribis item & Pharisæis Seniorum, hoc est, legis doctorum, & scripturæ interpretum aduersus Christum tentationes & traditiones, de quibus suprà, cap. 1. Fuisse autem suos vt synagogæ veteri, ita nouæ siue primitiuæ Ecclesiæ, Seniores, non tantū episcopos & presbyteros, sine quorum cōsilio nihil ageretur in Ecclesia, diximus ex Ambrosio, 1. Tim. 5. & iam tum obsoleuisse, doctorum fortè negligentia, aut etiam superbia, dum sibi volunt aliquid videri. De quibus Lucas, Act. 11. 15. 21. Horum cum pastoribus & doctoribus erāt exhortationes, castigationes,

censuræ, reliquáque Ecclesiæ disciplina, vt testatur in Apologetico cap.39. Tertullianus ita, Præsident probati quique seniores, honorem istum testimonio adepti, non pretio, &c. Horum item erat officiũ, pauperibus prospicere, lites dirimere, &c. Orphanis, ait ad eos Petrus apud Clementem epistola 1. exhibete vos patres, Viduis virorum curam impendite, cum omni castitate quæ necessaria sunt, præbentes. Ignorantibus artificia, exquirite honestas, quibus victum quærant, occasiones, artificibus operam prouidete, debilibus misericordiam facite, & cætera quæ suprà, cap.1. in hospitali presbytero diximus, & quod citatur 11.q.1. cũ aliquot similis argumenti, ca. Si qui ex fratribus negotia habent inter se, apud cognitores seculi non iudicentur, sed apud presbyteros Ecclesiæ, quicquid illud est, dirimatur, & omnimodò eorum statutis obediant, pondera, mensuras, stateras pro locis quibusque æquissima custodite, deposita fideliter restituite. Hęc inquã, vel horum certè bonam partem procurare magis spectat ad seniores Ecclesiæ laicos, quàm ad clericos, verbi nimirum diuini, & sacramentorum ministros, etiamsi Petrus hanc ad presbyteros doctrinã, nullo medio post eam quæ ad episcopos, & ante eam quę ad diaconos pertinet, tradidit. Seniorum autem vt præcipua erat erga pauperes cura, tantùm, inquit Paulus, vti pauperum memores essemus, Gal.2. & facta tum fame magna, Christiani habitantibus

Seniorum officium.

in Iudæa fratribus subsidiũ singuli, prout quisque habebat, ad Seniores miserunt, Act. 11. pauperibus indubiè, prout opus habebant, per eos distribuendum. Ita præcipua tunc erga senes erat reuerẽtia, quod & attigimus, 1. Tim. 5. De his extat canon 83. Concilij Carthaginensis 4. Pauperes & senes Ecclesiæ plus cæteris honorandi sunt. Quidni, cum & apud profanos, vt canit Fastorum 5. Ouidius,

Senum reuerentia.

Magna fuit capitis quondam reuerentia cani,
Inque suo pretio ruga senilis erat.

Et Satyra 13. Iuuenalis,

Credebant hoc grande nefas, & morte piandum,
Si iuuenis vetulo non assurrexerat, & si
Barbato cuicunque puer.
Tam venerabile erat præcedere quattuor annis.

Senũ quoque apud Lacedæmonios honor locum fecit prouerbio, vbi tam honestum senectutis domicilium, vt in sola Sparta senescere expediret, autores, in Laconicis Plutarchus, Ciceronis Cato, Valerius de verecundia, Iustinus lib. 3. Quò magis contra naturam in Iulide Co insulæ vrbe lex sexagenariis mortis indicens certamen, ex Stephano, Leonica historia, lib. 3. cap. 37. lib. 4. cap. 1. Strabo. lib. 10. 11. Herodot. lib. 3. &c. In Ceo lex vel consuetudo, voluntario eis aconito vitam finiens, ne reliqui cibariis deficerentur, citat ex Menãdro Cœlius lib. 18. cap. 26. 28. & Euseb. præparat. lib. 1. cap. 3. Massagetarum ritus adhuc horribilior eos frustillatim dissectos cum aliis carnibus mixtim

Senectutis honor apud Lacedæmonios.

Contra sexagenarios dura lex.

vorantium, & immolatis, quos plurimum dilexerant, propinquos & affines epulantium. Bactrianorum canibus ideo sepulcralibus appellatis obiectantium, Caspiorum item suos canibus, Hircanorum, auibus proiicere, Tibarenorum pręcipitare solitorum, lib. 19. cap. 26. Sardorum lethaliter fustibus cæsos contumulantium, lib. 28. cap. 22. Erulorum lignea strue ingenti surrecta necantium. Quibus addit Alexander in Genialib. lib. 3. cap. 2. senescētes Derbyces viros hostiarum more immolari, mulieres pręfocari, Hyperboreos ex rupe præcipitari, Caspios fame ac siti enecari, vel in deserta exponi, Thraces & Indos volētes, vri, alibi mergi, &c. Sic scilicet arbitrarentur eos qui senectute conficerentur nimia, esse miserrimos. Ea illis ante Christum Religio. Sed omissis alienis nostra repetamus. Senectutem non qualēcunque, sed bonā, eximium Dei esse donum hinc constat, quòd toties singulares Dei amici, in senectute bona defuncti leguntur & cōmendantur, Gene. 15. 25. 27. 48. patriarchæ, Iudic. 8. Gedeō, Dauid, 1. Paral. 29. 3. Reg. 1. Psal. 36. 3. Reg. 14. Ahias propheta, Ioiada sacerdos, 2. Par. 24. & Iob. 42. mortui dierum pleni, Iosue 13. & 24. longæuus, & Chalebo permāsit in senectutem vsque virtus, Ecclī. 46. Moses annorū cxx. moritur, Deut. 34. oculis non caligantibus, & dentibus immotis, Tob. 5. 6. 10. 14. cum vxore incolumes in senectute bona. Deut. 33. In benedictione Aser legimus, Sicut dies iuuentutis tuę,

Senectus eximium dei donum.

ita & senectus tua, Orat Psal. 70. ne proiiciatur in tempore senectutis, neu cùm defecerit sua eum virtus, derelinquatur, & homini fideli lon gæuitas ita promittitur, Psal. 90. Longitudine dierum replebo eum, & ostendam illi salutare meum, parentes præsertim, adeóque senes om nes reuerenti, Exod. 20. Deut. 5. Eph. 6. Et iusti quoque multiplicabuntur, fructificabunt, pingues erunt & virides, & iuxta alium interpretem, fœtificabũt, in senecta vberi, Psal. 91. qualis Iacobus Iosephi quàm aliorum liberorum amantior, quòd hũc genuisset in senectute sua, Gene. 37. 44. Et senectus quidem venerabilis, sed morum etiam, non annorum tantùm, cuius cani, sensus: & ætas, vita immaculata, Sap. 4. 3. Impiorum cõtrà longa licet vita, nihili & sine honore senectus nouissima. Melior enim puer pauper & sapiens, Rege sene & fatuo, qui prouidere nesciat in posterum, Eccl. 4. Quali fortè seni Heli minatur Dominus, neminem vnquam in ei⁹ domo senem fore, 1. Reg. 2. Prou. 16. corona dignitatis, senectus, 20. & dignitas senũ canities, Ecclĩ. 25. & gloria eorũ Dei timor & reliqua suprà, in vocabulo prudentes. Et hoc quoque est apud eũdẽ sapientẽ ius senile, cap. 3. Corã seniore humilia animã tuã, 6. In multitu dine seniorũ prudentiũ sta, 8. ne spernas homi nẽ in senectute sua, etenim ex nobis senescũt, Ne despicias narrationem seniorum sapiẽtiorũ, 7. Noli verbosus esse in multitudine seniorum, seu vbi sunt senes, ne multũ loquaris, 32.

Senectus in gloria.

Quo magis ſenibus cum Eleazaro cogitanda ſuæ cuique ætatis & ſenectutis non tantum canities, ſed etiam excellentia & dignitas, 2. Maccab. 6. & à pueris (ſiquidẽ Deus dederit) optima, & iuxta diuinam legem formata conuerſatio, vt nihil ætate ſua indignum fingant aut faciant, quò adoleſcentes quidem propter eorum imitationem, & modicum corruptibilis vitæ tempus decipiãtur, ſenes autem maculam & infamiam ſenectæ ſuæ conquirant, in præſenti licet tẽpore hominum erepti ſuppliciis, at Omnipotentis manum nec viui nec mortui effugituri, Sed fortiter morientes, & ſenio digni videbuntur, & iunioribus exemplum relinquẽt ad mortem pro ſanctiſſimis Dei legibus generoſè obeundam. Et ſimilis quidem ſenilis patientiæ exempla in eccleſia multa ſunt, Simeon Hieroſolymorum poſt Iacobum & vrbis euerſionem epiſcopus, Chriſti Domini patruelis, deferentibus hęreticis accuſatus, & dies multos tortus, crucis martyrio conſummatus eſt, cunctis qui aderant, mirantibus, hominem annorũ cxx. tormẽtorũ tãtũ perferre potuiſſe, Euſeb. li. 3. ca. 32. Niceph. li. 3. ca. 16. Freculphus Chronicorũ tom. 2. li. ca. 11. Nec ita pòſt Polycarpus vir Apoſtolicus, Chriſtũ cõuitiis inceſſere, aut emori iuſſus, reſpõdit, Octogĩta ſex annis ei ſeruio, nec vlla in re ab eo læſus ſum aut offenſus, & quomodo in animum inducere poſſum, vt Regem meum blaſphemem, qui me ſaluum fecit? & ſic igni & gladio cunctis

Senum exempla iunioribus.

Simeon Hieroſolymorum epiſcopus martyr.

Polycarpus.

ſtupētibus martyrium ſubiit, ſcribentibus iiſdē qui ſuprà, Euſeb. lib. 4. cap. 15. Nicephor. lib. 3. cap. 35. Porrò teritur hodiéque puerorum manibus ſenior Tullij Cato, dignior qui legatur totus, quàm qui epitometur. Negat ſenes rebus gerendis ineptos, ſenex adoleſcentis vires non deſiderat, gratulatur ſenectam voluptatibus priuari, quartò & poſtremò, mortis, cuius motus maximè angit, contemptum, ſeni prius fuiſſe diſcendum. Illud ex tam multis veterum de Senectute dictis παραδοξότατον, Seniores magna ex parte minus ægrotare quàm iuuenes ab Hippocrate notatum, vt adagio inde profecto Senilem valetudinem nuncupemus proſperam ſatis, & minus infeſtam, ſed Senum modò continentium, moderatorum, parcéque victitãdo cupiditates perdomantium, Alioqui luxu, gula, & voluptatibus delibuti, magis ęgrotant, vt debiliores, frigidiores, & morbi inſuper digeriem difficilius concoquentes.. Sed quod medicorũ eſt, promittant medici, Illud verius eſt, & certius, quod vbi ſuprà Tullius, Defectionem virium adoleſcentiæ vitiis effici ſæpius quàm ſenectæ. Libidinoſa & intemperans iuuentus effętum corpus tradit ſenectuti. Ad cuius laudē commendationémque plus facit, quod Senilis antè valetudinis adnotator Cœlius lib. 30. cap. 2. & lib. 3. cap. 7. ſubiicit eximiè aduertendum, Senectutem nihilominus dici ac eſſe ætatem animæ propriam, & accommodam, moribus proinde bonis dulciorem, conſiliis paratiorem

Cato ſenior Tullij.

Senes minus ægrotare quã iuuenes.

promptiorémque, quando omnes quidem in ſene conflaceſcant vires,ſola lætius viridńiſq; progerminet ſapientia,libidinum incẽtiuis aut conſileſcentibus quietior,aut retundendis firmior. Bene Ciceroni vbi antea,rogatus Sophocles vtereturnè rebus venereis,Dij(inquit) meliora. Libenter iſtinc vt à Domino agreſti & furioſo profúgi. Cupidis quidẽ taliũ odioſum fortaſſe & moleſtum eſt non frui,Satiatis verò & expletis iucundius eſt carere, non deſiderare iucundiſſimum. Themiſtocles clariſſimus Græciæ Imperator,tranſmiſſis vitę annis CVII. lineas fieri iam propiores ſentiens,indoluit: tũ ſibi demigrandum,ſapere cùm præcipuè eſſet exorſus, vt mirer Ariſtoteli in Politicis (fortè lib.7.cap 6.)corporis minui vigorem ab anno 36.animi, ab 48. cùm ſcriptores contrà celeberrimos,poëtas præſertim,legamus ætate iam grandi Cygneum quiddam,& conſueto molli⁹ blandiúſque vicina morte ceciniſſe, quorum grandem ſatis catalogum texuit poſt Ciceronis Catonem Hieronymus ad Nepotianum, hoc argumentum tractans, Omnes (ait) penè virtutes corporis mutantur in ſenibus, & creſcente ſola ſapientia, cæteræ decreſcunt, Ieiunia,vigiliæ,eleemoſinæ,chameuniæ,(id eſt,humi dormitiones eidem Agg.1.) Huc illúcque diſcurſus, peregrinorum ſuſceptio, defenſio pauperum,inſtantia orationum,perſeuerantia, viſitatio languentium, labor manuum,Breuiter cuncta quę per corpus exercentur, fracto

Sophoclis reſponſum.

Themiſtoclis dictum egregium.

Ariſtotelis taxatus.

Sapientia ſenum.

corpore, minora fiunt. Senectus verò eorum qui adoleſcentiam ſuã honeſtis artibus inſtruxerunt, ætate fit doctior, vſu tritior, proceſſu temporis ſapiẽtior, & veterum ſtudiorum dulciſſimos fructus metit. Hanc ſenum ſapiẽtiam indicat 3.Reg.1.nominis & patriæ ſacramento Abiſac, ſiue pater meus ſuperfluus interptetetur, virtutem hoc loco ſonans in ſenibus ampliorem & largam, ac redundantem ſapientiã: Siue patris mei rugitus, cùm maris fluctus reſonat, & de pelago veniens fremitus auditur, abundantem, Et vltra humanã vocẽ diuini ſermonis in ſenibus tonitruum commorari oſtẽdens. Omnino canorum illud (ait Cato maior) in voce ſplendeſcit neſcio quo pacto in ſenectute. Porrò Sunamitis lingua noſtra dicitur, ſignificans feruorem ſapientiæ diuinæ lectionis calore. Hæc ergò puella Dauidi bellicoſo quõdam viro, ſeptuagenario, ſenecta ſic frigeſcenti vt calefieri non poſſet, nec à ſuperſtitibus tot vxoribus & concubinis, omnibus eis quaſi frigidis, repudiatis, quæſita eſt de vniuerſis finib⁹ Iſraël, quæ cum Rege dormiret, ſenile corpus calefaceret, in cuius vnius adoleſcentulæ complexu ſenex frigidus veſtimentis obuolutus tepeſceret. Atqui patriarchæ Dauide multò ſeniores, & priores ante diluuium viri, artubus non dico ſenilibus, ſed penè iam carioſis, non vel cum vxoribus vetulis friguerunt, vel iis viuentibus alias vxores, aut puellares quæſiere amplexus.

Abiſac.

Sunamitis.

Quæ est igitur hæc vxor & virgo, tam feruens, vt frigidum calefaceret, tam sancta, vt calẽtem ad libidinem non prouocaret? Exponat Solomon patris sui delicias, pacificus bellatoris narret amplexus. Principium sapientiæ, posside sapientiam & intelligentiam in omni possessione tua, Ne obliuiscaris, ne declinaueris à verbis oris mei, ne dereliqueris, & apprehendet te, ama, seruabit te, circunda, exaltabit te, honora, amplexabitur te, vt det capiti tuo gratiarum & deliciarum coronam te protegentem, Prou. 4. Hæc Abisag illa Sunamitis quęsita, cuius feruore senescentis viri recalescerent membra, iam arata rugis, & deflaccata, In carnis vtique imbecillitate vis mentis sobrietas, nam & Apostolica intonuit tuba. 2. Cor. 12. Cum infirmor, tunc potens sum. & oraculo salutari respõsum illuxit diuinum, infirmitate perfici virtutem. Ex hoc enim loco improbat ad Pammachium Hieronymus, quod in quadam controuersia legerat, Imbecillitas corporis, animæ quoque vires secum trahit. Neque verò nego vt corporis, sic mentis esse senectutem. in Politicis vbi paulò antè, & lib. 2. cap. 7. διανοίας γῆρας, sed mentem simili ac corpus debilitatis necessitate laborare, id verò sapientes pernegant, mens enim vigor indeficiẽs est, corporis licet debilitate fũctiones suas liberè nequeat absoluere, & quadam quasi opacitate interposita, solem semper lumine plenissimum, impotentibus oculis intueri. Corporis ergo regula ad animi dispo-

Infirmitate virtutẽ perfici.

ſitiones fallax, imò huius illiúſque vigor: oppoſita reſpondent analogia, hæc ibi Faber annotat. Ergò inter quæ,

Multa ferunt anni venientes commoda ſecum,

quod ait in Arte Horatius, & ſenectæ bona, Hieronymus ibi enumerat, quia nos ab impudentiſſimis Dominis liberat voluptatibus, gulę imponit modum, libidinis frangit impetus, auget ſapientiam, dat maturiora conſilia, & frigeſcente corpore, dormit cum perpetua virgine Sunamitide, luxuriámque contemnens, cū Berzellai, delegat eam filio adoleſcenti Camaham (locis antè allegatis) quæ autem putantur ſenectutis mala, crebræ infirmitates, pituita moleſtiſſima, caligantes oculi, aceſcentes cibi, manus trementes, nudi gingiuis dentes, tormina, ſtomachi aculei, & chiragræ podagręque dolores, eáque vitæ plerunque magna parte truncata & præmortua membra. In tot licet malorum comparatione, tolerabilius morbos ſuſtinebo, dummodo vna & grauiſſima domina libidine caream. Patitur quidem & ſenectus nonnunquam incentiua vitiorum, nullúſque iuxta S. Martyrem Cyprianum, diu tutus eſt periculo proximus. Sed aliud eſt titillari, aliud voluptatibus obrui. Ibi loquitur, quæ nouit virentes corporis neceſſitates adoleſcētia, Quod nolo malum, facio, quod volo bonum, nō ago, Rom. 7. hic vt inter cineres emortuos ſcintilla ſublucens reuiuiſcere nitatur, incendia tamē non, vel raro ſuſcitare poteſt. Nec hoc rurſum

Senectæ bona

Senectutis mala.

Libidinis dominium.

dico, quod in ſolidioris adhuc ætatis iuuenibus, his modò qui labore, ardente ſtudio, vitæ ſanctimonia, & orationis ad Dominum Ieſum frequentia, ſcientiam conſecuti ſunt, frigeat ſapientia, in pleriſque ætate ſenibus marcida, ſed quòd adoleſcentia multa corporis bella ſuſtineat, & inter incentiua vitiorum, & carnis titillationes, quaſi in lignis viridibus ſuffocetur, neque ſuum poſſit explicare fulgorem. Et quãquam, quod idem ad matrem ſcribit atque filiam, in nullis ætatibus libido tuta ſit, attamen vel cano capite ab aperta defendit ignominia, ac etiam periculo, ſi modò, quod & monet idem Paulinũ, ſenectam annorum numero non æſtimemus, nec ſapientiã canos, ſed canos ſapientiam reputemus, Sed & Preſbyteros cũ Moſe ſeligamus, quos ſciamus eſſe Preſbyteros, vtique non æuo, ſed prudentia iudicandos, & quia, quod ludit in Mæride Vergilius,

Libido in nullis ætatibus tuta.

Omnia fert ætas, animum quoque, vox quoque Mærim, Iam fugit ipſa.

& velimus nolim⁹, ſeneſcimus, paret ſibi quiſque diuitias, quas quotidie eroget, & nũquam deficiant, dum viget ætas,

Anteq̃uàm ſubeant morbi, triſtiſque ſenectus,
Et labor, & rapiat diræ inclementia mortis.

paret inquam, viaticum longo itineri neceſſarium, ſecum portet, imò in cælum præmittat, quod vel inuitus dimiſſurus eſt, quod ſi negauerit, terra ſumptura eſt. Ita cano iam capite, &

fronte rugis arata, vicina, & in foribus morte, impetraturus à Domino comitem sibi habere sapientiam, & Abisac amplexari, quæ nunquã senescẽs in senili sinu requiescat, impolluta, & virginitatis perpetuæ, quæque in Mariæ similitudinem, cum quotidie generet, sempérque parturiat, incorrupta est.

Anus similiter in habitu sancto, non criminatrices, non multo vino seruientes, bene docentes, vt prudentiam doceant.

ENIAMVS ad alterius sexus senes, fœminas natu maiores, quales eas esse cõueniat, qualis earum esse debeat vita & doctrina, cultus, vict⁹, lingua, siue disciplina: earum in primis, quæ ad aliarum eligebantur exemplum, & si quæ tum in Ecclesia ministrabant, vt habent Scholia Græca, adeóque vetulas omnes, & quanquam Petrus præcipit, vt vxoribus suis, tanquam vasculo infirmiori honorem tribuãt, 1. cap. 3. non statim tamen arbitrandũ est, vt eæ sicut corpore, sic anima infirmiore sint, quin & in eis illud interim cõpleatur, Virtus in infirmitate perficitur, 2. Cor. 12. Domino presertim dãte, in quo nõ est mascul⁹, neque fœmina, Gal. 3. quíque inter cætera potentiæ suæ miracula, etiam in sexu fragili victoriam martyrij non rarò contulit, vt est in Ecclesiæ collecta,

Matronæ Christianæ quales esse debeant.

Fœminæ martyres.

de vna Martyre.& quidni omnes primę inſtar, quæ quia de viro ſumpta, vira ſeu viriſſa, aut
Virago. virago vocata eſt, Gene.2.viriles ſint, & viriliter ſalutem ſuam operantur? Vnde & nunc eis præcipitur, vt habeant, quæ ſenibus antè communiter præcepta ſunt, in eo ſcilicet quod ait *Anus ſimiliter*, Ambroſius, pari modo, Itidem hortare, ſiue admone, ità vt viri ſenes, in omnibus honeſtæ, pudicæ, ſobriæ, ſanæ in fide, &c. & pro ſexu ſuo hoc habeant proprium, vt ſint *in habitu ſancto*, ſiue quod melius in græco legi notat Hieronymus., ἐν καϛήματι ἱεροπρεπεῖς, quod Ambroſius, velut explicans compoſitam vocem, vertit, in ſtatu religione digno, referẽtes vterque ad omnem corporis geſtum, nedũ veſtitũ, quod perinde valet ac ſi dicas, eo amictu, qui doceat matronas Chriſtianas, vt & earum inceſſus, motus, vultus, ſermo, ſilentiũ, quandam decoris præferant dignitatem, & exteriore ornatu, interiorem oſtendant: amictus enim corporis, & greſſus homini enunciant de illo, Eccli.19. qualis, & quomodo ſit animatus, indicant & arguunt. quod ſimpliciter de omni
Habitus Chriſtianorum. corporis motu hîc intelligit Aquinas, Eſt enim & habitus non ſanctus, vt laſciuus, faſtuoſus, ſuperfluus, & quàm pro ſuo cuiúſque ſtatu prętioſior, reprehenſus Paulo, 1.Tim.2.& 1.Pet.3. Quibus vitiis qui caret, cultus honeſtus, modeſtus, religioſus, conuenit omni quidem mulieri, ſed hoc aniculis ſpecialiter ſeruandum.

Cui celar infœlix, aut cui placuiße laborem?

Ille

Ille mei cultus vnicus autor abest. Dicit apud poëtam ethnicum quædam. cum iuuenculis liceat se propter viros ornare. Scholiastes Græcus & Theophylactus ministras hic Ecclesiæ intelligunt, & vestes quæ operiunt, quas vel ab indumẽto honestas videri velit & conspicuas, sacras & Deo dicatas, vt sacris congruit ministeriis, quales aliquandiu in Ecclesia dictæ sunt Episcopæ, Presbyteræ, diaconissæ, hypodiaconissæ: Quæ autem tum fuerint, & qualia earum ministeria, diligenter, lib. 1. digress. cap. 17. vestigauimus, sed vereor vt non inuestigauerimus, nobis certè non ita satisfecimus, vt non etiamnum cupiamus super huiusmodi mulierculis alios audire in antiquitate Ecclesiastica magis versatos. Interim, vt ad literam redeam. Theodoretus è contrario hîc πρεσβύτιδας appellat, eas quæ consenuerunt, non quæ aliquod munus susceperunt, qui sacra autem decet, habitũ vocari eidem honestum ornatum. Sequitur, *nõ criminatrices*, διαβόλους, calumniatrices, delatrices Hieronymo, nescit Erasmus an mendosè, incentrices, Sedulio blasphematrices, & exponunt accusatrices, quia hoc muliercularum genus esse solet garrulum, iuxta illud, 1. Tim. 5. otiosæ, vagæ, verbosæ, curiosæ, loquentes quæ non oportet, non vult esse tales, quæ vt aliis detrahant, aut rectè quæ adolescentiam iam transgressæ, de adolescentularum ætatibus disputent & dicant, Illa vel illa sic ornatur, sic comitur, sic procedit, amat illũ, amatur ab illo: cũ

Ministræ Ecclesiæ.

Episcopæ Presbyteræ Diaconissæ Hypodiaconissæ.

etiamsi hæc vera sint, non tam apud alios debeant accusare, quàm secretè Christi charitate corripere, & magis docere ne fiant, quàm in publico accusare quòd facta sint. Nõ ergo quibuslibet, iuuenculis omnium minimè, crimen facilè imponant, qui morbus maximè vetularum est. Duo in Senibus hîc notat Aquinas, Vnum omnibus propemodum cõmune, quòd suspiciosi sunt, quia multa mala viderunt & experti sunt, similiter suspicantur, & de aliis præsumunt, & cum omnes, quod ait in Adelphis Mitio, Act. 4. Scen. 3. tum senes maximè,

Senes suspiciosi.

Quibus res sunt minus secũdæ, magis sunt nescio quomodo
Suspiciosi, ad contumeliam omnia accipiunt magis
Propter suam impotentiam, se semper credunt negligi.

Zelotypia senum.

Alterũ mulierib⁹ speciale, Zelotypię vitiũ. Vtrũque cõtingit in vetulis, vt quæ sint pro ætate suspicaces, pro sexu zelotypæ, & vtriusq; ratione loquaces. Dolor animi, & luct⁹ mulieris, mulier æmula seu zelotypa, quę lingue flagellũ cũ omnibus cõmunicat, Ecclĩ. 26. adeò vt Cicero Tusculan. 4. zelotypiam verterit obtrectationem, malum scilicet in coniugio domesticum. Vetulos porrò, nedum vetulas, natura loquaciores esse agnoscit Tullij Cato, ne ab omnibus (ait) vitiis eam ętatem videar vindicare. Et apud principes poëtas, Senes, vt referendis fabulis amica & loquax ætas est, referant vetustas, vt obseruat Macrobius Saturnal. lib. 5. cap. 14. ex Iliad. 19. Æneid. 1. 8. 10. Esse inquit idem lib. 7.

Loquacitas senum.

cap.2.loquacitatem huic ætati familiaré sciens Homerus, quãdam congeriem simul interrogationũ Nestori fecit offerri, Odyss.3. vbi multa interrogandi semina interrogando congessit, vt pruritum senectutis expleret. Et Vergilianus Æneas gratũ se ad omnia præbens Euãdro, varias ei occasiones narrãdo ministrat, nec enim de vna re aut altera requirit,

Sed singula lætus
Exquiritque, auditque virũm monumenta priorum.

& Euander consultationibus captus, scimus quã multa narrauerit, Æneid. 8. Sed & senes, quòd insita imbecillitate sint impendio loquaciores, μακρολόγοι dicuntur Cælio lib. 18. cap. 4. Sequitur in Apostolo, *non multo vino seruientes*, deditas, addictas, mancipatas, δεδουλωμένας, Signanter expressit, seruitus enim quędam est, & extrema conditio, vinò sensus hominis occupari, nec suum esse, sed vini. Græci notant mulierum idem esse & senectutis propriè vitiũ: quæ quia sexu ac ætate frigidæ sunt & imbecillæ, vino non tantum indigent, sed & plerunque seruiunt. Ebrietatis ergò vitium vndique illis amputat, eásque à vinolentia quàm remotissimas esse cupit, & ita irrisiones, aliáque quæ illinc nascũtur, incommoda, effugere. Nam perfacilè vapores ex infimis ad superiora ferũtur, cerebrũ occupant, caput oblædũt, atq; ita vino, vt & senio, confectæ infirmæq;, colluctanti vino resistere nequeũt, vel sustinere: victæ igitur succumbunt, & hinc cum ad alia vitia, tũ ad eã

μακρολόγοι

Vinolentiæ vitium in mulieribus & senibus.

de qua proximè ſuprà, maledicentiam propenſiores fiunt. nam quòd Chryſoſtomus eadem adoleſcētulas de re infrà moneri, nō eadē de cauſa notat, ſed ideo quòd ex immodico vini potu vehemens in his, non illis incendatur libidinis flamma, aliter hîc ſentit Hieronymus, & vt vinolentiæ vetulas, ità vinolentas, & loquacitati & libidini affines eſſe, Solent, inquit, eæ frigeſcente corporis luxuria, plures etiam, quæ nec canes ſuos erubeſcunt, & ante nepotum gregem trementes virgunculæ componuntur, vino ſe pro libidine dedere, tum inter pocula ſibi prudentes, & facundæ, loquũtur hoc quod ſibi videntur eſſe, non recordantes illud quod fuerunt. A vini ergò potu nimio eas prohibet, quia quod in adoleſcentulis eſt libido, hoc in ſenibus eſt ebrietas, vt & Lyra exponit, exceſſiuam vini potationem, inducere ad fractionem caſtitatis vidualis. Legere memini (licet locus non occurrat) ſenem, vt ferrum, calorem difficilius tum admittere, tū ſemel admiſſum amittere. Extat in anus libidinoſas vt dignum eis Horatij carmen 5. & 12. Epodi, ſic minus honeſtum, quàm vt ſacris inſeratur,

Ebrietas hoc eſt in ſenib⁹, quod in adoleſcentibus libido.

Anus libidinoſæ.

Venit amor grauius, quò ſerius vrimur. Et
Quæ venit exacto tempore, peius amat.
aic Ouidij Phædra.

Et quomodo poteſt anus adoleſcētulas caſtitatem docere, cum ſi iuuencula vetulæ fuerit ebrietatem imitata, pudica eſſe nequeat? En quàm multis modis imbecilliori ætati inimica

vinoſitas : & vino quidem propter frigiditatem & imbecillitatem vtatur,ſed paruo,modico, moderato. Vult ergò Paulus , anus parum bibentes: nam vel poëtis teſtibus , merobibæ atque multibibæ,eædem ſunt multiloquę,tentiginoſæ,catulientes, &c. Sed ne mihi ſuccenſeat genus alioqui plus ſatis irritabile, ſequantur,ſi Auicennam quàm Paulum malunt , ſcribentem cap.8.doctrinæ 2.Fen.3.&primi, Vinũ ſenioribus quantum pati queant , dandum. & ſic cum Rhodigino,lib.28.cap.29. ferè ratiocinentur,vino ſenum aduentitium frigus recaleſcere,ſpirituum exhalari triſtitiam, bilis atræ vim redundantem reprimi , eius excrementa vel leniri,vel reiici,amarę acrimoniam frangi, ſomni conciliari appetentiam , præfractos recludi meatus,ſiccitatem vel laboribus inductã immodicis,vel ætatis prouenientem temperamento,inſigniter mitigari,vniuerſam denique ſenectæ laſſitudinem renidere:Sed cum ſit exceſſus omnis planè declinandus,ne adultis quidem,iis licet, Galeno teſte, in ſanitatis moderamine, maximè commodum , tamen non citra noxam tum corporis, tum animi,ac multò minus ſenibus ingeritur, ni adhibitus fuerit modus . Addo rurſum , vt hîc vetulis ſcilicet gratificer , & ex Ariſtotelis libro de Ebrietate, diſputatum à Diſario medico apud Macrobium,Saturnal. lib.7. cap. 6. mulieres in ebrietatem rarò cadere, crebrò ſenes : in illis quod humectiſſimo & frigidiſſimo ſint corpore

Vini vtilitas ſenibus.

Senes quàm mulieres cur citius inebriantur.

(quanquam hoc posterius in vtranque partem ventilatur, cap. 7.) epotum vinum, cum in tantum humorem frigúsque ceciderit, dilutius factum, frigescere, vim suam perdere, Sic debilitari & elanguescere, vt calorem, è quo nascitur ebrietas, minus excitare possit. Sed & crebris purgationibus, & pluribus meatibus vias humori in egestionis exitum confluenti præbentibus, vini vaporem celeriter euanescere. Contrà in senibus sicco aridóque corpore, vinum contrarietatem repugnantis humoris non patiens, integra vi sua adhærere, & mox loca tenere, quæ sapere homini ministrant, in durioribus quoque membris, naturalibus meatibus obseratis, haustum, nulla ei exhalatione cōtingente, totum ad cerebrum, mētis sedem ascendere, ac ferire. Hinc fit vt & sani senes malis

Senes sani malis ebriorū laborant.

ebriorum laborent, tremore membrorum, linguæ titubantia, abundantia loquendi, iracundię concitatione, quibus tam subiacent iuuenes ebrij, quàm senes sobrij. Si ergo lenem pertulerint impulsum vini, non accipiunt hæc mala, sed incitant, quibus ætatis ratione iam capti

Luciani locus correctus

sint. Hæc ille. Est & apud Lucianum, 1. Saturn. dialogo, Callipædas fieri senes, quod hi quidē puerum sapiant, sed in conuiuiis plusculum se inuitantes, ac facti hilariores, etiam pueri sibi pulchri esse videantur, referente Rhodigino lib. 11. cap. 17. sed falsò, παλίμπαιδες, enim legendum est, ex huius dialogi interprete Erasmo, & Adagio, Bis pueri senes. Et de vinolen-

tia ſenili, eíque adhęrentibus vitiis, nimis quàm pro cõmentarij ratione. Sequitur in litera, *bene docentes*, nedum bene inſtitutas, quod quidã recentiorum vertit: Nam quia docuit quales primò anus eſſe debeant, & poſt ea quæ cum viris ſenibus habeant communia, earum etiam propria expoſuit, nunc conſequenter doctrinæ eis fræna permittit, vt cùm tales, támq; bene fuerint inſtitutę, docendi quoque libertatẽ habeãt *vt prudẽtiam*, quę ſcilicet bona ſunt & honeſta, boníque, quò fiat, & mali, quò caueatur, diſcretionem *doceant*, Et rectè, & neceſſario, Cũ enim plus cũ pueris & familia, quàm viri verſentur, ferè tamẽ fit, vt cõduplicato ſexus atque ſenij vitio, narrẽt quas ob id vocauit Plato in Theętęto γραῶν ὕθλος, anicularum nugas & delitia, aniles fabulas, Horat. & Quint. ineptias & ſuperſtitiones, Cicero in Tuſculanis, & de Natura Deor. 2. & 3. Et alibi quidẽ mulierib⁹ tacere iubet, docere nõ permittit, 1. Cor. 14. 1. Tim. 2. vix etiã loqui, ſed in eccleſia, hoc eſt, in cõgregatione publica & promiſcua, ſermone publico & cõcionatorio, quaſi virorum præſides. Viris, inquit ibidẽ, ſubditas eſſe, non dominari. Pro ſublata ergò illic eis publica, & in viros doctrina, priuatã hic atq; domeſticã, & ad ſui pręſertim ſe x⁹ puellas, ancillas, &c. exhortatoriã ſubſtituit. Nihil etiã vetat, quin & mares liberos atq; famulos pudẽter ac verecũdè inſtituãt, quo Salomonẽ modo ſua mater erudiuiſſe dicitur, Prou. 4. & 31. De hoc nos amplius, 1. Timoth. & erit,

Docendi facultas qua permiſſa mulieribus.

Mulieribus quatenus docere permiſſum.

Deo dante, de hac tota re peculiaris mihi digressio. Hic interim satis sit, vt sublata fœminis in viros doctrina, permittantur docere fœminas, adolescẽtulas quasi filias suas. Idque priuatim, non in Ecclesia.. Ex Anticeimenωm lib. 3, Quæst. 37. Et quantò magis conuenit patresfamilias suæ vnunquenque domus doctorẽ esse ac institutorem? In tanta (concionatur ad finem Psal. 50. Augustinus) morũ diuersitate, tam detestabili corruptela, regite, ô charissimi, domos, filios, & familias vestras, Quomodo ad nos pertinet in Ecclesia loqui vobis, sic ad vos in domibus vestris agere, vt bonam rationem de vestris subditis reddatis, Amat Deus disciplinã, &c. Maximè fratres mei ad filios vestros fideles attendite, quos fide genuistis vt baptizarentur, &c. Et tractat. 51. in Ioan. 12. capit. Cum auditis, fratres, Dominum dicentem, Vbi ego sum, illic & minister meus erit, Nolite tantummodo bonos Episcopos & clericos cogitare, etiam vos pro modulo vestro ministrate Christo, bene viuendo, eleemosynas faciendo, nomen doctrinámque eius quibus potueritis, prædicando, vt vnusquisque etiã paterfamilias hoc nomine agnóscat paternũ affectũ suæ familiæ se debere pro Christo & pro vita æterna suos oẽs admoneat, doceat, hortetur, corripiat, impẽdat beneuolentiã, exerceat disciplinã, ita in domo sua Ecclesiasticũ & quodammodo Episcopale implebit officiũ, ministrans Christo, vt in æternũ sit cũ ipso, & maximã illã

Patresfamilias quales esse doceat.

paſſionis miniſtrationem multi ex veſtro numero miniſtrorum, multi non epiſcopi, neque clerici, iuuenes & virgines, ſenes cum iunioribus, coniugati & coniugatæ, patres matréſque familias Chriſto miniſtrantes, etiam animas ſuas in eius martyrio poſuerunt, & honorificāte patre coronas glorioſiſſimas receperunt. En hic epiſcopus Deo digniſſimus non vtcunque permittit, ſed omnino vult, religionis Chriſtianæ vt teſtes, ita doctores, non clericos modò, ſed etiam laicos fideles, pro ſuo quenque ſtatu ac modulo, vt loquitur paſtor omnium modeſtiſſimus, nec magis auditoribus hoc inuidet, quàm populo quōdam Iſraël Moſes, vt omnes prophetarēt, & daret eis Deus ſpiritum ſuum, Num. 11. Iuxta quod & alter ait, Patres noſtri narrauerunt nobis, Pſal. 43. vbi Chryſoſtomus, Audite, quotquot filiorum curam non geritis, qui cantilenas diabolicas canētes, diuinas narrationes contemnitis. At non illi tales, ſed in narrationibus illuſtrium Dei operum aſſidui erant, & qui ex eis deſcenderant, non paruum diuinæ inde cognitionis ſumebant argumentum, liberis LIBRI erant ora parentum, omnis SCHOLA & diatriba Dei hæc facta narrabat. Idem de ſui temporis adoleſcentia Chriſtiana Cyrillus Alexandrinus, nam eius in ſcripturis exercitia improbanti Iuliano Apoſtatę, quaſi plus expediret diſciplina Græcanica, reſpondet lib. 7. Quòd eloquētiæ numeros Græci probè ſeruēt, laudari, quòd optimas virtutes

Græci eloquentiæ ſtudioſi, non itē virtutis.

negligant, rectè taxari. Pueros autem in sacris literis enutritos, statim fieri religiosissimos, etiamsi minus eloquentes. Itaque nos ex diuina scriptura omnigenam virtutem discimus, vtimur autem Græcorum sermone ad eruditionis veræ præexercitamēta, Sed nos ex domestica doctrina in scholasticā, vt alteri hæret altera, lapsi sum⁹. Redeamus ergò ad parētes & dominos, eosdē suorū liberorū famulorūq; doctores. Et quî docere ij possint, qui non didicerint?

Digreßio quinta.

Eadem ergò consequentia cùm Orthodoxi alij, tū superiores episcopi auditores palā hortabātur ad domesticā sacrorū Bibliorū lectionē, Prior quidē ita, Neque vobis solū sufficiat, quòd in Ecclesia diuinas lectiones auditis, sed in domibus etiā vestris aut ipsi legite, aut alios legentes requirite, & libēter audite. Lectiones igitur diuinas & in Ecclesia, sicut cōsuestis, audite, & domi relegite. Si quis occupat⁹, vt ante refectionē scripturæ diuinę nō possit insistere, nō enim pigeat in cōuiuiolo suo aliquid de ea relegere, vt quomodo caro cibo pascitur, sic anima Dei verbo reficiatur, & tot⁹ homo, id est, exterior & interior, sācto & salubri cōuiuio satiat⁹ exurgat. Nā si sola caro reficitur, & anima Dei verbo nō pascitur, ancilla satiatur, domina fame torquetur, quod quā sit iniustū, sanctitas vestra nō ignorat. Ideoq; quod iā dixi, diuina illo desiderio legere & audire debetis, vt de iis & domi, & vbicūq; alibi fueritis, etiā loqui, &

Bibliorum lectio.

alios docere poſſitis, vt verbũ Dei ceu anima-
lia mũda, ruminãtes vtilẽ ſuccũ, id eſt, ſpiritalẽ
ſenſũ, & vobis ſumere, & aliis Deo auxiliante
propinare poſſitis, vt in vobis impleantur illa,
Calix tuus inebrians, quã præclarus, Pſal. 22. &
ſiue mãducatis, ſiue bibitis, ſiue aliud quid faci-
tis, omnia in gloriã Dei facite, 1. Cor. 10. Et Dei
quidẽ verbũ omni tẽpore cum grãdi deſiderio *Verbũ Dei*
vos oportet fideliter ſẽper audire, ſed iis ſpecia *quando ma-*
liter diebus (ieiuniorũ nimirũ & ſolẽniũ dierũ) *ximè audiẽ-*
lectioni debetis diuinæ attentius inſiſtere, &c. *dum.*
cũ Dei adiutorio, vt legẽ Dei ſpiritaliter merea
mur agnoſcere, &c. Et, Adhuc bonũ habemus
ſolatiũ, diuinarũ lectionem ſcripturarũ, quia ea
eſt nõ parua beatitudinis præcognitio, &c. ſpe
culũ, quo homo ſeipſũ, & qualis ſit, & quò ten-
dat, cõſideretur. Et modò cũ Euãgelica lectio le
geretur, audiuimus dicẽtẽ Dominũ, Venite be-
nedicti, &c. Matt. 25. Vt hãc ergò vocẽ deſide-
rabilẽ audire, & ab auditu malo poſſitis per Dei
gratiã liberari, totis virib⁹ Deo auxiliãte cõtẽdi
te lectionẽ diuinã in domibus veſtris frequen-
ter legere, & in eccleſia libẽter & obediẽter au-
dire. Sic Auguſtinus ad populũ in cõcionibus
Quadrageſimalib⁹. De tẽpore, Serm. 55. 56. 85.
91. 112. De ſanctis, Ser. 38. qui eſt 1. de anima-
bus fideliũ defunctorũ. Ad idẽ ſuos hortabatur
alter, ad Biblia inquã, diligẽter nõ in tẽplo tan
tum auſcultanda, ſed etiam domi in manus ſu- *Biblia domi*
menda. Merito malè audire, qui nec domi qui- *in manus ſu-*
dẽ hoc faciãt, quod Eunuchus in curru, Act. 8. *menda.*

Nec excuſat reſpõdentes,non ſum monachus, neque ſeculo renũciaui, mundanus ſum,vxorẽ habeo,liberos,& curam domus.Hoc illud,inquit, eſt quod omnia vna quadam quaſi peſte corrumpit, quòd ſcripturæ lectionem ad ſolos putatis monachos pertinere : quòd Euangelia nec attingitis quidem, tãtum abeſt vt penetrare iudicetis operæpretium. Hinc hodie ſurſum deorſum feruntur omnia,ea res hæreſes peperit,vitam corruptam inuexit,omnia miſcuit & confudit: cùm tantò vobis quàm illis magis ſit neceſſaria, & ſuſcipienda illinc remedia, quo plus mulieris,filiorum,ſeruorum curam agentes,& plura verſantes in medio, vel vxoribus cohabitantes,vel militiæ aſcripti, vel aliis implicati negotiis, quotidie vulnera capitis. Nec magis excuſat excuſantes, Non intelligo,nec intelligere valeo ſcripturæ profunditatem, nihil tale (ait) quod nunc plerique dicunt, dicebat Æthiops ille lingua Barbarus, mente philoſophus,tot licet negotiis diſtentus,ſed cogitabat potius diuinitus adiutum ſe iri,non contemptum,modò quod ſuum erat,afferret, ſtudium ſcilicet & diligentiam:quem &nos imitemur, cogitantes qualis fuerit domi verſans, & ſedẽs,qui vel in via,nec tempore profectionis ſuſtinuit ſine lectione manere, ſed & non intelligens legebat,nec à lectione deſtitit,multò minus poſtquam intellexit,ideóque citò cõſecutus eſt doctorem,&viæ ductorem miſſum à Deo Philippum.Lego,igitur inquies,ſed fru-

Aethiopis eunuchi ſtudiũ ſacrã ſcripturæ.

ſtra, non habẽs qui manu ducat, non adeſt Philippus. Sed ſpiritus qui eũ mouerat, adeſt. Quo modo poſſis intelligere, qui neque leuiter inſpicere velis? Sume librũ in manus, lege hiſtoriam omnẽ, quæ nota ſunt, memoria tene, quę obſcura, & minus manifeſta, frequenter percurre: Si nequiueris aſſiduitate lectionis inuenire, accede ad ſapientiorem, vade ad doctorẽ, communica cum iis quæ ſcripta ſunt, indica vehemens ſtudium: cum viderit Deus tantam animi te promptitudinem adhibere, non deſpiciet, ſed etſi null' homo te docuerit quod quęris, ipſe ſine dubio reſerabit. Nam fieri nõ poteſt, nõ poteſt inquam, fieri, vt quis ſine fructu diſcedat, qui aſſidua attentáque ſcripturarũ lectione fruatur. Ne neglexerimus ſalutem noſtram dilecti, Quæcunque ſcripta ſunt, ad doctrinam & correctionem ſcripta ſunt omnia, Rom. 15. 1. Cor. 10. Magna aduerſus peccatum munitio, ſcripturæ lectio, magnum barathrũ, profundum præcipitium, ignoratio: magna ſalutis perditio, diuinarum legum nihil ſcire, &c. Hæc & multò plura os illud aureum, in Geneſ. Homil. 21. 29. 35. & 2. in Matth. & concione 3. de Lazaro, tum clarius, tum expreſſius. Fortè petis, annè omnes arctari velim, ad ſcripturæ, ac proin ad ſciẽtię theologicæ ſtudium, in quo diuina diſcuntur, & explanantur mandata? Reſpondeo cum ſummo & theologo & pontifice Adriano VI. ſi quibus fortè recentiores plus placent, Equidem vti neminem arctare intẽdo,

Lectionis ſacræ aſſiduitas quàm vtilis.

Adrianus Traiectionũ

Laicis quatenus discenda sacra.

ita multò minus omnes excusare possum, cùm certissimum sit vnunquenque ad tantam diuinæ legis obligari notitiam, quanta possit actus suos, pro qualitate, conditione, statu personæ citra peccatum mortale dirigere. Et de pastoribus quidem, quos Dominus in ecclesiam suam vocauit ad statum oculi, quorum est aliorum conscientiis & saluti consulere, non video qui sine damnabili culpa, omissa diuinæ legis notitia, aliis intendant, relicto verbo, mensis ministrent, Act. 6. Sed sicut impietatis crimen est episcopo, neglecto diuini verbi studio solicitudines suscipere seculares, ita vnicuiq; laico peccatum, nisi inuicem sibi etiam in his quæ ad cõmunem vitæ vsum pertinent, operam fideliter dederint, can. Te quidem. & seq. 11. q. 1. Verba sunt Petri in ordinatione Clementis. Viderint ergò etiam laici, ne apud districtum iudicem censeantur oculos à proposito seu statuto declinare in terram, Psal. 16: dum pro temporaliũ facultatum aut honorũ quæstu, diuinis neglectis, humanis legibus ardentius inuigilant, studiáque diuina quàm humana remissius attendunt, tarius obseruant, minus liberè defendũt, siue in his quæ scire tenentur, quod indubitatũ est, siue in aliis, nisi vel victus necessitate, vel Reip. fauore, vel quia ibi plus valet ingenium, vel alia simili de causa, plus corporis quàm animæ pabulo, profanis quàm sacris scripturis pl⁹ intendant. Non inquam, video, quomodo Deũ salutaris eiusdem scripturæ inspiratorem, 2.

Tim.3.2.Petr.1. ſuper omnia diligant. Reſtat ergò vt omnes apprehendamus diſciplinam, ne quando iraſcatur Dominus, & pereamus de via iuſta, Pſal.2. Sic enim minatur alibi, Eò quòd appropinquat mihi populus hic ore, non corde, labiis, non præcordiis, ideo ecce addam, vt admirationem ei faciam, miraculo grandi & ſtupendo, peribit ſapientia à ſapientibus eius, intellectus prudentium eius, Eſa.29. Quam cęcitatis pœnam vniuerſa comitari mala idem antea teſtis eſt, propterea captiuus ductus eſt populus meus, quia non habuit (habere curauit) ſcientiam, nobiles eius interierunt fame, multitudo ſiti exaruit, dilatauit infernus animam ſuam, aperuit os ſuum abſque termino, deſcendunt ad eum populus, fortes eius, ſublimes, & glorioſi, incuruabitur homo, gloriabitur vir, oculi ſublimiũ deprimẽtur. Eſa.5. Et Oſe.4. Conticuit populus meus, eò quod non habuerit ſcientiã (excidetur, peribit, perdetur præ iuſtitia) quia tu repuliſti ſcientiam, ô ſacerdos. Nam nihil cõſequẽtius, quã quòd oculorũ, qui paſtores ſũt, obſcurationẽ comitetur, iuxta Pſ. 68. Rom.11. dorſi, qui populus eſt, incuruatio, error videlicet, & culpabilis ſubditorum impactio. Hæc dñs Traiecteñ. in Quolibetis 3. & 5. Quæſtionibus primis ſine argumẽtis. Et addit hinc doctori cuidã innominato viſum eſſe maiorem hominũ partẽ charitatis expertẽ viuere, ob non obſeruãtiam primi & maximi mãdati, de diligendo nimirum ex totis nobis & ſuper

Charitas cur tam inter homines refrixerit.

omnia Deo, Matth.22. Marc.12. in hoc quòd hominum ſtatuta multò quàm Dei verba fortius amant, &c. Huc ſpectabat Beda, citante Thomæ cathena, ſuper id, Luc.24. Et incipiens à Moſe, &c. hoc nobis in loco non vlla ſcripturam interpretandi, ſed gemina nos humiliandi neceſſitas incumbit, qui nec in ſcripturis, quantum oportet, edocti, nec ad implenda quæ diſcere fortè potuimus, quãtum decet, ſumus intenti. Nam ſi Moſes & omnes prophetæ Chriſtum locuti ſunt, & hunc per paſſionis anguſtias in gloriam ſuam intraturum, qua ratione ſe gloriantur eſſe Chriſtianos, qui iuxta virium ſuarum modulum, neque ſcripturas qualiter ad Chriſtum pertineãt, inueſtigare, neque ad gloriam, quam cum Chriſto habere cupiunt, per patientiam deſiderant attingere? Sed quid clarius, quàm quòd Paulus ſic hortatur ad Col. 3. Verbum Chriſti habitet in vobis (quibus autẽ vobis? iis qui ſunt Coloſſis, ſanctis & fidelibus fratribus in Chriſto, Col.1. quibus hanc inſcribit epiſtolam, non vt aliquot alias, epiſcopis, presbyteris, diaconis) Verbum ergo Chriſti abundanter habitet in vobis in omni ſapientia, docentes & commonentes vos inuicem. Vbi Scholia Hieronymo & Primaſio inſcripta, Et hîc oſtenditur laicos verbum Domini non ſolùm ſufficienter, ſed etiam abundanter habere debere, & ſe mutuò docere ac monere, &c. Sed quorſum tam multa? Equidem in patribus Orthodoxis non omnino nec indiligẽter, nec infœlici-

Laici verbũ Dei habeãt.

fœliciter per Dei gratiam verſatus ſum, quàm non potui nō eos ſemper mirari, quibus hodie tam peſtilens & capitale videtur, quod veteres contrà vt adeo ſalutare toties commendant, tam nunquam in ea fui ſententia, vt idiotæ aut mulierculæ, addo clerici etiam & monachi omnes omnia Biblia indifferenter legerent. Etenim quæ hodie eſt hominum atque tēporum malitia, quæ paulò ſuprà Chryſoſtomus in ſui temporis Eccleſiam ex ſcriptura non lecta, inuecta quæritur incommoda, eadem in hodiernam verè tempeſtatem inciderunt ex ſcriptura lecta quidem, ſed perperam, aut nō intellecta, hæreſes, ſchiſmata, rerum denique omnium & religionum confuſio & perturbatio, dū, quod & Hieronymus, tantus licet alioqui mulierum ad ſcripturæ ſtudium & lectionem hortator, ſcripturam tamen ad Paulinum ſtomachatur omnes ſibi paſſim vindicare. Hanc anus (inquit) garrula, delirus ſenex, ſophiſta verboſus, hanc vniuerſi præſumunt, lacerant, docent antequam diſcant, inter idiotas & mulierculas de ſacris literis philoſophantur. Et tutius quidem ac omnibus modis melius fuerat, populares ſalutem ſuam viua voce quàm lectione diſcere, nihil tamen etiam vetabat lectiuncula priuata, quod iidem qui antè patres admonent, ſacris ſe concionibus præparare, in Eccleſia quod domi prælegerant, audituros: Sed negare non poſſumus quin paſtoribus plurima ex parte ceſſantibus, greges ad mutos magiſtros aliter alij con-

fugerint, quidam quidẽ, vt cum Paulo ad Phil. 1. dicam, ex bona voluntate, seu intentione, adeóque charitate: quidam autem (quę plurima fortè pars est) ex contentione, inuidia, curiositate. Lamentabamur, vel potius hodiéque cum prophetis lamentamur, Adhæsit lingua lactentis ad palatum eius in siti, paruuli petierunt panem, & non erat qui frangeret eis, Thren. 4. & alter, Dormitauerunt pastores tui, consopiti sunt principes & fortes tui, dispersus est populus tuus super montes, non est qui congreget, non est obscura contritio tua, pessima est plaga tua, Nah. 1. Vbi Hieronymus, Quoniam nõ cessat diabolus, quoscunque ad dormiendum illexerit, consopire, excitat ita sermo diuinus, Surge qui dormis, & illuminabit te Christus, ad Eph. 5. In aduentu ergo Christi, & sermonis Dei, & doctrinæ Ecclesiasticæ, & consummationis Niniuæ speciosissimæ quondam meretricis, eleuabitur populus, & ibit ad mõtes scripturarũ, ibíque montes inueniet Mosem, prophetas, Apostolos, & Euangelistas, ad quales mõtes cum confugerit, & in huiuscemodi mõtium fuerit lectione versatus, si non inuenerit qui eum doceat, Messis enim multa, & operarij pauci, Matth. 9. Luc. 10. tũc & illius studium comprobabitur, quia cõfugerit ad montes, & magistrorum coarguetur desidia, Infert enim iuxta lxx. & non erat qui susciperet, Sequitur, Non est contritioni tuæ sanitas, sana licet esse videatur, tumet (erecta est præ superbia) plaga

tua. Nonnè videtur tum propheta, tum interpres, nostri temporis & pastorum silentium, ne dicam ignauiam, & populi antè cum eis consopiti, quasi è graui somno excitati studium, & ad scripturas tum audiendas, tū legendas hodiernam alacritatem prædicere, & quasi digito indicare? Sed peræquè non tacuit insolētium inde hominum, & scripturis abutētiū tumorem, nisi quæsito mox & adhibito remedio, insanabilem sitim certè alioqui, vel incendiū potius, nisi permultarum animarum ruina non restinguendum. Cùm igitur Biblia laicis omnia omnibus prostent, & permittente magis principe quàm probante liceant, doceat autē & scriptura & experientia literam sine viuificāte spiritu occidere, & nudam & simplicem lectionē plus interim afferre scādali quā salutis, remediū, vt sic dicam, remediorū fuerit, iuxta cōsiliū facultatis Parisiensis ad Erasmicas propositiones titulo XII. de hac materia, cōueniēs & morū ædificationi accōmoda explicatio ex Orthodoxorū cōmentariis excerpta, sacris literis apposita, Sic quoque vt pij, sobrij, humiles & precabūdi legerēt, & dociles, nec inde à crebra diuini verbi auditione auocarētur, aut prædicationes cō tēnerēt, paratiores propriū quisq; pastorē, aut doctores cōsulere, audire, & quæ min⁹ capiūt, discere, & de iis quæ in cōcionibus publicis audierint, modestè inter se ad morū correctionē, deuotionē, cōpunctionē conferre, quā aliter sacra profani tractare, hoc est, vel catholica in du

Biblia omnia laicis qua tenus licita & legenda.

bium reuocando disputare, vel in occultis conuenticulis immurmurare, vel coitionibus nocturnis, aut alioqui secretis interesse, aut etiam num præesse, prædicare, & id genus alia, super quibus ex occasione sacrorum in Gallicum sermonem conuersorum subnatis, eadem quę hodie subest, de causa, decretum Innocentij III. constitutum est: cuius fragmentum refertur, ca. Cum ex iniuncto. Extra. de hæreticis. Quæ interim dum magis optare licet quàm obtinere, & orare quàm sperare, vt ex non longa parecbasi minus quàm inopina regrediar, iuxta ea in II. ad Timotheũ digressione 17. de Christianæ pueritiæ disciplina notauimus, hic quoque velim & optauerim, vt omnes in Christo per baptisma renati sic à teneris annis Christianæ religionis elemẽta, ea in primis quæ fide (quam explicitam nostri Scholastici vocãt) creditu ad salutem necessaria sunt, perdiscant, vt iuxta Pauli doctrinam, eadem liberos, reliquámque familiam senes & anus, quantum opus & satis est, docere valeant, Inspiret Dominus CAROLO IX. Iam per eius gratiam iuueni, sed Regiæ planè indolis principi, Caroli Magni præcessoris hoc in regno sui, in religione tum conseruanda, tum propaganda, zelum, animum, successum, Quo apud nos regnante, Synodus Rhemensis Metropolitana canones aliquot ad totius Imperij Christiani correctionem statutos sic exorsa est, cap. I. Est de fidei ratione, vt vnusquisque iuxta intellectum suæ

Fides explicita.

Synodus Rhemensis.

capacitatis, Domino largiẽte, discat, intelligat, & operibus plenè obseruet. II. vt orationem quam D. N. Iesus Christus discipulos suos orare docuit, discãt, & sensu bene intelligant, quia nulli eam Christiano ignorare licet. Nec dubium quin idem de Symbolo & Decalogo sanxerint, vel certè senserint: Nam & inter huius Imp. constitutiones idem legimus, vt episcopi diligenter per paræcias presbyteros discutiant vt Missarum preces bene intelligant, psalmos dignè iuxta diuisiones versuum modulentur, Dominicam orationem intelligant, & omnibus intelligendam prædicẽt, quò vnusquisque sciat quid à Domino petat. Pueros non sinant libros catholicos legendo vel scribendo corrũpere, quia sæpe dum bene aliqui Deum rogare cupiunt, per inemendatos libros malè rogant. Per homines ergò (si opus fuerit) ætatis perfectæ cum omni scribi diligentia, & per singulas ciuitates diligenter inquiri, vt singula episcopia, & vtriusque sexus monasteria emendatam simul cum cantu haberent lectionem. Sed ad disciplinam domesticam, eámque senilem, atque adeo anilem, & sic ad literam Pauli redeamus.

Libri catholici non corrumpendi.

*

Adolescetulas, vt viros suos ament, filios suos diligant, prudentes, castas, sobrias, domus curam habentes, benignas, subditas viris suis, vt non blasphemetur verbum Dei.

Ostendit qualiter personas in ætate iuuenili existétes instituat, & prius quidem fœminas, mox qualiter & mares. Iuuenculas autem primùm, vt se habeant ad personas coniunctas, dein vt ad sei psas, postremò vt ad subiectos. Et quoniã hũc accusatiuum *Adolescentulas*, idem verbũ quod superiores duos, *senes* & *anus*, regere potest, hortare scilicet aut admone, vt hæc & illa faciant, vel loquere quæ decet eas, vt tales atque tales sint, vel oportet eas hæc quæ sequuntur, curare, præter ea quæ in 1. ad Timot. 5. notauimus, quã discretè, quámque circũspectè clerici maiores aut minores possint ac interim debeãt ex officio fœminas præsertim iuniores inuisere, alloqui, docere, addam ad idem, quod studio huc distuli ex Hieronymo ad vocabulum *sanos in dilectione*, hoc eodem capite. Timendum ne fortè nos & contraria dilectionis infirmitate superemur, & quo charitatis frigore Ammon in sorore etiam sua obriguit, 2. Reg. 13. aliquando tabescamus. Nonnunquam enim euenit, vt primùm à nobis in virginẽ aut quamlibet fœminam sancta sit dilectio, & cùm mollita mẽs fuerit in affectus, paulatim sanitas charitatis

languore pallescat, infirmari incipiat, diligentem ad extremam mortem ferat. Vnde Paulus cautè ac prudentert Timotheo præcipit, vt exhortetur adolescen ulas in omni castitate, 1. cap. 5. omnis autem castitas in carne, spiritu, & anima est, ne scandalizetur oculus, ne in pulchritudine vultus fœminei hęrentes pendeamus, ne blanda nos verba audire delectet, ne ad simulatos sermones mens prius dura marcescat. Caueant ergò tam iuuenes quàm senes, tam iuuenculæ quàm vetulæ, & omni diligentia cor suum custodiant, ne per sanitatem dilectionis morbus introeat charitatis, per amorem sanctum fiat non sancta dilectio, quæ illos pertrahat ad gehennam. Sed & Augustinus in colloquio cum mulieribus priuatim miscendo adeo cautus & rarus fuit, vt vel sanctimoniales literas occultè ab vllo accipere noluerit, Epistola 109. grauiter alioqui & ex præpositi arbitrio emendandas, citat Gratianus 12.q.1.ca. Non dicatis, nisi quòd ex fœminis mares facit, cum aliis ex regula scilicet eiusdem tertia idem & eodem modo citantibus. Literas autem opinor amoris vel notas, vel illices, vel arcanorum reuelatrices, aut alioqui suspectas, nam consolandi, docendi, & charitatis mutuò fouendæ, nihil vetat, vel ipsiusmet Augustini, & aliorum patrum, Hieronymi præcipuè exemplo, quorum non ad moniales modo, sed & ad viduas, & ad nuptas quoque tot extant omne genus scripta.

Mulierum charitas qualis esse debeat

Sed de huiusmodi literis nimium quàm pro litera præsenti. Et hunc ergò accusatiuum *Adolescentulas*, Græci omnes Latiníque quidam, & quidem melius, ad verbum σωφρονίζωσι referunt, vt intelligas mandari fœminis natu grandioribus, vt iuuenculas sobrias, pudicas, ac moderatas reddãt, Hieronymo, ad castitatem erudiãt, Ambrosio, simpliciter instituant, ad ea nimirũ quæ sequũtur, hoc est, quæ, quas, quid, siue quã prudentiam doceant. Quod & vertit Origenis Latinus interpres, fortè Hieronymus, Hom. 6. in Esaiam, suo quidem more scripturã torquẽtis, non tamen nihil ad hanc literam facientis, præsertim cùm anus quidam hic Ecclesiæ ministras acceperint, De iis (ait ergò) quæ constituuntur in Ecclesiis viduæ, Si sanctorum pedes lauit, inquit Paulus, 1. Tim. 5. quo autem modo vidua lauat sanctorum pedes, audi Paulum alibi constituentem viduis, & dicentem, Bene docentes, vt pudicas efficiant adolescentulas, lauantes sordes pedum, & hæ viduæ ecclesiastico honore dignæ sunt, quæcunque sanctorum pedes lauant sermone spiritalis doctrinæ, sanctorum verò non masculorum, sed mulierum, vt ad castitatem suadeant, non adolescentes, indecens quippe est vt mulier magistra viri fiat, nec id Paulus alibi permittit: sed *Adolescentulas*, hæc ille. Et has ergo Apostolus subiicit mulieribus ætate prouectis, de ætate enim simpliciter loquitur, non de filiabus, vt quælibet

Sanctorum pedes lauare

natu grandior, iuniorem quaſi filiam ſuam regat, moderetur, caſtiget, erudiat ac doceat, primùm caſtitatem, hæc enim omnia cum ſignificet σωφρονίζειν, poſtremum Hieronymus virginitati ad ſuſpicionem vſque fauens, legit, & exponit. Et quòd ſolius doctrinæ quæ domi traditur, participes Apoſtolus vetulas fecerit, manifeſtant quæ ſequuntur, *vt viros ſuos ament*, Ambroſio, quod idem eſt, viros ſuos diligere, non alienos, minimè omniũ mœchos, vel ideo dicit, ne ſi quæ tum continentes erãt, maritos ſuos non diligerent, aut etiam religionis prætextu relinquerent, hoc in cauſa foret, vt verbum Dei tanquam diſſidium prædicans, culparetur, & malè audiret prædicatio. Sic Hieronymi, Primaſij, & Theodoreti Scholia.

Digreſsio. 6.

Primùm igitur doceant domeſticorum bonorum omnium caput ac præcipuum fundamentum, coniugum inter ſe amorem ac per omnia conſenſum, nihil hoc magis neceſſariũ, nihil hac re maius aut melius, aut etiã vtilius, præſtat id nobilitati, opibus, & potentiæ, nam ſi hæc adfuerint, ſequuntur & alia bona, pax domus & proſperitas, facultatum quod ſatis erit, imò & abundantia, & nihil triſte continget, vt capite corpori cõnexo, & pacatis principibus mẽbris, ſana omnia, infirmitas nulla, ſic

Coniugum inter ſe conſenſus, domeſticorum bonorum caput

amãtib⁹ ſe inuicẽ cõiugib⁹, reliqua in pace ſũt, nulla ibi ſeditio aut diſſenſio. Ea quippe vis dilectionis, vbicunque fragrantiæ illius aſpirat odor, nihil illuc ingratum irrumpit: vt è contrario eis ab inuicem diſſentientibus, nihil pacificum aut ſalubre, nihil non triſte, ingratum, iniucundum, vbi coniugalis abeſt amor, cætera nutat familia, & quæcunque affluebãt, diffluũt, ac peſſum eunt. Sic optimè Græci. Eleganter Chryſoſtomus, ſeu quiſquis editionis ſecundæ autor eſt in Matth. Hom. 42. & 26. ex variis in eundem locis. Ecce ſi vir vxorem habeat, quomodo cognoſcitur plena eius dilectio? Si ea neminem viro ſuo ſapientiorem, fortiorẽ, formoſiorem reputarit, & ſi alter ſit ſapiẽtior, fortior, formoſior, non ea tamen id intelligere debet, aut coram eius oculis talis alter apparere. Perfecto enim amore vt & odio, nõ agnoſcitur rerum indicium, vt puta, Si quem perfectè oderis, qualiacũque apud eum fuerint, omnia tibi diſplicent, quæ dicit agitvè, verè licet bona, tibi tamen mala videbuntur. Sic & ſi quem perfectè ames, quæcunque apud eum ſunt, tibi placent, quæque loquitur facituè, mala licet, bona tamen tibi apparebunt. Ergo ſi quem alium videns vxor, aiat, quàm ſapiens vir! vtinam meus talis eſſet, iam eius amor minus habet de perfecto amore, & pro quanta parte aliquid amplius in altero quàm in ſuo viro laudauerit, tantò eius dilectio minor erit

Vxoris erga virum dilectio vt cognoſcatur.

Odij perfecti indicium.

ad virum ſuum. Tum hanc ſimilitudinem accommodat ad animæ Chriſtianæ erga ſponſum Chriſtum dilectionem, quem ſic diligere debet, vt nihil in mundo vel in tantum, vel amplius, quo enim plus aliquid aliud vel tantum amauerit, hoc Deum minus amaret. Et verò amor coniugialis, radius quidam eſt diuini inter Chriſtum & Eccleſiam amoris. Obiicit Hieronymus, Quæ doctrina eſt amare viros, cùm hoc in corde amantis, non in eloquio docentis conſtitutum ſit? Vult eas (inquit) amare viros ſuos caſtè, pudicam inter coniugatos dilectionem eſſe, Reliqua huius hîc, mox non omittam in verbo [Caſtas] Quos igitur naturali diligunt affectu, pudica etiam dilectione ament, & ſicut ſeipſas ament. Sunt enim vir & vxor vna caro, nedum vna anima, vt Pythagorea amicitia, ſed quod plus eſt, vnum corpus. Mulier ergo diligens corona eſt viro ſuo, Prouerbiorum duodecimo, & Eccleſiaſtici vigeſimoquinto, In tribus beneplacitum eſt ſpiritui meo, quæ coram Deo & hominibus probata ſunt, horum tertium eſt, vir & mulier bene conſentientes. Et ſanè cum inter omnia vel naturæ, vel iudicij, vel vtriuſque fœdera, nullum ſit arctius vel ſanctius coniugio, quod nimirum tantam omnium communionem, eámque perpetuam ſic inducit, ſic corpori corpus, animum animo connectit, vt è duobus hominibus videatur vnum reddere, præcipua eius pars eſt animorũ con-

Vir & vxor, vna caro, nedum vna anima.

iunctio, proinde qui corpora iungunt, animis diffidentes, si non in stupro, quod durius dixit Erasmus in Matrimonij institutione(è qua bonam eorum, quæ hîc præter literam dicturi sumus, partẽ excerpsimus, spinas vitãtes, botros carpentes) certè in contubernio verius viuunt, quàm in connubio, Quales qui libidinis aut honoris, aut opum gratia ineunt coniugium, aliter non inituri, hæc potius amãt quàm cõiuges. Non enim qui ex voluptate conuenerũt, sed qui secundum legem ex charitate consenserunt, sanctis cohabitare nuptiis dicuntur, ait Cyrillus lib. 2. cap. 88. ad id Ioan. 4. Christi ad Samaritanam, eius responsum probantis, quòd dixerit virum se non habere, quæ iam multis adhæserat, *& nunc quem habes, non est vir tuus*. Quales (vt id obiter dicam) in Lituania matronæ nobiles publicè more patrio concubinos vnum pluresvè permittentibus viris, & pro eorum facultate domi habent atque alunt, qui negligente marito matrimonij onera subeant, quos etiam connubij vocant adiutores. autor est Pius II. in Europa, cap. 26. & Scholiorũ in Antoniũ Panormitam li. 4. nota. 8. Munsterus in Lituania, lib. 4. Cosmographiæ. Ad Apostolum redeo, qui alibi præcipit vxoribus, vt viros timeant, vel magis reuereantur, Eph. 5. 1. Petr. 3. in timore, vel potius reuerentia (timor enim malus custos, nisi castus) castam conuersationem hic vt amẽt, Exempla vel poëtica vel historica studiosi norunt ex Valerij Max. de

Coniuges quomodo cõuenire debeant.

Lituaniæ matronæ nobiles.

Connubij adiutores.

amore coniugali,li.4.cap.6. Baptiſta Fulgoſo, eodẽ titul. Plutarchi & Bocatij claris mulierib. Franciſci Barbari de re vxoria libellis duobus. Eurydice Orphei, Andremache Hectoris, Alceſtis Admeti, Penelope Vlyſſis, Euadne Capanei, Hipermeſtra Lini, Laodamia Proteſilai, Artemiſia Mauſoli, Caſſandane Cyri, Armenia Tigranis, Cania Sinati, Teſta Polyxeni, Æmilia Scipionis, Hipiſicratea Mithridatis, Pãthea Abradalij, Iulia & Cornelia Pompeij, Stratonica Deiotari, Portia Bruti, Phila Demetrij, Triaria L. Vitellij, Paulina Senecæ, Annia & Valeria, Romanæ, Lacænæ, Myniades, Indicæ, & ſi quæ aliæ vel virorum ingenioſæ ſeruatrices, vel iis ſuperuiuere nolentes. Venio ad effectum peræquè vt naturalem, ſic & Chriſtianũ, *filios ſuos diligant*, hic probarem quod Aquinas notat dictum hic maritos amare, liberos diligere, quaſi ſit amor ad viros, ad filios dilectio, quia affectus ille feruentior, hic naturalior, niſi Paulo idem verbũ eſſet, φιλάνδρους καὶ φιλοτέκνους. Ambroſius quoque è cõtrario quàm vulgatus interpres, viros diligere, & idẽ cum Hieronymo, filios amare, verterunt. Et hoc igitur naturale eſt, & vnum oritur ex altero: qui enim radicem patrẽ diligit, qui non fructus quoque, ſiue ramos, liberos diligeret? Omni ergo ſolicitudine foueãt filios ſuos matresfamilias, & amẽt non amore tantùm carnali corpora nutriendo, ſed & quidem multò magis ſpirituali, animas bonis moribus informando, in diſciplina vti-

Diligere Amare.

que ac correptione Domini, Eph. 6. hos enim
Amor ineptꝰ & stultus. ita diligunt, si in Dei disciplina erudiunt, Quos
è contrario nolle contristare, docendo quæ
bona sunt, & libertatem peccandi tribuere, nõ
est amare, sed odisse, Qua in re Christianis in
oĩe est infœlix cum tota domo pater Heli,
Vxores suas aliis cedẽtes mariti. 1. Reg. 2. 3. 4. profanis Seleucus, qui Stratonicẽ
coniugem sibi charissimam Antiocho filio de-
pereunti, nouercam nupturam, hoc est, ince-
standam cedere non dubitauit, Plutarchus in
Demetrio, Sisselius de Successoribus Alexan-
dri, lib. & cap. 5. Valerius lib. 5. cap. 7. de Indul-
gentia parentum erga liberos. Cœlius lib. 11.
cap. 17. Artaxerxes Aspasiam vxorem filio Da-
rio cedere pollicitus, sed mox pœnitẽs. Cap. 8.
pater alius nobilis fœminæ in filio amorem
perditum cõcubitu meretricio restinxit. Quar-
tus quoque Patauinus filio hac licentia fasti-
dium veneris attulit, & libidinem exhausit,
Franc. Barb. lib. 1. cap. 5. Et apud Fulgosum eo-
Matres, filiorum quã par est amãtiores. dem titul. matres referuntur liberorum quàm
par sit amantiores, Antistia Pompeij vxor, &
quædam innominata Arantij coniux, in fabu-
lis Niobe, Hecuba, Auctolia, nimio pro-
pter liberos præmortuos luctu, sed & quę è
contrario propter sospites gaudio exanimatæ
Superstitiosi eidem Valerio, lib. 9. cap. 12. Liuio lib. 22. Gel-
lio lib. 3. cap. 15. & quotquot parentes dies to-
tos precari & immolare soliti, vt sui sibi liberi
superstites essent, superstitiosi ideo appellati,
Ciceroni lib. 2. de Natura Deorum, Lactantio

lib.4.cap.28.Et quantus ſit parentum erga liberos affectus, adhuc aliquot exemplis nobis conſtiterit.In bello Iudaico Matthias pontifex populo fidelis & charus à Simone Latronum principe cum tribus filiis interficiendus, non vitæ vſuram,ſed mortis celeritatem,naturæ ordinem,vt prius occideretur,precatus,ne filiorũ neces ſpectaret,nec eorum ſuperſtes eſſet funeribus, funus ipſe mox futurus,quod vel pietas exigebat,etiamſi non rogaret, non tamen impetrauit, nec ſuprema quidem liberis oſcula dare, nec in vltimo eos cõplexu ſuſcipere permiſſus,vt augeretur eius,hoc eſt, paternus dolor,nouiſſimus interfici iuſſus eſt,Ioſepho li.6. cap.15.Egeſippo lib.15.cap.22.Iuſſit ergo pater liberos ad mortem præire, exemplo conſtantiſſimæ Machabęorum matris, quæ apud eundem Ioſephum peculiari libello,& 2.Mach.7. morientes filios complectentes ſe inuicẽ fratres prius intuita,ſupra ſuorum ſe volutãs ſanguinem,

Matthiæ pontificis calamitas.

Machabæorum matris fortitudo.

Et renouans veteres per tot noua funera partus,
Natorum in mediis mox inuenienda ſepulcris.

imò tot triumphis,quot filiis lætabũda, nouiſſima nõ magis ad volũtatis Regię perſuaſionẽ, quã ad cruciat⁹ materni augmentũ ſeruata,prę-miſſa velut pignora nouiſſimo loco martyrij quoque morte ſubſecuta,tantò liberorũ amãtior,quãtò fuit Dei magis amans. Nõ abſimile omnino eſt,quod in clade Theſſalonicẽſi ſub Theodoſio maiore contigit. Mercator quidã

cum duobus filiis captus, & vt incolumes seruarentur, precabundus, seipsum ad necem obtulit, pretium præterea quantum auri haberet, militibus pollicitus, ab eis casum viri & calamitatem miseratis, alterum quem vellet, redimere iussus, cũ paterna pietas & natura in vtrũque respectaret, flens & lamentãs, vtrũ optaret, decernere non potuit: Sic animi ambiguus, & vtriusq; ex æquo amore victus, dum cunctatur, vtrunque miser perdidit militari ferro cæsum, Nicephor. lib. 12. cap. 40. post Sozomenũ li. 7. cap. 24. Non omittendus hic matrum propter Innocentes ab Herode cæsos ploratus & vlulatus mult⁹ & inconsolabilis, Mat. 2. Hier. 31. & irremediabiles lacrymæ Annæ filiũ absentem insolabiliter mœrentis. Aspectum (ait ad virum Tobiã seniorẽ) filij nostri in diuitiis deputassemus, vt quid amandauimus à nobis lumen oculorũ nostrorũ, baculũ, seu scipionem, senectutis nostræ, vitæ solatiũ, spem posteritatis? Tob. 10. Et hæc prolis spes scilicet ac successionis vel sola, vel præcipua debeat ad castum matrimoniũ inuitare: Et nunc (orabat Tobias iunior) Domine, tu scis quòd non libidinis causa vxorem duco, sed sola posteritatis dilectione, in qua benedicatur nomen tuum, Tob. 8. vt vel ipso statim matrimonij vocabulo taxentur, qui alio fine connubunt, quàm vt vxor facta mater, marito patris nomen conciliet, Et hinc enim veteres maluerũt matrimonium vocare quàm patrimonium, quoniam eandem quidem pro-

Mercatoris cuiusdam mira pietas.

Tobiæ senioris pietas in filium.

Tobiæ iunioris castitas.

uinciam gerunt maritus & vxor, ſed habet ſuā vterque functionem, nam domeſtica res eſt gignere, nutrire, educare, teneram ætatem inſtituere, & hæc peculiaris eſt matrisfamilias intra parietes priuatos adminiſtratio, maritus foris vel in foro, vel in Republica, vel negotiatione verſans, auget patrimonium, vxor parta ſeruat ac diſpenſat, domi (vt mox infrà Paulus ait) familiam curat, & liberos præſertim teneros, qui materno magis indigent ſolatio, quàm paterno, & quidē ante partum matribus onerosos, in partu doloroſos, poſt partum laborioſos, vnde legitima maris & fœminę coniunctio matrimonium magis nuncupetur, quàm patrimonium, in Cap. Ex literis. de conuerſione infidelium, Extra. Sed de hoc nuptiarū fine nos plura ad id. 1. Tim. 4. [prohibentes nubere] & 5. [filios procreare]. Hîc addemus quæ tum vel non occurrerant, vel exciderant. Ecquo ergò modo matrimonium iuxta propriam & exactā eius rationem extat vel inter effœtos ſenio, vel inter deploratæ ſterilitatis homines? Etenim hodiéque non deſunt, qui ſcientes ducunt ſteriles, modò bene dotatas, non ducturi, ſi parituras ſcirent, nec vt rem habeant, ſed dotē auferant, & ſibi mutuò inſidiantur, puella tenera ducitur à ſeptuagenario, ita cum patēte magis, quā cū viro dormitura, quódque etiam multò abſurdius eſt, ſexagenaria nubit iuuēculo, quaſi ſic à filio potius quā marito ineunda. Fœda ſanè vtrinq; ſpecies, ſed poſterior multò fœdior,

Sterilium & effœtorū matrimonia.

Nam ſenex quidem ex puella pater, non item anus ex iuuene mater eſſe poteſt: adeo vt talibus Lex Papia (citante prẹter teſtes à nobis ibi citatos, Seneca in libris moralis Philoſophię, hodie non extantibus, Lactãtio, li. 1. cap. 16.) Fibulã impoſuerit, ad coërcenda ſcilicet eorum genitalia. Sed hanc à profanis principibus impoſitam Chriſtiani ſuſtulerunt, & quæ eſt humana tum infirmitas, tum incontinentia, hoc coniugiorum genus excuſat, non prorſus reiicit, adhibita diſtinctione finium, principalis & ſecundarij, Cuiuſmodi eſt obſequiorum mutuorum commoditas. Atqui vbi non ſubeſt finis primarius, qui locus ſecundario eſſe poteſt? Quis enim contractus, ſi vel vbi ſic dicitur, Capio te in meum meamvè, hoc animo vt nè mihi liberos generes? Sed matrimonium etiam ſanè ſit, quod conciliarint aliæ cauſæ, non honeſtæ modò, vt inimicorum reconciliatio, pacis redintegratio, ſolatium & ſubſtentatio: ſed etiã inhoneſtæ, libido, voluptas: vel certè minus honeſtæ; pulchritudo, quanquam & hæc Dei donum, ſed plerunque fallax gratia, vana pulchritudo, Prou. 31. Finiat hoc propoſitum S. Monica magni Aug. filij mater, & Patritij viri vxor amantiſſima, vtrunque Chriſto lucrata, Confeſſ. lib. 3. cap. 11. 12. vt ille filius eius lacrymarũ diceretur, lib. 5. cap. 7. 9. lib. 6. cap. 1. li. 9. cap. 5. Poſidius in eius vita ca. 2. Quæſtus itẽ lucrum, diuitiæ, vt conſentiũt doctores in 4. Diſt. 30. tanta ſacramenti vis eſt, vt nec finis id non

Legis Papia fibula.

Monica diui Augustini mater.

bonus, nec mala vita, nec intentio peruersa cō-taminent. At distinctione sequenti Augustinus ex libro de bono coniugali cap. 5. Sicut cū mas & fœmina soluti, propter incontinentiam solius concubitus causa copulantur, hac tamen fide media, vt neuter cum alio id faciat, prolis tamen generationem, non ea licet causa coniuncti, non sic vitauerint, vt filios vel sibi nasci nolint, vel etiam opere aliquo malo ne nascātur, agant, vt talium (inquam) hominū vsque, inter se placitum, posse quidem fortasse appellari connubium scribit, Ita si vel vtrunq;, vel vnum horum desit, ingenuè fatetur nō inuenire se, quemadmodum has nuptias appellare possimus. Certè non aliunde vel sæpius, vel acrius idem Manichæos flagellauit, quàm quia hoc in coniugio maximè detestarentur, quòd filij procreantur; ita illi suos auditores, dum cauerent ne fœminæ, quibus miscebantur, cō-ciperent, etiam vxorum adulteros faciebant. Ducunt enim (ait) eas ex lege matrimonii TABVLIS proclamātibus, LIBERORVM procreandorum causa, ad explendam autem tantū libidinem, fœminis impudica coniunctione miscentur, filios inuiti suscipiunt, propter quod SOLVM coniugia copulanda sunt: hoc autem de nuptiis ablato, vnde sunt nuptiæ, mariti erunt turpiter amatores, meretrices vxores, thalami fornices, soceri lenones. Vxores enim ij non ad matrimonij fidem, sed ad concupiscentiæ crimen, habendas

Coniugia propter prolē solum copulanda.

censebant,cùm matrimonium cõtrà ex eo appellatum sit,quòd nõ ob aliud fœmina debeat nubere,quàm vt mater fiat. Lex enim æterna, id est,creatoris omnium voluntas, conseruando naturali ordini consulens, non vt satiandæ libidini seruiatur, sed vt saluti generis prospiciatur, ad prolem tantummodò propagandã, mortalis carnis delectationẽ dominatu rationis relaxari siuit:ij è cõtrario,prolem ante omnia deuitari à concumbentibus iubebant, & vnam(præcipuam) nuptialis conuentionis honestatem,vt mares & fœminæ liberorum procreãdorũ causa copularẽtur, hoc crimẽ maximum reputabant, eum præcipuè concubitum detestantes,qui solus honestus & coniugalis, quem matrimoniales quoque TABVLÆ præ se gerunt, liberorum inquàm causa, ita non tã concumbere,quàm nubere prohibentes:Concumbitur enim etiam causa libidinum,nubitur autẽ,non nisi filiorum. Propagationis autem concubitum,qui solus propriè nuptialis est,vehementius ij accusabant, meretricum scilicet more,quæ dant operã ne concipiant, vt ab officio pariẽdi liberæ,libidini seruiant. Hæc passim contra Manich. & Faust.li.15.19.22.30.ca. 7.26.30.&.50.6.Secundinum,cap.21.& contra Pelagium & Cælest.lib.1.2.ca.38.4.toties vnũ matrimonij finem faciẽs, generationis officiũ, non tamen tam vnum,quàm primarium: est enim & finis secundarius,intemperãtiæ remedium.Tertium item adiicit bonum coniugale,

Nuptiæ quare institutæ.

Meretrices concipere nolunt.

Bonum coniugale.

lib.de hoc bono, cap. 3. naturalem in diuerso sexu societatem; alioqui non iam diceretur cõiugiũ in senib9, pręsertim si vel amisissent filios, vel minimè genuissent. Nũc verò in bono licet annoso cõiugio & si emarcuit ardor ętatis inter masculum & fœminam, viget tamẽ ordo charitatis inter maritum & vxorem, si seruatur fides honoris & obsequiorum inuicem debitorum ab alterutro sexu, etiam languescentibus & propè cadauerinis vtrinque membris. At ego de talibus matrimoniis non loquor. Nihil enim æquius, quàm vt qui vnà sunt iuuenati, vnà quoque consenescant. Sed nunc mihi res est aduersum eos, qui primùm connubunt, vtnè congenerent, vetulas præsertim, quarum ætas geniturę tantum, non etiam luxuriæ modum fecerit, vt cum Messalina lassentur magis, quàm satientur. Quanquam & superiores illi quantò plus honestè cum Sara inuicem excusarent, postquàm consenuimus, voluptati operam dabimus? Gene. 18. Et hæc quidem magis fortè ad parentes τεκνογόνους, 1. Tim. 5. quàm ad φιλοτέκνους, sed præterquàm quòd si affectus consequentes sunt, illic nobis omissa, hîc, loco, credo, non alieno sarta sunt. Quæ igitur hodie matrimonia vetulę subantes, nec aliquid minus quàm fœtificare vel volentes vel sperantes, & auari viri tales bulgas ad ditescendum, aut quiduis potius quàm ad prolis propagationem, contrahunt, meritò, sanè populi salibus & dicteriis flagellantur.

Vetula genitura modum faciunt, non luxuria.

Quos euehit optima summi
(ait Iuuenalis Satyra.3.)
Nunc via processus, vetulæ vesica beatæ,
Qui sectãtur anus. ô quantum cogit egestas! Martial. lib.11. Epigrammate 88. Quid, ait Seneca (citãte ad finem lib.1. in Iouinianũ Hieronymo) de viris pauperibus dicam, quorum in nomẽ mariti, ad eludendas leges contra cælibes latas, pars magna cõducitur? quomodo potest regere mores, præcipere castitatem, mariti autoritatem tenere, qui nupsit? His certè non nubit mulier, sed ipsi nubunt mulieri, serui matronarum magis quàm mariti.
Vxorem quare locupletem ducere nolim,
Quæritis? vxori nubere nolo meæ. ait idẽ qui paulò antè poëta li.8. Epigr.12. Talis inducitur Chremes in Phormione Terentiana, Facessat igitur calumnia, Hîc verũ appello matrimoniũ, quod non tantum legibus ratum est, aut moribus, sed veris quoque conglutinatur affectibus. Nõ verò qualibus conuenientes maritos nomine tenus ex Seneca paulò antè Hieronymus vocat, maritos etiam negat Augustinus, qui sunt maritorum indigni nomine: Quales qui non tantùm non propagandæ prolis causa concũbunt, sed huius quoque libidinis causa, prolis propagationi malo vel opere vel voto obsistũt: Qui hoc (ait) faciunt, quamuis vocentur, coniuges non sunt, nec vllam nuptiarum retinent veritatem; sed honestum nomen velandæ turpitudini obtendunt, quæ occulta manifestæ

Matrimoniũ verum.

Mariti nomine tenus

crudelitatis conuincitur,cùm aut ſterilitatis venena procurant,aut fœtus conceptos intra viſcera extinguunt, aut fundunt, volentes prius interire quàm viuere,aut in vtero iam viuentes occidunt antequam naſcantur, in lucem etiam claram tenebroſa proditur iniquitas & libido, quando eouſque progrediuntur, vt exponant filios qui naſcuntur inuitis, oderunt enim nutrire vel habere,quos gignere metuebãt. Prorſus(inquit) ſi ambo tales ſunt, coniuges non ſunt.Et ſi ab initio tales fuerũt,non ſibi per cõnubium ſed per ſtuprum potius conuenerunt. Si autem non ambo tales ſunt, audeo dicere, aut illa eſt quodammodo meretrix mariti, aut hic adulter vxoris.Hæc ad Valerium, de Nuptiis,lib.1.cap.15.Et cap.17.In nuptiis ergo bona nuptialia diligantur, Proles, non vt naſcatur tãtùm,ſed & renaſcatur,naſcitur enim ad pœnam,niſi renaſcatur ad vitam.Fides,non tantũ qualem habent inter ſe etiam infideles carnẽ zelantes,Quis enim vir quanlibet impius vult adulteram vxorem:aut quæ mulier quanlibet impia vult adulterũ virum? hoc in connubio bonum eſt naturale quidem, carnale tamen: Sed Chriſti membrum coniugis adulteriũ coniugi debet timere,non ſibi,ſed à Chriſto ſeparare fidei præmium,quam exhibet coniugi.Sacramentũ verò etiam ſterile coniugiũ tenet iure pietatis,iam fœcũditatis ſpe amiſſa, propter quam coniuncti fuerant. Habes quo ſenſu ſit

Nuptiarum adulterinarũ velamen, & mala.

Bona nuptialia.

aut non ſit inter ſenes aut ſteriles connubium. Verè tamen per me contra hanc licet, quando ea non reſcindit Eccleſia, quæ tam alioqui multa tolerat, ſed & legibus quoq; rata ſunt, equidem non reiecero, non tamen nihil cum Manichæis (hoc eſt, vt hæreticorum, ſic maritorũ impuriſſimis) ſimile faciunt, licet non ſimili de cauſa: Illi quidem ob multiplicem hęreſim, hi propter malum nec vnum, nec ſimplex, auaritiam nimirum, Idololatriam Paulo nõ ſemel vocatam, Eph. 5. Col. 3. verè ac rectè, non temerè nec hyperbolicè ſic vocatam, interprete ſanctiſſimo viro Chryſoſtomo, Homil. 64. ſuper Ioannem. 7. ad Rom. 18. ad Epheſ. 20. & 25. ad Hebr. vt quibus, viro quidem aurum & argentum, vxori venter idolum, imò Deus ſit, Phil. 3. Redeamus ergò ad Pauli literam, hoc eſt, ad amicitiam tum coniugalem, tum maternam, & vt ita loquar, filialem, de qua ſic Eraſmus vbi ſuprà, vtinam tam innoxiè ibi reliqua, Iam & liberi (ait) communes ſi contingant, adamantinis vinculis aſtringunt coniugum inter ſe beneuolentiam, quo enim chariores illi his erũt, & maiorẽ in illos pietatis affectũ hi gerẽt, hoc min⁹ offẽſarũ inter hos coaleſcet: Qui ſolo ductu naturę viuebãt, liberos appellarũt pignora, quaſi ad cõfirmationẽ cõtract⁹ aut fœderis. In quẽ vſum & obſides à principibus, quos habẽt chariſſimos, dãtur & ſumũtur, in quos ſæuitur interdum, ſi fides alterutrius eluſerit. At natura quantò ſanctiora pignora cõmenta eſt, cùm

Eraſmus.

Filij quare appellati pignora.

vxor gignit marito, vterque alteri dat obſidem in quo ſpiret vterque, veluti duobus in vnum conflatis, quod vtrique ſit charius quā ipſe ſibi: hac arte maritum vxori, ac viciſſim vxorē marito dedit obſidem, vt iam diſtrahi nec velint propter inſitam erga liberos charitatem, nec poſſint, quòd liberorum poſſeſſio ſit indiuiſibilis. Verba diuertentium ſunt, Tua tibi habe, at cùm ventum erit ad liberos, cui dices, Tua tibi habe? hîc neuter ſua ſibi habere poterit, niſi ſimul habeatis, quod ambobus ex æquo cōmune eſt. Et hîc contemplari licet miram naturæ ſolicitudinem, ſimul in eodem duos vel vultu pingentis, vel corpuſculo repræſentantis. Illic agnoſcit vxoris imaginem maritus, & mariti ſimulacrum vxor, interdum relucet aliquod auitæ figuræ veſtigium, interdum aut propatruū aut proamitam expreſſam dicas, quo pluribus argumentis tibi commendaretur pietatis erga liberos affectus. Proinde qui ad hunc naturæ affectum obſurduerunt, homines eſſe, nedum Chriſtiani deſierunt, infra brutorum naturam degenerantes, vltra feritatem efferati. Et hanc eſſe cauſam puto, quòd nullum extet ſpeciale præceptum, quo parentes iubeantur filios diligere, vt nemo ſeipſum iubetur diligere. hanc legem ſic inſculpſit intimis omniū affectibus natura, vt ſuperuacanea videatur ſcripta lex, præſertim humana: Id interim mirū, nuſquam extare plura officiorū exempla, quàm vbi nulla lex eſt officium exigens; hiſtorici cōmemo-

Diuertentiū verba.

Similitudo filiorum cum patre aut matre, &c.

Filios diligere tur nuſquam præceptum parentibus.

rant amicorum paria non ita multa, cæterùm vita mortalium scatet exemplis Patrum, quos non puduit suæ vitæ iactura liberorum vitam redimere. De Ænea legis 1. Æneidos, *Omnis in Ascanio chari stat cura parentis*. Clamat Esa. 49. Dominus, Nunquid obliuisci potest mulier infantem suum, vt non misereatur filij vteri sui? Sed væ malitiæ mortalium. Inueniuntur inter Christianos, quæ recens æditos infantes exponunt aut iugulant, quæ cientes abortum, necāt etiam nondū natos. Sed hinc facessant portēta verius, quàm exēpla. Ergo si liberi contingunt, habetis obsides mutuæ charitatis, Sin minus, non est orbitas vbi viuit charitas, Sic enim Helcana consolabatur Annam vxorem, 1. Reg. 1. Cur affligitur cor tuum? Nunquid non ego melior tibi sum, quàm decem filij? Hęc ille. Porrò quod sub initio huius dixit, non vt officiosus esse potest, qui vult, ita potest & liberos sibi dare, Da mihi (aiebat maritò Rachel) liberos, alioqui moriar, Cui subiratus Iacob respondit, Num pro Deo ego sum, qui priuauit te fructu vētris tui? Gene. 30. Sunt igitur & τεκνογονία, & φιλοτεκνία Dei haud dubiè magna charismata. Qualiter ergò se matresfamilias habeāt ad maritos & liberos, hactenus dictum, prosequitur Paulus qualiter ad seipsas habere debeant: & tria dicit, quo ad totidē animæ facultates: quātùm ergò ad rationem, *prudentes*, σώφρονας, Hieronymo pudicas, Ambrosio vtrunq;, sed omisso tertio vocabulo, *sobrias*, sed quia sequitur

Patrum pietas in filios.

ἁγνὰς, castas, siue puras, melius hîc quadrat, vt magis necessarium, quia earum tum sexus, tum ætas, hoc est, iuuentus, contraria est prudentię, *prudentes*, supple esse, mentis intelligentia, vt licet corpore sint adolescentes, per prudētiæ tamen acumen bene callētes sint in gubernatione domus ac familiæ. Tribuunt & philosophi muliebri sexui solertiam, hoc est, dexteritatem quandam in consiliis extemporariis, quòd multa cogitatione negentur proficere, quēadmodum viri, quibus vehemens affectus nonnunquam excutit iudiciū: Sed & in rebus seriis habent illæ consilia interim mascula, nedum in leuioribus, quæ sunt matronalis prouinciæ, verùm vt tales contingant non est procis in manu, sed à Deo, coniugij, vt autore, sic prosperatore, petendum est. Nam domus & diuitiæ dātur à parētibus, à Domino autem propriè vxor prudens, Prou. 19. Quem quidem locum Ambrosius, seruata Græca emphasi, sic vertit, Domum & facultates distribuunt parentes liberis, cæterùm à Deo ἁρμόζεται, adaptatur vxor viro, quo verbo vtitur Paulus 2. Cor. 11. Despōdi vos vni viro ἡρμοσάμην, nec enim potest fœlix esse cōiugiū, vbi nō est harmonia, quæ nascitur similitudine morū & ingeniorū, ac mutuis obsequiis, quibus potissimū rebus gignitur alitúrque concordia. Triste iugū, vbi animorum dissidium, inamabilis cantio, quæ non habet harmoniā. Rursus Salomon, Qui inuenit mulierē bonā, inuenit bonū, Prou. 18. bonū dixit pro in

Solertia muliebris.

Concordia coniugalis.

ſigni bono, ac veluti mũdo bonorum. Græcus interpres vertit χάριτας, id eſt gratias, bonorum copiam multitudinis numero exprimens. & hauriet iucunditatem à Domino. Confirmat

Vxor bona à deo datur.

Syrach, Pars bona, mulier bona, in parte bona timentium Deum, dabitur viro pro factis bonis, Eccli. 26. Cui ergo contigit vxor prudẽs atque bona, bonam partem ſortitus eſt, ea pars non temerè datur quibuſlibet, ſed Deum timẽtibus, quíque ſibi benefactis eũ reddidere propicium. Item,

Vxor mala.

Sapiens mulier ædificat domum ſuam, inſipiẽs extructam quoque manibus deſtruit, Prou. 14. & luſtratis omnibus quæ ſub cælo ſunt, comperit amariorem morte mulierem, Eccl. 7. qui tenet aut ſibi adiungit talem, quaſi qui apprehẽderit ſcorpionem. Eccli. 26. Si res tam acerba eſt vxor mala, inſipiens, cogita quàm ingens Dei donum ſit mulier ſapiens & bona. Si per tuam ergò incuriam contigit infœlix matrimonium, agnoſce culpam, & memento patienter malum ferre, quod ipſe tuo iumento accerſiſti: ſi citra culpam, tolera, quia ſic Domino viſũ ob cauſas occultas, qui te melius, nouit quid expedit ſaluti tuæ: Sin fœlix obtigit, ne tribuas humanæ prudentiæ, ſed agnoſce iuxta ſuperiorem doctrinam, eam hilaritatem tibi profectam à Domino, huic igitur tuarum nuptiarum auſpici gratias agito, Sic ſalubriter Eraſmus. Sequitur in Paulo, quantum ad

Caſtitas cõiugalis.

vim concupiſcibilem, *Caſtas* coniugali caſtitate, corporis continentia, vt contra quam magis

in ætate florenti pugnet inimicus, cuius virtus omnis contra fœminas, in vmbilico vētris est, Iob. 40. Et corpore ergò & mente puras se præstent, & ab aliorum etiam appetitu, nedū concubitu abstineant. Quin mutuus corporū contactus, qui vitari nequit, debet esse castissimus, ad prolem quoque gignendam rarus congressus vtilior quàm assiduus, & remediū paratum est inuincibili naturæ infirmitati, non peruersæ libidini. Naturæ vsus certis terminis circunscribitur, luxus & libido fertur in immensum. Sit igitur coniugii vsus verecundus, & quantū licet, virginitati simillimus, vt cum pudore & verecundia, & quasi necessitate sexus, reddat vxor potius viro debitum, quàm exigat. Opera liberorum ante Dei oculos (quod hîc sanctissimè monet Hieronymus) perpetrare se credant, ita erubescent secretum etiam cubile, noctium tenebras, clausum cubiculum, cùm omnia patere Dei oculis cogitarint. Quātò (quod ait Augustinus de bono coniugali, cap. 3.) meliores, tantò maturius à cōmixtione carnis suæ pari consensu, se continere cœpturi. (Sed de hoc nos amplissimè lib. 5. de Cōtinentia.) Animorum enim ritè coniugatorum tantò syncerior quantò probatior, & tantò securior, quantò placidior castitas perseuerat, vt merito ibidē cap. 5. indignetur matronis iure suo intemperantius vtentibus, & viros plerunque continere cupientes, ad reddendum carnale debitū cogentibus, non desiderio prolis, sed ardore con-

Debitū coniugale magis vxor reddat quàm exigat

cupiſcentiæ, in quarum tamen nuptiis bonum eſt hoc ipſum quòd nuptæ ſunt, & ad hoc nuptæ, vt concupiſcentia ad legitimum vinculum non deformis & diſſoluta fluitet, habens de ſei pſa irrefrenabilem carnis infirmitatem, & progreſſum immoderatè coeũdi, de nuptiis indiſſolubilem fidei ſocietatem, & modũ caſtè procreandi. Etſi enim turpe eſt libidinoſo vti velle marito, honeſtũ tamen eſt nolle miſceri niſi

Hieronymus taxatus.

marito. Adeóq; caſtitas eſt, quod Hieronymus non ſine ſuſpicione, nec ſine temporis ſui clericorum calumnia ſcripſit Gerontiæ, in eo laudabiles qui renubunt, viduas quidem, quòd vni viro ſint proſtitutæ, non pluribus, viros autem; quòd cum vna muliere magis volutentur, quã

Eraſmus taxatus.

cum pluribus. Quem ſecutus Eraſm⁹, peræquè parum, iudicio quidem meo, reuerẽter ſcripſit in virginis & martyris comparatione, mundi virgines, dũ nubunt, ætatis florem marito proſtituere. Mirum ſi alibi vſquam apud bonũ autorem hoc vocabulum in partem niſi malam accipiatur. Et caſtæ igitur matrisfamilias eſt, debitum reddere magis quàm exigere, & viro reddere, non officij tantum, ſed remedij gratia. Lacæna quodam interrogante num adhuc ad virum acceſſiſſet, Non ego (inquit) ſed ipſe ad

Virũ mulier ne prouocet.

Zenobiæ Palmyræorum reginæ pudicitia.

me. Hoc Plutarchi præcepto connubiali 18. in matrona eſſe debet, vt neque rem vitet, nec ægreferat incipiente marito, nec prior tẽtet, hoc impudentis, ne dicam meretricis, illud faſtuoſæ, nec virũ amãtis. Rara ſana mulier Zenobia

Palmyræorum regina, quæ Trebellio Pollioni nec virum quidem suũ nouit, nisi tentatis conceptionibus, nam cùm semel concubuisset, expectatis menstruis continebat se, si prægnans esset, sin minus, iterum potestatem quærendis liberis dabat, longè dissimilis Iuliæ Augusti filiæ, quæ nisi naue plena nunquam vectorẽ tollebat, Semproniæ Salustio in Catilina, libidine sic accensæ, vt sæpius viros peteret, quã peteretur, aut etiam Saüli vxori, virum vltrò rapienti, 1. Reg. 20. Negauit poëta vllam negare, si fortè minus daret, & castam esse, quam nemo rogarit. Dixit alter partes rogantis acturã, si conueniret maribus non antè rogare. Vtriusque carmen plus satis notum. Dixit & in Clio Herodotus, mulierem cum tunica simul & pudorem exuere. Dixit item quædam Macedoni Philippo mulier, Lucerna sublata vel extincta, omnem mulierem eandem esse, nihil inter eas interesse. Quid hi sibi volunt scriptores, quàm omnes homines, se verò in primis, scortorum esse natos, ac proinde nothos? Non igitur rectè illi, nisi fortè de vulgo mulierum, vel meretricum potius. Contrà enim modesta, cùm vestem exuit, pudorem induit, summúsque tum pudor, tum amor mutuo sese testimonio argumentóque indicant, nuptam enim decet remoto lumine non cuiusque mulieris similem esse, sed tum maximè modestiam, moderationem, & amorem erga virum præ se ferre, ac se illius esse propriam ostendere. Plu-

Iulia Augusti filia impudicitia.

Mulieres impudica.

Nocturnus pudor.

tarchus præcepto 9. & 48. Quid quòd noctu prorsus enûdari vetat Hesiodus? quoniam & Deorum (ait) immortalium noctes etiã sunt. Pudorem igitur omni loco ac tempore tueantur, vt vel per tenebras marito moratæ videantur. Sic enim res in matronis bene institutis, vt cùm tuniculam vel intimam posuerint, tũ maximè sibi matronalem sumant verecundiam, & luce remota vel restincta, reuerentius agant cum maritis, cogitantes se tum maximè in eorum esse potestate. Nec verò maritus putare debet, thalami locum nequitiæ consecratum, sed modestiæ potius ac pudicitiæ templũ. Stultissimè quidam vxori, amasius tamen magis quàm maritus, *Lucretia toto*

Sis licet vsque die, Thaida nocte volo. Hoc est, amicam potius quàm coniugem. Grauissimè cõtrà Plutarchus præcepto vltimo, Maritus (ait) nihil minus vxorem vereri debet, quàm si thalamus officina modestiæ non intemperantiæ sit futurus: Qui enim voluptatib⁹ fruitur, à quibus eam coërcet, nil ab eo differt, qui vxorem cum hostibus pugnare iubet, quibus seipse dedidit. Commodus Imp. apud Spartianum, vxori de extrariis voluptatibus cõquerenti, respondet, vxorem dignitatis esse nomen, non voluptatis, imò & voluptatis, Cõmode, sed tui dissimilibus maritis, hoc est, pudicis, qui cupiditatem non vt tu, per alias exercent. Et huius igitur permissæ castæque voluptatis conscius lectulus, sit idem precum viro cum vxore communium

Noctes etiã deorum sunt

Thalamus officina modestiæ.

Vxor, dignitatis nomen.

Lectulus coniugalis.

munium, serò, cùm cubitum itur, mane, cũ surgitur, etiam conscius. Immaculatũs lectulus, Hebr. 13. Et habet ille quidem cõtactus corporum crassius quiddam, parúmque rebus spiritalibus congruens, propter quod Paulus optabat omnes suiipsius vt similes essent, hoc est, continentes, 1. Cor. 7. sed exigere non audebat, ne infirmis occasionem grauioris ruinæ daret, Ius enim coniugii perpetuũ est, relaxatio iuris conceditur, non imperatur, Secundum indulgentiam dico (ait) non impero: proinde quotidianæ quidem fidelium preces non interrumpũt, nec impediunt cõiugii vsum, Sic enim cũ quotidie orandum sit, & omni die de Deo meditãdum, nullo die coniugio seruiendum foret. At commodum esset & congruum, quoties vel tẽpus vel animus ad purius & magis seriò orandum hortatur, id temporis ex consensu & condicto continere, vt quibus diebus Ecclesia vel nuptias celebrare vetat, vel Eucharistiam iubet sumere, vel ieiũnia, publicasuè litanias indicit, vel cùm festi dies ad similem inuitant puritatem. Quanquam id quoque volentibus magis permittitur, quàm præcipitur, propter carnis humanæ lubricum. Imbecilles ergò diuinam opem implorent, vt iis largiatur cõtinentiam, vel temporaneam. Quibus autem tantus Dei dono profectus obtigit, vt coniunctionem corporum, prolis modò gratia, expetant, his abundè multùm temporis superenit ad orationes, lectiones, ieiunia, cõciones audiẽdas, reliquáq;

Corporum contactus in coniugio.

Continentia quando maximè coniugibus obseruanda.

Continentia quàm multa tempora destinata.

ſacra, quod in proximam Pauli literam adnotauit inter veteres Ambroſius, Si enim filiorũ (ait) creandorum cauſa ducitur vxor, non multum tempus cõceſſum videtur ad ipſum vſum, quia & dies feſti, & purgationis, & conceptus partúſque ratio, iuxta legem (Leuit. 12.) ceſſari temporibus his debere demonſtrant, hîc verò proinde cùm erit vxor grauida, quieſcetur à cõgreſſu, rurſus à partu, diebus quibus purgatur, quod etiam continendi tempus extendit Gregorius 1. quæſtione 10. ad Auguſtinum Anglorum epiſcopum. & in ca. Ad eius. Diſt. 5. donec infans ablactetur. At in menſtrui liquoris profluuio neceſſitas magis quàm religio præſcripſit à congreſſu temperandum, vetuit id Deus, lege capitali lata, Leuit. 20. hodie ſublata pœnę ſeueritate, naturæ ratio tantũ habere momenti debet apud Chriſtianos, vt eo tempore moleſtus ne ſit vxori vir, & huic quod petere non decet, petenti ea modeſtè excuſet. Sed nos de iis rebus abundè in libris de continentia & abſtinentia, ſi quando Dominus edere dederit.

Menſtruatæ non commiſcendum.

Sunt autem, quod vbi ſuprà proſequitur Auguſtinus, cap. 6. viri quidam vſque adeo incontinentes, vt coniugibus nec grauidis, parcãt quicquid tamen inter ſe immodeſtum, inuerecundum, ſordidumvè gerũt, vitium eſt hominum, non nuptiarum, vt & in immoderatiore debiti carnalis exactione, quam eis ſecũdum veniam, non ſecundum imperium pręcepit Apoſtolus, vbi antè, etiamſi præter cauſam procreandi cõ-

miſceantur, prauiſque mores ad talem eos impellant cõcubitum, nuptię tamen ab adulterio ſeu fornicatione defẽdũt, nec enim id propter nuptias admittitur, ſed propter has ignoſcitur. Debent ergò ſibi coniuges ſexus ſui cõmiſcẽdi fidem, quam idem contra Pelagium & Celeſtium de peccato Originali lib.1.cap.37.pudicitiam etiam vocat, hanc inquam, ſibi debent coniuges, non liberos tantùm procreandi cauſa, quæ prima eſt humani generis in iſta mortalitate ſocietas, ſed etiam infirmitatis inuicem excipiẽdæ, cõtra illicitos cõcubitus, mutuã quodammodo ſeruitutem, vt ſi continentiam pręſertim perpetuam, alteri vouere placeat, niſi ex alterius cõſenſu non poſſit. Et ad hoc enim alter alterius corporis poteſtatem habet, vt quod non procreationis, ſed infirmitatis cauſa mutuò expetunt, non ſibi alterutrũ negent, ne per hoc in damnabiles corruptelas incidant, tẽtante Satana propter incontinentiam, vel amborum, vel alterutrius: Coniugalis enim concubitus generandi gratia, non habet culpam, cõcupiſcentiæ verò ſatiandæ, ſed tamen cum coniuge, propter fidem thori, venialem habet, Adulterium autem, ſiue fornicatio, lethalem. Et capite 10. Concubitũ ergò ſecũdum veniã Paulus concedit, qui fit per incontinentiam, non ſola cauſa procreandi, & aliquando nulla cauſa procreandi, quem nuptiæ ignoſci impetrant, non fieri cogunt, ſi tamen non ita ſit nimius, vt impediat quæ ſeponi debent, orãdi tẽpora,

Nuptiarum prætextus quã validus.

Liberos procreandi cauſa, prima humani generis ſocietas.

Concubitus quis & quãdo licitus.

concubitus enim necessarius generandi causa, inculpabilis,& solus nuptialis est. Vltra quam necessitatem qui progreditur, iam libidini, nõ rationi obsequitur. Et hunc tamen non exigere, sed reddere coniugi, ne fornicãdo damnabiliter peccet, ad personam pertinet coniugalem: Cui concupiscentiæ si ambo coniungantur, rem faciunt non planè nuptiarũ: Si tamen in sua coniunctione magis diligunt quod honestum, quàm quod inhonestũ est, hoc eis, autore Paulo, secundum veniam conceditur, cuius delicti nuptias deprecatrices habent, non hortatrices, si Dei misericordiã non à se auertant, non continendo quibusdam diebus, vt orationi vacent, & per hanc continẽtiam, vt per ieiunia, preces suas commendent. Cap.11. Naturalis ergò vsus vltra pacta nuptialia, id est, propagandi necessitatẽ, prolapsus, in vxore venialis, in meretrice damnabilis est. Tamẽ valet ordinatio creatoris & ordo creaturæ, vt in rebus ad vtendum cõcessis, etiam modi excessus longè sit tolerabilior, quàm in incõcessis vnus vel rarus excessus, vt etiam longè minus peccet quãlibet assiduus ad vxorem, quàm vel rarissimus ad fornicationẽ. Nam in re concessa coniugis immoderatio, ne in rẽ non cõcessam libido prorũpat, tolerãda est, si non immutetur in vsum cõtra naturã, de quo Apostolus tacere nõ potuit, cũ de corruptelis nimiis immũdorũ impiorũq; hominũ loqueretur, Rom.1. Quod execrabiliter fit in meretrice, execrabilius & dã-

Rei concessæ excessus, aut etiam abusus

Vsus contra naturam.

nabilius in vxore, cũ enim vir mẽbro muliebri non ad hoc cõcesso vti voluerit, turpior est vxor, si in se, quã si in alia fieri permiserit. Decus ergo coniugale castitas est procreandi, & reddendi carnalis debiti fides. hoc nuptiarum op⁹ ab omni crimine defendit Apostolus toties dicens, Si vir, virgo, vidua nubat, non peccat. Exigendi autem debiti ab alterutro immoderatior progreßio, propter supradicta coniugibus sẽcũdũ veniã cõceditur: Quodergò dicit innuptã cogitare quæ Dei sunt, vt sit sancta & corpore & spiritu, non sic accipiẽdũ, vt putemus nõ esse sanctam corpore christianã cõiugẽ castã, Omnibus quippe fidelibus dicit idem, eorũ corpora, Christi esse mẽbra, Dei viui & Spiritusſãcti templa, 1. Cor. 3. 6. 2. Cor. 6. Sancta ergò etiam sunt coniugatorũ corpora, fidem sibi & Domino seruantium. Neque fœmina fidelis seruans pudicitiam cõiugalem, non cogitat quomodo placeat Deo, sed vtique minus quã innupta, cũ nuptæ omnes, vel ita multæ, vt penè omnes, (cap. 12.) ex neceßitate coniugij etiam cogitẽt quæ sunt mundi, vt viris placeant. Hæc ille, vsque adeò qua sumus, donec viuimus, infirmitate circundati, Hebr. 5. sententiosa est sententia ex priscis patribus cuiusdam, Concubitus cum propria vxore, castitatem esse, in Concilio omniũ vt primo, sic sanctißimo professi, ca. Nicęna. Dist. 31. ex Tripartita lib. 2. cap. 14. Socrate lib. 1. cap. 11. Sozomeno lib. 1. cap. 23. Niceph. lib. 8. cap. 19. De quo tamen dicto hodieq; cõ-

Debiti exigendi ratio.

Locus Pauli de nuptis & innuptis explicatus.

Concubitus cum propria vxore, castitas.

trouerſo,nos abundè lib.de Cõtinentia 1.ca.4. Sunt enim etiam catholici,qui Paphnutianam γνωμὴν negent, ſunt & qui improbent. Hactenus de caſtitate coniugali,déque vſu beneuolẽtiæ tum reddendæ,tum exigẽdæ.Illud addam, caſtitatis non in coniugio tantùm, ſed & antè quoque, tantã ſemper habitam fuiſſe rationẽ, vt ſponſa quam ſpõſus antea corruptam compeiſſet,quæ pro virgine nupſiſſet,iuxta legem Moſaicã eiecta extra domũ patris,in qua fornicata fuerat,lapidibus obruta moreretur,Deut. 22. hîc fortè miranda magis quàm probanda Chriſtianorum impunitas & clemẽtia.Et nuſquam grauior eſſe cauſa videtur, cur virginitatem puellæ depaciſci poſſet ſponſus, quòd qui bona licet fide, pro virgine vitiatam duxit imprudens,pro digamo habetur,& arcet miſerum à ſacerdotio,digamiæ (vt ſic dicã) imaginatio, vt melius inculpatiſſima rea, quam nec præſcire potuit maritus,nec præſtare,ignoratio. Sed de hoc abũdè libell⁹ noſter de Digamia. Quo magis mirũ, matrimoniũ hac cõditione, Accipio te vxorẽ,ſi es virgo, vel ſi te cõperero virginẽ,etiã ſi non præſtetur cõditio, nihilo indiſſolubiliter minus coire, quaſi turpi, non honeſta conditione contractã. Atqui puella ſibi cõſcia non debuit fallere excipiẽtẽ quod honeſtũ eſt, & tanti fortè momẽti, vt veriſimile ſit nõ coiturum fuiſſe matrimoniũ,niſi latuiſſet id vitiũ. Sed fortè quotidianæ fierent redhibitiones, ſi vel daretur ſtipulatio virginitatis,vel nõ præſti

Caſtitatis ratio ſeuera.

Vitiata pro virgine ducta, an adhiberi poſſit.

ta solueret aut dirimeret, vt cuius probatio nõ minus difficilis sit, quã custodia, vel vnica Ambrosij ad Syagriũ epist. 64. id satis probãt. Et natura certè, & ratio, & æquitas suadere videbatur dissolutioné cõtractus per dolum initi, si qui falsus est, remittere fraudẽ noller, præsertĩ si cõstiterit ab alterutro cõtrahẽtiũ data opera procuratũ, vt alter falleretur, nec enim videtur cõsensisse, qui cõditioné addidit, si ea nõ extiterit, & verè dictũ est à Iurecõsultis, errorẽ nõ cohærere cum assensu, sed personæ (aiũt) quidẽ error circumuentum liberat, non itẽ qualitatis aut fortunæ. Quid si grauius incommodũ hic quã ille ferat? Leuius enim ducere Liam, quàm putabas esse Rachelem, Gene. 29. quàm stupro cognitam, quam credebas esse integrã. Est quidem nubere destinantium, quanta fieri potest, cura prouidere ne capiantur, sed in erroribus tãti momẽti, nec aliter prouidere queũt personæ circũuentæ, si non eis succurrit Põtificũ autoritas, pronũciando non coisse matrimoniũ, at eos certè puniret ciuilium legum seueritas, qui & matrimonij fuco imponerent, & sacramento fraudem admiscerẽt: non enim ad hoc institutũ est matrimoniũ, vt in fraudẽ illiciatur simplicitas, sed vt coniugum vterque suo bono iũgatur alteri, & captionis potius, vel si mauis, raptus, quàm veri, & Christiano affectu initi coniugij, nomen meretur, cùm pars altera prædam habet quam captabat, altera decepta plorat, & grauior pœna debetur iis qui sacra

Error cõsensum non habet.

Matrimonio fraudem facientes a quo puniendi.

re abutuntur, siquidem hic dolus cum impietate coniunctus est, nec solùm afficit iniuria proximum, qui coniugium pactus est, quem etiam si non esset hæc expressa cõditio, falsum tamen esse constat, sed & Ecclesiæ Dei contumeliam irrogat, quæ matrimonium pro sacramento & quidem magno, habet ac honorat. Sed per me sanè non liberentur miselli, quos nec legum in matrimonium fauor aut indulgentia, ne corruptelam dicam, liberet. Connupturi ergo, quod est in mimis Publij, diu deliberent, quod semel facturi sunt, & quidẽ nullo in posterum remedio. Hæc certè conditionum vna est, nec ea minima, propter quam non iniuria dicas, si ita est causa hominis cum vxore, non expedit vxorem ducere, Matth. 19. Hæc de futurorum coniugum castitate, ad quam, quod & ideo addam, pertinet quod tanto serio probauimus, 1. Tim. 1. in verbo [Fornicariis] fornicationem semper illicitam, quanlibet simplicẽ, non Christianis tantùm, quod plusquam indubitatum esse debuit, sed & profanis fuisse improbatã. Nam & Plato, meritò licet malè audiat communionis vxorum nomine, abstinendum tamen scribit ab agro etiam fœminino, vbi semen germina nolit producere (quẽ concubitum propriè nuptialem toties anteà diximus) qualem etiam omnium arationum sationúmque sacratissimã Plutarchus vocat, præcepto 43. connubiali, & 44. ex Sophocle Venerẽ boni fœtus fœcundam vocante, Cauendum nę

Matrimonij magna esse debet cautio

Fornicatio semper illicita.

Plato de agro fœminno

feras vnde nasci quicquã nolis, quin si fructus gignatur, pudeat & celes. Et iuuenibus multo semine plenis hanc legem velut impossibilem stultámque, & quasi supra vires humanas latã occlamantibus, opponit perpetuam quorundã athletarum continentiam, auium quoque ac bestiarum greges permultos, integrè castéque, antequam procreandi tempus aduenerit, viuẽtes, cùm eam ætatem attigerint, marem fœminæ, fœminam mari coniunctam, iustè sanctéque in pristina perseuerantes amicitia vitæ reliquum peragere. Oportet igitur homines brutis esse meliores, certè nõ deteriores, quod tamen vir penè diuinus optare se magis quàm sperare non dissimulat, nisi à bono hominum genere, quod tria genera continet, deorum scilicet cultores, honoris amatores, & animi morum quàm corporum pulchritudinem magis diligentes, quod aliud hominum genus, naturæ vtique deprauatæ, quíque sui Domini minus sunt, cogat legem hanc non contemnere. Sic si Deus (ait) voluerit, in amatoriis assequemur, vt nemo generosas liberásque mulieres, præter vxorem attrectet, nec vllus nothos ex concubina suscipiat. Si quis cum aliis mulieribus, quã quæ cum Diis sacrísque nuptiis domum venerunt, emptis videlicet, vel alitercunque acquisitis misceatur, nisi viros mulierésque omnes lateat, infamis lege, omnibus ciuitatis honorib', ceu peregrinus, priuetur. Hæc ille lib. 8. de Legibus. Citat ex 9. Cœlius, lib. 29. cap. 18. eum

Hominũ bonorum tria genera.

qui cum muliere etiam innupta, se miscuerit, morti, condemnari supplicio. Ecquàm ægrè hic concubinatum permittit, nec tamen impunè, penè dicens, quod vulgò dicitur, nec vnde sit sumptum scio, nam quouis Christi fideli, nedum Augustino indignum, Si non castè, saltem cautè. Aues ergo & bestiæ, nedum Platonici, infidelium optimi, vel certè minimè mali, castitatem & ante & post matrimonium, suo modo tuentur, & fideles nō eam vel ad ineundum matrimonium afferunt, vel post id initum conseruant? Ferunt quēdam, cùm patrem euerberaret, excusasse, nam & ipse (inquit) suum cōuerberauit, & ille, rursus suum, quin & filium ostendens, & hic (ait) vbi virum euaserit, me quoque flagris cædet, hoc enim gentile nobis est. Idem Cœlius lib. 11. cap. 20. Sic plerunque filiæ, matrum: filij, patrum exemplo labuntur, & virginitatem futuris sponsis minus seruant, iuxta versiculū verum magis quàm Latinum,

Si non castè, tamen cautè, expensum.

Matrū exēpla filiæ sequuntur patrum filij.

Insequitur leuiter filia matris iter.

In suos scilicet semina redeunt. Optima quæque baccarum, nucum, fruticum genera, non nisi nobilibus locis innascuntur, vel ad ignobilem migrantia, ingenium exuunt,

Pomáque degenerant succos oblita priores.

Et generosi surculi vilioribus truncis insiti, deteriores fœtus pariunt. Quod & in hominibus accidere consentaneū, & tanto maius in generandis liberis momentum à muliere affertur,

ſi nonnullis medicis verè placuit, non niſi ex fœmina fieri fœmellarum procreationem, cuius fides ſit penes Franc. Barbarum lib.1.cap.4. Illud ampliſſimum Romanorum & Lyciorum legibus, ingenuos appellari ingenuis matribus, ſeruis licet & ignobilibus patrib⁹ ortos. Neque non hoc poëtæ nobis teſtatur, Dea matre, homine licet patre, prognatos diuinitate donantes, Orpheum, Achillem, Æneam, Tantùm hîc etiam valet illud, *Partus ſequitur ventrem*, vt in pleriſque filiis maternas imagines non corporis tantùm, ſed & animi recognoſcamus, Nec mirum, vt qui à matribus nō ſolùm educimur, ſed etiam educamur. Igitur plerũque fit vt parũ caſtæ ſint filiæfamilias, quòd parentes ne ipſi quidem vaſa ſua, quod ait Paulus, in ſanctificatione atque honore poſſident, nec à fornicatione abſtinent, 1. Theſſal. 4. quales enim ſumus, tales plerunque gignimus. Ideò ait & per prophetam Dominus, Fornicabuntur filiæ veſtræ, & ſponſæ veſtræ adulteræ erunt, non viſitabo nec ſuper illas, cùm fornicatæ fuerint, nec ſuper has, cum adulterarint, quoniam ipſi cum meretricibus conuerſabantur, & cum effœminatis ſacrificabant; Oſe. 4. & Mich. 1. de mercedibus meretricis congregata ſunt, & ad meretricis vſque mercedem reuertentur, nihil enim vetat de fornicatione ſpiritali ſeu idololatria dictum ad corpoream aptari, cum & in huius pœnam patris in eam lapſi vxores Deus filio dederit abutendas, Dauidis dico,

Ingenui qui dicantur.

Partus ſequitur ventrem.

Impudicarũ matrum impudica filia.

Fornicationis merces.

mœchati,concubinas Abſaloni, & filiam fratri inceſtandas permiſerit,2. Reg.12.13.16. Sequitur ergo tandem in litera, *Sobrias* in cibo & potu, quod non video quî, quod ait hîc Aquinas,ſpectet ad iraſcibilem, ſed permultum facit ad caſtitatem ſeruandam ſobrietas, de qua hîc breuiores erimus tum quòd nulla ei græcà vox propriè reſpondet,ne apud Latinos quidẽ, vetuſtiores,tum quia 1.Tim.2. de muliebri ſobrietate quæ ſatis eſſe videbantur, obſeruauimus, vti olim gentium fœminis vini vſus fuit ignotus,quem nunc quoque Syris & Perſicis minimè concedi teſtis eſt Fr. Barbarus, lib.1. cap.5.addens ſapienter nonnullos gentiles, ſic eodem in templo Liberi Patris & Veneris ſimulacra congeſſiſſe,vt qui huius imaginem viſendi ſtudio venirent,prius illius ſtatuam ſalutarent.& cap.6.Sic profectò res habet, qualis cibi potúſque ratio,talis & cõgreſſus venereus, ſequitur hic viuendi normam, vt tener pullus matrem. Specta (inquit Hieronymus paulò anteà cap.1.in verbo [non vinolentum]) ventrẽ & genitalia,pro qualitate membrorũ,ordo vitiorũ.Nunquã ergo ebriũ ebriãvè caſtũ caſtã vè putabo,vt qui etiam ſi vino conſopiti dormierint,peccare tamen per vinum potuerunt, hoc nũc dixiſſe ſufficiat,quòd,ſecundum Apoſtolum,in vino eſt luxuria,Eph.5.hoc eſt, inſipientia,furor,procacitas, libido. Quo loco,& Gal.5.ſe purgat calumniãti Rũffino, quòd in Euſtochio adoleſcentulis conſuluerat vinum,

Sobrietas caſtitati cum primis neceſſaria.

Luxuria in vino, qua intelligatur.

vt venenum fugiendum, vini opus, non naturã, Dei vtique creaturam damnans, & ætati proprio calore feruenti licentiam auferens, ne sub occasione parum bibendi plus bibat, & pereat. Sed de vini vsu & abusu peculiaris nobis est liber in opere de Abstinentia, siquando Deus dederit in lucem exire. Igitur matresfamilias præsertim iuniores, & succulento adhuc corpore, siue maritis patribus efficiẽdis, siue liberis gignendis, gestandis, & lactandis consultũ volunt, velint autem oportet, quibus omnia post Deum debent, sint, si non prorsus abstemiæ, aut nimis ieiuniosæ, at perpetuò sobriæ, lædit enim vt inedia diutina, sic & immodica cibi viníque copia, neu per immoderatum potum plus æquo ad libidinem incalescant, Non enim minus ad matrem pertinet, quàm ad patrem Diogenis in temulentum puerum scomma, Ebrij te parentes seminarunt: Ex quo Plutarchus de liberis educandis præfatur à maioribus traditum, vt coniuges geniture operam daturi, aut omnino sobrij, aut vino saltem modestissimè delibato, congressũm faciãt. Et quod idem & ibidem verbo quidem grauiter, re autem verè commonefaciens ait, Meretriciã ingredere domum, vt perdiscas quàm vilissimarum rerum pretia nullam præ se ferant excellentiam, sic temulentas ancillas matronæ accuratius inspiciant, ita quid sibi maximè cauendũ animaduersuræ: hoc enim animo Lacones & vxoribus & liberis seruos potos in conuiuiis

Vini copia immodica quàm noxia.

Ebrietas parentibus futuris quã cauenda.

adhibebant, non vt horum ineptiis oculos pascerent, aut se alioqui oblectarent, sed quò ex ebriorum miseriis discerent, quęcunque in seruis turpia sunt, in liberis hominibus fore turpissima. Dicat, inquit vbi paulò antè Hieronymus, quisque quod volet, ego loquor conscientiam meam, scio mihi abstinentiam, & nocuisse interruptam, & profuisse repetitam. Ego quoque scio matronā honestam, hydroposia, cui puella cæterarum Parisiensium more assueuerat, medicorum consilio, & viri hortatu, quò marem pareret, intermissa, semper exinde afflictissimo fuisse corpore, & florenti adhuc ætate viduam, obiisse. Atqui (quod attinet ad huiusmodi, quisquis fuit, consultorem) Plato de Legib. lib. 2. mulieri gignendis liberis operam daturæ vinum negauit, & Lacænas, quæ solæ viros pariebant, vel vini prorsus expertes, vel aquatissimo vtentes voluit Lycurgus apud Xenophontem. Sed de vxoria sobrietate plus satis, plus certè quā initio exponendæ voculæ putabamus. Quantū ad tertiā animæ vim, seu irascibilē spectat, vult Paulus esse *benignas*, bonas erga omnes, vt cum māsuetudine tum viris pareant, tum domū regant, Sunt enim vt plurimū iracundæ. Non est caput nequius colubri capite, non est ira super iram mulieris, Mulieris ira, irreuerentia, cōfusio magna, Ecclī. 25. Prou. 21. Melius est habitare in terra deserta, quàm cum muliere rixosa & iracunda: Quia ergo potest euenire, vt domus diligentia cum austeritate

Hydroposiæ intermissæ pernicies.

Lacænarū potus.

Iracundia mulierum.

regatur,& per hoc Apostoli præceptum matrona seuerior fiat in seruulos,ideo benignitatem copulauit,vt tunc se credat mariti domũ bene regere,si cum benignitate imperet seruulis & filiolis,non cum terrore, foris quoque in eleemosynarum erogatione benignę sint,multo magis intus,siue domi,Omnium erga viros maximè,vt quibus eas principes Apostoli velint non subesse duntaxat, de quo mox litera, sed & placere,1.Cor.7.1.Petr.3.& vt placeant, tum quæ mundi sunt,curare,tum etiam se ornare, & maritalibus se moribus aptare, lætas coram illis esse,vel potius lætis collætari, mœstis commærere.Speculũ, ait Plutarchus præcepto connubiali 14.si lætantis imaginem tristem reddit,dolentis hilarem, & mærentis ridibundum;vitiosum est.Amens est,inepta, insulsa mulier,quæ iocante blandientéque marito, frontem contrahit, Seriò aliquid agente, iocatur ac ridet, Animi tum minimè benigni, tum etiam contemnentis indicia, 28. Quę nuptiali Iunoni rem faciunt Diuinã,cum victima fel non consecrant,exemptum post aram abiiciunt,innuente lege nunquam bilẽ irâvè in cõnubio esse oportere:Debet enim vt vini,sic matronæ austeritas,suauis ac vtilis esse,non amara,vt aloë ac medicina,29.Pudicę continentíq; mulieri maximè gratiis erga virũ opus,vt,quod Metrodor⁹ docebat,ne propter cõtinentiã iratè cũ viro conuersetur,nõ vel frugi mulierẽ contẽnere munditiẽ,vel viri amantẽ blanditias ne-

Vxor se marito conformet.

gligere, nam & morositas honestatem facit iniucundam, sordes frugalitatem reddunt inuisam, 30. Et omne quidem superuacuum, meretricium, ac populare fugere eam cõuenit, morum verò consuetudinisque viuendi gratiis eá erga virum artificio vti decet, vnà cum voluptate honestè cum eo conuersantem: Suapte alioqui natura seueriorem, insuauem, placidè admonendam: & pudicæ quidem, sed rigidæ atque austeræ, dicendum, Non te ego eadem vti & coniuge & amica possum, 39. Quæ sana mente sunt, maritum ira clamantem silentio leniunt, silentem alloquio consolantur & mitigant: quo Cyrus modo hostes vociferantes silentio excipere, silentes clamore Græcis iubebat inuadere, 40. Errant, qui solùm cum gaudio voluptatéque gestiunt, rem habent: cum subirascuntur & dissident, secubāt, tum enim maximè Venerem, optimum huiusmodi mulierũ medicum, accersendam, quod poëta docet, dicente Iunone,

Secubandum non esse inter se iratis coniugibus.

Vestra ego iurgia soluam.

Vos & amore pares iungam, thalamóque locabo.

Cum semper autem & vbique fugiendum, ne vir vxorem, neu virum offendat vxor, tum inprimis ne id accidat dum vnà concubant, quî enim lectus iurgiis tum moderetur, cùm simultates, offensas, & iras alibi susceptas non alio loco vel tempore procliuius sit dissoluere? Tales vel in concubitu corrixantes, Socratis Xantippen, Ciceronis Terentiam veteres:

μεμψίγαμον

μιμψίγαμον vxorem deſcribit Eraſmus, Iuuenalis Satyra, Vxor μιμψίγαμος

Semper habet lites alternáque iurgia lectus,
In quo nupta iacet, minimùm dormitur in illo.

&, *Dos eſt vxoria lites.* 2. de Arte. Vnde pulchrè Varius Geminius ſublimis orator, Qui non litigat, inquit, cælebs eſt, citat lib. 1. In Iouinianũ Hieronymus, & ex Aureolo Theophraſti libro de Nuptiis, Per noctes (ait) totas garrulæ conqueſtiones. Illa ornatior procedit in publicum hæc honoratior ab omnibus: Ego in conuentu fœminarum miſella deſpicior. Cur aſpiciebas vicinam? quid cum ancillula loquebaris? de foro veniens quid attuliſti? non amicum habere poſſumus, non ſodalem, alterius amorem ſui odium ſuſpicatur: Si alteram aſpexeris, ſe exiſtimat diſplicere: quoſcunque (illa) dilexerit, ingratis (tibi) amandi. Et quo nemo melius ſcire poteſt, quàm qui tot paſſus eſt, Salomon tam multinubus, Melius eſt ſedere in angulo domatis, quàm cum muliere litigioſa in domo cõmuni, Prou. 21. 25. Si domus communis erigit vxorem in ſuperbiam, & contumeliam viro facit, quantò magis ſi diues fuerit, & in domo eius vir manſerit? Incipit tum non vxor eſſe, ſed domina, & viro, ſi offenderit, migrandũ eſt. Et tecta iugiter perſtillantia in die frigoris, & litigioſa mulier comparantur, 19. 27. Stillicidia eiiciũt hominem in die hyemali de domo ſua, ſimiliter & maledica mulier aſſiduis iurgiis, & quotidiana garrulitate facit domum perfluere, *Rixoſæ mulieres.*

Xantippe Socratis.

& virũ eiicit ex ædibus. Verè fuit Socrati Xantippe ſtillicidium perfluens, multis prius conuitiis affectum lotio perfundens, poſt tonitru ſcilicet, pluuia. Diogen. lib. 2. Hieron. 1. in Iouinianum. Gellius lib. 1. cap. 17. Et rurſum in alio loco, ſed non occurrit, citatur tamen ibidem Hieronymo, Sicut lignum vermis, ita edit virũ ſuum vxor malefica. Et cap. 30. Inter tria quæ terram mouent & turbant, mala, ponitur mulier odioſa, cum in matrimonium fuerit aſſumpta. Ecce & hîc inter malorum magnitudinem ponitur vxor, ſed odioſa. Sed de mulierum benignitate, & oppoſita moroſitate nimia. Addam ex Plutarcho ad finẽ libri de liberis educandis anteà citati, de eadem erga familiam ſuauitate, quatenus eis cum viris communis eſſe debet, Haud (inquit) volo aſperos & natura duriſſimos, ſed qui ſe iuuenes aliquando fuiſſe memores, puerorum delictis veniam interdum concedant, deſideriis habenas modò remittant, modò laxent, modò intendant, Leuia prę ſertim peccata molli ferant animo, aliqua etiam nouiſſe diſſimulent, vt pleraque videntes non videant, audientes non audiant. Amicorum errata perferimus, quidni & filiorum? Seruorum aliquoties crapulam minimè redarguimus, interdum peperciſti, inſuper largitor, moleſtè aliquando pertuliſti, vltrò veniã adhibe, per ſeruuli quandoque fraudes demulſiſti, exhibe iracundiam, Ex agro iuuencos abſtulit, rediit heſternum temetum nonnunquã

Puerorum delicta qualiter excipienda parẽtibus.

Conniuẽtia patrisfamilias in delictis ſuorum.

exhalans,inſcius eſto:vnguenta redolet, taceto. Hunc in modum petulca iuuentus, equini pulli inſtar domita mitiſque redditur. Sint hęc nobis ad textum ſequentem paraſceue, *Domus curam habentes*, οἰκουροὺς, quod ſonat, domus cuſtodes, vel domi manentes, nec per alienas domos vagãtes, quales taxat, primæ Timothei 5. Cui conſentaneum eſt quòd Gorgias domi clauſas eſſe voluit, vt earum nihil præter famam noſceretur. Quod nec eis reliquit aut dignum putauit Thucydides, optimã matronam deficiens, de cuius laude aut vituperio minimus rumor diſſipatur. Barbarus lib. 1. cap. 2. ex Plutarcho de virtutibus mulierũ vt aſſiduè domi ſint, & rẽ domeſticã curent, quæ præcipua mulierũ laus, Mulier enim domũ vel ædificat ſapiens, vel eradicat inſipiẽs, Prou. 14. Et erudiãtur ergo à vetulis iuuẽculæ, vt domus diligentiã habeãt, ne viros cõtriſtent per negligentiã, ſed cũ viris quæcunque in domo ſunt, bene ac diligenter procurare ac diſpẽſare laborẽt. Quod verbũ hîc tantũ in nouo teſtamento occurrit, eodẽ ſenſu, οἰκοδεσποτεῖν, domũ ſiue familiã regere ac gubernare, dixit, 1. Tim. 5. vnde peti poteſt huius loci, ſi cui placet, amplior expoſitio. Cæterùm puella quæ hanc domus curam & ſolicitudinem à parentibus didicit, artẽ didicit non aſpernandã, huic enim nunquam defuturum eſt quod agat domi, quin ad confirmãdam corporis valetudinẽ ſatis erit exercitationis, ſi domus partes frequenter obeat, & vel

Domi aſſiduè ſint mulieres.

οἰκοδεσποτεῖν.

componat quæ oportet, vel aliis quid opus facto prescribat. Lunam, ait Plutarchus precepto cõnubiali 8. cum abest à sole, lucidam claramque videmus, soli admotam & propinquã, obscurari condíque: Modestam contrà vxorem oportet cum viro præsentem se tum maximè videndam exhibere, cum abest maritus, ædes custodire, domi latitare, nec aliter quàm si vidua sit, agere. Sed & hîc quoque mariti non leuiter quidam peccant, domi tristes & austeri, foris hilares & festiui. Tales, ait idem præcepto 15. cum nolunt vxoribus suas domi voluptates, cibum, potum, iocos, risúsque communes esse, docent eas sine ipsis hæc eadem alibi quærere. Nusquam autem tutior est, siue formæ, si contigerit insignis, siue pudicitiæ, siue, cuius non minorem oportet esse curam, famę thesaurus, quàm domi: ad quæ conseruanda vt parum idoneæ sunt ad choreas, festa, conuiuia, cursitationes, & longinquæ absque viris peregrinationes, sic ad excludendam zelotypiam. Periclitatę sunt Sara, Rebecca, Dina, sed peregrè & apud exteros, Gen. 12. 20. 26. 34. Illarum pudicitiæ curam Deus habuit, maritos diuino iussu peregrinantes comitantium, hanc violari permisit, quòd præter autoritatem patris obambularet in aliena ciuitate, vt videret (ait) mulieres regionis illius, spectatrix scilicet, ac viciſsim spectanda, iuxta illud Ouidij,

Peregrinationes mulieribus periculosæ.

Spectatum veniunt, veniunt spectentur vt ipsæ.

Matrona ergo, si formæ dona & ætatis lubri-

cum periculo & obtrectationi obnoxia ſint, vt nuſquam ſecurius vel honeſtius quàm domi, aut apud maritum, ita nuſquam debet eſſe libentius, De cuius latere ſumpta eſt, Gene.2.non eam oportet diſcedere. Plutarchi præcepto 31. Ægyptias mulieres vti calceamẽto mos vetat patrius, vt ſe domi contineãt. 33.Phidias Venerem finxit teſtudini inſiſtentem, hoc ænigmate indicans matrisfamilias laudem eſſe ſolitudinem & ſilentium, De hoc poſteriore in 1.Tim.2. cap. prius illud beſtiola adeò nunquam è teſta prorepens, vt & inde Græcis φερέοικος dicta ſit:& ſi quid metuit, ilicò ſe totam intrà contrahat, ſignificabat vxori domi manendum,& per domum totam obambulandum,ſed ita vt domum ſecum circunferat,& ſi quid proſpicit, ne ſit vltra cortem, aream,hortulum ædibus iunctum proſpectus. Intra hæc pomæria matronæ regnũ circunſcribitur,Si quid mali metuit,nuſquam minus intuta quã domi.Quod igitur à multis dictũ citat Valla li.4.ca.30.In domo ſeu familia bene inſtituta omnes ſunt in officio, id fit, ſi ſua cuiq; tribuatur functio.Sũma autẽ officiorum diuiſione,alia dicũtur domeſtica,alia externa:Quę foris geruntur,ad virũ pertinẽt,Quę domi,fœmineæ ſunt functionis,quæ ad rem penuariã, quę ad penſa familię diſtribuenda,& ad operã debitã exigenda.Si ſedula totã domũ ſubinde luſtret,circunſpiciẽs quid in thalamis deſit aut in cœnaculis,in conclaui, vbi verſantur liberi,

Teſtudini inſiſtens Venus, quid symboli habeat.

qui in locis vbi operantur famuli famulæve, quid in coquina, corte, hortulo, nunc in gynæcitide, nunc in andronitide, magnum opus præstiterit, etiãsi nihil operis ipsa præstiterit. Quin & liberorum educatio, vxoria prouincia est, dũ adhuc tenera est: Vbi ad hoc ætatis peruentum est, vt ad aliquod vitæ genus instituendi sint, ad maritũ redit officium. In puellis similiter elocandis, cura quidem parentum communis, sed est penes patrem autoritas. Quod disertè dicit in Oeconomicis Philosophus, Cùm tempus posceret aut filias nuptui tradere, aut nurus accipere, obediat penitus viro in iis vxor, & sic vnà deliberet, vt sententiam viri sequatur, intelligens non tam viro turpe, eorum quæ domi sunt, quicquã facere, vt mulieri quæ foris sunt, tractare. Et Diodoro quidem lib. I. Isidis lege, in Ægypto viri stipulabantur se omnia domi ad vxorum arbitrium facturos, vxores contrà viris omnia extra penetralia ex eorum autoritate facturas: Sed Philosophus vult virum semper & vbique superiorem agnosci. Sunt igitur ceu par columborum, vir præuolat & circumagitur, vt importet domum, quod victus exigit necessitas, vxor nidum seruat. Mihi videtur (ait in Oeconomico Xenophon) Deus naturã mulieris ad curam intus suscipiendam in lucẽ protulisse, molliorémque corpore, vt intra parietes officium obiret. Viro autem corpus animúmque, ad frigora, æst᷒, itinera, expeditiones facilè tolerandas constituisse, ideóque res illi foris

Vir externa, vxor domestica curet.

agēdas delegasse. Rursus illas ob infantiū curā maiore erga liberos charitate, tū ad custodiēda quæ à viris parta essent, metu vehementiore, qui rebus asseruandis vtilis esset, præditas esse voluit. Viro, cui tueri extranea incumbit, & ea prædanti resistere, maiorem addit audaciā, memoriam, ac diligentiam parem. Cum igitur neuter vtrique sufficeret officio, hac potissimū de causa inter se matrimonio deuincti sunt, sibi inuicē hoc pacto vtiles, vt quod alteri deesset alter suppeditaret. Fœminā item pulchriorem condidit, vt formā cum pudicitia se domi continendo tueatur. Virum torosiorem, vt extrà magis ageret, edidit. Huic autem ordini si quis aduersus ierit, & aut viri partes vxor, aut vir vxoris egerit, vltorem se sentiet habiturū Deū, &c. Necesse prorsus vxorem domi manentem seruis officia distribuere, eos qui opus extrà facturi sunt, emittere, aliis intus ipsam præsidere, illata recipere, ex his esu absumenda promere, seruāda cōdere, partiri, & prouidere, neque quę annū durare debent, vno mense absumere, &c. Eadem penè per eadem disserit vbi suprà Aristoteles, & li.1. cap.3. & quidem quod in Ethnico mireris, sic (inquiēs) diuina prouidētia vtrāque naturā ad mutuam societatem ordinante. Adeò sanè fœminarū est domus cura, vt mariti curis nimirū externis intēti, nō temerè in domesticis autoritatē interponāt, nisi quid videāt momēti maioris, quā vt dissimulēt, vt alioqui vbiq; dn̄i, domi tamē eas pro modulo suo dn̄as

Fœmina ne viro pulchrior condita.

habeant. Quam apud viros vxorum dignitatẽ ideo Romanos seruauisse autor est Plutarchus in Romulo.apud quem Sabinæ raptæ,parentibus & fratribus cõmonstrant Romę sibi comministrationem domi permissam, séque viris obsequentibus vti,& ab eis omni tum amore ac beneuolentia,tum etiam honore coli & obseruari.Lacedæmones quoque ob frequentem militiam, omnem vxoribus domi potestatem relinquebant,quas & heras ideo vocabant,domesticis quippe negotiis prorsus dominantes, eodem Plutarcho in Lycurgo & Numa, & Apophthegmatis Laconicis autore.Redeamus ad Apostolum,apud quem postremò sequitur, *Subditas viris suis*, sanè docẽs vt se gerãt fœminæ erga alios sibi subiectos,cauit in curãda familia,ne sint,quod sæpe feruntur esse, impatientes,vindices,& ferocula,sed bonæ,suaues, benignæ:sic quia,quod ait apud Liuium Cato lib.34.plerunque simul vt pares in regiminę domus esse cœperint,superiores esse volunt,& si qua primatum habeat,viro præeat aut imperet,contraria est viro suo,Eccli.29.

Sæpius & mulier quod coniux diligit,odit.

Vult maritis eas subesse,nõ in viros dominari, aut imperiũ vsurpare,neu vel nobilitate tumẽtes,vel diuitiis inflatæ imperare velint,obedire nolint.Iuxta quod Syrachi vbi paulò antè,alia litera habet,Iracunda,impudens,probrosa mulier,quæ virum suum alit,&

Intolerabilius nihil est quàm fœmina diues.

Sabinarum honos Romæ

Lacedæmoniorum mulieres heræ cur dictæ.

Neu non meminerint Dei sentẽtiæ, per quam viris subiectæ sunt, in qua Scripturæ sanctæ cõsideranda est prudẽtia, quia non sic viro loquatur Dominus, Dominaberis vxori tuæ, sed mulieri, Ad virum tuum conuersio tua, hic tui dominabitur, Gene.3. vt ei præmium relinqueret obsequelæ, dum in potestate eius est, si Dei velit obedire precepto, seruire viro, ac subiecta esse, vt quodammodo sit libera seruitus & dilectione plena, fœminæ ideo marito seruiẽtis, dũ eum metuit offendere. Iuxta quam Dei ab initio legem, Paulus & hîc & vbique alibi iubet vxores maritis esse subditas, Sicut (inquit) & lex dicit, 1.Cor.14. Si quid volunt discere, domi viros interrogent, discant autem cum omni subiectione, 1.Tim.2. Nam & Adã primus formatus est, dein Eua, Gene.2. Et Adam seductus non est, mulier autem seducta transgressa est, Gene.3. Et, Volo vos scire, quòd omnis viri caput Christus est, mulieris caput, vir, viri caput, Christus, Christi caput, Deus: Vir imago Dei & gloria, mulier viri gloria: nõ enim vir ex muliere, sed mulier ex viro, non est creatus vir propter mulierem, sed propter virum mulier. Nec tamen vir sine muliere, nec sine viro mulier in Domino, Nã sicut mulier de viro, ita & vir per mulierem: omnia ex Deo, 1.Cor.11. Quoniam ergò vir est caput mulieris, sicut Christ⁹ Ecclesiæ: sicut Ecclesia Christo subiecta est, sic & mulieres viris suis subditæ sint in omnib⁹, sicut Domino, & vir quidem vxorem sicut seipsum,

Mulier viro seruiat.

imò vt Ecclesiam Christus dilexit, diligat: vxor autẽ virũ reuereatur ac timeat, Eph. 5. & Col. 3. Mulieres subditæ estote viris propriis, sicut oportet in domino. Petrus quoque cõiugij non imperit⁹, institutionẽ à muliere auspicatur, Similiter, inquit, 1. cap. 3. & mulieres subditæ sint viris suis. Et paulò pòst proponit exemplũ nobilissimæ fœminæ, Sic enim & sanctę mulieres sperantes in Deo, subiectæ viris propriis, sicut

Saræ obediẽtia.

Sara obediebat Abrahæ, dominum eum suum vocans, Gene. 18. & talem indubiè habens, qualẽ appellabat, nõ grauata eius per varias ac barbaras nationes esse comes, coniugẽ se dissimulare, sororem fateri, malens suam pudicitiam, quàm mariti vitam periclitari, obtẽperauit, nõ obmurmurauit, & Deo suorũ actiones moderante, suũ vtrique tutum, cui metuebant, & incolume remansit, Gene. 12. 20. Nec dubitãdum est, quin & in reliquis ei omnibus obsecuta sit

Sara, piarum omnium matronarũ parens.

cũ omni reuerentia: cuius (inquit Petrus) estis filiæ benefaciẽtes, omnium piarum matronarum matrem faciens Saram, sicut Paulus Abraham omnium virorũ fidelium patrẽ, Rom. 4. In Paulinis autem primò notãdum, quòd vxores maritis subesse vult & parêre, non simpliciter, sed *sicut Domino*, non sicut ancillã aut seruã hero, sic licet quidã (inter quos D. Hieron.) interpretẽtur, quod si sensisset Apostol⁹, dixisset, Subditæ sint viris, vt dominis, quãquã & ij quoque domini suo modo sunt, vt agnoscit Saræ exẽplo D. Petrus, nõ tamẽ illę his quasi ancillæ

in seruitutẽ, aut possessorib⁹ pecudes, aut amatoribus cõcubinæ datę: Sua certè sit, prout atq; debet, & maneat semper & vbiq; viris in vxores potestas & autoritas, sed quę sexũ inferiorẽ sic foueat & amplectatur, vt æqua sit vitæ societas, bonorũ omniũ cõmunio, nõ etiã dominatus aut tyrãnis: quod vel primæ mulieris indicauit creatio, quia enim viro nec domina parabatur, nec ancilla, sed socia, nec de viri capite, ne ad dominationẽ pręferẽda videretur, nec de pedib⁹, ne ad seruitutẽ subiiciẽda, sed de latere producta est, vt iuxta se ponendã cognosceret, quã de costa sua sũptã, & in cõsortiũ dilectionis creatã didicisset, sed & propter ipsius cõiũctionis vim cõmẽdãdã, & hinc enim significatũ est quã chara mariti & vxoris esse debeat cõiũctio, quòd nõ de aliena parte, sed de viro sumpta, nõ tãtũ vt socia, sed & vt filia, in cũ filię pietate sit, in hanc ille affectu paterno. Vt August. de Genesi, lib. 9. cap. 13. De Ciuit. 12. cap. 26. & ibidẽ Viues. Thomas part. 1. quæst. 92. artic. 3. Sẽtẽtiarii, li. 2. Dist. 18. Et ex eodẽ Gene. 2. loco Tertull. obseruat fęminã masculo in adiutoriũ, nõ in seruitiũ datã. Et autoritas quidẽ in virũ vxori nulla, vt præscripsit Apostolus, mulieri dominari, hoc est, autoritatẽ sibi in virũ vẽdicare vel vsurpare poti⁹ nõ permitto, 1. Tim. 2. vt vbiq;, mulieri in virũ tã dominiũ seu potestatẽ negat, quã reuerẽtiã iubet. Neq; tamẽ nullã vxori vicissim reuerẽtiam debet vir, sed quẽadmodũ parẽtes & seniores, si volũt habere liberos &

Eua vnde formata.

Vxori, filiæ pietas a viro exhibenda.

iuuenes reuerentes, debent ipsi primùm illos reuereri, neque quiduis apud eos vel dicere vel facere, vt ex Platone Plutarchus cōnubialium præceptorum vltimo, sic non minus vbi mariti quàm vbi senes, pudorem abiiciant, non maior in illos vxoribus, quàm in hos iunioribus verecūdia residet. Petrus ergò, quasi infirmiori (ait) vasculo muliebri honorem impertientes, tanquam etiam cohæredibus gratiæ vitæ, q.d. Non ideò despicias vxorem, quòd in iugo matrimonij personam gerat inferiorem, & corpore & animo imbecillior, imò tantò plus honoris ei deferatur, vt quod deest naturæ, penset mariti charitas. Nam & quæ infirmiora membra sunt, his abundantiorem copiosioremque honorē circundamus, vt magis necessariis, honestiora autem paucioribus indigēt, 1.Cor.12. Quòd si Deus tantùm honoris habuit fœminis, vt in hæreditate cælesti credētibus oblata, eas viris æquet, non est masculus neque fœmina, omnes vos vnum estis in Christo, Gal.3. quî conuenit vt ab homine marito fastidiātur? In re tanta cohæredem & cōsortem, quî negligere potes? Si Deus impertit eundem spiritum quem maritis, cur hi sic grauantur prouidere illarum necessitatibus, quasi cùm spiritaliū sit, non tamen sit & corporalium facultatum communio? Aut verò mulier in adiutoriū viro data sit, Gene.2. In his modo quæ spectant ad munia rei familiaris, non etiam ad ea quæ religionis sunt ac pietatis. Qui adhęret mulieri, vnum

corpus efficitur, Et adhærebit (inquit) vxori, & erunt duo in carne vna, itaque iam non sunt duo, sed vna caro, Gene.2. Matth.19. Marc.10. 1.Cor.6. Sed & qui Deo adhæret, vnus spiritus est. Quidni ergò Christi fideles coniuges, vnus vt cum Deo, ita secum spiritus sint, sint itē duo in vna vt carne, ita & mente? Vnum ergò modis omnibus sint, & sicut scriptum est, miserebitur duobus vnicis, Tob.8. etiamsi locum hūc non nescio aliter tum verti, tum exponi. Cum igitur idem corpus & idem pectus sint, vir & vxor, quicquid huic honoris ille impenderit, non compari tantùm charissimæ, sed & sibiipsi impendit, omnium scilicet quę coniugis exigit vsus subministrationē, salutationis officia, aut ornatum, aut accubitus honorem, &c. Sed videndum ne hîc nimis vxorij simus, qualem refert Seneca, citante in Iouinianū Hieronymo, quendam, vti ait, ornatum, vt opinor, stolidum hominem, qui exiturus in publicum, fascia vxoris pectus colligabat, & ne puncto quidem horæ præsentia eius carere poterat: potionē nullam nisi alterius tactā labris hauriebant, quod & amatorium esse sic ad Paridem Helene innuit, *Vxorius quidam maritus notatus.*

Modò pocula proxima nobis
Sumis, quáque bibi, tu quoque parte bibis. aliena deinceps non minus inepta facientes, in quæ improuida vis ardentis affectus erumpebat. Origo quidem amoris honesta, sed magnitudo deformis, nihil autem interest quàm ex ho-

Pericles à comicis taxat⁹

nesta causa quis insaniat, Sic Pericles Aspasiam adeò deperiit, vt nunquam non eam antè dissuauiatus, domo egrederetur, ob id à Comicis Iuno & Deianira vocatus, Plutarcho teste. Qui meritò Numã laudat præ Lycurgo, quòd is nuptarũ quem apud viros à Romulo propter ruptas honorem habuissẽt, multo pudore addito coërcuerit, curiositate remota, sobrietate perpetuò iniuncta, & solitudine silẽtióq; tãto, vt nec de rebus necessariis absente viro quicquã loqui eas assuefecerit. Per huius verò leges Lacænæ fuisse ferũtur insolẽtiores, & nimis, vt ita dicã, viriles, viris vtique eis plus quã par esset, obsequẽtibus, nec priuata tantũ, sed & publica cum eis cõsilia cõmunicãtibus, vt idẽ in Agide Plutarch⁹, & 1. Politicorũ, cap. 7. Philosophus. Sint igitur, vt ad Pauli præcepta redeã, vxores viris subditæ, sicut Domino, cui autẽ Domino, si nõ vti seruæ & ancillæ hero aut tyranno, vt possessori pecudes? indubiè Christo. Sic enim præcessit, Subiecti inuicem in timore Christi: & aliquãtò pòst vult seruos obedire dominis carnalibus sicut Christo, vt Christi seruos, & seruientes sicut Domino, & nõ hominibus, Eph. 6. & addit causam, quia quale caput Christus est, tale pro modulo suo vir vxori, vt hæc illi obsecũdans, nõ tã homini se submittat, quã Domino, cuius vicẽ ille gerat, & cui eã subditam esse velit Dominus, & olim iã voluerit Deus, Sub viri, inquiens, potestate eris, Gene. 3. quoniam ea malè præire viro cœperat, dux & illectrix ad

Numa erga mulieres seueritas.

Lacænarum insolentia.

peccatum,& mortem peccati pœnam, iubetur ducem ſequi ad vitę reparationē. Æquo animo ferenda lex, quam Dominus Deus, natura, ſcriptura præſcribunt omnibus vxoribus. Fortaſſe marit' indignus eſt, cui ſe ſubmittat vxor, at nō indignus Dominus, qui præcepit vt ſubdita ſit marito, nō ob aliud niſi quia marit' eſt fortaſſis ingratus, at obſequij præmiū recipiet ab eo, cuius amore pariter ac timore paruit ingrato.

Secundum in his Pauli præceptionibus obſeruādum, quòd iubet eſſe ſubditas *in omnibus*. Rurſum hîc cogitabit aliquis, Si penes virū eſt omnis & in omnibus poteſtas, qui & ferocior eſt, & viribus ſuperior, quid erit conſequenter vxor, niſi ancilla in ſeruitutē data? Protinus igitur Apoſtolus adiunxit autoritati charitatis regulam, nec tyrannidi locum reliquit. Cùm audis viri, autoritatis vocabulū audis, ſed audiens *Diligite*, ſeruitutem excluſam intelligis. In hoc valet autoritas viri diligētis, vt ei proſit vberius quam habet in ſua poteſtate, ídque innuit capitis ratio, quod in edito corporis ſitum, ſeruàns omnes ſenſus & animi vires, quem habet in membra principatum, hunc bono totius gerit corporis, non enim ſibi tantùm ſentit, meminit, ītelligit, ſed vniuerſo corpori, eóque additur de Chriſto in hac ſimilitudine, Saluator corporis. Nō debet moleſt' eſſe prīcipatus qui ſalutē cōfert, nec ſibi diſplicere ſuo bono ſubiecta coniugi. Si ergò dixeris, Eccleſia meritò ſubiecta eſt Chriſto, at mariti mores ali-

Viri autoritas.

quando vix ancillæ ferre possunt, habet quidẽ maritus exemplũ, quo absolutius proponi non potuit, ne fortè putaret vulgarẽ à se erga consortem amorem exigi. Quod exemplum? Non vt vel in fabulis, Idæ, Orphei, Cephali, vel in historiis, Darij, Periandri, Antimachi, Cyanippi, Æmilij, Gracchi, Lepidi, Plantij, Rubrij,

Mariti nimium vxorii

Antonij Pij, aut si qui viri alij vxoribus præmori aut consepeliri, quã superesse maluerunt: non Dominici Catalusij Lesbi principis, qui vxorem vel leprosam mensa & lecto communi nunquam prohibuit, carnem suã, iuxta Pauli verbum, fœtidam licet & graueolẽtem, imò & contagiosam, non odio habens, sed tenens atque nutriens: Non agricolæ cuiusdam Lentiscolensis in Regno Neapolitano, qui cum cõiuge à Piratis Mauris capta seruire maluit, quã sine illa liber viuere, Quæ sunt apud Valerium & Fulgosum de amore coniugali. Plutarch. de vitis, paralellis. cap. 42. 43. Laërt. Capitolinũ. Denique non si qui alij vxores impotentius amauerunt, aut eis etiam seruierunt, aut etiam si quos eximia erga vxores charitas, aut diutina cum eis sine querela aut iurgio vita celebres fecit maritos, sed *sicut Christus*, (inquit) *dilexit Ecclesiam*, quo autem modo dilexit? *semetipsum tradidit pro illa*, Tradidit autem in huius naturæ calamitates, in probra, in flagella, in crucem denique. Habes amoris magnitudinem, eandem debes vxori tuæ charitatem, vt pro eius vita, fama, pudicitia corpus tuum exponas discrimini.

Leprosæ vxoris amantior maritus.

Charitas erga vxorem qualis esse debeat.

habet

habet inquam, vir propositũ in Christo archetypum, à quo tamen si degenerat, nõ protinus perit autoritas, non confunditur ordo: Et maritis enim, vt quod & ait alter, 1. Petr. 2. dominis, non humanis tãtùm & commodis, sed morosis quoque ac difficilibus, Et nolite (inquit) amari siue amarulenti esse ad illas, sed si tantùm molestum est quod imperant, obtẽperet vxor, Domini præceptum, non mariti meritum cogitans: Sin imperãt quod aduersatur pietati seu bonis moribus, blãdè recusetur obsequium: & si vrgẽt, scito magis Deo quàm hominibus obediendum, Act. 4. 5. Etenim qui obsequitur impia iubenti, non obsequitur Deo in marito, sed Satanæ in membro ipsius. Non enim serui tuti subiectus est frater aut soror in huiusmodi 1. Cor. 7. Sed pro quo alter ab altero diligẽdus & sequendus, præ eo est odio habẽdus, & propter eiusdem regnum & Euangeliũ relinquendus atque dimittendus, Matt. 19. Marc. 10. Luc. 14. 18. Sic Petrus fœminas allocutus, oratione ad viros cõuersa, *Viri* (ait) *similiter*, id est, cum simili quã vxoribus præscripserat, integritate, mansuetudine, modestia tranquilli spiritus, interioris hominis ornatu, voluptatum contemptu, charitate ac reuerentia *cohabitantes*, siue cohabitent, vnà cum vxoribus versentur, eásque gubernent, *secundum scientiam*, sciẽter, & vt sciẽtes decet, nõ ex imperio aut libidine, nihil pręscribentes nisi quod expedit, nihil indulgẽtes, quod perniciem aut corruptelam adferat bo-

nis moribus.Etenim penes quem eſt autoritas iubendi,penes eundem debet eſſe ſciētia fugiēdorum &expetendorū.Tyrānus imperat quod libet,& ei commodum eſt, maritus conſulit id quod optimū eſt etiam ei cui præſcribit.Quod igitur dicit Paulus *in omnibus*,ſeipſe ibidē interpretatur,*ſicut oportet* (inquiens) *in Domino*,Non ergò complectitur impia & contra Dominum iuſſa,ſed per eādē hyperbolen,qua liberis præſcribit eodē loco parētib⁹ *per omnia* obediēdū, ſummā ſic indicans obedientiam, quos tamen ab inuicē Chriſtus propter nomē ſuū odio habēdos atque relinquēdos, traditūq; & alterum ab altero interfectū iri prædixit in ſuperiorib⁹ Euāgeliorum locis,&adhuc Matt.10.Marc.13. Luc.12.21.Cuius & illud prognoſticō eſt,de cōiugib⁹ propter ſe ab inuicē ſeparādis.In illa (inquit) nocte erūt duo in lecto (adeóq; in carne ſiue corpore) vno, vnus aſſumetur,vnus relinquetur,Matt.24.Luc.17. quod de coniugatorū ordine nō video quin æquè cōmodè accipi valeat,atque quod ibidē de molētibus in vna mola legitur,eodē ſenſu quo parentibus liberi *per omnia*, maritis vxores *in omnibus* obediāt (quod aiunt) vſque ad aras.Nec temerè tamen,nec in articulis,niſi catholicis atque clariſſimis, vt ſi vnquā aliàs,nūc certè,hoc eſt,in ſchiſmate tam diuturno,animoſo,& contentioſo optandū,vt quos Apoſtolus vxoribus vult in omnibus autores eſſe,atq; etiam domi doctores,nēpe maritos,eoſdē habeāt cū in omnibus, tū vel in re-

In omnibus, quid ſit.

Per omnia, quid.

ligione maximè doctiores,& locũ habeat sanctissimũ Plutarchi præceptũ cõnubiale 19. Vxorẽ (ait) amicos proprios habere non oportet, sed vti cõibus cũ viro. Cũ verò prim' sit & maximus DEVS, quẽ vir cẽset esse colẽdũ, solũ eum cognoscere vxorẽ decet, curiosæq; religiones, & peregrinæ superstitiones à vestibulo domus arcẽdæ sunt, nulli enim DEO sacra occulta & abscondita grata sunt, à muliere si fiant. hoc recte intellecto dici à scriptore, nõ dicã profano, sed quouis & quãuis sacro, sancti' nihil potuit.

Tertium, quod nobis toties & tã prolixè digrediẽtibus hîc sit vltimum, Cũ multa vxor viro, multa vir vxori debeat, tã multis ne dicam modis omnibus, hic superior sit, inferior illa: Vna modò re pares sunt, mutua debiti cõiugalis fide: *Vxori*, inquit noster, *vir debitũ reddat, similiter autẽ vxor viro, mulier sui corporis potestatem nõ habet, sed vir*, Tolerabilis est sermo, cũ eidem Paulo dicatur vxoris caput vir, & hic etiam in illã apud nõnullas nationes habere soleat vitæ ius & necis, vt quod sequitur, *similiter & vir sui corporis potestatẽ non habet, sed mulier*, durè dictũ videatur, mollius fiet, cõmodè acceptũ, nõ enim simpliciter potestas corporis virilis est penes vxorem, aut vxorij penes maritum, sed tantùm quod attinet ad vsum coniugij: hoc enim loco corporis nomine, mẽbra quibus discernitur sexus, peragitúrque concubitus, appellari scribit cõtra Iulianum August. lib. 5. cap. 4. Quis enim dicat virum sui potestatem corporis non ha-

Potestas corporis mulieris penes virum quæ intelligatur.

bere,si in his Apostoli verbis totum corpus intelligas,quod cõstat omnibus membris?In genitalibus ergò ius est mutuum alteri in alterũ, quia nihilo magis vir gignere potest absq; vxore,quàm vxor absq; marito.Est, inquit in Oeconomicis lib.1.cap.3.Philosophus, impossibile fœminam sine mare,aut marem sine fœmina,quod desiderat natura,in multis talia efficere,hoc adimplere: quare maximè secundũ naturam eorum est societas,& ex necessitate constituta.per hunc (ait) circuitum adimplet natura sempiternitatem,secundum speciem,ex quo secundum numerum non potest.In Mosis autem lege nõnihil videtur non idem fuisse vxori in virũ,quod viro in vxorem ius, alioqui Lia non redemisset noctem mariti à sorore,pretio Mandragorę,Gene.30.si potuisset suo iure poscere.Sed præterquã quòd mysterium est,sanctis matronis polygamo viro alternis fruendũ erat.Dilucidum autẽ est,quod Apostolus præscribit, & ratio naturalis Apostolicã legẽ confirmat.Aliter ergò maritus ius habet in corpus vxoris,aliter in ancillæ:ancillã potest extrudere,olim etiam vendere,vxorem non itẽ, quod ab hac suo iure exigit, ab illa non potest, corporis vtique seu sexus obsequium, ad officium aut remediũ,nec vxor à seruo, Neuter indubiè quod in alterum ius habet, alij cedere potest, ne de mutuo quidem consensu,sub lege præsertim Euangelica,in qua matrimonium ad statũ suum primæuum reductum est, sic vt quod ab

Lia noctem mariti redemit.

initio fuit, duo ſint, nec plures, in carne vna, locis paulò antè allegatis, & ſint alter alteri vnicũ adiutorium, non adiutoria plura, acutè nanque Tertullianus de Monogamia, Adiutores (ait) dixiſſet, ſi pluribus eum deſtinaſſet. De patrũ autem tunc polygamia, non autem concubinatu, ſemper indubiè illicito, & eorũ qui illos in cõmunicandis cõiugibus perperam imitati ſunt, cacozelia, nos in opere de Continentia, lib.2. cap.9. lib.4. cap.15. Vt ad rem redeam, Quoniã non minus periclitatur imbecillis ſexus fœminæ quàm viri, non minus præſto eſſe debet obſequium viri quàm fœminæ. Sed hîc exiſtũt variæ quæſtiones de modo, tempore, reliquíſque circunſtantiis. In quibus emergunt caſus quidã vix ſermone verecundo tractabiles: Sed vrgentib⁹, vt olim hæreticis, ſic hodie curioſis, Theologos coëgit, quod eleganter vbi ſuprà Auguſtinus, diutius de rebus pudendis loqui neceſſitas, & circunloqui honeſtas, quam in quibuſdã Eccleſiæ non tantũ ſcriptoribus, ſed etiã principibus, aures caſtæ non immeritò deſiderent: Si modò meritò malè Cynici vel apud Gẽtiles ſemper audierũt, qui quod facere turpe nõ eſt, id dicere obſcœnum negabant, corporis humani partes, quas occultauit natura, earũq; neceſſarios vſus ſuis nominibus appellãtes. Liberis, inquit Offic. 1. Tullius, operã dare, re honeſtũ, nomine obſcœnum. Nos autẽ ſequamur naturam, & ab omni quod abhorret, ab oculorum auriúmque comprobatione fugiamus. Quem

Cynicorum impudentia.

imitatus noster Ambrosius, eodem & titulo & lib.cap.18. vt non solùm (ait) abscondamus ab oculis, quæ infirmiora, ignobiliora, & min⁹ honesta, sed necessariora corporis membra Paulo vocantur, 1. Cor. 12. sed & quæ abscōdenda accepimus, eorũ indicia vsúsq; mẽbrorum suis appellationibus nũcupare indecorum putemus. Puderet ergò cælibes, quasi (si Deo, si Festo, si Gabino placet) cælites, eadem de causa Gręcis ἠϊθέους dictos Fabio, lib. 1. cap. 10. puderet hos inquam, minus interim verecũdè hac de re loqui, quã mariti vlli, qui, quod ait vbi paulò antè, Cicero, sana modò mente sunt, Mẽtior, nisi vel in vno titulo de frigidis & maleficiatis, adeóque in vna eius tituli Innocentiana, Fraternitatis, non plus sit obscœnitatis, quàm in omnibus omnium Impp. paganorum aut Christianorum legibus per omnes pandectas, De nuptiis, aut vniuersum codicem, De ritu nuptiarũ, & id genus titulis dispersis. Proinde vt simul pudori & breuitati studeam, cum primis oportet Christianos meminisse dicti Apostolici, Sit honorabile connubium in omnibus, & thorus immaculatus, Heb. 13. Quicquid igitur pertinet ad abominandas libidinum species, nec vir habet ius ab vxore petendi, nec vxor tenetur lege reddendi. Adferant magis à parentum ædibus corpora casta & illibata, animos pudicos & verecundos, Deum deique filium Christum cõiugij sui testem & auspicem faciãt, & priusquam se cõtingant, cõprecentur, vt ex eius præceptis

Obscœnitas in iure canonico.

&c legibus omnia, nihil impurè vnà gerant, vt qui primus iũxit vxorẽ viro,&c in Paradiso con iugij fœdus inter generis nostri principes dedi cauit,cuius vnigenit⁹ filius nobis hoc sacramẽ tũ tot modis cõmẽdauit, natura primũ nostra sibi velut in matrimoniũ ineffabili adiũcta, &c in sponsam adoptata sancta Ecclesia, in coniu gio,licet non è coniugio nascẽs, miraculorum suorũ primitias in nuptiali epulo auspicãs,&c sa crosanctum fœdus hoc indissolubili vinculo li gans,fauore suo nuptias prosequatur,coniugiũ velit esse firmum,castum, fœlix, vt volentes ac lubentes faciant,quod didicerũt, Domino pla cere,vt bene fortunet quod amãter inter se gesserint.Succedat cõgressus pudicus, reuerẽs,nihílque cum stupro,raptu,concubinarum cõuictu,nihil cum bruto furore, cũ equina libidine vel simile habens,vel cõmune.A talibus initiis colloquiis,&c preculis auspicari deberet matrimoniũ Christianũ,nec nos sub Christo facere puderet,quod sub Mose factitatum ex historia Tobię colligim⁹,ex qua quę in pręsentẽ rẽ sint &c literã,pluscula colligere nõ grauabimur,præ sertĩ quod in ea sãcti parẽtes Raguel &c Anna fi liã Sarã,vel poti⁹ scriptura in ea vna omnes ma tresfamil.esse iubet,qualẽ hîc describit adolescẽtulã.Sic ergò legim⁹ Tob.3.Cũ viros septẽ, quib⁹ ea tradita fuerat,Cacodæmõ Asmodeus priusquã ad eã ingressi rem habuissẽt,suffocasset, ex hoc nomine quasi malefica &c viricida audiret,triduano macerata ieiunio,sic orauit in

Cõiugiorum auspicia quæ debeant esse.

ſuperiore domus tubiculo. Scis Domine, quia virum nũquam concupiui, & mundam ſeruaui animam meã ab omni concupiſcentia (aut flagitio virili) nunquam me cum ludentibus & leuitati deditis miſcui, neque ſociã adiunxi, Virũ autem cũ timore tui, nõ libidine ducta capere cõſenſi, & aut ego indigna, illis fui, aut illi me, quòd me alij fortaſſe viro reſerues, Non enim eſt in hominis poteſtate cõſiliũ tuũ. Sit nomẽ Domini benedictũ, &c. 6. Cũ hæc cognationis iure Tobiæ iuniori deberetur, hunc tã triſti tot ſponſorum euentu, quominus eam duceret, deterritum, Raphaël angelus futuri inter eos matrimonij pronubus idem & auſpex ſic alloquitur, Oſtẽdam tibi quibus dæmoniũ præualeat, his nimirum qui coniugiũ ita ineunt, vt Deũ à ſe & corde ſuo excludant, & libidini ſic vacent vt equus & mulus, quibus non eſt intellectus, ex Pſal. 31. Tu autem cùm eam duxeris, cubiculum ingreſſus, triduò continebis, & nihil aliud quã vna precabimini. Prima nocte dæmon fugabitur, ſecunda in ſanctorũ patriarcharũ conſortiũ admittêris. Tertia fœlicitatẽ & benedictionẽ cõſequêris, vt liberi ex vobis procreentur incolumes. Tum demùm rem habituri, ſurgẽtes Dominũ inuocate, eius timore, & filiorũ magis deſiderio, quã libidine cõuẽturi, vt in ſemine Abrahæ, benedictionẽ in liberis cõſequamini, cap. 7. parẽtes filiã hoſpiti collocant, præeunte ita patre, Deus patrum vobiſcum ſit, vos cõiũgat, & ſuã in vobis benedictionẽ impleat.

Coniugij charta conscribitur, epulantur benedicentes Deum: inducitur in cubiculum sponsa, lacrymat, precatur. Cap. 8. Post cœnam introducitur ad eam sponsus, angelus bonus malum apprehendit, religat, & in Ægypti desertũ relegat. Iuuenis virginem hortatur surgere, & Deum (inquit) hodiè, cras, & perendiè comprecabimur, quia hoc trinoctio, Deo iungimur, sic demum nostro fruituri coniugio. Filij quippè sanctorum sumus, nec possumus sic coniungi, vti gentes Deũ ignorantes. Consurgentes vnà obnixè orant: sic quidẽ Tobias, Domine Deus patrum nostrorum, benedicãt te omnes creaturæ, Tu fecisti Adam de limo terræ, eique dedisti adiutorium Euam. Et nunc scis quòd non luxuriæ causa, sed sola posteritatis, in qua benedicatur in æternum nomen tuum, dilectione hanc accipio coniugem. Sara autem sic, Miserere nostri, Domine, & fac vt ambo pariter sani consenescamus. Quam clausulam & alij interpretes viro ascribunt: sponsam tantùm subiecisse, Amen. Cùm ea nocte congressi essent iuuenes, parentes sponsæ rescito de bona eorũ valetudine, præter spem, nũtio, quòd eos Deus esset commiseratus, excluso inimico & persecutore, qui sponsos priores alium post alium occiderat, Deum benedicunt, laudant, & idem, vt à filiis plenius fiat, precantur, pro sepulcro epulum instruunt: cum omnibus amicis & vicinis epulati, & duas hebdomadas vnà morati, viaticum abituris necessarium præparant, pa-

Tobiæ iunioris sponsi oratio.

Saræ sponsæ oratio.

Nuptiale epulum.

trimonium genero diuidunt. Cap. 9. Gabelus ad nuptias inuitatus, discumbit, & exiliens cũ osculo ac fletu, ita benedicit, Benedicat te Deus Israël, quia filius es optimi viri, iusti, Deum timẽtis, eleemosynarij, & dicatur, benedictio super vxorem tuam, & parentes vestros, sic vti filios vestros, & filiorum filios videatis, & sit semen vestrum benedictum à Deo Israël in secula, Omnibus Amen respondentibus, cũ Domini timore nuptiale conuiuium concelebrant. Cap. 10. Parentes valedicturi, deosculatã prius filiam cõmonent, soceros honorare, qui nunc (aiunt) parentes tui sunt, diligere maritum, regere familiam, gubernare domum (agnoscis vxoriæ per Apostolum institutionis verba) & seipsam irreprehensibilem exhibere. Sic editio vulgata. Moderni addunt, Annam generum, ne filiam, quam ei quoddam quasi depositum cõmittebãt, vlla vnquam molestia afficeret, aut malè tractaret, vtrosque optasse, vt ex eis liberos Deo probatos, priusquam morerentur, videre liceret. Quàm multis precibus initum est, profecit, ac perfectum est vnum hoc matrimonium! quod tantò plus christianos imitari conueniret, quò plura videmus inter Christianos coniugia minus Christiana, hoc est, plus satis obscœnitatis, & minus quàm par est, honestatis habentia: quorum vt irreligiosi plerunque ingressus, ita progressus irrequieti, & infœlices exitus, presertim cum vulg⁹ Christianũ propemodũ hìc grauius peccet quàm ethnici quidã:

Nouæ nuptæ institutio.

Vulgi christiani immodestia in nuptiis.

Quotus enim quiſque Chriſtianus vel ſentit, vel ſibi proponit, quod in Oeconomicis ille profanus? Cùm liberorũ (ait) procreatione nec maius nec ſanctius quicquam eſſe poſſit, nihil item magis vxori ſuum ſit, aut ei à viro præſtandum, quàm ſancta & intemerata ſocietas, non tantùm non decet hominem, ſanæ modò mentis, vbicunque contigerit, ſemen exponere, ex quo vxor honore ſuo priuetur, & legitimis liberis fiat iniuria, ſed & vxori appropinquandum cum magna verecundia & modeſtia, vt ſit & in verbis pudor, & in operibus fas & honeſtas, & in conuerſatione fides & moderatio, lib. 2. cap. 1. 2. Vt ergo redeam ad ius beneuolentię coniugalis, quando ſemel cœpi cęlebs rem vxoriam tractare, pergam alienis, vt ferè ſuperiora, verbis. Hac igitur in re monẽdæ virgines, vt neque ad eam vltro ſponſos prouocent. hoc enim neſcio quo pacto viliores, minúſque charas redderet, neque petentibus nimium tetricas ac præfractas ſe præbeãt, & hoc enim rurſus amorẽ verteret in odiũ, Nõ exigere, matronę eſt: comiter negare, pudoris: obſtinatę recuſare, perfidię. Spõſi vero quem inituri ſunt, cõgreſſum, ſacrũ, imò & ſacramentalẽ, & rei omniũ ſacerrimæ ſanctiſſimæque myſteriũ, quod in tẽplo, Dei domo, à Dei ſacerdote quodã quaſi paranympho, imò & angelo audierũt, eſſe recordentur, ſicut & de Tobia legimus, Recordatus (inquit) ſermonũ angeli, exhortatus eſt virginẽ, &c. Tob. 8. ita indubiè rem ve-

Debitũ coniugale vt petendũ & præſtandum.

recundius adorsuri, Quosdam enim cõtrà, parum vtique quid sit matrimonium Christianũ, vel edoctos, vel memores, quasi vi raptã ineãt, & prosedam, quando sic auspicantur primos congressus, non vxorem, furere dicas potius quàm amare. Et verò coitus quidam furor est, & minor, iuxta Hippocratem, epilepsia, morbíque teterrimi, quem nostri comitialem dixerunt, pars quædam, Gellius lib. 19. cap. 2. Macrob. Saturnal. lib. 2. cap. vlt. nisi triplici nuptiarum bono & honestate exceptus, Fide, prolé, sacramento. Meminerint ergo tum coniuges vel in geniali lectulo homines esse se, nõ pecudes, & sanctos homines, non profanos. Filij (ait Tobias) sanctorum sumus, non gentiles Deum nescientes, non, quod Paulus ait, sine Christo, sine Deo in hoc mundo, Eph. 2. De quibus & apud prophetã queritur Dominus, Equi amatores in fœminas, & emissarij facti sunt, vnusquisque ad vxorem proximi sui (aut etiam ad suam) hinniebat, Hier. 5. & Ezech. 23. quasi asinorum carnes, eorum carnes: quod & alibi scriptũ, assimilati iumentis insipiẽtibus, Psal. 48. 31. Facti sicut equus & mulus, quibus nihil intellectus. Pulchrè in Xysti Pythagorici sententiolis dicitur, Adulter est vxoris propriæ amator ardentior, citat in Ezechielem lib. 6. Commentariorum, & ad finem 1. aduersus Iouinianum Hieronymus, In aliena quippè vxore omnis amor turpis est, in sua nimius: Vir sapiens, iudicio debet amare coniugem, non affectu,

Coitus, minor epilepsia

Vxoris propria nimius amor, velut adulterium.

reget impetus voluptatis, nec præceps feretur in venerem. Nihil fœdius, quam vxorem amare, quasi meretricem. Certè qui se dicunt Reipublicę & generis humani causa vxoribus iungi, & liberos tollere, imitentur saltem pecudes, ne postquam vxorum venter intumuerit, perdant filios, nec amatores se vxoribus exhibeāt, sed maritos. In eadem sententia fuisse antè diximus Augustinum & Gregorium, maritis à cōceptu abstinendum ab vxoribus, quòd mulieres aliquoties, si tum rem habeant, abortiūt. Addam quod & attigimus, eodem in Quæstionibus super Leuiticum lib. 3. cap. 64. accessum ad menstruatam non semel in Lege prohibitum, Leuit. 12. 15. 18. 20. ne figuratè accipiendū putaretur, sed inter talia prohibita positū, quæ etiam tempore noui testamenti, remota vmbrarum veterum obseruatione, sine dubio custodienda sunt. Quod etiam videtur per Ezechielem significasse, qui cap. 18. inter peccata quæ non figuratæ, sed manifestæ iniquitatis sunt, etiam hoc commemorat loco 6. ad talem si quis accedat: & inter iustitiæ merita, si non accedat, qua in re non natura damnatur, sed accipiendæ prolis noxium prohibetur: Per singulos enim menses grauia & torpentia mulierum corpora, immundi sanguinis effusione releuantur, quo tempore si vir cum muliere coierit, dicuntur concepti fœtus vitium seminis trahere, ita vt leprosi & Elephantiaci ex hac conceptione nascantur, & fœda in vtroque sexu

Mariti à grauidis vxoribus abstineant.

Menstruatæ consuetudo prohibita.

corpora, paruitate vel enormitate membrorũ sanies corrupta degeneret. Viris ergò præcipitur, vt non solùm in alienis mulieribus, sed in suis quoque, quibus videntur lege coniungi, scriptura dicente, Crescite, multiplicamini, replete terram, certa concubitus norint tempora, quando coëundum, quãdo ab vxoribus abstinendum sit. Quod quidem & Apostolus, 1. Cor. 7. & Eccl. 3. sonant, Tempus amplexandi, tempus longè fieri ab amplexibus. Caueat ergo & vxor, ne fortè victa desiderio coëundi, virum illiciat, & vir ne vim faciat vxori, putans omni tempore subiectam sibi esse debere coniugij voluptatem: vt nouerit (ait Paulus) vnusquisque vas suum possidere in sanctitate & pudicitia, primæ Thessalonicensiũ. 4. & muliebri vasculo honorem tribuat, 1. Petr. 3. quem Hieronymus, 1. in Iouinianum, abstinentiam à cõcubitu exponit. Sic enim colligit, Si nos abstinemus, honorem vxori tribuimus: si non abstinemus, perspicuum est honori contrariam esse contumeliam. Quæ expositio nõnihil violenta est. Cohabitent ergò iuxta scientiam, vt nouerint quid velit, quid desideret Dominus. Idẽ certè, quod 1. cap. 1. in genere dixerat castificandas animas in obedientia charitatis, velut explicãs, si Clementi credimus eius auditori atque successori, lib. 6. recognitionum. Est (aiebat) propria quędã religionis nostrę obseruãtia, quę nõ tam imponitur ab hominibus, quã propriè ab vnoquoq; Deũ colẽte puritatis causa experitur,

Concubitus sua esse tempora.

Vas suum in honore possidere, quid.

Castimoniæ dico causa, cuius species multæ sunt, sed prima, vt obseruet vnusquisque ne mẽstruatæ mulieri misceatur, hoc enim execrabile ducit Dei lex, quæ licet de his non admonuisset, nos vt Cantari (vel fortè Canterij) libenter volueremur in stercore. Debemus amplius aliquid animalibus habere reliquis, vt potè rationabiles, & cælestium sensuum capaces, quibus summi studij esse debet ab omni cordis inquinamento conscientiam custodire, Sed & ea castimoniæ species obseruanda, vt ne passim & libidinis causa, fœminis coëatur, sed posteritatis reparandæ gratia. Quæ obseruantia cùm in nonnullis etiam pecudibus inueniatur, pudoris est, si non ab hominibus & rationabilib⁹, & Deum verè colentibus obseruetur, cum etiã & apud eos qui à diabolo adhuc in erroribus detinentur, attentius obseruetur, est enim & apud eos nonnulla castimoniæ obseruantia. Et eodẽ collectore in constitutionibus Apostolicis, lib. sexti capite vigesimo octauo, Naturalis quidẽ purgatio odiosa Deo non est, vt quam mulieribus menstruam instituerit, valetudinis firmitatísque causa, cùm otiosæ sint, quia magna ex parte domi sedent, nam & sanguinifluam, cùm sanitatis gratia fimbriam attigisset, non molestè tulit Dominus, nec accusauit, imò potius curauit, Matth. 9. Marc. 5. Lucæ octauo. Menstruis autem apparentibus viri ne coëant, vt filij sine morbo nascantur.

Menstruatæ commixtio, execrabilis.

Menstruosæ cur sint mulieres.

Prægnantiũ consuetudo non habẽda.

Nec magis cum prægnantibus consuetudinem habeant, non enim suscipiendorum filiorum, sed voluptatis causa, hoc faciunt. Oportet autem Dei amicum voluptatem non appetere. Vt igitur è tam longinqua digressione, quadã quasi peregrinatione, vel tandem redeam, & connectam superiora sequentibus, subiiciam quod sequenti capite, Mulieres (inquiunt Apostoli) subiectæ estote viris vestris, eósque in honore habete, ac timore & charitate illis inseruite, vt S. Sara Abraham honorabat, quem nec nomine audebat appellare, Dominum vocans. Itẽ, Viri, diligite vxores vestras, vt propria mẽbra, & corpora vestra, vt vitæ socias, vt consortes, & in filiis generandis adiutrices. Collætemini, ait Prou. 5. Iuxta aliam literam, vt gratiarum pullus, & amicitiæ cerua, propria verò præeat, & adsit tibi omni tempore, in huius enim amicitia implicatus, multiplicabilis eris. Et Mal. 2. Dominus testificatus est inter te & mulierem adolescentiæ tuæ, & hæc consors & particeps & socia tua, & vxor fœderis tui. Nõnè vnus, nec alius fecit? (masculum enim & fœminam fecit eos, Gene. 2.) & residuum seu reliquiæ spiritus tui: custodi, & ne deseras. Hæc autem omnia de re vxoria, & presertim erga viros obedientia, *vt non blasphemetur verbũ Dei*, ne diuina doctrina malè audiat, hoc est, ne vel ipse mulieres, siquidem gentiles Euangelium blasphement, vel si fideles nomine tenus fuerint, eius prædicationis blasphemandæ occcasionem

ſionem tribuant gentilibus & infidelibus, videntibus eas peiores effectas, quàm ante fidē fuerant. Hoc enim adiectum putant propter eas, quæ maritum haberent vel ethnicum, vel Iudęum, quorum ſi vxores minus fuiſſent virorum & liberorum amantes, minus prudentes, &c. opinarentur hi inſipientes ſic haberi in doctrina Chriſtiana, quam ideo blaſphemarent. Vnde ſuperiorem de aniculis & iuuenculis periodon ſic breuiter enarrat Ambroſius, Tales præcipit ſeniores, vt exemplo ſint bonæ conuerſationis iunioribus, vt ſi infideles viros habeant, congaudeant eis magis quàm blaſphement Dei nomen, dum vidēt quia propter Dei timorem propenſius obſequuntur viris ſuis. Sic alibi ſanctificatur vir infidelis per mulierē fidelem, 1. Cor. 7. & 1. Petr. 3. vt ſi qui non credunt verbo (prædicationi) per mulierum conuerſationem ſine verbo lucrifiant, conſiderātes in timore, ſeu erga viros reuerentia caſtam vxorum ſuarum conuerſationem. Græci more ſuo multa hîc peracutè & diligenter obſeruāt, Paulū in vxoriis dotibus, rectè à virorū amore, ceu omnium longè præcipua cœpiſſe: quæ enim virum amarit, prudens erit, caſta, ſobria; corpore ac mente pura, liberos amabit, domū curabit, rémque ita diſpenſabit, vt vir abundet, non ornatu ſuperfluo (cui enim alteri placere ſtudeat aut morē gerere, quàm ei quem plurimum amet, vt placeat & obſequatur prorſus intenta eſt?) non ſumptibus ſuperuacaneis, non

Vxor viri amans, quā fingi.

in victu aut vestitu deliciis, non intempestiuis nec necessariis domo egressibus, aut cursitationibus se occupabit. II. Paulum alioqui omnia tum facientem, tum dicentem, vt nos à rebus huius seculi, earúmque cura sursum penitus abducat, tantam nunc rei domesticę curam & habere & iniungere, nimirum his bene habentibus, spiritualia plerunque bene habent, & quæ domi probè se gesserit eã in spiritualibus profecturam, & in domo rectè disposita spiritus gratiã locum habituram. III. Paulum non tam tamen rerum præsentiũ hîc rationem habere, quàm prædicationis, vt quietã (ait alibi) & tranquillam vitam agamus, 1. Tim. 2. hîc autem ne Dei sermo non bene audiat, præcipuam verbi, non familiæ curam habens, & scopum, & alibi quidem viri lucrum & profectum, q.d. Siquidẽ vir gentilis fuerit, ita facilis & ad redamandum pronus fit: sin Christianus, citò ad meliorem frugem euadet, hic, vt Euangelium non maledicatur. Cum enim contingit vt maritum infidelem fidelis vxor non redamet, non audiat, impudica sit, ebriosa, morosa, liberos reliquánque familiam negligat, omnis hæc vxorum prauitas & rebellio in Christianam religionẽ recidet, calumniantibus eam viris, quæ huiusmodi mulieres habeat. Sin superioribus virtutibus fuerint ornatæ, ex earum bonis meritis prædicatio gloriæ incrementum acquiret. Audiant quæ malis coniunctæ sunt aut impiis, & discant probis moribus ad Dei eos

cultum ac religionem adducere, quæ ſi nihil aliud fuerint lucratæ, neque eos ad fidei conſortium attraxerint, eorum tamen ora ſaltem obſtruxerint, vt ij religionis honorem blaſphemare vt maximè velint, minimè valeant. Et verò non minimum, ſed maximum & omnino mirabile, ſi conuerſationis muliebris ergò, religio quoque admirationi ſit infidelibus. Tantùm Græci. Cum ergò ex ſupradictis, caput mulieris vir ſit: viri, Chriſtus, rectè infert Hieronymus, Quæcunque vxor non ſubiicitur viro ſuo, eiuſdem criminis ream eſſe, cuius & virum Chriſto non ſubiectum: verbum autem Domini blaſphemari, vel dum contemnitur, & pro nihilo ducitur prima Dei ſententia de viro ad mulierem, Geneſeos tertio, Dominabitur tui. quæ vt propriè poſſit accipi, antè omiſſum breuiter hîc videndum eſt, nec enim & ante peccatum aliter factam fuiſſe decet credere mulierem, niſi vt vir ei dominaretur, & ad eum ipſa ſeruiendo verteretur. Ad virum (ait) tuum conuerſio tua. Sed rectè ſeruitus ſignificata eſt conditionis potius quàm dilectionis, & talis enim qua in dies hominibus poſtea ſerui eſſe cœperunt, de pœna peccati exorta reperitur, Geneſeos nono, de qua pòſt in ſeruis hoc capite. Dixit quidem Apoſtolus, Per charitatem ſeruite inuicē, Gal. quinto. nequaquã diceret, inuicem dominamini. Poſſunt itaque coniuges per charitatē

Dominatio viri in vxorem.

Seruitus mulieris viro.

Seruitus mutua coniugū.

ſeruire inuicem. Sed mulierem non permittit idem dominari in virum, 1. Tim. 2. hoc enim viro potius Dei ſententia detulit, & maritum habere Dominum, mulieris meruit nō natura, ſed culpa. Quod tamen niſi ſeruetur, deprauabitur amplius natura, augebitur culpa. Sic Auguſtinus de Geneſi ad literam, lib. 11. cap. 37. Sed & Chriſti infamatur Euangeliū, dùm contra legem fidémque naturæ, Chriſtiana vxor ex Dei lege ſubiecta, viro imperare deſiderat, cùm etiam gentiles fœminæ viris ſuis ſeruiant communi lege naturæ. Et hanc enim ducē ſecuti veteres philoſophi, qui Chriſtum alioqui promiſſum non agnouerant, de nulla re ſancti⁹ ſcripſerunt aut religioſius, quàm de coniugio. Quos inter Peripateticus inter leges probę mulieris, Exiſtimare (inquit) debet mulier verè cōpoſita, mores viri eſſe legem ſuæ vitæ, impoſitā ſibi à Deo per cōiunctionem matrimonij atq; conſortij, lib. 2. Oeconomicorum, cap. 1. Quis docuit hunc alioqui parum numinis & rarò memorem, autore Deo matrimonia coire? Et cap. 2. Qui hęc negligit, Deos ipſos videtur negligere, quibus præſentibus ſacra fecit, & vxorem duxit. Qui negat mundum à Deo conditū, cœptumvę, fatetur matrimonium abſque Deo non coniungi: ingenuæ mulieris eſſe virum diligere ac vereri, ſed qua reuerentia parētes modeſti filij, ciues bene morati beneuolos magiſtratus, non quo metu vel odio ſerui dominos: ciues, tyrannos: zelotypos aut etiā mœchos re-

Mores viri, lex vitæ ſuæ coniugis.

Matrimonij reuerentia apud ethnicos.

formidant adulteræ. Et cap. 3. Hũc neque amorem, nec timoré absque pudore ac verecundia Homero laudatum, vt & ab eodem mutuam viri & vxoris vnanimitatem, & in regenda cõmuni domo concordiam, sic in Vlyxe & Nausicaa commendatam, vt nihil melius possit hominibus obtingere: non quanlibet, sed honestam modò, nec in iis quę improba sunt & impudica, inuicem consensionem. Sic & apud Xenophontem Ischomachus interroganti Socrati, num sponsam docuisset ea quæ spectant ad bene gubernandam familiã, respondet, Minimè, sed rem diuinam feci, vt mihi quæ forét optima, docere contingeret, illi perdiscere: & colligit similia fuisse sponsæ vota, vel hoc argumento, quòd se mariti monitis docilem ac morigeram præbuisset. Sic senex ethnicus in comędia loquitur filio, Abi domum, ac Deos comprecare, vt vxorem accersas. Hic profanus nõ putat satis auspicatas fore nuptias, nisi spõsus Deum apprecetur. Meminit & Plutarchus sacrificij quod ex more fiebat Iunoni nuptiali, præcepto connubiali 28. In hoc cum victima fel exemptum abiiciebatur, non consecrabatur, innuens bilem iramvè nunquam in connubio esse oportere. Præfatur idem veteres Mercurium iuxta venerem locasse, quòd coniugum beneuolentia non tam voluptate corporali, quã animorum coniunctione coëat & sermone comi, & amico velut glutino egeat. Et 14. Oportet, vt Geometræ dicunt, lineas &

Vlyxes Nausicaa.

Vxor à Deo petenda.

Bilis & rixa à connubio exulet.

ſuperficies non per ſe, ſed vnà cum corpore moueri, ſic vxorem nullum proprium affe-ctum habere, ſed ſtudia, curas, riſum, omnia denique cum viro communia. 34. Mulieres cùm viris ſubſunt & obtemperant, laudem conſequi, cùm præeſſe volunt, magis eas dedecere, quàm eos qui ſubiguntur: præſtare autem maritum vxori par eſt, non vt dominum pecoribus, ſed vt animam corpori, cõſpiratione quadam naturali per beneuolentiã cum eo coniunctam, & procurare corpus conuenit, non ipſius ſeruiendo cupiditatibus & voluptatibus: ita vxori præeſſe, ſic vt proſis, neque nimis demulcendo gratificandóque oportet. Citatur ab eodem in Bruto à Barbaro lib.1.cap.8.lib.2.cap.17. ab Eraſmo, & aliis apud Homerũ Andromache, quantum ſuo afficeretur Hectori, in quo omnes omnium charitates ſibi conſtituerat, ſic eum alloquens,

Mulierum ſubiectio quã illas deceat.

Andromache quã Hectoru amant

Tu mihi iam ſolus pater es, matérque verenda.
Tu dulcis frater, tu gratus ad omnia coniux.

Cuius etiam deſiderio velut mentis impos, aliquãdo per turbas diſcurrit, & mœnia colluſtrauit, quantóque eius tum amore, tum honore, teneretur, volupe eſt apud eundem legere, cùm virum Troia egredientem cum filio comitatur, oculos in eo vno figit, & vel in ſubminiſtrando equis ipſius pabulo, vt quibus mariti decus & vita crederetur, diligens & accurata eſt. Cuius exemplo, vt non quaſuis operas

oportet ab vxoribus exigere,si sint famulę,quę idem præstare valeant, tamen si res ita poscat, vxor non grauabitur præstare,quod famula nō dignaretur,vt nec à re quidem coquinaria abhorreat,si quem vir munificus hospitaliter habere domi cōstituerit,quod generosissimi fortissimíque heroës à se non duxerunt alienum: Achilles enim & Patroclus,cùm ad eos reconciliandi venissent Aiax & Vlyxes, ea magno studio reiecta Lyra tractant, quæ nisi hospitalitatis excusatione decora sint,vix mediocribus seruis digna videantur. Viro igitur vxor, si vxoris & officio & laudi respondere velit,nihil non debere fatebitur,ac pręstabit. Quid autem & quantùm amoris vir vxori vicissim debeat, in eodem exemplo videre est,Hectorem parētum,fratrū,patriæ quoque cineres forti animo laturū, Andromaches vxoris vtique bene merentis futuros casus cogitantem,ferre non posse. sic hac in re heros barbarus alioqui fortissimus,lenis,sic mollis est,vt prorsus alter à se fieret, Erectus rerum gestarū gloria,nihil de proprio,multa de cōiugis euentu anxius, gemens, suspiriosus queritur. Et naturali ergo,vt & diuina autoritate,tāta vis est, & huius fœderis tam intima coniunctio, vt & in parentes alioqui maxima pietas istius splendore necessitudinis obscuretur,vt eis relictis,hi sibi inuicem adhęreant, Gene.2. & sic præ charitate mutua oculos sibi pręstringant,vt prætermissis omnibus,

Hospites magni vt excipiendi, exemplum.

Vir uxori opes suæ, & mundus, & thesaurus.

vnos se colant, mirentur, diligant. Sic Plutarcho, Phocionem vxor opes suas, mundum suũ & thesaurum vocat. Sic Xenophonti, Tigranis Armenia vxor, absentis mariti impatiens, & comes vbique indefessa, domum ex aula Cyri reuersa, quid de huius pulchritudine sentiret, viro percontanti, abs te (inquit Deos obtestando) nusquam oculos deflexi. Itaque qualis Cyri forma sit, prorsus non noui. Tales Hieronis & Duellij vxores, graueolentiam viris ab inimicis exprobratam, domi expostulantibus quòd eius eos vitij nunquam admonuissent, responderunt se putasse viris omnibus ad eundẽ modum animam olere, Plutarch. de vtilitate ab inimicis capienda, Erasmus in Apophthegmatis. Si verè senserunt quod dixerunt, argumentum fuit insignis tum pudicitiæ, tum etiã simplicitatis, nulli vnquã viro tam vicinas fuisse, vt oris halitũ sentiscerent: Sin finxerũt, magna erga maritos fuit tum ciuilitas, tum etiam tolerantia, tandiu pertulisse hoc incommodũ absque fastidio aut iurgio. Et talem esse voluit nõ nuptã modò, sed & nupturã P. Meni⁹, animaduerso grauiter in libertũ sibi gratũ, qui osculũ nubili filię, errore licet lapsus, non libidine, dedisset, vt non solùm virginitatẽ illibatã, sed & oscula puellæ ad maritos syncera perferrẽt, Valerius de pudicitia. En quàm parum, aut potius nihil, castę sibi mulieres, vt mulierib⁹ etiã leges sine viris permiserunt. Maiores, ait Cato Liuij lib. 34. nostri nullam ne priuatam quidem rem

Orũ graueolentia in maritis, à coniugibus dissimulata.

Osculo etiã delibatur puellæ virginitas.

agere fœminas ſine autore voluerunt, in manu eſſe virorum,&c.quod ſi,quod ibidem malè metuebat,viris eæ exęquari voluerint,poëtá audiant lib.8.Epigrammate 12.

Inferior matrona ſuo ſit, Priſce, marito,

Non aliter fiunt fœmina virque pares. Sin hoc non contentæ,etiam ſuperiores eſſe contenderint,non minus rectè monuit Mimographus, *Bona mulier parendo viro imperat.* Fœminæ pulcherrimum imperij genus obſequendo imperare. Apud Terentium in Ecyra Act.1. Scen.2. in Philomeno vxorem ad viri offenſas conniuentem ita commendat Parmeno, *Imperij gen⁹ in muliere viro obſequi.*

Hæc ita uti liberali eſſe ingenio decet,

Prudens, modeſta, incommoda atque iniurias

Viri omnes ferre, & tegere contumelias. quòd Pamphilus ſcilicet ab vxore abſtinens, & multis eá diebus attingere nolens, meretriculam inſuper amaret Bacchidem. Liuia iam nobis allegata, interroganti cuidam, quanam ratione Auguſtum ita in ſuam poteſtatem redegiſſet, reſpódit, Exquiſita pudicitia, omnia eius mandata libenter exequendo, nullas eius res ſcrutando, luſus eius venereos neque perſequẽdo, & diſſimulando, Dion. lib.58. At Chriſti fideles vt ea in re nolim conniuere, ſed mutuũ monere, ita mox tamen non diſcedere, aut diuortiũ mittere: quòd ſi diſceſſerint, præ nulla vel pauca emendandi alterutrius ſpe, eadem (quando nemo ſapit vel deſipit omnibus horis) refulgente reconciliari (quoad eius fieri poterit) cum *Liuiæ Auguſti coniugis prudentia.*

Paulo consulam, quando diuertentes alioqui remanere innuptos oportet, 1. Cor. 7. Et hactenus de vxoria obediētia, subiectione, ac etiam patiētia. Neq; verò nō viris opus ad muliebrē imbecillitatē mutua quadam συγκαταβάσει, hoc est, cōdescēsione. Non possunt omnes esse Socrates, qui Xanthippas morosas & iurgiosas, irísque ac molestiis muliebribus diu noctúque scatentes, domi patiantur, vt insuescant & exerceantur cæterorum quoque foris petulantiam & iniuriam ferre facilius: multò minus Iobi esse, aut Tobiæ, quibus vxores non in malis solatrices, sed ad peius tētatrices relictas esse scriptura prodit: & prior quidem comparis, quæ simplicitatem illi suam exprobraret, stultitiam patientissimus alioqui minimè pertulit, minus verò ad irrogandā Deo blasphemiam vel connixit, vel consensit, Iob. 2. Posterior autem, nō dubito, quin, vt parentes & cognatos spem illius irridentes, sic vxorem suas ei eleemosynas & sepulturas exprobrātem increparit, Tob. 2. Ferenda ergò vxorū leuiora quidem vitia, non fruenda, iuxta quam sententiā lepidè Varro in Satyra Menippea, quam de officio mariti scripsit, Vitium, inquit, vxoris aut tollendum, aut ferendum est: Qui tollit, commodiorem præstat, qui fert, sese meliorem facit. Vbi Gellio, lib. 1. cap. 17. tollere dictum apparet, pro corrigere, at non corrigitur, nisi auferatur. Id etiā si corrigi nequit, ferēdū, quod scilicet à viro ferri honestè possit. Vxor ergò vt dum corrigibilis

Iobi & Tobiæ patiētia in morosis vxoribus.

Tollere, quid sit.

eſt,ferenda,ſic incorrigibilis,iuxta Mimum,vt *Amici vitia ſi feras,facies tua,* Non ſic quidem ea in te transferendo,vt iis ea vacua ſit,ſed noua contrahendo,quòd vel peccantem non corripias, Matth.18.Luc.17. vel ad inemēdabilem cōniueas.Hæc de re vxoria. Sequitur in textu.

Iuuenes ſimiliter hortare, vt ſobrij ſint.

COnſequenter oſtendit,quid & qualiter deceat mares iuuenes,prius liberos,deinde & ſeruos.Eſt autē vel repetēdum, vel certè non omittendū, quod huc ſeriò diſtulimus, Superioris periodi clauſulam hanc,*vt nō blaſphemetur verbū Dei*,ex gloſſa ordinaria vndecūq; ſumpta, & Lyrano, ad omnia ſuperiora ſiue prædicta, ſed & ad ſequentia & pòſt dicēda referri poſſe,quaſi diceret,Hortare ſenes,anus, adoleſcentulas, ſed & iuuenes & ſeruos,vt ſic ſe habeant, vt diximus & dicemus,quod ideò facere debebāt, quia tū fideles inter infideles habitabāt. Ideóque ſi illi incompoſitis fuiſſent moribus,hi fidem catholicā irriſiſſent & maledixiſſent. In ſequentibus autē,vt& in præcedentibus,imò vt vbique,doctrinæ ſeruat decorum,id hîc Græcis doctè & acutè notantibus,qui docēdas fœminas fœminis permiſit, & aniculas iuuencularū eſſe magiſtras, virilis ſexus inſtruendi curam omnem viris permittit, & maribus marem, iunioribus Titum præceptorem præficit, dicens, *Fœmina fœminis docenda permiſſa.*

Iuuenes hortare, & ſicut in eo quod ſuprà dixerat, Anus ſimiliter, &c. Similitudinem anuum diximus ad ſenes referendam, ita nunc in eo quod intulit *Similiter*, iuuenum ſimilitudinem ad anus & per anus ad ſenes aptandam arbitramur, vt ſenum habeant ſobrietatem, pudicitiã, prudentiam, in fide, charitate, patientia ſanitatem, Anuum in habit⁹ ſanctitate, vt ne ſint accuſatores, neu vino multo ſeruiant, bene docentes, &c. Proprium autem adoleſcẽtulorum hoc poſuit, *vt ſobrii ſint*, σώφρονες, & hîc Hieronymus ſuperiorum autor, ſui ſemper ſimilis, legit, pudici. Ambroſius, continentes eſſe, vt quoniam iuuẽtus ſolet modum egredi, vino ad lapſum eſſe promptior, idcirco ſalubribus retinaculis contineri iubeatur, quò infrenata, diuinis legibus gubernetur. Bruno, temperatos, Anſelmus, modum tenentes, & nullam ſuperfluitatem ſectantes, ſicut ſæpe conſueuerũt iuuenes.

Sobrietatis frænum iuuenibus.

Reliqui Latini cum vulgata lectione hîc exponunt auferri luxuriæ ſiue libidinis cauſam, tollẽdo ebrietatem, multorum ſanè vitiorum occaſionem ac principium: quia ergò ea ætas ad ſequendos paſſionum, maximè carnalis concupiſcẽtiæ, affectus impellit, ideò ſobrietatis ceu fræno retinẽda eſt. Græci, verterint licet eorũ Latini interpretes, *ſobrii*, propius tamen exponunt ad ſuperiorem de pudicitia intellectum,

Voluptates domare, iuuenibus perdifficile.

Nihil (inquientes) tam difficile, tamvè huic ætati durum, quàm voluptates noxias & mortiferas domare, non pecuniarum ſitis, non glo-

riæ ſtudium, non cuiuſuis rei alterius concupiſcentia, ita iuuenilem ætatem perturbat & vrit, vt corporum amor, & inſana hæc libido. Ideóque aliis omnibus omiſſis, circa id quod magis viget, & plus eſt neceſſarium, verſatur admonitio, hunc ſcilicet ignem adeo infeſtum, ſobrietatis velut aqua reſtinguendum, quę virtus eo maiori erit adoleſcentiæ ornamento, quò cum ea libido acriꝰ & magis hoſtiliter bellum gerit. Quod autem ſequitur, *in omnibus*, ſiue *per omnia*, & ſequentibus, cum Græcis & aliquot Latinis prima huius capitis lectione iunxi. Ambroſius, Hieronymus, quíque hunc ſequuntur, Sedulius & Anſelmus, ſuperioribus iungunt. Licet (ait) Latinorum quidam ſic legendum exiſtiment, vt poſteà inferant, *In omnibus teipſum præbens formam bonorum operum*, tamen ſciamus ad ſuperiora eſſe referendum, id eſt, *exhortare vt pudici ſint in omnibus*, tam ſcilicet mente quàm corpore: tam opere, quàm cogitatione: vt nulla ſit in adoleſcẽte turpitudinis ſuſpicio. Sciendum quoque continentiam non ſolùm in carnis opere, & animi concupiſcentia, ſed *in omnibus* rebus neceſſariam eſſe, ne honores appetamus indebitos, ne accendamur auaritia, nevè vlla paſſione ſuperemur. 1. De ſobrietate porrò præter ea quæ in hanc & 1. ad Timotheum cõmunia viris & mulieribus obſeruaui, Plato lib. 2. de Legib. lege ſanxit, vt pueri ad duodeuigeſimum annum vini vſum prorſus ignorẽt, non iniiciendum ignem igni, antequàm viri effecti

Continentia

Vini vſus iuuenibus quã do & quatenus permittẽdus.

ſubire labores incipiant: furioſum nanque iuuentutis habitum cauendum, dein vino moderatè vtantur ad annum vſque ætatis triceſimũ. Ab ebrietate verò & vini repletione iuuenes omnino abſtineant. Cùm ad quadrageſimum peruenerint, tum in conuiuiis liberius diſcumbentes, Dionyſium ad ſacra ſenum & ludos inuocẽt, qui hominibus vinum quaſi remedium aduerſus ſenectutis duritiam largitus eſt, vt reiuueneſcere videamur, & mœſtitiæ nos obliuio capiat, animíque affectio, vt in igne ferrum, ex duritie in mollitiem deducta, flexibilior fiat. Sequitur Platonem ad Euſtochium Hieronymus, Vinum & adoleſcentia, duplex voluptatis incendium: quid oleum flammæ adiicimus? quid ardẽti corpuſcula ignium fomenta miniſtram⁹? Et quo autore anteà vini pluſculum ſenibus indulſimus, Auicenna, quo item loco ex Cœlianis lectionibus, lib. 28. cap. 29. Pueris vinum ſi offeras, perinde videri, acſi igni aggerere ignem perrexeris, materia præſertim debili ſuccenſa: Cuius ita rationem reddit, Pueros inſigniter vini oblædi hauſtu, quòd laxis raríſque ſint corporibus, & de caloris inſiti exuperantia inflammari facilè valeant, neruis porrò imbecillibus admodũ, nec cerebro item valido: quibus de cauſis in vini crebriore hauſtu multiplex ſe nocumentum promit.

Senibus vini vſus quàm commodus.

Digreſſio VII.

Et quoniam ingeſſerunt ſe nobis ſenectus &

iuuentus, ſuccurrit vt nonnulla ſuper ætatum diſtĭctione promamus in medium, eò quidem prolixius, quod mirum quàm non omnino ſuper ea conſentiant autores: quid igitur de gradibus ætatis humanæ ſenſum ſit, dicam. Tubero apud Gellium, lib. 10. ca. 28. ſcripſit Seruium Regem Rom. cùm quinque claſſes cenſus faciendi gratia inſtrueret, pueros exiſtimaſſe minores annis XVII. inde milites aut alioqui Reipublicæ idoneos ſcripſiſſe, eóſque ad annum XL. iuniores, ſupra eum ſeniores appellaſſe. Ex hac Tullij cenſione maiorum moribus & iudicio, innoteſcit pueritiæ, iuuentæ, ſenectæ diſcrimen. Varro apud Cenſorinum ca. 14. quinque gradus æquabiliter putat eſſe diuiſos, vnũquenque ſcilicet præter extremũ, in annos XV. Itaq; 1. gradu vſq; ad annũ XIIII. dictos pueros, quòd puri ſint .i. impubes in 2. ad 30. adoleſcentes in 3. ad quadraginta annos vſq; iuuenes, quòd Remp. militando iuuare poſſent. in 4. ad 60. ſeniores, quòd tunc corpus ſeneſcere incipiat. Inde ad finẽ vſq; vitæ 5. gradum factũ, quot nimirũ actus in fabula ſeruari ſolent, quãdo nec vna perſona quinquies egreſſa vltrà exire poteſt, vt ex hac ætatũ diſtributione Cælius li. 19. cap. 21. cõmonet fabulam ætatis Ciceròni cõgruè ſcitéq; dictã in Catone, & Auguſto apud Tranquillũ, mimũ vitę cõmodè trãſactum. At Hippocrates in ſeptem diſtribuit, ætatis I. finẽ annũ 7. II. 14. III. 28. IIII. 35. V. 42. VI. 56. VII. nouiſſimũ vitæ annũ. Cuius tres gradus 3. 6. 7.

Pueri. *Iuniores.* *Seniores.* *Adoleſcẽtes* *Iuuenes.* *Ætatis fabula.*

Solon ſingulos bifariam diuidens, vt vnaquæque ętas annos habeat ſeptenos, partes fecit x. ad quas Staſeas Peripateticus hebdomadas duas addidit. Ex his proximè videntur acceſſiſſe naturam, qui hebdomadibus humanam vitam emenſi ſunt: Ferè enim poſt annum ſeptimum articulos quoſdam, & in his noui aliquid natura oſtendit, vt extat in elegia Solonis, & Macrob. lib. 1. in Somnium, cap. 6. Galenus ætates omninò ſtatuit quatuor, Iuuenes, Veri ſimiles, calidos ſcilicet & humidos, vigẽtes, æſtatis modo calidos & aridos, Medios, perĩde atque Autumnum, frigidos & ſiccos, Senes, vt hyemem, cum frigiditate humectos. Cap. 22. appingit ex Proclo, ætatum ordinem, vniuerſi ſequi rationem, Prima quippè ætas Lunarem ſequitur nutriendi vegetandiq; poteſtatẽ. Secũda, Mercurialem, ad literas, luctam, & citharas, & lucra ſtudium. Tertia, Veneream genituræ appetentiam. Quarta, Solarem vigorem, & iuuenilem perfectionem. Quinta, ſiue virilitas, Martium robur. Sexta, Iouiale vitæ actiuæ ciuiliſque deſiderium. Septima, Saturniã à corporeis ſequeſtrationem, & incorporeorum affectationem, & decrepitos naturam cum malis ſuis inuadentem. Ex Ariſtotele in 3. de Anima, quidam aucupantur tres tantùm ætates, incrementi, ſtationis, diminutionis. Sed idem lib. de moribus diuerſa ſentire videtur. Auicenna cap. de complexionib⁹, & Albertus Magnus citante Beroaldo in Tiberium Trãquilli, cap. 6. ponit quatuor,

Septimi anni obſeruatio

tuor, Adolescentiæ, ad annum ferè 30. consistentiæ vel pulchritudinis, ad 50. pòst. diminutionis occultę, ad 60. quæ senectus. Quæ subest ætas, ad interitum nos præcipites agit. Suppartitur adolescētiam in minutias alias. Nam Seruius, 5. Æneidos. cùm ex Varrone sic ætates diuisisset, infantiam, pueritiam, adolescentiam, iuuentam, senectam, singulas trifariam subdiuisit, vt sit prima vel viridis, adulta & præceps, & viridi iuuenta, ibidem Maro, & cruda viridísque senectus. 6. Æneid. & extrema pueritia Salustius in Iugurtha. Est & pueritia noua, matura & præceps, & in aliis quoque ætatibus, Beroald. in Neronem Suetonij, cap. 7. Sciendum verò ætatum commensus non vbique nec semper eosdem haberi, sed diuersos, pro constitutionis, sexus, regionum, situs, cæli, victus, & aliorum plurium ratione, vt 6. de sanitate Galenus, Stato, inquit, annorum ætates circunscribere, quod quidam tamen faciunt, nequimus, nisi latitudinis modo, proinde signatè in ætatū distributione aduerbium [*ferè*] adiici solitum. Aureas ætates in vita tres modò intelligunt, Iuuentam, virilitatem, senium. Nam infantia & decrepita nullum præferunt voluptatis argumētum. Hebræis Sebastiano Lepusculo vertente, humanæ vitæ curriculū his partibus cōstat, Num. 13. apud eos religioso, Vnde & totidem fidei habent articulos, quos & fundamenta vocant, Filius v. annorū ad biblia, x. ad Meschna, xiii. ad pręcepta, xv. ad Talmud. quorū rationē

Senectus quæ

Aureæ ætates.

reddidimus, Digreſſ. 17. In 2. ad Tim. 3. XVIII. ad nuptias, de cuius ratione mox videro. XX. ad diuitias, vt quis rei augendæ operam impẽdat, accommodus æſtimatur. XXX. ad robur, tum incipiẽte iuuenta, ætate propter virium vigorem ad labores tolerandos aptiſſima. XL. prudẽtiam ſeu intelligentiam, L. conſilium tribuunt. LX. incipit ſenectus. LXX. canicies, vbi ferè & cõmuniter terminat hominis vita. LXXX. ad ſummũ. paucis enim datur attingere, & quod amplius accedit, merus eſt labor & dolor, Pſal. 89. ſeu moleſtia quæ citò recedit, & nos auolamus. XC. ad foueam ſeu ſepulcrum. Id eſt certam & ſingulis momentis expectandam mortem, vnde talem Latini decrepitum, quòd tum in dubio vita ſit, Capularem item à capulo, id eſt, ſepulcro vocant, & hîc pro fouea inclinationem alij exponunt, quòd ad ſenſum in idem recidit. Vnde Terentio in Adelphis, Act. 4. Scen. 2. ſenem Silicernium ab incuruitate quidam Xenophanta interpretatur, quòd ſilicem incuruus cernat ſeu ſpectet, vel ſtratæ ſaxo viæ, vel ſarcophagi iamiam appropinquantis. At mauult Donatus, quaſi iamiámque ſilentibus vmbris cernẽdum. Centenarius reputatur, quaſi mortuus ſit, & ex hoc mundo tranſierit, Sic Hebręorũ ſapientes. Græcorũ Staſeas, Romanorum Varro ex libris Hetruſcis, Cenſorino vbi ſuprà, & Cœlio teſtibus, fatalẽ hominis ætatẽ XII. hebdomadibus circũſcribũt, quæ ad decies ſeptenos poſſit fata lia deprecãdo reb⁹ diuinis pręferre, ab ãno LXX.

Decrepitus. Capularis.

Silicernium.

Fatalis hominis ætas quo termino claudatur.

nec postulare debere, nec posse à Diis impetrare. Post annos LXXXIIII. à mēte sua homines abire, neque his fieri prodigia. Quem terminū vitæ si quis prçterit, facere idē quod stadiodromis ac quadrigis vsuuenit vltra destinatū finem procurrētibus. Nam Romanis cū ludos seculares ex nominis origine induxisset, quòd plerūque semel fiāt hominis ætate, vt multa alia, quç rarò sunt, post seculū euenire, loquētiū cōsuetudo vsurpat, nec post cētū annos, vti ludi, referuntur, statutū esse seculū, nec post cx. Maiores igitur quod natura seculū quātū esset non habebāt, ad certū annorū modulū c. statuisse Piso testis est, quem vt numerū cōstituerēt, nonnihil iis causæ fuit, quòd multos suorum ciuium ad hunc, ætatem producere videbāt, & hominem plus viuere non posse. Varro & Dioscorides astrolog⁹ ex cordis humani ratione, eorum qui integri sine corporis tabe perierint, declararūt, & ex eo quod multis id annis pepēdit, incremēta ætatis & diminutiones obseruarūt, anniculi enim pēdere drachmas duas, bimi quatuor, & sic in ānos singulos pari procursu ad L. accedere binas, à quo itē decedere in vnoquoq; ad æquilibriū binas, seu tātūdē detrahi, ambitu peracto, āno cētesimo redire ad anni primi pōd⁹, neq; lōgi⁹ produci, aut superesse spatia visceris ei⁹ dilapsu atq; defectū: quā obseruationē Ægyptiis, præsertī Alexādr. quib⁹ mos est cadauera asseruare medicata, idē Cēsorinus & Plin. li. 11. ca. 37. tribuūt. At verò Mathematic. doctissimi,

Saeculum.

Centenarius numerus.

Cordis humani subtilis consideratio.

inquit in Imp. Claudio Trebellius, homini vitę spatiũ contribuunt annorum cxx. mensum hũc
Mosis ætas. à nemine excedi, quẽ tamen modũ Moses Dei familiaris annis v. solũ transgressus, cùm quereretur iuueni sibi occũbendũ, ab incerto respõsum numine, quẽpiam eum numerum haud excessurũ. Traditio, vel fabula magis Iudaica, nisi quòd Iosephus Iudæorum vernaculus li.1.ca.4. 7. nouæ 5.14. veteris editionis, sic sentit humanæ vitæ spatium diluuio imminutum. Cùm, in quit, Dominus decreuisset vniuersum hominũ genus perdere, aliúdque nouum & à vitiis purũ instaurare, primum vitam eorum breuiore spatio circunscripsit, nec quantis prius vixerãt an-
cxx Anni longißima hominis ætas nis, sed abrogata longæuitate, intra cxx. annorum mensuram coërcuit. Iam ergò recidebatur & subtrahebatur de vitæ spatiis, fiebátque paulatim breuior, ad Mosis vsque ętatem, post quẽ is annorum terminus Deo finitore positus est, quantùm temporis & Mosem vixisse contigit. Secutus est hoc Lactãtius, lib.2.cap.13.14. Deũ orbe siccato execratum iniustitiã prioris seculi ne rursus vitæ longitudo causa esset excogitandorum malorum, paulatim per singulas progenies imminuisse hominis ætatem, & in tot annis metam collocasse, quam non liceret transgredi. & verò nunc sæpissimè fieri, vt qui ad centesimum perueniant, & autores idonei tradunt, ad cxx. annos perueniri solere. Sic Aper apud Tacitum in Dialogo de Oratoribus, cxx. anni, vnius (inquit) hominis ætas, &c. Verũ hi,

& qui eos ſecuti ſunt, inter quos Zonaras annalium initio longæuitatem tunc ſublatã ſcribens, & hominum vitam tot annis cõtractam & circunſcriptam fuiſſe, ij inquam, ſiquidẽ non tantũ ſentiunt elementis diluuio corruptis, vigorem vitalem & ſalubritatem, & alendi vegetandíque virtutem maiori ex parte amiſſas, ſed in eum quoque numerum coarctatas, longè à veritate aberrãt. Ioſephus vir licet Hebræus, & qui ſe Moſem ſic ſequi, vt huic nihil vel addat, vel ſubtrahat, præfatur, & paſſim proteſtatur. Non enim fuiſſe Dei conſiliũ, vt poſt cataclyſmũ nemo diutius viueret, mox patuit, quia tota ferè ſeries à Noë ducta filiis, Gen. 11. ad Abrahamũ, Moſe anterior, plus multò vixit, & Moſe poſteriores, Ioïada ſiue Ioadus põtifex, nõ tantũ in ſacris Bibliis, 2. Paral. 24. ſed ipſi quoque Ioſepho, lib. 9. cap. 8. cxxx. Mardocheus Eſterę patruus, cl. annos exceſſerunt. Illud ergò in cuius mentionem obiter incidimus, Gene. 6. *Non permanebit ſpiritus meus in homine in æternum, quia caro eſt, erúntque dies illius cxx. annorum*, propius ſcripturæ mentem verterunt lxx. ſic, *Non permanebit ſpiritus meus in hominibus iſtis in æternum: Erunt autem dies illorum cxx. anni.* Proximè autem Dei ibi mentem, hoc eſt, veriſſimè atque clariſſimè, Thargum, ſiue Chaldaica Onkeli paraphraſis, *Non durabit generatio mala hac coram me in æternum, eò quòd caro ſunt, ſpatiũ dabitur eis cxx. annorum, ſi pœnitentiam agerent, ſiue, ſi quo modo eos pœniteat.* Addit Philo in Antiquitatib⁹, In quos *Pœnitentiæ tempus.*

(ſcilicet annos) poſui terminos ſeculi. Aſſigna tos ergò annos ad pœnitentiam, quibus tũ reſipiſcerent homines, non ætati, quam deinceps viuerent, & tẽpus illic determinari non humanæ post diluuium vitæ, ſed hominum, quos diluuio deleturus erat, viuẽdi ſpatium: ſicut & apud Ionam pręſcriptũ pœnitentiæ ſpatium infra 40. dies, Ion. 2. 3. quo ad pœnitentiam inuitarentur, quóq; pœnitẽtes ſalui fierent, impœnitentes perderẽtur: Quod quoniam contempſerunt, vindicta contemptores præueniente, Deũ tẽpus à prolatione ſuæ ſententiæ ad executionem decretũ, amputatis xx. annis, abbreuiaſſe, inducto poſt ſeculum, ſiue annũ centeſimũ agẽdæ pœnitentiæ deſtinatũ, cataclyſmo. Conſentiunt hoc loco veteres & moderni, Origen. hom. 2. in Cantic. Hieron. non ſine reprehẽſione aliter exponẽtium, in traditionib⁹, ſeu Quæſtionib. Hebraicis, & ad ca. 9. Danielis Albin⁹ & Auguſt. quæſt. 23. ſuper Gene. de Ciuit. li. 15. ca. 24. Chryſoſt. ſuper Geneſ. homil. 22. & 25. hũc licet faciat Eugubinus cũ Lactantio ſen tiẽtem, & Theodorum ſiue Theodoritum, qui quæſt. 49. primos homines à mundo condito etiam poſt diluuiũ ad patriarcharum vſque tẽpora, vt lõgiore temporis ſpatio augeri numero poſſent, longæuos fuiſſe, Terra poſteà repleta, diminutum quidem deinceps annorum numerũ, ſed nulla eius præſcripti mentione. Hoc idẽ in libris Cabaliſticis, iis ſcilicet, qui in præclara Synodo, cuius princeps Eſdras fuit, cõſcri

Cabaliſtici libri.

pti sunt, asseri testis est idē Steuchus, sic etiam exponit Aben Esra, multis redarguēs priorem sententiam. Sic vtraque glossa interlinearis & ordinaria, Lyra, Caietanus, Pellicanus, Hamerus, Borrhæus, Munsterus citans Rabi Salom. & Kimi. At Innocentius III. vtriusque partis velut conciliator, lib. I. de cōtemptu mundi, cap. 10. eum locum intelligi posse autor est tam de termino vitæ, quàm de pœnitendi spatio. Sic paulatim vitam hominis magis ac magis recisam declinauisse, & extunc homines rarissimè legi plus vixisse, adeò vt B. Iob. Moysi, secundū multos, contēporane⁹, cuius etiam libri Moysem quidam autorem ferunt, multis locis dictorum suorum, vel potius hominis generatim, breuitatem & paucitatem breui faciendam deploret, cùm post tot tamen flagella superuixerit annis CXL. Iob. 7. 10. 13. 42. Et Iacob Mosis proauus, dies peregrinationis seu vitæ suæ, annorum CXXX. paruos seu paucos & malos vocet Genes. 47. qui prope CL. vt pater eius Isaac, CLXXX. auus Abraham CLXXV. vixerunt, Genes. 25. 35. Sed multò magis perplexam quæstionem olim iam infideles nobis ingesserunt ex annorum numerositate, qua vixisse primos homines scriptum est in autoribus nostris, hominis enim vitam peccato temporalem quidem ex perenni factam, sed tamen longam, quæ in mille prope annos propagaretur. Quod diuinis literis proditum, & per omnem scientiam publicatum,

Iob Moysi contemporaneus.

Ætates Patriarcharum

aliis non credentibus, cùm Varro non ignoraret, argumentari nixus est pro annis menses, vt apud Ægyptios habentur, esse positos: quod argumentum perspicuè falsum hinc vbi suprà reuincit Lactantius, quòd nemo tunc millesimũ annum transgressus est. Nunc verò centenarij quidam cùm sint, 1200. mensibus viuerent, sed quia ignoratur cur & quando vita hominis esset imminuta, adinuenit, cùm sciret hominem annis cxx. & sic 1400. mensibus posse viuere.

Anni apud veteres, non pro mensibus supputabantur.

Nullo ergò modo audiendos, qui putant aliter annos illis temporibus computatos, id est, tantæ breuitatis, vt vnus noster decem illos credatur habuisse, & decem nostri centũ illi fuerint: Quod tamen vt non sit incredibile, adiiciunt ex plerisque historicis annum aliter aliis computatum, Plinius enim lib. 7. cap. 48. relatum in literas quendam vixisse annos 150. alium decem amplius, Epimenidem aliis 157. aliis iuxta Laërtium, lib. 1. 154. Cretensibus suis 199. alios cc. & ccc. quosdam ad D. & DC. nõnullos ad DCCC. peruenisse. Hæc propter inscitiam temporum accidisse arbitratus est, Alij quippè vnum annum ęstate, alterum hyeme determinabant, alij quadripertitis tẽporibus, vt Arcadibus trimestres fuerunt. Ægyptij habuerant IIII. mensium, aliquando Lunę fine seu senio, limitarũt.

Annorum terminatio alia aliis.

Itaque aliqui singula annorum milia apud eos vixisse creduntur. Acarnanes VI. Lauinij XIII. Sequitur suo more Plinium Solinus, lib. 1. ca. 3. Et melius ac verius Alexander Genialium, li. 3.

cap.24.Ægyptios non multiplici nec vna facie variasse,quàm Macrob.lib.1.Saturnal. cap. 12.certum anni modum apud eos solos semper fuisse, antiquissimum in Ægypto annum bimestrem fuisse.Horum quendam trimestrem instituisse,pòst à Pisone Rege quadrimestrem factum,cùm plerunque mensis spatio ad Lunę cursum metirentur . Testes sint Censorinus cap.16.Cœlius lib.12.cap.9.Quibus velut probabilibus argumentis, quidam sacræ historiæ fidem non destruentes, sed astruere nitentes, ne sit incredibile tam multos annos antiquos vixisse,sibi persuadent,nec se suadere imprudẽter existimant, tam exiguum temporis spatiũ tunc annum vocatum.Hoc autem falsissimum euidentissimè docet & Augusti. de Ciuit.li.15. cap.12.14.Nam & mensium,hoc est,anni partium,& dierum, hoc est, mensis particularum, fit in diluuij descriptione mentio, Gene.6.7.8. proinde non tãtillum nec minimum , sed tantum tunc fuisse,quantus nunc est,diem,horarũ 24.mensem,Luna cœpta & finita conclusum, annum,mensibus 12. Lunaribus , additis propter cursum solarẽ 5.diebus & quadrãte, consummatum . Addit & alteram rationem proxima digressione non omittendam.Nec tertia ei deest,cap.4. quòd licet annorum cuiusque hominis,quæ tum fuit , numerositas nullis ex tunc talibus documentis in experimentum venire possit,non ideo tamen fides sacris deroganda, quando & Plinius vbi suprà , ex Hella-

nico quosdã in Ætolia Epiorũ gentis cc.adhuc annos explere,& Pictoreum ex iis præcipuum corpore viribúsque,etiã ccc. vixisse scribat. Si ergo humanas diuturnitates,quas experti non sumus,hodie habere credũtur incognita nobis loca,cur non habuisse credantur & tẽpora? an verò credibile est alicubi esse quod hîc nõ est, & incredibile est aliquãdo fuisse,quod nũc nõ est?habent igitur & Græci lõgæuos suos nõ homines modò aliquot, sed totos quoque populos,quorũ grandẽ satis catalogũ petas licet ex eodẽ Plinij loco & capite adhuc illic sequenti, vbi recenset inter certa & cõfessa exempla nõ ab aliis tantùm scriptoribus ex superioribus seculis relata,sed suo quoque tẽpore Vespasianis Censoribus,censos aliquot bono satis numero Italos,ab annis cxx.ad cxl.vsque,eóque experimento improbat syderalis scientiæ professores id fieri posse diffitẽtes.Ex Luciani etiã Macrobiis,ex Tullio & Valerio de Senectute, & aliis qui propositam Mosis ætatem vel æquarint,vel propè attigerint,vel excesserint,discamus licet:Quorum&si prodigiosam viuacitatẽ sic vt audiuimus,eludat Plinius, vt & primorũ hominũ,ex nostris nonnulli parũ in scripturis exercitati,nihil tamẽ prohibere hîc rectè monet Gulielm⁹ Hamerus doctus Theolog⁹,quin quos ethnici scriptores tandiu vixisse ferunt, arcano Dei iudicio factum credamus,vt profanis os obstruatur, qui parum fidei nostris literis habent, de primigeniorum longæuitate te-

Longæui homines,& lõgæui toti populi.

Macrobij Luciani.

ſtantibus. Cuius rei cauſam aliis aëris temperiei, aliis naturæ ſoli, aliis optimæ diætæ, aliis vtrique aſſignantibus, Lucianus vbique terrarũ & gentium, & ſub quouis aëre degentibus ad ſenectutem ſummam perueniendi ſpem propoſuit, qui commodis modò exercitiis, & victu ad ſanitatem ſeruandam conueniente vterentur. Compertum enim homines & nationes, ætate omnium longiſſima viuentes, aquam tãtùm potare, hordeaceo pane veſci, & hac vict⁹ ratione, ſenſus iis eſſe quàm hominibus cæteris validiores. Ioſephus præter ſalubrem victus rationem, religionem quoque allegat, Non eſt (ait lib. I. cap. 4.) cur pręſentem vitam, annorum eius paucitatem cum priſcorum vita conferens, quia nunc non æquè prorogatur, de illorum longæuitate dubitet. Illi enim Deo chari, & recenter & immediatius ab eo facti, & commodiore ad diuturnitatem victu ac alimẽto vtentes, nõ mirum ſi per tam multos annos viuebant. Prętereà tum propter virtutis ſtudiũ, tum propter vtilitates inueniendarum artium, Deus eis prolixiorem vitã largitus eſt, vt quarum certitudinem aſſequi non poterant, ſi minus viuerent: Et huius teſtes citat multos Græcarum & Barbaricarũ antiquitatum ſcriptores, qui priſcos illos ad mille annos vitã produxiſſe narrant, Aſtrologiam certè & Geometriã nunquam inueniſſent, ſi minus annis DC. quot annus ſcilicet magnus cõſtat, vixiſſent. Quę locũ renarrat Euſebiana Præparatió lib. 9. cap. 4.

Religio longæuos facit.

Aſtrologia & Geometria quomodo inuenta.

Et aliam quoque causam ex Theodorito præallegauimus,eandem quæ & tunc polygamiæ, generis scilicet humani incrementum,propter hoc enim vt plures tum vxores ducebant,ita & diutius viuebant.Est igitur Græcorum Barbarorúmque omnium (præterquàm paucorum) nedum Iudęorum Christianorúmque testimonio probatum & confessum, primigeniorum annos solares fuisse,non lunares,alioqui quale esset,quod tantopere vel illorũ præ nobis longæuitatem miraremur, vel de nostri præ illorũ æui breuitate quereremur?Sed quid refert diutius hac in re versari, & vitam hominum vel longissimam,longam appellare? An non Macrobij,quorum longæuitatem immensam, vel scriptores sacri tãquam Dei donum,vel Ethnici vt naturæ prodigium posteritati prodiderũt, omnes vt microbij,aut himerobij, siue vermiculi,siue bestiolæ,Ciceroni post Aristotelem, vnicum diem viuentes, in communem hinc locum abierunt,siue viam vniuersæ carnis ingressi sunt? Quid ergo æui vel illis granditas contulisse, vel his breuitas videtur abstulisse, vtraque serò vel citò à morte tandem superata?Hic mihi vide quàm parum inter vtrosque referat,quod ex Seneca & Hieronymo ascripsimus ad id, 1.Tim.4.*Attẽde doctrinæ*, &c.Ecqua verò longa ætas, aut quid omnino homini longum?nónne modò pueros,modò adolescẽtes in cursu à tergo insequens, nec opinantes assecuta est senectus? Sed quia vltrà nihil (hîc)

Anni primigeniorum solares fuerũt.

habemus, hoc longum dicimus. Omnia iſta perinde vt cuique data ſunt, pro rata parte à vita, longa aut breuia dicuntur. Confer noſtram cum æternitate longæuitatem : in eadem propemodùm breuitate, qua paulò antè dicta vnius dieculæ apud Hypanim fluuium animalcula reperiemur. Hęc Cicero 1. Tuſcul. & ſapiẽter & verè. & propemodùm quod noſtri, totũ nimirùm hoc quod videtur, quandiu voluitur ſeculum, punctum eſſe, nihil diu, quod habet extremum, ab Adam ad hodiernum vſque diẽ, multò vtique plus peractum, quàm reſtet peragendum, qui ſi adhuc viueret, & hodie moreretur, quid ei prodeſſet tandiu eſſe aut vixiſſe? Ergo celeritas hęc quare? quia tempora trãſuolant, & quod tibi tardum eſt, in oculis Dei breue eſt (Pſal. 89. 2. Pet. 3.) hanc celeritatem intelligens, Accelera (inquit) vt eruas me, Pſal. 30. Quò ergo fugis ne moriaris? Certus erit ille dies. Quid eſt diu quod victurus es? Quantum eſt diu quod habet finem, & ſi diu eſſet? huc accedit, quia non eſt diu, & incertum eſt ipſum quod dicitur diu, cur hoc non cogitas? hæc in eum, & 72. Pſal. Auguſtinus. Et adeò tamen homini eſt inſita & infixa viuendi cupido, vt non olim clari tantùm philoſophi cum natura ſeuerè expoſtulauerint, tam longam ceruis & coruis vitam dediſſe, homini, cuius maximè intereſſet diu viuere, tam breuem: ſed & viri quidam inter Chriſtianos eximij, nihil hac expoſtulatione iuſtius putarint, quòd quæ homini

Diu nihil, quod habet extremum.

literarũ ſtudioſo diſciplinarum cyclopædia per aliquot alioqui ſecula contingere poſſet, præ hac breui & fugaci vita vix vlli obtingat. Meli' non ita pridẽ vir vndecunque doctiſſimus Ludouicus Viues lib. 5. de tradendis diſciplinis, cũ immenſam omne genus librorum farraginem ſtudioſis deuorandam conſuleret, Exclamet hîc (ait) aliquis, ecquando tandem omnia hæc legentur? à viris confirmata iam ætate tum etiã ſenibus, eo tempore quo vel nugandum eſſet vel ludendum? Nam ſi quis quantum in luſionibus, in colloquiis inanibus, ſæpe etiã noxiis, quantùm torpenti otio conſumatur temporis, expendat, comperiet planè his omnibus quæ dixi, percurrendis, aliíſque multò pluribus affatim ſupereſſe. Abundamus tempore, ſi prudenter diſpenſetur, quod malè impẽdendo fit arctiſſimum. Nos tamen, quod in homilia de nõ adhærendo rebus ſecularibus concionatur Baſilius, nôſtrum licet vnuſquiſque maternis ſemel clauſtris elapſus, temporis ſtatim fluxibus ſic prouoluatur, vt eum ſemper diem quem vixit, à tergo relinquens, ad heſternum nunquam, quanlibet cupiat, reuerti valeat, Attamẽ non cogitamus, quàm incertum, quantillũque tempus hoc ad perficiendum curſum, qui in eũ nos emiſit, concedere propoſuit, & quãdo vnicuique curſori metam quam ingrediatur, reſecaturus ſit, & quòd oporteat nos quotidie ad migrandum hinc paratos eſſe, & Domini nutum fixis oculis expectare, Luc. 12. &c. Qui au-

Ludouicus Viues.

tem ob vitæ breuitatem nihil aliud quã ringũtur, verùm vt plurimùm otiosi, eleganti eos similitudine ridet Basilij german' Nysses in oratione de Dormientibus, Vt si vox (ait) quædam inesset in eo qui materno vtero alitur, indignaretur per natiuitatẽ visceribus eiici, & grauia se pati clamaret, qui ab ea vita & statione in qua lubenter degeret, inuitus auelleretur, quod nimirum etiam facit, prima statim natus respiratione vagiens, lacrymans, & quasi conquerens & lamentans quòd à consueta vita separetur: Idem eis qui ad mutationem vitæ præsentis sese discruciant & anguntur, videtur accidere, quod embryis, dum semper in hac materiali iucunditate, à qua separantur, viuere volunt. Postquàm enim mortis dolor ad alteram vitã hominibus quasi obstetricatus fuerit, vbi ad lumen illud transiuerint, & de puro spiritu hauserint, experimento cognoscunt, & intelligunt quantùm illa differat ab hac vita: ij verò qui in hac humida, languida, putrida vita relinquuntur, embrya prorsus & non homines, miserantur eum qui anteà excesserit ex iis quibus continemur angustiis, quasi aliquo bono priuatũ spoliatúmq;, nesciẽtes quòd ad similitudinẽ recẽs nati infantis, vbi euaserint eos quib' nũc continẽtur & coërcentur, sensus, sensus itidem aperiũtur, sed animi sensus, quibus rerũ veritatẽ prospiciant. Mirum verò sic sentire, sic loqui optimum quenque Christianũ, si non ita sentirent & loquerẽtur non pessimi quoq; profani.

Mors homini obstetrix ad alteram vitã

Sic apud Ciceronem Cato maior, Illò hinc me proficiſcentem haud ſanè quis facilè retraxerit, mevè tanquam Peliam recoxerit. Quod ſi quis Deus mihi largiatur vt ex hac ętate repueraſcam, & in cunis vagiam, valde recuſem. Nec verò velim, quaſi decurſo ſpatio à calce ad carceres reuocari, &c. Sed nos ad longæuitatem, hoc eſt, rem hîc ſuſceptam, ex breuitate reuocemur. Nec verò cẽtenariis immorabimur, aut etiam aliquantò natu maioribus, qui paſſim in hiſtoriis Eccleſiaſticis, & præſertim monaſticis, occurrunt, & hodiéque aliquammulti non deſunt: ſed iis modò qui periodon Moſaicam attigerunt, aut etiam ſuperauerunt, ſed nec iis omnibus: (Ecquis enim tandem finis?) ſed illuſtrioribus tantùm, inter quos primus meritò recenſendus S. Simeon Chriſti patruelis, Hieroſolymorum poſt Iacobum itidem fratrem Domini, Epiſcopus, ſub Traiano calumniantibus hęreticis, à Paganis poſt multa & dura verbera in crucem actus, mirantibus hominem cxx. annos natum, tantùm perferre tormenti. Euſeb. lib. 3. cap. 32. Nicephor. cap. 16. ex Egeſippo. Quo ſeculo natũ Antoninorum Impp. temporibus Galenum philoſophum & medicum ſingularem à nonnullis memoriæ proditũ eſt cxl. annos vixiſſe, tanta in cibo & potu abſtinentia vſum, vt ad ſatietatem nunquam, nec crudum quicquam guſtarit, vnde odorificum ſemper anhelitum ſpirauit: quódque lõgè mirabilius, citra vllam omnino affectionem ſola defecit

Simeonis Chriſti patruelis ſeniũ.

Galeni ſeniũ

defecit senectute, vt hinc adagio Galeni valetu- Valetudo
dinē dicamus, pro nimis inoffensa, & vltra hu- Galeni prou.
manum captum prospera. Quanquam contra
tātam tum incolumitatem, tum grandæuitatē,
vtriusque relaţor Rhodiginus multa multis lo-
cis affert, libris, 4.17.18.27.30. capp. 21.3.9.12.
ex Suida, præsertim, annos modo LXX. vixisse,
ex linguę porrò proprietate quietum tranquil-
lúmque signare. Sed quanto senio cúmque cō-
fectus sit, magnam sanè apud homines gloriā
ex veritatis & scientiæ studio attentiore conse-
cutus est, maiorem etiā apud Deum habiturus,
si vel Mosi & Christo, quorū interim meminit,
credidisset, vel saltē de anima se nihil enūciatu-
rum contestatus, ex his quæ reliquit, melius
sensisse videretur, quàm nostratibus visum est,
& inter hos Gregorio Nyssæ. lib. 2. de Philoso-
phia, cap. 3.9. Sed viderint hæc medici Christia-
ni, nec enim hæc nostrę sunt farraginis. Hic er-
go si tandem tam grauis annis fuit, credibilior
fuerit Argantonii Tartessiorum Regis Græcis
Latinísque scriptoribus celebrata longæuitas,
licet inter hos de annorum numero non con-
ueniat, Cicero & Valerius de Senectute, post
Herodotum in Clio, vixisse annos CXX. regnas-
se LXXX. Lucianus & Plinius, vbi suprà, ex Ana-
creonte poëta CL. quot annis census est censo-
re Claudio Imp. T. Fullonius Bononiensis, &
totidem viuere in Tempso montis Tmoli cacu
mine autor est Mutianus, Nam fidem excedit,
quod de eo cecinit Silius, li. 3.

Ter denos decies emensus belliger annos.
nisi fortè credimus vel Arcadum Reges, tot, hoc est, trecentos annos viuere, Quod qui refert non credit Plinius, vel Ouidianæ Sibyllæ 14. metamorph. sic de se nuganti,
Iam mihi secula septem
Acta vides: superest numeros vt pulueris æquem
Ter centum messes, ter centum musta videre,
aut Nestori post Homerum Iliad. 12. Odyss. 3. apud eundem Nasonem lib. 12. se ita iactanti, *Vixi*
Annos bis centum, nunc tertia viuitur ætas
Vixerit ille senex quãuis dũ terna per orbem Secula,
Terna minus pyliæ miretur secula vitæ,
Nestoris est visus post tria secla cinis.
Fœlix qui per tot secula mortem
Distulit, atque suos iam dextra computat annos.
ex Tibullo lib. 4. Propert. lib. 2. Iuuenal. Satyr. 10. Vnde ter æuo functum dixit Horatius li. 2. Od. 9. Næuius apud Gellium lib. 19. cap. 7. trisecli senem vocauit, maiorem verò natu triseclibus his Ioãnem, quem ideo de temporibus cognominatum, pertinaci consensu Franci Germaníque scriptores à Carolo Magno ad Ludouicum Iuniorem, hoc est, CCCLX. vixisse tradũt. Gaguinus. Sed non erit quòd Nestoris viuacitatem vel tantopere miremur, vel etiã in prouerbium vertamus, siquidem recipimus Homeri Scholiastẽ, & Acronẽ Flacci interpretẽ, veteres secula seu ætates ad annos vsque XXX. posuisse atque cõputasse, quod & ex Seruio 8.

Trisecli senex.
Ioannis de temporibus senium.

Æneid.in cap.huius 1.obſeruauimus, ad verbũ [ſecularia] ſic enim multi Neſtores,hoc eſt,Nonagenarij ſemper fuerint: Quod & Cœlius li. 19.cap. 22. non prætermittit, γενεὰν dici, perfectius pariendi ac generandi ſpatium, annorum xxx.periodum,quo nomine ſexagenarius duas vitæ geneas implerit: ſi vltrà pergat,in tertia iã vtique recenſeatur, quod de Neſtore cecinit poëta,quem periodicas geneas perfeciſſe duas humanas pronunciat,ceu δύο τριάκοντα ἔτιας dixiſſet,quæ vocantur γενεαὶ ἀνθρώπινοι. Et hic nobis ſit in hac ætatum pragmatia locus hoc loco poſtremus,literæ Pauli non inconcinnus,vt qui & adoleſcentulas,& iuuenculos, vt tum liberos,tum coniuges ament & diligãt, hîc hortetur. De qua tamẽ longęuitate libuit Mantuani carmen non inelegans addere,ex fine lib.4. Faſtorum,quod ſic habet,

Iudice me concors vero ſententia non eſt,
Tempora quæ dicit vitæ breuiata: ſuperſunt
Nunc quoque qui viuant Centum vel circiter annos
Incolumes: Vidi ipſe hominem,quem diceret annos
Vndecies vixiſſe decem vicinia tota,
Ire ſuis alacrem plantis,& viribus vti,
Nec ſe deſidiæ,nec inerti dedere ſomno.
Sub Carolo quondam Magni cognomen habente
Miles erat,cui,ſiqua fides annalibus eius
Temporis eſt,Deus indulſit tria ſecula vitæ.
Fatidicus Dauid paulò poſt tempora Troiæ
Rex apud Aſſyrios,vitam ſe extendere dixit
Ad decies octo vſque hyemes fortiſsima nactis

Corpora: & id tempus supra restare dolores,
Ærumnásque graues, & cuncta simillima morti.
Quòd si nec tunc maior erat mortalibus ætas
Quàm modò sit, quonam pacto breuiata putari
Vita potest? Prima de tempestate silendum est,
Quæ fuit ante dies Noe, *cùm terra profuso*
Non fuerat corrupta mari : tunc omnibus herbis,
Frugibus arboreis virtus erat insita maior,
Atque magis natura potens extendere vitam
Vlterius poterat: sed in his consumere tempus
Dedecet: assumptus curam labor arguit istam.

IIII. Super ætate igitur ad rem cõiugalem apta hæc nobis impræsentiarum occurrunt, Iam audiuimus ex Augustino ad finem lib. 16. de Ciuitate, hominem ab adolescentia incipere siue posse generare, hoc ėst, paulò post annum humanæ vitæ decimumquartum. & in Psal. 104. Quam Græci γενεὰν, dicunt, minimam quidem quindecim annis terminauerunt, ex qua homo incipit posse generare. Et in eiusdem Ciuitatis lib. 15. cap. 12. 13. qui humanam primorum temporum longæuitatem minimè credentes, annos aliter tum computatos putabant, id est, tantæ breuitatis, vt vnus noster priscos decem habeat, iidem obseruabãt in vulgatis Gene. 5. codicibus, per omnes generationes, in quibus hominũ anni memorantur ante diluuium, nullũ ferè inueniri, qui centenarius vel infrà, vel etiã cxx. annorum, vel non multò amplius existẽs, filiũ genuerit, sed qui minima ætate genuerũt,

Generare posse quando incipiat homo.

annorum CLX. & quod excurrit, fuisse referri, quia nemo (inquiunt) x. annorum homo potest gignere filios, qui numerus tum c. appellarentur anni, sed in annis XVI. est matura pubertas, & proli iam idonea procreandæ, quos CLX. annos ea tempora nuncupassent: hanc assertionē ex Hebræis codicibus redarguit & cōuincit, vbi Adam CXX. annorum, non CCXXX. fuisse reperitur, quando tertium genuit filium, qui anni si non nisi XIII. nostri sunt, proculdubio primum genuit, quando XII. vel non multò amplius annorum fuit. Quis potest hac ętate generare vsitata nobísque notissima lege naturæ? Sed hunc omittamus, qui fortasse etiam cùm creatus est, potuit, non enim tam paruum, quàm infantes nostri sunt, factum fuisse credibile est. Seth filius eius nō CCV. sicut legimus, sed CV. cùm genuit Enos, ac per hoc secundum istos, nondum habebat XI. ætatis annos. Cuius filius Cainam apud nos annorum CLXX. apud Hebræos LXX. tantū fuisse legitur, cùm genuit Malaleel. Quis generat homo septennis, si tunc anni LXX. nuncupabātur, qui VII. fuerunt? Dicit ergo aliquis, Itanè credendum est, hominem filios incessanter generaturum, nec habentem continentiæ propositum, c. & amplius, vel iuxta Hebræos, non multò minus, hoc est LXXX. LXX. LX. annos à concumbendi opere vacauisse, aut si non vacaret, nihil prolis gignere potuisse? Hęc quęstio duobus modis soluitur. Cap. 15. Aut enim

tantò serior fuit proportione pubertas (tempus interprete ibi Viue, quo generationi sunt homines idonei, cùm pubes viris barbæ innascitur: fœminis, mulieribus) quantò vitæ totius maior annositas, aut quod magis video credibile, non hîc primogeniti filij commemorati sunt, sed quos successionis ordo poscebat, vt perueniretur ad Noë, à quo rursus ad Abraham peruētum est, ac deinde vsque ad certum articulum temporis, quātùm oportebat signari etiam generationibus commemoratis, cursum gloriosissimæ ciuitatis in hoc mundo peregrinātis, & supernam patriam requirentis. Cùm enim generationes digeruntur, aliæ per Cain, aliæ per Seth, nullus de progenie prioris dinumerata, ab Adam vsque ad octauam generationem, quot annorū fuisset, expressus quādo genuit: Noluit enim Dei spiritus in terrenæ ciuitatis generationibus tempora notare ante diluuiūm, sed in cælestis tanquam memoria dignioribus maluit. Porrò Seth quādo natus est, non taciti sunt anni patris eius, sed iam genuerat alios, & vtrum solos Cain & Abel, affirmare quis audeat? Non enim quia soli nominati sunt propter ordines generationum, quas commemorare oportebat, ideò consequens videri debet solos fuisse tunc ex Adam. Cùm enim cæterorum nominibus silentio coopertis, legatur genuisse filios & filias, quota fuerit eius proles quis asserere præsumat, si culpam temeritas euitat? Potuit quippè diuinitus dicere,

Generandi tempus masculo, & itē fœmina.

Generationes Cain, Seth.

postquàm Seth ei natus est, Suscitauit mihi Deus semen aliud pro Abel, Gene. 4. quando talis erat futurus, qui impleret eius sanctitatem, non quòd prior post eum temporis ordine nasceretur. Deinde qui huius Seth & aliorũ filij commemorantur, quos tot annos nati genuerunt, quis nisi inconsideratus eos illorum primogenitos fuisse asseueret, vt admirantes meritò requiram⁹, quomodò per tot annos im munes fuerunt à connubio sine vllo continentiæ proposito, & non genuisse coniugati, quando etiam de vno quoque legitur, Gene. 5. & genuit filios & filias? Cùm ergo ij nec filios filiásque genuisse reticeantur, nec per hoc omnino appareat, an qui nominatur genitus, fuerit primogenitus, imò verò quoniam credibile non est, patres illos ætate tam longa aut impuberes fuisse, aut coniugibus caruisse vel fœtibus, nec illos eorum filios primos eis natos fuisse credibile est. Generationes ergo ante diluuium commemoratas, non quæ primæ suis parentibus fuerint, sed quæ in propagationis ordine, ad ortum vitámque Noë, ad quem sacræ scriptor historiæ successiones ducere, & notatis temporibus peruenire intenderat, ductæ sint & peruenerint, ne seræ pubertatis veterum hominũ obscura & nõ necessaria quæstio nos fatiget. Sic Euange. Mat. 1. Luc. 3. generationẽ Dominicæ carnis per seriẽ parentũ volẽtes cõmendare memoriæ, patriarcharũ filios, Abrahami Isaacũ, Isaaci, Iacobum,

Generationes ante diluuium quomodo, & quare cõmemorata.

Iacobi Iudam, Iudę Phares, non vtique primogenitos, sed per quos orsi ab Abrahā ad Dauid primitus, & inde quò intenderant, peruenirēt, eos in ordine generationum tenuerunt, non verò prius eis genitos Ismaëlem, Esaum, Rubē, & quos antè iam tres genuerat Iudas: quia per hos quò intendebant, peruenire non poterant. Habemus ex Augustino geniturę, & sic nuptiarum tempus, pubertatem siuę adolescentiam, & obiter quæ huius occasione inciderunt nonnulla alia, non omnino tamen aliena. Lubet huius tanti viri (in quo omnium libentissimè versamur) ex præsentis argumēti occasione, in eo paululū adhuc morari, Is enim cū iā tricenarius instāte matre nupturiret, & puella peteretur fermè biēnio minor, quàm nubilis, & quia ea placebat, expectaretur, Sic interim totus ad Christum cōuersus est, vt nec vxorē quæreret, nec filios, & baptizatum quidem fuisse annis maiorem triginta scribit in eius vita Posidius, cap. 2. nec addidit quot annis natu maiorē. Certè si nō aliquātulo maior regenerat⁹ est, adolescētē admodū fuisse oportet, cū is generauit; vt qui Adeodatū naturalē sibi relictū filiū annorū fermè xv. sibi & Alipio suo in baptismo adiūctum testetur. Hæc passim in Confessio. lib. 6. cap. 11. 13. 15. li. 8. cap. 12. li. 9. ca. 6. At cū Soliloquiorū li. 1. cap. 10. annos xxxiii. agere se dicat, scripserit autem ea, vt cōstat ex Retractionib. lib. 1. cap. 4. adhuc catechumenus, tanto tricenario maior baptizatus est, vt nihil opus eum

sit tam adolescentem genuisse, vt filium quindecennem iam baptizandus haberet. Nam & circiter annum XIX. nō legitimam secum amicam habuisse, & anno XVI. ætatis carnis suæ carne ruisse. Sic iam pubescentem, & inquieta indutum adolescentia, vt pater eius quasi iam ex eo in nepotes gestiret, agnoscit ipse ac deflet, lib. 2. cap. 2. 3. lib. 4. cap. 2. & hac quæstiuncula & indagatione nos liberasset, vt dixi, Posidius, si quoto ætatis anno baptizatus fuit Augustinus, expressisset. At ex adolescentiæ incontinētia ad quantò maiorem continentiæ gloriam resurrexerit vir tantus, indicauimus in libro de Digamia, cap. 8. propter quosdam malè feriatos, qui praua huius viri imitatione occasiones aut etiam excusationes frustrà quærunt in peccatis suis. Vtinam magis saperent, & Augustini media nouissimáque, nō verò iuuenilia, aut etiam puerilia prouiderent, & qui secuti sunt errantem, sequerentur pœnitentem. Sed & occurrit aliud, quod ex annorum supputatione, Salomon & Achaz vndecennes, & sic impuberes, & necdum adolescentes, videntur filios genuisse. Si enim prior anno ætatis XII. super Israël accepit imperium, & XL. annis regnauit in Hierusalem, filiúsque eius Roboan annum XL. agens, patri successit in Regnum, 3. Reg. 2. 11. 14. 2. Paral. 9. 12. perspicuū est XI. annorum fuisse Salomonem, siue X. quia X. menses à conceptu vsque ad partum mater sibi vēdicat. Posterior item annorum XX. Rex constitutus, re-

Augustini adolescentiæ incontinētia

gnauit annos XVI. quo mortuo Ezechias annos agēs XXV. patri successit, 4. Reg. 16. 18. 2. Par. 28 29. Ex quo hic quoque intelligitur XI. siue X. anno filium procreauisse. In quib⁹ historiis siquidē aliter haberent LXX. aliter veritas Hebraica, confugere poteramus ad solita præsidia, & arcem linguæ tenere vernaculæ (id est Hebrææ) nunc autem cùm & authenticum & interpretes cæteri pari autoritate consentiant, in sensu, non in scriptura difficultas est. Quis enim crederet mortalium, vt tam puer filium generet? Hanc quæstionē Hieronymus sibi à Vitali propositam tripliciter soluit, Primùm multa quoque alia in scripturis incredibilia videri, vera tamen esse, Nec enim valet natura contra naturæ Dominum; nec legem facere potest, quod pro miraculo, signo, portentóque fit. Audiuisse se, Deóque teste non mentiri, mulierculæ, cùm expositum nutriret infantem, & nutricis officio cibos instillaret, cubarétque cum ea paruulus iam decennis, accidisse, vt plusquàm pudicitia patitur, mero ingurgitata, libidinéque accensa, obscœnis motibus ad coitum duceret infantem, prima ebrietate alterius noctis & cæterarum deinceps consuetudinem faciente, mensibus necdum duobus euolutis, vterum intumuisse, Deique dispensatione factum, vt quæ contra naturam alumni simplicitate in Dei cō temptum abutebatur, à naturę Domino proderetur, impleto sermone quo dicitur, Nihil occultum quod non reueletur, Matt. 10. Marc. 4.

Incredibilia in scripturis multa, vera tamen.

Mulier à decenni puero impragnata.

Luc.8.12. Sic ergò Regum vtrunque, quos non occultè ſcriptura voluptatis & impietatis accuſat, à parua ætate libidini deditos, immatura eorum ſobole demonſtrari, quòd etiam eo tēpore peccare cœperint, quo natura nō patitur. Aliter dici poteſt, quòd in Regno Dauid Salomon duodecennis ſolium patris obtinuerit, & quia ſcriptura reliquit incertum quot annos pater vixerit corregnante iam filio, qui ſibi non filio imputentur, mortuo autem patre filius ſine eo regnauerit annis XL. initiū Regni eius, & tēpus quo ſolus regnauit, ab hiſtoria demōſtratū, nec omnes tamen annos vitæ illius. LII. tantùm annorum circulis contineri. Quòd autem regnantibus filiis, patribúſq; viuentibus his, nō illis, Regni tempus imputetur, ſi dubitas, inuenies quòd Ozia rege lepra percuſſo, & ſeparatim habitāte, Ioathan filius imperium rexerit, iudicaueritq; populū vſque ad diem mortis patris, & pòſt cū XXV. annorū eſſet, XVI. annis regnaſſe dicitur, quos ſolus ſcilicet regnauerit, 4. Reg.15.2. Paral.26.27. Similiter de Achaz intelligendum, poſt cuius mortem ex Hebræi cuiuſdam fabula, Ezechias filius nō ſtatim imperio ſubrogatus ſit, ſed vel populi ſeditionibus, vel Iuda & Samaria diſcordantibus inter ſe regnis, aut certè premētib⁹ malis, & belluis hinc inde conſurgentibus, regnum eius fuiſſe dilatum. Poſt diuerſas in rebus obſcuris opiniones dehortatur Hier. ab huiuſmodi quęſtion. anxiè tractādis, vt ab Apoſtolo ĩterminabilib⁹ dictis

Quæſtiones interminabiles vitandæ.

& interdictis, 1.Tim.1. & quibus hærere ad literam, ac vel ſcriptoris errorem vel annorum calumniari nihil proſit, ſed hominis non tam ſtudioſi, quàm otioſi ſit. Et hoc ergò quoque obiter perſtricto, propoſitum perſequamur.

Ex Ethnicis, Quæ Lycurgus & Numa de nubili ætate tradiderunt, Reliquæ virginum inſtitutioni ſic, autore in horum comparatione Plutarcho, congruunt, vt ille maturas & virorum iam appetentes deſponſet, quò congreſſus expetente iam tum natura, gratiæ ſit beneuolentiæque principium magis quàm odij ac metus erga maritos, ſi ante tempus ineantur: tũ etiam corporibus robur inſit, ad cõceptus partúſque dolores perferẽdos, perinde atque ob aliud nihil nubentibus, quàm ad ſobolem procreandã. At Romani, duodecennes, aut etiam iuniores nuptui tradunt: Sic enim maximè & corpus, & indolem puram illibatámq; viro præſtari poſſe. Ætatum ergò illa ad procreationem prolis magis ſequitur naturam, hæc ad vitæ contubernium moribus formandis accõmodatior. Propius Numam, Græcus licet, quàm Lycurgum Plato ad finem 6. de Legib. nuptiarum tempus à xvi. in xx. annum, idque ad hoc longiſſimum puellæ inſtituit. Maſculo à xxx. ad xxxv. Ridiculum verò, & inconſtans, nec ſatis Platone dignum, quod lib. 11. conueniẽtiam ætatis ad nuptias & contrà, voluit iudicem nudos omninò mares, nudas quoque ad pubem vſque fœminas conſpiciẽtem, iudicare. Quaſi verò mares,

Nubilis ætas (margin, beside "petente iam tum natura…")

Plato taxatus. (margin, beside "culum verò…")

præſertim tricenarij, impuberes plus eſſe poſſint, quàm imberbes, verè modò mares. Eadem de Repub. dialogo 5. Oportet (inquit) viros optimos mulieribus optimis vt plurimùm congredi, & liberos ex robuſtiſſimis procreari. Adulti autem roboris moderatum tempus, mulieri quidem annum eſſe xx. à quo incipiens vſque ad xl. pariat. Viro autem xxx. vt poſtquàm acutiſſimum ſui curſus vigorem tranſierit, inde vſque ad annum lv. procreat, In iis ętatibus cùm corporis animíque conſiſtat vigor, ſiue ſenior, ſiue iunior generationem in cõmuni attigerit, profanum ſcelus hoc & iniquum, quaſi fœtus is in ciuitate feratur, qui ſi latuerit, orietur quidem, ſed non ſub ſacrificiis & votis, quæ ſingulis in nuptiis peragent ſacerdotes omnes tam viri quàm mulieres, & vniuerſa ciuitas, precantes vt ex bonis meliores, ex vtilibus naſcantur vtiliores, imò verò quod ſub tenebris ex acri quadam incontinentia ſit genitum. Quod autem ſequitur aliter in Latino Platone, aliter in Hecatonomiis Socraticis redditum eſt, Eadem, inquit, habenda eius ratio, qui in generãdi adhuc ætate mulierem infra extravè generãdi tempus conſtitutum attigerit, nimirum hũc gignere puerum ſpurium, inceſtum, lib. 1. Numero 7. 8. 9. lib. 3. Num. 55. li. 4. Num. 1. Neque verò hîc à præceptore diſſentit Ariſtoteles, cuius hac de re in Politic. lib. 7. cap. 16. hæc eſt doctrina, Cùm ſit finis gignẽdi annus vt plurimũ viris quidem lxx. fœminis ante l. ſic coniugã-

Gignendi finis qui ſit.

di ab initio ſunt, vt ætatibus ad hunc finẽ concurrant. Eſt autem adoleſcentiorum coniũctio ad procreationem incommoda, in cũctis enim animantibus imperfecti ſunt partus iuueniles, & fœminarum crebrius quàm mariũ, exiguáq; corporis ſtatura gignuntur, quod & in hominibus fiat neceſſe eſt. Quod hinc coniici poteſt, quòd quibus in ciuitatibus ex conſuetudine iuniores cum puellis coniunguntur, in eiſdẽ minora ſunt & puſilla natorum corpora, plus etiam in partu laborant iuuẽculæ, & pleræque moriuntur. Itaque oraculum Troëzeniis datũ, multas periiſſe propter fructuum immaturitatem, non collectionem, quòd puellæ ante tempus nuptui darentur. Quas ſerius dari & ad cõtinẽtiam expedit, quia quæ iuniores veneri aſſueſcunt, fiunt incontinentiores, & maſculorum corpora creſcere impediuntur, ſi incremẽti adhuc tempore (& hoc enim determinatum eſt, ſic vt non multò amplius excedat, de quo Macrobius in Somnium, lib. 1. cap. 6.) rei venereæ dant operam. Puellas ergò circiter annum XVIII. nuptui tradere conuenit, maſculos circiter XXXVII. Hoc enim tempore vigentibus corporibus coniuncti, procedente ſimul aptè gignere deſinent, & filiorum erit continuatio, iis quidem in ætatis vigore natis, ſi ſtatim fiat procreatio, illis verò inclinante iam ac deuergẽte ætate, quod in Ariſtotele notat Valla, lib. 1. Dialectic. cap. 10. nec tamen aliter ſibi non placere quàm obiter innuit, vt robuſti ſci-

Iuniores puellæ veneri aſſuetæ incontinentiores fiunt.

licet naſcantur filij, neu ſint parentibus penè fratres. Et verò patres vix ita vnquam aui fierent, aut filiorum viderent filios, niſi propè octogenarij. Non ſic Heroinæ noſtræ, non ſic, quarum quædam ſe inter pocula iactabat auiam fuiſſe annos natam XXIIII.

Quandiu autem, quantumvè temporis liberis operam dare conueniat, non omiſit idem, Seniorum enim fœtus, vt iuniorum, minus abſoluti robuſtíque & animo & corpore, in hominibus autem maxima ex parte ingenium valet circiter annum L. Qui hanc ergò ætatem annis quatuor aut quinque exceſſerint, relinquere debent progenerandi ſtudium, de cætero, vel ſanitatis, vel alia huiuſmodi cauſa congredi. Congreſſus autem omnis alterius mulieris quàm coniugis, indecorus, inhoneſtus, & penitus interdictus, cùm ſit appelletúrque maritus: vt ſi quis tempore procreandis liberis præſcripto, ſecus feciſſe deprehendatur, dignam pro delicto reportet ignominiam. *Liberis quandiu opera danda.*

O ſemicaſtum Ariſtotelem, præſertim ſi nulla ei cum Hermiæ ſeruula conſuetudo fuiſſet! quod poſt Laërtium & Plutarchum obſeruauit Crinitus, lib.10. cap.3. de Honeſta diſciplina. Inhoneſtam ſanè rem, & tanto philoſopho indignam: ſed mulieres vtique infatuant etiam ſapientes, Ecclí. 19. Caſtius aliquantò præceptor (communionem vxorum ſemper excipio) Procreationis (ait) obſeruatio decéniũ non excedat, quando aſſit generãdi fœcũditas. Qui ei *Ariſtoteles taxatus.*

vacant, si postquam secundum leges filios procrearunt, alienæ vir vxori, vel viro mulier, eis scilicet adhuc generantibus, pœnis eisdem subiaceant, quibus & dum ipsi gignebant. Post liberorum procreationem castè viuentes, summopere in his omnibus honorentur: qui contrà, vituperentur, vbi suprà 6. de Legib. Hecatonomia 3. Numero 92. 98. 99. Inhumanè autē, quòd dum suarum ciuitatum focorum numerum sic determinat, vt nec plures esse velit, nec pauciores, nolit consequenter primùm parentibus liberos vltra censum nasci, deinde contra leges suas aut genitos in lucem edi, aut natos nutriri, sed exponi, & fœminam vel nimis diffluentem, prohiberi: vel deficientem, vt augeatur, curari, ex pluribus autē liberis, vnū quem malit pater, hæredem successorémque relinqui, reliquos alibi, fœminas quidem collocandas, mares autem ciuibus illiberibus adoptione cō mittendos: alios, quibus nimio procreandi studio sic aucta sit ciuitas, vt numerum excedat, & ita inopia prematur, in coloniam mittēdos, Hecatonomia 2. Nota 24. 25. 26. 27. Ex lib. 5. de Legibus. 2. & 5. de Repub. Inhumanius adhuc quod lib. 3. ab Æsculapio factum, vt corpora penitus morbosa & intus corrupta curare non aggrederetur, ne sic ægrè viuerent homines, & valetudinarios, sibíque & ciuitati nihil conferentes generarent. Inhumanissimū quod Aristoteles vbi suprà, nihil natura mutilū educari lege cauet, vbi verò mores aut ciuitatum insti-

Inhumanitas.

instituta natos vetant exponere, constituẽdum certum procreandorum liberorum numerum, præter quem si quid euenerit, conceptum, ne animetur, dilutionibus impediendum, nam vbi fœtus sensu atque vita prædit⁹ fuerit, sanctum est, & nefas attingere. Durum inquàm, hoc & minus sanum, ex Lycurgo fortè sumptum, In cuius vita Plutarchus autor est, fœtus difformes, mancos aut distortos secus Taygetum exponi solitos, quasi qui membris aut organis ad naturæ functiones necessariis orbati, minúsq; robusti censerentur, neque sibi neque Reipublicę victuri essent vtiles. Ita mundi sapientum sapientissimi, hoc est, fatuorum maximè fatui. Adeò verum est, vanos natura omnes esse homines, in quibus non subest Dei scientia, siue notitia, Sap. 13. Sic inquàm, philosophi, maiorẽ habentes coniugalis officij quàm remedij rationem, vt huius contrà magis quàm illius respectu, secundum iura publica annus XII. in fœmina, XIIII. in puero pubertatis definit ętatem. Quo argumento Horus apud Macrobium, lib. & cap. 7. fœminam quàm marem amplius calere, quòd cùm calor generationis causa sit, celerius ea fiat ad generandũ idonea. Et in Somnium, lib. 1. cap. 6. post annos bis septem ætas necessitate pubescit, tum enim moueri incipit vis generationis in masculis, & purgatio fœminarum. Sic exponit Beroaldus in Tiberium Tranquilli, cap. 61. Immaturas puellas, nõdum puberes, nec viro tempestiuas, quas viripoten-

Mundi sapiẽtum fatuitas

Fœmina quã mas auidior.

tes iura vocãt, Caius in L. Mulieres. D. de Verb. Signif. Iustinianus Institu. de Nuptiis. Quin & Augustus Dioni. lib. 54. & Zonaræ tom. 2. cùm quidam eius tempore infantibus sibi desponsis fraudem legi de maritandis ordinibus facerent, & pacti nuptias, præmiis coniugum fruerentur, res siue coniugum opus non repræsentaretur aut præstaretur, id vt corrigeret, edixit, ne qua pactio nuptialis rata esset, vbi vltra biennium nuptiæ differrentur, & omnino ea x. annos nata esset, si quam despondere aliquis & ex ea commodum percipere vellet: puellis enim XII. annus, perfectus maturitatis ad nuptias terminus habetur. Quod vt breuius, ita obscurius tradidit cap. 34. Suetonius, eum cùm sentiret sponsarũ immaturitate vim legis eludi, tẽpus sponsas habendi coarctauisse, etiamsi esse qui aliter locum hunc interpretentur, notẽt ibi Beroaldus & Sabellicus, quasi vel id ad voluptatem, non ad sobolis vsum fieri appareret, vel sponsi iuuencularũ, vt hodiè vetularum quidam, bona magis quàm coniugia ita captarent: Quẽ sensum sequi videtur Xilander Dionis interpres. Platonicam verò nupturientium nudationẽ tum adhuc & aliquam multò pòst durasse, coniicere est ex Fabio, apud quem legimus, lib. 4. cap. 2. vt apud Centumuiros quæritur, pubertas annis, an habitu corporis ęstimetur, quasi ea res Quintiliani adhuc ætate dubia esset, tantò pòst per Iustinianum decisa, vt sublata in examinanda marium pubertate, inho-

Pactio nuptialis vltra biennium dilata, irritanda.

Pubertas nudatione corporum non inuestigãda.

nesta, indecora, & Christiana castitate indigna, corporis habitudinis indagatione & inspectione, masculi quidem post annum XIIII. puberes, fœminæ post XII. completum, etiam viripotẽtes esse credantur. c. Quando tutores, &c. L. 3. & Institut. Quibus modis tutela finiatur in principio. Quos ætatum nubilium limites secuta est posteritas. Isidorus lib. II. cap. 2. vbi de hominis ætatibus, eorum quæ antè congessimus, nonnulla repetuntur, & huius fragmentũ citatur in ca. Puberes. Extra. de desponsatione impuberum. Quo titulo Sponsalia sic circiter septennium contrahi permittuntur, vt non tamen ante duodecẽnium matrimonia rata sint, aut consummata fiant, quanquam qui est matrimonialium causarum fauor, & humanæ infirmitatis intuitus, talium iudicibus considerãdum relinquitur, vbi vel carnis interuenerit cõmixtio, cùm interdum ea pubertatis tempus anticipet, id nisu tantùm præ fragilitate nimirum tentantibus, quod complere non possunt, an etiam effectus fuerit secutus, vel ætatem sicubi aut malitia, aut prudentia suppleuisse videatur, In ca. A nobis, & sequentib. Item cap. Iuuenis. de sponsalib. & iisdem titt. in 6.

Seruos dominis ſuis ſubditos eſſe, in omnibus placentes, non contradicentes, non fraudantes, ſed in omnibus bonam fidem oſtendentes, vt doctrinam Saluatoris noſtri Dei ornent in omnibus.

POſtquàm vtriuſq; ſexus & omnis ætatis homines liberos inſtituit, ad ſeruorum tranſit inſtitutionem: quæ eſt popularis diſciplinę pars tertia, cuius rationem mox ſubiungit, Dei quę omnibus in Chriſto apparuit, gratiã, vt qui cùm dicat, Venite ad me omnes, Matt. 11. qui laboratis, & clamet, Ioan. 7. Si quis ſitir, veniat ad me, nullam conditionem, ſexum, ætatem arbitratur à ſalute alienam, aut à beatitudinis acceſſu repellit. Similiter Apoſtolus vt ſuperius ſenes, anus, adoleſcentulas, iuuenes quid Titus doceret, erudiuit. Ita nunc ſeruis, vt Eccleſiæ parti, Chriſtique corporis membris, apta præcepta conſtituit. Seruilem ergò conditionem ad omnimodam heris ſuis in Chriſto ſubiectionem ſic inducit, hortare, ſupple, vt ſuprà, *Seruos dominis ſuis ſubditos eſſe*, vt ipſi quoque decenter ad Chriſti gratiam eis pareant, atque ſeruiant, & ſiue bonis, ſiue malis, ſiue fidelibus, ſiue infidelibus, ſiue modeſtis, ſiue moroſis, dyſcolis, 1. Petr. 2. atque difficilibus, nihilo debitam minus reuerentiam & obſequium exhibeant, non verò ſpiritualis, quam in Chriſto cõſecuti ſunt, libertatis occaſione cõtra carnales dominos ſuos erigã-

tur aut ſuperbiãt, ſed humiliter eis ſubiiciãtur. Et hîc diligenter attendẽdum, quomodò præcepta perſonis congrua decernat. Filiis alibi obediẽtiam, filios quippè nihil tam decet quàm parentibus obedire. Mulieribus & ſeruis ſubiectionem, eodem verbo vſus, quodã enim modo maritus vxoris eſt dominus. Dominabitur tui, inquit Gene.3. De iure autem herili, & ſeruili tum ſubiectione tũ obedientia, toties, Serui obedite, ſubditi eſtote, ſeruite, honorem impendite dominis carnalibus, etiam prauis, cum timore, tremore, in ſimplicitate cordis, & bona voluntate, ſiue beneuolentia, ſicut Domino, nõ hominibus neque ad oculum ſeruiẽtes, Eph.6. Col.3. 1. Tim.6. 1. Petr.2. Quod autẽ hîc ſequitur, *in omnibus*, idem valet quod in locis ſuperioribꝰ *per omnia*, & dominos *omni* honore dignos arbitrentur, & in *omni* timore ſubditi ſint. Nec mirum, cùm iidem velint & liberos quoque parentibus, & coniugibus vxores *in omnibus* ſimiliter & *per omnia* ſubeſſe atque parêre. Eandem igitur in illis, quam in his expoſitionem admittit, in licitis tantum & honeſtis, quæ ad corporale Dominorum miniſterium pertinent, quęque iuſtè domini imperant, & non ſunt Deo dominorũ Domino contraria, nec ſanctis eius ſcripturis aduerſa. Et eandem conſequenter patitur exceptionem, vt ſiquidẽ heri talia, hoc eſt impia iubeant aut præcipiãt, ſic magis obediãt ſpiritꝰ domino quàm corporis, & ad hæc enim non ſe extendit ius herilis, imò totius humanę,

Subiectio mulieribus & ſeruis cõuenit.

Licita & iuſta debẽt eſſe dominorum imperia ſeruis.

adeóque creatæ poteſtatis, Act.4.5.& quod de coniugibus dictum eſt, 1.Cor.7.non eſt aut frater, aut ſoror in huiuſmodi ſubiect᷒. Paruit Dauidi puer iubēti eum qui Saülem ſe Chriſtum Domini occidiſſe mentiebatur, percutere, 2. Reg.1.Non debuit Saüli parêre Doëch cũ aliis Regiis emiſſariis aut ſatellitibus, vt Domini ſacerdotes trucidarẽt, 1.Reg.22.Non ſerui tortores aut carnifices tyrannis heris, vt ſæuirent in ſanctos Chriſti martyres. Et apud Græcos quidem hunc eſſe lectionis ordinem notat D.Hieronymus, vt hæc particula ἐν πᾶσι ad præcedens referatur: quoſdam autem hunc locum ita legere, vt poſtquàm hucuſque diſtinxerint, inferãt *in omnibus placentes*, & ſic contrà diſtinguere & habere Græcos hodiè codices annotat Eraſm᷒, id eſt, vt in omnibus placeant, porrò εὐαρέστους idem Hieron. non plenè (inquit) licet, ex parte tamen aliqua interpretari poſſumus, vt ſibi cõplaceãt, ne videlicet ſuper cõditione ſua videatur iniqua eſſe Dei ſententia, ſed vti pauper iuxta menſuram ſuam ſaluari poteſt, mulier in ſexus infirmitate à Dei regno non excluditur, & omnis conditio ſecundum ordinem ſuum beatitudinem capere poteſt, ſic & ſerui ſibi cõplaceant quòd ſerui ſint, nec ideo putẽt Deo ſe ſeruire non poſſe, quòd hominibus ſubiecti ſint, ſed in eo Dei magis placere voluntati, ſi & dominis ſuis ſubditi ſint in omnibus, & in ſua ſibi conditione cõplacuerint, & quę deinceps Apoſtolus præcipit, exequãtur. Et cur ſibi tãtopere

Doech Saülis emiſſarius reprehenſus.

diſpliceret? erat & Saluator ſubiectus parentibus ſuis, Luc.2.& nihil à ſeruo differebat, dominus omnium, cùm duodecennis, necdũ ad perfectam viri ætatẽ, quæ poſſet hæreditatem capere, peruenerat, ſed & alibi patri ſubiiciẽdus, quaſi omnibus nondũ ei adhuc ſubiectis, ſcribitur, 1.Cor.15. quin & pro nobis ſeruis Domin⁹ ſubiicitur, & vel ſubiectus dicitur, vel non ſubiectus, ſi Deo vel ſubditi fuerimus, vel nõ ſubditi. Subtilis quidẽ expoſitio, ſed & paulò fortè coactior, vt ſerui ſcilicet ſibi, non heris ſuis placeant aut ſatisfaciãt, & ſuam fortunam, ſeruitutem, & ſubiectionem, qualiſcunque ſit, boni in Chriſto conſulant, quod piiſſimũ quidem eſt, ſed ab huius loci interpretibus Græcis, & Latinis aliis diſcrepat, & ſequẽtibus, de non reſponſando aut contradicendo dominis, minus cohæret, quibuſcũ magis congruit, vt placitos, & quod Latinus habet Chryſoſtomus, gratos, quíque modis omnibus dominis ſuis placere ſtudeant, hîc intelligamus. Nam & Paulus εὐάρεστον alibi dixit, quod gratum eſſet & placeret, Rom.14. qui in hoc ſeruit Deo, placet Chriſto 2.Cor.5. contendimus ſiue abſentes, ſiue præſentes εὐάρεστοι αὐτῷ εἶναι, placere illi, Phil.4. hoſtiã placentẽ Deo. D. Ambr. legiſſe videtur εὐαρίστους, nã vertit optimos. Aquinas pro ſua diligẽtia vtroq; referri poſſe obſeruauit, vt intelligantur vel in omnib⁹ ſubditi, ad quæ ſcilicet ſe extẽdat ius dominatiuæ poteſtatis, vel in omnib⁹ placiti. Debet enim ſeruorũ ea eſſe ſubiectio,

Saluator parentibus ſubiectus, & Patri ſubiiciendus.

primò vt ſine offenſione, murmure, & tardita-
te ſeruiant, per omnia placentes Deo, Col. 1. &
hominibus, ſicut per omnia omnib⁹ placeo, 1.
Cor. 10. Sed cõtrà, Si hominibus placerẽ, Chri

Placere homini quatenus liceat. ſti ſeruus nõ eſſem, Gal. 1. reſpõdet, placere ho-
mini propter hominem vituperabile: propter
Deum, laudabile. Secũdò vt ſint ſine repugnan
tia, nec repugnent aut rebellent: ideò ſubiũgit,
Non contradicentes, μὴ ἀντιλέγοντας, quod elegãter
reddidit Ambroſius, reſpõſatores. Sunt autem

Reſponſare. frequẽtatiua Latinis non infrequẽtia, Reſpõſo
& Reſpõſito, quod vel maximũ eſſe ſeruorũ vi
tiũ notat & meritò Hieron. dominis aliquid iu
bẽtibus cõtradicere, reſpõſare, ſecũ muſſitare,
murmurare. Monet itaq; vt per doctrinã ſanã à
ſeruis Chriſtianis iſtiuſmodi auferat paſſionẽ,
Si enim quæ her⁹ imperat, neceſſe habet ſeru⁹
implere, cur id non cum bona faciat volũtate,
ſed & dominũ offendat, tandem quod iubetur,
facturus? Sic enim cum murmuratione faciens

Murmurationis malum. & homini ingratus eſt, & mercedem nõ habet
apud Deũ: maximè cùm & ad aquam contradi
ctionis offenſũ eſſe ſe paſſim queratur, & alibi
de murmurante populo dicat, Deſinat à me eo
rũ murmuratio, & nõ moriẽtur, Num. 17. iuxta
LXX. Porrò ſeruile vitiũ eſſe tacere nõ poſſe, a-

Tacere non poſſe, vitium ſeruile. gnoſcit in Ecyra Parmeno Terẽt. *Et illud* (in-
quit) *mihi maximũ vitium eſt.* Act. 1. Sce. 2. Lau-
datur ab Heb. Sapiẽte in ſeruo ſiue famulo cele
ritas, Vidiſti (ait) virũ velocẽ in opere ſuo, corã
Regib⁹ ſtabit, nec erit antè ignobilis, Prou. 22,

Reprehenditur ibidem piger, qui ſi quò mittatur, cauſationibus detractat officium, & dicit, Leo eſt foris, in medio platearum occidendus ſum, Vrſus inſidiatur, cælum eſt incōmodum. Extruditur, non mittitur, ad omnem interim occaſionē ceſſat, & hæret, ne ſi maturè redeat, ad aliud negotium ablegetur. Eſt autem ſerui laus maxima nihil ex Domini iuſſis contemnere, ſed impigrè induſtriéque vel ſupra vires conari cuncta exequi, & illius animi ſententia, vt audiant potius quàm loquantur, ad quos dicitur, Tace & Audi. Sic Philo, in lib. De eo, quis Rer. diuinarum hæres ſit. Sic Cato Cenſorius, Plutarch. teſte, ſeruos inſtituerat, vt quærentibus quid faceret, nihil niſi neſcire ſe reſponderēt. Oppoſitum huic extremū notat Prou. 29. Seruus verbis nequit erudiri, quod dicis, intelligit, & reſpondere cōtemnit. Media inter hęc, reſponſio mollis frangit iram, Prou. 15. Addo, & cita & prompta, Heris enim breui tantum verbo opus eſſe, vt vel annuāt vel renuāt, ναὶ ἢ. οὔ. aut verbis quidem, ſed dimidiatis interim & ſemiplenis ſat habere, ſi quid actum velint aut nolint, ſignificare, Sic volo, Sic iubeo, vt extat de Domino multa ſimul ſciſcitante, & ſerui reſponſo hic à Lochienſi luſus,

Seruum importunè, quæ ſueta inſania multis.
Commotus ſimul hoc omne rogabat herus,
Dic ſcelus, an venit? an domi erat? Soluitne? negatne?
Cui trepidus famulus, non, ita, nil, aliquid.

Nec pluribus verbis ſimul vtuntur, aut minus

ſit iuxta prouerbialem veterémque verſiculum
Omnis hero ſeruus, quàm
Omnis herus ſeruo monoſyllabus. In cuius expoſitione annotatum à doctis obſeruat Eraſmus, monoſyllaba & diſſyllaba, *Mys*, *Dauus*, &c. nomina ſeruis conuenire. Rurſus magnatum nomina faciunt polyſyllaba, qualia ſunt Ariobarzanes, Nabuchodonoſor, Teglatphalazar, Pharnabazus. Plauto polypirgopolinices, Megalodorus, & hi ſcilicet principes, ſingula verba ſua velut legẽ accipi volunt, vt quos ſæpe quamuis pauca, grauent verba, quíque ſolis nutibus ſuis obſequiũ, & fidẽ non tã orationi quã perſonæ deberi putent. Vnde iis aptiorẽ eſſe breuẽ dictionẽ notat in Inuẽtione dialectica li.3.cap.5. Rodolphus Agricola. Et Craſſus apud Gelliũ lib.1.cap.13. Corrũpi diſſoluíque officiũ omne imperantis ratus eſt, ſi quis ad id quod facere iuſſus eſt, non obſequio debito, ſed conſilio nõ deſiderato reſpondeat: Certè tali præceptore, quales idẽ ibi Craſſus, Poſthumius, & Manlius fuerunt, nihil in mandato recepto faciendũ eſt aliter, quã præceptũ eſt. Sed quia de dominio ciuili illic agitur, ad herile reuertor, & ad domeſticũ ſeruorũ obſequiũ redeo, in quo Paulus tertiò requirit, vt ſint *nõ fraudãtes*, Hieronymo, non furantes, ſiue ſuffurantes, non furaces. Hîc vnum remouet, nempe fraudem, mox alterum aſtruet, nimirùm fidelitatem. Ergò poſt cõtradictionem, reſpõſationem, tarditatem, & aliud ſeruorum vitium doctrina Chriſti corrigit, μὴ

Monoſyllaba & diſſyllaba ſeruis cõuenire.

Mandata dominorũ qualiter exequẽda ſeruis.

νοσφιζόμενος. Est enim νοσφίζειν, decerpere ac furtim detrahere, cùm totam rem tollere non ausis, quod serui solent, Sicut Ananias Act. 5. ἐνοσφίσατο, fraudauit, sepofuit, detraxit, auertit & interuertit de pretio agri, quem Deo consecrauerat, partem tantùm afferens ad pedes Apostolorum, & in Ecclesiæ conspectum repræsentans. Sic serui callidè aliquid surripiunt, ne totum ad Dominum perueniat, ab eius oculis remouent, sibi & in vsum cõmodúmque suum seponunt atque recondunt. Quidam heri studio relinquunt alicubi nummos aliquot, velut per obliuionem, vt explorẽt an furax sit famulus. Verùm id non tam est furacitatẽ explorare, quàm docere, obiecta nimirum occasione, quæ sæpe corrumpit etiam integros. In nullis ergo siue rebus sibi creditis, siue obsequiis, in nullo seruitutis debito serui Dominos, aut opere ac labore sibi imperato fraudent, vt ne cùm laborare debeant, otio vacent, aut fraudulenter ex rebus Dominorum aliqua minuãt, aut alioqui infideliter seruiãt. Seruis enim committuntur Dominorum bona, vt est in parabola hominis nobilis, qui peregrè profecturus, seruis ad se vocatis tradidit bona sua, Matt. 25. Luc. 19. Talis Ioseph Ægyptio hero ministrabat, & omnibus ab eo præpositus gubernabat creditã sibi domũ, & vniuersa sibi tradita, nec quicquã aliud, nisi panem, quo vescebatur, nouerat. Ecce (inquiens Dominę) Dominus meus omnibus mihi traditis, ignorat quid domi suæ habeat, &

Occasio furandi nõ dãda seruis.

Ioseph fides erga Dominum Ægyptium.

nihil non in mea potestate est, vel quod non mihi tradiderit, præter te, quæ vxor eius es, Geneseos 39. vbi eandem idem gratiam clausus apud carceris magistrum siue præfectum inuenit, qui ei tradidit vniuersos vinctos, vt nihil omnium nosset, cunctis eidem creditis, & quicquid fieret, sub eo esset, & eius administratione fieret. Et verò illi contigit quod tantò pòst Salomon scripsit, Prou. 22. Virum in negotiis diligentem, à regibus euocandum, non apud homines obscuros remãsurum. Vna enim die è seruo Dominus, è vincto liber, ex carcerarij vicario prorex factus, Gene. 41. Regiam inhabitauit pro carcere, extrema ignominia versa in honorem maximum. Hi sunt (inquit in libro de eo Philo) piorum euentus, facta enim sunt hæc, & fient sæpius, quando Deo placuerit, modò subsidat aliqua probitatis scintilla in animo, quam necesse est per occasionẽ excandescere. Et huius igitur occasione, qui de fraude omnium in herum maxima ab hera tẽtatus est, sed Dei gratia, non impulsus, nõ possum non hîc obiter stomachari scortationem in famulis adeò frequentem esse, & pro leui culpa neglectam. At cùm scabiem in domum inuehunt, liberos ac familiam inficiunt, heram quoque interim & herum, an tum etiam lenis culpa videbitur? Non opinor, humanum est amare, præsertim licita, sed hic amor multa mala docet, dum improbis artibus quæritur, quod detur petaci amicæ, quod ad cultum niti-

Amare quatenus licitũ.

diorem ſuppetat. Omnium verò maximè deteſtabiles, qui domum in qua famulantur, inquinant, & velut aues immundæ, nidum ſuum libidine conſpurcant. Quo argumento, vt nullum in Comœdiis Gallicis frequentius, ita vix alia in re nihilo interim Domini ſeruis melius ſe gerunt, aut minus ventris voluptatibus ſeruiunt. Meritò turpe eſſe Socrates aiebat, ſi quis talem ſe faceret, quales nemo domi vellet habere ſeruos. Quos etiam ſe mirari dicebat Diogenes, qui cùm viderent dominos plus æquo voraces, non iis cibos eriperent, Nã hoc eſſet dominorum valetudini conſulere, & ſeruis magis conuenit edacitas. Sed ad furacitatẽ redeo, Ne fures ergo ſerui ſint. Furem autem hîc Hieronymus non ſolùm in maioribus, ſed etiam in minoribns iudicat, Furãtis enim mẽs, non id tantùm quod furtò ablatum eſt, attenditur, quantumcunque ſeruus abſtulerit, furti crimen incurrit. Vnde in Moyſi lege fur interim quadruplum aut ſeptuplum reddere compellitur, interdum venditur, interdum & obtruncatur, Exod. 21. 22. Hoc autem in ſeruo ſi prohibetur, quanto magis in libero, ne iudex rapiat, miles aliena vaſtet? Pulchrè quidam vir apprimè grauis, laudanti iudicis integritatem, dicentíque quòd fur non eſſet, reſpondit, optimum ſeruum facere, ſi nec fugitiuus eſſet, tantũ furti ſuſpicio ab omni libero aliena eſſe debet. Hæc obiter de furto Hieronymus ad literam. Sint itaque ſerui dominis in omnibus

Comœdiarum Gallicarum argumẽta frequẽtiſſima.

ſubditi,ſint conditioni ſuæ placentes, vt ſeruitutem aſperè non ferãt,Dominis non contradicant,neque fraudent aut furentur,*ſed in omnibus bonam fidem oſtendentes*,vt ſummam,& vt legunt Ambroſius & Hieronymus cum Græcis, omnem fidem ſeu fidelitatem heris præſtent, & verbis & factis, etiam in minimis quæ illis creduntur & conceduntur, vel in omnibus actionibus ſuis Chriſtianam fidem bonam eſſe, id eſt, vtilẽ oſtendant,& in opere bonum eſſe quod credunt, commonſtrent, quod ſatis conuenit ei quod ſequitur, & nuſquam non diligenter vrgent Apoſtoli,In coniugibus,vt ſe inuicem Deo lucrifaciant,1.Petr.3. In parentibus,vt liberos in diſciplina Domini educent, Eph.6.in vxoribus,vt viros ament, ne verbum Dei blaſphemetur,ſuprà eodẽ.& propter eandem cauſam in ſeruis,vt heros honorent, non contemnant,1.Tim.6.ne nomen Domini, & doctrina malè audiat.Ita hîc quod ſubiũgitur, ad omnia ſuperiora de ſeruis erga dominos præcepta refertur,quaſi diceret, Quo hæc cuncta fine facienda?nũ propter herilem fauorẽ, ac non potius ob Dei gloriam? vtique vt ſic faciendo *doctrinam Saluatoris noſtri Dei ornẽt in omnibus*, Ornamentum enim doctoris, honeſta diſcipuli conuerſatio,vt & infirmi ſanitas, medici laus.Si ergo ex operibus fidem,& nos eſſe bonos oſtendimus, glorificatur pater cæleſtis, Matth. 5. Laudatur Chriſti doctrina : eadem

Fides à quibus & quib⁹ præſtanda.

Diſcipuli honeſta conuerſatio, ornamentum doctoris.

propter nos ſecus facientes, maledicitur, Eſa. 52. Ezech. 36. Rom. 2. Ita hîc cùm ſerui Chriſti fideles facti, deuotius vtique Dominis ſeruiunt, neque ſe ſubducunt, ex talibus eorum obſequiis collaudatur Chriſtiana religio, quæ ſeruos ſic inſtituat heris eſſe ſuis fideles atque ſubiectos. Si enim apud carnales Dominos in minimo fideles fuerint, incipient eis apud Deum maiora committi. Ornat autem doctrinam Domini, qui conditioni ſuæ apta facit. Confundit, qui non eſt ſubiectus in omnibus, cui conditio ſua diſplicet, quíque contradictor & fraudator in nullo bonam fidem oſtendit. Quo enim modo fidelis eſſe poteſt in ſubſtantia, id eſt, doctrina Dei, qui carnali Domino fidem exhibere non potuit? iuxta illud Domini, Lucæ decimoſexto, eum qui in minimo modicovè iniquus eſt, & in maiori iniquum eſſe. Si ergo in iniquo mammona, & alieno fideles non fuiſtis, quod verum eſt, & veſtrum eſt, quis dabit aut crede vtobis? Bonis ergò operibus & fide doctrinam dicit ornari Dominicam, tunc enim placidam eſſe ac decoram, ſi eam qui profitetur, amabilem facit, non exoſam, factis ſcilicet abnegans. Nec enim indecorum eſſe poteſt, quod verum eſt: Cùm ergo dicta ſequentibus factis implentur, oſtenduntur vera, ac per hoc decora. Tunc poſſunt Domini

Doctrina vt placida fiat & decora.

non tantùm ſeruos à fide non prohibere,ſed & gaudere,quia fidem eorum vident ſibi proficere:nemo enim Dei fidem cuſtodiens, hominibus infidelis eſſe poteſt,iuxta illud eiuſdem vbi ſuprà Domini,eum qui in minimo fidelis eſt, & in maiori,ſeu multo fidelẽ eſſe. Sic Latinorũ præſtantiſſimi Ambroſius & Hieron. quorum fragmentũ legim⁹ in ca.Si apud. 23.q.5. Addit Lyran⁹ S.Paulini exẽplũ,qui Vaudalo Regi ſic infideli ſeruiẽdo,hoc eſt,fidẽ ſuã bonis morib⁹ ornando,ſui ſuorúmq; omniũ ciuium à ſeruitute liberationẽ à Domino ſuo emeruit.Regij enim horti cultor munus id tam dextrè obiuit, vt meritò cùm omnibus chariſſimus, tum ob conſpectus venerationem manſuetóſque mores,& ingẽtem virtutem,prophetiæ etiam gratiam ac euentum de Regni mutatione, dignus habitus ſit, & tantùm apud nouum Regem meruerit,vt qui pro vnius viduæ filij liberatione ſeipſum,venditis ſuis omnibus,in ſeruitium obtulerat,libertatem ſibi acciperet & aliis impetraret,ex Africa Nolam liber cum ſuis popularibus non ſine magna frumenti copia, in patriam poſtliminio & triumphanti ſimilis,remiſſus. Sabellicus in exemplis,li.3.cap.8. lib.8. cap.2.Fulgoſus lib.2.cap.5.Marullus lib.1. cap. 2. &c. Aſſuit his Anſelmus ex gloſſa ordinaria,hanc clauſulam non ad ſeruos tantum referendam,ſed ad omnes quoque ſuprà nominatos,ſenes,anus,adoleſcentulas,iuuenes,quatenus omnes tales ſint, vt diuinam doctrinam

honeſtis

honestis moribus, quasi margaritis & gemmis adornent. De quo spirituali per opera bona ornatu, 1. Tim. 2. 1. Pet. 3. & alibi. Sequitur Græcorum in hanc periodum enarratio, huc studio dilata, tum quia prolixior, tum quòd de seruorum conditione ac officio pluscula continet. Vt qui vxores à viris continentiæ prætextu separat, sic qui seruos à Dominis religionis itidē obtentu seducit, reprehēsione dignus est, multam enim multis, ne dicā omnibus, infidelibus calumniādi nostri occasionem tribuit, eorúmque aduersus fidem ora linguásque relaxat & aperit. Quod, vt est diligens, non est oblitus Aquinas. Et quare, inquiens, monet hoc tam frequenter Apostolus? Hæresis enim cœperat apud Iudæos, quasi Dei serui homini seruire non deberent. Et illinc etiam fortassis ad Christianos deriuatum, quasi per Christum filij Dei facti, non magis esse hominum serui deberent. Nolite (aiebant) fieri serui hominum, 1. Corinthio. 7. &, apud Deum & in Christo non est neque seruus neque liber, ad Galat. & Colossen. 3. At verò Christus per fidei iustitiam non venit ciuilem tollere, seu politicum ordinem, imò confirmare, quo scilicet alius alij subditur aut seruit, sed corporis seruitute seu subiectione, & nunc quidem per eundem liberamur à seruitute, sed animæ, à corporis, vt corruptione, ita seruitute, in futuro demum liberandi, Rom. 8. cùm tradiderit regnum Deo &

& patri, 1. Cor. 15. euacuata tum omni humana præsertim prælatione. Cęterùm dum & quandiu durat mundus hic, angeli angelis, dæmones dæmonibus, homines hominibus, alij aliis prælati, alij aliis subiecti sunt, vt habetur in Sẽtentiis Theologicis lib. 2. & 4. Distinctionibus 6. D, & 47. E. Pergunt autem ita Græci. Conuenienter igitur alibi dicit Paulus; quasi Deo, non hominibus seruientes; & si hero tuo cum beneuolentia inseruis & ministras, eius tamen tum origo & occasio à Dei timore proficiscitur, tum honos ad eum recurrit, tum apud eundem & ab eodem omninò merces. Admonet ergo omnium quæ maximè seruos decent, quæque heros illis placant & conciliant, non obloqui, nõ furari, fideles esse. Hæc enim mundi negotiis addicti maximè curant, & potissimùm expectãt. Nam si nec linguam coërces, nec manum contines, quî admirari possit gentilis dogma Christianum? Sin aduerterit seruum apud se in Christo philosophantẽ, & continẽtius, modestius, magísq; quã cõseruos gẽtiles, inseruientẽ, quo cõtrà modo religionis nostrę vim tãtã, vt animos in meliuscõuertat, nõ vel sentiet, vel mirabitur? Cedet id profectò in Christianismi gloriã, à quo seruus sic sit institutus. Nec enim ex verbis dogmata, sed ex rebus atq; vita gẽtiles iudicãt. Sint igitur illis vt vxores, ita & serui in exẽplum rectissimæ cõuersationis norma. Quippè apud quos vbique ferè terrarũ in confesso sit, seruorũ genus vt pluri-

Subiectio inter se creaturarũ omniũ.

mũ, improbũ, imprudens, impudens, impudicum, lubricum, formatu esse perdifficile, parum ad capessendam tum doctrinam, tum virtutem idoneum, neque id natura sic faciente, Absit, sed vt illiberaliter educatum, nec bonorum virorum verbis, disciplina, aut cõuersatione rectè institutum, magna dominorum in primis, in quorum iure atque ære sunt, in formandis eorum moribus negligentia, nihil fermè aliud quàm seruile ministerium curãtium, vt eorum si mores interim componere studeant, sui id modò gratia faciant, ne si scortis, furtis, & vino seruiant, eis molesti sint & incõmodi. Cùm itaque sic negligantur, neminémq; habeãt eos cõponendi & formãdi studiosum, nõn mirum si in quæuis nequitiæ prærupta & præcipitia ruunt. Si enim vbi parentes instant, pædagogus, nutritius, magister, æqualis, libertatis conditio, aliáque id genus, perdifficilè quispiam malorum consortia contuberniáque deuitat, quid putas his omnibus destitutos, quíque quotidiè cum improbis versantur, quibus volunt, licenter congrediuntur, cùm eorum nemo amicitias societatésque disquirat & excutiat, quid inquàm, putas huiusmodi homunculos fore? nonnè ad supremum scelerum verticem euasuros? Adde quod nec doctrinæ quidem adminiculo fruuntur, nec nostra, nec externa erudiuntur sapientia, non cum viris & honestis educantur, & quibus existimationis suæ ac gloriæ magna cura sit.

Seruorum vitia.

Seruorum neglectus, ferè improbos eos reddit.

Ex his omnibus datur intelligi, quàm difficile, quàm mirum, seruum aliquando bonum atque vtilem fieri. Cùm igitur perspexerint genus adeò illiberale, ex religionis nostræ cultu honestius ac modestius euasisse, etiã si valde stolidi fuerint & irrationales Domini, magna tamẽ concipient de fidei nostræ dogmatibus. Quantò enim deteriores antè fuerint, tantò magis, si ad bonam frugem conuertantur, virtus prædicationis eminebit, cuius si ornamẽto serui esse se, & Deo in hominibus seruire, gratiam præstare, Deíque iussis obsequi nouerit, dominorũ quanlibet asperorum & incommodorum iras, indignationes, intemperias, reliquáque omnia facilè ferent ac tolerabunt. Hactenus Chrysostomus de seruis, non quales hodiè famulos habemus, quosdam quasi helotas (sic enim Lacones, Plutarcho de Iracundia, vocabant homines mediæ conditionis inter seruos & ingenuos) sed quib. seruitutem seruientibus olim Hebræi & Pagani vtebãtur, nunc etiam Turcæ, vtinam non & Christiani abuterentur, nos in 1. Tim. 6. & ad finem 2. Digression. quæ tum in buccam venerunt, diximus, neque nihil in nostri Pauli Philemonem, Deo dante, dicturi sumus.

Helotes qui fuerint.

Digreßio. VIII.

Totam autem de seruis infidelium disci-

plinam ad fidelium famulos Paulus ita breuiter aptauit, hoc, ait, magis seruiant, quòd fratres, quòd fideles, quòd dilecti, quòd communis in Christo gratię participes. Hinc etiam (ait alter) pax oritur domestica, id est, ordinata imperandi obediendíque concordia cohabitantium, Imperant qui consulunt, vir vxori, parentes filiis, Domini seruis. Obediunt quibus consulitur, mulieres maritis, serui Dominis, parentibus filij. Sed in domo iusti ex fide viuentis, & adhuc à ciuitate cælesti peregrinantis, etiam qui imperant, seruiunt eis quibus imperare videntur, Consulendi enim officio, & prouidendi misericordia, non dominandi cupiditate, nec principandi superbia imperant. Sic Augustinus de Ciuitate lib. 19. cap. 14. & sic prosequitur cap. seq. Hoc naturalis ordo præscribit, ita Deus hominem condidit, Dominamini piscium maris, volatilium cæli, & omnium humi repentium, Geneseos 1. Rationalem factum ad imaginem suam noluit nisi irrationalibus dominari, non hominem homini, sed hominem pecori, Inde primi iusti pastores magis quàm Reges hominum instituti, vt etiam sic insinuaret Deus, quid postularet ordo creaturarum, quid exigat meritum peccatorum. Seruitutis quippè conditio iure peccatori imposita, proinde nusquam scripturarum legimus seruum, antequàm hoc vocabulo Noë iustus peccatum filij vindicaret, Gene. 9. hoc itaque no-

Dominari quibus promissum est homini.

Seruitus vnde manauit.

men culpa meruit, non natura, cuius etiam origo Latinis inde ducitur, quòd qui belli iure poterant occidi, cùm seruabantur, victorum serui fiebant. Prima ergo seruitutis causa, peccatum, vt homo homini conditionis vinculo Deo iudicāte subderetur, Omnis autem qui facit peccatū, seruus est peccati, ait supernus Dominus, Ioan. 8. per quod multi quidem religiosi Dominis iniquis, non tamen liberis seruiunt, à quo enim quis deuictus, huic & seruus addictus est, 2. Pet. 2. Et vtique fœlicius seruitur homini, quàm libidini, cùm sæuissimo dominatu vastet corda mortalium, vt alias omittam, dominandi libido. Hominibus autem, quo pacis ordine aliis alij subiecti sunt, vt prodest humilitas seruientibus, sic nocet superbia dominantibus. Nullus autem naturà, in qua prius Deus hominem cōdidit, seruus est hominis aut peccati, sed & pœnalis seruitus ea lege ordinatur, qua naturalem ordinem conseruari iubet, perturbari vetat, quia si contra legem non esset factum, nihil esset pœnali seruitute coërcendum. Ideóq; Apostolus seruos monet Dominis subesse, & ex animo cum bona voluntate seruire, vt scilicet si nō possint liberi fieri, suā seruitutē quodammodò liberam faciant, non timore subdolo, sed fideli dilectione seruiendo, donec transeat iniquitas, & euacuetur omnis principatus & potestas humana. Et cap. 16. Interim qui habuerunt seruos iusti. sic quidem administrabant pacem domesticam, vt secundum hęc

Serui vnde dicti.

temporalia bona filiorum sortem à seruorum conditione distinguerent, ad Deum autem colendum, in quo æterna bona speranda sunt, omnibus domus suæ membris pari dilectione consulerent. Quod naturalis ordo ita præscribit, vt nomen *patrum familias*, hinc exortum sit, tam latè vulgatum, vt iniquè etiam dominantes hoc se gaudeant appellari. Verè autem tales, omnibus in familia sua tanquam filiis, ad colendum promerendúmque Deum consulunt, desiderantes & optantes venire ad cælestem domum, vbi necessarium non sit officium imperandi mortalibus, quia neque consulendi iam in immortalitate fœlicibus, quò donec veniatur, magis debent patres quod dominantur, quàm serui tolerare quod seruiunt. Vocabulum autem patrisfamilias & antè adnotauerat Seneca 47. Epistola. Nec illud, inquiens, videtis, quàm omnem tum inuidiam dominis, tum seruis contumeliam maiores nostri detraxerint. Dominum, patremfamiliæ appellauerunt, seruos, familiares, &c. Et de seruitute peccati. Seruus, ais, est, sed fortasse liber animo. Seruus est, hoc illi nō nocebit. Ostende quis non sit, Alius libidini, alius auaritię, alius ambitioni, omnes timori seruiūt. Nulla seruitus, voluntaria turpior. Et quod seruitutem sub Noë ortam prædiximus, profani ad Saturnū suū reiiciunt: Cuius, scilicet Regno & tēpore nondū quisquam seruitio vel libertate discriminabatur. Id intelligi, quòd Rom.

Patresfamilias vnde dicti.

Saturnalib', vt de his libro primo capite septimo Macrob. tota seruis permittebatur licentia, & 11. superiora Senecæ facit sua. Iustin. libro quadragesimotertio. Augustini autem sententiam totidem verbis Prosper repetit, inter huius sententias, capite centesimo sexagesimo tertio, centesimo sexagesimoquinto. Si quis autem domi per inobedientiam domesticæ paci aduersatur, corripiatur seu verbo, seu verbere, seu quouis alio pœnæ genere iusto & licito, quantùm societas humana concedit, pro eius qui corripitur, vtilitate, vt paci vnde dissilierat, coaptetur. Quia ergo omnis domus, initium siue particula debet esse ciuitatis: omne autem initium ad generis sui finē, omnis pars ad vniuersi integritatem refertur, satis apparet consequens, vt ad pacē ciuicam pax domestica, id est, ad ordinatā imperādi obediēdíque ciuiū cōcordiā, ordinata imperādi obediēdiq; cohabitantiū referatur cōcordia. Ita fit vt ex lege Ciuitatis pręcepta sumere patrēfamilias oporteat quibus domū suā sic regat, vt sit paci accōmodata ciuitatis. Huius doctrinę de seruitutis tum etymo, tū origine consonāt quę idē in Genesim Quæstionū li. 1. cap. 153. sic tradit, Cōmendatur in patriarchis, quòd pecorū nutritores erant à pueritia sua & parentibus suis, & meritò, nam hæc est sine dubio iusta tū seruitus, tum dominatio, cùm pecora homini seruiunt, homo pecoribus dominabitur, vt cùm crearetur, Gene. 1. insinuatum est rationem habere dominari

Pecorum nutritores, patriarchæ.

vitæ irrationali, Seruum autem hominem homini fecit vel iniquitas, ſicut dictum eſt, Maledictus Chanaam, ſeruus erit fratribus ſuis, Gene. 9. vel aduerſitas, ſicut accidit Ioſepho, vt à fratribus venditus, alienigenæ fieret ſeruus, Gene. 37. 39. ita ſeruos, quibus hoc nomen Latinè inditum eſt, primos bella fecerunt, qui enim ſuperatus belli iure occidi poterat, ſeruus, quia ſeruatus, appellatus eſt, & inde mancipia, quia manu capta. Eſt enim ordo naturalis in hominibus, vt ſeruiant fœminæ viris, & parentibus filij, quia & hæc illic iuſtitia eſt, vt infirmior ratio fortiori ſeruiat. Hæc igitur in dominationibus & ſeruitutibus clara iuſtitia, vt qui excellũt ratione, excellant dominatione, quod cùm in hoc ſeculo vel per hominum iniquitatem, vel per naturarum carnalium diuerſitatem perturbatur, ferunt iuſti temporalem peruerſitatem, in finem habituri ordinatiſſimam & ſempiternam fœlicitatem. Ex his collegit hanc ſententiam Proſper inter huius ſententias, cap. 164. Nomen & conditionẽ ſeruitutis culpa genuit, non natura, & prima huius ſubiectionis cauſa eſt peccatum, vnde melior eſt eius ſtatus, qui famulatur homini, quàm qui ſuæ ſeruit cupiditati. Exceſſit ergò (ait idem in 1. Ioan. tract. 8.) modum homo, dũ auarior voluit vt ſupra homines eſſet, qui ſupra pecora factus eſt. Sub cuius tractatus finem, eleganti Dei atque noſtri diſſimili, quo & iterũ vtitur in Pſal. 69. innuit quam noſtri erga Deum communem primùm

Seruus qui fiat homo hominis.

Mancipia vnde dicta.

Dominum, dein & famulos vt conſeruos noſtros,& illi noſtri viciſſim, ratioñe habere debeamus, Dixi Domino, Deus meus es tu. Cur? Quoniam bonorum meorum nõ eges, Pſal.15. Ergò Deus ſeruos non habebit, ſi tu nolueris, ſi omnes noluerint? Deus ſeruis nõ indiget, ſed ſerui Deo & ſeruis. Ideò verus Dominus Deus qui nihil quærit à nobis, & væ nobis, ſi eum nõ quæramus. Veſtrûm autem nullus valde verus dominus aut ſeruus, ambo homines, ambo Dei & veſtri viciſſim egentes, vterque veſtrûm altero veſtrûm indiget. Quid enim vterque veſtrûm? Ego (ait) egenus & pauper, paſcat Deus ſubleuet, adiuuet, Deus adiuua me. Sed fortè inferiore non indiges, Si putas egere ſeruum tuũ bono tuo, vt eum paſcas, & ei panem des, eges & tu bono ſerui tui, vt te tuóſque labores iuuet. Non tibi potes aquam v. g. implere, coquere, ante equum currere, iumentum tuum curare. Vides vt ſerui obſequio indiges, Non ergò verè dominus. Sed verè Dominus is, cuius vterque veſtrûm verè ſeruus eſt. Minas (ait alibi noſter) remittentes, eadem ſeruis domini facite, ſciẽtes quòd & illorum & veſter Dominus in cælis eſt, Eph.6. Et paulò pòſt in titulum, Pſal. 70. Si ergò diſciplina Apoſtolica ſeruum monet, vt homini domino ex voluntate, non tanquam ex neceſſitate ſeruiat, & libenter ſeruiendo, ſe in corde liberum faciat, quantò magis tota, plena, & libenti voluntate Deo, qui eam videt, ſeruiendum? Nam ſi ſer-

uus tibi non ex animo seruiat, manum eius, faciem, & præsentiam videre potes, cor non potes: ait tamen illis Apostolus, Non ad oculum seruientes. Et quid est, non ad oculum? Quid enim? Visurus est Dominus meus, quo illi modo seruiam, vt mihi dicas, non ad oculum seruias? Adiecit, Sed quasi serui Christi, dominus homo non videt, Dominus Christus videt, sciẽtes quòd à Domino retributionẽ capietis, Dño enim Christo seruitis: qui autem iniustè agit, recipiet quod iniquè gessit (siue herus siue seruus) quia non est personarum apud Deum respectus aut acceptio, Col. 3. Qualem verò seruum diligas, ait idem in Psal. 33. interroga teipsum. Habes fortè formosum, staturosum, bene compositum, furem, nequam, fraudulẽtum: habes alterum fortè statura paruum, facie deformem, colore tetrum, fidelem, parcum, sobrium, attende rogò, vtrum duorum diligis? Siquidem carnis oculos interrogas, vincit apud te pulcher iniustus: sin cordis, deformis fidelis. Vides ergo, quod vis, vt exhibeat tibi alter, exhibe & illi tu. Cur enim alioqui gaudes ad eum qui fidem tibi exhibet, eúmque laudas, de his bonis, qui non videntur nisi oculo cordis? Ex hac Augustiniana famulorum disciplina & differentia, mihi probi famuli subit imago, quam à nobis Gallis in cõclauibus suis effingi solitã, Gilbertus Nozerenus in eleganti opusculo, è quo iam nonnihil decerpsimus, de offic. famulorum posuit & exposuit, eam lectu nõ indignã

Seruire ad oculum.

Famuli probi imago.

pro huius de seruis Apostolicæ doctrinæ coronide, quæ plura dicēda supersunt, studio in Philemonem Paulinum differētes, adiiciemus, & nonnihil aliũde more nostro ampliabimus, Ea in hunc modum habet, Pileum rubrum est & elegans in capite, nec inelegās interula corpus tegit. Et elegans quoque cultus debetur bono famulo, modonè nimius. Zonarę Annalium 3. Iulianus Augustus, cùm ad eum Constantij tōsor sumptuoso cultu accessisset, tonsorē se quęsiuisse, non senatorem dicens, hominem dimisit. Cocum item Imperatorium in splendidiore veste quàm pro ministerio cōspicatus, suum pro artis conditione cultum accersiuit, & qui aderant, vtrum coco similem iudicarent, rogatis, ac vilius indutum respondentibus, alterum amandauit. Frugi scilicet homo, & germanus, imò gloriosus philosophus, sed apostata. Rostrum suillum, admonet non decere famulum fastidiosum palatum, sed quouis cibo contentum, Vt Philosophorum præstantissimi Plato & Aristoteles, nobis ad Philemonem excussi. Sic Bernard⁹ siue Clarenallensis, siue alius qui dam Syluester, opusculo de cura siue regimine rei familiaris. Pascendam quidem copiosè familiam, citra tamen delicias, Grosso (inquit) cibo, non delicato nutrias: Qui gulosus effectus est, vix aliter quā morte mores mutabit. Diebus Paschalibus abundanter, non tamen delicatè, pasce, &c. Alioqui periclitamur experiri Sapientis illud, Prou. 29. Qui delicatè nutrit

Serui boni pictura graphica.

ſeruum à pueritia, pôſt eum ſentiet contumacem. Fuit quidam apud Gentiles præclari nominis opinioníſque philoſoph⁹, qui legem tulit, Ne ſeruo liceret cute arida inungi, Plato (opinor) etiãſi locus nũc nõ occurrit. Citat autẽ, nec nominat Chryſoſtomus, Homil.5. ad Tit. Hanc verò victus ſeruilis frugalitatem Itali adhuc retinent, Hiſpani etiam ſuperant, quos vir bonus Nicolaus Clenardus non ita dudum La tomo ſcribens anno 1535. vocabat ῥαφανοφάγους etiam purpuratos, plures interim foris ſecum famulos trahentes, quàm domi cõſumant Regalias, quíque tot aſſeclas, ſi non grandi cibo, fame tamen ſuſtentent, & aliis fouent rationibus, quas nos ſtupidi nunquam diſcere, multò minus noſtratibus famulis perſuadere poſſemus. Et quid quæſo, tanto opus eſt ſeruorum illis numero, præſertim cùm Ariſtoteles ibidẽ neget plures habendos? Plato Hecatonomia 3. not.78. quiſque (inquiat) & numero & facultate ſeruos ad vitæ miniſteria aptos habeat? Imò ſic omnes otium agũt, vt nemo careat officio. Duo præcedũt, tertius galerum geſtat, pallium quartus, ſi fortè non pluat, quintus equi capiſtrum, ſextus holoſerica ſandalia, ſeptimus ſcopulas veſtiũ à pilis repurgatorias, octauus pannum abſtergendo equi ſudori, dum dominus ſacrum audit, aut confabulatur, nonus pectinẽ promit, ſi fortè honoratior ſit ſalutãdus, ne incompoſito appareat capillitio. Et exclamat, Quæ vidimus, teſtamur: Quinimo, Beati qui

Nicolaus Clenardus.

Hiſpanorum faſtus in famulitio.

non viderunt & crediderunt, tam magnificam raphanorum ſcilicet interdum heris, nedũ miſellis, pro omni miſſu eſitationem, adeóque aquæ non modò ad bibendum, ſed & ad manus lauandas, aliquot ſectilibus vænalis vſum. Nec magni negotij illic eſt, inutilem ſeruorum turbam conquirere, quòd omnia potius ferant, quàm artem diſcant mechanicam. Quin & noſtrates quoque perpenſa gentis conſuetudine, protinus rediguntur in nobiles: pudori enim daretur, ſi è macello partem carnis deferrent, aut oſtenderent ſe manibus valere. Sit horum fides penes Clenardum, Malo credere (quod aiunt) quàm viſere, nullos alioqui hîc exteros Hiſpanis meliores & ſtudioſiores vnquam expertus, & quibuſcum mihi negotium eſſe malim. At Hiſpanis famulorum turba Anglos nõ cedere, teſtatur vbi ſuprà, Gilbertus, more, vt inquit, ad oſtentationem illaudato, vt ſibi pulchrè cohoneſtati videantur, ſi benè comitati prodeant in publicum. Sed cuiuſmodi ſatellitio? nugonibus otioſis, inertibus, ebriis, interdum & furacibus, Virgilium reddentes veridicum, Egloga 3.

Mechanicam artem Hiſpani inuiti diſcunt.

Anglorũ faſtus in famulitio.

Quid domini facient, audent cùm talia fures?

Hîc vides ſuperuacaneam famulorum turbam non ali tantùm, ſed & ſaburrari. Et inde fortè natum eſt vulgatum apud nos Francos prouerbium, vt cum hominem vehementer cibo diſtentum velimus intelligi, dicamus, *Tam Satur eſt quàm Anglus*. quò etiam alluſit Fauſtus An-

Tam ſatur, quàm Anglus prouer.

drelinus poëta, Erasmo citante in Syracusana mensa, in carmine quod de pauimento Parisiē si inscripsit. *Mensa* (inquiens) *Britanna placet.* At nos illis quidē πολυφαγίαν, Germanis πολυποσίαν aliis alia vitia non tātùm ascribimus, sed etiam imitamur, ne dicam, quidam æquamus, imò & nonnulli superamus. Famuli autem nostrates, quod quidā facetus dixit monachus & episcopus Gallus, militum seruiles, presbyterorum ęquales, monachorum sunt imperiales: vt plerique quid officij heris præstiterint, interrogantibus, nihil interim cōmodius respondere possint, quàm quod episcopo cuidam Polono famulus idem roganti, Præstiti (ait) quod alij tui præstant, Quid illud? Comedi & bibi. Legi & quendā tertiū dicētē, Qui vnum famulū habet, aliquē habet: qui duos, dimidiatū: qui tres, nullum. Si quid commissum, in alios culpa reiicitur: si quid omissum, Putabam (inquiūt) illum facturum. Laudatur Iulian' Imp. qui post mortē vxoris, superuacuum famulitium aula eiecit velut inutilem familię sarcinam. Rogatus, cur? negauit sibi opus esse vel eunuchis, cùm vxor decessisset, vel repudiata diuertisset, postquam aliam non superduxit, vel cocis, quòd simplici cibo vesceretur, & tonsorem multis vnum posse sufficere. Quanquam sunt qui reprehēdunt, quasi sublata opum admiratio, contemptibile reddidisset Imperium, Socrat. lib. 3. cap. 1. Erasmus, lib. 8. Apophtheg. Niceph. li. 10. ca. 5. Zonaras vbi antè. Tolerāt hoc malū potētū aulæ:

Gallorū famuli, quales.

Faceta de famulis.

Famulitium superuacuū aula eiectū.

ſed non hoc ſolum, à quibus ambitum & ſtrepitum excludere difficillimum eſt. Vbi turba famulorum, ibi quoſdam improbos eſſe neceſſe eſt, ad reliquos corrumpendos vel vnus ſuffi cit. Proinde vt prudentis eſt, ſupellectilem ad vſum, non ad oſtentationem parare, ita multò magis ſuperfluam famulorum turbam excludere, qui nihil aliud ſunt, quàm, vt Homerus ait, σῦτον ἔδοντες, & cum Flacco cantillant,

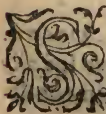
Nos numerus ſumus, & fruges conſumere nati:

Elegãter Dion Chryſoſtomus oratione x. vermibus, quos Iulos vocat, ſimiles eſſe dixit, qui magno famulitio vtuntur: Vt enim ij quamplurimos pedes habentes, tardiſſimi ſunt inter reptilia, Ita ſi quãdo ſerui plures, vt plures pedes, manus, oculi, aures, vẽtres denique, aut in vna manu quàm natura naſcantur, digiti, vlli homi num contingant, non is herclè fortior fit, aut magis neceſſaria expedit, ſed multò minus & difficilius. Et, quod ridiculum eſt, interdum mi niſtris hi magis carent quàm pauperes, & qui vel vnum vel nullum ſeruum habet. Tribus ſer uis comitatus Cato ſuperior Hiſpaniam rexit: Poſterior, XII. Scipio Æmilianus bis Cõſul, & Carthagine Numantiáque deletis, toties trium phator, VII. ſequentibus officio legationis functus eſt. Valer. de Abſtinentia. Ad imaginem redeo, Auriculæ eius aſininæ deſignant, famulum patientibus eſſe auribus; ſi quid fortè durius dominus dixerit. Ceruini pedes, celeritatẽ in peragendis mandatis. Dextra erecta, & in palmam

Serui boni & ancillæ bona imago.

palmam explicata, fidē in contrectandis rebus herilibus. Lacęna cùm venderetur, interrogata quid sciret, fidelis, inquit, esse. Rata fidem in famula quouis opificio melius, Plutarch. Erasm. in Apophtheg. Pala in sinistra viuis prunis plena, & situlæ duæ aquæ humero sinistro pertica librante, vna à tergo, altera à fronte pendētes, industriam ac diligentiā in multis negotiis simul peragendis. Sic Lacæna, iisdem qui paulò anteà, testibus, captiua quid sciret interrogata, Probè, inquit, regere domum. Et hæc non vulgaris ars in ancilla, non hoc solum vel illud facere nosse. Quæ hîc de seruis desiderabuntur, supplenda erunt ex Commentariis nostris ad Philemonem. *Lacæna.*

Apparuit enim gratia Dei & saluatoris nostri omnibus hominibus, erudiens nos, vt abnegantes impietatem, & secularia desideria, Sobriè & iustè & piè viuamus in hoc seculo, expectātes beatam spem & aduentum gloriæ magni Dei & saluatoris Iesu Christi, qui dedit semetipsum pro nobis, vt nos redimeret ab omni iniquitate, & mundaret sibi populum acceptabilē, sectatorem bonorum operum.

Vperioris, cùm de omnibus Ecclesię statibus, tum vltimæ de seruis disciplinæ rationem cōcluserat, vt sic, hoc est, ex eorum erga dominos subie-

ctione,obedientia,reliquáque bona conuersatione, Christiana doctrina semper & vbique ornaretur. Eádem hîc omnium institutionem, eiúsque causam assignat, & plenam dictorum dicendorúmque rationem exponit,ac vrget ex Saluatoris exemplo, qui seruituti sese subiecit, vt nos à seruitute liberaret. Ideò nec seruis fidelibus durum aut indignum esse debet dominis suis infidelib⁹ subiici. Præmittit ergò Christi gratiam,doctrinam,operationem, tum horum omnium prædicationem. Solenne porrò est ex Ciceronis,lib.1.de natura Deorum, Platonis Cratylo & Clitiphone, Plutarchi Themistocle,& aliis,In Tragœdiis,sicubi sic hæserint,vt argumentum explicare non posint,ad aliquem Deum cõfugere, cúmque quibusdam sublatum machinis è sublimi ostendere, vt rebus repentè commutatis, fabulæ modum imponat,rei huius exemplo ab Homero ducto,apud quem Pallas ferocientem Achillem compescit, quíque vbi rerum inciderit difficultas maior,quã vt humana vel ope vel industria expediri posit,locis aliquot numẽ allegat.In Euripidis Oreste,Apollo medio in tumultu res aliòqui turbatissimas subitò cõponit. Ad idem Plautus in Amphitrione Iouem inducit: quod nisi in ea rerum inexplicabili difficultate fieri vetat in Arte sic Horatius,

Numinis interuentus in tragœdiis.

Nec Deus intersit,nisi dign⁹ vindice nod⁹ inciderit.

Quibus ergo in rebus perplexis præter spẽ aliquis exoriebatur,qui opem adferret,in eos di-

ci solebat, Deus ex machina siue ex improuiso ἐπιφανὴς apparens. Lucia. præter superiores, in Sectis, Philopseude, mercede seruiētibus, & alij Erasmo in hoc adagio citati, Quòd si quoties salus ex insperato ostendebatur, id deo solebāt ascribere profani etiam athei, quātò melius de salute maximè omnium tum desperata, tū improuisa, de totius inquā orbis per Dominicam incarnationem salute noster ait, *Apparuit*, ἐπεφάνη, Ambr. & Hieron. illuxit, & apparet enim quod videtur, etiamsi non sit, vnde illud vulgo, bonum verū vel apparens, at *gratia Dei*, in Deo quidē sempiterna, olim tamē circa homines velut habitās, Domine (inquit) in cælo misericordia tua, Psal. 35. & omnib. penè ex æquo antehac ignota, vel certè apud Iudæos in āgusto delitescēs, iuxta illud, Not⁹ in Iudæa De⁹, Psal. 75. & iudicia sua gētib⁹ aliis nō manifestauit, Psal. 147. & 79. Qui sedes super Cherubī, manifestare, excita potētiā tuam, & veni, vt saluos facias nos. Ea verò quātò ad saluādū potētior, magísq; necessaria (omnes enim quātūlibet iusti, ante Christū sub legis atq; peccati seruitute, adeóq; sub ministerio mortis, & damnatione, nisi per Christū vēturū nō dissoluēda, cōclusi erāt, Ro. 11. 2. cor. 3.) quātò itē tardior, tāto desideratior. Ea verò misso Dei filio, cōspicua facta, & in carne pro nobis assūpta manifestata, 1. Tim. 3. & vbiq; illustrata est ad saluādū, vnde dicit, *& saluatoris nostri*, Sic Hieron. & hoc loco Ambr. nisi quòd hic lib. 2. de vocatione gentiū, cap. 1. legit

Deus ex machina.

Salutaris Dei, incertum adiectiuum an substantiuum, quia minimum Græcis discrimen est inter σωτηρας & σωτήριος salutifera, & ad salutem proposita, non vt olim vnitantùm Iudæorum genti, sed quantùm ad se *omnibus hominibus*, nullum sexum, ætatem, conditionem excipiens. Et si quidẽ cum Latinis Saluatorem legamus, possit & de patre, & de filio accipi, vel quòd Dei patris viuens & subsistens gratia, Christus ex inuisibili in forma Dei, visibilis in forma serui factus est: Vel quòd Christi Dei Saluatoris hæc sit gratia, & non nostro merito saluati (in spe, siue iustificati) sumus, iuxta id quòd alibi dicitur, Psal. 55. pro nihilo saluabis eos. Vtique cùm verbum patris in vtero virginis caro factũ visibile se nobis præbuit, cùm apparuit inquam, Dei gratia, siue Deus per gratiã, seu per solam misericordiã apparuit. Sic Hieronymus, Anselmus, Bruno, Sic tota Schola Theologica, primam hominis Christiani gratiã, vt & Christi incarnationem, non cadere sub merito. Et hîc pro omnibus Orthodoxorum testimoniis sufficiat vnicum ex infinitis D. Augustini, lib. 1. de Prædestinatione sanctorum, cap. 15. Est, inquit, præclarissimum gratiæ lumẽ Saluator & Mediator Dei & hominum homo Christus Iesus, qui vt hoc esset, quibus tãdem suis vel operũ vel fidei præcedentibus meritis natura, quæ in eo est, humana comparauit? Respondeatur quæso, Is homo vt verbo patri coæterno in vnitatẽ personæ assumptus, Filius Dei vnigenit⁹

Gratia Dei patris viuens & subsistens Christus.

Prima Christiani hominis gratia nõ cadit sub merito.

esset, vnde hoc meruerit? quod eius bonũ qualecunque præcessit? Quid egit antè, credidit, petiuit, vt ad hanc ineffabilem excellentiam perueniret? Nonnè faciente ac suscipiente verbo, ipse homo ex quo esse cœpit Filius Dei, vnicus esse cœpit? Nempè omnia hæc singulariter admiranda; & si qua eius propria verissimè dici possũt, singulariter in eo accepit humana, hoc est, nostra natura, nullis suis præcedẽtibus meritis. Respondeat itaque homo Deo, si audeat, & dicat, cur nõ & ego? Et si audierit, O homo, tu quis es, qui respondeas Deo? Rom. 9. nec sic cohibeat, sed augeat impudentiam, & dicat, Cũ sim quod audio, id est, homo, quod est & ille de quo ago, cur non sim quod & ille? At enim gratia ille talis ac tantus est, cur diuersa est gratia, vbi communis est natura? Certè non est apud Deum acceptio personarum? Quis, non dico, Christian⁹, sed insanus hæc dicat? Appareat itaque nobis in nostro capite fons gratiæ, vnde secundum vniuscuiusque mensuram se per cuncta eius membra diffundit. Ea Gratia fit ab initio fidei suæ homo quicũque Christianus, qua gratia Homo ille ab initio suo factus est Christus, &c. Reliquum huius de omnimoda primę gratiæ, vt ita loquar, gratuitate in caput sequẽs differo, & ad literam redeo. Ergò post catalogũ doctrinę, quo descripserat quid vtriusque sexus senes & iuuenes, & ad extremum, seruos deberet erudire, rectè nũc intulit, quasi diceret, Ideo moneo te laborare in omnibus, siue liberi sint,

Christus ab initio suo gratia factus.

ſiue ſerui, quia Deus pro omnibus, nedum pro nobis, qui iam per fidẽ iuſtificati ſumus, ſaluandis apparuit. Non eſt enim differentia liberi & ſerui, Græci & barbari, circuncisi & præputiati, viri & mulieris, Gal. 3. 5. Col. 3. ſed cuncti in Christo vnum ſum⁹, vniuerſi ad Dei Regnum vocamur, omnes poſt offẽſam patri noſtro reconciliandi, non per merita noſtra præcedẽtia, ſed per diuinam gratiã, quæ quia omnibus hominibus, & vtique ſeruis apparuit, ideo & ſerui bene viuendo debent Dei ornare doctrinã, vt quæ per Dei gratiam omnibus in Chriſto propoſitam impleatur. Ideóque omnes omnis ætatis, ſexus, & conditionis homines ad bene viuẽdum commouendi, quia filius Dei gratis datus & gratis genus humanum ſaluare cupiens, apparuit per Euangelij illuminationem, per fidei prædicationem innotuit mortalibus vniuerſis, ſenibus, iuuenibus, maribus, fœminis, liberis & ſeruis, nullum à ſua cognitione excipiens, nullum qui cordis oculos aperire velit, excludens aut præteriens. Videbit omnis caro, videbunt omnes fines ſalutare Dei noſtri, Eſa. 40. 52. qui vult omnes ſaluos fieri, & ad agnitionẽ ſui venire. Et ex hac Dei gratia ſecuta generis humani inſtructio, *erudiens nos*, non διδάσκουσα, quod eſt docens, ſed παιδεύουσα, vox à pueris ducta, quam nos eruditionem inſtitutionémque dicimus, ait Gellius, li. 13. cap. 15. Paulò alioqui pro correptione atq; diſciplina frequens, hîc quod gratia Dei nos vt rudes clementer doceat, ma-

Eruditio.

ternè corripiat, & ex rudib⁹ instruat atque promoueat, prouectos denique perficiat. Apparere quippè nõ ad salutẽ sufficeret, nisi super ea nos idẽ erudiret. Erat mũd⁹ ante Christũ in magna Dei ignorãtia, sinè christo, sine Deo, Eph. 2. sed popul⁹ qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnã, Esa. 9. Matt. 4. Tẽpus, ait propheta, requirẽdi Dñm, donec veniat, qui docebit vos iustitiã, Ose. 10. Lętamini in domino Deo vestro qui dedit vobis doctorẽ iustitiæ, Ioël. 2. Et Esa. 50. Dominus dedit mihi eruditionẽ, vt sciã tempore suo loqui verbũ lasso, qui linguas infantiũ facit disertas, Sap. 10. &c. Erudiuit autẽ nos vita & doctrina, verbo & exẽplo, de duobus homini saluãdo necessariis, bono scilicet opere, & recta intẽtione. Sequẽtẽ autẽ locũ annota meritò cõtra eos, qui abutẽtes gratia negligũt bona opera, cũ in hoc ipsũ gratia liberet à peccatis, vt deinceps piis operibus vacemus. Sic & hîc Græci repetũt, Cũ à seruis tã magnũ virtutis opus, & ingẽs reuera studiũ exegisset, vt nullã dominis vel in minimis rebus occasionẽ dehonestãdæ Christi doctrinæ prębeãt, sed eã in omnibus cohonestẽt, causam intulit iustã, ob quã tales esse debeãt, & cõmõstrat nõ immerito postulare se honestã ab omnib⁹ in omnib⁹ vitę cõuersationẽ. Cũ enim Deũ & Christũ eius, hoc est, tãtũ atque talẽ assecuti simus & habeamus Saluatorem & doctorẽ, quomodo non omnes tales esse, & dignè eo viuere debeamus? an non æquum, vt quæ salutem eius doctrinam decẽt,

Eruditio Christi, quã nos instituit.

faciamus; & quæ dedecent, vitemus? Noſtis ſanè; vt inter cætera id animam nõ mediocriter hortetur, premat, vrgeat, quòd innumeris peccatis obnoxia, non ſolùm pœnas non dederit, ſed & cum venia bonis ſimul innumeris potita fuerit. Nam ſi quis ſeruum nact⁹ infidelem, & in multis offendentem, non ſolùm non flagris ceciderit, ſed & offenſis indultis, à futuris cauere, ne iiſ recidat, monuerit, magnis prætereà beneficiis fouerit, quæ tam ingrata mens & perfida, quam huiuſmodi gratia non ad meliora ſectanda prouocare ſufficeret? Domini autē gratia non hactenus ſtetit, aut eò tantùm progrediens terminata eſt, vt per nos olim cōmiſſa, noſtra faceret, nolite eam exiſtimare ſic ad præcedentium delictorum remiſſionem, vt ait Rom. 3. extendi, vt & in ea conſiſtat, nec vltrà pergat, ea verò non à prioribus tātùm delictis nos liberauit, ſed & in futurum premuniuit, & ſecuriores tutioréſque reddidit. Erudit enim nos hæc ſingularis Dei in Chriſto gratia, vt in poſterum malè viuere deſinamus, & bene viuere incipiamus atque pergamus. Alioqui ſi ſemper in malis operibus perſiſtentes nunquam puniret, ea res eſſet incitamentum nequitiæ, non inuitamentum gratiæ. At hic ſcopus eſt, & hoc diuinæ œconomiæ inſtitutum, hac de cauſa vnigenitum Dei filium hominem factum, omnes ſalute eſſe dignatum, eò tendentem, vt præter impietatem, vitam quoque nequam relinquamus: viam etiam &

Scopus incarnationis dominicæ.

doctrinam reliquisse, vt piè ac moderatè viuamus, hoc habet in summa. De priori ergo ex duobus homini ad salutem propositis, hoc est, de malis quidem primùm operibus vitandis, mox & bonis exercendis, erudiuit nos, *vt abnegantes impietatem*, vel, vt Ambrosius participium præteriti temporis ἀρνησάμενοι vertit, quod idem est, abnegata impietate, & verbi emphasim Græci notant, vt non qualemcunque abstinentiam aut auersionem significet, sed ex animo totóque mentis affectu, peccati odium & execrationem. Omnia autem peccata consistũt vel in iis quæ directè contra Deum sunt, & impietatis dicuntur, pietati nimirum, hoc est, diuino cultui opposita, qualia sunt paganorum idololatria, Iudæorum infidelitas, hæreticorum perfidia, dogmatum prauitas & peruersitas, vel in abusu temporaliũ, & hæc sunt *secularia desideria*, siue mundanæ cupiditates aut concupiscentiæ, κοσμικὰς, non ab eo quod sequitur, in hoc seculo, αἰῶνι alioqui seculare Latinis aliud dici, iam aliquoties antè obseruatum, quod seculo quoque instauratur, ludi carmen, &c. sed Ecclesiasticorum scriptorum vsus obtinuit, vt seculares curas, artes, disciplinas, dignitates, & secularia iudicia, negotia, &c. aliter vocemus. Hîc autem honores, diuitias, delicias, luxum, auaritiam, libidinem, ambitionẽ, carnales voluptates, & vt vno verbo dicam, quæcunque à mundo eiúsque principe suggeruntur, & suam in mundo vtilitatem habent, cum eodem inci-

Peccata in quo consistãt

Seculare.

piunt & deficiunt, dilabuntur atque dissoluuntur, cúmque seculi huius nubē pertranseāt, nec nobiscum in cælum transeunt, & quæ ex temporalium abusu homo vel in se, vel in proximum committit, quæ plerunque catholicos decipiunt. Quid sit autem hæc abnegare, exponit Anselmus, Qui impius anteà fuit, qui superbus, luxuriosus, auarus, qui aliena rapuit, si conuersus ad Christum factus est pius, humilis, vitam ad continentiam mutauerit, ambire desierit, & propria largiri didicerit, qui iustitiam sitiit & esuriit, Matt. 5. & gaudia patriæ cælestis appetit, is impietatem, & illecebrosa præsentis seculi desideria, quæ sectabatur, abnegauit, Ex Gregorij homil. 32. super Euangelia. Est & laudanda negatio, de qua Dominus, Si quis vult venire post (siue ad) me, abneget semetipsum, Matt. 16. Luc. 9. Quomodò autem se quis abneget, contemplandum ita disserit ad finem cap. 1. huius Hieronymus, Pudicus fornicatorem, quod prius fuerat, negat, sapiens imprudentem, iustus iniustum, fortis infirmū, & vt in commune de omnibus loquar, toties negamus nos, quoties priora vitia calcantes, desinimus esse quod fuimus, incipimus esse quod antè non fuimus. Rectè de Pœnitentia Ambrosius, lib. 2. cap. 10. Viuendum ita, vt vitali huic moriamur vsui, seipsum sibi homo abneget, & totus mutetur, sicut quendam adolescentem fabulæ ferunt post amores meretricios peregrè profectum, abolito amore regres-

Abnegare quid sit.

Abnegare semetipsum, quid.

ſum, veteri occurriſſe dilectæ, quæ ſe non interpellatã mirata, & non recognitam rata rurſus occurrens dixerit, EGO SVM, reſponderit ille, SED EGO NON SVM. Semetipſum enim relinquit & abnegat, inquit vbi ſuprà, & Moralium lib. 33. cap. 6. Gregorius, qui calcato ſuperbiæ typho, ante Dei oculos eſſe ſe à ſe alienum demonſtrat, Nec enim ſufficit noſtra relinquere, niſi relinquam' & nos, Quid eſt quod dicimus, relinquamus & nos? Si enim noſmetipſos relinquimus, quò ibimus extra nos? vel, quis eſt qui vadit, ſi ſe deſeruit? Sed aliud ſumus per peccatum lapſi, aliud per naturam conditi, aliud quod fecimus, aliud quod facti ſumus. Relinquamus noſmetipſos, quales peccãdo fecimus, maneamus noſmetipſi, quales per gratiam facti ſumus. Pœnitens ergo atque conuerſus, ipſe quidem eſt per naturam, non ipſe per malitiam. Hinc ſcriptum, Verte impios, & non erunt Prouerbio. 12. conuerſi namque impij non erunt, non quia non erunt omnino in eſſentia, ſed ſcilicet non erunt in impietatis culpa. Tunc ergo nos linquimus & abnegamus, cum vitamus quod per vetuſtatẽ fuimus, & ad hoc nitimur, quod per nouitatem vocamur. Penſemus quomodo noſter hic ſe abnegauerat, Viuo (ait) iã non ego, Gal. 2. Extinct' quippè ſęuus ille perſecutor, viuere cœperat pi' prędicator, Si enim ipſe eſſet, pius profecto non eſſet, ſed qui ſe viuere denegat, dicat vnde eſt, quòd ſancta veritatis

Impij verſi quomodo nõ ſunt.

verba clamat. Viuit verò (ait) in me Christus, ac si apertè dicat, Equidem à memetipso extinctus sum, quia carnaliter non viuo, non tamen essentialiter mortuus, quia spiritaliter in Christo viuo. Ergo nisi quis à semetipso deficiat, ad eum qui super ipsum est, nō appropinquat, nec valet apprehēdere quod vltra ipsum est, si nescierit mactare quod est. Sic olerum plantæ transponuntur, vt proficiant, eradicantur, vt crescant. Semina in terræ admixtione deficiunt, vt in reparatione sui generis vberius assurgant, & vnde videntur perdidisse quod erāt, inde incipiunt hoc apparere quod non erant. Hactenus de sui & vitiorū abnegatione Gregorius. Sed qui tam se à vitiis abnegat, exquirendæ ei virtutes sunt, in quibus crescat, Declina, inquit alter, siue diuerte à malo & fac bonū, Psal. 33. 1. Pet. 2. Audiuimus quę mala fugiamus, audiam⁹ quę bona faciamus, quóque animo, pariter atq; corpore nos geramus, erga nos primùm *Sobriè*, σωφρόνως, Ambrosio temperanter, Hieronymo pudicè, nec carne scilicet nec mente peccato consentientes, à vitiis nos abstineamus, & modū seruemus, modestè, continenter, abstinenter. Quāquàm Græci non hîc abstinentiam tantùm ciborum, aut continentiam corporum exponūt, sed reliquarum quoque affectionum & perturbationum moderationem, nedum voluptatum in gustu aut tactu, vt qui auarus sit aut pecuniæ auarantior, minimè idem sit sobrius, immò hoc minus

ſobrius, quo magis auaritia quàm crapula vel ebrietas, contra naturam eſt, & minus ab ea ortum ducit, nec tātam qua impellere poſſit, vim habet. Ideóque auarus guloſo aut libidinoſo immodeſtior & impotentior, quanto ciborū homini & alterius ſexus amor pecuniarū amore naturalior, & penitius ei inſitus, ac proinde vehementior & violentior eſt: Et auriga enim is impotens diceretur, non qui equum ferocē & infrenem, ſed qui manſuetiorem regere nequiret aut ſubiicere. Quam vitiorum collationem pluribus hîc proſequitur Chryſoſtomus. Sic & Aquinas ſobrietatem accipit, cùm quis externis rebus & paſſionibus propriis cum rationis quadam velut menſura vtitur. Sequitur erga proximum, *Iuſtè*, vt opera iuſtitiæ per obſeruantiam Dei mādatorum in alios faciamus, facultates noſtras ſic poſſideamus, vt & diſpēſemus ac diſtribuamus, nec modò non lædamus, fraudemus, aut iniuria afficiamus, ſed & potius de omnibus bene mereamur, & noſtra fratribus cōmunicemus. Poſtremò erga Deū, *piè*, duo ſuperiora contra ſeculi deſideria, hoc contra impietatem, vt in fide & pietate perſeueremus, ac etiam pium cor & compaſſionem afflictionis proximorum habeamus, nevè in alterum iuſtitia temerata ſit aut intemperata, vt temperetur, pietatem ei, hoc eſt, verum Dei probatum cultum, non impium aut ſuperſtitioſum adiungamus. quod in Hieronymi, Sedulij, & Primaſij fragmētis hîc vtcunque legitur.

Iuſtè fieri quid dicatur

Piè viuere.

Et *sic viuamus in hoc seculo*, præsenti, adeò fragili & transitorio, in quo vix ita viuere licet, quod perpetuum certamen habet futurum verò prę-mia. Et totam quidem hanc periodon sic cum Ambrosio licet repetere, Dei (ait) donum hominibus per Dominum illuxisse dicit Apostolus, id est, Dei vnius veritatem in Christo manifestatam, vt pia professione creatorem in trinitatis vnitate prædicemus, quod prius latuit humanum genus, nũc autem misericordia Dei innotuit, vt erroris tenebras, ignorantiam, & mundanorum impietatem fugientes, pij in parentem omnium Deum inueniamur, profitentes eum in veritate quam tradit Euangelium filij eius, & vt rei huius mercedem habere possimus, bona opera faciamus, vt enim ei qui solũ patrem prędicat, spes nulla est, si non & in eadem veritate profiteatur filium, ita & huius spes frustrata est, qui solam fidei professionẽ sine bonis operibus habet. Sic hodiè nobis cũ veteribus tantò magis inculcanda fidei sine operibus vanitas, & bonorum operum necessitas, quò plus hodiè refrixit cum fide charitas. Hîc verò non omittenda perelegans periodi huius cum Sophon. 2. capite compositio, ex Chrysostomi oratione 2. contra Iudęos, Quòd omnes deinceps homines Deum laudaturi essent, illucescit (ait prophetia) Dominus super omnes gentes, & abolebit omnes Deos gentium. Audi sanè quo pacto Apostolus cum propheta concordet, dixit ille, Illucescet Domi-

Fidei professio sine operibus vana.

nus, hic, Illuxit gratia Dei ſalutaris: Ille, ſuper omnes gentes: hic, ſuper omnes homines: Ille, abolebit deos gentium, hic, erudiens nos, vt abnegantes impietatem, ac mundanas concupiſcentias, ſobriè, iuſtè, piè viuamus, &c.

Digreßio. IX.

Ad ſuperiorem autem noſtri mundique abnegationem pertinet ex peruetuſtis Chriſtiani baptiſmi cęremoniis ritus verè catholicus ſeu vniuerſalis ſemper & vbique obſeruatus, quo baptizandi adulti, ſua: paruuli, ſuſceptorum voce, Satanæ & omnibus eius pompis & operib. abrenunciant. Id cum recentioribus, hoc eſt, Sententiariis, lib. 4. Diſt. 38. B. vocemus licet votum commune ac ſolenne, quòd ab omnibus, & in conſpectu Eccleſiæ fiat, ſed cuius veterum nemo non meminerit. Extat inter conſtitutiones Apoſtolorum, lib. 1. cap. 40. & 41. Cùm ſe iam ad baptiſmum parat Catechumenus, diſcat quæ dicuntur de abrenunciando diabolo. Oportet enim primùm diſcedat à cõtrariis, deinde ingrediatur myſteria, deleta pri⁹ à corde omni improbitate, ita ſancta percipiat. Vt enim agricola purgat prius agrũ ſuccreſcẽtibus ſpinis, dein triticum ſerit, ſic debetis prius expulſa omni impietate conſtituere pietatẽ, & ad baptiſmum accedere. Profiteatur ergo qui baptizatur, cùm abrenunciat hoc modo, Abrenuncio Satanæ, & operibus eius, pompis, cultui, angelis, machinationibus eius, & omnibus quæ ſub ipſo ſunt. Magnus Eccleſiæ veteris myſtagogus Dionyſius Eccle. Hierarchiæ,

Baptiſmi catholici ritus laudabilis in abrenunciatione Satanæ.

cap.2.part.2.& 3. testatur adultos ter iis quæ Deo contraria sunt, abrenunciare se profiteri contestaríque solitos,& cap.5.& 6.part.1.Inter sacrorum ministrorum officia reponit accedẽtem vt abrenunciet ad occidentem sistere, & rursum ad orientem trãsferre,& verbis, vt ait, obstetricantibus ad vitalem abrenunciationẽ formare ac effingere,docẽdo,vt obscuris abrenuncians ad illuminãtia transeat, Cap.7. part. 3. Præsul delectum à naturalibus oblati parentibus præclarum quendam diuinarum rerum magistrum,futurum eius patrem diuinum,sanctęque salutis alumnum, spondentémque se puerum iuxta sanctam vitam educaturum, requirit vt abrenunciationem profiteatur, fidémque confiteatur, non vt profani ridentes aiunt,aliũ pro alio sacris imbuit,nec enim hoc ait susceptor,Ego pro puero abrenunciationes facio; aut fidei sacramenta profiteor, sed ita, Puer hic renunciat & profitetur(verbis scilicet meis & ore meo)& spondeo puerum inductum,cùm ad sacram intelligentiam venerit,sedulis adhortationibus meis,vt abrenunciet cõtrariis,siue potestatibus aduersis,profiteatúrq; fidem, & quæ pollicetur diuina (se scilicet obseruaturum mandata) peragat. Et quo nemo melior antiquitatis Ecclesiasticæ testis Tertullianus,initio de Corona militis, inter traditiones non scriptas,Aquam adituri,ibidem,sed & aliquantò prius in Ecclesia sub antistitis manu contestamur nos renunciare diabolo, & pom-

Susceptorum in baptismo sponsio pro paruulis.

pæ,&

pæ,& angelis eius. Et ad finem eius libri, Omnes causæ alienę,profanæ,illicitæ,semel iam in sacramenti tentatione eieratæ,pompæ diaboli & angelorum eius,officia seculi, honores, solennitates postulatrices, falsa vota, humana seruitia,laudes vanæ,gloriæ turpes. Ad martyres,Contristetur in carcere qui fructum seculi suspirat, Christianus,&c.extra carcerem seculo renunciauit,in carcere autem etiam carceri, nihil interest vbi sitis in seculo,qui extra seculum estis. De pœnitentia, Nõ leuiter in Dominum peccat,qui cùm æmulo eius diabolo pœnitentia renũciasset,& hoc nomine illum Domino subiecisset, rursus eundem regressu suo erigit.& dicunt quidem pristinis renunciare,& pœnitentiam assumunt,sed includere eam negligunt. De habitu muliebri, Hi sunt angeli, quibus in lauacro renuntiauimus. De spectaculis, Cùm aquam ingressi, Christianam fidem in legis suæ verba profitemur, renunciasse nos diabolo & pompæ & angelis siue spiritibus eius ore nostro confitemur, vna renunciatio nostra aduersus idololatriam. Et ad finem libri, Nihil nõ diaboli est, quicquid Dei non est, vel Deo displicet. Hoc erit pompa diaboli, aduersus quam in signaculo fidei eieramus: quod autem eieramus, neque facto, neque dicto, neque visu, neque prospectu participare debemus. Cæterùm nonnè eieramus & rescindimus signaculum, rescindendo testationem eius? De idololatria, Quomodò renun-

Pompa diaboli quæ.

ciamus diabolo & angelis eius, si eos (idola fabricando) facimus? Quod repudium diximus his, non dico cũ quibus, sed de quibus viuimus? Si templis (gentilium) renunciasti, ne feceris tẽplum ianuam tuã. Maius dixi, Si lupanaribus renunciasti, ne indueris domi tuæ faciem noui lupanaris. Tu si diaboli pompam eierasti, quicquid ex ea attigeris, id scias esse idololatriã. Et concludit, hæc accedentibus ad fidem proponenda, ingredientibus inculcanda, vt accedentes deliberent, obseruantes perseuerent, nõ obseruantes sibi renuncient. Ex his cõstat eandẽ post lapsum à baptismo pœnitentibus, quæ anteà baptizandis, abrenunciationem proponi solitam. Vbi ergo semel eieratũ dicit, *Semel*, pro prorsus & omnino accipi notat Rhenanus scholiastes, ita vt semel fecisse sufficeret. Huius quotidianus lector Cyprianus li. 1. epist. 2. & 5. Interesse debet inter eos qui ad seculum, cui renunciauerant, reuersi gentiliter viuũt. Nam seculo renunciauimus, cùm baptizati sumus, sed & nunc verè renunciamus seculo, quando tentati & probati à Deo, nostra omnia relinquentes, Dominum secuti sumus. Serm. 2. Quid ad Zabulum, cui renunciaueras, iterum redis? De lapsis, Qui seculo renunciasse se meminit, nullũ seculi diem nouit. &, Stare illic potuit Dei seruus, & loqui, & renũciare Christo, qui iam diabolo renũciarat & seculo. De mortalitate, Cõsiderandum & identidem cogitandum renunciasse nos mundo, & tãquam hospites & pere-

Semel, pro prorsus & omnino.

Renunciare seculo.

grinos hîc interim degere. De oratione Dominica, Qui credidit, conteſtatur inter prima ſtatim natiuitatis ſuę verba, renunciaſſe ſe terreno & carnali patri, & patrem ſolum noſſe ſe & habere cœpiſſe, qui ſit in cælis. Et, qui iam renunciauit ſeculo, maior eſt & honoribus eius, & regno. Et, qui ſeculo renunciauimus, & diuitias eius & pōpas fidei gratia ſpirituales abiecimus, cibum nobis tantummodò petamus & victū, cùm ſic inſtruat Dominus, Qui non renunciauerit omnibus quæ ſunt eius, non poteſt meus eſſe diſcipulus. Ad Quirinum lib. 3. cap. 11. Eum qui fidem aſſecutus eſt, expoſito priore homine, cæleſtia tantùm & ſpiritualia cogitare debere, nec attendere ad ſeculum, cui iam renunciauim⁹. Sed inter tot huius hac de re verba, illud vel maximè obſeruandum, ne, quod ſcribit lib. & epiſtola 4. ſeculo verbis ſolis, & non factis renunciemus, Quo verbo valde delectatus eſt Auguſtin⁹, cap. 17. de fide & operibus, & ad finem libri. Epiſtol. 89. quæſtione 4. in Pſal. 30. & paſſim de Baptiſmo contra Donatiſtas lib. 4. & 5. verùm hîc ſuo loco non omittetur. Quod autem in libro de duplici martyrio Cypriani titulo legitur, quanquam vereor vt Eraſmi ſit Cyprianum imitari affectantis, valde rem hanc elucidat. Sic autem inter alia de baptiſmo, zabulo denunciaſti perpetuas inimicitias, renunciaſti omnibus eius pompis ac voluptatibus, eiuraſti in verba redemptoris, cùm tot tamen vitiis ſeruias, tibi places, quia nondum libellatus aut thurificatus.

verbis tantùm, sed factis quoque renunciari. Hanc autem renunciationem, cum baptizatis & pòst lapsis ac pœnitétibus fuisse continentiam vouentibus communem, idem testis est, tractatu 2. de habitu virginum, quo vbi suprà loco eas à nimio corporis ornatu dehortatur, sic indignatur, Qui Christi sunt, carnem suam cum vitiis & concupiscentiis crucifixerunt, Gal. 6. Et quę se carnis concupiscentiis & vitiis renunciasse profitetur, in iisdem quibus renunciauerat, inuenitur? aliud te esse iactas, aliud affectas. Et, Quæcunque terrena sunt in seculo accepta, & hîc cum seculo remansura, tam contemni debent, quàm mundus ipse cōtemnitur, cuius pompis & deliciis iam tunc renunciauimus, cùm meliore transgressu ad Dominum venimus. Et hîc ad virgines professas sermonem habet, Nam ait paulò antè, Si Christum continentia sequitur, & regno Dei virginitas destinatur, quid illis cum terreno cultu & ornamentis, quibus dum hominibus placere gestiunt, Dominum offendūt? Cælebs cogitat quæ Dei sunt, quomodò placeat Deo, vt sit sancta corpore & spiritu, 1. Cor. 7. Sic virgo nō esse tantū, sed & intelligi debet & credi, vt nemo cū virginem viderit, dubitet an virgo sit. Hîc inquàm, alloquitur quæ sic innuptæ erant, vt nec nupturirent. Nec enim puellas nupturientes dedecet aliquis in habitu splendor, nedum cōptus aut ornatus, qui sanctimoniales, aut quas vocant nouitiolas, minus deceret. Hinc ob hu-

Ornatus nimius corporis Christiano indecens.

Virgo intelligi qua debeat.

ius inquam abrenunciationis inter facienda vitæ monasticæ vota, quæ Magister vbi suprà singularia vocat, sed peræquè solennia repetitionem, Monachismum quidam secundi baptismi titulo dignati sunt, non recentiores modò, sed & veteres. Sic enim Hieronymus Paulam suã super obitu Blesillæ filiæ ex septimestri coniuge paucorum æquè dierum viduæ ac monialis consolatur, Reuera si seculare desiderium, &, quod Deus à suis auertat, delicias vitæ huius cogitantem mors immatura rapuisset, plãgenda erat. Nunc verò cùm propitiò Christo, ante quatuor fermè menses SECVNDO *quodammodò* propositi se BAPTISMO lauerit, & ita deinceps vixerit, vt calcato mundo, semper monasterium cogitatit: non vereris ne tibi Saluator dicat, Irasceris Paula, quia tua filia, mea facta est filia? &c. Cuius rationem B. Bernardus non procul à fine libelli de præcepto & dispensatione longè pòst ita reddidit, Audire & hoc vultis à me, vnde inter cætera pœnitentiæ instituta, monasterialis disciplina meruerit hanc prærogatiuam, vt SECVNDVM BAPTISMA nuncupetur? Arbitror ob perfectam mundi abrenunciationem, ac singularem excellentiam vitæ spiritalis, qua præeminens vniuersis vitæ humanæ generibus, initiandis scilicet, vt paulò pòst ex Dionysio videbimus, huiusmodi conuersatio, professores & amatores suos angelis similes, dissimiles hominibus facit, imò diuinam in homine reformat imaginem, confi-

Monasterialis disciplina secundum baptismũ.

gurans nos Christo INSTAR BAPTISMI, & quasi denique SECVNDO BAPTIZAMVR, dum per id quod mortificamus mẽbra nostra quæ sunt super terrã (col.3.) rursus Christum induimus (Gal.3.) complantati denuò similitudini mortis eius (Rom.6.) Sed & quomodò in baptismo eruimur de potestate tenebrarum, & in regnum transferimur claritatis ęternę (Col.1.) ita & in sancti hui' SECVNDA quadã regeneratione propositi, de tenebris ęq; non vnius originalis, sed multorum actualium in virtutum lumen euadimus, reaptãtes nobis illud Apostoli, Nox præcessit, dies appropinquauit, Rom.13. Idem de duplici baptismo, & de relinquenda propria voluntate sic sermocinatur, Scitis fratres (firmissimè enim tenetis catholicam veritatem) quòd in baptismate abrenũciantes Diabolo pater cælestis adoptet, &c. Irritum fecimus hoc fœdus primum, tibi peccauim' Domine, Satanę nos denuò malis operibus obligantes, iugo iniquitatis collavltronea submittentes, & subiicientes miseræ seruituti. Itaque rebaptizari nos conuenit, secundũ fœdus inire necesse est, & opus professione secunda, nec iam sufficit abrenunciare Diabolo & operibus eius, mundo pariter abrenũciandum & propriæ voluntati. Ille seduxit nos & tradidit, in prioti nimirùm baptismate, quando nihil nostra nobis adhuc voluntas nocuerat, satis erat abrenunciare Diabolo, cuius profectò inuidia peccatum pariter &

Secundus baptismus.

Rebaptizatio quadam.

mors per vnum ingrediens hominem in omnes pertransiit. Cęterùm postquàm mundi fallentis illecebras & infidelitatē propriæ voluntatis manifestè sumus experti, de cætero iam in SECVNDO, vt ita dixerim, cōuersionis nostræ BAPTISMATE, meritò prorsus & non ad insipientiam nobis, non resarcire tantummodò fœdus primum, sed etiam roborare soliciti, ipsis quoque affectibus pariter abrenūciamus. Hæc ille, quæ ad omnes quoque pœnitētes, nedum monachos pertinent. Sic ad Petrū venerabilem huius contemporaneum Cluniacensem Abbatem Petrus alter Pictauiēsis monachus in Panegyricon eidem nuncupatum, præfatur, Vos autem pater charissimè, filioli vestri, quem Christo Domino, in SECVNDO BAPTISMATE genuistis, indesinenter memorē Deus omnipotēs hîc & inæternū custodiat. Hęc nō sine offendiculo legūtur, ab iis pręsertim qui ad viuū omnia exigūt, quasi sic ęquetur baptismati monachism⁹, cū cōtrà possint vel ex his loquēdi formulis, *Quodāmodò, Instar, Quasi, vt ita dixerim*, discere similitudinē esse, ob eā quæ suprà, causā, non æqualitatē. Renouari enī ab initiandis monachis solitā iam tū fuisse renunciationē hanc, idē si modò idē, Hieronym⁹ testatur in regula Monialium, quæ eius titulo circunfertur, cap. 30. cuius verbis nihil obstare video quin ad hodiernas ita vtamur, Nihil ad vos de pompis seculi attinet aut diaboli, vt quibus in baptismate abrenunciauistis,

Monachismus, secund⁹ baptismus.

quod & postmodùm confirmastis sub pollicitatione iuraméti, in vestræ religionis ingressu. Fit & in Basilij Asceticis siue monasticis Ruffino interprete, cap. 3. 5. Fumano, & Dusano, cap. 8. renũciationis, præter primam omnibus initiandis in prima confessione communem, monachorum propriæ mentio, qua seipsos abnegantes, non solùm vitæ ac consuetudini præteritæ renunciant, sed & omnibus quæcunque scopum pietatis & perfectionis Euãgelicæ impedire possunt, carnis atque mundi affectibus & desideriis, patribus denique ac fratribus carnalibus, &c. Testis est & multò anterior Dionysius in Ecclesiastica Hierarchia, ca. 6. Part. 2. & 3. Sacerdos (inquit) ad eum accedens, interrogat primùm, an renunciet diuisibilibus omnibus (secularibus atque mundanis nos à Deo diuidentibus, & in diuersa rapientibus) nõ solùm vitiis, sed etiam phantasiis, seu affectibus. Hæc autem abrenunciatio supremam monachorum philosophiam indicat, dum in scientia operatur viuentium (nos vni Deo coniungentium) mandatorum. Est enim non medij ordinis (plebis sanctæ) sed omnibus (initiãdis) celsioris. Ideóque multa quæ impunè à medio (plebeio) geruntur ordine, monachis omninò interdicuntur (vt connubium, proprietas) qui vnum ipsum ambire debent, & ad sacram monadem (seu vnitatem diuinam) cogi ac colligi, quin & ad sacerdotalem (quantùm fas est) vitam formari, vt in plurimis monasticæ cõgruã

Monachorũ præstantia.

ac ſimilē. Nullus quippè ex ordinibus reliquis (initiandis) ſacerdotali magis propinquat,quā monachus.Hîc clariſſimè monaſticum ordinē

Sacerdotalis ordinis dignitas.

vt plebeio ſuperiorem, ita ſacerdotali inferiorem facit,& proinde ita paulò antè intelligendus D. Bernardus, qui pro ſua modeſtia oues paſtoribus nunquàm prætuliſſet aut æquaſſet, de ſtatibus loquor,non de perſonis. Quo minus audiendi ſunt,ſi qui religionis ſic ad ſe nomen contrahūt,& ſe vnos ita religioſos appel-

Religioſi qui ſint intelligendi.

lant, vt ſacerdotes, hoc eſt, Chriſti Apoſtolorúmque eius & diſcipulorum ſucceſſores, hoc eſſe negent, ſed ſeculares atque mundanos, in vno enim ſignificatu mundum & ſeculum indifferenter & paſſim vertit interpres, in epiſtolis præſertim Apoſtolicis.De quo vocum abuſu non ſine querimonia nec immeritò monuit

Mundus & ſeculum, idē.

Eccleſiaſtes Eraſmicus,lib.3.Proinde cùm quę ſcriptura præcipit de morte ſpirituali,abnegando mundo,mortificādis ſecularibus deſideriis, ad omnes Chriſtianos pertineant,ad communem omnibus Chriſtianis renunciationem redeo,ex Hieronymo,vnde cœpit hæc de monachis parecbaſis, præcipuam ecbaſim repetens. Sic autem habet ad id Pſal.118.Vidi non ſeruātes pactum (iuxta aliam literam) pactum fuit Iſraëli cum Deo per Moyſem,Omnia quæcunque dixerit Dominus,faciemus,Exod.24. Sed & nūc nos paciſcimur in baptiſmo,vt abrenunciemus diabolo & angelis eius,pro trāſgreſſoribus ergò huius pacti,propheta tabeſcit,Apo-

ſtolus dicit, Quis vritur, & ego non vror? 2. Cor.11. Idem, Matth.5. admonet quoſdam coactius licet diſſerere, in baptiſmate ſingulos pactum cũ diabolo inire, & dicere, Renuncio tibi diabole, pompæ tuæ, vitiis tuis, mundo tuo, qui in maligno poſitus eſt, 1. Ioan.5. Hoc ergò ſi pactũ ſeruauerimus, beneuoli ſcilicet, ac conſentiẽtes ſumus *aduerſario noſtro*, & nequaquam in carcere recludendi. Sin quicquam trãſgreſſi fuerimus eorũ quæ diabolo ſpoponderamus, trademur iudici, mittemur in carcerẽ, &c. Et ex eiuſdẽ & Primaſij, & aliorũ ſcholiis, 1. Tim.6. expoſuimus illud Pauli, *bonam confeſsionẽ*, in baptiſmo, abrenunciando ſeculo & pompis eius, *coram multis teſtibus*, ſacerdotibus atq; miniſtris, virtutibúſq; cæleſtibus & diuinis. Et ſi eius eſt volumen de vera Circunciſione, veniamus ad abrenunciationem illã, qua in ipſis fidei noſtrę cunabulis dicimus nos abrenunciare mũdo & pompis eius, ex quo iuxta carnẽ noſtra natura eſt, quoniam quicquid eſt in mundo, concupiſcentia eſt carnis, oculorum, & ambitio ſeculi, 1. Ioan.2. &c. Superior autem coacta expoſitio Origenis eſt, Homil.12. in Numer. cap.21. more ſuo allegoricè ſcripturam tractantis. Quo enim loco Iſraëlitæ miſerunt ad Regem Seon, promittentes ſe non habitaturos in terra eius, nec cum eo moraturos, nec in eius agrum aut vineam declinaturos, aut de lacu eius aquam bibituros. Videamus (ait) quando hæc promiſimus, aut hæc verba diabolo

Pactum cum diabolo inire

denunciauimus. Recordetur vnusquisque fidelium, cùm primùm venit ad aquas baptismi, cũ signacula fidei prima suscepit, & ad fontem salutis accessit, quibus ibi tũc vsus sit verbis, quid diabolo denũciarit, non se vsurum pompis aut operibus eius, non vllis omnino seruitiis, aut voluptatibus pariturum, non vltrà disciplinæ diabolicæ, magicæ, aut vlli⁹ omnino doctrinæ, quæ cõtra Dei pietatem doceat, poculum sumpturum, nec ad opera aut sensus diabolicos declinaturum. Homil. 26. in Iosue 22. Quid nobis prodest exisse de Ægypto, & ei⁹ nobiscum opprobria in eremo circũferre? hoc est, Quid nos iuuat in baptismo seculo renũciasse, & morum nostrorum sordes pristinas, ac carnaliũ vitiorũ immunditias retinere? Homil. 4. in Iudic. 4. Postquàm seculo renunciasti, & iis quæ in seculo sunt, noli retrò aspicere, aut quæ propter Christũ vt stercora duxeras, requirere. Homil. 2. in Psal. 38. sic diabolum inducit relapsis inter cætera exprobrantem, Ecce qui mihi & operibus meis renũciauit in baptismo, meis rursum operibus se inseruit, legibus paruit. Nec multò post Origenem Arnobius in Psal. 23. ad id, [*Nec iurauit in dolo proximo suo.*] Quia per baptismatis donum proximus homini efficitur Spiritus sanctus, per hunc autem promisit se renunciare diabolo & omnibus operibus eius. Iurare ergò, est ius constituere, quo renunciata abstinẽtur, & promissa seruantur. In 49. Reddas mihi votũ, quod in baptismate positus deuouisti,

Ægypti opprobria circunferre.

Spiritus sanctus homini per baptismũ proximus efficitur.

quo te renunciaturum diabolo ſpopondiſti, & mea promiſiſti ſeruaturum te eſſe mãdata. Eadem in 55. Tunc vota tua reddes Domino, quę in baptiſmo poſitus promiſiſti, Renunciare te diabolo, & omnibus pompis & criminibus eius. Sic in 64. Decebit Siõ animam eſſe, ſi reddiderit vota in Hieruſalẽ, ſi quod votum Deo fecit, ſe renũciaturam diabolo & pompis eius, impleuerit. Sic in 75. Omnes iuſti memores eſſe debent quid & cui vouerint, Nam in baptiſmatis conſecratione vouerũt ſeipſos Deo tradere, & omnibus operibus diaboli renunciare. Hoc reddite Domino Deo veſtro, ante oculos hoc habentes, quia etiam principũ auferet ſpiritus, cùm à voto diſcedunt. Idem obſeruare eſt in confeſſione Conſtantini Magni, fiebant enim & ab Imperatoribus confeſſiones, & maiore quidem apparatu, vt quò longius emanarent, hoc plures fidei nomen dare non dubitarent, quam vidiſſent principem amplexum, & quia in aliis tales ferè ſumus, quales eos videmus eſſe qui præſũt, fecit hæc quoque Regum de fide profeſſio vulgo animum, vt eis eſſe quã ſimillimi vellent, impunitate præſertim data, & præeunte principe. Ita paſſim in antiquis bibliothecis videri conſtitutiones Iuſtiniani, Caroli Magni, Friderici, admonet Conſtantinianę Scholiaſtes Sichardus, quibus tanquam ſigno dato ad Chriſtianiſmũ vocarentur, quibus hoc per principum alioqui tyrannidẽ non ſatis tutò anteà licebat. Sic igitur Conſtantinus de ſui

Confeßiones fidei à principibus fieri ſolita.

conuersione ac baptismo, Deinde per manus impositionem clericorum vsque ad præsulem veni, ibíque abrenunciãs Satanæ pompis, & operibus ei⁹, & vniuersis idolis manu factis, credere in Deum, &c. spontanea voluntate coram omni populo professus sum. Cuius contemporaneus noster Hilari⁹ in Psal. 67. A facie patris orphanorum fugient, non relinquentes eos orphanos, qui agnoscẽtes patrem in cælis, diabolo patri renunciauerint. In 118. litera Heth. Portio mea Dominus, dixi vt custodiam legẽ tuã. Rarus quisque, cui hæc fiducia sit, vt portionẽ suam esse Deum audeat dicere. Renunciãdum est seculo, omnibúsq; rebus eius, vt nobis Deus portio sit. Quid autem hîc sic seculum, clarius quàm vlli suprà, explicat, Cæterùm (inquiens) si nos ambitio detineat, cura pecuniæ occupet, libidinum captent illecebræ, negotia rerum familiarium demorentur, portio nobis Deus nõ erit, secularium rerum & vitiorum possessione detentis. Et ad literam Nun, Seculo renunciasti, quid tibi cum seculi rebus? quid quereris captus in seculo? quid iniuriam laquei in regione non tua? Nec enim iniustè cæli volucribus in possessione terrenæ habitationis retia tenduntur, auis effectus es, cur non in naturæ tuæ elemento moraris? in cælestem scientiam homo eruditus est, quid tibi cum terrenis operibus & gestis? Et hoc paulò posterior Basilius in fine exhortationis ad baptismum, Non solùm mundo & concupiscentiis eius, sed & communibus

Seculum quid sit.

mutuísque officiis, iustis alioqui & licitis, ad hæc & vitæ propriæ renunciauimus, si quid eorum à debita Deo obedientia properanda nos retrahat, sic demùm futuri discipuli Christo digni.' Est apud eundem locus tam similis primo superiorum Tertulliani locorū, vt inde videri possit mutuò sumptus, si tamen Græcus hic præter Græcorum morem Latina attigit, nam eius collega Nazanzenus agnoscit se Romanæ linguæ expertem, Epistola 68. Sic autē habet libro de Spiritu sancto, cap. 11. præuaricatores esse qui hunc negant, & fidem abnegasse, ac professionem irritam fecisse. Quid enim & quando professi sunt? Professi sunt se credere in patrem & filium & spiritum sanctū, cùm renunciantes diabolo & angelis eius, salutiferam illam vocem ediderunt. Et cap. 27. De Ecclesiæ traditionibus non scriptis, post aliquā multas huiusmodi, Reliqua item quæ fiunt in baptismo, veluti renunciare Satanæ & angelis eius, ex qua scriptura habemus, aut informamur? nōnè ex priuata & arcana hac traditione? &c. Citat Gratianus, Dist. 11. ca. Ecclesiasticarū. Augustini titulo ex dictis Basilij, qui liber inter Augustinianos, quod equidem viderim, nō extat. Rhenanus Tertulliani Scholiastes indicauit antè à Burghardo Vormatiensi citatum, lib. 5. quem de vniuersali Ecclesia inscripsit, cap. 227. Sed ne hoc quidem occurrit in decretorum libris eius nomine non ita nuper impressis. Sic Basilij frater Nyssenus in vita Moseos,

Naxanxen' Romana lingua expers.

Baptismi cæremonia vnde.

Aquæ amaritudo in dulcedinem per lignum conuersa allegoria.

enarrãs Iudæos Ægypto egreſſos,& rubro mari elapſos,repertam aquam amaritudine nimia nequaquam potabilem, ligno à Moſe in eam immiſſo in dulcedinem conuertiſſe; Exod.15. huic (ait) hiſtoriæ res ipſa quam ſpiritualibus accidere Iudæis videmus,optimè congruit,Nã qui voluptatibus in baptiſmo renunciauit,quibus in priore vita ſeruiebat,amarum Chriſti iugum ei primò videtur, ſed reſurrectionis myſterium, quod per lignum, per crucem videlicet,in qua Chriſtús mortuus eſt, creditum & toto corde admiſſum,ſuauiorem Chriſtiani vitã reddit, omnibus quæ dulcedine ſenſum perfundunt,ſpe futurorum iucundiſſimè conditã. Eandem allegoriam ſequens Ambroſius, Hexæmeron,lib.1.cap.4.Deſerit qui abluitur, intelligibilem Pharaonem mundi principem, dicens,Abrenũcio tibi diabole,angelis,operibus & imperiis tuis,nec iam ſeruiet ei, vel terrenis huius corporis paſſionibus,vel deprauatæ mẽtis erroribus, &c. Libro, de his qui initiantur myſteriis,& de Sacramentis,1.cap.2.Ingreſſus es regenerationis ſacrarium,repete quid interrogatus ſis,recognoſce quid reſponderis.Renũciaſti diabolo & operibus eius,mundo & luxuriæ eius ac voluptatibus, tenetur vox tua in libro viuentium,præſentibus angelis locutus es, hoc eſt,ſacris miniſtris,non eſt fallere,non eſt negare. Ingreſſus igitur, vt aduerſarium tuum cerneres, cui mox renunciandum putares, ad orientem conuerteris,qui enim renunciat diabolo,

bolo, ad Christum conuertitur, eum directo cernit obtutu. Et, Venimus ad fontem, ingressus es, considera quos videris, quid locutus es, repete diligenter. Quando interrogauit te presbyter, Abrenuncias diabolo & operibus eius, quid respondisti? *Abrenuncio*, Abrenuncias seculo & voluptatibus eius? *Abrenuncio*, Memor esto sermonis tui, & nunquam tibi excidat tuæ series cautionis, vbi vel quibus promiseris cõsidera. Ergò abrenunciasti mũdo, abrenunciasti seculo, esto solicitus, &c. Et circiter finem lib. 9. Commẽtariorum in Lucam, Non potest esse quis Domini, nisi prius mundo renuntiauerit, Omnes quidem verbis renunciamus, nõ omnes affectu. Nam cùm sacramenta suscipimus, renunciamus. Quàm grauia vincula, promittere Deo, non soluere, vouere, non reddere, Eccles. 5. maior fidei quàm pecuniæ contractus. Et ad id Col. 2. Consepulti Christo in baptismo. Et, Si mortui estis cum Christo ab elementis huius mundi, Illic (ait) in baptismate homo elementis abrenunciat, vt Christo societur. Commonet igitur vt perseuerent in abrenunciatione pompæ & præstigiis Satanæ. Omnis qui baptizatur in Christo, moritur mundo, cunctis enim superstitionum erroribus abrenunciat, vt solam Christi fidem colat. Nec ita post Ambrosium Chrysostomus, Homil. 1. ad Ephesios, Quid (ait) gratius possit esse verbis, quibus renũciamus diabolo, & Christi militiæ accenturiamur? quid ea quæ lauacri regenera-

Contractus fidei.

tionem præit, profeſsione elegantius? Hom. 6. ad Coloſſ. Videte ne iſto quoque damnemur, poſteaquam diximus, Renũciamus Satanæ, & coniũgimur tibi Chriſte. Et paulò pòſt, inter Chriſtiani baptiſmi ritus, eſſe ſerpentem (inquit) audias, mox docet, vt dicas, Renuncio tibi, vt idem ſit ac ſi dicas, non audiam te. Ad hęc ne per alios quoque te capiat, inquis, Et pompæ tuæ, & ſeruituti tuæ, & angelis tuis. Omniũ verò ſæpiſsimè cęremoniam hanc inculcat D. Auguſtinus, cuius locos, quò facilius inueniantur, digeram iuxta Tomorum ſeriem: In 1. de Quantitate animæ cap. 3. Bene præcipitur in myſteriis, vt vniuerſo huic mundo renunciet, qui, vt videmus, corporeus eſt, quiſquis ſe talé reddi deſiderat, qualis à Deo fact⁹ eſt, ſimilem Deo, non enim alia ſalus animæ, aut renouatio aut reconciliatio autori ſuo. De moribus Ecclesiæ catholicæ, cap. vlt. Ablutos & ſanctificatos non niſi fideles, & eos qui huic mundo renunciauerint, Paulo intelligi, 1. Cor. 6. 7. qui mundo vtuntur, tanquam non vtantur, quod tũ iam probatum, cùm ad idolorum cultum cogebantur: Quot enim tũc pecunioſi homines, patres familiàs, Ruſticani, negotiatores, milites, primates, Senatores, vtriuſque ſexus hæc omnia vana relinquentes, quibus vtique quamuis vterentur, non detinebantur, mortem pro ſalubri fide ac religione ſubeuntes, demonſtrauerunt infidelibus à ſe potius illa omnia, quàm ſe ab eis poſsideri? In 11. Epiſt. 89. quæſt. 4. Hac (re-

Cæremoniarum baptiſmaliũ indicia.

linquendi omnia) lege & conditione, non ij tantùm qui mentis excellentia gloriosissimæ perfectionis consilium receperunt, vt vendita sua pauperibus distribuerent, & humeris ab omni seculi hui⁹ sarcina liberioribus, leue Christi sarcinam ferrent, sed etiam quisquis infirmior, & huic consilio minus idoneus, meminit tamen se veraciter esse Christianum, cùm audierit sibi proponi, quòd nisi hæc omnia dimiserit, dimissur⁹ est Christum: Eo autem animo ad fidem accessit, vt huic seculo, & sine dubio omnibus quæ sunt eius, renunciaret, vt Christi discipulus esse posset, ac proinde diuitiis suis, aut sic, vt eas omninò non diligens, totas distribuat indigentibus, aut sic, vt pius Christum diligens, non speret in incerto diuitiarum, sed in Deo viuo, & spem ab eis in hunc transferat, & ita illis vtatur, vt facilè tribuens, & communicans, in cælo thesaurizet, 1. Tim. 6. Oportet hic, inquàm, paratus sit, vt parentes, fratres, filios, vxorem, sic & opes relinquere, si talis conditio proponatur, vt eas nisi dimisso Christo habere non possit. *Diuitiis vt renunciãdũ.*

Nam si aliter huic seculo renunciat, quando accedit ad fidei sacramentum, verbis solis renunciat, & non factis. Epistola 105. Circunstipantur (Pelagiani) & diuinarum autoritate lectionum, & antiquitus tradito & retento firmo Ecclesiæ ritu in baptismate paruulorum, vbi apertissimè demonstrãtur infantes, cũ ij per eos à quibus gestantur, renunciare *Infantũ baptismus, & pro eis sponsores.*

respondēt, à diaboli dominatione liberantur. Et 107. inter XII. sententias Catholicorum contra eosdem hæreticos, hæc est VIII. Scimus etiam paruulos secundum ea quæ per corpus gesserunt, recepturos vel bonum vel malum: Gesserunt autem non per seipsos, sed per eos, quibus pro illis respondentibus, & renunciare diabolo, & credere in Deum dicuntur. In III. de Agone Christiano, cap. 1.6. Mittitur princeps mundi foras, Ioan. 12. quando ex toto corde huic mundo renunciatur, diabolóque, & corruptelis, pompis, & angelis eius. In IIII. iam citatum est ex libro de fid. & operibus. De salutaribus documentis, cap. 52. In sacramento baptismi nostri iurauimus abrenunciare diabolo, pompis eius, omnibus peccatis. In VI. cap. 3. & 4. concionis ad Catechumenos, Renunciemus dānosæ & pessimæ huic hæreditati, in qua sunt panni diaboli, pompæ scilicet, & angelis eius, &c. Hæc est vox omnium sanctorum veri iudicis consiliariorum; generi humano vt pupillo quasi iurisperitorum patrocinātium, Quod fecimus, faciat. Quid obsecro facturus est? Renūciet diabolo, & pompis, & angelis eius. En hæreditas damnosa, cui renunciare compellimur. Vigilet quisq; ne non ex toto renuncians post professionem, recitari eius verba audiat, & aduersarium in conspectu iudicis ita exultantem, Post renunciationē quid inuasit pannos meos? quid apud eum impudicitia, ira, auaritia, superbia, quid cætera mea, quibus renunciauerat, fa-

Renunciatio quarum rerū facienda sit.

ciebant? Denique fugientem à te ad me, cum meis, quibus renunciauerat, apprehendi, &c. Idem tractatus est popularis, siue sermo 4. de Tempore 1. in vigilia Natalis Domini, tom. x. In VII. & antè indicatum est inter Cyprianica, contra Donatistas. In VIII. super Psal. 80. ad id, Inimici mentiti sunt ei. Renuncias? Renuncio. Et redit ad quod renũciatur. Vtique quibus rebus renũcias, nisi factis malis, diabolicis, à Deo damnatis, furtis, rapinis, periuriis, homicidiis, adulteriis, sacrilegiis, sacris abominãdis, curiositatibus? His omnibus renuncias, & rursus his inflexus superatis? In IX. frequenter de Symbolo ad Catechumenos, lib. 2. cap. 1. 2. 3. Hoc audistis, hoc & vos professi estis, renunciare vos diabolo, pompis, & angelis eius. Hanc professionem vestram in curiam profertis angelicã, Optimi iam Dei tyrones, fortes Christi milites, dum arma sacramentorum suscipitis, pugnam aduersus diabolum indicitis, dum eius operibus renunciatis, vehementius in vos eius furias prouocatis. Lib. 3. cap. 1. 2. Pompæ diaboli sunt illicita quæque desideria, carnis, oculorum, seculi, quæ turpant animam, nõ exornãt; postquàm autem renunciando diabolo excludit pessimum inuasorem, introducat optimum possessorem, Credat in D. Patrem, &c. Lib. 4. cap. 1. Diabolo renunciare professi estis, in qua professione non hominibus, sed Deo & Angelis eius conscribentibus dixistis, Renuncio. Renunciare autem decet non solùm vocibus, so-

Pompæ diaboli, quæ.

no linguæ, aut ſonantibus labiis, ſed moribus, actu vitæ, & operibus pronunciantibus: De rectitudine catholicæ conuerſationis; Memento te quale tunc pactum cum Deo feciſtis, cùm renunciare vos diabolo & omnibus eius operibus in baptiſmo promiſiſtis; qui quidē potuit, per ſe, pro ſe huic reſpondit, qui non potuit, fideiuſſor pro eo ad eius vicem promiſit, qui de ſacro fonte ſuſcepit. Requirite apud voſmetipſos, ſi poſt promiſſionem opera maligni, cui renunciaſtis, ſecuti eſtis. Abrenunciaſtis diabolo, & omnibus pompis & operibus eius, id eſt, dolis, ſortibus, auguriis, furtis, fraudibus, fornicationibus, ebrietatibus, mendaciis. Hæc ſunt vera opera & pompæ eius.

Fines bonorũ & malorum.

Hactenus de operum malorum quidem fuga, bonorum autem cura. Sequitur de recta intentione, & de bonorum & malorum, vt etiam profani loquuntur, finibus. Sunt autem duo: Prior animæ poſt cuiuſque mortem ſeparatæ, beatitudo, quem philoſophi vidiſſe magis putauerunt, quàm viderũt: Poſterior, corporis reſuſcitati, ſiue totius hominis in anima & corpore reſurrecturi, gloria; de qua infideles vix ac ne vix quidem ſomniarunt. Vterque contra eos qui hominis finem in actu virtutis hac in vita ponunt. Sunt autem hominis, vt mercenarij, dies, Iob. 7. 14. & ſi in hac tantùm vita ſperamus, miſerrimi omnium hominum ſumus, 1. Cor. 15. Beati autem omnes qui expectant eũ,

Esa.30. qui confidunt in eo, Psal.2. & alibi nusquam non. Quanlibet ergò pij, iusti, sobriíque simus, adhuc tamen sumus *Expectantes beatam spem*, vel beatificam, siue beatos nos effecturã, vel quod idem est, speratam pro his à nobis æternam beatitudinem. Et in huius enim retributionem ac præmium cum Mose fideles omnes aspiciunt, Hebr.11. & propter eiusdem retributionem cum Dauide cor suum inclinant ad faciendas Domini iustificationes in ęternũ, seu vsque in finem, Psal.118. Citat & valde illustrat locum hunc B. Augustinus tractatu 17. in Ioan. quem etiã hîc renarrant Beda, Anselmus, & de Cons. Dist.5. can. Ieiunium (inquiés) magnũ & generale est, abstinere ab iniquitatibus, & illicitis seculi voluptatibus, vt abnegãtes impietatem, & seculares cupiditates, temperãter, iustè, piéque hîc viuamus. Huic perfecto ieiunio mercedem subnectit Apostol. expect. beat. spem illam, &c. In hoc igitur seculo quasi quadragesimam abstinẽtiæ celebramus, cùm bene viuimus, & ab illicitis abstinem⁹. Sed quia hæc abstinentia sine mercede nõ erit, expectamus beatam illam spem, &c. In illa spe, cũ fuerit de spe facta res, accepturi mercedem, interim spe salui facti, Rom.8. Nos ergò in præsẽti vita retributionem ne quæramus, sed hãc à malis abstinentiam obseruantes, & in bonis nos operibus exercentes, vt sollicit, sic certi expectemus æternam beatitatem, *Et aduentum*, quę vt impietas reformidat, ita pietas de sua erga Deũ fide

Ieiuniũ magnum & generale.

& opere secura præstolatur & expectat. Et vos (inquit) similes hominibus expectantibus Dominum suum, quãdo reuertatur, Luc. 12. qui diligunt aduentum eius, 2. Tim. 4. vbi quia dixi Digress. 24. de hoc hominum Domini aduentum expectantium discrimine; hîc tantùm & appositè quidem addiderim, quod Augustinus ad finem, Psal. 97. Venturo fortè iudice homine, cui non potest patêre conscientia, contremiscunt homines etiam innocẽtes; si ab eo vel expectant præmium laudis, vel timent pœnam damnationis: quando veniet qui falli non potest, securi mites gaudeant, illuminabuntur ab eo, non damnabuntur, sed iniqui cõtremiscãt. At si iusti gaudent, iniqui tremiscunt, Ecce nõdum venit, quid opus est vt tremant? Corrigantur & gaudeant, In potestate tua est quomodo expectes venturum Christum. Ideò venire differt, vt cùm venerit, non te damnet. Ecce nondum venit, in cælo est, tu in terra, aduentũ differt, tu consilium noli differre. Aduentus durus est duris, mitis piis. Vide modò qui sis: si durus, licet tibi mitescere: si mitis, gaude venturum. Christianus enim es. ita, inquis. Credo quòd oras, & dicis, Adueniat regnum tuum. Optas, vt veniat quem times: ne veniat, corrige te, vt non ores contra te. Expectantes ergò ἐπιφάνειαν apparitionem, siue, quod August. vbi paulò ante in Ioan. reuelationẽ, manifestationẽ habet glossa interlinearis; siue, quòd aliàs vertit noster interpres, illustrationẽ, 2. Thess. 2. Aduẽtũ

Aduentum suum cur differat Christus?

ergo non qualemcunque, sed cum splendore, veluti cùm sol emergit, ac proinde, *gloriæ*, siue gloriosum. Est autem vulgaris idiotismus, cuius etiam nobis spem dedit, in quo magna se præmia, magnos bonorum operum fructus daturũ pollicitus est, quando qui prius in humilitate, vt nos erudiret, apparuit, cum gloria, vt mundũ iudicet, apparebit. Duorum hic Christi aduentuum mentionẽ Græci Latiníque faciũt, Chrysostomus homil. 58. in Matth. ex hoc textu, Diuinę, ait, scripturę duos aduentus Christi testãtur, quorum alter iam factus est, quod significauit Paulus dicens, Apparuit gratia Dei, &c. & alterum significans, subiunxit, Expectãtes apparitionem magni Dei, &c. Prior in infirmitate ac subiectione gratiam habuit, & remissionem, seu peccatorum veniam, mitis, humilis, abiectus. Posterior, suam pro cuiusque meritis retributionem, maiestate ac gloria plenus, Cũ (inquit) venerit filius hominis cum virtute & potestate magna, in gloria & maiestate sua, patris, & angelorum, in & super sedem maiestatis suæ, Matt. 16. 19. 24. 25. Marc. 8. 13. Luc. 9. 21. Cùm autem Christus apparuerit vita vestra, tũnc & vos cum ipso apparebitis in gloria, Col. 3. Iustum quippè est apud Deum, iis qui tribulant, tribulationem: iis qui tribulantur, requiem retribui: In reuelatione Domini Iesu de cælis cum angelis virtutis eius: in flamma ignis dantis vindictam iis qui Deum non nouerunt, & Christi Euangelio non obediunt, qui pœ-

nas dabunt in interitu æternas à facie Domini, & à gloria virtutis eius, cùm venerit glorificari in sanctis suis, & admirabilis fieri in omnibus qui crediderunt. 2. Thess. 1. Ecce (ait pater de vtroque filii aduentu, apud Prophetam tot antè annorum centenariis) ecce seruus meus intelliget, exaltabitur, eleuabitur, sublimis erit valde, sicut obstupuerunt super te multi: Sic erit inglorius, siue deformior est, inter viros (præ cæteris viris) aspectus eius, & forma eius inter filios hominum, Esa. 52. Sed huius aduētus, hoc est, iudicij nouissimi hypotyposim quā amplissimam dedimus. Digress. 2. in 11. ad Tim. & de eodem (speramus) siquidem Deus dederit, Aduentualium concionum primam ex nostris futuram. Ad literam interim redeo, Expectamus ergo illûstrem illum aduentū *magni Dei, & Saluatoris nostri Iesu Christi*, Sic enim tum omnibus innotescet Christi non tantùm diuinitas, sed etiam deitas, cōtra veteres & nouos Arrianos, qui ex Deo Christo diuinū hominē faciunt, vt qui ad illum vsque diem nunquā confessi sunt eum esse Deum, tūc in iudicio velint nolint cōfitebuntur Deum esse, & magnum quidem, verum, benedictū, & super omnia benedictū Deū; 1. Ioan 5. Rom. 9. & cū Thoma Apostolo dicant ac exclamēt, Dominus meus & deus me', Ioan. 20. Ecquis enim ille Deus, qui acquisiuit Ecclesiam sanguine suo? Act. 20. qui animā suā pro nobis posuit, 1. Ioā. 3. nisi IESVS CHRISTVS? Et hæc enim nomina cùm verbi sint in-

Diuinus homo ex Christo & Deo.

carnati, & articulus græc⁹ magno Deo præmiſſus, τοῦ μεγάλου θεοῦ, & in Saluatore noſtro omiſſus, cùm legatur, καὶ σωτῆρος, non καὶ τοῦ σωτῆρος, cogunt coniunctim accipere, nō diuiſim, & ad vnum idémque ſubiectum, hoc eſt, vnam eamdémque Chriſti perſonam, non ad duas diſtinctas perſonas totidem prædicata referre. Et nomen ἐπιφανείας, nuſquam niſi filio in nouo teſtamēto tribuitur. De aduentu item ad iudiciū loquitur, de quo filius dicit. Pater nō iudicat quē quam, ſed omne iudiciū dedit filio, Ioā. 5. Accedit magnus ac vt vniuerſalis propemodùm cōſenſus veterum Orthodoxorum aduerſus Arrianos & Eunomianos ex hoc loco vti aperto triumphantium, Vbi eſt (ait) ſerpēs Arrius? vbi Eunomius coluber? Magnus Deus Saluator dicitur, non primogenitus omnis creaturæ, non verbum Dei & ſapientia, ſed IESVS CHRISTVS, quæ vocabula aſſumpti hominis ſunt. Non quod alium Ieſum Chriſtum, alium verbum dicimus, vt noua hæreſis calumniatur, ſed eundem & ante & poſt ſecula, & ante mundū, & poſt Mariam, imò ex Maria, magnum Deum appellamus Saluatorem noſtrum Ieſum Chriſtum. Proinde alterius eſt Scholion, quod in cōmentariolis qui eius titulo circunferūtur, magnum Deum Spiritum ſanctum interpretatur, fortaſſe locum captans, in quo Spirituſſanctus manifeſtè Deus diceretur. Primaſius quoque, Magnum Deum Chriſtum dixit Apoſtolus, de quo dixerat Angelus, Hic erit magnus, Luc. 1.

Epiphania nomen in nouo teſtamēto non niſi filio tribuitur

Magn⁹ De⁹.

Ieſus Chriſtus, vocabula aſſumpti hominis.

Sic etiam Anſelmus, Cognoſcetur magnus Deus, qui in priore aduētu viſus eſt paruus homo, & qui magnus Deus reprobis ſentietur, nobis ſaluator eſſe dignabitur, vt ſit hic ordo & ſenſus, Expectemus aduētum gloriæ Ieſu Chriſti magni Dei & Saluatoris noſtri. Nec verò aliter Græci, Sic nimirùm, Vbinā gentium impij ſunt, qui filiū vel Deū dicere non ſuſtinent, aut patre minorē dicūt? Audiāt Apoſtolum hęreticā hāc blaſphemiā redarguētem. Nā hoc loco apertè Deū, & magnū Deū profitetur, magnū inquā, nō relatiuè, quaſi ad aliquē paruū aut inferiorē Deum, Nec enim, magnus, de Deo ad aliquid dicitur, Nam ſic per comparationem, non per naturam magnus eſſet, ſed abſolutè, omninò, incomparabiliter magnū, qui natura & per ſeſe magnus ſit, Cui ęqualis, quoque maior nemo poſſit intelligi. Et adhuc alibi idem Chryſoſtomus, homil. 6. ad Philip. 2. (repetam autem paulò altius) Quemadmodum & Ioannes oſtendit Chriſtum nihil eſſe patre minorē æqualem ſe facientem Deo, cap. 5. ita Paulus rapinam non arbitratum, æqualem eſſe Deo. Dixit enim, Cū in forma Dei eſſet, non rapuit vt æqualis eſſet Deo. Atqui ſi Deus eſſet, quomodò rapere neceſſe habuiſſet? Quomodò nō inſenſatè hoc carpitur? Quis enim dixerit, qui cū homo eſſet, rapuit vt homo eſſet? Quo enim modo quiſquā rapiet id quod alioqui eſt? Non (inquiunt Ariani) ſed quòd cùm inferior Deus eſſet, nō rapuit vt magno & maiori Deo æqua-

lis esset. Estnè modicus & magnus Deus? Itanè ethnica in Ecclesiã dogmata inducitis? & paru⁹ enim & magnus eis Deus est, si verò & apud nos, hactenus ignoraui, Nam in scripturis magnum vbique Deum, paruum nusquam inuenies. Si enim paruus, quomodò & Deus? Si nõ est homo natura paruus & magnus, & si quid eius vnius naturæ non fuerit, homo non est, quonammodo erit Deus paruus & magnus? Qui non naturæ eius est, Deus non est. Vbique enim scripturarum dicitur, Magnus Dominus, & laudabilis valde, Psal. 47. Ecce & de filio, nã eum vbique Dominum vocat, Magnus (inquit) es tu, & faciẽs mirabilia. 85. & iterum. Magnus Dominus noster, & magna virtus eius. 46. Sed filius (inquit) paruus est. Sed tu hoc dicis, nam scriptura contrarium, Sicut de Patre ita & de filio loquitur. Audi namque quid Paulus dicat, Expectantes (inquit) b. s. & apparitionem gloriȩ magni Dei. At nunquid de Patre si loqueretur, apparitionem dixisset? Vt verò & vos magis argueret, ad apparitionem adiecit, magni Dei. Num igitur de patre dictum est? Nequaquam. Subiunctio enim illa non admittit, quæ dicit, Et apparitionem magni Dei, & Saluatoris nostri Iesu Christi. Ecce & filius magnus est. Quo ergo modo magnum & paruum dicis? qui magni consilij Angelus est, Esa. 9. magnus non est? qui fortis Deus & potens est, Psal. 23. non magnus, sed paruus est? quid ergo impudentes & improbi dicemus Deum esse paruum? Hæc ibi.

Paru⁹ Deus nusquam legitur.

Et homil. 42. editionis 2. in Matthæū. cap. 22. Primum mandatum magnum est, Deum patrē diligere, secundum est simile, Dei filium diligere ac cognoscere. Dei ergo Filius magnus est, sicut Pater, quicquid enim Pater potest, filius potest. Pater enim diligit filium, & omnia dedit in manu eius, Ioan. 3. Sed quia omnia filius dā te Patre potest, ideò pater magn⁹, Deus, & primus: Filius autem, magnus quidem Deus; non tamen primus, sicut Apostolus, Expectantes (ait) aduentum magni Dei, & Saluatoris nostri Iesu Christi. Vt hic quoque ex hoc Pauli loco vrget Christum Deum esse, & Deum magnū, quāquam eū sic vnum trinúmque Deum credamus, vt primum dicere non soleamus: quod Patrem sic Deum primum ait, vt & Christum primum esse Deū neget, inter eius libri offendicula, quæ arguunt incertum, vt & interim citatur, autorem, non Chrysostomum, etiamsi & huius nomine eadem legitur homilia penultima ex 27. variis in Matthęum locis. Hunc ergo Pauli locum cùm Græci Latiníque veteres sic acceperint, non erat cur vnus Erasmus vnū sequens Ambrosiū, secus acciperet, & tam perēni torrenti, tanto inquàm, patrum catholicorū consensui, tam alieno loco atque tempore sese opponeret, quasi non vtrunque, Dei & Saluatoris, ad Christū pertinet: Sic autem habet Ambrosius, hāc esse dicit beatā spē credentiū, quia expectāt aduentū gloriæ magni Dei, quod reuelari habet indice Christo, in quo Dei patris

Filius Dei magnus De⁹ est sicut Pater.

Erasmus taxatus.

videbitur poteſtas & gloria, vt fidei ſuę pręmiũ conſequatur. Hic certè diuiſum accipere, & prius ad Patrẽ, poſterius ad Chriſtũ referre videtur. Et ne non huius contradictionis ſuffragatorẽ Eraſmus haberet, Caietanus, quanquã aliter, negat Dei hîc nomen ad aliquam perſonam reſtringẽdum (puta ad Patrem, filium, vel Spiritumſanctum) ſed vt in reliquis ſcripturæ locis, vel abſolutè poſitum, vel cum terminis ſeu attributis eſſentialibus (cuiuſmodi ſunt magnus, potens, fortis, bonus, miſericors, ſapiens, &c.) intelligitur indiuiduum deitatis, hoc eſt, Deus, ſic & in præſenti loco ſignificatur DEVS communis Patri, Filio, & Spirituiſancto. Et ſimul, inquit, erit apparitio magnitudinis Dei, & gloriæ hominis Ieſu Chriſti, quatenus ſaluator noſter eſt. Et ad illam enim vſque horam nimium multis vertetur in dubiũ, tum Dei magnitudo, quòd ſit in omnibus, & ſuprà & per omnia magnus, tum Chriſti, ſiue per Chriſtũ ſalus, an is ſit ſaluator noſter, tunc autẽ vtrunque omnibus apparebit ac manifeſtum erit: At non ſic veteres, inter quos Idacius Clarus contra Varimandum Arrianum, qui quo paragrapho agit de cõmuni magnitudine Trinitatis, Magnus (ait) pater, magnus Filius, magnus Spiritusſanctus, de Patre quidem & Spiritu ſancto aliunde probat, De Filio hoc ad Titũ loco vtitur. Eodem vtitur ita Cyrillus de Recta fide ad Reginas, Ipſius ex cælis apparitionem glorioſam expectamus, & ipſe eſt magnus

Idacius Clarus.

Deus & saluator noster Iesus Christus. Quis dicit non esse verum Deum Emanuelem, cùm B. Paulus de illo dicat, magni Dei & Saluatoris nostri Iesu Christi? Eodem vtitur Aquinas contra Arium, qui dixit filium non æqualem Patri. Equidem vt perlibéter agnosco per quos profecerim, nolim hos Arianismi reos peragédos suscipere, sed non possum non tum ægrè ferre, tum etiam improbare, non maluisse eos in hoc & similibus locis priscorum Orthodoxorum contra veteres Arianos victoriæ participes esse, quàm aliter exponentes, nouis Arianis, quos & quidem nimium multos sub Christianorũ nomine latitare neuter ignorabat, in errore malè semel concepto peius pergendi ansam suggerere, hoc est nimirùm cisternam, siue foueam, in quam simplices incidant, fodere ac aperire, quod lex vetat Exod. 21. vel potius ab aliis olim iam obrutam & obductam rursus aperire. Quid igitur hîc Erasmus? Sermonem hunc planè ancipitem esse. Cur non ergo dubia in fauorem religionis potius cõuertis? Imò (ait) magis pro illis facere videtur, quàm pro nobis. Etiamnè in articulo tam capitali? Cohorrui legés, horresco referens, Et quibus quæso, ita videtur? vni omnium, quos equidem viderim, Erasmo, non etiam Ambrosio, Absit, ac ne Caietano quidem. Addit ex loco prorsus ancipiti, & ex æquo ad vtrumlibet sensum pertinente, contra hæreticum nihil agi. Atqui locum hunc è contrario pro Christi diuinitatę apertum

Ariani noui

apertum tot anteà Græcis & Latinis videri dicique probauimus. Et vninè cõtra tam alioqui multos adhærere? Poſtremò (ait) Ariani quidã & hunc locum accipiunt de Filio, nec tamen credunt, quod credimus, magnum enim Deum fatentur, verum negant, & hæc eſt illorum impietas. Citaſſet illos Arianos. nihil enĩ ab Ario ſcriptum extare vel ipſe teſtis Eraſmus, qui alicubi extare nimiſquam ſanè curioſè deſiderat. Sed qui eodem cum Ario ſeculo ſcripſit Chryſoſtomus, hic quoque Eraſmo contradicit, & Chriſtum ab Arianis Deum non tantùm non verum, ſed nec magnum fictum eſſe, ſic vbi paulò anteà concionatur. Ea (inquiens) refero quæ ipſi ſæpenumerò dicunt, vt eò illos magis fugiatis. Cùm paruus eſſet (inquies) non rapuit, vt æqualis eſſet magno. Quid enim, dic mihi (ſed ne putetis hæc noſtra eſſe verba) ſi paruus erat, vt ipſi volũt, & multò paterna virtute inferior, quomodò ſanè potuiſſet rapere, vt æqualis eſſet Deo? Inferior enim natura vtique rapere non poterit vt ſit in magna, homo videlicet vt angelo: equus, etiamſi velit, homini iuxta naturam æqualis. Hęc Chryſoſtomus. Quem ſuus ibidẽ Theophylactus & Scholia græca ita ſequuntur. Maiorem aliquem aut paruum eſſe. Deum, gentium eſſe deliramenta, non ſcripturarum dogmata. Deinde ſi iuxta vos Arianos, & veſtrum ſermonem, paruus eſt, quomodò rapuiſſet, vt magnus fieret? Nec enim potuiſſet, etiamſi voluiſ-

Chryſoſtom. eodem quo Arius ſeculo ſcripſit.

ſet. Sequitur in litera operatio diuinæ per Chriſtum gratię, Dominicę.i. paſſionis beneficium, ſecundò fructus eius multiplex, ex iis quę facta ſunt, in memoriam reuocatio, ea quæ ſunt futura, confirmans. Quem (ait) idcirco debemus expectare, & ſalutem ab eo ſperare, quia inter duos aduentus non ſolùm nos erudiuit, ſed etiã *dedit*, nõ aliud pretiũ, ſed *Semetipſum pro nobis*, qui tenebamur à Diabolo captiui, nobis datus, nobis natus, Eſa. 9. 53. oblat⁹ quia voluit, poſuit pro orbe toto, & tradidit in mortem animam ſuã, &, Filius hominis venit animam ſuam dare in redemptionem pro multis, Matt. 20. Marc. 10. &, Qui dedit ſemetipſum pro peccatis noſtris, tradidit ſe pro me, Gal. 1. 2. Eph. 5. pro nobis, pro Eccleſia oblationem & hoſtiam Deo in odorem ſuauitatis. &, poſuit animam ſuam pro nobis, 1. Ioan. 3. Dedit item pater & tradidit filium, & quidem vnigenitum pro nobis omnibus, Ioan. 3. Rom. 8. Nec verò dubium, quin & eundem Spirituſſanctus dederit & tradiderit. Vnde Act. 2. Petrus ait, Hunc definito conſilio, & præſcientia Dei traditum. Tradiderunt quoque Iudas, Iudæi, Pilatus, vt paſſim legitur in Euãgeliis & Actis Apoſtolicis. Datum quoque traditúmque in cœna & cruce Dominicum corpus, Luc. 22. 1. Cor. 11. & calicem ſibi à Patre datum dicit Filius, Ioan. 18. Cur in hac traditione Deus pius, homo reus, niſi in re vna quam fecerunt, cauſa non vna eſt ob quam fecerunt? ait Auguſtinus Epiſtola 48. Et de

Filius à ſeipſo tradit⁹ & datus, & à Patre item, & à Spiritu ſancto.

Chriſtus à quàm multis traditus.

Trinitate lib. 2. cap. 5. Quæro quomodò Pater tradidit, si Filius se tradidit, vtrunque enim legitur. Credo, respondebit, si hæc probè sapit, quia vna est voluntas, & inseparabilis vtriusque operatio, lib. 13. cap. 11. Nec Filius Patre sibi non parcente pro nobis velut inuitus est traditus. Omnia ergo simul & Pater & Filius, & amborum Spiritus pariter & concorditer operantur. Iustificati tamen sumus in Christi sanguine, & reconciliati Deo per mortem filij eius. Ad quam carnis, inquam, vsque mortem, ait idem lib. 4. capite decimotertio, quàm nulla peccati pœna mediatoris spiritus accesserit, demonstrauit, quia non eam inuitus deseruit, sed quia, quando, quomodò voluit. Hinc ait, Potestatem habeo ponendi animam meam, & iterum sumendi, nemo tollet eam à me, sed ego eam à me pono, & iterum sumo, Ioan. 10. Et hoc maximè mirati sunt tunc præsentes, sed & Pilatus, cùm post magnum clamorem continuò spiritum tradidit, ac emisit, Matth. 27. Marc. 15. Luc. 23. Ioan. 19. Hoc inquam, miraculo fuit, quòd sic expirauit, quia longa alioqui morte suspensi cruciabantur, quibus vt iam morerentur, & de ligno ante sabbatum tollerentur, crura confracta sunt. Et homil. 7. in 1. Ioan. Traditor est Iudas, traditor ergo & Deus Pater, Absit, inquis. Nõ dico, sed Apostolus dicit. Si Pater Filium, Filius seipsum tradidit, Iudas quid fecit? Facta est traditio à

Christi mors spontanea.

Traditio Iudæ, Patris & Filij, quã differãt.

Patre, à Filio, à Iuda. Vna res facta est, Sed quę res discernit Patrem tradentem Filium, Filium seipsum, discipulum magistum suum? quia hoc Pater & Filius in charitate, Iudas fecit in proditione. Videtis non quid faciat homo, sed quo animo & voluntate faciat, considerandum. In eodem facto Patrẽ, in quo Iudam, inuenimus, illum & eius charitatem benedicimus, hunc & eius iniquitatem detestamur. Quantùm enim generi humano præstitum est tradito Christo, nunquid cogitauit Iudas vt traderet? Deus cogitauit salutem nostram, qua redempti sumus, Filius pretium quo redempti sumus, Iudas pretiũ quo Dominũ vẽdidit, & quod, vt venderet, accepit. Diuersa intẽtio diuersa facta fecit: cũ sit vna res, ex diuersis eam intẽtionibus si metiamur, vnum amandum & glorificandum, alterum damnãdum & detestandum inuenimus. Idem in Psal. 65. Si Pater Filium, Filius semet tradidit, Iudas quid fecit? Pater Filium, Filius se ad mortem tradendo pro nobis, bene fecit, Iudas tradendo magistrum præ auaritia, malè fecit. Non enim quod nobis pręstitum est de passione Christi, malitiæ Iudæ deputabitur: habet is mercedem malitiæ, Christus laudem gratiæ. Et ad id Psal. 95. Secundum malitiam eorũ reddet eis, & disperdet eos. Quod Deus malis hominibus secundum eorum malitiam, secundũ id quod de illis nobis præstat, retribuat, videte quãta nobis præstat de immanissimo scelere Iudæ traditoris, is quippè tradidit ad passionẽ

Intentio rem diuersificat.

Filium Dei, per quã gentes omnes redemptæ sunt ad salutem, nec tamen pro salute gentium merces est Iudæ reddita, sed pro ei' malitia debitum supplicium ei retributum. Nam si traditio Christi, non tradentis animus considerandus, hoc fecit, quod fecit Deus Pater, quod & Christus. Et tamen gratias agimus Deo Patri, qui vnicum pro nobis tradidit, & Filio, qui se pro nobis tradendo eius voluntatem impleuit. Iudam autem detestamur, de cuius facto tantũ nobis beneficium præstitit Deus, & rectè dicimus, Reddidit ei Dominus secundum iniquitatẽ eius, secundum maliriã eius disperdidit eũ. Non enim pro nobis Christum is tradidit, sed pro argento quo vendidit eum, quamuis Christi venditio & traditio, sit nostra redẽptio. Hæc Augustinus, quæ partim renarrantur in Sentẽtiis Theologicis lib. 3. Dist. 20. & lib. 1. Dist. 48. ex eiusdem Enchiridij, cap. 101. per maleuolos Iudæos bona patris volũtate Christus pro nobis occisus est. Quod tãtum bonum fuit, vt Petrus quando id fieri nolebat, Satanas ab eo diceretur qui occidi venerat, Matt. 16. Marc. 8. Ita Deus quasdam voluntates suas vtique bonas implet per malorum hominũ voluntates malas. Voluit ergo tota Trinitas Christi pœnam, passionem, mortem, salutis nostræ causam vtique bonam, & à Iudæis illatam, Iudæorũ tamen impiam voluntatem, culpam, & iniquam actionem non voluit, nec probauit. Et breuiter idem de doctrina Christiana lib. 1. cap. 15. Cre-

Voluntas Dei bona sæpe per voluntatem hominis malam impletur.

dita Domini à mortuis resurrectio, magna spe fulcit fidem nostram, multùm enim ostendit quàm voluntariè animam pro nobis posuerit, qui sic eam in potestate resumere habuit. Idem prius obseruauit Eusebius Demonstrationis Euangelicæ lib.3.cap.4.de diuinioribus Christi gestis, non communi reliquorum hominũ more mortuum exponens, non morbo consumptũ, non laqueo, non igne, nec ad aliorum morem, qui ob scelera sua crucis supplicio affici solent, cruribus ferro succisis, nec omnino quicquam ab vllo hominum, qui alios necare consueuerunt, passum, violentæ mortis genus vllum pertulisse, sed vbi corpus sponte inimicis insidiantibus præbuit, tum ilico à terra erectũ, deinde in ligno magna voce clamantem, Patri spiritum commẽdauisse, ita solutum liberũque per seipsum à corpore secessisse, quod & cùm familiares acceptum honestè sepeliuissent, tertio ipsum die recepit, nimirum quod spõte reliquerat. Nam & crucifixus (ait non minus eleganter quàm breuiter ad finem tractat.4. Cyprianus) præuento carnificis officio, spiritum sponte dimisit, & die tertio rursus à mortuis sponte surrexit. Et hoc prior Origenes tractat. 35.in Mat. notat emphasim vocabulorum, tradere, emittere, & commendare spiritum, Pilati quoq; & Centurionis admirationẽ, quòd Iesus crucifixus quidẽ, sed præter consuetudinẽ Romanorũ crucifixos percutientiũ, seruatus, non percussus, nõ depositus, nõ interfectus, Iudęorũ scilicet metu, vt diutius pendens amplius cru-

Mors christi nõ violenta.

ciaretur, post tres horas receptus est, qui fortè biduū in cruce victurus erat, vt videretur Dei fuisse beneficium, quòd expirauit, & orationis Christi magis meritum, ac animę ponendę potestas, quā crucis violentia. Idem Celso cōtrà blasphemāti aliquoties respondet lib. 2. 3. 8. nō inuitū cōprehensum, sed tēpore suo & opportuno spōte in hominū captū se venientiū manus venisse, super eos processisse, Ioan. 18. vinctum quoque ad sponte vincula subiisse, nos ita docentem pro fide ac pietate debere mala hęc suscipere, ad quæ volēs is & vltrò docuerat, quíque pro admirabili sibi tradita potestate, non pro humano debito (quod is scilicet deberet) animā se positurū, siue à corpore seiuncturum, sed & resumpturū prædixerat, Vnde carnifices quoque anticipans atque præueniens, qui eum in crucē sustulissent, & crucifixis, ne diutius torquerentur, crura cōfregerant, corpore excessit, vt volēs scilicet anima corpus reliquerit, & vbi nōnulla extra id administrasset, rursus ad illud ipsum pro arbitrio rediret. Abutitur Celsi Iudæus Baccho apud Euripidem sic dictitante,

Expiratio Christi, Dei beneficium.

Soluet me dæmon ipse, vbi mihi libuerit.

Verùm quòd Iesus, seipsum licet vinctum non soluerit, soluēdi se tamē potestatē habuerit, omnia deniq; sibi illata volēs, non coact᷒, sed ęquo animo tulerit, ex nostris Euāgeliis intellexisset, si fidē iis pręstitisset. Et ad id Hier. 12. Dedi seu tradidi dilectā animā meam in manum inimicorum eius, homil. 8. quorum? Iudæorum, principum aduersus eum congregatorum. Et hoc

ſcripturæ loco, vt & ſuperioribus (ne nobis excidat) vtuntur Idacius & Cerealis Epiſcopi catholici contra Varimadum & Maximinũ Arianos, Chriſtum inde minorem patre dicentes, quòd hic illũ tradidiſſe legatur, cùm & Fili' voluntariè diſpẽſationem aſſumptæ carnis adimplẽs, clara cõteſtationis voce fideles ſuos per ſe pérque Apoſtolum docere dignatus ſit, Semetipſum dediſſe ac tradidiſſe, & animã ſuam propria poteſtate poſuiſſe & aſſumpſiſſe. Et quod Chriſto tam ſępe fuit in ore, Vado, Venio, Ioã. 7. 8. 13. 14. 16. Amphilochus Epiſcopus Ichonienſis inter patrum de duabus in Chriſto naturis teſtimonia, in Antidoto ſiue hæreſeologia, ſic citatur, Non conturbetur cor veſtrum, neque formidet, quia tradendus ſum Iudæis, non enim inuita res, ſed ſpontanea paſſio, Vado & venio, vtrunque ſicut homo. Vado ad patrem per mortem homo, Venio ad vos rurſus per reſurrectionẽ homo. Sic & Hilarius, Quod (inquit) & in crucem actum vnigenitum Dei filium, naturalem & æterno patri coæternum, & morte damnatum, frequenter, imò ſemper prædicamus, non ex naturæ neceſſitate potius quàm ex humanæ ſalutis dono, & ſacramento fuiſſe ſubditus intelligendus eſt, & voluiſſe ſe magis paſſioni ſubiici, quàm coactum, quæ paſſio voluntariè ſuſcepta eſt, paſſus ergo eſt Deus, quia ſe ſubiecit voluntarius paſſioni, Sequitur enim, Volũtariè ſacrificabo tibi. Suſtinuit conſolantẽ, cõmęrentẽque

Paſſio Chriſti voluntaria.

non habuit, non quòd consolatione eguit volēs pati atque mori, sed secum super populi impietate mœrere, &c. Sed hic pennas sumit volaturus, non alienas, non nouas, sed proprietatis vsurpatione præsumptas, ac post passionis voluntariæ sacramentum, & naturæ & potestatis pennas ad cælum se habuerit efferendi, susceptum opus etiam pro obedientiæ obsequela festinat implere, sed ita vt meminerimus esse in eo voluntatis officium. Spiritum enim Iesus posuit, cùm voluit, nec expectauit, vt animam impressũ vulnus emitteret, Ius animæ eius manus irreligiosa non habuit, ait enim, de gladio maligno eripe me. Quanquam enim exanimi iam corporis latus miles transfoderit, vsus ministerio sæuitiæ, cæterũ potestas spiritus emittendi, causam violandæ in se animæ non reliquit. Hæc ille pro sua grandiloquentia, lib. 10. de Trinitate. in Psal. 53. 68. 137. 139. 143. Breuius Nazianzenus oratione 1. in natalem Saluatoris, 4. in sanctum pascha, Et traditus (ait) dicitur, sed & seipsum tradidisse, & à Patre resuscitatus & resumptus esse, sed & seipsum resuscitasse, & iterũ rediisse. Illa bonæ voluntatis, hæc verò potestatis sunt. Et iuxta Damascenum, li. 3. cap. 18. Quando voluit diuina eius voluntas vt humana mortem eligeret, voluntaria ei passio facta est, non enim secundum quod Deus solùm voluntariè seipsum in mortem tradidit, sed & secundum quod homo. Vnde & contra mortem nobis audaciam præstitit. Sic Ambro

Christus non solum secundum quod deus in mortem se tradidit, sed etiã secundum quod homo.

ſius, Luc.3. de Enoch rapto nõ mortuo, Gen.5. Heb.11. manifeſtum Dominicæ pietatis & diui nitatis indicium eſt, manifeſtum enim eſt Chri ſtum potuiſſe non mori, ſed voluiſſe, vt ſua no bis mors prodeſſet. Et Enoch quidem rapt⁹ eſt, ne malitia mutaret mentem eius, Sap.4. Domi nus autem, quem malitia ſeculi mutare nõ poterat, ad cælum vnde venerat, naturæ ſuæ maie ſtate remeauit, Luc.4. Simul intellige non ex neceſſitate fuiſſe, ſed voluntariam corporis paſ ſionem, nec à Iudæis captum, ſed à ſe oblatum. Etenim quando vult, capitur: quando vult, labitur: quando vult, ſuſpenditur: quando vult, non tenetur. 22. Cæterùm quàm conſtanter ſe morti obtulerit, conſequentia declarant: quærentibus occurrit, timentes confirmauit, trepidos prouocauit, &c. & bene tradidit ſpiritum, qui non inuitus amiſit, quod enim emittitur, voluntarium eſt; quod amittitur, neceſſarium. Cur etiam poſt mortem non antè percuſſus in uenitur, niſi fortè vt voluntarius magis quàm neceſſarius exitus eius fuiſſe doceatur? Sed cui datus aut traditus? adhuc enim cui non audiuimus, niſi Iudæis capitalibus eius inimicis, imò & Satanæ traditum dicere ſcriptores non refu giunt. Sic enim pergit hic ad finem, 1. Cor.1. Redemptio (ait) noſtra hæc eſt, Obtulit ſe Chriſtus diabolo cupienti, vt peccati ipſe contradictionem auferret, & ſic captiuos eius erue ret. Obſcura ſanè cauſæ redditio, Nec clarius, ſed ad ſuperiora Auguſtini diſputata confor-

mius, ad Eph. 5. Si verum est Christi mortem Deo in odorem suauitatis & libenter fuisse acceptam, non peccauerunt qui eum secundum Dei voluntatem crucifixerunt. Sed non ita est, quia Christus Deo dicit se obtulisse, dum occidi se passus est, In patris sui voluntate perdurans, quia qui iustè occiditur, diabolo se offerens voluntatem eius facit, vt occidi mereatur (hic negare videtur quod antè aiebat, Diabolo oblatum, sed multa iis Commentariis infarta sunt quàm corruptissima. Pergit autem.) Ita & Christus dùm Dei voluntati adhæret, diabolo displicuit, ideóque illum occidit, quia Deo se obtulit iustitiam exequendo. Itaque immeritus qui occiditur, placet Deo, non quia occiditur, sed quia ad mortem vsque iustitiam conseruauit, hanc enim mortem suscepit Deus Christus ad vitā vnde & odor suauitatis appellatur Deo. Quærit & ibidē, Quomodò & Deus eum tradidit, & Deo se ipse obtulit, quasi hoc, quantùm ad verba, contrariū videri possit. Deus tradidisse dicitur, quem occidi permisit, sicut dicit Dominus Pilato, non haberes aduersū me potestatem, nisi data esset tibi desuper, Ioan. 19. Data enim est, sed non nolenti potestas, hoc est, permissū est illi facere quod voluit, & hoc est tradere, dum enim dissimulat, tradit, nam si permittere noluisset, occisus non esset. Permisit ergò eū occidi, sed ab his qui eū sponte, non coactè volebant occidere. Non ergò immunes à pœna, quibus hoc permissū quod volebant.

Damnatio enim in eo competit, quòd voluerunt. Quod ideò tamen Deus permisit, quia sciret aduersum diabolum pro multis futurum: Dignum enim fuit, vt quod inimicus futurorũ impræscius contra se quasi pro se facere putabat, permitteretur ei, vt impræscientiam suam sibi imputans, facti sui pœnitētia torqueretur. Quòd autem Christus se obtulit, aut eum Pater tradidit, vnum est, quia vna amborum voluntas. Sed quoniam Christum aduersario traditũ obiter tantùm dixit, non etiam exposuit, Ne rectè dictum, non rectè intellectum lectoré perturbet, idem aliunde firmandum & exponendum. Sic igitur Origenes, Homil. 4. in Matth. 17. traditum Filium à Patre non tantùm in manus hominum, sed & principi huius seculi explicat, Exempli causa, Iob primùm traditus à Deo est in manum diaboli, Ecce (ait) tibi trado eum, & omnia quæ possidet, Iob. 1. 2. tātùm animam eius serua. Accipiens autem diabolus bona eius in potestatem, tradidit prædonibus, &c. Vide ergò ne fortè sicut bona Iob tradit in manus prædonũ diabolus, accepta prius à Deo potestate, sic & aliqua operatione princeps potestatum aëris, tradidit eum in manus hominũ, Iudæ, Iudæorum, Gētilium. Considera tamen quòd Pater non simpliciter eum tradidit potestatibus contrariis, sed propter misericordiam suam, vt saluaret genus humanum: Contrariæ autem potestates in manus hominum tradiderunt, non pro aliquorum salute, sed quantum

Christus quomodo principi huius seculi traditus.

ad ſe, quia eorum nemo ſapientiam Dei in myſterio abſconditam nouit, 1. Cor. 2. & inimica eius mors eum ſibi, ſicut & omnes homines in Adam morientes, ſubiiceret. Sed & homines qui eum occiderunt, ſecundum volũtatem poteſtatum, qua Dei filium volebant morti ſubditum fieri: voluntatem enim habebant non iuxta diuinam iam ordinatam. Non ergò ab hominibus (primùm) in manus hominum traditus eſt, ſed à poteſtatibus, quibus eum pro nobis omnibus tradidit, vt in eo quòd traditur, & fit ſub eo cui traditur, deſtruat eum qui mortis habebat imperium (diabolum) Heb. 2. Et pro nobis ergò Pater Filium tradidit, vt ſuſcipiẽtes eum principes (ſeculi huius inuiſibiles) & tradentes in manus hominum, irriderentur ab eo & ſubſannarẽtur à Domino, ſic quippè omnia in Regni proprij & principatus ſui diſſolutionem agentes, nobis vtique, diruptis eorum vinculis, & proiecto eorum iugo, Pſal. 2. & inimica communi deſtructa morte, nõ huius ſolùm morti, ſed & reſurrectioni factis cõformibus. Et ad finem tractat. 12. Cui dedit animam ſuã redemptionem pro multis? Nec enim conuenit dicere, Deo. Ne fortè ergo maligno, vt in nobis dominanti, donec ei daretur pro nobis redẽptio anima Ieſu, decepto videlicet ac exiſtimanti, quaſi poſſet eius dominari, &c. Vt hic ſuo more in magnis ambulat. De hoc & Nazianzenum audiamus in ſanctum Paſcha ſic orantem, Iam rem & doctrinã ſcrutemur à mul-

tis neglectam, sed à me diligenter inuestigatã, Cui enim pro nobis sanguis,& cuius rei gratia effusus est pretiosus & salutaris Dei,pontificis sacrificij?Etenim detenti eram⁹ à maligno,sub peccati iugum missi,prauitatis mercedem voluptatem accipiebamus. Si igitur solutio nullius est alterius,quàm eius qui detinetur,quæro cui hic effusus sit,& quã ob causam? Etenim si improbo,proh quanta iniuria, si non solũ à Deo, sed & Deum, redemptionis pretium latro accipit,tam immensam tyrannidis suæ mercedem propter quam iustius erat vt nobis parceretur. Sin Patri,primò quæro,quo pacto?nec enim detinebamur ab eo. Secũdò qua ratione sanguis eum oblectaret,qui nec Isaaci sanguinem à patre oblatum suscepit,sed victimam immutauit, & pro humana hircum subiecit? Gene.22.aut, constatnè quod pater Filij sanguinem suscepit cùm neque peteret,neque indigeret?Cæterùm propter dispẽsationem effusus est,& quia Deũ res humanas per hominem sanctificare oportebat,vt nos,vi tyrannum superans,eriperet,ac per Filij intercessionem ad se congregaret, idque in honorem patris ita disponentis,cui cuncta tulit accepta. Et, Christi quidem res ita se habent, súntque vt plurimùm silentio colẽdæ. Vt hic tantus quoque theologus de rebus tantis & diligenter,vt ait,à se vestigatis lentè,submissè, ac reuerenter loquitur,resoluendo magis cur datus sit Christus,quàm cui: sed nõ dubium quin Deo,in sacrificium ei pro nobis ac-

ceptissimum, vbi suprà ad Eph.5. Satanæ sicubi legitur, sobriè magis quã subtiliter exponatur, nec enim memini alibi quàm apud Origenem legere, apud quem est superiorũ quidam velut epilogus, initio tractatus 35. in Matth. 26. Ideò, inquit, impersonaliter Euangelista posuit, *Traderur*, non dicẽs à quo, quod verbum potest ad omnes respicere qui tradiderunt eum, non eodem omnes proposito: Deus propter suã in genus humanum misericordiam, cæteri secũdum suam quisque malitiam, Sap. 2. Iudas ob auaritiam, fur nimirũ, & qui in eũ intrauit diabolus, propter timorem ne auelleretur de manu eius per doctrinam ipsius, non aduertẽs scilicet nos ereptum magis iri per mortem ipsius, quã per doctrinã vel mirabilia. Sacerdotes & seniores propter inuidiã, & qui id sciebat, Pilatus, mundano perdẽdę Cæsaris amicitiæ metu. En vt eadem actio quatenus ex diuersa radice procedit, diuersimodè de bono vel malo iudicatur. Habet ergò diuinam opus hoc virtutem, vt cũ reliquis Leo Magnus, Serm. 1. de Passione sic concionatur, Quòd enim Dominus maiestatis suę potẽtiam comprimit, & vim in se persecutoris admittit, ex illa volũtate est, qua dilexit nos, & se pro nobis tradidit, cooperãte in hoc ipso patre, qui proprio filio non pepercit, sed pro nobis & illũ tradidit. Vna enim Patris & Filij volũtas & diuinitas, de cuius dispositionis effectu nihil vobis gratiæ, Iudæi, nihil tibi, Iuda, debemus. Saluationi quidẽ nostrę nõ hoc vobis vo-

Satanæ an sit traditus christus.

Actio eadem pro radicis diuersitate diuersimodè iudicata.

lẽtibus impietas vestra seruiuit, & per vos factũ est, quicquid manus Dei & consiliũ decreuerũt fieri, Act. 4. Mors igitur Christi nos liberat, vos accusat. Meritò soli non habetis, quod omnib' perire voluistis, &c. Et tanto post Leonem I. tempore Innocentius III. mysteriorum, lib. I. cap. 38. Dedit Filio calicem Pater, non iudex; amore, non ira, voluntate, non necessitate, gratia, non vindicta. Et lib. 5. cap. 2. Dum dicit sacerdos, Hæc dona, hæc munera, hæc sancta sacrificia illibata, traditionem trinam cõmemorat, quam Deus fecit ex dono, Iudas pro munere, Iudæus in sacrificium: Singuli ad mortem diuersa operantia, vnum operatum, quo Filius ex Patris decreto, ex Spiritussancti cõsilio, ex proprio beneplacito, semetipsum passioni exposuit. Indiuisa sunt opera Trinitatis, tota & indiuidua Christum in mortẽ tradidit, vt tota per eum nos à morte redimeret. Donum dãtis est, munus accipientis: sacrificium offerẽtis, Pater dedit, Filius obtulit, Spiritussanctus accepit, hic Apostolus, Hebr. 9. Christus per Spiritum sanctum semetipsum obtulit Deo immaculatum, Singuli tamen obtulerunt, dederunt, acceperunt. Sed ad distinctionem dicitur Pater dedisse propter autoritatem, Filius obtulisse propter humanitatem, Spiritussãctus accepisse propter benignitatem. O liberalis gratia, liberalitas gratiosa! quod nobis Deus dedit in donum, hoc accepit à nobis in munus. Atque hic huius sit digressionis terminus, Christus semetipsum in mortem

Hæc dona, hæc munera &c. enarratum.

mortem dediſſe & tradidiſſe legitur & intelligitur, aduerſarios, cùm vtique poſſet, nó reprimendo, neque vim à corpore ſuo repellendo, ſed nocumentis atque læſuris cedendo ac ſuccumbendo, mortẽ ab aliis illatam, vt ait Athanaſius, ferendo, non inferendo, tolerando, non reſiſtendo. Hæc ſtulta mundi ſunt & infirma, quæ Deus elegit, vt ſapientes & fortes cõfunderet, 1. Cor. 1. Iniuriæ & paſſio Saluatoris, neſcientibus hæc ad virtutem proficere, quia hæc ideò pati ſe permiſit, vt mortem vinceret: Iniuſtè enim pati, & poſſe reſiſtere, & nolle, gloria eſt patientis, damnatio occidentis. Quo etiam modo dediſſe eum Pater dicitur & tradidiſſe, hoc ipſo quòd eũ, cùm in forma Dei eſſet, paſſus eſt exinanire ſeipſum, & formam ſerui ſuſcipere, & ad crucis vſque mortem peruenire, ait Origenes, Rom. 8. Phil. 2. non ei parcendo, nihil indulgendo, non ei auxiliatus in bello, Pſal. 88. & hoc enim Celſus Saluatori obiiciebat, quòd in paſſione nihil eſſet à Patre adiut[9], nec ipſe ſibi opem ferre potuiſſet, quaſi non & hoc quoque à prophetis cum ratione prædictũ eſſet, fore quandoque vt hic pro humano genere pateretur atque moreretur, quando id mortalibus conduceret, vt reſpondet idem Origen. lib. 1. in eũdem Celſum. Et in Praxean Tertull. Sic filium Pater dereliquit, dum hominem eius tradidit in mortẽ, dum non parcit, alioqui non reliquit Pater Filium, in cuius manibus Filius ſpiritum ſuum poſuit, denique poſuit, & ſtatim

obiit, Spiritu enim manente in carne, caro mori omnino nõ poteſt, ita relinqui à Patre, mori fuit Filio. Hoc autem ſenſu non tantùm Pater dedit eum ac tradidit, ſed etiam percuſſit, humiliauit, vulnerauit, & attriuit, propter iniquitates & ſcelera populi ſui, Eſa. 53. non tantùm non eum ab huiuſmodi paſſionibus protegendo, & derelinquendo, hoc eſt, perſequentium poteſtati exponendo, ſed etiam talia ei patiendi voluntatem inſpirando, quæ æterna ſua voluntate ad humani generis liberationem prædordinauerat. In quo eius oſtenditur tum in peccatum ſeueritas, quod impunè miſſum facere noluit, tum in homines bonitas, vt quibus cùm ſatisfacere nequirent, ſatisfactorem dederit Filium, qui etiam quà Deus, eadem qua Pater, ſe voluntate & actione & in nos dilectione tradidit: quà autẽ homo, voluntate à Patre & Spiritu cælitus infuſa dedit ac tradidit. Hactenus Aquinas, Part. 3. quæſt. 47. artic. 1. & 3. & poſt eum Dionyſij Carthuſ. Sũma Orthodoxæ fidei, lib. 4. artic. 58. Tribus verbis tã alioqui multa expedias, Dedit & morti Chriſtum Deus tradidit, dum tradendum ordinauit, inſpirauit, expoſuit, & traditum ad tempus dereliquit, non adiuuit, nõ eruit, triduo pòſt ab eodem qui ſic dederat & tradiderat, vitæ reddendum & ſuſcitandum. Sequitur tandem eius dationis & traditionis fructus duplex, nempe libertas, vt *nos redimeret ab omni iniquitate*, vt nulla iã nobis dominetur. Primus homo ex peccato ſuo cum ſua

Pater quomodo filium ſuum dicatur percußiſſe humiliaſſe, &c.

Seruitus peccati & diaboli.

ipse posteritate in seruitutem tum peccati, vt quod qui facit, eius seruus sit, Ioan. 8. tum Diaboli, à quo enim quis vincitur, eius seruus efficitur, 2. Petr. 2. redactus est. Hîc secundi hominis ostenditur potẽtia & magnitudo, quòd seipsum dando, non hũc vel illum, sed omnes: nec ab aliquo peccato liberauit, ab alio non item: sed ab omni prorsus exemit & vindicauit, tam originali, quàm actuali, & omnibus & singulis quę pro sua quisque voluntate nos superaddimus. Sed & à carnis quoque fragilitate, & Diaboli potentia & suggestione. Neutri enĩ, quòd hic Bruno exponit, non redempti obniti poteramus, nam qui primũ hominẽ in tanta virtute creatũ subuertit, quantò magis nos tot miseriis passibilitatis & mortalitatis pressos subuerteret? proinde nihil prodesset, certè nõ satis esset, etiamsi à peccatis nos mundaret, nisi & à periculo carnis & Satanæ liberaret, data illius infirmitati, huius tyrãnidi resistendi potestate. Addendũ & ex Theod. Ea quoque de causa mortem nostri causa à Christo susceptã, vt eius euasa tyrãnide, ab eius acerba nos seruitute liberaret, Ideò, inquit, Noli timere, quia redemi te, Esa. 43. Et hîc quoque ingẽs patebat cãpus, nisi iam nobis aliquoties decursus, ad id. 1. Tim. 2. Qui dedit semetipsum redemptionem pro omnibus. Et iterũ in 2. ad Timoth. Digressione 4. de longa latáque differentia mortis Dominicę & martyrum. Postremò tractatus de Mediatore, cap. 13. 14. quo sensu Christus sit redemptor

Redemptio nostra à quo sit.

& redemptio, quo tota Trinitas redemisse dicatur, vt enim traditionem, ita & redẽptionem tota simul operata est, Augustinus de Trinitate lib.3.cap.11. quid de his decidi Sanctis quoque possit, quòd Christus & inquãtùm Deus, sit redemptor, potestatis nimirùm vsu, licet ita sæpius vocetur secundum humanitatem, humilitatis vtique effectu, obedientiæ exhibitione, susceptis in eadem & impletis sacramẽtis redemptionis nostræ causis & meritis. Ex Sententiis Theologicis, lib.3. Dist.19.E. & aliis scriptoribus. Neque tamen non hîc aliquid dicendum illic reliquimus. Redimere hîc dictũ notat Anselmus, quia eius eramus. Nam aliena dicimur emere, nostra redimere. Nescis, inquit de vita beata, lib.1.cap.3. Ambrosius, quòd te primorũ parentum culpa mancipatum seruituti redemerit Christus, nõ emerit? Ergò seruus es qui creatus es, & à Domino redemptus, quasi Domino & redemptori seruitutem debes. Et circiter initium cap.12. Luc. Aduersarius tanquam captiua mancipia vilioris pretio æstimationis addicit, Dominus vt speciosa seruitia, quæ ad imaginẽ & similitudinẽ sui fecit, idoneus operis sui ęstimator, magno nos pretio, 1. Cor. 6. quod ęre scilicet nõ ęstimatur, sed sanguine pretioso, 1. Pet. 1. de vana nos cõuersatione, de maledicto legis, Gal.3. & de perpetua impietatis morte redemit. Sic breuiter Tertullianus de Carne Christi, Si ab alio Deo est homo, ô Marcion, magis vtique adamauit, quando alienum

Emere, & Redimere.

magno redemit,nisi dilexisset,non redemisset. Et de fuga, Dominus virtutum hominem de terris,imò ab inferis mercatus in cælos. Quis est qui depretiat, & mercedem ei⁹ tam magno comparatam commaculat? Sic Arnobius in Psal.122.Recordemur nos seruos, quia creati ab eo sumus,& redempti probamur.In 53.Hilarius,Omnem humani generis salutem oblatione sanctæ & perfectæ hostiæ redemptu-us. In 118.Res. Venundati sub peccato per redemptionem in Sanguine Domini liberamur, hoc legislatio, omnes spiritus prophetiæ, patriarcharum spes,Angelorum voces,& toto tempore diuinus sermo testatus est, ob quod redimi se deprecatùr Dauid. Sed hæc eadem Dei eloquia, vt piis spebus redemptionem denunciāt, ita impiis (desperantibus) non relinquunt. In 129.Est vnigenitus Dei Filius,Deus verbū, Redemptio nostra.Ad id 135.Redemit nos de manu inimicorum nostrorum, non tunc cùm Iudæos à dominatu Ægyptiorum exemit,nam& pòst inimicis subditi sunt, & hodiè iure alieni imperij coërcentur, sed redemit nos, cū se pro peccatis nostris dedit,per sanguinē,passionem, mortem,resurrectionem suā,ab inimicis,Diabolo,angelis eius,filio perditionis,principibus aëris,mundi potestatibus, inimica morte. De vocum autem discrimine, vnde orsi sumus digressionem, Origenes,Hom.6.ad id Exod.15. Populus tuus quē acquisisti, Si Dominus creator est omnium, videndū est quomodò acqui-

Acquisisse nos quomodo dicatur Christus, aut redemisse.

sisse dicatur, quæ sua esse dubium non est. Dicitur & alibi, Nōne hic ipse Deus tuus est, qui fecit, creauit, acquisiuit te? Deut. 32. Videtur autem id quisque acquirere, quod suum nō erat. Inde dicunt hæretici de Saluatore, quòd eius non erāt quos acquisiuit, dato enim pretio homines mercatum, quos creator fecerat, ac certum est vnumquenque quod suū est, non emere, Et pretio tamen emptos ac redemptos dicit Apostolus. Audi ergo quid Propheta dicit, Ecce in iniquitatibus, seu propter iniquitates vestras venditi estis. Et gratis venundati estis, Esa. 50. 52. Vides Dei quidem creaturam omnes esse nos, sed pro suis quemque peccatis vēditum, & à proprio creatore alienatum. Dei ergò sumus, quatenus ab eo creati sumus. Diaboli verò serui facti sumus, quatenus peccatis ei nostris venundati. At veniēs Christus redemit, cùm seruiremus illi domino, cui nosmetipsos peccando vendidimus. Ita videtur tanquā suos quidem recepisse, quos creauerat, tanquam autem alienos acquisisse, quia alienum sibi Dominum siue errando, siue peccando quæsiuerant. Et rectè quidem dicitur redemisse, qui pretiū sui sanguinem suum dedit, quid autem tale vt nos mercaretur Satanas etiam dedit? quo censu, qua pecunia, quo numismate emit quos seruos sibi effecit? omni genere peccati, &c. Et tractatu 2. in Matth. 16. Ergò homo quidem non potest dare commutationem pro anima sua: Deus autem pro animabus omnium commu-

tationem dedit pretiosum sanguinē filij sui. Et ad Ro.3.attentius adhuc obseruat quid sibi velit redemptio. Sic enim dicitur, quod datur hostibus, pro iis quos captiuos detinēt, vt eos pristinæ libertati restituāt. Detinebatur autē apud hostes humani generis captiuitas, peccato tanquā bello superata. Venit Dei Filius, & semetipsum hostibus tradidit, & sitientibus eis sanguinem suum fudit. Hæc est credentibus facta redemptio. Quam obiter sub mysterio designatam dicit Prou.13. Redemptio animæ viri, propriæ diuitiæ eius. Quæ sunt requiras? Inuenies sapientiam, iustitiam, sanctificationem: hæc autem cū Christū esse dicat Apost.1.Cor.1. Christus est animæ diuitiæ, ideóque eius redēptio, Nā corporales diuitiæ, animæ magis credendæ sunt pernicies, quàm redēptio, nisi ex corporalibus ad spirituales trāsferātur, & in bonū op' conuersæ, iustitiæ fiant atque misericordiæ. Sic breuiter in Iulianum Oratione 1. Naziázenus, Tunè contra magnam Christi hæreditatē, quā is vt Deus cōdidit, & vt homo acquisiuit? Quid enim aliud ille, inquit Eusebius, quàm pro animis nostris pretium? Et, dereliquit eum fortis suus, çùm eum voluit pro vniuerso mundo pretium, quo animæ redimerentur, exhiberi. Is verò diuinum æternúmque decretum, & quas ob causas à patre relinquendus esset, intelligens, multò etiam amplius seipsum demisit, pro redimendis animis nostris pretium factus, & omnis humani generis à priore illa

Diuitiæ spirituales.

ſub inuiſibilibus dominis,impuris ac malignis dæmonibus,intolerabili ſeruitute, redemptio ac liberatio. Demonſtrationis Euangelicæ lib. 10.cap.1.&8.Et recentior quidem,ſed in huius myſterij contemplatione totus velut liquefactus D.Bernardus ſuper Cantica Serm. 20.22. ad cumulũ pietatis tradidit in mortem animã ſuam, de proprio latere fundens & proferens pretium redemptionis,quo Patrem placaret,& nos ei recõciliaret, per quod planè ad ſe verſiculum traxit,Pſal.129.Copioſa apud Deum redemptio. Prorſus copioſa, quia non gutta,ſed vnda ſanguinis per quinque partes corporis emanauit.Et Auguſtinus omnium tam minimè omittendus, quàm maximè catholicus,obiter enarrãs id Col.1.In quo habemus redemptionem in remiſſionem peccatorum,De Trinitate,lib.13.cap.15.In hac,inquit, redẽptione tanquam pretium pro nobis datus eſt Chriſti ſanguis,quo accepto,Diabol⁹ (& hîc habes quod paulò antè quæritabamus,Diabolo datum) ligatus eſt,nõ ditatus,vt nos ab eius nexibus ſol ueremur, nec ſecum eorum quenquam quos Chriſtus ab omni debito liber ĩdubiè fuſo ſuo ſanguine redemiſſet,peccatorum retibus inuolutum traheret ad ſecundæ ac ſempiternæ mortis exitium,ſed hactenus morerentur ad Chriſti gratiam pertinentes electi,quatenus pro eis mortuus eſt, carnis tantùm morte, non ſpiritus.Hanc autem redemptionem tam latè patẽre, vt & infantulis ſaluifica ſit, ſed baptizatis.

Diabolo datus Chriſti ſanguis.

Idem vndecunque captans contra suos, hoc est, fidei aduersarios Pelagianos scribit Hilario Epistola 88.89. quęst. 4. adeò vt Cęlestius vnus eorum in Ciuitate Carthaginensi Presbyter à fidelibus fratribus ad iudicium episcopale perductus, confiteri coactus sit baptizandis paruulis redemptionem esse necessariam, quo, inquit, non parum sibi pręscripsit. Vnde enim redimendi, nisi à Diaboli potestate, in qua esse nō possent nisi originalis obligatione peccati? aut quo pretio redimentur, nisi Christi sanguine, de quo apertissimè scriptum est, quòd in remissionem effusus sit peccatorum. Et Epistola sequenti, quæ est patrum Concilij Carthaginensis quinti, opinor, ad Innocentium 1. Rom. pont. & extat in tomo 1. Conciliorum ante Innocentianā Epistolam. 2. de actis aduersus eundem Cælestium & Pelagium. Paruulos hi propter salutem quæ per Saluatorem Christum datur, baptizandos negant, ac sic mortifera eos doctrina in æternum necant promittentes etiā si non baptizentur, habituros vitam æternam, nec ad eos pertinere, de quibus ait Dominus, Venit Filius hominis quærere & saluare quod perierat, Luc. 19. quia, inquiunt, non perierant, nec est quod in eis saluetur, vel tanto pretio redimatur, quia nihil in iis vitiatum, nihil tenetur sub Diaboli potestate captiuum; nec pro eis fusus esse sanguis in remissionem legitur peccatorum, licet per Christi baptismū etiam paruulorum fieri redemptionem libello

Paruulis baptizandis redemptio necessaria.

ſuo Cæleſtius in Eccleſia Carthaginenſi iam confeſſus ſit Et concludunt, Quicunque negat paruulos per Chriſti baptiſmum à perditione liberari, & ſalutẽ percipere ſempiternam, Anathema ſit, Hæc illi. Dũ ergo noui hodiè reformatores ſic contra Pelagianos originalẽ in Infantulis labẽ aſſerunt, vt eos cũ Pelagianis ſine baptiſmo in Dei regnũ inducant, annon hîc ſemipelagiani ſunt? aut qua illi audacia ac temeritate pronunciant, quod non vnus Auguſtinus ſexcenties, ſed & omnis vel penè omnis retro Eccleſia pernegauit? Paulò latius progreſſi ſumus, dum exponere volumus quo ſenſu Deus quæ ſua ſunt, acquirere, quo à malo multiplici Chriſtus quos vili peccati mercede Diabolus emerat ſanguinis ſui pretio dicatur redimere, nec prius tamen ad literã regrediemur, quàm huius redemptionis non tãtùm ſufficientiã, ſed & neceſſitatẽ audiamus ex omniũ dulciſſimo & facundiſſimo Baſilio in Pſal. 48. *Audite vos*, inquit, *qui in virtute veſtra confiditis*, qua humana natura ad ea quæ perficiẽda cupitis, ſatis ſit, *Et in multitudine diuitiarum veſtrarum gloriamini*, imò in incerto diuitiarum ſperatis, 1. Tim. 6. pretio vobis redemptionis eſt opus, vt à ſeruitute in libertatem aſſeramini, qua victi per inſidias Diaboli, quondam priuati fuiſtis, qui vos captiuos retinens, non prius à tyrannide ſua dimittet, quàm digno aliquo vel conuenienti pretio perſuaſus, permutare velit. Pretium autem oportet non ſimilis eſſe

Reformatores noui taxati.

generis cũ captiuis, ſed dignitate multò præſtã-tius, ſi ex iugo ſeruitutis captiuos emiſſurus ſit, Ideóque fratrẽ nemo redimere poteſt. Nullus enim homo Diabolo perſuaſerit, vt eum miſſum faciat quem ſemel in ſeruitutẽ redegerit, quî enim de propriis peccatis inidoneus aliquo munere placare, pro alio id facere tentabit? Quid in orbe adeò magnum aut pretioſum poſſidet, vt dignam habeat animæ permutationem, præſertim qua nihil in terris ſit diuinius aut Deo ſimilius? an vires corporis, an externas opes, an artes aut ſcientias? Nihil horum ſanè tam perfectum, vt ad ſalutem ſufficiat, quòd omnis anima humana cõmunis omnium inimici iugo & ſeruituti ſubdita, libertate diuinitus accepta ſpoliata, captiua peccati eſt, omni autem captiuæ opus eſt redemptionis ad libertatem recuperandam pretio. Fratrem ergo frater, nec ſeipſum quiſquam redimere poterit, quia multò meliorem eſſe conuenit redemptorem, quàm captiuum, aut iam ſeruientẽ. Sed nec vllus omnino facultatẽ habet homo Deũ pro peccato propiciare, peccati nimirũ reus, & peccato obnoxius, Omnes enim peccauerunt, & egẽt gloria Dei, Rom. 3. *Nõ dabit ergo Deo placationẽ ſuã*, ait Dauid, *nec pretiũ redemptionis animæ ſuæ.* Non ergo fratrem in redemptionẽ requirit, ſed eum qui noſtram ſuperet naturam, non hominem tantùm, ſed hominem Deum. Frater erat Iſraëlis Moſes, non eũ tamen redimere valuit, aut à peccato populum liberauit,

Fratrem quo modo nemo redimere poſſe intelligatur.

Dei licet aduersus eam iracundiam deprecatus,& aliquandiu propiciatus,Exod.32.non inquàm,valuit natus in peccato,placationem dare,ne pro seipso quidē. Quin & post tot ac tāta quæ vidit signa hæsitauit,contradixit,& Deum coram populo non sanctificauit, ideóque nec terram promissionis ingressus, Numer.20.27. Deut.32.33. Pronunciat ergo Dauid, *Frater non redimit*,& cum grauitate Deo interrogatiuè infert,*redimet homo ?* quod Moses vir vtique tantus non potuit, alius poterit ? Non dabit ergo vel homo Deo pro seipso, vel Deus propiciationem suam?Quid enim tanti momenti inuenire homo possit,quod det pro redemptione animæ suæ ? Inuentū ergo est vnum pro omnibus simul hominibus dignum, sanguinis pretium,quē D.N.Iesus Christus pro nobis effudit, qui se solus Deo propiciationem dare potuit,quémque Deus propiciationem per fidem in sanguine ipsius elegit ac proposuit, Rom.3. Hoc pretio empti redemptíque sumus.Si ergo frater,ac proinde homo nos redimere nequiuit, qui redemit, homo non est ? Noli statim quia Dominus in carnis similitudine nobiscū versatus est,hominem eum tantùm putare, diuinitatis ignorans virtutem,is non habuit opus sese sua causa Deo offerre, aut placationem suā siue pro seipso dare, quia peccatum non fecit. Redimere autem seipsum,nisi veniat is,qui captiuitatem dimittat,seu populos captiuitate liberet,nō quidem in pretio, nec in muneribus,

Mosis diffidētia punita.

Sanguinis Christi pretium, inæstimabile.

Esa.45.& 52.Sine argento redimemini, sed in proprio ipsius sanguine,qui nos nō fratres existentes,sed inimicos ei ob peccatum factos(nō homo item nudus, sed Deus)post libertatem nobis concessam, fratres nos appellat suos, Ioā.20.Hebr.2.ex Psal.21.Igitur qui nos redemit,siquidem eius naturam consideras, neque frater est,neque homo: sin eius per gratiam ad nos descensum,nos fratres nominat, qui se ad humanitatem vsque demiserit, quíque pro orbe toto,non pro se placationem dederit, non opus habens propiciatione,cùm ipse sit propiciatio.Vnde sequitur in Psalmo, Verumtamen Deus redimet animam meam de manu inferi. Hæc Basilius,quibus aliud in priscis aut modernis Dominicæ redemptionis significantius nō temerè inuenias. Est apud Esa. 63. locus huic sanequàm concors,Ex siue in omni eorum tribulatione non legatus (secundum LXX.) non angelus,sed ipse Dominus saluauit eos,in dilectione & indulgentia sua, siue eò quòd diligeret eos,& parceret eis,ipse redemit eos, portauit, suscepit, exaltauit omnibus diebus seculi. Sed & Dauid totidem verbis quot Paulus,Redimet,inquit, Israël, ex omnibus iniquitatibus eius,Psal.129.Vbi Augustinus, Sanguis innocens fusus deleuit omnia peccata nocentium, pretium tantum redemit omnes captiuos de manu captiuitatis inimici.Israël vendere se potuit,& fieri venūdatus sub peccato:redimere se non potuit:Is redimere potuit, qui se non po-

Fratres Christi quomodo simus.

tuit vendere, qui peccatum nō commisit, redé-ptor est à peccato, non hoc vel illo, sed omnibus, &c. Sequitur eiusdem fructus alter, Sanctificatio scilicet in bono, *& mundaret*, purgaret, purificaret, Fide. Act. 15. sanctificaret mundans lauacro aquæ per verbum vitæ, Eph. 5. ab omnibus iniquitatibus, Ezech. 36. abluēdo sordes peccatorum nostrorū in baptismo, de quo cap. sequēti, & sic faceret, vel ita, per baptismatis scilicet emendationem, factum *populum sibi acceptabilem*, Ambrosio, Augustino de vnitate Ecclesiæ cap. 13. De peccatorum meritis & remissionib. lib. 1. cap. 27. abundantem, Hieronymo egregium, Græci περιούσιον exponunt abundè dilectum, familiarem, præcipuū, nihil commune cum reliquis habentem, quasi famulum ab hero electum, qui circa Domini procurandas opes & substantiam versetur, nihil conseruis similem. Glossa interlinearis & Anselmus peculiarem, id est, proprium. Aquinas & Lyra, per baptismalem gratiam, rectam fidem & intentionem, sic vt essemus populus eius, id est, ei consecratus & peculiaris, iuxta illud, Qui aliquando non populus eius, nūc autem populus eius, Et, vocabo non plebem meam, plebem meam, Ose. 9. Rom. 9. 1. Petr. 1. Hieronymus sæpe secum considerans quid sibi vellet verbum Græcum, & à sapientibus seculi interrogans sicubi fortè legissent, nec inueniens qui ei exponeret, compulsum se ait ad vetus instrumētum recurrere, vnde arbitrabatur Apostolū

περιούσιος.

Hebræum ex hebræis ſumpſiſſe,& quod ibi legiſſe ſe nouerat,hîc poſuiſſe. Quod autem reperit & allegat, non ſemel in Moſe occurrit, Exod.19.Si audieritis vocem meam, & cuſtodieritis pactum meum,eritis mihi in peculiũ, (theſaurum electum) de (præ) cunctis populis, mea eſt enim omnis terra, Deut. 4. Vos tulit Dominus& eduxit de ægypti fornace ferrea,vt haberet populũ hæreditariũ,Et cap.7. & 14. Quoniam populus ſanctus es Domino Deo tuo,te elegit D. D. tuus, ſeu in te complacuit D. D. tuo, vt ſis ei peculiaris, ſeu in populum περιούσιον, ex omnibus populis qui ſunt ſuper faciem terræ.Et 26.Dominus elegit te, vt ſis ei populus peculiaris, ſicut locutus eſt tibi. Et Pſal. 134. vbi nos habemus, Elegit Iacob ſibi Dominus, Iſraël in poſſeſſionem ſibi, Aquila & quinta editio περιούσιον expreſſerunt. LXX.& Theodotio περιουσιασμὸν trãsferentes,commutationem ſyllabæ fecere, non ſenſus. Hebraicum Segula, Symmachus ἐξαίρετον, id eſt, egregium vel præcipuum, alibi Latinè loquens, peculiarem interpretatus eſt. Vnde quod eſt apud Latinos, panem noſtrum quotidianum, melius in Græco haberi ἐπιούσιον, nec multùm differre, præpoſitione tantum mutata, non verbo: Cùm enim, Eraſmo addente, οὐσία ſubſtantiam ſignificet, hoc eſt, facultates & poſſeſſionem, περὶ, circum, quod in bonis noſtris & in noſtro, vt aiunt, ære, id poſſeſſionem, hęreditatem, ſeu hęreditariũ

Peculiaris populus.

& peculiare dicimus. Cùm item eminentiā aliquoties significet & οὐσία essentiam, eò respexerunt qui egregium verterunt, quasi dicas, reliquis antecellentem. Sic etiam accipi posse ἐπιούσιον in oratione Dominica, panem illum videlicet eximiū, qui de cælo descendit, Ioā. 6. quasi super vniuersas substantias, non vulgaré istum post paululum concoquendum, & abiiciendum in secessum, Mat. 15. Marc. 7. Nec multùm sensu differre, quicquid enim egregiū est & præcipuum, idem extra & supra omnia est. Cùm igitur quod inter primos Prophetas Moses de vetere populo toties dixerát, prophetarū nouissimus de nouo fore prædixerit, pollicente ita vtriusque Deo, Mal. 3. Et erunt mihi in die qua ego facio in peculium, rectè magnus Deus noster & Saluator Iesus Christus redemit nos, vt Christianum populum peculiarem sibi faceret, &, quod ait alter eodem vtique spectans, 1. Pet. 3. genus electum, gentem sanctam, populum acquisitionis, siue acquisitum, quémque sibi vt proprium vindicat, quòd ei velut in lucrum accesserit. Addit autem *Sectatorem*, ζηλώτην, æmulatorem Ambrosio, Hieronymo, Augustino locis paulò antè citatis, ne aliter, & pro carnis ingenio viuentes, beneficium Dei irritum & inane faciamus. Oportet ergo primùm bona sint opera, nam ad bene operandum datur baptismi gratia, Quid enim maneremus in peccato, vt abundaret gratia? Absit. Rom. 6. Ea ergo ne in vacuum recipiatur,

Operum bonorum necessitas.

tur, 2. Cor. 6. & hunc ordinem hic notat, Dominus prius ab imperio Diaboli & fragilitate carnis eruit, dehinc ab omni delicto mũdat, & hoc vtrunque in baptiſmo, pòſt per bonorũ, vt ait, operũ poſitionẽ Deo facit magis ac magis acceptos. Ad hoc enim, inquit Ambroſius, redemit nos Chriſtus, vt puram vitam ſectantes, repleti bonis operibus, regni Dei hæredes eſſe poſſimus, Nec verò ſufficit bene vtrunque operari, Maledictus enim qui facit opus Domini negligenter, Hier. 48. iuxta. LXX. Græci ergo Græcæ vocis emphaſim obſeruantes, ſecundò notant non ſimpliciter à nobis opera bona exigi, ſed cum zelo, id eſt, magna cũ animi promptitudine & alacritate, cum ingenti ſtudio, & feruore quodam & quidem ardentiſſimo, vt in capeſſenda virtute vehementia quędam nobis adſit prorſus laudabilis. Tertiò, Dominicæ quidem benignitatis proprium fuiſſe, nos tot antè malis oppreſſos, & adeò deſperabiliter languentes eripere, qua ſola factum eſt vt præcedentia delicta nobis remitterentur, Rom. 3. quæ verò ſequuntur, opera, & illius & ſimul noſtra ſunt: ſic vt ad ſolum Deũ & Chriſtum eius noſtra ſpectet redemptio, ad nos verò, noſtrarúmque partium ſit opera recta ſectari, & in eis per eius gratiam perficere ac perſeuerare. Proinde cùm & eorum quæ à nobis ſunt neceſſitatem vbique veteres Orthodoxi tam diligenter vrgeant, non ſine magno bonorum damno noui hodie reformatores contrà

Zelus in bonis operibus requiſitus.

pronunciant. Quartò, quia hic inter mundantia reponit, & diuinorum præceptorum operationem & virtutẽ, vetus Theophylacti versio, nobis alia quærendi autor præter fidem & baptismum mundantia, contenti erimus vno omnium purissimo Augustino. Est igitur omnis anima immunda, nihil aliud quàm vitiis & erroribus inquinata, Libro vno de Vita beata. In secũdæ diei disputatione, & immũdi omnes, quos non mũdat Christi Fides. In Enchiridio, cap. 75. Idem verò tractans quomodò purgentur hæretici resipiscentes, contra Cresconium, lib. 2. cap. 12. Ideò (ait) vobis (Donatistis) mundari non videntur, cùm ad nos à vobis transeunt, quia non denuò baptizantur, quasi solo baptismo, quem repeti non oportet, cùm idem atque vnus est, homines ab errore mundentur.

Mundantia quæ sunt. MVNDANTVR & verbo veritatis, ab illo qui ait, Iám vos mundi estis, propter verbum quod locutus sum vobis, Ioan. 15. & sacrificio contriti cordis ab illo de quo dictum est, Sacrificium Deo spiritus contribulatus, &c. Psal. 50. & eleemosynis ab illo qui ait, Date eleemosynam, & ecce omnia munda sunt vobis, Luc. 11. (Sed de hoc loco suprà ad finem cap. 1. huius, quæstiuncula 3.) & ipsa quæ nobis superueniet omnibus charitate, 1. Cor. 12. 13. ab illo qui per Apostolum dixit, Charitas cooperit multitudinem peccatorũ, 1. Petr. 4. Quæ vna si adsit, omnia illa recta fiunt, sin desit, omnia frustra fiũt. Et cùm aliàs aliquoties, tum libro de x. chordis

cap.11.scribit quotidiana peccata, quæ propter humanam fragilitatem non possunt nō in animam subrepere, vt quæ per linguam adeò facilè committantur, verbum durum, immoderatū risum, modi in alimentis plusquam necesse sit, accipiendis, in vxoris amplius quàm liberorum procreādorum cogat necessitas, vsu, excessum: hæc & talia, non contemnenda, quia minora, sed cauenda, quia plura, & quorum si nón magnitudinis, at certè multitudinis timēda sit ruina, misericordię exercitiis, eleemosynis, ieiuniis orationibus mundari, non vnius Augustini, sed omnium patrū catholicus est consensus. Mundant igitur & suo modo opera, nedum Fides, sed fidei prius mundantis, & Dei in nobis cooperantis gratiæ opera, etiāsi mundare & sanare in spiritualibus rebus, eodē teste, idē valeat, lib.2.contra Parmenianū, cap.14. Sed sicut spe salui facti, Rom.8. ita spe mūdati per Dei gratiam sumus in perfecta salute ac munditia.

Peccata quotidiana quomodo mundanda.

Opera etiā mundāt, nedum fides.

Hæc loquere & exhortare, & argue cum omni imperio. Nemo te contemnat.

HOC fragmento Paulus Titum inducit ad gratię, vel potius totius superioris doctrinæ prædicationem: Et primùm quidem ad prædicandum hortatur, mox

etiã prædicandi modum prescribit. Tria autem posuit, quorum primum ad doctrinam videtur esse referendum, *Hæc*, Deum scilicet apparuisse per gratiam, & venturum cum gloria, *Loquere*, iis qui nesciunt, & quæ ad credenda spectant, ignorantes doce, *& exhortare*, tum doctrina, tũ exemplo, ad agenda, iam scientes ad melius inducendo, vt præparent se dignos secundo aduẽtui, Omnis sermo tuus in hac exhortatione cõsistat, vt ita viuant. quãquàm Hieronymus notat verbum παρακάλει aliud quoddam in Græco significare, quippe παράκλησις consolationẽ magis quàm exhortationem sonat, quod tamen verbum suprà, Iuuenes similiter hortare, &c. ita vt in Latino legitur, vt & hîc reliquit. Consolatur autem audientem, qui toties rogat, hortatur, obsecrat, & seipsum humiliat & subiicit, vt eum quem consolatur, lucrifaciat. quod verò tertium est, *argue*, vt reliqui, vt idẽ legit, *increpa*, consolationi videtur contrarium, vt qui consolationem contempserit, increpatione dignus sit, & mereatur audire, obliti estis consolationis, quæ vobis vt filiis loquitur, Hebr. 12. Alteram quoque legimus, 2. Tim. 4. tum consolationem, tum increpationẽ, Insta, inquit, argue, increpa, consolare, vbi increpatio antè assumitur, pòst consolatione seueritas temperatur: hîc contrà antè vult discipulos consolari, & si non profecerint, tunc corripi, *cum omni imperio*, sic enim intelligendum est, vt specialiter ad increpationem, & non ad duo superiora in com-

mune referatur, nec enim dicere conuenit, Loquere, ſolare, vel hortare cum imperio. & conſentiunt reliqui vtriuſq; linguæ interpretes, cōtēptores nimirū & reſiſtētes, quíque non ita vt docet & exhortatur, viuunt, admonitos obedire renuentes, acriter atque ſeuerè increpandos, negligentes, & rebelles cum Epiſcopali ſeueritate arguendos, cum fiducia diuinæ autoritatis: Et Epiſcopus enim vt Dei miniſter loquitur, 1. Cor. 4. Eſt autem vbi parcè in exhortando loquatur, infirmitatem propriam conſiderando, Omnium, inquit, me ſeruum feci, primæ Corinthiorum nono. Et, nos autem ſeruos veſtros per Ieſum, 2. Corinth. 4. Eſt vbi imperioſè conſiderando autoritatem commiſſam, An experimentum quæritis eius qui in me loquitur Chriſtus? ſecundæ Corinth. decimotertio, breuiter cum manſuetudine ad bonos, cum auſteritate ad obſtinatos. Omniū optimè Græci diſtingunt, eſſe peccata quę modeſtia, diſſuaſione, dehortatione tantùm indigeant, vt homines, exempli gratia pecunias contemnant, admonitione & perſuaſione opus eſt: eſſe item quæ imperio & ſeueritate opus habeant, furta, homicidia, ſtupra, veneficia, magica, &c. non ſimpliciter, ſed cum imperio arcenda & compeſcenda, Quę quoniā gladio materiali potius magiſtratus, quàm ſpirituali ſacerdotis (quanquàm & hoc quoque) reſecanda ſunt, melius volunt qui ſic exponūt, Non quòd iubeat paſtorem eſſe imperioſum,

Epiſcopalis ſeueritas vbi exercenda.

Peccata alia aliter tractāda.

ſed quòd velit hæc diligenter populo mandari atque iniungi. Oportet, inquit Theodoretus, eum qui eſt in diuinis diſciplinis eruditus, nec ignauè nec remiſsè, nec vlla cũ timiditate hoc facere, ſed cum libertate docere, & vbi opus eſt, increpare. Et qui hîc caput tertium inchoat Ambroſius, Quæ ſpes, ait, credẽtium ſit admonet Paulus, vt manifeſtet Titus, vt ſciant qui arguuntur, cui bono præparãtur, nec aſperè accipiant, certi quia pro ſua ſalute corripiuntur. Sic enim Gregorius, lib. 2. cap. 7. Moralium, & poſt eum hoc loco Anſelmus, Imperij nomine Paulus hîc autoritatem ſuadet vitæ, non dominationem potentiæ. Cum imperio quippè docetur, quod prius agitur quàm dicatur, nã doctrinæ fiduciam ſubtrahit, quando conſcientia linguam præpedit; non tam ergo poteſtatem valere locutionis, quàm bonæ inſinuat actionis. Vnde de Domino ſcriptum, Erat docens ſicut poteſtatem habens, non ſicut Scribæ & Phariſæi, Matt. 7. Marc. 1. Singulariter namque ac principaliter ſolus ex poteſtate bona locut' eſt; quia ex infirmitate mala nulla operatus, ex diuinitate quippè potentiam habuit, id quod nobis per humanitatis ſuæ innocentiam miniſtrauit. Iam quòd Timotheus cum patientia, Titus cum vehementia concionari iubetur, bis compoſuimus, 2. Tim. 4. & ad initium vltimi Commentarij in cap. 1. huius, Scholia Græca cauſantur Cretenſes, quòd moribus eſſent aſperioribus, fuiſſe durius arguendos; Anſel-

mus post Gregorium, & Aquinas, Titum naturaliter fuisse valde mitem, vt præ nimia lenitate sermo eius inefficax esse potuerit, nisi cum autoritate imperij feruentior esse iuberetur. Quòd imperij tamen nomine (sicut præmissum est) autoritas vitæ præcipuè designetur, ex eo declaratur quod protinus additur, *Nemo te contemnat*, id est, talem te exhibe tum vita, tum verbo, qui contemni à nemine possis, autoritatem enim verbi ac doctrinæ, vita facit, quanquàm quia superiora tria verba ad doctrinam pertinent, propior literæ sensus est, vt velit Titum non tantùm non vitæ simplicitate despici, sed sic opportunè omnia loqui, vt ne nimia in obiurgando humilitas contemptibilem eum reddat suis subditis, & sic autoritatis pontificiæ siue Ecclesiasticæ contemptum generet. Sic enim Græca Scholia submonent, Paulum etiam velle Episcopum alicuius esse potestatis ac autoritatis. Existimet aliquis idem nunc scribi, quod, primæ ad Timotheum quarto, adolescentiam tuam nemo contemnat. At Hieronymus iuxta Græci sermonis differētiam aliud putat significare hîc περιφρονείτω, aliud illic καταφρονείτω, præpositiones enim sensum facere diuersum, quibus etiam, nedum verbis & nominibus Paulum non fortuitò, nec vt libet, sed pro varietate causarum, vti ex his pauculis perspicuum est, Mu-

Titus, lenis ac mitis natura.

Autoritas pontificia.

Præpositionum vis & energia.

lier ex viro, vir per mulierem, 1. Cor. 11. ex eo, per eum, in ipſo ſunt omnia, Rom. 11. Paulus Apoſtolus non ab hominibus, neque per hominem, Gal. 1. Exiſtimat itaque καταφρόνησιν propriè ad contemptum pertinere, cùm quis inter equuleum lamináſque diſtétus, nec iudicis comminationem, nec circunſtantis populi fremitũ pertimeſcens, pro martyrij confeſſione dolorem contemnit, & vniuerſa ſupplicia deſpicit, Cui contrarius eſt & malus contemptus, de quo Habac. 1. Videte contemptores, & inſpicite mirabilia, & diſperdimini. Timotheo itaque ſcribit ſic, Nolo te talem exhibeas, vt poſſis meritò ab aliquo cõtemni. At περιφρόνησις ſonat, Stoïcis præſertim, qui ſubtiliter inter verba diſtingunt, cùm quis ſibi confidens ſe alio meliorem eſſe deſpicit quem inferiorem putat, & ſuper, id eſt, plus ſapiens, humiliorem exiſtimat contemptu dignum. Tale quid intumeſcens ſuperbiæ vanitate, cælum ſolémque deſpiciens apud Græcos quidam dixiſſe deluditur, Socrates in Ariſtophanis nebulis Eraſmo indicãte, ἀεροβατῶ καὶ περιφρονῶ τὸν ἥλιον, quod Latinè vertit Hieronymus, Scando per aërem, & pluris me eſſe noui quàm ſolem. Tito ergo dicitur, Nemo eorũ qui in Eccleſiis ſunt, per te ſegniter ſic viuat, vt ſe meliorem eſſe putet. Qualis enim diſcipuli ædificatio, ſi ſe intelligat magiſtro maiorem? Vnde non Epiſcopis ſolùm, Preſbyteris, diaconis magnoperè prouidendum, vt cunctum populum cui præſi-

dent, conuersatione & sermone præcedant, sed & gradus inferior, exorcistæ, lectores, æditui, & omnes omninò qui domui Dei seruiūt, quia vehementer Ecclesiam destruit, laicos meliores esse quàm clericos. Habes hîc obiter ordinum in Ecclesia veteri, præter scriptos à Paulo, mentionem, testimonium, ac differentiam. Et verò cum eodem quod & alibi idem queritur, obseruemus ac gemamus, clericos post tanta beneficia vertisse in contemptum priuilegia dignitatis, ad id Hier. 2. Sacerdotes non dixerunt vbi est Dominus, & ad id Thren. 4. Quomodò obscuratum est aurum, mutatus est color optimus? Cùm quorundam (ait) qui agere religiosè credebantur, existimatio ante acta minuitur, nam cùm quilibet post sanctitatis habitum terrenis se actibus inserit, quasi colore permutato, ante humanos oculos eius reuerentia despecta pallescit, &c.

Clerici laicis præstare debent.

CAPVT III.

Admone illos principibus & potestatibus subditos esse, dicto obedire, ad omne opus bonum paratos esse. Neminem blasphemare, non litigiosos esse, sed modestos, omnem ostendentes mansuetudinem ad omnes homines.

HVcusque Paulus Titum instituit super Ecclesiæ regimine, iuxta gradus speciales & singulos status. Iam instituit generaliter, & quoad omnes: vt se omnes inquàm, & singuli gerere habeant erga prı̃cipes primùm, mox vt ad æquales, tum etiam erga hæreticos. Primùm ergò monendos omnes præscribit, qualiter ad superiores se habeant, quidque iis debeant, Subiectionis nimirùm reuerentiam, & iussionis obedientiam. Dixi, inquit, de quo tuos vtriusque sexus, cuiusuis ætatis & conditionis admoneas, ne quod conclusi cum summa interim autoritate & imperio monendos, opineris commissum tibi populum, tibi tantùm subiici debere, non etiam mundi huius Regibus, principibus, & secularibus eorum magistratibus, hæc remouet dicẽs, *Admone illos*, quósnam? generatim omnes, ne iterum putes seruos tantum Dominis subesse suis debere, non etiam ingenuæ cõditionis homines, & à seruili conditione alienos, tamen

principibus ἀρχαῖς principatibus, ſic enim magis ſonat. Notat Hieronymus & poteſtatem ſignificare. Maioribus ergò primùm, vt Regibus, quia prima & maxima ſunt populorum capita, tum *& poteſtatibus*, minoribus, vt ducibus, conſulibus, tribunis, & ſimilibus, qui ſub illis poteſtatem ſuper alios habent, vt vulgus vocat, officialibus *ſubditos eſſe*, parêre, ſoluendo tributa & cenſus eis debitos, *dicto obedire*, q. d. ad ſolum eorum verbum imperata facere, ne oporteat eos violentia cogi. Ambroſius & Hieronymus, *dicto* omiſſo, ſimpliciter verterunt *obedire*, Græcis πειθαρχεῖν propriè eſt magiſtratibus parêre. Et quia poterat his qui tormenta formidant, occaſio ad negandum dari, dum iuxta hoc Apoſtoli dictum, aſſererent ſe principatibus ſubeſſe, & quod iuberent, facere, ſubiecit, *ad omne opus bonum*, vt ſiquidem bonum eſt quod pręcipit vel Imperator, vel præſes, iubentis obſequare voluntati: Sin malum eſt, & contra Deum ſapit, vt vel idoli culturam, vel quodlibet nefarium, reſpondeas, obediendum Deo magis quàm hominibus, Act. 4. 5. Quod & ſuprà de ſeruis, vxoribus, filiis, apud Dominos, maritos, parentes, obſeruauimus, quòd his illi in iis tantum debeant eſſe ſubiecti, quæ contra Dei mandata non veniunt. Hæc cùm Hieronymus admonet, cum ſuperioribus copulat, & hucuſque finit, quaſi aliud proprium & ſpeciale præceptum ſit, quod ſequitur, *paratos eſſe*,

Reges prima & maxima populi capita.

Subiectio quatenus præſtanda.

vt quæcunque euenire põssunt, sibi in animo præfigurent, & cùm acciderint, nihil quasi nouum sustineant, sed eis præparata sint omnia. Verùm aliter, quod & idem monet, tum legũt tum exponunt alij, Ambrosius & Primasius, vt ad malum tardi sint, ad bonum verò parati, ad malum nunquam, non nescij quid singulis persolui oporteat. Græci quoque, Quia tunc temporis impij rerum potiebantur, admonet, magistratibus etiam infidelibus parẽdum, id licet indignum se quidã iudicarent, sed necessariam distinctionem subiunxit, & qui debeat haberi in ea subiectione, modum, hunc scilicet, vt ad omne bonum eis se subiicere parati sint, nec enim iis in omnibus vtcunque parendum, & vectigal quidem & tributum conferẽdum, & honorem qui eis cõuenit, tribuendum: ad impietatem verò, aut quod alioqui animæ noceat, aliquid iniungentibus apertè contradicendum, certè non obediendum. Qui aliter, ad malum scilicet prompti & expediti sunt obedire, minimè quo vult modo Paulus, superiorib⁹ subesse & parêre parati sunt, Nec enim promptitudo sola necessaria est, sed etiam discretio, vt eis in illicitis minus sit obtemperandum. Vnde hîc (exempli gratia) negat Aquinas milites teneri in bello iniusto, apertè inquam, iniusto, alioqui ne hoc scholion simpliciter scriptũ, nec expositum offendat, ordo naturalis mortalium paci accommodatus hoc poscit, vt suscipiendi belli autoritas atque consilium penes principes sit,

In illicitis non obediendum superioribus.

Militibus ob seruanda.

exequendi autem iussa bellica ministerium milites debeant paci salutíque communi. Quod si humana cupiditate geritur, non nocet Sanctis, in quos non habet quisquam potestatem, nisi desuper datam, Ioan.19. Non est enim potestas nisi à Deo, siue iubente, siue sinente, Ro. 13. Vir ergò iustus sub Rege fortè sacrilego militans, rectè potest sub illo bellare, ciuicæ pacis ordinem seruans, cui quod iubetur, vel nō esse cōtra Dei præceptum certum est, vel vtrum sit, certum non est. Ita vt fortasse reum faciat Regem iniquitas imperandi, & innocentem militem ostendat ordo seruiendi, in can. Quid culpatur, 23.q.1. ex Augustino cōtra Faustum, lib. 22.cap.75. Declarat & id in Psal.124. Iuliani exemplo non iniqui tantùm, sed & Apostatę ac idololatræ, cui tamen Imperatori infideli milites seruierūt Christiani: vbi veniebatur ad causam Christi, non agnoscebant nisi eum qui in cælo erat. Cùm volebat vt idola colerent, vt thurificarent, præponebant ei Deum. Cùm dicebat, Producite aciem contra illam gentem, statim obtemperabant, Distinguebant Dominum æternum à temporali, huic tamen etiam propter illum erant subditi. Redeo ad Paulum qui tale quod & hìc ad Rom.13. scribit, Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit, Non est enim potestas nisi à Deo, quæ autem sunt, à Deo ordinata sunt, Itaque qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit. Qui autē resistunt, damnationem sibi acquirunt. Nam

Iuliani apostata milites Christiani.

Principes timori ſunt operis mali, non boni. Vis ergò poteſtatem nō timere?bonum fac, & laudem habebis ex ea. Dei enim miniſter eſt tibi in bonum. Sin malū feceris, time, Nō enim ſine cauſa gladiū portat. Dei, inquàm, miniſter eſt, vindex in iram ei qui malè agit. Ideóque neceſſitate ſubditi eſtote, non ſolum propter irā, ſed etiam propter conſcientiam. Ideò enim & tributa præſtatis, Miniſtri enim Dei ſūt, in hoc ipſum ſeruientes. Reddite ergò omnibus debita, Cui tributum, tributum : cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem. Breuius, 1. Pet. 2. Subiecti eſtote omni humanæ creaturæ (ſiue ordinationi) propter Dominum, ſiue Regi, quaſi præcellenti, ſiue ducibus (præſidibus, prætoribus) tanquam ab eo miſſis ad vindictam malorum, & laudem bonorum. Omnes honorate, Regem honorificate.

Digreſsio x.

Iudæ Galilæi dogma pernicioſum Iudæis.

Hoc autem præceptum & hîc & ibi propterea putat æditum Hieronymus, quia Iudæ Galilęi, cuius etiam, Act. 5. fit mentio, dogmatum adhuc vigebat, & plurimos habebat ſectatores, qui inter cætera hoc quaſi probabile præferebat ex lege, nullum debere Dominum niſi ſolū Deum vocari, eóſque qui ad templum decimas deferrent, Cæſari tributa non reddere. Et hic præpoſteræ libertatis prætextus exitio

fuit vltimo Iudæorum genti, nomini, & nationi, dum inter eorum sectas Macchabæis principantibus subortas, quarta, eodem Iuda autore, tanto licentiæ magis quàm libertatis amore flagrauit, & sic solum Deum Dominum habendum credidit, vt facilius quanlibet exquisita pœnarum genera perferret cum suis cognatis, quàm mortalem aliquem appellaret Domi num. Declarauit hoc Eleazarus trium Hierosolymæ obsessæ tyrannorum longè seditiosissimus, postrema ad reliquias obsessorum Iudęorum concione, sibi videlicet suíque similibus omnino decretum, nec Romanis, nec alij cuiquam, nisi Deo, seruire, soli quippe vero & iusto hominum Domino, sic vt se potius cum coniugibus, liberis, famulis, & familiis omnibus non vna morte interficerent, quorum miserandam pertinaciam secuti Sicariorum reliqui, Hierosolymis Alexãdriam & Thebas profugi, omni tormentorum genere in eos excogitato, & à Romanis victoribus exercito, nec ad vnum quidem vel puerum cesserunt, vt Cęsarem Dominum faterentur vel nominarent. Hæc Iosephus Antiquitatum lib. 18. cap. 2. De bello Iud. lib. 7. cap. 28. 29. Simili obstinatione ferunt auorum nostrorum memoria Attrebati quosdam maleferiatos Belgas odio nominis Francici sculptis per muros & parietes publicos furcis, appensis albis crucibus, quasi Regem (erat autem Rex tum Ludouicus XI.) Francósque suspendio dignos arbitrarentur,

Iudæorum vltimum exitium.

Eleazari seditio.

Dominũ vel appellare Cæsarem nec morte compelli potuere Iudæi.

Attrebatẽsiũ obstinatio.

cùm ob perfidiam capite damnati securim ceruici districtá vel vnico verbo euadere possent, mori maluisse, quàm dicere, Viuat Rex. Gaguinus lib.x. Quod vt obiter, ita sine contumelia dictum sit, nulla enim mihi cum quoquam illic simultas, cum multa contrà nobilitate nonnulla affinitas. Et verò viuat eius gentis princeps Rex Catholicus, & rectè viuat, hoc est, iuxta Horatium, curet, quod & facit, esse quod audit. Vt ad rem redeam, Superior Iudæorum hæresis in tantum creuerat, vt etiam Pharisæorum, & multam populi partem conturbaret, ita vt ad Dominum quoque nostrum referretur hæc quæstio, Licet Cæsari dare tributum, an non? Quibus prudenter cautéque responderit, Reddite quæ sunt Cæsaris, Cæsari: quæ sunt Dei, Deo, Matt.22. Marc.12. Luc.10. Quàm igitur falsa, Hunc inuenimus prohibentē tributa dare Cæsari, dicentem se Regem esse, Omnis autem qui se Regem facit, contradicit Cæsari, Luc.23. Ioan.19. Cùm Dominus pro se & Petro tributum censúmque pependisset, Mat.17. & interrogatus à Pilato, num Iudæorum Rex esset, apertè negasset Regnum suum hinc & de hoc mundo esse, Ioan.18. Eadem Paulum & cō ministros vanitate calumniabantur Thessalonicæ Iudæi, sic, Hi omnes contra decreta Cæsaris faciunt, Regem alium dicentes esse, Iesum. Act.17. Non enim habemus Regem, nisi Cæsarem, Ioan.19. Dominico ergò tum exēplo tum responso Apostolus congruens, docet credentes

Christi exemplo magistratibus parendum.

tes debere mundi poteſtatibus eſſe ſubiectos. Et hanc quoque monitionem tũc neceſſariam fuiſſe notauit Aquinas, Primũ quidem ad tollendum Iudæorum, qui ſuprà, errorem, qui dicerent non eſſe obediendum mandatis hominum. Secundò vt nullam in Eccleſia facerent inquietudinem. Quod minus obſeruantes turbulenti quidam mota inter Regnum & Sacerdotium controuerſia, mirum quot quantáſque turbas vtrinque dederunt. Atqui tot poſt Paulum, tot ante hanc camarinam annorum centenariis, & Chryſoſtomus vt nihil vnquàm futurum tale ſuſpicans, ſimpliciter illud, *Omnis anima* enarrarat, etiamſi ſiue Apoſtolus ſis, ſiue Euangeliſta, ſiue propheta, ſiue ſacerdos, ſiue monachus, quem illic ſequũtur Theodoretus, Theophylactus, Oecumenius, & qui non Græci? [redacted] Sed hoc egeret proprij operis, neque obiter tractari, vel debet vel poteſt, & nihil neceſſe nunc eſt Sacerdotium cũ Imperio committere, multò minus collidere, cõponere certè aliter aut melius non poſſimus, quã quo agnouit modo ſumma vtra-

Principibus & pontificibus vt conuenire possit.

que potestas, Christianos nimirùm & prīcipes pro æterna vita pōtificibus, & pontifices vicissim pro rerum temporalium cursu principibus indigere, quod est Nicolai 1. Papę ad Michaëlē Imperatorem, in can. Cùm ad verum. Dist. 96. proinde principes sacerdotibus terrena potestate sic dominentur, vt & eis excellenti consideratione propter eū, cuius & serui sunt, & angeli, reuerentiam impendant. Quod est Gregorij 1. ad Mauricium Imperatorem consilium in can. Sacerdotibus. 11. q. 1. ex Registri lib. 4. Epist. 31. Hîc tantùm agemus, quod Apostolus, potestates ex diuina ordinatione procedere, proin eis siue obediatur, siue resistatur, non hominibus tantùm, sed Deo quoque resisti vel obediri, à quo eæ vel instituuntur vel destituuntur, quod est Lyrense scholion. Israëlitis igitur toties cōtra Mosem & Aaronēm summos eius politiæ magistratus murmurantibus ij respondent: Vos murmurastis contra Dominum, nos enim quid sumus, quia mussitastis contra nos? nec contra nos est murmur vestrum, sed contra eum, [illegible] 16. Et Numer. 16. de Rebellione Chore & complicum, Omnis globus tuus stat contra Dominū, quis est enim Aaron, vt murmuretis contra eum? Principi ergò populi non maledicendum, Diis æquè, hoc est, iudicibus (sub principe constitutis) non detrahendum idem voluit, Exod. 22. sed iudicis, qui præfuerit, iudicio standum, sequendam eius sententiam: superbientem contrà morte puniendum,

Iudæi murmuratores.

Deut. 17. Et subdit constituendum Regem, siquidem constituere velint, eum quem Dominus elegerit. Samüelem ergò tot annos eis iudicem iam seniorem, vel potius eius filios iudices ab eo constitutos, sed degenerantes, fastidientibus, & Regem ab eo reliquarum gentium instar flagitantibus, dixit eidem Dominus, Non te abiecerunt, sed me, ne regnem super eos, sicut me dereliquerunt, & Diis alienis seruierunt, sic faciunt etiam tibi, 1. Reg. 8. De Saüle autem Rege horum primo diuinitus instituto atque destituto, Ecce (ait inungens eum idem Samüel) vnxit te Dominus super hæreditatem suam in principem. 10. & 15. Nonnè cùm paruulus esses in oculis tuis, caput in tribubus Israël factus es, vnxítque te Deus in Regem? Nunc autem proiecit te Dominus, ne regnes, scidit à te regnum, & tradidit meliori te. Hinc Dominus Ose. 13. Dedi tibi Regem in furore meo, & abstuli in indignatione mea. Et Act. 13. Paulus, postulantibus Regem dedit Saülem, quo amoto, suscitauit Dauid, vt esset Rex, quod & hic agnoscens psallit Domino, Qui dat salutem Regibus, magnificans salutes Regis, docens manus meas ad prælium, & digitos meos ad bellum, 2. Reg. 22. Psal. 17. 143. Et apud huius filium Salomonem peræquè à Deo creatum Regem, æterna & increata Sapientia Dei Filius, Per me Reges regnant, principes imperant, potentes &

Reges à Deo constituti.

Saul, rex vnctus.

Dauid rex.

Salomon rex.

legum conditores iusta decernunt, Prouer. 8. & Sap.6. Audite ergò Reges, & intelligite, discite iudices finium terræ. Præbete aures vos qui continetis multitudines, & placetis vobis in turbis nationum, quoniam data est à Domino vobis potestas, & virt⁹ ab altissimo. Regnare autem non bonos tãtùm, sed & malos, Deo ita disponente, cõstitit ex schismate, sub huius, Salomonis inquam, filio Roboamo, rebellante huic Hieroboamo, cum domo Iuda & tribu Beniamin contra Israëlem rebellem pugnare paratis, misso Dominus propheta, Non ascendetis, ait, neque bellabitis cõtra fratres vestros Filios Israël. Reuertatur vir in suã quisque domum, à me enim factum est verbũ hoc, 3. Reg. 12. quod & multò antè S. Iob dixerat ita, Qui regnare facit hypocritam propter peccata populi, ad eum scilicet affligendum, qui Reges in solio collocat in perpetuũ, & ij eriguntur, Iob. 34.36. Iudicibus quoque oppidatim constitutis Iosaphat Rex sanctissimus sic præcipiebat, Videte quid faciatis, non enim hominis exercetis iudicium, sed Domini, & quodcunque iudicaueritis, in vos redundabit, 2. Paral. 19. γνώμη sanequàm aurea, & omninò dignissima, quã Senatus Lutetiæ amplissimi auditorium, quod laqueati tecti & inaurati vocant, non in parietibus modò pictam, sed & in cordib⁹ inscriptam habeat. Sic Esaias, cap. 6. Deum Regali habitu sedere conspexit, vt agnosceret nisi à Deo regerẽtur Reges, eos, cùm sint homines, nihil re-

Regnant etiam mali.

Iudicibus animaduertẽda monitio.

Senatus Parisiensis auditorium inaurati tecti.

gere posse rectores, vt concionatur Petrus Chrysologus (floruit is sub Martiano Augusto bonis adhuc & doctis temporibus) Serm. 131. Et Dominus De⁹ de Rege Cyro, profano quidem principe, sed populi sui liberatore tantò pòst futuro, apud eundem prophetam, cap. 44. & 45. Pastor meus es, omnem voluntatem meam complebis, cuius apprehēdi dexteram, vt subiiciam ante faciem eius gentes, dorsa Regum vertam, aperiam coram eo ianuas: Ante te ibo, gloriosos terræ humiliabo, portas conteram, vectes cōfringam. Dabo tibi thesauros, vocaui te, cognominaui te, accinxi te. Suscitaui eum ad iustitiam, omnes vias eius dirigam. Et quamobrem, quæso? propter seruum meum Iacob, Israël electum meam, meam ille ædificabit ciuitatem, captiuitatem dimittet. Hoc autem annis pòst 210. Cyrum ex Esaiæ lectione resciuisse testis est Iosephus Antiquitat. lib. 11. cap. 1. admiratúmque prophetæ diuinitatem, correptum fuisse cupidine exequendi quæ scripta legerat, credentem in Deum quem Israëlitæ adorabant. sicut & in sacris scriptum est, Et suscitauit Dominus spiritum Cyri Regis Persarum, qui iussit prædicari in vniuerso Regno suo etiam per scripturam ita; Omnia Regna terræ dedit mihi Dominus Deus Cæli, vt ei reædificarem domum in Hierusalē, 2. Paral. 36. Esdr. 1. Et certè Regem hunc diuinitus seruatum vel ex profanis discimus; quod & agnoscebat, eique scribens suggerebat eius quon-

Cyrus quomodo in Deū crediderit.

dam infantuli expositor Harpagus, nimirùm nisi Diis respicientibus, in tantùm fortunæ non peruenturum fuisse. Rectè, si Deo respiciente dixisset. Supra hominem certè fuit Cyri tum genitura, tum expositi conseruatio, tum regnantis qua aduersus hostes vsus est, fœlicitas: quancunque enim gentem is inuadebat, ea gens nullo pacto euadebat, ait Herodoti Clio, Iustinus lib. 1. & c. De cuius etiam successoribus testatur idem Scriptura, quòd conuerterit Dominus cor Regis Assur Darij ad Iudæos, vt adiuuaret manus eorum in operè domus Domini, quòd dederit in cor Regis Artaxerxis, vt glorificaret domum Domini in Hierusalem, 1. Esd. 6. 7. Et ita quidem Dominus de Cyro Christo suo, populíque sui, vt dixi, liberatore. Quid igitur de impio gentis eiusdem captiuæ tyranno? Quoties seruum eum suum, quoties columbam vocat? Hierem. 25. 27. 46. 50. Ego (inquit) feci terram & homines, & bestias & iumenta, & in fortitudine mea magna & brachio meo extento dedi ei qui placuit in oculis meis. Et nunc itaque omnia hæc dedi in manus Nabuchodonosor Regis Babylonis serui mei, & assumam eum & adducam super terram hanc, & seruiant ei Reges magni, gentes multæ, adeóque omnes, & filio eius, & filio filij eius, donec veniat tempus terræ & ipsius. Et facta est terra in desolationem à facie iræ & gladij columbæ Domini. Eius ita-

Cyri res miranda.

Nabuchodonosor Christi seruus.

que somniorum, & Baltasari eiusdem filij visionis interpres Daniel, cap. 2. 4. 5. Mutat (inquit) Deus & ætates & tempora, transfert Regna atque constituit Dominus excelsus, & potestatem habet altissimus in regno hominum, quod cuicunque voluerit, dabit, & hominem vel humillimum super illud suscitabit atque constituit. Dei quoque optimi maximi, sempérque viuentis beneficio Rex magnus Artaxerxes regnum sibi patribúsque suis traditum, conseruatúmque, idem nimirum à Mardocheo, quod superiores ab Esaia & Daniele, edoctus, publico scripto professus est, Ester. 16. Regnorum autem tum institutionis, tum etiam translationis causam, præter eam quam superiores catechistæ catechumenis suis Regibus reddiderunt, vt hæc scilicet ij de Deo sentirent, scirent quòd homines essent, Filij quidem excelsi, adeóque Dij, sed sicut homines, morituri, Psal. 81. & sic sentientes, intelligerent, erudirentur iudicaturi terram, seruirent Domino in timore, disciplinam apprehenderent, electum Dei Filium oscularentur & adorarent, Psal. 2. 71. gloriam eius timerent, 101. confiterentur, cantarent in viis Domini, omnia denique oris eius verba audirent, 137. Præter diuini inquàm, nominis gloriam & populorum salutem, addit & hanc tertiam Sapiens, Principatus sensati stabilis erit, Rex insipiens perdet populum suum, In manu Dei potestas terræ: & execrabilis omnium

Artaxerxes rex.

gentium iniquitas, vtilem rectorem suscitabit in tempus super illam. In manu Dei potestas hominis, super faciē scribæ imponet honorem suum. Odibilis coram eo & hominibus superbia. Regnum à gente in gentē transfertur propter iniustitias, iniurias, & contumelias, & diuersos dolos, Ecclesiastici 10. Sed ne hæc quidem celauerat Baltasarum Regem Daniel propheta, ô Rex, inquiens, Deus altissimus Regnū, magnificētiam, gloriam, honorem dedit patri tuo, præ quibus vniuersi populi, tribus, linguæ tremebant eum ac metuebant. Quos volebat, interficiebat, percutiebat, exaltabat, humiliabat (en non tantùm fortè potestas, sed & iniquitas, iniuria, & iniustitia.) Cùm autem eleuatum est cor eius, & spiritus ad superbiam obfirmatus (en superbiam & insipientiam) depositus est de solio Regni, à filiis hominum eiect⁹, cum bestiis habitauit, donec Deum cognosceret, &c. Tu quoque filius eius, cùm scires hæc omnia, non humiliasti cor tuum, sed aduersus dominatorem cæli eleuatus, Deos qui non sentiunt, laudasti, Deum qui flatum tuum, & omnes vias tuas habet in manu sua, non glorificasti. Idcirco numerauit Deus regnum tuum, cōpleuit illud, diuisum est, & datū Medis ac Persis, dictum simul & factum, euersis eadem nocte Baltasaro cæso Chaldæis seu Assyriis, & aliquantò pòst per Cyrum Persam Medis, multò item pòst Darium euersurus Dominus Deus Persicam monarchiam, Alexandro Philippi

Baltasarus rex à Daniele de Deo doctus.

Alexander

Macedonum Regis filio, cuius ad id Imperium destruendum opera vti decreuisset, inter alia Maiestatis suæ magnalia, mare Pamphylicum, vt Moysi olim Erythræum Exod. 14. eiúsque exercitui peruium fecit. Quòd cùm Iosephus Antiquitat. lib. 2. cap. vltimo, ab omnibus scriptoribus, qui Regis eius res gestas scripserunt, testatum esse autor sit, mirũ in eorum, qui quidem extent, adeò non extare, vt id minimè Iosepho credendum putet Crinitus honestæ disciplinæ, lib. 17. cap. 13. Non verò tam incredẽdum, nec sine numine, quod eidem adhuc in Dio Macedoniæ de subigẽda Asia deliberabũdo per somnium visum esse Deum, eodem quò pòst habitu Pontifex Iaddus Hierosolymis ei cùm Sacerdotio & plebe obuiam iuit, hortatúmque forti animo esse, exercitum sine mora traiicere, ductu suo Persarum Imperio potiturum, idem tradidit lib. 11. cap. vltimo. Sed & Regem suum Deo, eiúsque templo, vrbi, sacerdotio, populo honorem ideo reddidisse, cùm allata & ostensa ei Danielis prophetia, vbi à quodam Græco Persas debellandos is prædixit, cap. 7. & 8. Hũc ipsum esse, quem oraculum significabat, interpretatus, lætus abiit, multa prius Iudæis beneficia priuilegiáque largitus, Cuius etiam nominatim meminit, & res eius gestas perstringit, cap. 1. li. 1. Machab. Quartam porrò eandémque monarchiam postremam, Cæsaris nimirùm, Christus sub eodem natus, census, passus, mortuus, & agnouit, & suis tùm

Macedò in Pamphylicũ mare peruiũ.

Somnij visũ mirabile.

verbo, tum exemplo, tunc agnoſcendum monſtrauit. Habemus itaque Monarchas, Reges, Imperatores, principes, ac proinde magiſtratus eis inferiores, diuinitus inſtitutos, & vt tales, hoc eſt, Dei Vicarios & Miniſtros, dona & organa, reuerendos. Senſerunt idem vtcunque priſci gentiles. Æthiopes, & ab iis permulta mutuati Ægyptij, Reges ſuos Deos eſſe rati ſunt; aut certè tanquam Deos reueriti, non arbitrati eos ad tantum, támque celſum honoris gradum fuiſſe peruenturos, niſi numine quodam diuino. Rebus itaque bene ac præclarè geſtis, bene de hominibus eſſe meritos, ac proinde diuinæ quodammodo naturæ conſortes ac participes. Hi viciſſim rati ſe beatos fore legibus parendo, & tanta erga ſubditos vſi iuſtitia, omnium beneuolentiam aſſecuti ſunt, vt ſingulis & omnibus ſubditis maior Regis quàm vxorum & liberorum ſalutis ineſſet cura. Autor lib. 2. & 3. Rerum antiquarum Diodorus. Neque de nihilo finxit Homerus, ſub Iouis clypeo ac patrocinio verſari principes, Reges Iouis eſſe filios, alumnos, confabulones, amicos & diſcipulos, & Iouis artem Regiam, vt eſt apud Dionem Chryſoſtomum in Oratione 4. de Regno, vt non minus verè quàm regiè Rex Aragonum Alfonſus auorũ noſtrorum memoria negauerit regios animos priuati cuiuſquam arbitrio regi, ſcribẽte Crinito lib. 18. cap. 9. Itaque Ioannes 1. rom. Pont. in Epiſtola ad Imp. Iuſtinianum. C. De Summa

Monarchas & reges à Deo inſtitui.

Æthiopes & Ægyptij reges ſuos Deos arbitrati.

Regum dignitas.

Trinitate. L. Inter claras vetus id, ex historia sacra mutuatus est, *Cor Regis in manu Dei*, Prou. 21. Est autẽ dimeter Iambicus. Omniũ verò maximè Christianorum principum, vt quorum dominatio ac præstãtia, quod ad Theodosiũ Imp. scripsit Alexandrinus Cyrillus, imago quædam sit diuinæ naturæ, ac Regni cælestis, inter eos qui terram incolunt, velut imitatio. Hæc de maiestate Regum & principum, hic vicissim locus exigebat, vt de officio nonnihil dicerem, nisi sic Commentarius in immẽsum exiret, aut etiam iandudùm actum agerem, emissa anno Dñi 1547. Epistola Christiani Principis institutoria, quid is Deo in primis debeat, quid Ecclesiæ tot abusibus, erroribus, hæresibus repurgandæ, quid familiaribus & amicis, quid prouinciarum prætoribus, quos Gubernatores vocamus, quid magistratibus iuridicũdo & cuíq; reddendo vacãtibus, quid clero denique & populo tot bellis & tumultibus attrito, tot angariis & parangariis hactenus exucto & exossato. Hîc pauca addam, ne quis eorum interesse putet res solùm profanas, non etiam sacras bene habere, quasi diuini Decalogi secundæ tantùm, quæ est erga proximum, nõ etiam primæ, quæ erga Deum & Ecclesiam, tabulæ custodes sint, Seculi principes potestatis in Ecclesia culmẽ adeptos esse, vt per eam disciplinã Ecclesiasticam muniãt, & quod sacerdotes efficere sermone non præualent, hoc terrore potestas imperet, & cæleste regnum per terrenum

proficiat, quíque intra Ecclesiam positi, contra eius fidem agunt, vigore magistratuum conterantur, & quam Ecclesiæ autoritas disciplinam exercere minus valet, ceruicibus superborum principalis potestas imponat. Cognoscant ergo ij Deo sese rationem reddituros, propter Ecclesiam quam à Christo tuendam suscipiũt, Cuius pax & disciplina per eos siue augeatur, siue soluatur, rationem ab eis exiget, qui eorum potestati eandem tradidit, vt etiam in iis locum habeat id, Hebr. 13. Obedite præpositis vestris, & subiacete (deferte, cõcedite) eis: ij enim peruigilant, quasi rationem reddituri pro animabus vestris. Ex canonib. Ecclesiast. 23. q. 5. ca. quoniã vt habet canon sequens, res humanæ aliter tutæ esse non possunt, nisi quæ ad diuinã confessionem pertinent, & Regia & Sacerdotalis, defendat autoritas, quæ clausula est Epistol. 31. Leonis 1. ad Pulcheriam Augustã Theodosij iunioris sororem, & in Imperio administram, virginem sanè sagacem & consultissimã. Et 38. Martiano Aug. gratias agẽs pro sua pia in Dei Religionem sollicitudine, qui vos, ait, ad hoc vt fides catholica ab insidiis inimicorum defenderetur, elegit, Et ad Imperatoris enim, & ad omnium salutem pertinet, vt Dei cultus nullo errore lædatur. 65. ad Eudoxiam Augustam, Clarissimè verò 75. ad Leonem Augustũ, Debes, ait, incunctanter aduertere Regiam potestatem non solùm ad mundi regimen, sed vel maximè ad Ecclesiæ præsidium esse collatam,

Pulcheria Augusta cõmendatio.

vt ausus nefarios comprimendo, & quæ bene sunt statuta, defendas, & veram pacem his quæ sunt turbata, restituas, depellendo scilicet persuasores Iuris alieni, & antiquæ fidei Sedem Alexandrinam reformando, vt correctionibus tuis Dei iracundia mitigata, Regiæ ciuitati, quę anteà admissa sunt, remittat, nō retribuat. Cōstitue ante oculos cordis tui, Venerabilis Imperator, omnes qui per totū orbem sunt, Domini sacerdotes, pro ea tibi fide, in qua totius mundi est redemptio, supplicare, in qua re specialius ambiūt, &c. Vides quid summus Pontifex, quid totus tum clerus ab Imp. supplex ambiebat? Et qui non hodiè sacerdotes à suis quíque Regibus supplices ambiant, an verò nunc quàm tunc minor idem supplicandi ac ambiēdi necessitas? Sed nos si porrò pergimus, nō semel actum tertiò agimus, qui præter superiorē Epistolam gallicam, emiserimus, & alteram Latinam ineunte anno 1562. cuius argumentum est, Quòd Principem literæ deceant, etiam sacræ, imò tantò magis sacræ, quantò is fuerit Christi fidelior, Regem igitur nostrum, vel maximè, quia CHRISTIANISSIMVM. Hîc breuiter addam, quod me tum festinantem fugit, in Asmoneorum seu Machabæorum tum vtique strennuorū & victoriosorū principum historia, ex descriptionibus & Commentariis Nehemiæ, mentionem fieri Bibliothecæ, quā is confecerat, & in quam de Regibus & Prophetis & Dauide scripta cōgesserat, li. & cap 2.

Literæ principem decēt.

Bibliothecæ veteres.

Occurrunt & 1.Esdræ.5.6. 2.Esdræ.6. Cyri & Darij Persicorum Regum librariæ, non dubiū quin optimis omne genus libris refertissimæ. Et inter veteres veterum Ægypti Regum ritus, Diodorus vbi antè scribit, Sacro manè facto, Sacerdotem Regi quædam ex libris sacris clarissimorum virorum consilia actáque proferre fuisse solitum, quibus Rex monitus, imperio piè ac iustè illorum exemplo vteretur. Næ qui aliter vel sentiunt, vel cōsulunt, asinum vel bouem, quàm Regem, coronatum malunt, quod & inter Alfonsi Regis Catholica apophthegmata planè Regia, memini à me, vbi suprà, non omissum. Sed si principū nihil interest rerum sacrarū, cur de negotiis Ecclesiasticis in Codice, in Nouellis, in Authenticis tot Augustæ leges atque constitutiones, tot in nostris, & omnium Christianorum Annalibus edicta Regia, tot denique Senatusconsulta? Audio. Cùm horrenda per vniuersam Galliam exercerentur viuicōburia, Res erat scilicet Regia religio. Cùm agitur, & necessariò agitur de clero, monachismóque reformando, de pastoribus ad caulas suas amandandis, vtque verbo pascant, compellendis: Res est Synodica & Pōtificia. Sic enim audiui & memini distinguere, & quidem Episcopos. Quasi verò principes tantùm sint alieni zeli, plerunque indiscreti, & sine scientia, ministri, ne dicam crudelitatis carnifices, non etiā vt Ecclesiæ filij, sic omnium eius sanctionum externi custodes, assertores, & vindices. Sed rē

olim iam egerunt, & nuper Tridenti admota velut extrema manu, peregerunt & Synodus & Pontifex: cum continuo pastores etiam illinc reduces, & canonum reformatoriorum, & residentiæ ac prædicationis præceptoriorum cōditores, post Synodum etiam à Pontifice confirmatam, vel plus solito in pascuis assidui, vel minus in Cathedris inauditi: Magna (vt anteà) absentia, & æquale propemodùm silentium. Deficere malunt quàm desinere, & à reformatoribus, qui se sic superbissimè inscribunt (cùm nihil minus sint) exturbari, quàm à Regibus & principibus reformari, & vt sint in officio quisque suo, cogi. [Sed de Regum, principum, magistratuum, tum honore, tum officio, si non satis, certè quā pro Cōmentario nimis. Sequitur in textu vt se quisque ad æquales habere debeat, primò quidem quoad mali vitationem, siue proximi offensam, *Neminem blasphemare*, ne de quoquam maledicant, non tantùm vel hero suo, vel Rege, vel Episcopo, aut alioqui superiore, quibus sæpe plebs detrahit, sed nec aduersum quidem principem fideles blasphemare debent, ne ab eo premantur & affligātur, vt quietam, ait noster hic alibi, & tranquillam vitā agamus, in omni tum pietate, tum honestate, 1. Tim. 2. & inter sectarum notas, 2. Pet. 2. ponitur, magistratibus maledicere. Æquè pastoribus nō maledicendū, Nā & illud, Exod. 22. Principem populi tui nō maledices, Paul⁹ Act. 23. ad principē sacerdotū applicauit,

Reformatores, scilicet.

Magistratibus maledicere, secta nota.

& idem præpositis parendum cedendúmque scribit, Hebr. 13. vt cùm hoc faciát, hoc est, peruigilent, & non gementes, hoc enim non expedit vobis, è re vestra non esset, imò inutile esset ac noxium. Nunc autem neminem vult maledici, ne maledici quidem merentem aut remaledici, non iniurium, non iniuriosum, sed vel patienter tolerare, vel rationabiliter obuiare, ait hîc Lyrẽsis. Græci βλασφημίαν hoc loco exponunt conuitium aduersus fratrem, vt quisquis is fuerit, etiamsi malè faciat, & in aliquo labatur, neminem omninò maledictis insectemur, aut cuiquam conuitiemur: Oportet enim purum seruare os nostrũ à maledictis & conuitiis: aut enim vera sunt, ac ne sic quidem nostrà interest ea iudicare, sed iudici iudicanda relinquere, aut etiam proponere, Nam tu, inquit, cur fratrem iudicas? Rom. 2. 14. Matth. 7. Sin vera non sunt, vides quantùm subsit periculi. Qualiacunque sint, vide magis ne in te talia hæserint, aut etiamnum hæreant, aut certè hærere possint, ac proin eadem in te torqueri. Qui se stare putat, videat ne cadat, 1. Cor. 10. Præsertim cùm is qui cùm malediceretur, non maledicebat, 1. Petr. 2. eum qui fratri suo Racha dixerit, concilio: qui fatue, reum gehennæ ignis pronunciauerit, Matth. 5. Quid ergò? Benedicite maledicentibus vos, Luc. 6. benedicite inquã, & nolite maledicere, Rom. 12. &, Non reddẽtes maledictum pro maledicto, sed è contrario benedicentes, quia in hoc vocati

Blasphemia.

Maledicẽtia vitanda.

cati estis, vt benedictionis hęreditatē possideatis, 1. Petr. 3. & alter, Benedicimus, laboramus, & maledicimur, 1. Cor. 4. 1. Tim. 4. Si quis inter vos frater maledicus est, cum eiusmodi nec cibum sumite, 1. Cor. 5. 6. Neque maledici regnū Dei possidebunt, &, nemo vestrum patiatur vt maledicus, 1. Petr. 4. Quæ vtinam attenderent, qui se hodiè Euangelicorum nomine venditāt, in quorum plerunque vel vna pagina plus reperire est conuitiorum, quàm in toto Augustino, scriptore quanlibet alioqui & voluminoso & polemico, vt qui hos legūt, alij detestatos abiiciant sana grauitate, alij suauiter hauriāt maleuola voluntate. Sequerentur huius magis tum morem, tum consilium. Ego (inquit contra literas Petiliani, lib. 3. cap. 1.) quando cuique vel dicendo vel scribendo respondeo, etiam contumeliosis criminationibus lacessitus, quantū mihi Dominus donat, frenatis & coërcitis vanę indignationis aculeis, auditori lectorivè consulens, non ago vt efficiar homini conuitiando superior, sed errorem conuincendo salubrior, &c. Argutatur Aquinas, Blasphemiam esse criminis in Deum, non in proximum relationem, Respondeo, proximi vt honorem & dilectionem, sic improperium in Deum referri, Proinde blasphemiam hîc pro quauis maledictione occulta vel manifesta sumi. Et Apostolum specialiter de verbis monere, quod tunc, hoc est, in primitiua Ecclesia, paucis factis in fratrem peccabant. Si quis autē verbo non offendit, hic

Euangelicorum nomine tenus scripta maledictis plena.

perfectus est, Iac. 3. Verbo autem fratrē dupliciter offendimus, primùm personam eius, cōuitiando, de quo hîc, secūdò res eius externas, collitigando, de quo mox litera nullo medio. Altius autem suspexit D. Hieronymus, neminē blasphemare simpliciter & absolutè dictū, nō neminem hominem, non angelum, non aliquā Dei creaturā, Omnia quippè à Deo facta, valde bona, Gene. 1. Si enim Michaël Archāgelus cum Diabolo disputans de Moysi corpore, nō est ausus ei maledictione licet dignissimo, iudicium inferre blasphemiæ, sed dixit, Imperet tibi Deus. Iud. quantò magis nos ab omni maledicto puri esse debem'? Merebatur certè Diabolus maledictū, sed per archāgeli os blasphemia exire non debuit. Huic Hieronymi scholio simile est quod Iosephus Antiquit. lib. 4. cap. vlt. citat velut à Mose scriptum, Diis alienis nemo malè loquatur, siue, null' blasphemet Deos, quos aliæ ciuitates esse putant. Et lib. 2. contra Apionem, Noster (ait) mos est propria custodire, non aliena potius accusare, & vt neque ridere, neque blasphemare debeamus eos qui apud alios putantur Dij, apertè nobis legislator interdixit propter ipsam appellationem. Id verò vbi vel apud Mosem pictū sit, non video. Nam illud Exod. 22. Diis (Elohim) nō detrahes, post Onkeli Thargū veteres & recentiores non tantùm exposuerunt, sed & verterunt, *Iudicibus*, idque ita intelligi exigit, tum quòd nullo medio sequitur, Principi populi tui nō maledices, tum

Maledicentia quā graue sit peccatum.

Dij dicuntur & iudices, & magistratus.

quod paulò antecedit, de suspecto depositi furto ablati, *Applicabitur ad Deos*, ad conspectũ iudicũ, ante recuperatores. Sed & magistratus alibi clarissimè Dij vocantur, Psal. 81. Deus stetit in Synagoga Deorũ, in medio Deos diiudicãs. Ego dixi, Dij estis, & filij excelsi omnes, ad quos nimirùm sermo Dei factus est, Ioan. 10 .i. diuinitus aliis imperandi demandatũ munus, & cõmissa Dei vice vitæ & necis in suos potestas. Quòd autem causatur Deos non maledicẽdos, quia neque nominandos, Verũ: Non audietur nomẽ externorũ Deorũ ex ore vestro, Exod. 23. & confirmatur, Ose. 2. Zach. 13. nullã taliũ nominum fore amplius memoriã, siue mentionẽ, de quo nos in præfatione ad sacras Heroides, de lectione gentiliũ, &c. Ad Hieronymum redeo, quócum hoc tantùm nunc dixisse sufficiat quòd Christi discipulis blasphemare aut maledicere vlli non conuenit. Omniũ verò minimè Regibus, principib⁹, magistratib⁹. De quo canõ Apostolic⁹, aliis 83. aliis 84. i, penultimus, Quisquis βασιλέα Regẽ seu Imperatorẽ aut magistratũ cõtumelia affecerit, suppliciũ luito. Et quidẽ si clericus, deponitor: si laic⁹, à cõmunione remouetor. Vbi Zonaras adnotat: magistratus dicto factóve lędere nõ licere, vel, vt tũ, infideles: at eos cõtrà quã deceat agẽtes, reprehẽdere nõ prohiberi, reprehẽsionũ verbis etiãsi fortè acerbiorib⁹, vehemẽtiorib⁹, & nõnihil ad reprehẽsorũ cõtumeliã spectãtib⁹, Nõ permittit enĩ canon iniuriã, hoc est, conuitiũ contra ius facere.

Principes licet reprehẽdere, non maledicere.

Ex contrario intelligitur, quòd & Reges & primates iustè quis increpans, non est punitione dignus. Atque hic obrueremur exẽplis SS. patrum Fabiani Papæ, Babilę, Athanasij, Maridis, Ambrosij, Chrysostomi, Gregorij, Bernardi, erga Numerianum, Constantium, Iulianum, Theodosium, Archadium, Mauritiũ, Cæsares, Ludouicum Regem Iuniorem. Et cuius quæso nõ sanctissimi cuiusque Pastoris in principes non impios tantùm, sed & pios, sui tamẽ, vt fit, interim oblitos? Extat in C. Theodosiano lib. 9. tit. 4. in Iustinianẽo, li. 9. tit. 7. Lex vnica. Zonare quidem hic, sed aliunde citata; tit. 36. lib. 60. in cap. 13. Hexecõtabibli Imperatoriarum cõstitutionum, sic abbreuiata. Si quis malè Regis mentionem fecerit, pœnę non subiacet, nam si per leuitatem excessit, contemnendus: si per insaniam, miseratione dignus: si per iniuriam lacessens, id est per gratiam condonãdum: Sed quæ de illo sunt, principi significari oportet. Dignissima verò, quæ huc tota transferatur. Eam tulere Imppp. Theodosius, Arcadius, Honorius AAA. Sic igitur habet. Si quis modestię nescius, & pudoris ignarus, improbo petulantique maledicto nomina nostra crediderit lacessenda, aut tumulẽtia turbulentus obtrectator temporum nostrorum fuerit: eum pœnæ nolumus subiugari, neque durum aliquid, nec asperum volumus sustinere: quoniam si id leuitate processerit, contemnendum est: si ex insania, miseratione dignissimum: si ab

iniuria,remittendum. Vnde integris omnibus hoc ad nostram scientiam referatur:vt ex personis hominum dicta pensemus,& vtrum prætermitti,an exquiri debeant,censeamus. Et de veteris quidem tum Synagogæ, tum Ecclesiæ pro principibus etiam impiis solenni precandi ritu,nos abundè in 1.Tim.2. Sanctè ergò Apostoli, cùm viderent non debere Christianum suum cura rerum vitæ huius intricari: obedire nos rectoribus ac præfectis iusserunt,non solũ commodis & mitibus, sed asperis quoque & difficilibus. Nec parêre & honorare (REGEM, ait Petrꝰ princeps apost. HONORIFICATE. 1.cap.2.& Salomon,Prou. 24. Time DOMINVM,fili mi,& Regẽ, & cum detractoribus, i. his qui tumultuantur, deficiunt ab eo timore, cum mutantibus,inconstantibus, & iterantibꝰ iniquitates,supple,suas,cum declinantibus,rebellibus, rerum nouarum studiosis & seditiosis,non commiscearis, commercium non habeas, quoniam repentè consurget perditio eorum,& ruinam amborum quis nouit? incognita nimirùm eis vtriusque sæuitia seu seueritate. Tantùm de hoc versiculo obiter) non hos inquàm,solùm honorare volunt, sed & pro illis orare cælestem Patrem nostrum, vt sapienter populum regant,cuius administrationi præsunt. Id cùm disertis verbis præcipiunt, tum ipsi ac martyres deinde omnes præstiterunt. D.Cypriano, cùm esset tanquam crimen obiectum à præfecto, quòd in Cæsarem coniu-

rasset, respondit, Longissimè absumus nos Christiani ab ista culpa, qui Cæsari, etiamsi alia sacra, alios Deos colenti, tamen quia princeps noster est, bene & cupimus & precamur, & rogamus Deum nostrum, vt mentem illius ad cogitationem verorum bonorum adducat. Plures vbi suprà, tũ huius sancti martyris, tum aliorũ sanctorũ loci nobis allegati. Et frequens pòst in historiis Græcis summorum tum pōtificũ, tũ principũ nominis in sacris mysteriis occurriit vel expressio vel suppressio. Vt inter capita pacis & cōcordiæ inter veteris & nouæ Romę Ecclesias inęũdę, imperãte Michaële Palęologo, primum fuit, in sacris hymnodiis, Papæ cum quatuor patriarchis memoriam celebrari, Autor Nicephorus Gregoras, lib. 5. & in fragmentis Pachymerij lib. item 5. Illo quoque teste lib. 4. Arsenius patriarcha Byzantinus mandauit nomen Cæsaris Alexij per annum integrum vnà cum Imperatorum in omnibus Romanis prouinciis, hymnis aliisque laudibus celebrari, & Imperatoris, sacris licet interdicti, mentionem in Psalmodiis non sustulit, lib. 9. Andronicus contrà senior iunioris ex Ecclesiastico præconio amotionem proclamari, eiúsque nomen in Ecclesiis omnibus taceri, donec corrigeretur, à pontificibus obtinuit. At nepote in auum præualescente, patriarcha seniori insultans, deliberabat quo pacto eius non iam Imperatoris, sed monachi in Ecclesia mentio fieret. Testatur

Principũ in sacris expressio vel suppressio.

idem lib. 11. cùm Basilius Comnenus, vltimus Trapezuntiorum Rex meretriculam Irenæ Reginæ cognominem deperiret, hoc eum astu & suæ cupiditati, & populi similitudine nominis decepti, votis satisfecisse, quòd in sacris canticis & festis solemnibus, Basilij & Irenes mentio fieret. Et libr. 4. Pachymerii, Arsenium suus cum primiceriis criminatur notarius, quasi matutinæ hymnodiæ initio, Psalmum, qui pro Imperatore caneretur, resecuisset. Nec magis nobis conuenit, quod additur, *Litigiosos*, ἀμάχους, non pugnaces, iurgiosos, aut contentiosos, contra res scilicet proximi externas. Si enim sumus filij pacis, & volumus super nos pacem requiescere, cum his qui pacem oderunt, pacem habeamus, Psalm. centesimo decimonono, & quantùm in nobis, cum omnibus pacati simus, Roman. duodecimo, non modestis tantùm, quæ enim virtus ferre mansuetum? sed etiam cum rixosis. Distinguit Aquinas inter hominum genera, & alios quidem nullis verbis contristari, omnibus assentiri, vnde meritò assentatores dicantur, quosdam verò verbis omnibus resistere & contradicere. Hi sunt litigiosi, quos hîc & alibi Paulus toties improbat: medium tenent, qui verbis prout conuenit, quandóque delectantur, quandóque tristantur, quod de se noster hic testatur, secundæ Corinth. secundo,

Assentatores

Litigiosi.

ſuper eodem homine modò peccante triſtatũ, modò pœnitente lætatum. Et de Litigioſis quidem clericis ad tædium vſque nos in digreſſionib. lib. 2. cap. 8. 9. 10. 11. Hîc addendum quod nobis aliò properantibus, vt ferè fit, in mentẽ non venit, alioqui commodius illic memorandum, Epiſcopos quanlibet aliàs à litibus alienos, eis tamen componendis certa olim horas ſedere ſolitos, ſed, vt videre mihi videor, inuitos, & vt ita loquar, volentes nolentes. Et hanc enim Auguſtinus de multis laboribus occupationem vel moleſtiſſimam fuiſſe ita conqueritur li. de Opere monachorũ, cap. 29. Dominũ, inquiens, Ieſum, in cuius nomine ſecurus hæc dico; teſtem inuoco ſuper animam meam, quoniam quantùm attinet ad meum commodum, multò mallem per ſingulos dies certis horis, quantùm in bene moratis monaſteriis conſtitutum eſt, aliquid manibus operari, & cæteras horas habere ad legẽdum & orandum, aut aliquid de diuinis literis agendum liberas, quàm tumultuoſiſſimas perplexitates cauſarum alienarum pati de negotiis ſecularibus, vel iudicãdo dirimendis, vel interueniendo præcidendis: quibus nos moleſtiis Paulus affixit, non vtique ſuo, ſed eius, qui in eo loquebatur, arbitrio, quas tamen ipſum perpeſſum fuiſſe non legimus. Aliter enim ſe habebat Apoſtolatus eius diſcurſus, Nec dixit, 1. Corinth. 6. Secularia ſi iudicia habueritis, ad nos deferte, aut nos ad iudicandum conſtituite, ſed eos qui in Eccleſia

Epiſcopi olĩ componendis litibus vacabant.

Litium componendarũ moleſtia.

contemptibiles ſunt, hos, inquit, collocate. Ad reuerentiam, ſiue potius verecundiam, vobis dico. Sic non eſt inter vos quiſquam ſapiens, qui poſſit inter fratres iudicare, ſed frater cum fratre iudicatur, & hoc apud infideles? Sapientes ergò qui in locis cōſiſtebant, fideles & ſanctos, non qui huc & illuc propter Euangelium diſcurrebant, talium negotiorum examinatores eſſe voluit. Vnde nunquàm de eo ſcriptum eſt, quòd aliquando talibus vacauerit, à quibus nos excuſare non poſſumus, etiamſi contemptibiles ſimus, quia & hos collocari voluit, ſi ſapientes deeſſent, potius quā vt negotia Chriſtianorum deferrentur in (profanum ſeu infidelium) forum. Quem tamen laborem non ſine Domini conſolatione ſuſcipimus, pro ſpe vitæ æternæ, vt fructum feramus cum tolerantia, Serui enim ſumus eius Eccleſiæ, & maximè infirmioribus membris, quantalibet in eodem corpore membra ſimus. Et Epiſtola 47. Proculianum Donatianę partis Epiſcopum inuitans, vt mutua collatione ſchiſma componant. Et homines quidē cauſas, ait, ſeculares apud nos finire cupiētes, quādo eis neceſſarij fuerimus, ſic nos ſanctos & Dei ſeruos appellant, vt negotia terræ peragant, aliquando etiam agamus negotium ſalutis noſtræ, & ipſorum, non de auro, argento, fundis, pecoribus, pro quibus rebus quotidiè ſubmiſſo capite ſalutamur, vt diſſenſiones hominum terminemus. Sed de capite noſtro tam turpis ĩter nos & pernicioſa diſ-

ſenſio eſt, Quantumlibet capita ſubmittāt qui nos ſalutant, vt eos cōcordes in terra faciam*, de cælo vſque ad crucem ſubmiſſum eſt caput noſtrũ, in quo cōcordes nō ſumus. Ad has curas Eccleſiaſticas, quas nemo niſi expertus nouit, quàm moleſtas, accommodat verſiculum Pſalmi 118. Samech. *Declinate à me maligni, & ſcrutabor mandata Dei mei*, non ait, faciam, ſed ſcrutabor. Vt ergò ea perfectè diligentérque nouerit, malignos à ſe declinare deſiderat, ac etiam compellendo à ſe abigit, Nam maligni exercent ad facienda, at à ſcrutandis auocant, non ſolùm cùm perſequuntur, aut nobiſcum litigant, ſed etiam cùm obſequuntur & honorant, & tamen cũ ſuis vitioſis & negotioſis cupiditatibus adiuuandis & occupemur, eíſque noſtra tempora impendamus, efflagitant, aut certè infirmos premunt, vt cauſas ſuas ad nos deferre compellant: Quibus dicere non audemus, Dic homo, quis me cōſtituit iudicem, aut diuiſorem inter vos? Luc. 12. Conſtituit enim talibus cauſis Eccleſiaſticos Apoſtolus cognitores, in foro prohibens iurgare Chriſtianos. Et illis quidem qui non aliena rapiunt, ſed ſua cupidè repetunt, quando dicimus, Cauete ab omni cupiditate, non recedunt nec declinant à nobis, ſed inſtant, vrgent, precantur, tumultuantur, extorquent, vt eis potius ad iſta quæ diligunt, quàm ſcrutandis, quæ diligimus, Dei mandatis occupemur. O quanto turbarum turbulentarum tædio, & quanto diuinorum elo-

quiorũ desiderio dictũ est, *Declinate*,&c. Ignoscãt obediẽtes fideles, qui pro suis secularib. causis rarò nos quærunt, & iudiciis nostris facillimè acquiescunt, nec nos litigando conterunt, sed obtemperando potius consolantur. Certè propter eos, qui & inter se pertinaciter agunt, & quando bonos premunt, nostra iudicata cõtemnunt, faciũtque nobis perire tempora rebus eroganda diuinis, propter tales inquàm, liceat & nobis in hac voce corporis Christi exclamare, *Declinate*, &c. Constat ergò veteres iam tum pastores cognoscẽdis suorum litibus aliquam temporis portionem impendere fuisse solitos, sed valde (quod prædixim⁹) inuitos, quòd sic alienis ab officio suo negotiis implicati, & à recta se vocatione diuertere ac discedere viderent. Quid autem & quantùm episcopis in iis liceat, longè pòst D. Bernardus præscripsit, dum sic Eugenio suo, Papę huius nominis III. De consideratione lib. I. ab iis sedis eius occupationibus exorsus, Quæso, inquit, te, Quale est illud de mane vsque ad vesperam litigare, aut litigantes audire? Quid seruilius indigniúsque summo præsertim Pontifici, quàm non dico, omni die, sed omni penè hora, insudare talibus rebus & pro talibus? Denique quando oramus, docemus populos, ædificamus Ecclesias, meditamur in lege? Et quidem quotidiè perstrepunt in palatio leges, sed Iustiniani, non Domini: iustenè etiam istud? Tu videris. Nã certè lex Domini immaculata, *Bernardus.*

conuertens animas, Pſal.18. Illę non tam leges quàm lites, & cauillationes iudicium ſubuertẽtes. Tu ergò paſtor & epiſcop⁹ animarum, qua mente, obſecro, ſuſtines coram te ſemper hác ſilere, garrire illas? Hic deſidero, qui Iuſtinianeas leges non probat, Decretales, Bonifacianas præſertim, videre potuiſſet. Pergit autẽ ſic, Et quid vis me facere, inquis? Vt tibi ab his occupationibus parcas. Impoſſibile fortaſſe reſpondebis, facilius cathedræ valedicere poſſe. Rectè hoc, ſi rumpere, & non magis interrumpere iſta hortarer. Audi Apoſtolum, quid de huiuſmodi ſentiat, Sic non eſt inter vos ſapiẽs, qui iudicet inter fratrem & fratrem? Et infert, Ad ignominiam vobis dico: cõtemptibiliores qui ſunt in Eccleſia, hos conſtituite ad iudicandum. Itaque ſecundum Apoſtolum, indignè tibi vſurpas tu Apoſtolic⁹ officium vile, gradum contemptibilium. Vnde & dicebat Epiſcopus Epiſcopum inſtruens, Nemo militans Deo, implicat ſe negotiis ſecularibus, 2. Tim. 2. Ego autem parco tibi, nõ enim fortia loquor, ſed poſſibilia. Putaſnè hæc tempora ſuſtinerent, ſi hominibus pro terrena hæreditate litigãtibus, & iudicium à te flagitantibus, voce Domini tui reſpõderes, O homines, Quis me conſtituit iudicem ſuper vos? In quale tu iudicium mox venires? Quid dicit homo ruſticanus & imperitus, ignorans primatum ſuum, inhonorás ſummam & præcelſam ſedem, derogans Apoſtolicæ dignitati? Et tamen non monſtrabunt, pu-

to, qui hæc dicerent, vbi aliquando quiſpiam Apoſtolorum iudex ſederit hominum, aut diuiſor terminorum, aut diſtributor terrarum. Stetiſſe denique lego iudicandos, Act.5. ſediſſe iudicantes non lego, Erit illud, non fuit. Itanè imminutor eſt dignitatis ſeruus, ſi non vult eſſe maior Domino ſuo, diſcipulus eo qui ſe miſit, magiſtro, vt ſępius inculcat omnium Dominus & magiſter, Matt.10. Luc.6. Ioan.13.15. Quis me conſtituit iudicem, ait ille, & erit tibi iniuria, niſi iudices vniuerſos? Mihi non videtur bonus rerum æſtimator, qui indignum putat Apoſtolis, ſeu Apoſtolicis viris, non iudicare de talibus, quibus datum eſt iudicium in maiora. Quidni contemnant iudicare de terrenis hominum poſſeſſiunculis, qui in cæleſtibus & angelos iudicabunt? Ergò in criminibus, non in poſſeſſionibus, poteſtas veſtra, quoniã propter illa, non propter has, accepiſtis claues Regni cælorum, peccatores vtique excluſuri, non poſſeſſores. Quænam tibi maior videtur & dignitas & poteſtas, dimittendi peccata, an diuidendi prædia? Sed non eſt comparatio. Habent hæc infima & terrena iudices ſuos, Reges & terræ principes, Quid fines alienos inuaditis? quid falcem veſtram in alienam meſſem extẽditis? Non quia indigni vos, ſed indignum vobis talibus inſiſtere, vtpotè potioribus occupatis. Denique vbi neceſſitas exigit, audi quid cẽſeat, non ego, ſed Apoſtolus, Audet aliquis veſtrûm habens negotium aduerſus alterum, iu-

dicari apud iniquos,&nõ apud ſanctos? An neſcitis quòd Sancti de hoc mundo iudicabũt? Si in vobis iudicabitur mundus, indigni eſtis qui de minimis iudicetis? Angelos iudicabim⁹, quãtò magis ſecularia? 1. Cor. 6. Sed aliud eſt incidenter in iſta excurrere, cauſa vrgẽte, aliud vltrò iſtis incumbere, tãquam magnis, digníſque tali & talium intẽtione rebus. Hæc & innumera talia dicerem, ſi fortia, recta, ſyncera dicerẽ. Nunc autem quoniã dies mali ſunt, ſufficit interim admonitum eſſe, non totum te, nec ſemper dictioni dare, ſed conſiderationi aliquid tui & cordis & temporis ſequeſtrare, hoc autem dico, neceſſitatem intuens, non æquitatẽ, quanquam non eſt præter æquum neceſſitati cedere. Nam ſi liceret quod deceret, abſolutè per omnia & in omnibus præferendam, & vel ſolã, vel maximè colendam eam quæ ad omnia valet, 1. Tim. 4. pietatem, id eſt, Dei cultum, irrefragabilis prorſus ratio demonſtrat. Hæc ille, rebus olim iam licet collapſis, & in deterius labentibus. Sed vt omnia ſecula diuino beneficio ſuos ſemper habuerunt doctores illuminatos, clariſſimè diſtinguens ordinarium paſtorum munus ab extraordinario, & voluntatem à neceſſitate: Superiores quoque paſtores & doctores æquè certum & ſemper ſciuiſſe primas epiſcoporum in Eccleſia eſſe partes, populum verbo Dei paſcere, hoc eſt, docere, & nunquam dum rogati coactíque interim temporalia iudicant, aliam regendæ Eccleſiæ formã,

Secula omnia ſuos ſemper habuerũt doctores.

Epiſcoporũ primæ partes in eccleſia, quæ.

ab ea quam Christus per se & Apostolos suos, perpetuis temporibus valituram præscripsit, fingere vel inducere voluisse. Vim ergò habeât & obtineant Regis CHRISTIANISSIMI CAROLI IX. eiúsque legatorum, & quod miretur quis, Episcoporum Galliæ, hoc est, eorundem Tridenti reorum & iudicum, reformandorum & reformãtium postulata, iam antè cap. I. allegata, nullo licet, quod hîc viderimus, responso illic dignata, vt sacris initiati in sua vocatione permaneant, nec in alio quàm Dei ministerio versentur, iuxta Canones tum innumeros alios, tum Apostolicum. 81. Dicimus, quòd non oporteat Episcopum aut Presbyterũ publicis se administrationibus immittere, sed vacare, & commodum se exhibere vsibus Ecclesiasticis. Animũ igitur inducito hoc non facere, aut deponitor. Nemo enim potest duobus Dominis seruire, Iuxta præceptum Dominicum, Matth. 6. Ita quidem pauciores habituri ex suis secularium rerum cognitores & iudices, sed iis quorum successores sunt, hoc est, Apostolis & Apostolicis viris similes plures, ac proinde meliores, minúsque litigiosos, sed vt in textu sequitur, *Modestos*, ἐπιεικεῖς humanos, æquanimes, benè temperatos, moderatos, ne vicem reddendo lites prouocent, quod est Hieronymi & Primasij scholion, neu, quod est Anselmi, in iram prorumpentes, aliquem blasphement, vel infidelem appellẽt canem, aut diaboli filiũ,

Caroli IX. Regis ad Tridentinũ concilium postulata.

aut aliquid huiusmodi dicant faciantvè, mensuram debitæ seruent rationis, alioqui, monitore hîc Lyrano, contrà expedit de iniuriosis vindictam quærere, hoc est, iustitiam, si quando in eis ex tolerantia nutritur malè faciendi audacia, iuxta illud,

Veterem ferendo iniuriam, irritas nouam.

Est enim vbi stulto iuxta eius stultitiam respódeas, ne sibi sapere videatur: est vbi non respódeas, ne similis ei fias, Prou. 26. Ego, respondet Petiliano Augustinus ad initium lib. 3. si tibi vellem pro maledictis maledicta rependere, quid aliud quàm duo maledici essemus? Ostendit autem Paulus, iuxta superiorem Aquinatis partitionem, quo se modo Christi fideles habeant, in boni operatione, prius quidem in actibus externis. Est enim Modestia virtus, per quam quis in omnibus externis ita modum tenet, vt nec cuiusquam aspectum offendat, qualis describitur Onias summus Iudæorum pontifex, vir bonus, benignus, verecūdus visu, modestis moribus, eloquio decorus, cuius etiam defuncti modestiam recordatus fleuit Antioch9, 2. Macab. 4. 15. Modestia, inquit noster, vestra nota sit omnibus hominibus, Phil. 4. Ea cum sequenti mãsuetudine reponitur inter fructus spiritus, Gal. 5. Et cùm in omnibus Christianis, tum in Ecclesiæ ministris commendatur, Obsecro vos, ait, per mansuetudinē & modestiam Christi, 2. Cor. 10. & Col. 3. Induite modestiam. Et Episcopum vult modestum, & cum

Modestia quid.

Oniæ commendatio.

cum modeſtia corripientem, non litigantem, 1.Tim:3.2.Tim.2.Vult quoque coapoſtolus eius fœminas modeſti eſſe ſpiritus, viros peræquè modeſtos, omnes item nos rationem fidei noſtræ reddere paratos, ſed cum modeſtia, 1. Petr.3.Nam quæ de ſurſum eſt, Sapientia, modeſta eſt, Iac.3. Et quoniam tantò ſui foris refrenandi maior difficultas, quantò quis in affectibus internis impetuoſior, qualis eſt iræ impetus, virtutem, quæ talem perturbationé moderatur, ſic opponit, *omnem oſtendentes*, ſiue ſummam exhibentes ac exerentes *manſuetudinem*, comitatem, vt non ſolùm in corde mites ſint, mãſueti, tractabiles, ſed & foris apertè ſe tales eſſe demonſtrent, in inceſſu, verbis, operibus ſuis omnibus, ſecundum tamen dictamen rationis, alioqui enim fuerit magis puſillanimitas, quàm manſuetudo, ait Lyra, vt quod & obſeruat hîc Theodoretus, non ſint hæc prius dictis contraria, dum infidelibus quidem iubet nos doctrinam leniter atque placidè tradere, eos verò qui crediderunt, ſi peccent, audacter arguere. Hæc auté virtus & auditoribus & præceptoribus cõmendatur: Illis quidem, Audiãt, inquit ille, manſueti, & lætentur, Pſal.33.& alter, Eſto manſuetus ad audiendum verbũ Dei, Eccleſiaſtici 5. Et, In mãſuetudine ſuſcipite verbum, Iac.1. dignè ambuletis vocatione qua vocati eſtis, cum omni manſuetudine, Eph.4. His autem, ſectare manſuetudinem, 1.Tim.6. Et, Quid vultis? In virga veniam ad vos, an in cha- **Manſuetudo**

ritate & ſpiritu manſuetudinis? 1.Cor.4. Omnibus verò in manſuetudine opera tua perfice, Eccli. 3. & ſuper hominum gloriam diligêris. & 4. Reſponde (pauperi) pacificè in manſuetudine. Quod obiter vt citatum, ita notatum ſit, Inter peccata venialia quidem, ſed quæ multa, grauent, ſupputatum ab Auguſtino, quoties pauperem importunè petentem quis exaſperat. Serm. 41. de Sãctis, & Diſt. 25. poſt ca. Vnũ. §. Alias. Et 10. In manſuetudine ſerua animam tuam, &c. Sed erga quos? *ad omnes homines*, nedum dominos, ad hos licet Bruno ſuperiora reſtringat, ne qui dominos blaſphement, aut cõtra dominos decertent, nunc etiam erga omnes, tum bonos, vt proficiant, tum malos, vt reſipiſcant, apud Iudæos & Græcos, amicos & inimicos, & nequàm & iniurios. Dei ſeruum, vt & alibi 2.Tim.2. vult eſſe manſuetum ad omnes, ſed & videri, vult inquàm, Chriſtianos omnibus cum Chriſto ſuo, Matt.11. mites videri, & corde humiles. Sic enim ait Ambroſius, poſſunt perfidi ad futuram ſpem vocari, non quòd vanæ gloriæ deſiderio nos eſſe tales omnibus oſtendere debeamus, ſed dum omnes ferimus, nec iniuriæ vicem rependimus, opera fiunt vniuerſis notiora. Vt enim fingat aliquis, & præ iactantia vulgíque opinione ac aura populari, apud quoſdam manſuetudinem bonitatémque ſimulet, ſed vbi non eſt vera, germana ſolidáque manſuetudo. Neſcio, inquit Hieronymus, an eum eſſe mãſuetum poſſit omnibus

Pauper importunè petens non exaſperandus.

persuaderi. Quis ergò sapiens, & disciplina seu sciētia inter vos præditus? quærit alter Apostolus, & respondet, Ostendat ex bona conuersatione operationem suam in mansuetudine sapientiæ, Iac. 3.

Eramus enim & nos aliquando insipientes, increduli, errantes, seruientes desideriis & voluptatibus variis, in malitia & inuidia agentes, odibiles, odientes inuicem.

Αἰτιολογία est, id est, causæ redditio, seu superioris instructionis ratio, præsertim vltimę, vt non tantùm nō simus maledici & contentiosi, sed è contrario modesti mãsuetíque & quidem ad omnes. Quo enim modo, dicere posset aliquis, etiã ad infideles, aut falsò fideles? qui inquàm, hoc possimus? Respondet, Considera te, nō tam qualis sis, quam qualis fueris. Optimum sanè contra iram aut proximi contemptionem remedium, fragilitatis propriæ recogitatio. Vnde illud Platonis philosophorum modestissimi, quoties in eos incideret qui facerẽt indecori quippiã, secũ subinde cogitãtis, & apud se dicẽtis, Nũcubi & ego talis? Quod salubriter monet Plutarch. De vtilitate ab inimico capiẽda, De cohibẽda iracũdia, De officio auditoris, in ore, imò in corde assiduè nobis habẽdũ, & alienis peccatis assonãdũ, sicubi de iis facta fuerit mẽtio, ratione nimirũ ab externis ĩtro & ad nos relata, nō admodũ

Fragilitatis propriæ cogitatio quam vtilis.

alios execrabimur: considerantes nobisipsis multa opus esse venia. Nam vt ex oculis aliorũ nos ipsos conspicimus, sic nostra ex aliorũ tum dictis tum factis æstimantes, facillimè quid deceat assequemur, & alios miserabimur magis quàm contemnemus, & nostra maiore cura emendabimus: nihil enim conuitio quod in autorem recedit, turpius, grauius, acerbius. Considerandum igitur, fidelibus statum vtrunque suum causatur Apostolus, præteritum & præsentem, qui ante conuersionem ad fidem fuerimus, qui pòst simus, *Eramus enim aliquando & nos*, quid? idem nimirùm quod ipsi scilicet infideles, poterũt & ipsi esse quod nos sumus, per eandem gratiam fideles. Ideóque debemus malis & delinquẽtibus, quod ipsi fuimus, per modestiam & mansuetudinem, quantùm fieri potest, condescendere, & eorum errata patienter tolerare, nõ verò correctionem, vel nostro saltem exemplo, desperare. Et alibi quidem à futuris, vt incertis, aliosperterrefacit, ne quis quẽ temerè iudicet, Qui stat, aut stare se existimat, videat ne cadat, Rom. 14. 1. Cor. 10. Hîc ex reb⁹ præteritis idem persuadet, ne quis cui quid exprobret, aut cõuitietur, Eiusmodi enim eras & tu. Sic latro latronem respondens increpabat, ne times quidem tu, quòd in eodem crimine ac damnatione es? Luc. 23. Priorem ergo conuersationem in memoriam reuocantes, consideremus quòt malis eramus obnoxij, quodque cùm tales essemus, Deus nos est salute digna-

Miserandus magis quàm contemnendus proximus delinquens.

Errata proximorũ qualiter toleranda.

tus, ac proinde aliorũ qui adhuc errant, improbitatẽ feramus omnes, glorietur nemo, omnes enim peccauimus, pro illis oremus, vt liberentur, pro nobis gratias ei agamus, qui dedit vt prioribus malis liberi viuamus. Et hîc idẽ quod anteà Platonis, Chrysostomi consilium, vt cui quis exprobraturus, priorem suam vitam prius inspiciat, futuræque incertum considerans, impetum contineat. Vixeris licet à prima statim ætate cum virtute, habes tamen peccata cõplura: Sin fortè non habes, velpotius habere te nõ putas, agnosce opus id diuinæ esse gratiæ, non virtutis tuæ: nisi enim maiores tuos ad fidẽ vocasset, infidelis esse fortè perstitisses. En vt omnem arrogantiæ ac præsumptionis aditũ prorsus obstruit. Nõnè, inquiẽs, innumera per prophetas sanctósque omnes Deus nobis ostendit beneuolentię signa, neq; tamen audiuimus, sed eramus, siue fuimus quondam, &c. (& subiũgit varios intellectus humani defect⁹ cum eorum effectibus) *insipientes*, Hieron. stulti, Ambrosio inconsulti, mundi licet nostrûm quidam sapiẽtes & philosophi, humana sciẽtia præditi, vera tamen carebant, de qua Luc. 21. dabo vobis sapientiam, stulti erant ac dementes, adeò in sua sapientia perditi, prudẽtia reprobati, astutia cõprehẽsi & infatuati, 1. Cor. 1. 3. ex Esa. 29. Abd. 1. Iob. 5. vt philosophorum summos Platonem & Aristotelem, eosdem fatuorum sapientum, hoc est, insipientiũ principes vocauerit, qui Hieronymus videri affectauit, monialium Regulæ

Virtute sua nemini gloriandum.

Plato & Aristoteles fatuorum sapientũ principes.

autor,cap.11.prodigium licet,& grande totius naturæ miraculum vterque fuerit, quibus id omne penè infusum videtur,cuius naturaliter capax est humanum genus,sed quia sine Christo proinde etiam sine Deo,Eph.2.Sapiētia enim huius mundi,stultitia est apud Deum,1.Cor.3. si intellectus non captiuatur ad fidem,cor non inclinatur ad Christi seruitutem. Hanc autem periodon sic expedit & cum superiore coniungit Ambrosius,Bona quæ incredulitas non habet, Christianis data memorat, vt in omni iustitia elucentes, manifesti fiant quòd Dei cultores sint,cùm enim quondam *inconsulti*, nunc videntur per omnia sani esse consilij, laudatur in his Dominus.Coniungit item prius hoc vocabulum cum duobus sic Aquinas. Intellectus noster in diuinis dupliciter potest aliquid percipere,aut enim per fidem tantùm, aut per lumen sapientiæ, & apertam reuelationem, vt Deus (inquit) gloriæ det vobis spiritū Sapientiæ & reuelationis,per agnitionem sui.Illuminatos oculos cordis vestri,Eph.1.Dupliciter itē deficere potest, aut enim deficit à vera cognitione,sicut per ignorantiā negationis, aut quia incidit in opinionem falsi.Ad sapientiæ igitur priuationem pertinet superius vocabulū,quod est, sapientiam diuinæ cognitionis non habentes:ad fidei,quod secundo loco posuit,*increduli*, in his quæ sunt supra rationem, cuiusmodi sunt,quę fidei sunt,non credētes quod de Deo credendū est,q.d.propterea sic volo vos omnes

obedire,etiã infidelibus dominis,quia fortaſſis qui modò tales ſunt,fient citò ſicut nos,fideles qui paulò antè de Dei cognitione nihil ſapiebamus,Dei fidem non habentes, ἀπειθεῖς Ambroſio,inobſequẽtes,Hieron. inobedientes,aliis,immorigeri,contumaces. *Errantes*,in moribus,vel per opera mala peccãtes,vel iuxta ſuperiorem diuiſionem, in contrariam de Deo opinionem,& ſic in errorem incidentes,id eſt,falſum pro vero tenentes & ſequentes, putantes lucem tenebras,& tenebras lucem, Eph.5.Sed quando tales eramus?Ante Chriſtum nobis natum atque datũ.Quo enim modo non dementia aut ſtultitia,huiuſmodi Diis, hoc eſt, Idolis ſeruire?aut qui maior error, quã ex hominibus mortalibus,imò mortuis,adeóque exbrutis,ex ſurdis quoque ac mutis lignis,ſaxis,& metallis Deos facere , & Diis per nos ipſos factis ſacra facere?Quod &paulò inter eos minus deſipiẽtes ſenſerunt & deriſerunt. Nec enim Perſæ, quomodò Græci , vel Deos ex hominibus ortos,vel homines ex Diis progeneratos eſſe ſentiebant,& quibus erat conſuetudo talibus aras templa,ſtatuas extruere,inſaniæ tribuebant.Et Cambyſes Cyri filius , vt ab vno Deo reliquos diſcamus,viſo Api eiúſque ſacerdotibus. O capita,inquit, nequam, huiuſcemodi ſcilicet Dij exiſtunt,carne atque ſanguine præditi, ferrum ſentientes , dignus nimirùm Ægyptiis Deus. Sic locutus , ſacerdotes flagris cædi , Ægyptios , vt quiſque feriari inueniretur , occidi

Perſæ Græcis prudentiores.

Cambyſæ Cyri filij factum memorabile aduerſus Ægyptios

iuſſit,ita feſtum ſolutum, Apis femore ſaucius in templo iacens extabuit,vulnere extinctus,à ſacerdotibus clam Rege tumulatus eſt. Idem Vulcani ſimulacrum multo deriſu cauillatus eſt, Cabyrorum templum multis iocatus verbis cremauit. Herodotus lib. 1. 2. 3. Rex ob id impius ſcilicet Ægypti primoribus & inſanus, vt aliàs erat, habitus eſt, ſed à peræquè, ſi non multo plus, & impiis & inſanis ſacerdotibus, De quibus Eſa. 19. Stulti facti ſunt & ſeducti principes Taneos & Mempheos, deceperunt Ægyptum, & errare fecerunt in omni opere ſuo,ſicut errat ebrius & vomens.Subiicit Paulus ea quæ pertinent ad corruptionem affectus, tum ad ſe, tum ad alios.Is autem rectus eſt, cùm rationi ſeruit, & delectationibus ſecundum eam licitis vtitur, quam contrà cùm non ſequitur,ſed ſua deſideria,tunc corrumpitur,vnde dicit,*Seruientes deſideriis* animi, *& voluptatibus* carnis *variis*, ſecundum omnes ſenſus, vt hæ reſpiciant peccata oblectationum carnalium,gulam, libidinem, veſtimentorum & ſimilium rerum mollitiem, de qualibus alibi noſter,quòd ventri ſuo ſeruiunt,Rom.16.& Phil. 3. quorum Deus venter eſt, & voluptatum quàm Dei magis amatores, 2.Tim. 3. Illa verò ad alia vitia,vt ambitionem,auaritiã, quã non dubitat hic idololatriã,&auarũ idololatrã vocare,Eph.5.Col.3.& Ro.6.Non regnet peccatum in veſtro mortali corpore, vt obediatis eius cõcupiſcentiis.Et alter quidã,Poſt cõcupi-

Aegyptiorũ ſtultitia.

Auaritia, idololatria.

scentias tuas non eas, & à voluntate tua auertere, Eccli. 18. Nos verò post concupiscentias nostras ibamus, & desideria nostra sequebamur, eis prout poteramus, satisfaciẽdo. Siquidẽ honorẽ aut pecuniã desiderabamus, multo ad hæc consequenda labore seruiebamus. Quod oculus videbat, auris audiebat, hoc manus comprehendere laborabat. Græci ad gentilium impietates & fœditates, vt stupra, prostitutiones, vigilias nocturnas, & huiusmodi respiciũt, & hæc ad Deorum, si diis placet, cultum & honorem, ad eas quoque quæ sic in proximum, vt & in nos quoque committuntur, impuritates, masculam venerẽ, cum sororibus nuptias, cum matribus incesta, quę tacite magis hîc Paulus, quàm apertè designat. Et hæc quidem in nos & corpus nostrum peccata. Quæ sequuntur, extra corpus sunt, Sic enim partitur Apostolus, 1. Cor. 6. In ordine, inquam, ad alios eramus *in malitia*, ea est alij nocendi voluntas, qui enim malum alteri intendunt inferre, malitiosi dicuntur, quæ mala scilicet sunt, certa præsertim, quam vocant, malitia, aut etiam vindictæ cupiditate, in proximum exercentes, & si quidem nocere non licuit, *in inuidia*, quę est de proximi bono ac successu, vt de malo siue infœlicitate prauitas & nequitia, *agentes*, Si malũ facere nequibamus, maleuoli saltem & inuidi, quod valebamus, aliis eramus, eorum malum desiderantes, bonum detestantes. Breuiter, cũ amplius non valebamus, proximo inuideba-

mus,quod quia valde deteſtabile eſt,gratis ſcilicet aliũ odiſſe,& ſibi nihil prodeſſe, ideò ſubdit,*odibiles*,odioſi tum Deo,Rom.1. cui ſimiliter odio ſunt impius & eius impietas, Sap.14. tum etiam ab hominibus odio haberi digni,& alterutrum ſiue *inuicem odientes*,odio proſequẽtes,alij aliis infenſi, & alios oderamus, & alij nos oderant,quadam velut liuoris atque odij compenſatione,Et ex inuidia enim odium naſcitur, & ad hæc vitiorum extrema cùm quis peruenerit, vt omnibus inuideat, omnes oderit,meritò eum viciſſim omnes oderint.Sed & tam malos ne ad ſeipſos quidem, nedum ad alios amicitiam habere teſtis eſt 8. Ethicorum Philoſophus.Quęrat aliquis quomodò Paulus fuerit ſtultus,incredulus,errãs,voluptatum ſeruus,malus,inuidus,odioſus & odiens, antequã eum Dominus ſaluũ faceret,Reſpõdet Theodoretus,Apoſtolũ ſeipſum vna cum eis connumeraſſe, non quòd fuerit omnibus iis criminibus obnoxius, ſed vt qui fuerit perſecutor, Nam nec omnes omnibus aliis fuerant obnoxij,omnes tamen ſunt ſalutem conſecuti,Deique gratia,non merito ſuo ſalui facti: quo igitur modo auderent aliis conuitium ingerere? Reſpondet & qui quæſtionem mouit Hieronymus,alios locum hunc ſic intelligere, vt nõ de Paulo & Apoſtolis, ſed ſub Apoſtolorum perſona,de aliis dictũ putent, vt quomodò ſub perſona ſua, Apollo, & Cephæ,in Corinthiis diſſenſionem & ſchiſma arguit, 1. Cor. 1.3. ita

Odibiles Odioſi.

Paulus quomodo ſe inter criminoſos numeret.

hoc etiam ideò se & Apostolos nominās, omnes qui in Christo crediderant, quales fuerint ante regenerationē,ostēderit, Et cum certè legimus iuxta legis iustitiā sine querela fuisse, ad pedes Gamalielis eruditū, & ab infantia sacris literis institutum,in Iudaismo supra coętaneos & congeneres profecisse,vehementer paternas traditiones æmulantem, Phil.3. Act.22. Gal.1.

Pauli vita ante conuersionē quàm laudabilis.

Respondet ergò secundò, Iudæos ante Saluatoris aduentū in lege versatos,iustitiā licet non plenā,aliqua tamē ex parte habuisse, At vbi populus conclamauit,Crucifige,&c.ablato ab eis Dei Regno,& gentibus tradito,ex eo tempore qui in Christum non credidit,stultus fuit,errabundus,&c. Annon vobis videtur Paulus fuisse stultus,quando zelo non secundū scientiā lapidantiū Stephanū vestimēta seruabat, Act.8.9. Ecclesiā persequebatur, Christi discipulos vinciebat?aut vllas poterat habere virtutes sine virtute Dei Iesu, aut æstuantē voluptatū flammā restinguere,cùm non esset templū Dei?Et quæ maior malitia & inuidia,quàm cōtra absentes à sacerdotibus literas sumere,&vbique Christi fideles vastare,nolle se saluum in eo fieri, & iis qui salui esse volebant,inuidere, intantum odij cōtra Saluatorē instigari, exardere,& Christianos odisse,& consequēter ab omnibus odium promereri?Quis maior error,inobediētia, væcordia,quā postquā respirauit dies,& præterierūt vmbrę,legē abolitā velle seruare,& apparēte solido viriliq; cibo,infantię lacte cupere po-

Pauli persecutio aduersus Christianos.

tari? Simul tamen & humilitas eius admiranda, quòd qui omnē vtilitatē iustitiámq; legis quasi quisquilias & purgamenta contempsit, Phil 3. rectè se sine Christo vitiis omnibus seruisse memorauit. Hucúsque Hieronymus. Et Iudæi ergò post Christum suscitatū prædicatúmque non credentes, nedum gentiles ante eundem natum auditúmque, tales erant, vtrique ante fidem receptam *insipientes*, nimirùm, id est, Sapientiam Dei, quæ Christus est, non habentes. *increduli*, eundem in carne venisse credere nolentes. *errantes*, pro Christo Antichristum expectantes, & reliqua quæ hic describuntur, committentes. Hæc Anselmi sunt. Postremò cum Primasio notādum, quales nos omnes Dominus inuenerit, Præcausati, ait, simus Iudæos & Græcos omnes sub peccato esse, Rom. 3. vt nō de nostris meritis præsumamus, neque de naturæ bono gloriemur. Ecce enim quales eramus ante gratiam, per arbitrij libertatem. Et hic campus, quo nō alius vel amplior, vel asperior, mihi patebat, nisi de liberi arbitrij tum nomine tum re, tum etiam facultate, non semel antea scripsissem, 2. Tim. 1. & ad eā Digressionibus 10. 11. & appendice VII. ad eandem, collectis aut potius indicatis, pag. 270. Apostolicis formulis, huic quam enarrauimus, similibus. *Eramus, fuimus, Eratis, fuistis, cùm essetis*, quibus hominem post peccatum ante gratiam, id est, peccatorem non adhuc iustificatum, veri boni nihil vel esse vel posse non tātùm agnoscimus,

ſed & experimur. Sed Deo gratias per Ieſum Chriſtum, vt ſine quo nihil poſſumus, Ioan. 15. in eodem omnia poſſimus, Phil. 4.

Cùm autem benignitas & humanitas apparuit Saluatoris noſtri Dei: non ex operibus iuſtitiæ quæ fecimus nos, ſed ſecũdum miſericordiam ſuam ſaluos nos fecit, per lauacrũ regenerationis & renouationis Spiritusſancti, quem effudit in nos abũdè, per Ieſum Chriſtum Saluatorem noſtrum, vt iuſtificati gratia ipſius, hæredes ſimus ſecundum ſpem vitæ æternæ.

POSTERIOR eſt ratio ſuperioris inſtructionis, ex credentium ſtatu poſt conuerſionem ſuam ſumpta, ad quem cùm ex mera Dei gratia vocati ſunt, æterna bona hæreditate adituri, multò magis eſſe debent aliis etiam infidelibus, omnium verò maximè principib⁹, grati, modeſti, officioſi, quantùm fieri poteſt ſecundum Deũ. Oſtendit autem ſalutis noſtræ ſtatum, eiúſque ſtatus ordinem & proceſſum, ſalutis quoque cauſam, & ſaluandi rationem, modum, atque finem. Eſt autem ſalutis humanæ cauſa, diuina charitas & miſericordia. Deus, inquit, qui diues eſt in miſericordia, propter nimiam charitatẽ *Humanæ ſalutis cauſa.*

ſuam,qua dilexit nos,etiam cùm eſſemus mortui peccatis, conuiuificauit nos Chriſto cuius gratia eſtis ſaluati, Epheſ.2. Charitatis autem Dei,dico, tum interior affectus, tum exterior effectus. De priore, *Cum autem apparuit*, Ambroſio & Hieronymo illuxit,vt & antè, cap.2. *benignitas*, eiſdem bonitas, & hæc quidem ab æterno in Deo fuit, benignus enim & miſericors vbique ſcripturarum prædicatur: ſed hæc quandóque minus apparebat, Vbi nunc eſt zelus tuus,multitudo viſcerum tuorum & miſericordiarum tuarum? ſuper me continuerunt ſe, Eſa.63.ſed palam facta eſt per effectum,Filium eius vtique incarnatum,de quo, *& humanitas*, Sic enim non aliquot tantùm Latini,Hieronymus in ſcholiis,Primaſius,Bruno,Aquinas,ſed & ex Græcis Oecumenius & Theophylactus, de Chriſto ſecundum hominem, ſiue humana natura & incarnatione exponunt, non quaſi pater eam aſſumpſerit,ſed quòd ſic humanum genus dilexerit,vt eius ſeruandi ſtudio, filium ſuũ vnicum carnẽ ſumere iuſſerit, & ſimilẽ nobis effecerit:quod Dei erga nos humanitas per humanitatẽ Verbo counitã præſertim apparuerit.

Philanthropia. Catholicè quidem,ſed cùm non hîc legatur ἀνθρώπινης,ſed φιλανθρωπία,hoc eſt,ſtudiũ & amor, & vt apud Gelium,li.13.cap.15.dexteritas quædam ac beneuolẽtia erga omnes homines promiſcua,cui diuerſa eſt μισανθρωπία. Quod hîc Hieronymo & Ambr. in textu humanitas eſt illi in Cõmentariis eſt clemẽtia in ſcholiis & Prima-

ſio, Dei largitas. Virtus, inquit Thomas in exteriori defectuũ alienorũ ſubuentione conſiſtẽs, Nihil enim tam humanum, quàm inuicem cõdeſcẽdere. Barbari (ait) præſtabãt nobis nõ modicã humanitatẽ, Act. 28. & 27. φιλανθρώπως humanè, ſeu humaniter Paulũ tractãs Iulius Centurio, &c. Condeſcendit autem Deus noſtris defectibus, vel maximè figmentum nimirùm noſtrum imò ſuum cognoſcens, Pſal. 102. de quo ſequitur, *Saluatoris noſtri Dei*, qui ſicut pro nobis, ſic pro eis qui adhuc infideles ſunt, ſaluãdis apparuit, Dei dico Saluatoris, vel totius ſuperbenedictæ Trinitatis, ad ſaluandũ nos propenſiſſimæ. Deus enim noſter, Deus ſaluos faciendi, &, Salus Iuſtorum à Domino, Pſal. 63. 36. vel certè Patris, de hoc enim ſic interprætatur Hieronymus, vt palàm obſtare videatur, quominus accipi de tota Trinitate poſſit: Minus quidem euidenter Ambroſius, ſed tamẽ & is ad Patrem refert, vtérque paulò pòſt allegandus, quibus clariſſimè Patrem hîc Saluatorem vocari conſentit Anſelmus, Tales, inquiens, fuimus ante Chriſti notitiam, quales deſcripſimus: ideóque damnationem meriti: ſed per Dei gratiam in Chriſti cognitione ſalutem reperimus, nam ſaluos nos fecit, *cùm apparuit*, quando illuxit *benignitas*, diuinæ miſericordiæ largitas, eiúſque operum exhibitio, *& humanitas*, bonus item affectus miſericordiæ Dei Patris, & *Saluatoris noſtri*, in Deo ad ſimilitudinẽ noſtri ita dictus, Nam is apud nos humanus

Humanitas, philãthropia

Condeſcenſio, omnium humaniſſima.

Pater etiam ſaluator dictus.

dicitur, qui humanitus & misericorditer erga homines afficitur, quia humanitas, misericordiæ affectus est. Secundum fidem & intellectũ nobis apparuit humanitas & benignitas Dei Saluatoris, quando comperimus Deum PATREM miseratorem esse ac misericordem, Hæc ille. Nec humanus tantùm propter misericordiam, & in homines affectum, sed etiam homo in parabola vocatur, Matth. 21. Marc. 12. Luc. 20. Deus homo, inquit, erat paterfamilias, Is nimirùm idẽ qui misit in vineam suam alios & alios seruos suos ac agricolas, & nouissimè Filiũ, vt obseruat Irenęus li. 4. cap. 70. Et editionis secundæ in Matthæũ siue Chrysostomus cũ suo ibi Theophylacto, siue autor alius, homil. 40. Homo nomine, non naturę: similitudine, non veritate: natura hominum & angelorum Dominus: misericordia, homo, beneuolentia pater. Sequitur vera saluandi nostri ratio, & præsumpta eadémque falsa excluditur, quasi propter merita nostra saluati simus. Hanc autẽ excludit, cùm dicit, *nõ ex operibus iustitiæ*, seu quę sunt in iustitia, *quæ fecimus*, fecerimus, aut antè faciebamus *nos*, tot suprà modis peccatores, etiam in Dei lege Iudæi, quantò minus sine lege & Deo gentiles? Illis enim olim iam dictum est, Ne dicas in cordę tuo, propter iustitiam meam introduxit me Dominus, vt terram hãc possiderem, Non enim propter iustitias tuas, & rectitudinem cordis tui ingredieris vt possideas, Deut. 9. De horum autem operibus ęquè clarum,

clarum,si nō permultò clarius. Sentit ergò hîc vt alibi passim, non tantùm de operibus legis Mosaicæ, licet id veteres quidam senserint, sed de omnibus omnium hominum operibus, sed Dei gratiam, Christi fidem præcedētibus operibus. perinde ac si diceret, hoc vt Deus per filium nobis appareret, & salus inde profecta, nō processit ex meritis nostris, quia nulla iustitiæ antè opera feceramus, nec adeò piè vixeramus, vnde Verbi incarnationem & salutē inde nostram promeruissemus, *sed secundum misericordiā suam*, cùm alioqui perditione digni, & salute indigni essemus, *saluos nos fecit*, non secūdum merita nostra nobis hanc salutem dedit, ita forsitā eos qui adhuc increduli sunt, saluos eadem gratia facturus, & sic eorum miserebitur, vt nostri misertus est. Porrò cùm hîc misericordiam appellare videatur, quod paulò anteà bonitatem seu benignitatem, sic tamen inter hæc tria distinguit Augustinus, vt quod habet Psal. 105. & 117. Confitemini Domino quoniam bonus, illic χρηστὸς nonnulli suauem interpretētur, item hîc ἀγαθὸς, non vtcunque, sed excellentissimè bonus accipiatur. Et quod vtrobique sequitur, quoniam in æternum misericordia eius, ad hos pertineat, quos de miseria liberat, non vt eius misericordiæ fuisse intelligamus, facere cælum & terram, & luminaria, cùm id bonitatis sit eius qui creauit omnia bona valde, creauit autem omnia vt essent: hoc verò misericordiæ, vt à peccatis nostris mundet nos, & à miseria

Bonus quomodo intelligendus De9.

liberet in æternum. Non est ergo vox delicatorum militum, Dei Chrstíque gratiam extollere, opera nostra extenuare, sed Pauli, toties diuinam misericordiam inculcantis, eiúsque interpretum, & veterum & Scholasticorum. Nam quæ hactenus hîc diximus, Græcorum sunt, & Anselmi, & Brunonis. Primasius quoque, nō dubiū quin alicūde ex Augustino mutuatus, notandum hîc ait, quòd nullis nostris meritis, nec secundum industriam vel laborem nostrum, saluati sumus, sed sola Redemptoris misericordia, qui nos in omni opere bono & præuenit & consummat. Conticescant liberi arbitrij pręcipitatores magis quàm defensores. Sic Aquinas, Vera nostri saluandi, siue salutis nostræ ratio, est sola Dei miseratio. Misericordiæ enim Domini, quòd non sumus consumpti, Thren. 3. Reliquiæ secundum electionem gratiæ Dei saluæ factæ sunt, Rom, 11. & Luc. 1. misericordia eius à progenie in progenies, &, per viscera misericordiæ Dei nostri, in quibus visitauit nos oriens ex alto. Lyrá quoque ita ratiocinatur, Salus enim æterna totaliter excedit humanæ naturæ facultatem, propter quod non potest eam attingere, nisi ex diuinæ misericordiæ largitate. Secundò notādum ex Anselmo, quod & antè Beda ex Augustino contra Faustum lib. 11. cap. 7. hîc citauit, De spe magis futuræ salutis hîc data, quàm de salute illic promissa, sermonem hunc esse, & tamen quia certa spes est, tanquam iam eadem

Salutis nostra vera ratio, Dei miseratio.

data salus esset, eadem nos, inquit, saluauit, vt & alibi dilucidissimè dixit, Spe salui facti sumus, Rom. 8. nondum ergò re, sed iam certa spe saluos nos fecit, id est, salutem æternam & animæ & corporis nobis dedit, *per lauacrum*, modus est adipiscendæ salutis, quem primò proponit, secundò eius effectus, tertiò causam, per baptismum, inquit, saluati sumus, Sic enim & alibi vocat, Mundans Ecclesiam lauacro aquæ, Eph. 5. In quo sumus à peccatorum sordibus loti. Et hæc (peccatores scilicet omnimodi) aliquando quidem fuistis, sed abluti estis, &c. 1. Cor. 6. Hebr. 10. abluti corpus aqua mũda, aspersi corda à conscientia mala. Et ad hunc conuersum Ananias, Baptizare, & abluere peccata tua inuocato nomine Domini, Act. 22. Et Eunucho sic roganti, Ecce aqua, quid prohibet me baptizari? dixit Philippus, Si credis ex toto corde, licet, & respondentẽ credere se Dei Filiũ esse Iesum Christũ, descendentémque in aquam baptizauit, Act. 8. & 10. Nunquid aquam, ait Petrus, quis prohibere potest, vt non baptizentur qui Spiritũ sanctum, sicut & nos, acceperũt? Et iussit eos (Corneliũ cũ eius domo) baptizari in nomine Domini. Huius idem baptismalis aquę figuram facit, cùm Noë cum suis saluus factus est per aquam, quòd & nos, inquit, nunc similis formæ saluos facit baptisma, non carnis sordiũ depositio, sed conscientiæ bonæ interrogatio in Deũ, per resurrectionẽ Iesu Christi à mortuis, 1. Pet. 3. Nã quicunq; in Christo baptizati

Baptismi necessitas & efficatia.

ſumus,in ipſius mortem baptizati ſumus, conſepulti ei per baptiſmum in mortem, in quo & reſurreximus, Rom.6. Col.2.& patres omnes in Moyſe baptizatos ait in nube & mari, 1.Cor.10.

Digreſſio. XI.

Quantam vim habeat baptiſma,& aqua in Chriſto ſanctificata gratiam,docet ad Oceanũ Hieronymus,de ſchola Rhetorum, aquarum laudes & baptiſmi ſic prædicans, rudi adhuc mundo ſolus Spiritus Dei aurigæ in modum ſuper aquas ferebatur, Geneſ.1. & naſcentem mundum in figura baptiſmi parturiebat.Fabricatur homo de limo,& inter Dei manus aquarum ſacramenta verſantur, Gene.2. Fons vnus in Paradiſo in quatuor principia diuiſus,poſtea de templo egrediens,& contra ſolis ortum vadens,amaras aquas mortuáſque viuificat. Peccat mundus,& ſine aquarum diluuio non purgatur,Gene.6.7.8.Pharao cum exercitu ſuo in typo baptiſmi ſuffocatur,Exod.14.De cuiꝰ ibidem interfectione,in Pſal.73.ſcribitur,Confirmaſti in virtute tua mare,contribulaſti & confregiſti capita Draconis imò Draconum, in aquis.Lignum quoque ſuper aquas, ſiue ſecus decurſus aquarum plãtatum,Pſal.1.& Hier.17. tranſplãtatum, ſignat nos de ſiccitate Iudaica

in baptiſmatis gratiam ſempiternam tranſlatos. De baptiſmatis item gratia dicitur, Pſal. 28. Vox Domini ſuper aquas multas, eodem ad Suniam & Fretelam, interprete. Quod in Leuitico legimus, iuxta Dei præceptum, Moyſem lauiſſe Aaron & filios eius, iam tunc purgationem mundi & rerum omnium ſanctitatem, eidem ad Fabiolam, baptiſmi ſacramenta ſignabant. Mare mutatur ſacramento crucis, & L X X. palmæ dulcoratis legis gurgitibus irrigantur, Exod. 15. Abraham & Iſaac puteos fodiunt repugnantibus Allophylis. Berſabea ciuitas iuramenti, regnum Salomonis futurum, nomen ſumit à fontibus, Rebecca inuenitur ad puteum, Rachel propter aquas ſupplantatoris oſculo ſalutatur, Geneſ. 21. 24. 26. 29. Moyſes filias Sacerdotis Madian aperto puteo ab iniuria vindicat, Exod. 2. Dentes ſponſæ ſicut grex tonſarum quæ aſcendunt de lauacro, Cant. 4. 6. Audiamus apud Ezechielem filium hominis, quomodò de ſalutaris baptiſmi virtute pronunciet futurus filius hominis, cap. 36. Effundam, ſiue aſpergam ſuper vos aquam mundam, & mundabimini ab omnibus immunditiis, inquinamentis, idolis veſtris. Micheas quoque de baptiſmi gratia vaticinatur ſic, cap. 7. Miſerebitur noſtri, demerget iniquitates noſtras, & proiiciet in profundum maris omnia peccata noſtra. Et de baptiſmatis item. aqua, Zacha. 13. Erit fons ſeu vena Domini Dauid, & ha-

Berſabea ciuitas à fontibus dicta.

bitantibus Hierusalem in ablutionē seu aspersionem peccatoris & menstruatæ, seu peccati & menstrui. Præcursor Domini in aquis fontium Christo populum præparat. Saluator post baptisma, & sanctificatas lauacro suo Iordanis aquas, regnum cælorum incipit prædicare, Matth. 3. Luc. 3. Marc. 1. Ioan. 1. Primum signum ex aquis facit, Ioan. 2. 3. Nicodemo renascendum ex aqua prædicat. 4. Samaritanā vocat ad puteum, Sitientem inuitat ad potum. 5. paralyticum iacentem ad piscinam sanat. Qui ab aquis cœperat, finiuit in aquis, 19. Latere lancea percusso, baptismi sacramentum fundens. Post resurrectionem Apostolis præcipit vt baptizent in nomine Trinitatis, Matth. 28. Marc. 16. Pœnitens facti populus Iudæorum statim à Petro ad baptisma mittitur, Act. 2. 8. Eunuchus lectione prophetica Christi baptismati præparatur. 9. Paulus non antè recuperat aspectum, quàm curet baptismo sanitatem. Dies me deficiet, si cuncta quæ ad baptismi potentiam pertinent, de scripturis sanctis voluero digerere, & natiuitatis secundæ, imò in Christo primæ, ponere sacramenta. Præsertim cùm Cyprianus scripserit lib. 2. Epistol. 3. quòd quoties aqua sola in scripturis sanctis nominatur, baptisma prædicatur, vt Esa. 43. Faciam in deserto viam, & flumina in loco inaquoso, adaquare genus meum electum, &c. significans & prænuncians apud gentes in locis prius inaquo-

Aqua nomen solum positū in scripturis sanctis, baptismū prædicat.

ſis , flumina per regenerationem baptiſmi filios Dei factos adaquatura. Quod denuò præcinitur & prædicitur, Iudæos, ſi ſitierint, & Dominum quæſierint, nobiſcum eſſe potaturos, id eſt, baptiſmi gratiam conſecuturos, Si ſitierint, inquit, per deſerta, adducet illis aquam, de petra producet illis, findetur petra, fluet aqua, & bibet plebs mea, Eſa. 43. quod in Euangelio adimpletur, quando Chriſtus, qui petra eſt, lanceæ ictu in paſſione finditur, Ioan. 19. Superiorum baptiſmi figurarum, Diluuij ſub Noë, maris rubri ſub Moyſe, cui ſimilis eſt Iordanis ſub Ioſue tranſitus, Ioſ. 3. meminerunt Baſilius in exhortatione ad baptiſmum, & de Spirituſancto cap.14. Proſper in Pſal. 105. 106. 135. Damaſcenus lib.4.cap.10. & addunt eiuſdem vim ab Helia præmonſtratam, 3. Reg.18. aquæ tertiò ſuper aram effuſæ, & holocauſtum comburentis myſterio. Fuit & baptiſmi typus Naaman Syrus, à lepra per ſeptuplicem in Iordane lotionem curatus, 4.Reg. 5. Et ſuperna ſcriptura teſtimonium fert aquæ, quòd purgatio eſt, per aquam omnis immundus ſecundum legem purificatur, indumentis per aquam lotis, Leuit. 14. & ferè omnia in lege aqua purificantur: Nam viſibilia intelligibilium ſigna ſunt. Primum ergo baptiſma fuit Diluuij in abſceſſionem peccati, II. per mare aquæ, & nubem Spiritus ſigna. III. legale, quo omnis immundus abluebatur aqua,

Figura baptiſmi.

Aqua purificatio in lege.

& ingrediebatur castra. IIII. Ioannis, introductorium ad Christi fidem, ad pœnitentiam adducens, & ad spiritum per aquam præpurificans, quod & iisdem propè verbis Cyrillus exponit in Ioan. lib. 2. cap. 57. V. Domini baptisma, quo baptizatus est, non purificatione indigens, sed nostram sibi purificationem approprians, vt in aquis capita draconum contereret, veterem Adamum sepeliret, sanctificaret baptistam, legem impleret, Trinitatis mysterium reuelaret, forma & exemplum nobis fieret, vt perfecto eius baptismate, per aquam & Spiritum baptizaremur. VI. per pœnitentiam & lacrymas verè laboriosum. VII. per martyrium & sanguinem, valde venerandum & beatum, quatenus succedentibus non inquinatur sordibus. VIII. & vltimum, non, vt superiora, salutare, sed malitiæ exitiosum, & sine fine per futurum ignem punitorium. Et de baptismi figuris, speciebus, ac elemẽto seu materia, hacten', cuius rationes aliquot baptismo cum reliquis sacramentis cõmunes Magister assignat, lib. 4. dist. 1. C. tres, Humiliationẽ, vt dũ insensibilib', quęque infra eã sunt, rebus ex creatoris præcepto se reuerenter subiicit, ex hac tum humilitate, tum obediẽtia plus Deo placeat, cuius imperio salutẽ in inferiorib' se quærit, *nõ quidẽ ab illis, sed per illa à Deo* Eruditionẽ, vt per id quod foris in visibili specie cernitur, ad inuisibilẽ, quę intus est, virtutẽ cognoscendã mens erudiatur.

Baptismi rationes.

Exercitationẽ, quæ homini alioqui otioso, aut vanis & noxiis occupando vtilis atque salubris, in iis si quis proponitur, vt Dist.3. H. mysteriũ hoc in aqua celebratur, non tantùm quia communi & elemento vbique abundante, ac proinde huius sacramenti necessitati conueniente, quòd vbique & apud omnes inueniatur, ne quem excuset inopia, sed & quidem multò magis intelligatur, quòd sicut aqua corporis sordes abluit, ita baptismus animæ maculas, vitiorúmque inquinamenta mundando abstergit. Quod baptismi opus & virtutem ignorans apostata Iulianus, deridebat vt deliros, venientes ad Christi baptismum, vt ad aquam cõmunem, & corporalibus morbis, multóque magis animæ maculis abluendis inutilem. Respõdet Cyrillus lib. 7. Salutarem baptismum non ad curandas corporis ægrotationes à nobis assumi: multò verò minus ad sensibiles vsque visibilésque res tantùm diuinum hoc & venerabile Christi sacramentum pertingere. Subtilis est valde & profundus de hoc sermo, & ex iis de quibus ait, Esa.7. Ni si credideritis, non intelligetis. Profundioribus tamen relictis, conuertã me ad ea, ex quibus videre liceat aduersarium temerè nugari, ac etiam scientem, verum vituperare. Non enim salutare baptisma corporalium passionum depositionem annunciat (1. Petr.3.) vt si hoc nõ faciat, ne miremur. Quòd autem Christo volente, etiam ad hoc aqua citra controuersiam sufficeret, facilè reputabi-

Iulianus apostata baptismum irridebat.

mus, ineffabilem eius & ſupernaturalem virtutem conſiderantes. Quid enim non admirabile ab eo factum? aut quis modus diuinorum non demonſtratus ſignorum? nutu enim lepro ſos mundauit, hydropicos liberauit, claudos correxit, Cæci oculos aquis Siloas ablutos tenebris exemptis, inſolita luce illuſtrauit, Ioan. 9. Qui tam inquàm, eximia ſola voluntate abſque labore fecit, etiam aquis immiſſa virtutis ſuæ efficacia, nonnè interdum oſtendit beneficium per ſanctum baptiſma, quemuis etiam corporalem morbum depellere poſſe. Sed ob alia datum nobis eſſe dicimus, nimirùm vt depoſitis gentium tenebris, & veritatis lumine cordis oculum perfuſi, Deum agnoſcentes natura & verè omnium natiuitatis autorem, ſic ad alterius vitæ venientes exordium, ingreſſi veræ pietatis ſemitam Chriſto annuente iuſtificemur, vt per quem nobis pater miſericors, ab omni nos peccato liberet, nobis peccatorum pœnas remittat, nos etiam mente per Spiritum ſanctum ſanctificet, nos modo, quo nouit, ad nouitatem mentis iuſtæ & caſtæ reformet, vt quis tum adhuc condemnet, vel quæ ſuperſit macula, dicere non poſſim, dicturus alioqui multa alia, & vera demonſtraturus, per Moſem & prophetas præfiguratum eſſe hoc ſacramentum, & non nouum vel nuper ortum, aut à nobis inuentum, niſi reuererer non initiatorum aures, qui minus comprehenſibilia ple-

Baptiſma quemuis etiã corporalem morbum depellere poſſe.

runque rident, quæ imbecillitate mentis minus capiunt, & nihili omnino faciunt, quæ omni admiratione prosequi decebat, vt optimi illi patres solo aquarum spectaculo sacramentum expendentes. Hæc Cyrillus. Quòd autem familiari nobis elemento hîc Deus condescenderit, Nouit enim Deus, ait vbi suprà Damascenus, cap.14. humanam infirmitatem, quòd complura vsu non trita molestè ferens auersatur. Assueto igitur condescensu vsus, per consueta naturæ facit quæ supra naturam, vt in baptismate, quia consuetudo hominibus est aqua lauari, coniunxit aquæ Spiritussancti gratiam, & fecit illud *lauacrum regenerationis*, qui est duorum baptismi effectuum, quos hîc tangit litera, prior, Aquinate sic expediente. Sciendũ hominem in statu perditionis duobus indiguisse, quæ per Christum consecutus, participatione diuinitatis, & depositione vetustatis. Erat enim à Domino separatus, Peruersæ, inquit, cogitationes à Deo separant, Sap.1. & iniquitates vestræ diuiserunt inter vos & Deũ vestrũ, Esa.59. Prius ergo per Christum habemus, diuinæ per eũ naturæ consortes effecti, 2.Petr.1. Noua autem natura nisi pergenerationem non acquiritur, quæ tamen natura ita datur, vt & nostra remaneat, atq; ita vetus homo noster cũ Christo crucifigatur, & corpus peccati aboleatur, Ro. 6. Ideoq; dicitur generatio, Oportet, ait, nasci denuò, vel desuper, non quidem secũdò in ventrẽ matris ĩtroire, sed ex aqua & spiritu renasci,

Baptismus cur in aqua conjectratus.

Nasci denuo quid sit.

aliter in Dei regnũ non introituros: quia quod natum eſt ex carne, caro eſt: quod ex ſpiritu, ſpiritus eſt, Ioan. 3. Eſt enim baptiſm⁹, ſpiritualis, vt ablutio, ita regeneratio, qua poſt carnalẽ generationem iterum, ſed ſpiritaliter, & veteri homine depoſito, nouus homo generatur, & prior, quæ in peccatis eſt, generatio deſtruitur, per malorum velut euacuationem: & ſecunda, quæ ſpiritalis eſt, obtinetur. Idq́; maximè congruit aquæ ſigno. Nam & ſemina, ex quibus omnia viuẽtia generãtur, plantæ videlicet & animalia, humida ſunt, & ad hoc elementum pertinent, vt nõ abſque cauſa philoſophi quidam, adeóque ſeptem Sapientum primus Thales, aquam poſuerint rerum omnium principium, his adducti coniecturis, quòd omnium animãtium genitura humida ſit, ſtirpes omnes humido alantur, humoris expertes actutum areſcãt, Solis quoque ignis, ſiderúmque, aquarum expiramentis alatur, quinimò & mũdus, vel Homero teſtante,

Regeneratio ſpiritualis.

Semina omnia humida ſunt.

Oceanus, de quo primùm ſunt omnia nata.

Ex Plutarcho de placitis philoſophorum, lib. 1. cap. 3. Ex hac ergo ſimilitudine & renaſci, & regenerari, & baptizari nobis idem eſt, ait cõtra Iulianum lib. 6. cap. 4. Auguſtinus, hoc enim verbum ex Græco Latina conſuetudo ſic habet vt non alibi ſoleat, niſi in ſacramento regenerationis intelligi. Duo autem quę in vno homine fiunt, naſci & renaſci, ad duos, inquit idem Dardano, Epiſt. 57. homines pertinent, vnum

Renaſci, regenerari & baptizari idem.

ad primum Adam, alterum ad secundum, Christum. Sed nō prius quod spiritale est, sed quod animale. Primus homo de terra, terrenus, secūdus de cælo, cælestis, per vnum mors, per vnum Resurrectio. 1. Cor. 15. nec moreremur, nisi per carnalem propaginem de membris illius veniremus: nec viueremus, nisi per spiritalem cōnexionem membra huius essemus. Ideo nobis opus fuit nasci & renasci, illi propter nos tantummodo nasci: nos enim à peccato ad iustitiā renascendo transimus, ille à nullo peccato ad iustitiam transitum faciens, in eo quod baptizatus est, nostræ Regenerationis sacramentum sua humilitate altius commendauit. Veterem hominem nostrum passione, nouum Resurrectione significans. Nemo nascitur nisi operante concupiscentia ex primo homine tracta, nemo renascitur, nisi operante gratia spiritali, ex secundo data, ad illum nascendo, ad hunc renascendo pertinemus. In cuius corporis, tanquam in viuam structuram templi Dei, quæ est eius Ecclesia, nati homines nō ex operibus iustitiæ quæ fecerunt, sed renascēdo per gratiā transferuntur tanquam de massa ruinæ ad ædificij firmamentum, à quo omnis non renatus, alienus. Sacramentum porrò regenerationis nostræ manifestum esse voluit manifestus mediator, &c. Et in Enchiridio cap. 31. Tunc efficimur verè liberi, cùm Deus nos fingit, id est, format & creat, non vt homines simus, quod iam fecit, sed vt boni simus, quod nunc gratia sua

Nasci, vnde & vnde renasci.

facit, vt ſimus in Chriſto Ieſu nouus homo, Eph.2.noua creatura,2.Cor.5.Gal.6. ſecūdum quod etiam dictum eſt, cor mundum crea in me, Pſal.50.Nec enim cor eius,quantùm pertinet ad naturam cordis humani, non iam creauerat Deus,cap.51.118.119. Satis indicat Ro.5. Paulus,neminem ex Adam natum,niſi damnatione detineri, neminem niſi in Chriſto renatum,à damnatione liberari. In quacunque autem quatuor ætatum,ante legem,ſub lege, ſub gratia,in gloria, ſingulum quenque hominem gratia regenerationis inuenerit,ibi ei remittuntur præterita vniuerſa peccata,& reatus naſcēdo contractus,renaſcendo diſſoluitur. Et inter eius ſententias per Proſperum decerptas,299. Primus homo Adam ſic olim defunct⁹,vt poſt eum ſecundus homo ſit Chriſtus, cùm tot hominum milia inter eos orta ſint,& ideo manifeſtum eſt, ad illum pertinere omnem qui ex illa ſucceſſione propagatus naſcitur: ad hunc, omnem qui gratiæ largitate in hoc renaſcitur. Vnde fit vt totum genus humanum quodammodo duo ſint homines,primus & ſecundus. 301. Iuſtus autem ex Deo, non ex hominibus naſcitur, quoniam renaſcendo, non naſcendo, fit iuſtus, vnde etiam renati filij Dei vocantur. 330. Vna ergo natiuitas de terra, carne, mortalitate, de maſculo & fœmina. Alia de cælo, Spiritu, æternitate, de Deo & Eccleſia, & duæ ſingulares ſunt. Et in Pſal. 6. Duas generationes ponit & exponit, vnam

Ætates quatuor.

Humanum genus totum quodãmodo duo homines

quæ ad corpus, alteram quæ ad animam pertinet, quæ & Regeneratio dicitur. Eſt & altera Auguſtino de doctrina Chriſtiana, lib. 1. cap. 19. 20. animi quædam mors & renaſcentia, vitæ ſcilicet prioris morúmque reiectio, quæ fit pœnitendo, cùm animus poſt pœnitentiam, qua priores mores perditos interemit, reformatur in melius. Cuius autem animus non huic ſeculo moritur, neque incipit configurari veritati, hoc eſt, qui non renaſcitur, in grauiorem mortem morte corporis trahitur, nec ad communionem cæleſtis beatitudinis, ſed ad luenda ſupplicia reuiuiſcet. Tertia, eodem interprete, Regeneratio, Chriſto dicente, Matt. 19. In Regeneratione cùm ſederit filius hominis in ſede maieſtatis ſuæ, &c. hoc loco, nullo ambigente, nouiſſima reſurrectio, non vtique talis Regeneratio, qualis fit per baptiſmum, ſed in qua etiam in corpore perficietur, quod nunc ſpiritu inchoatur, libr. ſecundo de peccatorum meritis & Remiſſ. capi. 7. Sic enim caro noſtra regenerabitur per incorruptionem, vt anima noſtra regenerata eſt per fidem: vt duæ ſint regenerationes. Vna ſecundum fidem, quæ nunc fit per baptiſmum: Alia ſecundum carnem, quæ fiet in eius incorruptione ac immortalitate per iudicium magnum atque nouiſſimum. Lib. 20. de Ciuitate, capite 5. & 6. Et in Pſal. 143. duas ponit omiſſa media, generationes, Generatio, inquit, & generatio

Animi mors quædam & renaſcentia.

Regeneratio nouiſſima reſurrectio.

laudabit opera tua. Quarum vtraque sumus Filij Dei, priore quidem adoptionis, alia autem resurrectionis, Luc. 20. Filij appellãtur. Eadem etiam Paulo adoptio & redẽptio corporis vocatur, Rom. 8. Nunquid non per lauacrum sanctum regenerati, adoptati, redempti sumus? & tamen restat regeneratio, adoptio, redemptio, quam in fine venturam nunc patienter expectare debemus, vt tũc filij huius seculi nulla ex parte iam simus. Quisquis ergo baptismo derogat, quod modò per id percipimus, corrumpit fidem: Qui autẽ iam nunc ei tribuit, quod quidem per ipsum, sed tamen posteà accepturi sumus, amputat spem: Nam si à me quisquã quæsierit, vtrum per baptismum salui facti sumus, negare non potero Paulum id hîc dicẽtem. Sin quæsierit vtrum per idem lauacrum omni prorsus modo iam nos fecerit saluos, respondebo, non ita est, idem quippè item dicit, Spe salui facti sumus, & si quod non videmus, speramus, per patientiam expectamus, Rom. 8. Salus ergo hominis in baptismate facta est, quia dimissum est quod peccatum à parentibus traxit, vel quicquid etiam propriè ante baptismum peccauit, Salus vero hominis tanta tum erit, vt peccare omnino non possit. Hæc contra Pelagianos ad Bonifacium, lib. & cap. 3. Et li. 4. cap. 11. citat huius sententiæ & expositionis secum testem Ambrosium super Esaiam, qui liber, opinor, minimè extat, ad id Esa. 1. Filios genui, &c. Suscepit de generationibus quæ ex Deo sunt, dispu-

disputare, & concludit ita, Si igitur diuersæ generationes sunt, & hic introitus in hanc vitam receptor est delictorum, intantum vt spernatur etiam qui genuit, alia autem generatio peccata non recipit, videamus ne qua sit post huius vitæ curriculum nostra regeneratio, de qua suprà, In regeneratione, &c. Sicut enim regeneratio lauacri dicitur, per quam detersa peccatorum colluuione renouamur, ita regeneratio dici videtur, per quam ab omni corporeæ concretionis purificati labe, mundo animæ sensu in vitam regeneramur æternam, eò quòd purior quædam qualitas sit regenerationis illius, quàm lauacri huius, vt non solùm in actus eius sed ne in ipsas quidem cogitationes nostras vlla cadat peccatorum suspicio. Quod fragmentum repetens idem contra Iulianum, lib. 2. sic ait, Nempè distinxit vir sanctus & verax iustificationem vitæ huius, quæ fit per lauacrum regenerationis, & illius perfectionem, cùm & nostra corpora fuerint immortalitate renouata. Non itaque fuit Ambrosio, fatenti licet nascentis originis vitium, desperata iustificationis perfectio. Quia sicut est humana natura creatori Deo formabilis, ita redemptori sanabilis. Sed vos festinatis, & præsumptionem vestram festinam præcipitatis: hîc enim vultis hominem perfici, atque vtinam Dei dono, non libero, vel potius seruo propriæ voluntatis arbitrio. Iustificatio porrò in hac vita secundum tria confertur, Prius lauacro regenerationis,

Regeneratio lauacri, & regeneratio resurrectionis.

Iustificatio in hac vita secundũ tria confertur.

quo remittuntur cuncta peccata, Deinde congressione cum vitiis, à quorum reatu absoluti sumus, Tertiò dum nostra exauditur oratio, qua dicimus, Dimitte nobis debita nostra. Hæc ille: quibus satis constat regenerationis baptismalis in hac vita necessitas, vsus, atque modus. Minus ergo sapit Augustinum autor Quæstionum mixtim ei inscriptarum, Quæst. vlt. Non video, inquiens, reos fieri homines, quia nati sunt, sed quia malè conuersati, imò etiam quia nati: & iræ enim filij natura, seu nascendo sumus, Ephes. 2. Sed si vtilis, ait, est natiuitas, cur renascimur? respondet, non renasceremur nisi vtilis esset natiuitas, Respondeo contrà, nisi non solùm non vtilis, sed etiam noxia & peccaminosa nobis esset natiuitas, nec nobis cur renasceremur, opus fuisset. Pergit, Renasci enim renouari est, & qui renouantur, instaurantur, non ergo accusat renascibilitas natiuitatem, sed reformat: imò & accusat simul ac reformat. Et quod reformatur (ait) bene ab initio institutum probatur, Rectè, Sed quod reformatur, bene licet ab initio à Deo formatum, pòst tamen ab homine diaboli vtique instinctu deformatum, non minus probatur. Vt ergo reddamur ad pristinum Adæ statum, qui sic corpus suum subiugauit peccato, vt nascerentur homines sub peccato, renascimur, expiamur, reparamur, immutamur, abluimur, melioramur, resurgimus denique per fidem, obedien-

tiam, & lauacrum regenerationis, & *renouationis*, siue renouationem, vt repetatur præpositio *per*, Sermo enim Græcis anceps est, quòd *διὰ* paternum casum postulat. Et sic sanè legit Hieronymus in Commentariis locum hunc ordinans. Nec secus interpretatur Chrysostomus, ita repetens, hoc est quod ait, per renouationem Spiritussancti nouos iterum fecit. Adeò vitiis immersi eramus & effusi, vt non purgatione, sed renouatione magis opus esset, neque vlla ratione purgari possem⁹, nisi etiam denuò nasceremur, reficeremur, renouaremur. Et id enim significant Græca vocabula, secundam natiuitatem, nouámque formationem, vt domum veterem, putrem, cariosam, ruinosam, citóque collapsuram, instaurandam, non vel fulcris suppositis sustentamus, vel veteribus structuris fulcimus, sed funditus diruimus, & ad fundamenta vsque demolimur, & ita euersam nouam omnino ædificamus, sic in nobis Deus non aliquid inædificauit, non reconcinnauit, quod corruptum erat, sarciendo, sed euertit quod malè steterat, & nos denuò creauit & condidit. Sic Græci. Et hic est alter baptismi effectus, quo baptizatus per Christum ad naturæ reparatus integritatem, priorem deponit vetustatem, veterem sub peccato vitam terminat, nouam sub gratia & iustitia inchoat, & deposito veteri homine, innocentiæ, quam in primo parente, priusquam pec-

Renascentia nostra necessitas.

Nouitas hominis quæ sit caret, perceperamus, nouitatem iterum percipit, in qua vitæ nouitate deinceps ambulat, & quotidiè crescendo in melius magis atque magis renouatur. Sic Latini conformiter ad alios Pauli locos. Vtvt, inquit, qui foris est, noster homo corrumpatur, qui tamen intus est, de die in diem renouatur, 2. Cor. 4. Et Ephes. 4. Deponite vos secundum pristinam conuersationem, veterem hominem, qui corrumpitur secundum desideria erroris. Renouamini spiritu mentis vestræ, & induite nouum hominem, qui secundum Deum creatus est, in iustitia & sanctitate veritatis. Quæ repetit Col. 3. Expoliantes vos veterem hominem cum actibus suis, induentes nouum, qui renouatur in agnitionem, secundum imaginem creatoris sui, ac recreatoris Christi, vt quomodò is surrexit à mortuis, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus, in nouitate ei spiritus, non in vetustate literæ seruiamus, in nouitate sensus nostri reformemur, Rom. 6. 7. 12. & quasi modò geniti infantes, rationabile ac sine dolo lac concupiscamns, vt & in eo crescamus in salutem, neque iam hominum desideriis, sed Dei voluntati, quod reliquum est temporis in carne viuamus, 1. Petr. 2. 4. Et vetus igitur homo & exterior, eidem vbi suprà Augustino in Psal. 6. dicitur, quo secundum corpus & carnem viuitur: Interior autem, quo secundum animam, qui & nouus, propter regenerationem, morúmque

Homo vetus deponendus.

Vetus homo & exterior quis dicatur.

ſpiritualium innouationem, quæ in ſacroſancto lauacro inchoatur, vt proficiendo perficiatur, in aliis citius, in aliis tardius, ſic à multis in nouam vitam procedatur. Sic Apoſtolus internum hominem de die in diem renouari dixit, vt perficiatur, Et Manichei ſcilicet à perfectione volebant incipere, eam impudenter in Catholicis imbecillioribus quærentes, & nullo apud ſe modo exhibentes, vt idem habet ad finem libri de moribus Eccleſiæ catholicæ. Et lib. 14. de Tinitate cap. 16. 17. collatis ſuperioribus Pauli locis, hæc, ait, animæ peccato decoloris, deformis, & deformatæ reformatiô, & (quotidiana) renouatio, non vno momento fit conuerſionis eius, ſicut quæ in baptiſmo fit, remiſſione omnium peccatorum, nec enim vel vnum quantulumcunque remanet, quod non remittatur, ſed vt aliud eſt carere febribus, aliud ab infirmitate febribus facta reualeſcere, aliud infixum telum de corpore demere, aliud, vulnus eo factum ſecunda curatione ſanare: ita prima curatio eſt, cauſam remouere languoris, quod per omnium fit indulgentiam peccatorum: ſecunda, languorem ſanare, quod fit paulatim proficiendo in renouatione huius imaginis. Quæ duo demonſtrantur, Psal. 102. Qui propicius fit omnibus iniquitatibus tuis, quod fit in baptiſmo: Qui ſanat omnes languores tuos, quod fit quotidianis acceſſibus, cùm hæc imago proficiendo renouatur,

Interior homo & nouus

Renouatio animæ peccato deformatæ non vno momento fit, ſed paulatim.

amorem transferens à temporalibus, visibilibus, carnalibus, ad æterna, intelligibilia, & ab illis quidem cupiditatem frenare, his autem se charitate alligare diligenter insistit. In quo profectu & accessu bene proficientem cùm dies vitæ huius vltimus quemque compererit, perducendus ad Deum, quem coluit, ab eo perficiendus, & cætera. Et loco paulò antea citato ad Marcellinum contra Pelagianos, libro secundo, capite septimo, octauo, decimo. Eò docet quosque Filios Dei fieri, quo esse incipiunt in nouitate spiritus, & renouari in interiorem hominem: non enim ex qua quisque hora baptizatur, omnis vetus eius infirmitas absumitur, sed renouatio incipit à remissione omnium peccatorum. Et in quantùm spiritalia quisque sapit, qui iam sapit, in tantùm renouatur: cætera in spe facta sunt, donec etiam in re fiant, vsque ad corporis renouationem in meliorem statum immortalitatis & ĩcorruptionis, qua induemur in Resurrectione mortuorum. Nam in baptismo quamuis tota & plena fiat remissio peccatorum, tamen si continuò tota & plena etiam hominis fieret in æternam nouitatem mutatio, non dico & in corpore, quod certè manifestum est adhuc in veterem corruptionem atque in mortem tendere, in fine posteà renouandum, quando verè tota nouitas erit: sed excepto corpore, si in animo, qui homo est interior, perfecta in baptismo nouitas fieret,

non enim diceret Apostolus renouari de die in diem, profectò qui quotidiè adhuc renouatur, nondum totus est renouatus, & in quantùm talis, adhuc in vetustate est. Proinde ex hoc quòd adhuc in vetustate sunt, quamuis iam baptizati, sunt etiam seculi filij: Ex hoc autem quòd in nouitate sunt, hoc est, ex plena & perfecta remissione peccatorum, & quãtumcunque illud est quod spiritaliter sapiunt, eíque congruos mores agunt, Filij Dei sunt, intrinsecus enim exuimus veterem hominem & induimus nouum, quando ibi mendacium deponimus, & veritatem loquimur, & cætera quibus Apostolus explicat, Eph. 4. quid sit exui veterem hominem, & indui nouum. Et hoc vt faciant, iam baptizatos fidelésque adhortatur, non ad adhuc idem monendos, si hoc in baptismo iam perfectè factum esset, & tamen factum est, sicut & salui facti sumus: Saluos enim nos fecit per l. r. e. r. SS. Sed quia hoc factum sit, alio loco dicit, In nobismetipsis, inquiens, ingemiscimus, adoptionem expectantes, redemptionem corporis nostri, Rom. 8. Adoptio ergo plena filiorum in redemptione fiet etiam corporis nostri. Primitias itaque Spiritus nunc habemus, vnde iam Filij Dei reipsa facti sumus. In cæteris verò spe sicut salui, sicut innouati, ita & Dei Filij: Re autem ipsa, quia nondum salui, ideò nondum plenè innouati, nondum etiam Filij Dei, sed filij seculi.

Renouari de die in diem.

Exui veterẽ hominem, & indui nouum quid.

Filij Dei & filij seculi. Proficimus ergo in renouationem iustámque vitam, per quod filij sumus, & per hoc peccare omninò non possumus, donec totum in hoc transmutetur, etiam illud: per quod adhuc filij seculi sumus, per hoc enim & peccare possumus. Consumetur ergo quod filij carnis & seculi sumus, & perficietur quod Filij Dei, & spiritu renouati sumus. Interim Filij Dei sumus, & nondum apparuit quid erimus, 1. Ioan. 3. Quid est hoc, sumus & erimus, nisi quia sumus in spe, erimus in re? Scimus enim quia cùm apparuerit, similes ei erimus, quia eum sicuti est, videbimus. Nunc ergo ei & similes esse iam cœpimus, primitias habentes spiritus: & adhuc dissimiles sumus, per reliquias vetustatis. Proinde in quantùm similes, in tantùm regenerante spiritu Filij Dei: in quantùm dissimiles, in tantùm Filij carnis & seculi: Illinc ergo peccare non possumus, quia qui natus est ex Deo, non peccat, primæ Ioannis tertio. Hinc verò si dixerimus quòd peccatum non habemus, nosmetipsos seducimus, primæ Ioannis primo. Quæ testimonia minimè sunt contraria: Quandiu enim homo quamuis totus spe iam, & iam in re ex parte in regeneratione spiritali renouatus, adhuc tamen portat corpus quod corrumpitur, & aggrauat animam, Sapientiæ 9. donec totum transeat in adoptionem, & non sit peccator, quæras locum eius & peccatúm, & non

inuenias, Psal. 9. 36. Habemus ex Christo & Paulo, & vtriusque interprete Augustino, triplicem (vt suprà) Regenerationem, ita & renouationem, nisi quòd idem non procul à fine expositionis Epistolæ ad Roman. inchoatæ, eos qui iam baptizati fuerint, curari (ait) melius dicimus per pęnitentiam, quàm renouari, quia renouatio propriè in baptismo est, vbi quidem operatur pœnitentia, sed tanquam in fundamento, manente itaque fundamento, recurari ædificium potest: Sin fundamentum iterare quis voluerit, totum subuertat ædificium necesse est. Ideò dicit, Hebr. 6. Impossibile post baptismum prolapsos, rursus renouari per pœnitentiam, vtique baptismalem, seu denuò baptizari. Sed de hoc scopulo, vt obiter, ita meli⁹ silere puto quàm pauca dicere. De tertia ergo eadémque nouissima nostri per resurrectionē renouatione hîc oritur alia quæstio, Cū enim iuxta Apostolum, 1. Cor. 15. imaginem terreni hominis ab humanæ generationis exordio induerimus, cœlestis autem ex fide nunc portemus, habituri in resurrectione quod credimus, quomodò renouemur, si non ad hoc per Christum renouamur, quod in Adā primo eramus? quanquàm enim multa non in pristinum, sed in melius renouentur, ab inferiore tamen statu, quàm quo erant anteà, renouantur. Hîc aliis alia dicentibus, vt quæ scriptura de Adæ corpore prius quàm spirituali, déque nostri renouatione toties memorat, sibi constent & inter

Curari dicimur per pœnitentiā, renouari per baptismum.

Baptismalis pœnitentia.

ſe conſentiant, reſpondet Auguſtinus de Geneſi ad literam, li. 6. cap. 19. 20. 24. 27. 28. Quo ergò modo renouari dicimur, ſi non hoc recipimns quod in Adam perdidimus? Hoc planè, inquit, ſecundum quendam modum recipimus & non recipimus: Recipimus iuſtitiam, ex qua per peccatum lapſus eſt homo, immortalitatẽ ſpiritalis corporis, quam nondũ homo habuit, non recipimus. Renouamur ergo à vetuſtate peccati, mente in agnitionem Dei, ſecundum eius imaginem, quam in ſpiritu impreſſam Adã per peccatum ſic amiſit & perdidit, non quidẽ vt nulla in eo remanſerit, ſed quia tam deformis vt reformatione opus habuerit. Sic enim ſe interpretatur lib. 2. Retractationum cap. 24. & hanc per gratiam iuſtitiæ recipimus. Renouabitur autem etiam carne, in melius nimirũ, non in priſtinum corpus animale, in quo fuit Adam, ſed in ſpiritale, in quod nondum mutatus, ſed niſi mortem peccando meruiſſet, mutandus erat: In quo corpore, inquàm, immortali ſancti omnes erunt à mortuis reſurgentes. Et cuius hæc omnia vi, virtute, ac dono fiunt? *Spiritusſancti*, Et in hoc enim Dominum baptizaturum præcurſor prædixerat, Mat. Luc. 3. Marc. Ioan. 1. Act. 1. 11. 19. In hoc ergò baptizantur, quotquot baptizantur, vt de omne genus peccatoribus dicat Paulus, Hæc fuiſtis, ſed abluti, ſed ſanctificati, ſed iuſtificati eſtis in nomine D. N. IeſuChriſti, & in Spiritu Dei noſtri, 1. Cor. 6. & 12. Etenim in vno ſpiritu omnes

Imago Dei quòmodo ab Adà perdita

Renouatio carnis.

nos in vnum corpus baptizati sumus, siue Iudæi, siue gentiles, siue serui, siue liberi. Hoc ergo in nos adueniente in baptismo, regenerati renouatíque sumus, peccata nobis remissa, collatæ virtutes, & gratia. Si modum fortè requiris, Spiritus Dei, adeóque tota superbenedicta Trinitas hæc vniuersa transigit, operatur, & efficit, & hui' effectionis causa est, vt aqua corpus tangat, & cor abluat, quod Augustini verbum tractat. 80. ad id Ioan. 12. Iam vos mundi estis propter verbum quod locutus sum vobis. Hîc non excutio, plus alioqui satis excussum libello nostro, qui de Vi verbi Dei In sacris mysteriis inscriptus exiit vtraque lingua Anno 1561. quo sic inter verbum & fidem partiti sumus, & nisi fallor, obtinuimus, vt verbi sit efficacia sacramenti, fructus autem & profectus recipientis fidei. Hæc ergo, vt ad literam redeã, baptismi virtus est à sancta & indiuidua Trinitate, Vnde & Christo baptizato pater in voce, Filius in carne, Spiritussanctus in columbæ specie apparuerunt, Matth. Luc. 3. Marc. Ioan. 1. & Matth. 28. Dominus baptizare iussit in nomine Patris & Filij & Spiritussancti. His enim verbis Euangelicis, sicut accepit Ecclesia, consecratum Christi baptismum vbicunque sanctum esse, per quoscũque etiam nõ sanctos, imò hæreticos, tam sæpe recurrit apud omnes catholicos, & Augustinum præsertim contra Donatistas & sic omnes omnium temporum Catabaptistas, vt nihil sæpius, lib. 3. de baptis-

Baptismi virtus, vnde.

Baptismus vbique sanctus.

mo, cap.10.15.19. lib.4. cap.4.10.lib.5. cap.1. lib.6. cap.17.25. lib.7. cap.53. Deum enim adesse verbis Euangelicis suis, sine quibus baptismus Christi consecrari non potest, & diuinam in sacramento suo virtutem assistere, siue ad salutem bene vtentium, siue ad pernitiem malè vtentium. Et aquę ergò baptismo siue lauacro mundamur, sed in verbo vitæ, Eph.5. Voluntariè enim nos Deus genuit, ac etiam regenuit, verbo veritatis, vt simus initiũ aliquod creaturæ eius, Iac.1. non ex sanguinibus, nec ex carnis, id est, mulieris & viri voluntate, sed ex Deo nati: Ioan. 1. Renati non ex semine corruptibili, sed incorruptibili, per verbũ Dei viui & permanentis in ęternum, 1. Petr.1. Verbum enim Domini manet in æternum, Esa.40. Psal.118. Hoc autem est, ait, verbũ quod Euangelizatum est in vobis, hoc inquàm fidei verbum est, quod prædicamus, quia si confitearis in ore tuo Dominũ Iesum, & in corde tuo credideris quòd Deus illum suscitauit à mortuis, saluus eris, Rom.10. Et vero baptismi tum verbum tum elementum, reliquúsque ritus id non solùm repræsentat, sed suo quoque modo efficit, nimirùm nos Christo ibi cõmori, consepeliri, corresurgere: Et in Christi enim mortem baptizamur, & Christo in baptismate con sepelimur, in quo & simul cũ eo resurgimus, vt ei per mortis eius similitudinem complantati & insititij facti, sic & resurrectionis participes futuri, Rom.6. Col.3. Quòd autem ele-

menta in ſacramentis verbo conſecrata verè etiam animam mundét, purgent, ſanctificent, præter ſcripturæ ſic loquendi morem, nec verò aliter ſcriptores ſacri loquuntur. Sic Dionyſio Eccleſiaſticæ Hierarch. cap. & part. 2. baptizaturus pontifex, aquas (lauacri baptiſmalis) ſancta prece & inuocatione (diuini nominis) ſanctificat, tres beatitudinis diuinæ, ſeu diuinitatis ſummæ perſonas ſimul inclamans & nominãs. Caro (inquit de carnis reſurrectione Tertulianus) abluitur, vngitur, ſignatur, vt anima emaculetur, cõſecretur, muniatur. Et lib. de baptiſmo ampliſſimè ita, Plura, inquiens, proſequar de elementi huius autoritate, quanta vis eius aut gratia, quod ingenia, quot officia, quantum mundo inſtrumentum ferat, vereor ne laudes aquæ potius quã baptiſmi rationes videar congregaſſe. Licet eò plenius docerem non dubitandum, ſiquam omnibus in rebus & operibus ſuis materiam diſpoſuit, etiam in ſacramentis propriis parêre fecit, ſi quæ vitam æternam gubernat, & in cœleſti procurat. Sed ea ſatis erit præcerpſiſſe, in quibus & baptiſmi ratio recognoſcitur prima, quæ iam tunc vel habitu prænotabatur ad baptiſmi figuram, Dei Spiritum, qui ab initio ſuperuectabatur ſuper aquas, intinctos reformaturum. Sanctum vtique ſuper ferebatur, aut ab eo quod ſuperferebatur id quod ferebat, ſanctitatem mutuabatur, Quoniam ſubiecta quæque materia, eius quæ de ſuper imminet, qualitatem capiat neceſſe eſt,

maximè corporalis ſpiritalem, & penetrare & inſidere facilè per ſubſtantię ſuę ſubtilitatē. Ita de ſancto ſanctificata aquarū natura, ſanctificare concepit, & omnes aquę de priſtina originis prærogatiua ſacramētum ſanctificationis conſequūtur inuocato Deo. Superuenit enim ſtatim Spiritus de cælis, & aquis ſupereſt, eas ſanctificans de ſemetipſo, & ita ſanctificatæ vim ſanctificandi cōbibunt. Quanquā ad actū ſimplicē cōpetat ſimilitudo, vt quoniā vice ſordiū delictis inquinamur, aquis abluamur. Sed delicta ſicut non in carne cōparent, quia nemo ſuper cutem portat maculā idololatriæ, ſtupri, fraudis, ita eiuſmodi in ſpiritu ſordēt, qui eſt autor delicti. Spiritus enim dominatur, caro famulatur, vtrunq; tamē inter ſe reatū cōmunicant, ſpiritus ob imperiū, caro ob miniſterium. Medicatis ergò quodāmodò aquis per Angeli interuentū, & ſpiritus in aquis corporaliter diluitur, & caro in eiſdē ſpiritaliter mundatur. Et diligēs hui⁹ lector Cyprianus, li.1. Epiſt. vltima, Oportet, ait, mundari & ſanctificari aquā prius à ſacerdote, vt poſſit baptiſmo ſuo peccata hominis qui baptizatur, abluere, quia per Ezechielem prophetā D. dicit, &c. Quanquā quod ſanctus pater illic, vt nuſquā non ferè, negat apud hæreticos eſſe baptiſmū, id in iis modò locum habet, quorū alij in perſonis diuinis inęqualitatem, alij indiſcretionem confitentes, baptiſma in ſuæ peruerſitatis non in Eccleſiæ forma miniſtrabant, quā alioqui ſeruantes, ſacramētum

Aquarum ablutio myſtica.

quidem, sed sine sacramēti virtute, hoc est, sanctificatione, quia sine fide, & extra Ecclesiā cōferebant, vt rectè distinguit Gratianus, 1. q. 1. §. Sed notandū. & sequēti. Cautè igitur legend⁹, & sanè intelligendus Hieronymi aduersus Luciferianos Orthodoxus ita disputans, Cùm in Patre & Filio & Spiritussancto baptizatus homo tēplum Domini fiat, & veteri ade destructa nouum Trinitatis delubrū ædificetur: quomodò dicis sine aduentu Spiritussancti apud Arrianos peccata posse dimitti? quomodò antiquis sordibus anima purgatur, quæ sanctū nō habet Spiritum? Nec enim aqua lauat animam, sed prius lauatur à Spiritu, vt & alios spiritaliter lauare possit. Spiritus, inquit, Moses, Domini ferebatur super aquas. Ex quo apparet baptisma non esse sine Spiritussancto. Bethseda siue Bethesda Iudeæ lacus nisi per aduētū Angeli, debilitata corporaliter mēbra sanare non poterat, Ioan. 5. Et tu mihi aqua simplici, quasi de balneo animam lotam producis? Dominus qui non tam lauacro mundatus est, quàm suo lauacro vniuersas aquas mundauit, statim vt caput extulit de fluento, Spiritumsanctum accepit: non quòd vnquam sine Spiritusancto fuerit, quippè de Spiritusancto in carne natus, sed vt nobis verum esse baptisma monstraret, quo Spiritussanctus adueniat. Igitur si Arianus dare Spiritumsanctū non potest, nec baptizare quidem, quia Ecclesiæ baptisma sine Spiritussancto nullum est.

Christ⁹ quare spiritū sanctum accepe rit baptizat⁹

Tu verò cùm baptizatum ab eo recipias, & postea Spiritumsanctum inuoces, aut baptizare debes, quia sine Spiritussancto baptizari non potuit: aut si baptizatus est in Spiritu, desine spiritum ei inuocare, quem tunc cùm baptizaretur, accepit. Et paulò pòst, Tu verò qui ab Arrianis baptizatũ recipis, & ei tribuis baptisma quod perfectum est, quo pacto, quasi modicum quid ei defuerit, sanctum aduocas Spiritum, cùm baptisma Christi sine Spiritusancto nullum sit? Hæc ille. Quemquidem locum protulit, quòd valde videretur è re præsenti esse, hoc est, Spiritusſãcti in baptismo energia. Quibus ergo baptismum abrogat, ij, vt ibidem sequitur, non credebant, ac proinde nec baptizabant, nisi in Patre solo vero Deo, & in Iesu-Christo Saluatore creatura, & in Spiritusancto vtriusque seruo. Cui tum fidei, tum baptismi formulæ meritò idem aures claudere, ne tantæ impietatis vocibus polluantur, auditorẽ præmonuit. Ob eundem formæ receptæ defectum Nicenus canon. 19. Paulianos à Paulo Samosateno, ad Eccle. cõfugientes, vbi. suprà 1.q.1. Si quis confugerit. & can. seq. Innocentius 1. Epist. 22. cap. 5. Et Arelateñ Synodi canõ 16. Photinianos. & Gregorius 1. lib. 9. Epist. 61. De Consl. Dist. 4. ca. Hi verò. Bonisianos in Christum Dominum non credentes, & Cataphryges Spiritumsanctum, prauum hominem Montanum esse credentes, omnes in nomine Patris & Filij & Spiritussancti minimè baptizantes,

Hæretica baptizatores.

zantes, cùm ad Catholicam venerint, baptizâdos censuerint, quia baptisma non fuit, quod in errore positi, in Sanctæ Trinitatis nomine minimè perceperũt. Atque adeò tanti semper fuit forma Euangelica vbicunque & à quibuscunque, vt cum Augustino vbi anteà, loquar, seruata, vt etiam super Arianorum baptismo, vt suprà, distinxerit Arelatẽsis Synodi 1. can. 8. De Cons. Dist. 4. ca. De Arianis, qui propria lege sua vtuntur, siquidẽ interrogati non responderint hanc Trinitatem, hoc est, responderint se non esse baptizatos in nomine Trinitatis, vt rebaptizentur, vel potius baptizẽtur: Nec enim (vt vbi paulò antè Gregorius) dici potest iteratum, quod in Trinitatis nomine non erat datũ. Sin autem eos nostræ fidei sacerdotes Symbolum interrogantes, peruiderint in Patre & Filio & Spiritusancto baptizatos, manus eis imponant, vt Spiritumsanctum accipiant. Ac nescio annè hunc canonem videatur vellicare Hieronymus, Contra quem Ecclesiæ vsus & autoritas obtinuerit, Adeò vt Gregorio 1. vbi suprà, teste. ca. Ab antiqua patrum consuetudine, eos qui apud hæresim in nomine Trinitatis baptizarentur, etiam Arrianos ad Ecclesiam redeuntes, Occidens manuum impositione, Oriens Chrismatis vnctione reciperet atq; reformaret. Hac occasione Hieronymiani scopuli, iam ad Spiritus in baptismate opificium redeo. De hoc Damascenus loco prius allegato, Scaturiuit, ait, nobis ex sancto &

Iteratio baptismi fieri an possit.

Baptizati ab hæreticis ad Ecclesiam redeũtes quomòdo recipiendi.

incontaminato Christi latere, Ioan. 19. fons remissionis, aqua in regenerationem & ablutionem peccati & corruptionis, & præceptum nobis dedit per aquam regenerari & Spiritum. Ioan. 3. Spiritusancto per imprecationem & inuocationem aquæ superuenienti.
Hominis duplicis duplex purgatio.
Nam cùm duplex esset homo ex anima & corpore, duplicem etiam nobis purgationem indulsit, per aquam videlicet & Spiritum. Spiritu quidem, quòd secundum imaginem & similitudinem in nobis est, renouãte. Aqua verò per spiritum gratiæ corpus à peccato purificante, à corruptione eximente, & imaginem mortis explente aqua: arram autem vitæ tribuente spiritu. Et regeneratio secundum animam fit. Fides enim filiorum adoptionem nouit, quippè qui sint creaturæ per Spiritum, & in antiquam reuocati beatitudinem. Peccatorum ergò remissio omnibus æquè per baptismum donata est, gratia verò Spiritussancti secundum proportionem Fidei & puritatis. Nũc igitur per baptisma primitias Spiritussancti accipimus, & initium alterius vitæ fit in nobis, id est, primitiæ regenerationis, & signaculum, & tutella, & illuminatio, & sanctificatio. Baptismus autem in Sancta Trinitate, qua opus habent qui eum suscipiunt, ad suiipsorum constantiam & perseuerantiam. Et impossibile est non simul esse inuicem tres hypostases, inseparabilis enim sancta Trinitas. Quo item modo in
Hypostases tres, simul semper existũt.

aqua & ſpiritu baptizemur, exponit Ambroſius, libro primo, de Spirituſancto, capite ſexto. Qui ſpiritus, inquit, & aquæ ideo naturam diſtare non putant, non aduertunt quia in aquarum ſepelimur elemento, vt renouati per ſpiritum reſurgamus. In aqua enim imago mortis, in ſpiritu pignus vitæ, vt per aquam moriatur corpus peccati, quæ quodam quaſi tumulo corpus includit, vt per virtutem ſpiritus renouemur à morte peccati, & ideo hi tres in terra teſtes vnum ſunt, primæ Ioannis quinto, vnum myſterio, non natura. Aqua ſepulturæ teſtis: Sanguis, mortis: Spiritus, vitæ. Si qua ergo in aqua gratia, non ex aquæ natura eſt, ſed ex Spirituſſancti præſentia. Nunquid enim in aquæ (alioqui) natura ſicut in ſpiritu & viuimus, Act. 17. & ſignamur, 1. Corinth. 1. Eph. 1.? Et cap. ſequenti, Quòd Angelus ſecundum tempus deſcendebat in natatoria, & mouebatur aqua, & qui prior deſcendiſſet, ſanus fiebat, Ioan. 5. quid in hoc typo niſi deſcentionē Sancti Spiritus nunciabat, quę noſtris futura temporibus aquas ſacerdotalibus inuocata precib' cōſecraret? Is ergò Sancti ſpiritus erat nūcius, eo quòd per gratiā ſpiritalē medicina noſtris eſſet animiac mētis languoribus deferēda. Et de his qui initiantur myſteriis cap. 3. & 4. permultis exēplis iam præallegatis cōprobat, Si in veteribus figuris affuit Spirituſſanctus, multò magis in veritate ſacramētorum vtique noſtrorū adeſſe.

Teſtes tres in terra, aqua, ſanguis, ſpiritus.

Natatoria Siloe typus.

Quid, inquit, vidisti? aquas vtique: sed non solas, Leuitas illic ministrantes, Sacerdotem consecrantem. Diuinitatis illic operationem credis, præsentiam non credis? Vnde sequeretur operatio, nisi præcederet antè præsentia? Aqua est ergò, qua caro mergitur, vt omne peccatū abluatur. Quid enim aliud in hoc sacramento quàm culpa mergitur, error aboletur? Aqua sine prædicatione Dominicæ crucis ad nullos vsus futuræ salutis, salutaris crucis mysterio consecrata, tunc ad vsum spiritalis lauacri temperatur. Non credas solis oculis corporis, magis verò quod animo & mente cernitur, non aquarum esse quod vnusquisque mundatur, sed gratiæ: ne fortè dicas, hoccinè illud est magnum mysterium? Aquas quotidiè video, eæ me mundare habent? in eas sæpe descendi, nec mundatus sum. Hinc cognosce quòd aqua sine spiritu non mundat, Ideóque tres in baptismo testes, aqua, sanguis, Spiritus, vnū sunt, 1. Ioā. 5. quia si vnum horum detrahas, non stat sacramentum. Quid enim aqua sine cruce? Elementum commune, sine vllo sacramenti effectu. Nec iterum sine aqua regenerationis mysterium, Ioan. 3. En obiter crucis in baptismo signaculum. Et lib. 1. de Sacramentis cap. 5. Vidisti aquam, at non omnis aqua sanat, sed quæ Christi habet gratiā. Aliud est elementū, aliud cōsecratio, aliud op⁹, aliud operatio: non sanat aqua, nisi Spiritussanctus descenderit, & aquam consecrauerit. Hoc autem forma ba-

ptiſmatis & vſus habet, vt antè fons conſecretur, & tunc baptizandus deſcendat. Sacerdos primùm ingreſſus, ſuper creaturam aquæ, inuocationem, pòſt & precem defert, vt ſanctificetur fons, & adſit præſentia Trinitatis æternæ. Chriſtus deſcendit, ſecutus eſt ſpiritus, Pater è cælo locutus eſt. Habes Trinitatis in ſanctificationis myſterio præſentiam. Et ad cap. Luc. 3. Cũ ex duab⁹ naturis homo ſubſiſtat, anima & corpore, viſibile per viſibile, inuiſibile per inuiſibile myſterium conſecratur. Aqua enim corpus abluitur, Spiritu, animæ delicta mundantur. Aliud agimus, aliud inuocamus, Licet etiam in fonte ſanctificatio diuinitatis aſpiret, Non enim omnis aqua ablutio eſt, ſed hæc inter ſe diuiſa eſſe non poſſunt. Nam cùm communia delicta ſint mentis & corporis, purificatio quoque debuit eſſe communis. Et ad initium cap. 22. O aqua, quæ humano aſperſum ſanguine, vt præſentium lauacrorum figura præcederet, orbem terrarum lauiſti, Sacramentum Chriſti eſſe meruiſti, lauas omnia, nec lauaris. Tu incipis prima, tu perfecta comples myſteria, à te principium, in te finis, vel potius tu FACIS vt finem neſciamus, de tribus regenerationis noſtræ teſtibus vna, 1. Ioan. 5. aqua ad lauacrum, ſanguis ad precium, Spiritus ad reſurrectionem. Et huius enim baptiſmus pignus eſt & imago, Romano. 6. vt baptizati vitam de cætero ſequamur, in qua Chriſtus reſurrexit:

Fontis baptiſmalis cõſecratio.

Delicta cõmunia ſunt mẽtis & corporis.

& in eius præceptis manentes, ad præterita denuò ne reuoluamur. Ideóque per aquam celebratur, vt ſicut aqua ſordes corporis abluit, ita & nos per baptiſmum ab omni peccato purgatos & innouatos credamus, vt quod incorporale eſt, inuiſibiliter abluatur. Eandem baptiſmi tum gratiam, tum cum Chriſti morte, ſepultura, reſurrectione, paulò altius repetit Baſilius de Spirituſancto capite decimo quinto. Hanc ob cauſam fuit Chriſti in carnem aduentus, vt homo qui ſaluus fit per eius imitationem, veterem adoptionem in ius filiorum aſcitus recipiat.

Christus in quibus imitandus. Neceſſarium itaque eſt ad vitæ perfectionem Chriſtum imitari, non exemplis ſolùm, quas in vita demonſtrauit, virtutum, ſiue actionum, ſed & mortis paſſionum. Sicut Chriſti Paulus imitator ait, Configuror morti eius, ſi quo modo perueniam ad reſurrectionem ex mortuis, Philipp. tertio. Quo igitur modo in ſimilitudine mortis eius erimus? Conſepulti ei per baptiſmum. Et quis ſepulturæ modus, aut ex huius imitatione fructus? Primùm oportet vitæ prioris ſeriem interrumpere. Id nemo poteſt facere, niſi

Regeneratio alterius vitæ initium. deſuper natus. Nam & Regeneratio, quod etiam nomen declarat, alterius vitæ initium eſt. Hinc oportet alteram vitam incepturum, ſuperiori vitam imponere, ſic vt in mutatione vitæ, neceſſariò mors inter vitam priorem & poſteriorem intercedat, quæ &

priorem finiat, & secuturæ det initium. Quo ergò modo ad inferos descendimus? Christi sepulturam per baptismum imitantes. Eorum enim qui baptizantur, corpora aquis quodammodò insepeliuntur. Proinde depositionem operum carnis figurat baptismus quodammodò animam repurgans à carnalis affectus immunditia ei innata, Lauabis me, ait, & super niuem dealbabor, Psal. 50. Eóque non Iudeorum more in quibuslibet inquinamentis abluimur, sed vnum nouimus salutiferum baptisma, vnius pro mundo mortis, & ex mortuis resurrectionis figuram & typum, illius imaginem implente aqua, huius arram spiritu præbente. Hæc postrema verba vsurpauit suprà Damascenus. Hinc perspicuum, quod quærebatur, factum, Cur aqua spiritui coniuncta. Cùm enim duo scopi sint in baptismi pacto nobis propositi, videlicet vt aboleat corpus peccati, ne posteà mortem fructificet, tum vt viuat spiritu, & fructum habeat in sanctificatione: aqua mortis exhibet imaginem, corpus velut iu sepulcro recipiens, Spiritus verò vim viuificam immittit, à morte peccati renouãs animas nostras in nouam vitam. Hoc est nasci desuper ex aqua & spiritu, quasi mortificatio perficiatur in aqua, vitam vero nostram operetur Spiritus. Hæc Basilius. Qua etiam similitudine & in hanc rem vtens Augustinus

Aqua cur spiritui coniuncta.

Nasci desuper ex aqua & spiritu sancto.

Quæstionum ex nouo testamento cap. 59. Qui baptismum, ait, putat carnali ratione consistere, hic non est spiritalis, nec cæleste bonum consequi poterit, qui se per aquam, non per fidem (veram atque viuam) immutari credit. Aqua enim cernitur, sed qui non videtur Spiritus, operatur vt fides in eo sit: quia sicut sordes corporeas aqua, ita spiritus animam abluit à peccatis, vt quomodò visibilia visibilibus, ita & spiritalibus prosit spirit⁹: ac per hoc spiritalis ratio vertitur in baptisma, pl⁹ enim est ibi quod auditur, quàm quod videtur. Hinc Nicodemum carnali instructum ratione dubitantem Saluator ad fidem vt attraheret, exemplo vtitur congruo, & visibili ad rem inuisibilem firmandam dato, quod solo auditu consistit, non visu, nec negatur, & tàmen terrenum est, quia mundi rem operatur. Spiritus, ait, vbi vult, spirat, vocem eius audis, sed vnde veniat, vel quò eat nescis, Sic omnis qui renascitur ex aqua & Spiritusancto, Ioannis tertio, vt quomodò vox venientis venti auditu, non videtur, sic & baptismi ratio auditur, quòd dicatur, quo tamen modo per spiritum fit, non videtur. Auditur, inquam, cùm quid futurum est, ab eo qui verba insinuat, prædicatur, vt fieri credatur, non tamen facti ratio reddatur. Cúmque nec sic ad fidem Pharisæus duceretur, audiuit, Si terrena dixi vobis, nec creditis, quomodò si vobis dixero cælestia,

Similitudo Nicodemo proposita de baptismo.

credetis?Si per rationem terrenam &exẽplum datum non creditis poſſe fieri,quia quomodo fiat non videtur, quomodò ſi darem exempla cæleſtia,quæ vtiq; neſcitis,crederetis?hoc modo rem quæ nec verbis nec animo explicari poteſt,per id quod ſenſibile eſt, & auribus auditur,commendare,hoc eſt, per vẽti exemplum, quem & ſenſibilitas capit,& auris audit,ſed vnde veniat, neſcit, factum Spirituſſancti, quod capi non poteſt, credibile facere Chriſtus voluit.Magis ergo quòd id fiat,quàm quî fiat,idẽ alibi exponens ad Bonifacium Auguſtinus,epiſtola 23. & quídem tantò clarius, quantò breuius, Aqua, inquit, exhibens forinſecus ſacramentum gratiæ, & Spiritus operans intrinſecus beneficium gratiæ,ſoluẽs vinculum culpæ, reconcilians bonum naturæ, regenerat hominem in vno Chriſto,ex vno Adamo generatũ. Citant ex eodem & Beda Scholaſtici, inter quos Aquinas Part.3. Quæſt.66.artic.3.argument.4.Chriſtum tactu ſuæ mundiſſimæ carnis vim regeneratiuã & purgatiuam aquis contuliſſe. Quod apud neutrum totidem quidem verbis reperi,ſed ita concionatur Serm.1.in Epiphania,Quòd in Iordanis vndis Dominus aquas ad humani generis reparationem ſub baptiſmo conſecrauit, quia ea Chriſti regeneratio noſtræ fidei eſt confirmatio,inſinuato nobis muneris ſui beneficio per ſecundæ natiuitatis exemplum quod facere voluit,prior fecit. Iudaicorum tot ſub lege baptiſmatum nullum

Chriſti regeneratio noſtræ fidei eſt confirmatio.

contra præuaricationis malum generalem cõtulisse medicinam. Ideóque pro mundi totius absolutione homines indiguisse regenerationis aqua cælitus sanctificari. Et quia per vniuersum orbem sacramentum baptismi humano generi opus erat, omnibus aquis benedictioné dedit, cùm in Iordanis alueum singulari pietate descendit. Tunc enim eum non tam lauit aqua, quàm lota est. Attactu membra tingũtur, fluenta ditantur, *Vitalem gratiam* flumen mutuatur ex corpore, non corpus ex flumine. Descendere in se fõtem suum fœlix vnda miratur, sub vno momento remedia æterna concipiens, & noua Deum regenerationis fœcunditate parturiens: quod acceperat, reddens: quod non habebat, accipiens. Tunc baptizatus Dominus nos regenerauit ad salutem, Adamum abluit peccatorem. Quid enim ad baptismum venit qui mundus erat, nisi vt ablueret immundos? Tunc ergo currentes eum aquę perfundebant, sed peccata secum nostra portabãt: de illo guttæ baptismatis fluebant, sed nostra in guttis crimina fluebant. O misericordia simul & Dei potentia! necdum eramus in mundo, & iam lauabamur in baptismo, mundati in eo antequàm nati, nam ei hæc fuit baptismi ratio, vt aquæ nos purgaturæ, ab illo antè purgarentur. Et serm. 1. in Dominica infra octauas Epiphaniæ, Non reformidauit vt baptismalis aquæ vim magis exprimeret, eam cum Deipara Virgine sic conferre, Dominus vix homi-

Aquis omnibus benedictio data per Christum in Iordanis alueum descendentem.

nibus natus, renascitur sacramentis, eodem propè tempore per virginem, & post aliquot annorum curricula per mysterium genitus, in Iordane consecratus, vt simul miraremur incorrupta matre progenitum, & vnda pura immersum, & in vtroque facto gloriaremur, quia filium genuit mater, & casta est, Christum vnda lauit, & sancta est. Nam vt post partum glorificata est Mariæ castificatio, ita post baptismum probata est aquæ purificatio, nisi quòd maiore penè munere quàm Maria vnda ditata est: Illa sibi tantùm castitatem meruit, & vt non peccaret, hæc nobis contulit sanctificationem, & vt peccata purgaret: Illa propria à se delicta repudiat, hæc in se per Dei gratiam aliena condonat: illi collata virginitas, huic fecunditas: illa vnum procreauit, & pura est, hæc generauit plures, & virgo est: illa præter Iesum nescit alium filium, hæc cum Iesu mater est populorum. Natalis ergo alter est quodammodò Saluatoris, nam iisdem dum signis & miraculis cognoscimus genitum, sed maiore mysterio baptizatum. Denique Spiritussanctus, qui tunc illi in vtero affuit, modò dum in gurgite circunfulsit. Qui tunc Mariam castificauit, nunc fluenta sanctificat. Quale hoc baptisma, vbi prior est fonte ille qui mergitur? vbi dum susceptum aqua diluit, non sordibus inficitur, sed benedictionibus honoratur? in quo purgantur potius fluenta, quàm purgant?

Maria castificatio post partum.

Nouo enim sanctificationis genere Christum non tam lauit vnda quàm lota est: nam ex quo Saluator in aqua se mersit, omnium ex eo gurgitum tractus, cunctorúmque fontium venas mysterio baptismatis consecrauit, & quisquis ibi in nomine Domini baptizari voluerit, non tam mundi eum aqua diluit, quàm Christi vnda purificat. Et serm. 2. Quod fluentis Iordanis baptizatur Iesus, aquæ nostro baptismati consecrantur, Baptizatur enim non sibi, sed nobis, non vt aquis purificetur, sed vt aquas sanctificet. Baptizatur nouus homo, vt noui baptismatis constituat sacramentũ. Quàm mirifico mysterio, vel corporis sui tactu, vel transitu gloriç suæ omnem ad momentum creaturam sanctificat, viuificat, & illustrat? Aquas enim cõsecrat dum baptizatur. Sic Augustinus. Posterior autem sic habet ad Lucæ cap. 3. Beda, Baptizatus est Dominus, non aquis mundari, sed aquas mundare cupiens, quæ per eius carnem, peccati vtique nesciam, ablutæ, baptismi ius inducrent, & quod tam innumera sub lege baptismata contra præuaricationis maculam non poterant, vim regeneratiuæ sanctificationis conciperent. Origeni ergo contra tam multa dicenti Spiritum sanctum non operari (per) ea quæ in anima sũt, nec ad irrationalia peruenire, Theophilus Alexandrinus lib. Paschali 1: quòd, ait, asserẽs non recogitat aquas in baptismate mysticas aduentu Sancti Spiritus consecrari, vt & per inuocatiouem ac eiusdem aduentũ, panem

Aquæ non Christum abluerunt, sed per eum ablutæ sunt.

Dominicum & sacrum calicem, quę in Ecclesię mensa conlocantur. res vtique inanimas, sanctificari. Non ergo se magis quàm superiores patres oppugnat aut infirmat Cyprianus, siue alius eius nomine scriptor indubiè vetus atque catholicus, De baptismo Christi, & vnctione chrismatis. sed confirmat & propugnat ita sermocinans, Veniebat Christus ad baptismum, lauacro non egens, in quo peccatum non erat, sed vt sacramento perennis daretur autoritas, & tanti virtutem operis nulla personarum acceptio commendaret, quando remissio peccatorum siue per baptismum, siue per alia sacramenta donetur, propriè Spiritussancti est, cui soli huius efficientiæ priuilegium manet. Verborum solennitas, sacri nominis inuocatio, signa institutionibus Apostolicis sacerdotum ministeriis attributa, visibile celebrant sacramentum, rem verò ipsam Spiritussanctus format & efficit, & consecrationibus visibilibus manum totius bonitatis autor apponit, & plenitudinem gratiæ vnctionis diuinæ pinguitudo sanctificationibus officialibus infundit, & rem sacramenti consummat atque perficit. Et paulò pòst, Et propriè sibi omnipotentia Dei retinet hunc (gratiæ) effectum, Nec enim in Pane gloriamur, sed in cruce Domini, Gal. 6. cuius virtus omnia peragit sacraméta, sine quo signo nil sanctum, nec vlla consecratio meretur effectum. Hinc omnium sanctificationum exurgit sublimitas & profundum, & longè la-

Remißio peccatorum, propriè Spiritussancti est.

Crucis christi virtus omnia peragit sacramenta.

téque plenitudo diffunditur gratiarum. Et multò pòst, Sanctificatis elementis iam non propria natura præbet effectum; sed virtus diuina potentius operatur, sed adest veritas signo, & spiritus sacramento, vt ipsis rerum efficientiis gratiæ dignitas pateat, & interiori homini quãta ex his detur autoritas, Deiformi conuersatione, & cælestibus moribus innotescat. Nec procul à fine Sermonis de Passione, Quicunque sint sacramentorum ministri, qualescunque manus vel mergant ad baptismum accedentes, vel pectus vngant, de quo sacra exeunt verba, operationis autoritas in figura crucis omnibus sacramentis largitur effectum, & cuncta peragit *Nomen* quod omnibus eminet, à sacramentorum vicariis inuocatum. Hæc ille, quàm hodiernis Extraordinariis (sic enim sese inscribunt) ministris dissimilis, qui signum crucis à sacris & à profanis exploserunt, & nec aquæ diuino licet iure & quidem scripto, ad baptismum institutæ tribuunt, quod chrismati, elemento traditione non scripta instituto hic tribuit. Sed de chrismatis in mysteriis vsu, nos Digressione 1. in 11. ad Timoth. & ad eandem appendice. Quòd ergo baptismi vim modò solius esse Dei dicit, modò etiam tum verbi, siue nominis inuocati, tum signi siue aquæ, siue chrismatis, non pugnant (quod aiũt) quæ subordinãtur. Si qua enim est in aqua gratia, non est ex aquæ natura, sed ex spiritus præsẽtia, inquit cum reliquis Orthodoxis Basilius

Crucis figura omnibus sacramentis largitur effectum.

Extraordinariq ministri taxati.

Chrismatis vsus in baptismo.

lib.de Spiritu ſancto cap. 15. Cùm ergo tantus ſit veterum Orthodoxorum conſenſus, Deum ſacramentis ſuis adeſſe & aſſiſtere, aquas item baptiſmales diuinam vim & virtutem, potentiam & efficaciam à Domino Deo per eius inuocationem, mutuari, accipere, cõbibere, concipere, vtri quæſo, propius ad Eccleſiaſticam & catholicam antiquitatem accedunt, Scholaſticinè, cùm aiunt, Euangelica ſacramenta nõ ſolùm ſignificant, ſed & cõferunt quod intus adiuuet, vel, ſic eſſe inuiſibilis gratiæ Dei ſigna, vt eius formam & imaginem gerant, & cauſa exiſtant, nec ſignificandi tantùm, ſed & ſanctificandi ergò inſtituta, vel, id facere quod ſignãt, efficere quod figurant, In Sententiis Theologicis lib. & Diſt. 1. A. lib. item 4. Diſt. 1. B. 22. C. an verò nouatores moderni, quorum principis primum hoc fuit initio ſchiſmatis ab Eccleſia ſui, paradoxon, Hæretica eſt, ſed vſitata ſententia, Sacramenta nouæ legis dare gratiam, obicem non ponẽtibus. quod poſtremum qui tam malignè exponũt, quaſi hoc axioma iuſtitiam citra fidem polliceatur, næ conſilium cogitant quod ſtabilire non poſſent, Iuſtitiam enim ſine fide nulli vnquam vel ſomniauimus. Proinde ſuperior ſentẽtia non eſt diabolica, ſed eius potius peruerſa expoſitio, calumnia eſt, & impoſtura planè diabolica. Nam præter tam multos, ne dicam omnes, catholicos ita olim iam & perpetuò locutos, hæc propoſitio totidem verbis eſt Auguſtini, ad titul. Pſalm. 73.

Lutheri paradoxon.

Sacramentorum veteris testamenti & nouæ legis, differentiæ.

Sacramenta, inquientes, alia ſunt dantia ſalutẽ, alia promittentia Saluatorem. Sacramenta noui teſtamenti, dant ſalutem: veteris promiſerũt Saluatorem. Sed iuxta ſuperiores tum ſcripturas tum ſcriptores, conueniamus oportet, Eccleſiæ ſacramenta non eſſe ſigna tantum ſacra, aut ſigilla ſiue ſignacula ſimplicia, multò minꝰ rerum quas repræſentant, vacua prorſus & inania, ſed ſuo peculiari modo efficacia, oblatoria & exhibitoria vaſa, vehicula, media, organa & inſtrumenta. Quam autem Dei verbo per Spiritum ſanctum conſecrata & ſanctificata, ſanctificandi vim & gratiam ſignificant, vehunt, offerunt, exhibent, eamnè comitem tantũ præſentem, & ex Deo aſſiſtentem, an verò etiam inhærentem, inſitam, affixam habeãt, equidem ſcio nec inter Scholaſticos conuenire, & per me fruantur, ac abundent in ſuo quiſque ſenſu: Sed qui poſteriorem dicendi modũ ſic quaſi nimium & hyperbolicum reiiciunt, vt priorem ſufficere putent, minus magnificè de Sacramentis quàm Orthodoxi veteres loqui mihi videntur. An præter tam antè multa de nihilo dixit Auguſtinus, in verbo (vtique baptiſmi) aliud eſſe ſonum tranſeuntem, aliud *virtutem manentem*? Tract. 80. in Ioan. Et in Fauſtum Manichæam, lib. 19. cap. 15. Quid aliud ſunt corporalia quæque ſacramenta, niſi quædã quaſi verba viſibilia, ſacroſancta quidem, mutabilia tamen & temporalia? Deus enim æternus eſt, nec aqua tamẽ & omnis actio illa temporalis, quæ agitur

agitur cùm baptizamus, & fit, & transit, æterna est. vbi rursus etiam syllabæ celeriter sonantes & transeuntes, cùm dicitur DEVS, nisi dicantur, non consecratur. Hæc, ait, omnia fiunt, sonant, & transeunt. Virtus tamen quæ PER ista operatur, iugiter manet, & donum spiritale quod PER ista insinuatur, æternum est. Et si eius est sermo de Cataclysmo inscriptus cap. 3. En dilectissimi, venturi estis ad aquæ fontem, non dicatis in cordibus vestris, hoccinè totum est, quod pro magno desiderabamus? Fons hic visibilis similitudo æterni fontis est. Renascemini ex aqua & Spiritu sancto. Aqua illa non solùm corporis sordes mundat, sed & animam à peccatis liberat. Debetis autem nosse cur virtus illius aquæ & animæ prosit & corpori, nec enim omnis aqua mundat: sanctificatur hæc per verbi consecrationem, Virtus verbi per aquam mūdauit nos, quia super aquas ambulauit, &c. Audis verbi, audis & aquæ, sed diuino verbo consecratæ virtutem. Videtur hic, quisquis est, Ambrosium & Augustinum secutus, quorum posterior adhuc expressius, si quid modò tam expressis dici potest expressius, in quodam sermone de Epiphania, Nec mirum quod aquam hoc est substantiam corporalem, ad purificandam animam dicimus peruenire, & peruenit planè, & penetrat vniuersa conscientiæ latibula, quantumuis subtilis & tenuis, Christi tamen benedictione facta subtilior, occultans

Aqua vis ad purificādam animam.

vitæ causas, ad secreta mentis subtili rore pertransit. Sitnè hoc Augustini fragmentum, fides esto penes Aquinatem, id allegantem Part. 3. Quæst. 62. artic. 4. ad 3. Ex tam multis támque luculentis veterum testimoniis næ hi melius & propius diuinam scripturam loqui videntur, quibus sacramenta noua gratiam non solùm signant, sed suo quoque modo exhibent. Quibus ea contrà sigilla tantùm sunt, non vascula, & (vti loquuntur) causa sine qua non, non instrumentalis, similitudinibus his vtuntur, cùm aliundè, tum ex D. Bernardi sermone in cæna Domini mutuatis, Sacramentum, inquientis, dicitur sacrum signum seu secretum. Multa siquidem fiunt propter se tantùm, alia verò propter alia designanda. Hæc signa dicuntur, & sunt, vt de vsualibus & externis exempla sumam, Anulus propter anulum absolutè datus, nihil significat: ad inuestiendum datus, inuestituræ alicuius hæreditatis signum est. Sic inuestitur per librum canonicus per baculum Abbas, per eundem baculum simul & anulum episcopus. Sic diuisiones gratiarum diuersis traditæ sunt sacramentis. Et hunc in modum Dominus passioni appropinquans, sua nos gratia inuestiuit, vt inuisibilis gratia signo visibili prę̨staretur. Quæ autem est gratia, vnde per baptismum inuestimur? peccatorum vtique purgatio. Hîc nihil à superioribus alienum mihi videtur dicere, multò minus sacramenta signa esse nuda sentire, cùm tam

Inuestitio vt fiat.

Sacramenta signa nuda non esse.

clarè dicat, ſigno ſiue per baptiſmum, gratiam præſtari & inueſtiri.hoc enim organum & inſtrumentum dicitur,quo, ſeu per quod aliquis operatur. Addũt & aliud ſimile, Denarij plumbei exhibitione ex regia ordinatione, Regiam eleemoſynam aut mercedem multò maiorem recipi,cuius ſolus rex autor ſit,denari⁹ ſignum duntaxat, non etiam cauſa. Sed nec hic quidem video denarium ſimplex eſſe ſignum,ſed, quòd aiunt, cum effectu, nec huius ſimilitudinis inuentor aut vſurpator, quod equidem meminerim,claſſicus eſt. Auguſtior eſt ſigilli vox, qua Paulus vtitur Roma. 4. & ſimilitudo, quòd vt adhibito ſigillorum vſu, verbi ſcriptíque veritatem, animíque noſtri decretum, ita Dominus ſuæ erga nos voluntatis, eiúſque quam nobis promiſit, gratiæ ac beneuolentiæ teſtimonia hæc viſibilia inſtituit, & ſacra memoracula, ſed certa, efficacia, exhibitiua (huc enim ſemper relabar) & in quorum,vt verbi & Euangelij ſui,vſu,ſignat nos ei credentes,ſpiritu promiſſionis ſancto, cuius & pignus dat in cordibus noſtris,in diem redẽptionis,2.Cor.1. 5.Eph.1,4. Sed ſiquidem ſimilibus agitur, non deſunt ſimilia,quibus argumentũ, quod ſic ſentientes & loquentes Achilleum putant,plumbeum ſit.Nihil aiunt,corporeũ,qualia indubiè ſunt ſacramenta, in rem incorporeã agere poteſt,qualis peræquè indubiè anima eſt.Sic Durãdus & alij,li.4.Diſt.1.Quæſt.4.reſpondet Aquinas,vbi ſuprà,arti.1. Inſtrumenta aliud ſua,

aliud artificis vi agere: Securi ratione acuminis ſcindere competit, quatenus artis inſtrumentum eſt, & ab artifice motum, lectum, domum, &c. facere. Et artic. 4. ad 1. Vox ſenſibilis, vt talis, aures ferit audientis, vt autem à mentis conceptione procedit, vi quadam ſpiritali auditoris intellectum & excitat, & afficit. Quid autẽ aliud ſunt corporalia ſacramenta, niſi quædam quaſi viſibilia verba? ait vbi ſuprà, contra Fauſtum, & ſuper Ioan. Auguſtinus. Et baptiſmi ergo aqua ſecundum ſuam quidem naturam corpus tangit, mundat, refrigerat, &c. Vt verò eſt virtutis diuinæ medium, cor & animam abluit. Eſt & præter hunc ſacramentorum vſum, quo & Dei erga nos, & viciſſim noſtræ erga Deum fidei ſeruiunt, alius erga nos vſus mutuus, quod iis quibuſdam quaſi fraternitatis & chriſtianiſmi teſſeris, nos Deus in vni⁹ populi ac ceu corporis ſocietatem adgregauit. In nullum enim nomen religionis, ſeu verum, ſeu falſum, coagulari poſſunt homines, niſi aliquo ſignaculorum vel ſacramentorum viſibilium conſortio colligentur, ait cõtra Fauſtum Auguſtinus, lib. 19. cap. 11. & addit, quod reſponſum velim iis qui ſuperius aſſertam horum ſacrorum virtutem, quam mihi magis credi quàm intelligi fateor, exufflant, Quorum, ait, ſacramentorum vis *inenarrabiliter* valet plurimùm, & ideo contempta ſacrilegos facit. Impiè quippè contemnitur, ſine quo non poteſt perfici pietas, ſed in opere, quod aiunt, vel voto, in effectu vel affe-

Sacramenta corporalia quid.

ctu. Vt ergo toga Romanos à Palliatis Græcis discernebat, & Romæ inter se ordines Symbolis suis distinguebantur: Senatorius purpura & lunatis calceis ab equestri, rursum hic à plebeiis annulo, ita nos sacris symbolis & inter nos adunamur, & à profanis discernimur, & confessionem nos nostram apud homines testamur. Hactenus de vi & vsu sacramentorum ex occasione baptismi. Vt ergo ex digressione, vtinam lectori tam fructuosa, quàm mihi operosa, redeam ad textum, Est vt regenerationis & renouationis in baptismo, sic & in pœnitentia & resurrectione (triplices enim eas fecimus) autor primarius Dei Spiritus. Is enim adiuuat infirmitatem nostram, & postulat pro nobis, seu postulare nos facit gemitibus inenarrabilibus, Rom. 8. vt à facie Domini ac eius timore, ceu in vtero concipiamus, & quasi parturiamus & pariamus Spiritum salutis, Esa. 26. Et Spiritussancti per insufflationem acceptione collatæ sunt in Apostolis Ecclesiæ claues ac potestas peccata pœnitentibus & credentibus remittendi, impœnitentibus & incredulis retinendi, Ioan. 20. Postremò qui homini creando, vt corpore de limo factus fieret in animam viuentem, inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ, Genes. 2. inspirauit animam quæ operatur, insufflauit spiritum vitalem, Sapient. 15. iuxta quod alius ait, Spiritus Dei fecit me, & spiraculum Omnipotentis viuifi-

Spiritus Dei auctor primarius in baptismo, pœnitentia, & resurrectione.

cauit me,Iob.33.Idem etiam homini ſuſcitãdo ſuper arida & ſicca mortuorum oſſa inſufflabit, & dabit ac intromittet in eos ſpiritum, & viuent,ſiue potius reuiuiſcent,Ezech.37.Auferes,inquit alter, ſpiritum eorum, & deficient, & in puluerem ſuum reuertentur. Emittes ſpiritum,& creabuntur,& renouabis faciem terræ,Pſal.103.Sed vnde nobis liquet quòd nos in baptiſmo renouauit,& regenerauit, per pœnitẽtiam quotidiè renouet ac regeneret,& in reſurrectione renouabit ac regenerabit hic Sanctus Dei Spiritus?hinc nimirùm, *Quem effudit in nos abundè*, πλουσίως diuiter Hieronymo, ſuper nos opulentè, Auguſtino ditiſſimè,ad Marcellinum cõtra Pelagianos lib.1.cap.27.ad Bonifacium lib.1.cap.9.ad Valentinum de Gratia & liber. arbi.cap.5. Copioſè,ait,affatim,largiter,qui dat omnibus affluenter,Iac.1.Deus pater ſuper nos qui foris adhuc à paradiſo exules ſumus, vt maior eius erga nos demonſtretur clementia,extrà fudit &immiſit ſpiritum ſuum ſpiritalibus donis ſuis abundantem, dedit autem abundanter & ſufficienter ad plenam omnium peccatorum in baptiſmo remiſſionem, & copiam & virtutem.Super nos item,qui primitias ſpiritus habemus,Rom.8.abundantius, & pluſquàm ſuper priores in veteri teſtamẽto iuſtos.Non igitur ſolùm per hunc nos refinxit ſed & illud largè nobis impertiit, vt illud per hoc monſtretur,Purus in impuros, mundus ad immundos ingreſſus eſt, vt poſteaquàm nos

mundauit, eodem nos suo spiritu repleuit. Hæc autem nobis alioqui indignis, & nihil minûs quàm talia merentibus, omnia contigerunt *per Iesum Christum Saluatorem nostrum*, is enim omnium nobis bonorum, patris donorum, & Spiritus charismatum mediator atque largitor est, etiã ipsiusmet Spiritus. Paracletus, inquit, Spiritus sanctus, quem mittet pater in nomine meo, quem cùm abiero, ego mittam vobis à Patre, Spiritus veritatis, is testimonium de me perhibebit, & vos docebit omnia, Ioan. 14. 15. 16. Cũ autem duas in Christo naturas credamus, ad vtranque pertinere quòd det Spiritum sanctũ hîc ita ratiocinatur Aquinas: Ad diuinam quidem, quia verbũ est, ex quo simul & Patre procedit amor, nam & amor etiam in nobis, ex verbo mentali, quod cordis est conceptio, manat & procedit. Quantùm verò ad humanã, Christus summam eius plenitudinem accepit, non enim dat ei Deus spiritum ad mensuram, Ioan. 3. sed verbum caro factum habitauit in nobis, tam vtique plenum gratiæ, gloriæ, ac veritatis, vt de plenitudine eius nos omnes acceperimus, gratiam pro gratia. Ioan. 1. Ideóque sacramenta vim, virtutem, efficaciámque habent, ex eius, in carne ac humanitate, passione. Deus ergo qui in Christo, etiam vt homine, erat, per eundem, vt hominem, Spiritum suum dedit, dat, & sẽper dabit: per eius inquã, operationẽ, qui sanguine nos suo saluos fecit à peccatis nostris, & saluos adhuc faciet ab omnibus malis.

Naturæ duæ in Christo quarum ad vtrãque pertinet quod det spiritum sanctum.

Et effundit enim quotidiè in baptiſmi celebratione Spiritum ſuum. Dat,inquit Ambroſius, Spiritum ſanctum. Non enim humanum hoc opus,nec ab homine datur, ſed inuocatus à Sacerdote,à Deo traditur, in quo Dei munus,miniſterium ſacerdotis eſt.Nam ſi Paulus indicauit, quòd ſua eum autoritate donare non poſſit,& huic intantùm ſe officio imparem credidit,vt à Deo nos ſpiritu impleri optaret, Col.1. quis tãtus, qui huius ſibi muneris traditionem audeat arrogare? Votum itaque precatione detulit, non ſibi vendicauit, impetrare optauit, non imperare præſumpſit. Petrus quoq; ſe idoneum negauit, qui ſpiritum poſſet vel cogere, vel arcere. Si eandem,inquiens, gratiam conceſſit illis Deus quàm nobis, Ego quis eram, qui Deum prohibere poſſem? Act.11. Hæc ille lib.1.de Spiritu ſancto,cap.7. Et Spiritum ergo Sanctum etiamnùm, licet non vt tum viſibiliter,baptizati accipimus.

Spiritũ ſanctum etiamnũm,licet nõ vt tum,viſibiliter baptizati accipimus.

Digreſſio XII.

Hîc reddendum eſt reliquum Auguſtiniani loci ſanequã luculenti,de gratuita Spiritusſancti à Patre per Filium humano generi donatione, quod in præcedenti capite huc ſeriò diſtulimus, ex libro de prædeſtinatione Sanctorum cap.15. De ipſo (ait) Spiritu renatus eſt Chriſtianus, de quo & natus eſt Chriſtus. Eodem ſpiritu fit in nobis remiſſio peccatorum, quo ſpiritu factum eſt vt nullum homo ille haberet peccatum.

Et aliquot interiectis, Quiſquis in capite noſtro præcedentia merita ſingularis illius generationis inuenerit, is in nobis eius membris præcedentia merita multiplicatę regenerationis inquirat. Nec enim Chriſto retributa eſt ea generatio, ſed tributa, vt alienus ab omni peccati obligatione, de ſpiritu & virgine naſceretur: Sic & nobis vt ex aqua & Spiritu renaſceremur, non pro aliquo merito, ſed gratis tributum: & ſi nos ad lauacrum regenerationis fides duxit, non ideò putare debemus, priores nos aliquid dediſſe, vt retribueretur nobis regeneratio ſalutaris, Ille quippè nos fecit credere in Chriſtum, qui nobis fecit, in quem credimus, Chriſtum. Ille facit in hominibus principium fidei & perfectionem Ieſu, qui fecit hominem principem Fidei & perfectorem Ieſum: Sic enim eſt appellatus, vt ſcitis, ad Hebr. 12. dux, ſiue autor conſummatórque Fidei, quaſi dicas inceptorem atque finitorem, vt idem ſit autor initij ſimul ac finis iuſtitiæ ſalutíſque noſtrę. Hinc de vtraque ſequitur, *vt iuſtificati*, iuſti non tantùm habiti, ſed reuera facti tales, quod & vocabulum indicat, & cùm Orthodoxi alij, tum Auguſtinus paſſim explicat, Iuſtificare non tantùm pro iuſto habere, cenſere, aut reputare, ſed ex impio pium facere, De gratia noui teſtamenti ad Honoratum, Epiſt. 120. cap. 20. Tract. 3. ſuper Ioan. pręfatione in Pſal. 31. Etiamſi negari nec poſſit nec debeat id in credente fieri per deputationem fi-

Credere in Chriſtũ quis nos fecerit.

Iuſtificare, quid.

dei ad iuſtitiam, Rom. 4. Vbi quod Paulus ait, Qui iuſtificat impium, hoc eſt, eodem Auguſtino, libro expoſitionis quarumdam propoſitionum ex Epiſt. ad Romanos, interprete, de impio piū facit, vt de cætero in pietate ac iuſtitia viuat, quia ideo iuſtificatus eſt vt iuſtus ſit, non vt peccare ſibi licere arbitretur. Vt iuſtus, inquit ille, ſit reipſa, nedum habeatur, cenſeatur, reputetur: etiamſi peræquè negandum non ſit omnem noſtram iuſtitiam hic imperfectam eſſe, alibi perficiendam. Et ne à litera longius recedam, idem nunc eſt iuſtificati, quod prius dixit, renouati & regenerati: Quod ſic expedit Aquinas, In iuſtificatione impij duo ſunt termini, à quo, culpæ remiſſio, & hæc eſt renouatio: ad quem, gratiæ infuſio, & hoc ad regenerationem pertinet. Sed nūquid remitti culpa poſſet, & nō infundi gratia? Nā & à principio ſine alterutra hominē DE⁹ cōſtituere poterat, ī puris, quod aiunt, naturalib⁹, abſq; vllis gratuitis. Reſpōdet aliud eſſe de homine qui nunquā offendit, ſic enim eſſe potuit ſine culpa & gratia: aliud de eo quiſquis iā peccauit, quem fierit nequit quin Deus vel amore vel odio proſequatur: ſiquidē à Deo diligitur, quia prior diligitur (Deus enim prior dilexit nos, 1. Ioan. 4.) diligat Deū is, vel potius redamet, oportet: & ſi vel diligit vel redamat, præſtetur ei gratia: quia ſine gratia non diligit. Charitas enim Dei, ſeu qua nos DEO chari ſum⁹, ſeu qua nobis ille viciſſim, diffuſa eſt in cordib⁹ noſtris, nō per nos ipſos,

Iuſtificati, iidem qui & renouati & regenerari.

Charitas Dei duplici-ter intelligatur.

nec viribus propriæ volũtatis, vt ait ad Honoratũ Epiſt. 89. Auguſtinus, verùm per Spiritum ſanctũ, qui datus eſt nobis, Rom. 5. vt renouati, regenerati, iuſtificati *gratia ipſius*, Patris, Chriſti, & Spiritusſãcti, amore purè gratuito, indebito, immerito, grrtis, per gratiã Dei, Rom. 3. 4. 5. 11. Eph. 2. non ex nobis, nec ex operibus, aut vllis pręcedẽtibus meritis noſtris. Talibus enim, impiorũ vt potè meritis, ira Dei, nõ venia, & vindicta, nõ indulgẽtia, & pœna debebatur, nõ gratia, & multò minus corona, vt contra nouã tum Pelagianorum hæreſim Auguſtinus ad Sixtum Epiſtol. 105. in Pſal. 31. Concione 2. de 2. parte Pſal. 70. & ad finem 142. ad id, Propter nomen tuum, Domine, viuificabis me in tua iuſtitia, nõ in mea, nõ quia ego merui, ſed quia tu miſereris. Nam ſi meũ oſtenderem meritum, nihil abs te mererer niſi ſupplicium. Atque vtinam nullos hodiè rogare poſſis, quod Iulianum libr. 4. cap. 9. Reſpondeant certè hæretici noui, Quid bonorum meritorum præcedat in hominibus nomini Chriſtiano inimicis? Non ſolùm enim non habent bonum, ſed habent etiam peſſimũ meritũ. Adeò, quod & apud hunc cẽties recurrit, & cùm vbi ſuprà, tũ in Pſal. 109. gratia à nomine ſuo gratis datur, nec gratia, niſi gratis daretur, futura, Ex Pauli nimirum dialectica, ſic argumẽtantis, Si per gratiã, iam non ex operibus, alioqui gratia iam non eſt gratia: Sin ex operibus iam non eſt gratia, alioqui opus iam non eſſet opus, Romanor. 11. Hinc illud

eiusdem Augustini contra Pelagium & Cæle-stium libr.2.cap.24, sanequàm argutè dictum & illatum. Spiritus (ait) vbi vult, spirat, Ioan.3. non merita sequens, sed etiam ipsa faciens: non enim Dei gratia erit VLLO modo, nisi gratuita fuerit OMNI modo. Et alibi docet, gratiam intelligendam, non solùm qua fecit nos, sed & qua refecit: cui enim debemus quod sumus, eidem debemus quòd & iustificati sumus, vt nemo quasi Deo tribuat, quia est, sibi quia iustus est: Nam melius aliquid iustũ esse, quàm hominem esse, proinde inferius aliquid Deo dares, tibi superius. Vt esses, quis fecit? Antequàm homo esses, limus eras, Gene.2. antequàm limus, nihil. Sed ne de hoc solùm figmẽto gratias agas artifici tuo, Audi aliud vbi te fecit, *Gratia salui facti estis per fidem*, Eph. 2. quamuis hoc ipsum quod dixerat, gratia, vtiq; nõ ex vobis. Sed ne quis aliter intelligeret, planius hoc aperire dignatus est. Et hoc, ait, vt salui essetis per fidem, *non ex vobis*, Apostoli verba sunt, non mea, Vbi audis gratiam, gratis intellige. Si ergò gratis, nihil attulisti, nihil meruisti. Nam si meritis est aliquid redditum, merces est, non gratia. Expone id apertius propter arrogãtes, sibi placentes, Dei iustitiã ignorantes, & suam constituere volentes, Rom.10. *Dei*, ait, *donum est*. Sed fortè nos aliquid fecimus, vt dona Dei mereremur: *Non ex operibus*, inquit, *ne fortè quis extollatur*. Et ne putarentur Fidelibus bona opera defutura, vidit vtique putare posse

Gratia quæ sit intelligenda.

illos toties hoc dictum, quasi necessaria non sint opera bona credentibus, sed iis fides sola sufficiat: & rursus eosdem posse de bonis operibus extolli, velut ad hæc facienda sibi sufficiant. Quid enim, dicat aliquis, Nos benè non operamur? imò operamur. Aut opera bona nō habemus? Planè habemus. Sed quomodò? vide quod sequitur, Mox enim adiecit, *Dei figmētum sumus*, Sed fortè naturam aut creationem, qua homines facti sumus, hoc appellato figmento commemorare voluit, Non planè: de operibus loquebatur: Non inquàm, facturam, vt homines, quod iam fecit, sed vt boni homines simus, quod gratia sua facit, de qua is dicebat qui vtiq; iam homo erat, Cor mūdum crea in me Deus, Psal. 50. Non ergò ex operibus dictum, tanquā tuis ex teipso existentibus, non tanquam his in quibus te finxit Deus. Audi enim vnde bona opereris, *Creati in Christo Iesu in operib⁹ bonis, seu ad opera bona*, hoc est, Deo in nobis operante, quia per Fidem locum damus in corde nostro ei per nos & in nobis bona operāti. Fingimur ergo, id est, formamur & creamur in operibus bonis, quæ nō præparauimus nos, sed *præparauit Deus, vt in illis ambulemus*. Hæc Paulini loci de gratia & operibus paraphrasis Augustiniana est, ex Enchiridij cap. 31. in Psal. 142. & 144. & libro ad Valentinum de gratia & libero arbitrio, cap. 8. In eo ergò quod Paulus toties dicit hominem GRATIS iustificari, nihil aliud intelligi voluisse idē intellexit Augustinus, nisi quia

Figmentum quod intelligatur.

Iustificationem operanō praecedunt.

iustificationem opera non præcedunt, quæ scilicet Deus in homine iustificando non præparauerit, vt paulò antè ex eo audiuimus, & nihil apud eundem sæpius occurrit. Vnde sicut idem Apostolus scripsit non nisi factores legis iustificari, Rom. 2. non cōtra seipsum dixit, tanquā per opera, non per gratiam iustificentur. Vnde enim factorem legis græcum iustificari diceret sine gratia Saluatoris? sed sic intellexit, vt sciamus aliter eos non esse factores legis, nisi iustificentur, vt factores legis iustificatio præcedat, non factoribus accedat. Factores ergo legis iustificabuntur, id est, iusti creabuntur, Non quia erant, sed vt sint, vt sic intelligerent etiam Iudęi legis auditores, indigere se gratia iusti iustificatoris, vt possint esse factores legis. Ita cùm dicit arbitrari se iustificari hominem sine operibus legis, Rom. 3. non hoc agit, vt percepta & professa Fide opera iustitiæ contemnantur, sed vt sciat se quisque per fidem posse iustificari, etiam si legis opera non præcesserint, Sequuntur enim iustificatum, non præcedunt iustificādum. Ex lib. de Spiritu & literam cap. 26. De Fide & operib. cap. 14. Quo etiam loco, & in Psal. 31. & lib. 83. Quęstionum cap. 76. cùm etiā tum non deessent, sicut nec Apostolicis quidē temporibus defuerant, multóque minus hodiè desint, qui ex Paulo malè intellecto, ad obtinendam salutē sufficere rati SOLAM fidem, vt cū semel in Christū credidissent, etiā si flagitiosè viuerēt, se saluos per fidē fore putarēt, quiq;

Iustificari sine operibus legis hominē quid sit.

quod Paulus Abrahã ex fide, non ex operibus iuſtificatũ, Rom. 4. dixit, ſic dictũ acciperẽt. Faciã, inquientes, ergo quicquid volo, quia & ſi bona opera nõ habuero, & TANTVM credidero in Deũ, deputabitur mihi ad iuſtitiã: qui ſic, ait, dixit & decreuit, in voraginem lapſus & dimerſus eſt: ſin adhuc cogitat & fluctuat, Scriptura autem verúſque intellectus non ſolùm periclitãtem à periculo liberat, ſed & diuerſum à profundo eleuat. Reſpondeo ergò tanquã contra Paulum, ex eius coapoſtolo Iacobo, qui correcturus homines malè illũ intelligentes, & de SOLA fide præſumẽtes, & bene operari nolẽtes, Abrahæ opera cõmendauit, cuius Paulus Fidem. Dicit autẽ cap. 2. Omnibus notũ, quòd is filiũ ſuũ Deo immolandũ obtulit, Geneſ. 22. MAGNũ op⁹, ſed ex fide. Laudo superędificationẽ operis, ſed video FIDEI fundamentũ. Laudo fructũ boni operis, ſed in fide agnoſco radicẽ. Si enim hoc pręter fidẽ rectã faceret, nihil ei prodeſſet qualecũq; op⁹ eſſet. Rurſũ, ſi ſic fidẽ idẽ teneret, vt DEO filiũ ſibi ſuũ immolare ei imperante, apud ſe diceret, Nõ facio, & tamẽ credo, quòd etiã me ſua DE⁹ iuſſa contemnentẽ liberabit, Fides ſine operib⁹ mortua eſſet, & quaſi radix ſine fructu, ſterilis atq; arida remaneret. Ergo ex Fide quidẽ iuſtificat⁹ eſt, ſed quã ſi opera non pręceſſerunt, ſecuta tamen ſunt. Et nõ ſunt ſibi aduerſi Apoſtoli: Alter de operibus fidem præcedentibus, alter de comitãtibus & ſequentibus locutus, vt nemo priorũ quidẽ bonorum operũ merito arbitretur ſe ad donũ iuſtificatio-

Iacob⁹ Apoſtolus Pauli locũ male intellecturos corrigit.

Fide quomodo iuſtificat⁹ Abraham.

nis, quæ est in Fide, & Euangelicam gratiam peruenire: sed cùm Dei in suis gratia vacua esse nequeat, Fides non debeat, quomodò nihil anteà licet operatus; iam tamen gratis ex Fide iustificatus, potest, aut certè debet, nisi iustè operari? Nec magis contrariæ Paulinis Epistolis Apostolicæ Petri, Ioannis, Iudæ, non minus quàm Iacobi, contra exortam tum contrariam de Fide & operibus opinionem, sic intentioné dirigentes, vt vehementer astruant Fidem sine operibus nihil prodesse, cùm etiam Paulus, nō qualemlibet Fidem, qua Deo creditur, sed eam salubrem, planéque Euangelicam definiuit, cuius opera ex dilectione procedunt. Sed dicis, Non ait hoc Paulus Apostolus: imò hoc ait Apostolus, Valet, inquiés, in Christo Fides, sed quæ per dilectionem operatur, Gal. 5. ibi, & 1. Cor. 6. Hebr. 13. Rom. 8. Dum iuxta carnem viuentes morituros ait, & opera carnis agentes regnum Dei negat possessuros, satis ostendit, homines licet, non ex præterito bono opere ad Fidei iustificationé perueniant, nec eorū meritis hæc detur gratia, iam tamé ex quo crediderunt, bene operari debere. Quòd si quis cùm crediderit, mox de hac vita decesserit, iustificatio Fidei cum eo manet, nec præcedétibus bonis operibus, quoniam gratia, non merito, ad eam peruenit, nec consequentibus, quia in hac vita non esse finitur: non tamen ita intelligendus est per Fidem sine operibus esse iustificatus, vt accepta Fide, si vixerit, dicamus eum iustum,

Opera etiā requirit Paulus.

ſtum, multò minus ſaluum, etiam ſi malè vixerit. Hæc omnia Auguſtini cùm ſint, quid aliud Scholaſtici docemus, cùm Fidem iuſtificãtem, actuoſam, operoſam, negotioſum, efficacem, & charitate formatã animatámque vrgemus? quam ideo Fidei quandam velut vitam animãque vocat Bernardus. Et cum fratribus è contrario diſcordes, ſi nondũ quidem impiè feriẽdo fratricidas, iã tamen teneri Fideicidas, quòd Fides charitate refrigeſcente, ſicut corpus anima recedẽte, moriatur, & quæ non ex dilectione ac deuotione operatur, non niſi cadauer ſit exanime, Serm. 2. de Reſurrect. & 24. ſuper Cãtica. Meli' omninò, quàm qui hodiè Fidei magis ſolitudinem, quàm eiuſdem de fratre bene demerendo ſolicitudinem non ſine lectorum & auditorũ offendiculo ſcribunt & prædicant. Quibus contrà ad pœnitentiam conuertendis, & in conuerſione confirmãdis, omnium (meo quidem iudicio) appoſitiſſimè, quòd Origenes ad Rom. 4. nuſquam certè alibi melius, docẽt, Iuſtificationis ſalutíſque noſtrę, cuiuſdam quaſi ſpiritualis ædificij prima FIDEM initia eſſe atque fundamẽta: SPEM, profectum & augmentum: CHARITATEM, totius velut operis culmen & perfectionem? Nam & inter cætera ſuperioribus fidem magis ore iactantibus, quã in corde habentibus, & Pauli de Fide doctrina abutentibus, idem vbi antè Auguſtinus illud eiuſdem Pauli obiicit, Plenitudo legis, charitas, quódque lex omnis vno dilectionis,

Fideicidæ, qui Bernardo.

ſermone impletur, Romanor.13. Galat.5. Sed vnde procedat hæc legis plenitudo, præterquàm quòd charitas per SpiritumSanctum diffunditur in cordibus noſtris, Rom.5. Idem Auguſtinus pro ſolita ſibi diuinæ gratiæ recognitione, Concione 15. in Pſal. 118. Hunc verſiculum, Hæc facta eſt mihi, quia iuſtificationes tuas exquiſiui, ſic exponit, *hac*, lex, vel potius *hoc*, & cùm quæſieris quid illud ſit, reſpondeat, quod ſuprà dixerat, vt *legem tuam cuſtodirem*, non per meipſum feci, ſed *factum eſt mihi*, vtique abs te, *quia iuſtitias* vtique *tuas*, quibus impium iuſtificas, non meas, quæ me nunquã pium facerent, ſed ſuperbum. Has ergo Iuſtitias, quibus iuſtificantur per gratiam Dei, qui per ſeipſos iuſti eſſe non poſſunt, reuera δικαιόσυνας, id eſt, iuſtitias, quia græcus habet δικαιώματα, melius alij interpretati ſunt iuſtificationes. De⁹ enim eſt qui operatur in nobis velle & perficere, ſeu operari pro bona voluntate, Philip.2. quod etiam per prophetam dicit, Ezech. 36. Faciam vt iudicia mea faciatis & cuſtodiatis, & in præceptis meis ambuletis, &c. Redeamus autem ad Paulum, & hanc eius tandem periodon abſoluamus. Sequitur finis iuſtitiæ, ſiue magis iuſtificationis noſtræ, ſempiternæ nimirùm ſalutis participatio. Fecit ergo nos Dominus Dei patris ſui naturalis Filios adoptiuos, vt per conſequens, ſicut & alibi colligit, ſi filij, & *hæredes ſimus*, Ambroſio & Hieronymo,

efficiamur, hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi, Romanor. 8. Iam interim in præsenti, *secundum spem*, & si nondum, sed in futuro, secundum rem, iuxta quod speramus, dum hoc in mundo tenemur, vt iure iam nunc hæreditario in spe certa possidemus, non carnalem hæreditatem vitæ tẽporalis, sed eius quæ speratur, quáque vt speramus, ita perfruamur, *vitæ æternæ*, quam ostensa Iustitiæ via, iis qui in ea incedunt, pollicitus est. Magna ergò nobis opus erat gratia, non solùm vt à præteritis natalibus regeneraremur, sordibus abluere-mur, veteribusq́; vitiis, quasi annis obsiti renouaremur, & peccatis iustificaremur, sed hęreditatẽ quoque adiremus, attingeremus, ac perpetuo teneremus, incorruptibilem quippè, incontaminatã, immarcescibilẽ, in cęlis erga nos siue nobis conseruatã, 1. Pet. 1. vt acciperem⁹ coronã vitę, quã repromisit Deus diligẽtibus se, Iac. 1. Gloriãtes interim in spe glorię filiorũ Dei, Rom. 5. 8. & quod nõ vidimus, speram⁹, atq; per patientiã expectam⁹. In hac porrò te ex hac periodo tres diuinas personas distinctim exprimĩ excellẽtissimi Latinorũ sic demõstrãt. Hieronymus, diligẽtius, inquit, attẽdamus, & inueniem⁹ in pręsenti cap. manifestissimã Trinitatẽ, Benignitas quippè & clementia Saluatoris nostri Dei, nõ alterius, quã Dei Patris. Hîc ergo videmus Patrẽ vocari Saluatorẽ: per lauacrũ r. & r. Spiritussancti, quẽ effudit abũdè super nos per Iesum Christum, viuificauit nos in vitã æternã.

Diuinarum personarum trium distinctio.

Saluator dictus etiam Pater.

Salus credentium Trinitatis myſterium. Minus quidem euidenter diſtinguit Ambroſius, ſed eadem tamen ſcribit, hoc, ait, bonum, quod in Chriſtianis florere videtur, de radice pietatis diuinæ oritur, DEVS enim miſericordia ſua ſaluos nos fecit per Chriſtum, Cuius gratia renati Spiritumſanctum accepimus abundè, vt bonis operibus inniti poſſimus, ipſo nos in omnibus adiuuante, vt per hæc hæreditatem regni cælorum aſſequi poſſimus. Huic ergo omni deuotione obſequi, & præceptis eius parêre debemus, quia quicquid in nobis pulchrũ eſt, ſpiritalibus ipſe lineis depingit. Hîc addēdum, vt ſemel finiamus, quæ, qualis, & cuius rei, & quādiu ſpes eſſe debeat Fidelium. Duobus verbis Auguſtinus Epiſt. 147. Spes, ait, noſtra, Chriſti hæreditas. Aliquot autem paginis ad id Pſal. 129. *Suſtinuit anima mea in verbum tuũ*, Nemo, inquit, ſuſtinet, niſi qui promiſſum nondũ accepit. Nam qui iam accepit, quid ſuſtinet? Accepimus remiſſionem peccatorum, ſed promiſſum eſt nobis regnum cęlorum. Debita noſtra deleta ſunt, merces adhuc noſtra futura eſt. Accepimus veniam, vitam nondum tenemus æternam. Sed qui dedit illam, promiſit hanc. Si verbum noſtrum eſſet, deberemus timere, quia verbum Dei eſt, non fallit. Securi ergo ſperamus in verbis eius qui fallere non poteſt. *Sperauit anima mea in Dominum*, quid ait? vna die ſperauit, & finita eſt tota eius ſpes? ne putemus vno die ſperandum in Domino, *à cu-*

Suſtinere eorum eſt qui promiſſum nondum acceperunt.

ſtodia ſeu vigilia *matutina*, quæ finis noctis eſt, hinc *vſque ad noctem ſperauit anima mea in Domino*, quid putatis hoc eſſe? Dominus per quem dimiſſa ſunt nobis peccata, manè reſurrexit à mortuis, vt hoc in nobis futurum ſperemus, quod in eo præceſſit. Iam peccata noſtra remiſſa ſunt, ſed nondum à morte reſurreximus, nõdum in nobis factum, quod in capite noſtro præceſſit. Quia quod in eo mortuum eſt, caro, ſpiritus enim eius nunquam mortuus eſt, reſurrexit, quodam nobis modo dicẽs, Quod in me vidiſtis, ſperate in vobis. Reſurgetis & vos. Sed næ reſurrexerit, num propterea ſperandũ me poſſe reſurgere? vtique propterea, quia in hoc reſurrexit quod à te accepit, & portauit. Spera ergò & in te futurum quod præceſſit in carnis de te Deo datæ, primitiis, & in iis, omnib⁹ tuis Deo conſecratis, & quia à vigilia matutina reſurrexit, cæpit anima noſtra ex hac ſperare. Et quouſque? *Vſque ad noctẽ*, quouſque moriamur, Omnis enim mors noſtra carnalis, quaſi ſomnus eſt. Cœpiſti ſperare ex quo ſurrexit Dominus, noli deficere ſperare quouſque ab hac vita exeas. Nam ſi non ad noctem vſque ſperaueris, deletur totum quod ſperaueras. Sunt qui ſperare incipiunt, ad noctem vſque non perſeuerãt. Incipiunt pati tribulationes & tentationes, vident malos fœlicitate tẽporali pollere, & quia ſperabant de Domino vt hic fœlices eſſent, attendunt autem ſceleratos habere quod habere ipſi deſiderabant, deficiunt pedibus, & deſinũt

Reſurrectionẽ noſtram ſperare debeamus.

Mors noſtra carnalis, quaſi ſomnus eſt.

ſperare in Domino. Quare? quia non à vigilia matutina ſperare cœperũt, nõ hoc inquã, quod in Domino ab illa præceſſit. Sed ſi Chriſtiani eſſent, habituros domum plenam frumento, vino, oleo, auro & argento, eorum neminem immaturum moriturum, ſi quis filios non haberet, accepturum: ſi vxorẽ non duxiſſet, ducturum: in eius domo non abortiret mulier aut pecus, non aceſcerent cupæ, non grãdinaretur vinea. Qui ſic in Domino ſperabat, animaduertit Dominum non colentes his rebus abundare, & vſque ad noctem non ſperauit, quia nec à vigilia matutina ſperare incepit. Quis ergo ſic ſperare incipit? qui hoc ſperat de Domino, quod à manè in quo reſurrexit ſperare incepit, Reſurrecturum ſe, nõ vt alij à prophetis, Chriſto, Apoſtolis ſuſcitati, ſemel nati, bis mortui, rurſus moriturũ, ſed quomodò Dominũ, ſemper victurum, vt poſtquã reſurrexit, non ſe iam timeat moriturũ, Et cœpiſti ſperare à mane Domini, ſpera vſque ad noctẽ, quouſque vita hæc finiatur, & ſit nox vniuerſi generis humani in occaſu ſeculi, cùm iam nõ erit ſpes, ſed ipſa res, Nam ſpes quæ videtur, ſpes nõ eſt. Quod enim videt quis, quid ſperat? Rom. 8. Quod autẽ interim non videmus, ſperamus, & patienter expectamus vſque ad noctem, id eſt, vitæ noſtrę, vel huius ſeculi finem. Quę cùm nox tranſierit, iã veniet quod ſperabamus, nec iã ſperabimus, nec tamen deſperati erimus. Eſt enim deſperatorum vituperatio, & ſiquãdo hominẽ deteſta-

mur, dicimus, non habet spem. Nec tamē semper malū spem non habere, sed in hac tantùm vita qui enim modò spem non habet, rem posteà non habebit. Sed cùm res venerit, nunquid spes erit? Veniet Dominus, & cùm aliis[*Ite*, aliis *Venite*, dixerit, iam spes nō erit, quia res tenebitur, trāsacta ergo spe, transibit nox: Sed donec fiat, *Speret Israel in Dominum*, sed quid sperabit? Israëlemnè culpo, spem seculi, quando sperat Deo? Non: sed alia spes est Israël propria. Non pro summo bono suo speret diuitias, salutē corporis, abundantiā terrenorū: imò tribulationē hîc habiturus est, si fortè contigerit propter veritatē pati molestias. Non enim non sperabāt in Deum martyres, passi tamen qualia iniqui & latrones subiecti ad bestias, ignibus cremati, gladio percussi, vngulis exarati, catenis obstricti, carcere necati. Hæc inquā, omnia passi mala, non in Dominū sperabāt? aut ideo sperabāt, vt iis malis carentes, hæc vita fruerentur? Non planè, quia à vigilia matutina sperabant. Quid est hoc? Nam illā considerabāt, qua resurrexit Dominus, & videbant eum antequàm resurgeret, qualia ipsi patiebantur, esse passum, & non desperabant etiam se post tales passiones resurrecturos ad vitam æternam: hoc enim debet corpus sperare, quod præcessit in capite, & à manè ad noctem vsque sperare. Speret ergo Israël in Domino, ex hoc nunc & vsque in seculum, Psalmo. 130. hoc est, vsque in æternum: quod duobus modis intelligitur,

Spes Israeli propria.

Martyrum fines qui fuerit.

Vsque in æternum, quid sit.

aut ſemper ſine fine, aut quouſque ad æternitatem perueniamus, in Deum ſperemus: quia cũ eò venerimus, iam non ſpes, ſed ipſa res erit. Hæc de ſpe vitæ æternæ, Cuius tamen certitudinem ne nullo mortis æternæ metu hîc mixtã putemus, hoc eſt, ne pro ſpe temeritatem capiamus, idẽ ad Iob. 39. vbi legit, nec tumen ſecundũ Hebraicam veritatem, nec magis iuxta LXX. *Super equum gaudet arcus & gladius lanceæ haſtæque tremore*, Quid quod eſt hoc? An quia niſi & martyr tremat, hoc eſt, futuram, quam iaculatur diuina iuſtitia, mortẽ timeat, non poteſt præſentem, quàm perſecutor minatur, cõtemnere, vt intrepidam habeat confeſſionem, & prędicet cum fiducia veritatem, cui non poſſint inimici reſiſtere, Et ita ſuper eam gaudeat, id eſt, per eam aſſeratur Dei doctrina, per quã minatur impiis futurum interitum, & interficit præſentem iniquitatem? Niſi enim gaudiũ ſpei noſtræ cum tremore *damnationis* eſſet, in nobis negligens eſſet ſecuritas, & ſuperba præſumptio, neque nobis diceretur, Seruite Domino in timore, exultate cum tremore, Pſal. 2. & Tob. 3. Cum timore & tremore confitemini Domino. Et noſter hîc alibi, 1. Cor. 2. In timore & tremore multo fui apud vos, Phil. 2. Cum metu & tremore veſtram ſalutem operamini.

Timor piorũ qualis eſſe debeat

Fidelis ſermo eſt, & de his volo te confirmare, vt curent bonis operibus præeſſe qui credunt Deo. Hæc ſunt bona & vtilia hominibus. Stultas autem quæſtiones & genealogias, & contentiones, & pugnas legis deuita. Sunt enim inutiles & vanæ. Hæreticum hominem poſt vnam & ſecundã correptionem deuita, ſciens quia ſubuerſus eſt, qui huiuſmodi eſt: & delinquit, cum ſit proprio iudicio condemnatus.

PRobat ſuperiora de gratia & gloria, de iuſtitia & ſalute, & noſtra de his omnibus ſpe & certitudine dicta: tũ poſtquàm ſuprà docuit quæ ad populi proponat Titus inſtitutionem, oſtendit quæ in doctrina vitet, dogmata nimirùm cùm inutilia, tum aliena vel maximè. Eſt enim velut cõcluſio, vt ſuos de ſuprà dictis informet & inutilia contrà, curioſa, & erronea deuitet. Quod ergo ſequitur, *Fidelis ſermo*, ad ſuperiora iungit Hieronymus, in quibus præmiſerat, vt iuſtificati, &c. Hæredes fiamus, &c. Hæc enim quia ſub viſum non cadunt, imò multis incerta ſunt, & quia de futuris, non de præteritis tantũ aut præſentibus loquitur, neceſſariò autoritatẽ fidémque verbo ſuo appoſuit, & ſubiũgit, non magis illa quàm hæc dubitanda, nec minus credibilia, q. d. quòd illa vera & indubiè futura

sint, planum est ex præcedentibus. Certa res est, sermo verus & indubitatus, quíque ab omnibus credatur dignissimus, dignus inquam, fide sermo quem præmisi super Dei hæreditate, & vitæ sempiternæ spe, & omnino eueniet. Qui priora dedit, posteriora etiam daturus est, qui à tot tátísque malis & peccatis eripuit, alia quoque bona nobis promissa omnia certò largietur, In ea vtique gratia, quam velut eorum quæ reliqua sunt, arram atque pignus, præstitit permanentibus. Eadem quippè prouidentia, eadémque cura hæc & illa cuncta operatur. Sic Ioannes Reuelationem suam totámque scripturam sacram concludit. Scribe, ait ad eum Angelus, quia hæc verba vera sunt & fidelissima Apoc. 21. 22. Nemo dubitet, nemo dicat aut ita excuset, non sperabam, non hoc illudve futurum expectabam, & quod vel seculi sapientibus turpe dictu, dictum periculi plenum & ridiculum habitum est, *Non putabam*, meritò nimirùm sentientibus, stultorum ac amentium esse, futura nec præuidere nec prouidere. Hinc reproborum de insperata & inopinata electorum salute stupor & admiratio. Horum nos, aiunt vel potius dicturi questuríque, sed frustrà, sunt, vitam æstimabamus insaniam, & finem eorum inhonorum, inglorium: En contrà vt inter Dei Filios computati, & locum inter sanctos sortiti, & cæt. Sap. 5. & 3. Iustorum animæ in manu Dei sunt, visi sint licet oculis insipientium mori, & horum

Non putabã sapientibus, turpe dictu.

exitus afflictio, id eſt, ærumnoſus & calamitoſus. Illi autem ſunt in pace, Spes eorum immortalitate plena eſt, & cæt. Igitur, *& de his volo te confirmare*, vel confirmari, anceps enim eſt, iam ſcientem ſcilicet, non ignorantem inſtruere vel inſtrui, ſiue potius vt alios confirmes, De prædictis Dei per Chriſtum erga nos miſericordia, gratia, iuſtitia, hæreditate, vita, ſalute, reliquaque tota prouidentia velim te non ſolùm certum, miniméque dubium eſſe, ſed etiam vehementer aſſeuerare, & quæcunque ad diuina beneficia, peccatorum reprehenſionem, fidei & morum documenta ſpectant, ſic prædicare, vt etiam alij qui te audierint, conuerſi credant, & credentes confirmentur. Eſt autem ſpes, animæ velut ancora, eam in bono confirmans, & immotam tenens, vt in mari nauem materialis ancora, ſed in hoc eſt differentia, quòd hæc deorſum in maris fundo, illa ſurſum figitur in cælo. Quod ſimile & diſſimile Lyræ eſt ex Hebr. 6. Fortiſſimum, ait, ſolatium habeamus, qui confugimus ad tenendam propoſitam ſpem, Quam ſicut ancoram habemus animæ tutam ac firmam, & incedentem ad interiora vſque velaminis, id eſt, cælorum ſecreta nobis delata, vbi præcurſor pro nobis Ieſus introiuit. Eſt autem tum aliorum, tum paſtorum vel maximè confirmare. Docuiſti, aiunt amici Iob. 4. multos, vacillantes confirmauerunt ſermones tui. Et Chriſtus ad Petrum, Tu

Spes, anima velut ancora

Interiora velaminis.

aliquando conuersus confirma fratres tuos, Luc. 22. Et passim in Actibus Apostoli confirmant animas discipulorum, fratres & Ecclesias in fide, cap. 14. 15. 16. 18. Rom. 1. Desidero videre vos, ad confirmandos vos, 2. Cor. 2. Confirmetis in illum charitatem, 1. Thess. 3. Misimus Timotheum ad confirmandos vos & exhortandos pro fide vestra. Phil. 1. Habeo vos in corde & vinculis meis, in defensione & confirmatione Euangelij gaudij mei socios. Et 2. Petr. 1. Vos super his semper commonebo, & quidem scientes, & in veritate præsenti confirmatos, Apoc. 3. confirma cætera moritura, siue moribunda, quorum ea scilicet est conditio, vt iam sic laborent, breui, nisi confirmentur, morituros. Et vos, ait & alius, confirmate corda vestra, quia Domini instat aduentus, Iac. 5. Cuius ratio est, *vt curent bonis operibus praeesse*, & hoc, ait cum cæteris qui voluerunt credere, confirmandum est, vt studeat alios benefactis præire, qui enim vera hæc esse crediderint, necesse est eorum curam habeant, per quæ Dei hæreditas, & vitæ spes æternæ paratur, sic vt firmiter credentes, siquidem hodiè bene operantur, cras operando melius, crastinis bona præeant hodierna. Sic non malè Bruno, & glossa interlinearis, *praeesse*, magis proficere, ac seipsis fieri meliores, de virtute in virtutem ire, Psal. 83. Et pulchrè vt fidem maiorem faceret, non dixit, qui hominibus confidunt, sed *qui credunt Deo*, aut, vt legit Ambrosius, crediderunt, vt fidem

Praeesse, magis proficere.

bonis operibus adornent. Nec enim ea sufficit ad salutem, iis qui sunt his nudati. Mentionem ait, feci bonitatis, & vt hæc doceas, hæc inculces, vt discant fideles non humiliter tantùm sapere, & de se sentire, nec aliis vel conuitiari, vel beneficia exprobrare, sed magis commiserari: Qui enim considerarit Dei secum misericordiam, aliorum quoque miserebitur. Sic alibi à diuina clementia ad eleemosynam aliis impendendam hortans, Scitis, ait, quòd Dominus, cũ diues esset, pauper factus est, vt illius ditaremur inopia, 2. Cor. 8. Significantius autem Græci, vt non simpliciter, minus verò otiosè, sed indefessi, assidui, adeóque primi & præueniẽtes, tum pecunia, tum doctrina, viduis, pupillis, orfanis, afflictis & iniuria oppressis, & omni solicitudine vt semel dicam, vniuersis indigẽtibus prospiciant & opitulentur, non operientes donec ab egenis adeantur; sed eorum vltrò curam ipsi suscipiant. Hoc enim designat, Græcis hoc loco interpretibus καλῶν ἔργων προΐστασθαι. Ambrosius vertit, vt soliciti sint ad effectum bonorum operum. Quæ cùm omnium verè fidelium sint tum pastorum ita in primis sunt, vt Latini quidam de iis speciatim intelligant, quos oportet iuxta Hieronymi & Primasij scholia, ad opera bona docenda, imò & eorum agendorũ exemplo, aliis præesse, Sint, inquit Lyra, de primis in operibus bonis. Et Aquinas, fidelibus præsint in rectè factis, vt ea videntes, & ex iis vos considerantes, Deum glorificent, Matt. 5. 1. Petr. 2.

Misereri qui discamus.

Egenorum inopia praeuenienda.

Horum autem curam fideles habeant necesse est, quia *hæc* Deo in primis credere, ex eius legibus vitam instituere, de proximo bene mereri, & talia omnia tum documenta, tum facta adimpleta, & omni studio adimpleta, *sunt bona*, bonitate Dei perfecta iusta, sancta, præclara, primùm ea facientibus, *& vtilia* vtilitatem æternæ remunerationis tribuentia, *hominibus* credentibus, & facientes imitantibus. Et hoc, ait noster de eleemosynæ consilio, vobis vtile est, 2. Cor. 8. Nihil, inquit Ambrosius, tam apertum, quia misericordia & humanitas bona est ad præsens, & in futurum vtilis, hîc habet laudem, & illic coronam. Omnis ergo Deo credens misericordiæ studere debet, per quam viuit. Et vt in hæc solicitus sit populi rector monetur. Hæc inquam, honesta verè sunt atque fructuosa. Non verò quæ sequūtur. De quibus hæc sunt ab Aquinate notata. Ad artiū & sciētiarum professores pertinet primùm quidem quæstionibus quæ inde mouentur, satisfacere, tum & per se aliqua tractare. Tertio cum resistentibus disputare. Postremò quid circa eas sit vitandum docere. In aliis verò scientiis sapiens non cuiuis respondet quæstioni, sed ei modò quæ ad suam professionē spectat. Veritatis, ergo Christianæ doctor, *deuita*, supersede, omitte *stultas quæstiones*, intentioni doctrinæ sanæ aduersantes, irrationabiles, & vt cum eodem loquar, indisciplinabiles, quod & totidem verbis habes suprà 2. Tim. 2. 1. Tim. 6. Est enim doctri

Misericordiæ & humanitatis vtilitas præsentissima.

Artium professores præstare quæ debeant.

na diuina,ſapientiæ doctrina,ſtultitia autem ſapientiæ opponitur. Hæc eſt,aiebat Moſes,veſtra ſapientia, & intellectus coram populis, vt audientes hæc, vniuerſi dicant, En populus ſapiens & intelligens,Deut.4.& Iob.34.Viri intelligentes loquantur mihi, vir ſapiens audiat me.Iob autem ſtultè (ſcilicet) locutus eſt, nec verba illius ſonant diſciplinam. Stultum item quãdo manifeſtũ proponitur vt dubium, quæcunque videlicet debet per ſe quis in ſcientia tenere. eas potiſſimùm quæ ſpectãt ad fidei inſtitutionem,eruditionem morum,vitæ pietatẽ mouendas quæſtiones ſiue diſputationes: non verò vbi nec ſalus eſt,nec ſcientia vtilis,quæ ſalutis Ambroſio,effectum non habent,nec vllã tribuunt ſcientiæ peritiam,& licet omnia quæ vera non ſunt,ſtulta dicenda ſint, his tamẽ verbis hæreticorum dogmata detineri, quorum alius callida tergiuerſatione rem veneno plenam proponit,vt Arius,&c.alius res fabuloſas inducit, vt Manichæus, & cæt. Fabuloſa enim hæreſis eſt, non Dei lex. & in quibuſcunque aliis eorum interrogationibus, quas de Chriſto aliiſque rebus faciunt, ad Catholicorum depreſſionem, euidenter apparet, aut certè latet ſtultitia.Et quia multiplices ac diuerſæ ſunt quæſtiones, ideo de his qui Deum quærunt, ait Salomon, Rectè quærentes eum, inueniunt Patrem, Prouerb. octauo. Hanc igitur inuenire nequeunt,qui non eum rectè quęrũt, exemplis ab Hieronymo ſubiectis,Iudæorum,

Stultitia opponitur ſapientiæ.

Stulta dicenda omnia quæ vera nõ ſunt.

Quæſtionum diuerſitas.

qui,sed frustrà, sperant se Deum sine Christo inuenire posse: hæretici vano quoque verborum strepitu concrepantes,prauè quęrunt quē inuenire non possunt : Philosophi & barbari varia de Deo sentientes, quia præposterè quæsierunt,fatuæ fuerunt eorum quæstiones, cum putantium sensibus humanis cōprehendi posse. Ab iis nos Paulus ad eas quæ scripturarum autoritate fultæ sunt,reuocat,præceptorū non nescius dicentis, Quærite,& inuenietis,&c. Matth.7.Luc.11.modò non sit corpus nostrum subditum peccatis,& ingredietur in nos sapiētia,Sap.1.Exerceatur ergo sensus, mens quotidiè diuina pascatur lectione, & quæstiones nostræ,stultæ non erūt.Quod autem ait *Et genealogias*, propriè pulsat Iudæos in eo sese iactantes,& legis habere putantes notitiam,si nomina teneāt singulorum: non absque Græcorum Latinorúmque irrisione,quasi imperitorum, si nomina barbara,quia vel linguæ idiomata, vel etymologias non norunt,aut corruptè,aut aliter quàm Hebræi,exprimunt,in accētu aut syllabæ quantitate errantes, & vel breuia producentes,vel producta breuiantes. Horum rationes, exempla, solutiones latè prosequitur hîc Hieronymus,afferēs & alteram Iudaicæ superbiæ occasionem,quòd vt Latini nomina in lingua sua facilius memoriæ tradunt, sic Iudæi à teneris vernacula vocabula penitissimè imbibunt, & ab Adam ad extremum vsque Zorobabel, omnium generationes memoriter velocitér-

Genealogia Iudæorum.

Hebræorum superstitio.

Iudæorum studium.

locitérque, vt nomen ſuum, percurrunt. Nobis ergo qui vel alia didicimus, vel certè credidimus, vel infantes Eccleſiæ mancipati, ſcripturę magis ſenſum quàm verba ſectamur, ſi hęc fortè non ita nouimus, putant ſe in nominibus referendis, ſupputandis annis, nepotibus & abnepotibus, auis, proauis, atauis, doctiores. Qualis Hebræus pſeudochriſtianus, facta de Domini genealogiis quæſtione, quòd ſcilicet à Salomone vſque ad Ioſeph, vocabulorum nec numero, nec æqualitate conſentiant, cum corda ſimplicium peruertiſſet, quaſi ex adytis & oraculo deferebat quaſdam, vt ſibi videbatur, ſolutiones, cùm magis debuerit iuſtitiã, miſericordiam, dilectionem Dei quærere, Et pòſt, ſi fortè occurriſſet, de nominibus & numeris diſputare. Conſentit Ambroſius, vertens originum enumerationes, quæ ad Iudæos pertinent, dum eorum quidam originem ſibi patriarcharum prærogatiuam vendicant, de matrimoniis ortam, cùm ex hoc nullum meritum ſit apud Deum. Nec aliter Græci, ad Iudaicas hæc antiquitates referunt, qui boni nihil operantur, ad maiores confugiunt, & in patribus perperam gloriantur & criſtas erigunt, ſui quiſque generis ſeriem à patriarchis & prophetis repetentes, Semen, inquiunt, Abrahæ ſumus; Nos ex fornicatione non ſumus, Pater noſter Abraham eſt Ioan. 8. Et Gal. 2. Nos natura Iudæi, & non ex gentibus peccatores. Et talia fidelibus iactant ac proponunt, Quæ vt veriſſima forent, non

Iudæorum iactantia de maioribus ſuis.

imitantibus tamẽ nihilo ſtultæ minus ſunt genealogiæ,ſeu nullam afferẽtes vtilitatem:Quæ enim vtilitas patrem habere Abraham, imò Deum, neque tamen imitari? imò potius ſtultitia eſt,& damnum referẽs, quòd ex his profecti,reprobi facti ſint. Proinde Dominus iactantibus patrem Abrahã,imò Deum, reſpondet,Scio quòd Abrahæ filij eſtis:Sed ſiquidem eſtis,opera eius facite.Si eſſetis,faceretis. Vos verò facitis quæ is non fecit. Et ſi Deus Pater veſter eſſet, diligeretis vtique me. Vos autem ex patre Diabolo eſtis, & eius deſideria perficere vultis. Addunt & Scholia Græca,de Græcis hæc quoque dici, qui ſuorum etiam Deorum geneas recenſent. Eodem verbo vſus eſt, 1.Tim.1. Vbi paucula omiſſa hîc ſupplebimus. De poëticis quidem Auguſtinus lib.2. de Ordine,cap. 12. teſtatur inter alia ſuos ſe familiares grauiter ſolitum miſerati, qui ſi non reſpondiſſent quid vocata ſit mater Euryali, accuſabantur inſcitiæ, cùm ipſi eos à quibus ea rogarentur,vanos, ineptos, nec curioſos auderent appellare.Priamo vult ortam Vergili⁹ Æneid. 9.nec tamen nominat. De Iudaicis idem contra legis aduerſarium lib.2. cap.1. Audent, inquit, dicere ac credere, Deum primo homini duas creaſſe mulieres, ex quibus genealogias texunt verè, ſicut ait Apoſtolus, infinitas, parientes infructuoſiſſimas quæſtiones. Suas ergo Iudæos genealogias habuiſſe, à libris propheticis & legitimis alienas, catholicus lector

Genealogiarum infinitas unde.

vtroque Pauli loco intelligat. De Domini porrò Genealogiis extat noſtra in 2. ad Timoth. Digreſſ. III. Lyra notat pſeudapoſtolos fruſtrà tum huiuſmodi generationum argutiis nitẽtes oſtendere Ieſum Nazarenum ex Dauide non deſcendiſſe: Aquinas in Scripturis genealogias recenſeri propter myſteria, & hiſtoriarum intelligẽtiam. Serius eſt de his & grauis apud Hilarium locus, ſed ad 1. Tim. 1. pertinens, ſi tum meminiſſem: hîc igitur, meo more, recuperabitur. Extat autem lib. 10. de Trinitate. Sciens, ait Apoſtolus arduum hoc terrenæ naturæ difficillimúmque eſſe, rerum diuinarum efficientiam iudicio noſtro tanquam ad intelligendum acriore, quàm ad efficiendum Deo potiore concipere, legitimo ſibi ſecundum fidem filio, ſacráſque literas ab infantia ſumenti ſcribens, vetat genealogiæ eloquia tractari, & fabulas interminatæ quæſtionis attingi. Ædificationem verò, Dei in fide eſſe, vt humanæ verecundiæ modum fideli omnipotentiæ Dei religione cõcludat, nec ſe infirmitas noſtra ad perſpicienda quæ perſpiciendo naturam hebetãt, extendat. Quod autem ſequitur, *contentiones*, Lyra verboſas, Aquinas eas intellexit, non quæ inter reſiſtendum veritatem impugnantibus ad eius inquiſitionem fiunt diſputationes, ſanequàm laudabiles. Reſpondete, ait Iob amicis ſuis, obſecro, abſque contentione. Iob. 6. ſed quæ magis fieri ſoleant ad oſtentationem, præſertim ſi quorum non intereſt, per eas aliis

Contẽtiones vitandæ quæ ſint.

præſcribere au præiudicare velint, quid tenendum, quid vitandum. Ab iis contentionibus homini qui ſe ſeparat, honor eſt, Prou. 20. Et paſſim alibi nos non vult eſſe contentioſos, 1. Corinth. 11. & Phil. 2. Rom. 13. nihil per contentionem facere, quod ex iis quidam Chriſtum prædicarent, Phil. 1. Quam & inter opera carnis mala reponit, Rom. 1. 2. Gal. 5. 1. Tim. 1. & dolet ei cum coapoſtolo contentiones inter Chriſtianos eſſe, 1. Cor. 1. 3. 2. Cor. 12. Iac. 3. ſed propius hanc literam quod. 1. Tim. 6. Languere vetat circa pugnas verborum. & 2. Tim. 2. dixit, Noli contendere verbis. Altius ſuſpexit Hieronymus, Dialecticos, quorum Ariſtoteles princeps eſt, ſolitos argumentationum retia tendere, & vagam Rhetoricæ libertatem in ſyllogiſmorum ſpineta concludere: Qui totos ergo dies & noctes in eo terunt, vt interrogent, reſpondeant, proponāt, aſſumant, confirment, concludant, contentioſos vocari, vt libet, litigantium ſtomacho, non ratione diſputantes, Id ſi faciunt quorum propriè ars contentio eſt, quid debet facere Chriſtianus, niſi omninò contentionem fugere? ſed & *pugnas legis*, reſpuendas, & Iudæorum ſtultitiæ relinquendas: quæ legis occaſione oriebantur, altercationes, non hiſtoricas tantùm, vt quot annos vixerit Mathuſalem, quoto ætatis ſuæ anno Salomon coniugem ſortitus ſit, ne vndecimo eiuſdem anno Roboam natus eſſe credatur, & multa huiuſmodi inuentu diffici-

Ariſtoteles dialecticorū princeps.

Pugna legis.

lia, erroribus ob librorum varietatem inemendatorum inolitis. Et quia, quod ait Ambrosius, ideo Mosis sepultura abscondita est, ne à Magis excitaretur: quod si verum esset, cæterorũ quoque sanctorum erat abscondenda. Et quòd Salomon dæmonum adiutorio templum ædificauit, quo in opere tam ingẽs multitudo laborauit, quid tam fabulosum? Sed, & quidem multò magis νομικὰς id est, legales, dum quidam vrceorum reliquorúmque vasorum baptisma. Marc.7. Hebr.6. Matth.23. Luc.11. & mustelæ sanguinem magna expiandum cura vrgent, Alij, quod hic Anselmus, dicerẽt à cibis abstinendum, quoniam sic in lege præceptum Leuit.11. Alij contrà ex Euangelio responderent, Matt. 15. Marc.7. Aliis contendentibus legem totam carnaliter intelligi seruaríque, Act.15. Aliis respondentibus, spiritaliter tantum debere. Quibusdam etiam, quod Bruno, Lyrensis, & Aquinas notant, nitentibus falsum intellectum producere, quasi scripturæ sibi inuicem videantur contrariæ, & tales rixæ ex illarum oriantur cõtrarietate, non vel ex vitio magis disputãtium, aut rationibus contrariis. Cùm nihil contrà in scripturis secundum veritatem contrarium sit, sed si quid tale apparet, vel non intelligitur, vel corruptum est scriptorũ vitio, quod patet specialiter in numeris & genealogiis. Ideóq; quia determinari nequeunt, ea vitari vult. Cũ enim doctor duo debeat intendere, vtilitatem & veritatem, Veritatem, ait Sapiẽs, meditabitur cor

Mosis sepultura cur abscondita.

Scripturarũ contrarietas qualiter excipienda.

meum,Prou.8.Et,Ego Dominus Deus tuus do cẽs te vtilia,Esa.48.non debet de iis intromittere reculis,quæ sunt *inutiles* sine fructu,& nec dicentibus,nec audiẽtibus prosunt.Nam singularia scire,vt sunt huius & illius origines, antiquitates, stẽmata, non multùm facit ad perfectionem intellectus,nec magis ad fidei aut morum instructionem.Sed,quod peius est,& *vana* plerunque falsæ sunt & inanes,ac sciẽtiæ tantũ speciẽ,nõ & solidã habẽtes veritatẽ.Qualia sanè permulta,etiãsi magno studio & labore inueniremus,nihil profutura cognouim⁹.Sed & frequẽter accidit,vt ob gloriolã & iactãtiã,dum apud auditores docti volumus æstimari,aut ex rumusculo turpia lucra sectamur,nõ ob veritatis pugnemus desideriũ.Quid autẽ prodest spumãtibus labiis,& latratu garrire canũ,cùm simplex & moderata respõsio possit aut te placare vera,aut leuiter à te ac placabiliter emẽdari falsa?Agnoscis lector stylũ,credo,Hieron. In cui⁹ & Primasij scholiis hîc legimus,Non vult nos superfluis quæstionibus & contẽtionibus quæ in lege de generationibus & id genus rebus oriuntur,occupari,multò minus cõtrarietatibus siue cõtrariis,quas hæretici,de quibus sequitur, captant & sectantur,oppositionibus implicari, sed hæc semper loqui & tractare,quibus audiẽtes proficiant.Nec aliter Græci,cõtẽtiones aduersus hæreticos deuitãdas,cùm lucri nihil fuerit, quoties quis ita peruersus est, & in animo decreuit,sententiam,quicquid contigerit,non

Cum hæreticis non contendendum.

mutare,cur eius gratia frustrà labores,& inter saxa semines?quæ conflictus huiusmodi cómoditas? quis in iis altercationibus profectus,vbi nemo ad Christum captiuus aut comprehẽsus adducitur?cur prętermissis operib⁹ necessariis, tempus in vaniloquiis frustrà teratur?Satius ergo & vtilius laborẽ hunc docẽdis tuis insumeres,de fide, eleemosyna, reliquisque differẽdo virtutibus. Quid tamen est περιΐστασο omitte,fuge,caueto.Quo ergo pacto suprà,cap.1.præcepit, vt aduersariorum atque contradicẽtiũ ora obturet,obstruat,occludat,si contrà cedere,fugere,missos facere,si hos vitare oportet?Et dicim⁹ hos quidem qui ad aliorum perditionem docent,& docendo officiunt,imò inficiunt,nõ tantùm redarguẽdos,sed & coërcendos,ac ceu infrænandos,sin aduersum te contendunt,non de dogmatis, cede locum, nullũ enim bonum iij finem habent. Sine vtilitate autem vel illorum,vel certè tuorum,non est quòd verbulum cum eis commutes aut cõmunices:quin potius vt vel sic eis prodesse queas, vitãda eorum tibi consuetudo,cùm nihil ex tua disputatione,colloquio, conuersatione profectum iri speretur apud eos qui sint incorrigibiles.De quibus sequitur,vt erga eos Titus & eius subditi se habere debeãt,nimirũ quòd sic & cur vitãdi sint.*Hæreticũ hominẽ*,quẽ cũ alij aliter hîc & alibi accipiant, donec plenius de vocabulo pòst disputemus, simpliciter hîc eum intelligimus, qui quam semel fidem catholicam recepit, posteà

Hæreticorũ consuetudo vitanda.

corrupit, Bruno ab vnitate fidei diuisum. Sed cùm prima huius nominis ratio nõ à diuisione accipiatur, ſed ab electione dicatur, Græcis enĩ αἵρεσις dicitur electio. Aquinas αἱρετικὸν quaſi electiuum, quaſi ſectæ alicuius quã elegit, perti-
Hæreticus. naciter adhærentẽ. Recentiores aliquot ſecta-
Sectarius. rium, ſeu vitioſæ ſectæ autorem, vel certè addi-ctũ, nec à quibuſlibet doctorũ placitis ſimplici-ter diſſentientẽ, ſed & factioſum. Græci in per-uerſis dogmatibus perſeuerantẽ. Hũc ergo *poſt*
Vnus, id eſt, primus. *vnã*, id eſt, primã, eo loquendi modo, quo Gen. 1. Factũ & veſpere & manè dies vnus, id eſt, pri-mus, *& ſecundã* Latinius & alterã, quod & ver-tit, & in Latinis legi codicibus obſeruauit Hie-ron. *correptionẽ*, melius idẽ habere Græcum νουθε-σίαν quod cõmonitionem magis & doctrinam abſque increpatione ſignificat. Quod ergo ve-rum papa quoque Athanaſius probabat, nõ ſuf-ficit eũ qui aliquo ſit errore deprauatus, ſemel tantùm corrigi vel commoneri, ſed & ſecunda ei adhibenda eſt doctrina. At Ambr. primã le-git, nec addit ſecundã, interpretans huiuſmodi homines, vt inexcuſabiles ſint, ſemel corripi o-
Frequens correptio indurat poti⁹ quã emendat. portere: Frequentius enim correptos, exercita-tiores in malo fieri, ac videri velut eos cogere, vt ſolicitiores fiãt ad perditionẽ pluriũ. Et antè Tertul. de Præſcription. Fides, ĩquit, noſtra ob-ſequiũ debet Apoſtolo prohibenti quæſtiones inire, nouis vocibus aures accõmodare, hæreti-cũ poſt vnã correptionẽ cõuenire, eam, nõ di-ſputationẽ, deſignans hęretici cõueniẽdi cauſã

& hoc,vnam ſcilicet,quia Chriſtianus non eſt: ne more Chriſtiani ſemel & iterum & ſub duobus aut tribus caſtigandus videretur, cùm ob hoc ſit caſtigandus,propter quod non ſit cũ illo diſputandum. Non deſunt tamen, qui tertia eos,vt reliquos, correptione nõ dedignentur. Quando,ait hîc Theodoretus,bis vel ter iis qui contraria docent,quam par eſt, doctrinam tradideris,& in malis eos dogmatibus perſeuerare videris,cum eis amplius ne diſputes, nam labor eſt inutilis. Et verò ita fit in Eccleſia in excõmunicationibus, quæ & hinc traxiſſe videri poteſt monitiones ante excõmunicationem plures. Et ratio eſt Aquinati, ternarij perfectio,quòd numerus omnis rei principiũ habet,mediũ,& finem. Ideo capitur vt ad omnia ſufficiens. Ecce iam,ait alter, tertio hoc venio ad vos,2.Cor.13. minans eis ni reſipuerint. Si quem ergo vides à Catholica errantem, hũc rationabiliter corripe, vel ſemel, ne ſi ſæpius id fiat,confirmatior in malo reddatur: vel ſi corrigi diſtulit,pluries & ſeuerius de erroris eum ſui prauitate mone,vt in ore duorum aut trium ſtet & hoc verbum,Matth.18. Sin bis terve correptus aut commonitus reſipiſcere noluerit, vlterius iam illum *deuita*, nõ eſt idem verbum, quod mox ita reddidit, ſed παραιτοῦ reiice,fuge, declina,tu ipſe primùm,& ab aliis vitari facias, ne & per eum inficiantur: imò vita non eum modò,ſed & eius correptionem,vt ſibi relictus vel negligentior fiat,& obſiſtente nemine fri-

Ternaria monitio in excommunicationibus.

geat, vel ſolus fortè pereat, Sic Anſelmo hîc exponente, Dominus doctores peſſimos, & in errore perdurãtes præcepit arbitrio ſuo dimittendos, ſciẽs eos difficulter ad veritatem poſſe trahi. Sinite, inquit, illos: cæci ſunt, & cæcorum duces, Mat. 15. Opponũt Græci alibi dictum, Siquãdo fortè det eis Deus pœnitentiã, 2. Tim. 2. Quo ergo modo hoc eos loco fugere iubet? Nẽpè de iis illic loquebatur, de quib⁹, quòd veritatis diſcendæ ſtudio, non contradicendi affectu, ſimpliciter reſiſtebãt, emendãdis ſpes erat aliqua. Mali autẽ quandiu emẽdationis ſpẽ præ ſe vllã tulerint, non ſunt omninò vitandi: Hîc autẽ de incorrigibilibus. q. d. Vbi manifeſtus omnibus, & cõſpicuus fuerit veritatis aduerſarius, quid fruſtrà pugnas, aut aërem cædis? Hui⁹ autẽ deuitationis ratio eſt, quòd cũ errante quidem agendum à principio, vt corrigatur, iuxta Medicorum ſummi Aphoriſmũ, Medico malè habẽtibus opus eſt, Luc. 5. Marc. 2. Mat. 9. & 18. Si te audierit, lucratus es eum. Si peccatorem à veritate errantẽ ab errore viæ ſuæ conuerteris, ſiue conuerti feceris, en animam eius à morte ſeruabis, Iac. 5. proinde non dimittendum, quouſque curari poſſit. Sin contrà ſanari nequit, & incurabili morbo laborat, vt quem toties correptum monitúmque minimè pœnituerit, iam ne vllam cum eo participationem aut ſocietatem habeas, nec eum admonens, aut corripiens: Et reddit cauſas ſic, *Sciens quia ſubuerſus eſt*, peruerſus, euerſus, & vndequaque adeò pla-

Doctores peſſimi in errore ſuo permittendi.

Incorrigibiles, ſibi relinquendi.

Correctionis ſpes vbi eſt, adhibenda ibi medicina.

nè diſtortus, támque variis & multiplicibus modis implicitus, vt ſe nequeat his explicare. Neque per ignorantiam, ſed ſciens, quòd hîc Bruno, & prudens manũ mittit in ignem, perdit⁹, quod cũ vulgo ait Lyra, abſq; reditu, & hoc de communi curſu. Quod Græcis eſt, poteſt & ita accipi, excidit, ſiue deflexit à vita, *qui eiuſmodi eſt*, qui ſemel, bis, tervè correptus, audito errore ſuo corrigi non vult, corrigentem errare æſtimat, & è contrario ſeſe ad pugnas & iurgia verborum parans, eum à quo docetur, lucrifacere vult & conuertere, imò ſecum auertere, tam peruerſi ipſe erroris, támque prauæ obſtinationis, à contemplatione ſupernorũ ad ſubteriora intuenda verſus, vt nihil niſi terrenum & infernum quærat, curet, aut ſapiat, Phil. 3. *& delinquit*, veritatem magis atque magis derelinquit, ſcienter peccat. Ideo circa huiuſmodi aliquoties correptos & monitos, & tamen inemendatos, non vult nos amplius occupari, ne tempus inani correptione, imò contentione perdamus. Poteſt & ἁμαρτάνει, verti errat, ſed ita errat, vt vel *cum ſit proprio indicio condemnatus*, αὐτοκατάκριτος, Ambroſio & Cypriano, libr. 1. Epiſtol. 3. à ſemetipſo damnatus, hoc eſt, per ſe, etiam ſi nemo iudex ſuper illo pronunciet, aut illum condemnet. Græci in, vel à ſua ipſum conſcientia damnatum, aut potius inexcuſabilem, quíque ſe defendere nequeat, aut ſic dicere, Nemo mihi dixit, me docuit, monuit, aut corripuit, aut

ſimilem erroris ſui excuſationem afferre. Non ſemel contrà monitus, correptus, & de veritate inſtitutus, in ſua pòſt infidelitate nihilo perſiſtens minus, ſeipſe iudicat, nec habet quo ſe excuſet, dignus qui audiat, Ex ore tuo te iudico, ſerue nequam, Luc. 19. qui quam ſemel fidem recepit vt veram, impugnat vt falſam, Sic Lyra. Bruno aliter videtur, quàm legit, exponere, talẽ delinquere proprio iudicio, ſeu deliberatione, nullo eum impellẽte, ideóque à Deo condemnatũ, id eſt, Anſelmo, corpore ſimul & anima damno ſempiternæ damnationis deditum.

Omnium optimè Hieronymus, Quia cætera vitia, ſeu criminoſi reliqui per ſacerdotes ab Eccleſia propelluntur, hæretici ſententiam in ſeipſos ferunt, ſuo arbitrio ab Eccleſia recedẽtes, quæ receſſio, propriæ conſcientiæ videtur eſſe damnatio. Idem ad finem lib. 3. contra Pelagianos (vt & hoc obiter obſeruem) quærenti in eorum perſona Critobulo, Si nos ſcitis hæreticos, cur non accuſatis? reſpondet Atticus, Quia Apoſtolus me docuit, hæreticũ poſt vnã & ſecundam correptionem vitare, non accuſare, ſciens quia peruerſus ſit, & ſuo iudicio damnatus. Pulchrè item locum hunc explicat, vel Maximus Taurinenſis, vel Ambroſius Mediolanenſis Epiſcopus ſermone 50. compoſito inde, vt ſcribitur, Matth. 27. Act. 1. & hîc, heretici de ſe iudicio, Sua, aiunt, ſententia Iudas proditor condemnatur. Mirum fortè quod non eum populus iudicauerit, non præſes addixerit. Hoc

ſacrilegi ſolet eſſe iudicium,vt impietatem ipſe ſuam dum recordatur,puniat:ſcelus ſuum dum recognoſcit,vindicet, oĩm enim ſupergreditur ſententias,qui à ſua cõſcientia ſuaſententia con dẽnatur.Hoc inquã,ſacrilegi ſolet eſſe iudiciũ, vt facti conſcius ipſe ſe damnet. Sic de hæretico ait Apoſtolus,quòd delinquit proprio iudicio condemnatus.Ipſe enim ſe damnat hæreticum,cùm de Eccleſia ipſe ſe proiicit,& de cætu ſanctorum nullo compellẽte procedit. Oſtendit quid mereatur à cunctis,qui ſuo iudicio ſeparatur à cunctis.Ipſe inquam, ſe dãmnat hæreticus, quia cùm criminoſi omnes Epiſcopi ſententia proiiciantur de conſortio Chriſtiano,hæreticus cunctos præueniens, ſententia ſuæ voluntatis abiicitur.Tali ergo hęreticus quali Iudas pœna damnatur,vt idem ſui & reus ſit ſceleris,& iudex ſit vltionis. Nec immeritò talis hæretici qualis Iudæ pœna atque damnatio, quia Dominum quem ille vendidit, hic blaſphemat,quem ille perſecutoribus tradidit, quotidie iſte perſequitur.Hæc illi de hæreticis, pręſertim Arrianis.Elegans ſanè & digna vtroque,Iudę inquam,atque hęreticicollatio.Adde illud dilecti,Ex nobis exierunt,ſed non erãt ex nobis, 1.Ioan. 2. Et id quoque Pauli,Hebr.10. non deſerentes collectionem, ſeu ſocietatem noſtram,Sed alij alios conſolantes & adhortantes,Idque tantò magis, quòd videtis diem propinquare.Nam iuſtus quidem meus ex fide viuit,atque victurus eſt:Sin ſe ſubtraxerit, non

placebit animæ meæ, dicit ibidem Dominus. Nos autem non ſumus ſubtractionis filij, ſiue qui nos ſubducamus in perditionem, ſed fidei, ſiue qui credimus, & ad fidem pertinemus in acquiſitionem animæ, ſiue ad ſalutem comparandum. Iudas contrà de illuſoribus nouiſſimo tempore venturis, Secundum ſua, inquit, deſideria in impietatibus ambulãtes, ſiue iuxta cupiditates ſuas impiè viuentes & incedentes, ſegregant & ſeparant ſemetipſos, animales &c. Quem locũ in Donatiſtas Auguſtinus omnibus catholicam deſerentibus accommodat, libro quidem non extante, ſed qui citatur li. 2. Retractat. cap. 27. Ex eiuſdem Hieronymi & Primaſij ſcholiis, vtcunque, vt mutila ſunt, colligitur, occupatũ circa eum, qui poſt auditam cognitãque veritatem in ſua contrà pertinacia perſeuerat, quaſi proprio iudicio dãnatus, nihil efficere, quia ſua quidem vnicuique manet libertas, ſed & peccatorum contrà ſuorum funiculis vnuſquíſque conſtringitur, Prou. 5. Pſal. 118. Tẽpus ergo nõ inani cõtentione perdẽdũ.

Digreſſio. XIII.

Sequitur quid hui⁹ loci & ſimilium occaſione ſit, veteribus præſertim, hæreſis, quis hæreticus. Ambroſio hæretici hi ſunt, qui, iuxta præcedentem Pauli literam, per verba legis legem impugnãt, eius verbis propriũ ſenſum aſtruentes, vt eius autoritate, mentis prauitatem ſuæ commendent. Sciens enim impietas autoritatẽ

multùm valere fallaciã sub eius nomine componit, vt quia res mala per semetipsam acceptabilis esse non potest, bono nominis commendetur. Clarius & plenius id vocabulum ventilat hoc quoque loco ita Hieronymus, Nomen hęreseos & alibi ponitur, 1. Cor. 11. Oportet hęreses in vobis esse, vt probati quíque manifesti fiant. Et Gal. 5. inter carnis opera muneratur, in quibus est diligenter obseruandũ, quòd vt cætera ibi vitia excludunt nos à Regno Dei, ita etiam nobis hæreses id auferunt, & non interest quomodò quis, dum tantùm illinc excludatur. Quódque magis mirum, fidem quoque in Christo nostram, & Ecclesiasticã disciplinam, iam tunc à peruersis hominibus sic nuncupatã. Petimus, aiunt ad Paulũ Iudęi, vt audiamus à te quid sentias: de hæresi enim ista notum est nobis, quia vbique ei contradicitur, Actor. 28. & 20. licet Mileti nomẽ id nõ dicatur, opera tamen nominãtur. Scio, ait ad presbyteros, quòd post abscessum meum venient lupi graues in vos, non parcentes gregi, consurgent ex vobis peruersa loquentes, vt abducant discipulos post se. Hæresis item Saducæorum, Act. 5. & 15. Pharisæorũ, qui crediderunt, secta, seu factio. Hæresis autem græcè ab electione dicitur, quòd vnusquisque scilicet sibi eligat quod ei melius esse videatur, seu disciplinam quam putat meliorem. Sic Philosophi quoque illius vel illius hæreseos appellantur. Superfluum ire per singula, & hæreticos

Fides christiana iam tum à principio hæresis dicta.

cum suis enumerare dogmatibus, cum perfacilè vnicuique cognoscere, quibus singuli ducantur erroribus, hæreseωn auctores & sectatores. vtinam non tam noti, pauciores forsan decepturi. Idem hoc inter hæresim & schisma esse arbitratur, quòd illa peruersum dogma habeat, hoc propter Episcopalem dissensionem se ab Ecclesia separet, quòdquidé in principio ex parte intelligi potest. Cæterũ nullũ schisma non aliquam sibi cõfingit hæresim, vt rectè ab Ecclesia recessisse videatur. & habetur 24.q.3. ca. Inter. & can. sequenti ex eodem ad Galat. 5. qui aliter scripturã intelligit quàm sensus Spiritussancti flagitat, quo scripta est, de Ecclesia licet non recesserit, hæreticus tamen appellari potest, eligens quæ peiora sunt, Addit Anselmus, hæreticum esse, qui generalis Ecclesię doctrinam deserens, errorẽ sibi peruersi dogmatis, quẽ specialiter sequatur, eligit, & ideo hæreticum, quia homo est humana tãtùm sapiẽs, & de Deo iuxta rationes humanas disputans. Inter hæreticos autem & malos catholicos hoc interest, Augustino, quòd illi falsa credũt, Hi autem vera credentes, non viuunt ita vt credunt. Solet etiam quæri Schismatici quid ab hęreticis distent, & hoc inueniri, cùm schismaticos non fides diuersa faciat, sed communionis dirupta societas. Quæstione 11. ex Matth. & 12. in parabola zizaniorum cap. 13. propter varietatem hæreticorum non solùm à tritico, sed & à seipsis discrepantium, propria vniuscuiusq; hæreseos

Hæresis & schisma quid differant.

Hæreticorũ & malorum catholicorũ differentia.

Zizaniorũ parabola hæreticis accõmoda.

hæreſeos conuenticula: in quibus ſingulatim ſua communione deuincti ſunt, faſciculorum nomine poſſe diſignari, vt iam tunc incipiant alligari ad comburendum, cùm à catholica cõmunione ſegregati, ſuas proprias quaſi Eccleſias habere cœperint. Hinc eodem interprete, de Fide & Symbolo cap. 10. Credimus ſanctam Eccleſiam vtique Catholicam: Nam & hæretici & Schiſmatici congregationes (ſeu potius ſegregationes ſuas vocant. Sed illi de Deo falſa ſentiẽdo, fidem violant, hi diſciſſionibus iniquis à fraterna charitate diſſiliunt, quamuis ea credãt quæ credimus. Quapropter ad Eccleſiam Catholicam nec hæreticus pertinet, quia Deum, nec Schiſmaticus, quia proximum (non) diligit. Sic enim, id eſt, negatiuè legendum opinor. Bruno ex hoc Pauli loco colligit, Si quis imprudenter errans, errorem ſuũ non defendit, hunc non eſſe iudicandum hęreticum, ſed eum modò, qui quod malè de fide ſentit, quod deterius eſt, incorrigibilis aſſeuerat & defendit. Simile illi Auguſtini dicto, in can. Dixit Apoſtolus. vbi paulò ſuprà, & Epiſtola 162. Qui ſententiã ſuam, quamuis falſam & peruerſam, nulla pertinaci animoſitate defendunt, præſertim quam non præſumptionis ſuæ audacia pepererint, ſed à ſeductis aut in errorem lapſis parentibus acceperunt, quærũt autem cauta ſolicitudine veritatem, corrigi, cùm inuenerint, parati, non ſunt inter hæreticos deputandi. Idem in can. Qui in Eccleſia

Errorem ſuũ defendẽs, nõ continuò hæreticus eſt.

Tt

Christi morbidum quid prauúmque ſapiunt,ſi vt ſanũ rectúmque ſapiant correcti, contumaciter reſiſtunt, ſuáque peſtifera & mortifera dogmata emendare nolunt,ſed defendere perſiſtunt,hęretici ſunt. Quod equidem vbi totidẽ verbis apud hũc extet,non memini,ſed aliquoties ſenſus hic apud eundẽ occurrit contra Donatiſtas,de Baptiſmo lib.4.cap.16. Conſtituamus aliquem V.G.idẽ de Chriſto ſentire,quod Photinus,ſed in catholica baptizari,exiſtimantem id catholicam eſſe Fidem, nec propter aliquod terrenũ aut temporale commodũ, intus eſſe volentem,ſed vnitatem Eccleſiæ toto orbe diffuſæ ſchiſmatum conciſionibus præferentẽ, hunc nondum hæreticum dico, niſi manifeſta (vel magis manifeſtata) ſibi doctrina,catholicę fidei reſiſtere maluerit, & illud quod tenebat elegerit. Quod ſi & alter idem ſentiens, eſſe nouerit hæreſim ab vnitate catholica ſeparatã, vbi hoc docetur & diſcitur:ſed alicuius ſecularis emolumẽti cauſa,in catholica baptizari voluerit,vel in ea baptizatus,propter hoc exire inde noluerit:nõ ſolùm ſeparatus habẽdus eſt,& inter eos qui foris ſunt, deputandus, ſed tantò quoque ſceleratior,quantò magis errori hęreſis & diuiſioni vnitatis, fallaciam adiungit ſimulationis.Ideóque idem ad finẽ libri de vnitate Eccleſiæ,ſic inter infructuoſum eius membrum,& ab ea præciſum diſtinguit:Tunc enim quiſque infructuoſus, ſed nondum à radice præciſus eſt, cùm mala cupiditate agit opera,

Hæretici diſſimulantes, duplices hæretici.

qualia qui agunt,regnum Dei non poſſidebũt, 1.Cor.6.Gal.5.Pro quibus cùm etiam veritati apertiſſimæ,qua redarguitur,reſiſtere cœperit, tunc præciditur.Quales multi ſunt in Sacramẽtorum communione cum Eccleſia, & tamen iam non ſunt in Eccleſia:Alioqui ſi tunc quiſque præciditur, cùm viſibiliter excommunicatur, conſequens eſt, vt tunc rurſus inſeratur, cùm viſibiliter communioni reſtituitur. Quid ſi ergo fictus accedat,& aduerſus veritatem ac Eccleſiam cor inimiciſſimum gerat, quamuis peragatur in eo ſolennitas, nunquid reconciliatur,aut inſeritur?Abſit. Vt ergo iam denuò communicans,nondum inſertus eſt,ſic & antequàm viſibiliter excommunicetur, quiſquis contra veritatem, qua conuincitur & arguitur, inimicum geſtat animum, iam præciſus eſt, Quod ad eum ſcilicet ſpectat: ab aliis tamen, niſi talis innoteſcat,non vitãdus.Omnes enim mali ſpiritaliter à bonis ſeiuncti ſunt.Si autem etiam corporaliter aperta diſſenſione ſeparẽtur,peiores fiunt, ait idem de baptiſmo libr.6. cap.5. & libr.7. cap. 51. Ex quo malorum numero innumerabili, non ſolùm turba intus premens cor paucorum in tantæ multitudinis comparatione ſanctorum, ſed etiam diruptis retibus hæreſes & ſchiſmata exiſtunt, in eis qui iam magis ex domo quàm in domo eſſe dicendi ſunt. Separatiores vtique iam etiam corporalitèr ſeparati, quàm qui in Eccleſia carnaliter & animaliter viuunt ſpiri-

Excommunicati quando tandem vitandi.

taliter ſegregati. Et certè filium etiam rebellem, quandiu in domo patris manet, multis videmus gaudere, quibus foris cogitur carere: Membrum emortuum corpori adhærens non ita facile putreſcere, vt deſectum, palmitẽ ſterilem adhuc aliquid ex vite haurire. Sic & mali in Eccleſia permanentes, non ita ſunt in poteſtate Satanæ, vt foris poſiti, vbi deſtituuntur orationibus, quas pro membris ſuis vbique terrarum fundit Eccleſia. Quin & hæretici & Schiſmatici, reuera foris ſint licet ex praua ſua voluntate, quandiu tamen eos paſtores tolerant & quantùm eſt ex parte ſua pro ouibus habent, nonnihil hinc emolumenti capiunt, ſicut traditor Iudas antequàm domini familiam relinqueret, corripiuntur enim ſedulò ab illis, aliaque membra pro eis quaſi commembris adhuc ſuis ſunt ſolicita: quod non obtinẽt corporaliter etiam ſeparati ſeu abſtenti, hoc eſt, excommunicati. Leo. epiſtola. 10. cap. 1. can. Quid iniquius, quàm impia ſapientioribus doctioribuſque non credere? Sed in hanc inſipiẽtiam cadunt, qui cùm ad cognòſcendam veritatem aliquo impediuntur obſcuro (alias obſtaculo) non ad Apoſtolicas literas, aut Euangelicas autoritates, ſed ad ſemetipſos recurrũt. Sed ideo magiſtri erroris exiſtunt, quia veritatis diſcipuli non fuerunt. Vrbanus can. Qui aliorum defendit errorem, multò amplius errantibus damnabilis eſt: quia non ſolùm errat ſed & aliis errandi offendicula præparat & cõ-

firmat. Inde quia magister erroris, nõ hæreticus tantùm, sed hæresiarcha quoque dicendus. *Hæresiarcha* Sũt & alia eodẽ spectãtia, sed hæc sufficiũt, fortassis etiã nimia sunt. Quid igitur in vna de ana baptismo questione vrgebat & consulebat Augustinus? Saluberrimũ mihi videtur ac necessarium restare, vt hoc de quauis controuersia piè credamus, quod vniuersa Ecclesia à sacrilegio schismatis remota custodit. In qua, inquit lib. 1. de Baptismo, cap. 18. Siquid tamẽ aliud alij de hac questione salua pace sentirent, donec vniuersali concilio vnum aliquid aliquatum syncerúmque placuisset, humane infirmitatis errorem cooperiret, quę multitudinem peccatorũ cooperit, 1. Petr, 4. charitas vnitatis: Qua enim absente cętera inaniter habentur, eadẽ pręsente quędam venialiter non habentur. Subiecto memorabili B. martyris Cypriani exẽplo, Cui *Cypriani martyris exẽplum memorabile.* cùm antequã plenarij Concilij sententia, quid in hac re sentiendũ totius Ecclesię cõsensio cõfirmasset, de hoc visum non rectè fuisset cum fermè octoginta coëpiscopis suis Africanarum Ecclesiarũ, & tanti meriti, pectoris, & oris, tantę virtutis & Ecclesię Episcopus, aliud hîc arbitraretur, quàm erat inquisita diligentius veritas firmatura, & multi cõtrà eius collegę, quamuis liquidò nondum manifestatũ, id tamẽ tenerẽt, quod & pręteritę Ecclesię consuetudo, & pòst totus catholicus orbis amplex⁹ est: nõ se tamẽ is à cæteris diuersa sentientibus separata communione disiũxit, sed hoc etiã iis persuadere nõ

destitit, vt sufferrent inuicem in dilectione, studentes seruare vnitaté in vinculo pacis, Eph. 4. Sic enim corporis manente compage, siquid in quibusdam membris infirmabatur, ex eorũ sanitate conualesceret potius, quàm præcisione mortificatũ, diligentiã nulli⁹ curationis admitteret. Quid ergo faciat hæreticum, Augustinus ad QuoduultDeũ præfatus, regulari quadã definitione comprehendit, Sicut ego, ait, existimo, aut omninò non potest, aut difficillimè, nõ enim omnis error hæresis est, quamuis omnis hæresis quæ in vitio ponitur, nisi errore aliquo hæresis esse non possit. Quid auté hæreticũ faciat in posteriorib⁹ partibus disputandũ pollicitus, & in fine operis requirendũ, vt cùm hoc Domino adiuuante vitamus, non solũ quæ scimus, sed & quę nescimus, siue orta iam, siue adhuc oritura, hæretica venena vitemus, eodem opere non pręstitit, tunc nimirũ non perfecto, Nec alibi, quod sciã, nisi fortè ad Honoratũ de vtilitate credendi, cap. 1. Hæreticus, inquiens, est, vt mea fert opinio, qui alicui⁹ téporalis cõmodi, & maximè gloriæ principatúsque gratia, falsas ac nouas opiniones vel gignit vel sequitur, quibus hominib⁹ qui credit, homo est imaginatione quadã veritatis ac pietatis illus⁹. Notat hîc ergo Aquinas sciendũ, quòd omnis hæreticus errãs est, non cõtrà: ídque propter duo. Prius ex parte materię, circa quã errat, & siquidem errat circa finem vitæ humanæ: Hũc enim veteres diuersum posuerũt, Stoici, Academici,

Hæreticus qui sit.

Epicurei,&c.vel circa id quod ad fidẽ& bonos mores pertinet,hæretic⁹ eſt:qui vel Deũ eſſe vnitrinũ negaret, vel fornicationẽ nõ eſſe peccatũ aſſereret,hæreticus eſſet, nõ qui circa huiuſmodi nõ erraret.Poſterius ex parte electionis, à qua hæreſeos nomẽ & etymõ:quia eligẽs,nõ pertinax,ſed corrigi paratus iuxta Eccleſiæ determinationem,hæreticus non eſt.Sic enim ex ignorantia eſt,nõ ex malitia.Secus errantẽ,eligẽtẽ, pertinacẽmque deuita,tũ propter periculũ,Sermo enim eorũ vt cancer ſerpit,2.Tim.2. tum ne quis eis cõmunicans,peccatis eorũ conſentire videatur,2.Ioan.Si quis venit ad vos,& hanc doctrinã non affert,nolite recipere eũ in domũ,nec AVE ei dixeritis.Qui enim illi dicit AVE,cõmunicat operibus eius malignis.Denique propter pœnã,Recedite quæſo à tabernaculis hominũ impiorũ,& nolite tãgere quæ ad eos pertinent, ne inuoluamini, & pereatis in peccatis illorũ,&c.Numer.16.Hęc Thomas.Et matrẽ quidẽ hæreſis eſſe ſuperbiã,veterũ teſtimoniis probauimus, ad id. 1. Tim.1. Volentes eſſe legis doctores,præterquã quòd locus Auguſtini exciderat.Extat autẽ contra Manichæi Epiſtolã,quã fundamentũ vocant,cap.6.& homil.ſiue lib.de Paſtorib.cap.8.diuerſis locis diuerſę ſũt hęreſes& ſectę,ſed vna omnes genuit mater Superbia,quæ omnes tum hæreticos,tũ Schiſmaticos de mẽbrorũ Chriſti cõpage pręcidit.Concion.26.in Pſal.118.Deuitãdos itẽ ad clauſulã eiuſdem Paulinæ Epiſt. ex Lyrinenſi,

Superbia,hæreſis mater.

paucis,vt obiter,ſubmonuimus. Tanta autem Apoſtoli,eorúmque diſcipuli tūc in religione cautela vtebantur,vt ne verbi quidem communionem cum vllo qui veritatem corrupiſſet,ha berent. Sic enim legitur in Conſtitutionibus Apoſtolicis,collectore,vt ferunt,Clemēte,lib. 2.cap.62.de fuga infideliū omnegenus,Si quis Eccleſia neglecta,in ſcelerata gētium templa, vel Iudææ ſynagogam, vel hæreticorum fuerit ingreſſus,quam is excuſationem apud Deū inueniet in die Iudicij?quia verba Dei viuentis reliquit,viuentia,vitámque tribuētia,quæ poſſunt æterno ſupplicio liberare, & vel ad ædem dæmoniorum,vel ad Synagogam Chriſticidarum,vel ad Eccleſiam malignantium ſe contulit,non audiens illud,Odi Eccleſiam malignātium,&,cum iniqua gerentibus non ingrediar Pſalm.25. Et 1.Beatus vir qui non ambulauit in conſilio impiorum,& in via peccatorū non ſtetit,& in cathedra peſtilētium non ſedit. Tu vero relicto fidelium cœtu.Dei Ecleſia & legibus,reſpicis ſpeluncas latronum,ſancta ducēs, quæ nefaria ille eſſe voluit, & communia faciens, quæ idem ſeparauit. Et cap. 66. Cauete igitur,ne conuentus celebretis cum iis qui pereunt, quæ eſt Synagoga gentium ad deceptionem & interitū.Nulla enim Dei cum diabolo ſocietas,Nam qui congregatur vnà cum iis qui cum Diabolo idem ſentiunt, vnus ex ipſis comnumerabitur, & væ habebit. Propterea fidelem oportet impiorū fugere cœtus,

Chriſticidæ.

Græcorum,ac Iudæorum, reliquorúmque hæreticorum,ne vbi vnà cum iis degimus,animis noſtris laqueos paremus.Et lib. 6.cap.13. Admonent eos fugere qui ſub Chriſti Moſiſque nomine vtrique aduerſantur, & in pelle ouina lupum includũt,pſeudochriſti,pſeudoprophetæ,pſeudapoſtoli,deceptores,corruptores,vulpibus ſimiles,humi iacentes, vinearum calamitas,à quibus vt caueremus, Dominus nobis denunciabat.Attendite,inquiens,ab ipſis.Surgẽt enim multi, & multos decipient, Matth.7.24. Marc.13.Luc.17.21.Et cap. 18. Impios hæreticos,impœnitentes à fidelibus eiicite, & à Dei Eccleſia exterminate, præcipitéque fidelibus, vt ab eorum conſuetudine omnibus ſe modis abſtineãt, nec vllam cum eis ſermonis aut precum communionem habeant,ij enim aduerſarij & Eccleſiæ ſunt inſidiatores, gregem labefactant,hæreditatem contaminant,oſtentatores,omni ex parte deprauati,quos Salomon dicebat in impietate ſimulare pietatem, Eſt, inquiens, via, quæ videtur quibuſdam recta, ſed extrema eius reſpiciũt inferni profunda,Prou. 14.De quibus Dominus amarè adeò & ſeuerè pronunciauit, Doctores falſi, blaſphemi, Dei donum poſt adeptam gratiam reiecerunt, Iudæos irreligione ſuperant, Græcos impietate, Deo maledicunt,filium eius deſpiciunt, doctrinam ſpiritus contemnunt, diuinos ſermones negant, per hypocriſim eos recipere ſimulant, in Dei contumeliã,eorúmque qui eos ſequun-

tur,fraudem. Scripturam derident : iustitiam, quæ tandem ea sit,ignorant:Ecclesiam labefactant,vt vulpeculæ vineam. Quos monemus vt fugiatis, ne laqueis animas vestras impediatis. Nam qui cum iustis ambulat,iust' erit: qui cum insipientibus,cognoscetur,Eccl.9. neque cum furibus currere oportet,neque cum adulteris partem ponere,Psal.49.& 138. Domine, qui oderunt te,odio habui, & aduersus inimicos tuos cõtabui, perfecto odio oderam illos, inimici facti sunt mihi.Et Deus exprobrat regi Iosaphat per Iehu prophetam, amicitiam societatémque cum Achabo & Ozia regibus infidelibus initam,2.Par.19. Societatem igitur illorum vitate, & ab eorum pace abalienamini. Non est enim gaudere cum impiis,Esa.48.57. Sunt occulti lupi, noui canes, qui latrare nequeunt.modò quidem pauci,sed progrediente & appropinquante cõsummatione,plures grauioresque futuri,vt dicat Dominus cum venerit,fidem se vix in terra inuenturum,Luc.18. & decipiendos,si fieri possit,electos,Matth.24. quorum fraude nos liberauit Deus per Iesum. Et nos quoque cùm gentes peragraremus,Ecclesiásque confirmaremus, alios quidem multis admonitionibus & sermonis medicina curatos ad sanitatem reduximus, morti vicinos, & tantùm non animam efflanteis:eos qui nullo remedio curari potuerũt,ab ouili eiecimus, ne morbi contagione valentes agni contabescerent, sed puri,sani,integri Domino conser-

Societas cum infidelibus non ineunda

uarentur.cap. 26.titulus est quòd fugere oportet hæreticos,tanquam animarum pestem.Cauete ab hæreticis omnibus,Episcopi & laici, & subdit quales iam tum, quámque capitales essent.Quare fugite ab iis,ne vnà cum illorũ impietate pereatis.Lib.8.cap.11. Si propter infideles ad Ecclesiam iri non potest,domi cœtus cõgregabis,ô Episcope,ne pius impiorum ingrediatur Ecclesiam. Quòd si impij locũ occupa-rint, fugiendus is tibi est, quoniam ab ipsis est profanatus,Nam vt sancta sacerdotes sanctificant,ita nefarij contaminant.Si nec domi,nec in Ecclesia cœtus celebrari possũt,vnusquisque apud se psallat,legat,oret, vel duo aut tres vnà congregati, Matth.18. Pius cum hæretico nec domi oret,quæ est enim societas lucis cum tenebris?Hæc illi. Hanc autem postremam constitutionem tantò pòst à catholicis seriò rigidéque seruatam ex Basilio audies,vt in loco cũ hæreticis communi orare, aut verbum audire omninò non sustinuerint. Polycarpus ergo Ioannis Euangelistæ discipulus narrare solebat præceptorem suum Ephesi balneas lauandi gratia ingredientem, cùm Cerinthum illic animaduertisset,illotum abiisse,nec sub eodem quidem tecto vnà cum illo manere fas esse putantem:quod & aliis qui cum eo erant,persuasit,dicens, Fugiamus hinc, ne & balnea corruant, in quibus Cerinthus lauat veritatis inimicus.Quin & Polycarp.Mart.aliquando occurrenti,dicétiq;,Agnosce nos,respõdit, Agnosco

Cum hæreticis in communi loco non orandum.

Polycarpus quàm auersaretur hæreticos.

Cerinthus hæreticus.

primogenitum Satanæ. Renarrant post huius auditorem Ireneum, lib. & cap. 3. Eusebius lib. 4. cap. 14. Niceph. lib. 3. cap. 14. 30. Epiphanius idem testatur super eodem Ioanne aduersum Ebionem, cùm eum ab oleario intus esse audiuisset, seipsum statim turbasse, leuiter fleuisse, & omnibus vt illinc exirent, edixisse. Addit Nicephorus lib. 4. cap. 30. Ireneum de Polycarpo suo testatum, Si quid, quale blasphemabant hæretici, audiret, aures obturantem, illud vsurpatum sibi verbum vociferari & exclamare solitum, O bone Deus, in quę me tempora conseruasti, vt hæc sustineam! ex eo etiam fugiturum loco, vbi stans vel sedens blasphemiam audiisset. Huius cõtemporaneus S. martyr Ignatius, Asiam cum firma militum custodia peragrans, Ecclesias quas oppidatim adiret, cùm alia, tum illud in primis docebat, quoniam tum primũ hæreses pullulabant, sibi ab eis earúmque contagiis vt cauerent. Euseb. lib. 3. cap. 35. Niceph. lib. 3. cap. 19. Sic autem scribit ad Mariam Cassabolitam, Eos fuge, qui Christi carnem negãt. Ad Trallianos. Fugite illas sine Deo hæreses, Diaboli enim commenta sunt: fugite verò malas eius soboles, & nequissimi nepotes. Ad Philippen. Incolumes estote, deuitantes corruptores verbi veritatis. Ad Philadelphienses. Vt filij lucis fugite malam hæreticorum doctrinam. Quisquis separatum à veritate secutus fuerit, regnum Dei non hæreditabit. Qui non discesserit à falsiloquo prædicatore, in gehennã dam

Ignatij martyris zelus.

nabitur. Nec enim vel à iustis discedẽdum, vel ad iniustos accedendum. Quicunque in aliena sententia ambulat, Christi non est, nec passionis eius particeps, sed vineæ eius fraudator & corruptor. Tali ne commisceamini, ne simul cum eo pereatis, nec si pater sit, aut filius, aut frater, aut domesticus. Non parcet eis, ait, oculus tuus. Deut. 7. 13. Qui ergo Deum oderunt, oportet vos eos quoque odisse, & super inimicis eius tabescere, Psal. 138. non tamen eos persequi aut percutere, vt (nos) gentes quæ Deum non nouerunt, sed inimicos eos habere, & ab eis separari: monere tamen eos & ad pœnitentiam vocare, si fortè audiant & acquiescant. Fugite ergo malas artes & insidias spiritus. Ad Smyrnen. Hæc moneo, charissimi, præmuniẽs vos à bestiis hominũ figuram habentibus, quas non declinare solùm aut vitare, sed fugere quoque necesse est. Tantùm pro eis orate, si quo modo pœniteant & conuertantur. Dignum est & decet à talibus abstinere, & neque priuatim neque publicè cum eis colloqui aut conferre. Sed nefandos hæreticos, & schismata faciẽtes, vt omnium malorum autores ac initium fugere. Ad suos Antiochenos, Custodiẽtes vos ab irrepentibus malignis hæresibus, ad seductionem & perditionem eis consentientium. Ad Heronem, Quisquis præter ea quæ tradita sũt, fide alioqui dign⁹, ieiunia licet & virginitatem seruet, signa faciat, prophetet, lupus tibi habeatur. Matth. 7. sub ouilla pelle gregis corruptio-

Hæreticos persequi aut percutere priuati non debent.

Bestiæ, hominum figurã habentes, hæretici.

nem moliẽs. Si quis crucem neget, passionem erubescat, sit tibi tanquam ille aduersarius, pauperibus sua licet distribuat, &c. 1. Cor. 13. sit tibi execrabilis & abominandus. Si legem improbauerit aut prophetas, sit tibi tanquam Antichristus: si hominem tantùm dixerit Dominũ, is pro Christicida Iudæo habeatur. Ad Ephesios, falsiloqui, ait, quidam consueuerunt dolo malo Christi circunferre nomen, sed aliquammulta Deo indigna gerentes, & cõtraria Christi doctrinæ sentientes, in sui eísque consentiẽtium perniciem. Quos oportet vos tanquam bestias declinare, Iustus enim declinãs euadet interitum, alienus & remot⁹ erit ab impiorum perditione, Prouerbiorum alicubi, forsitan 16. Semita iustorum declinat mala. Sunt igitur canes muti latrare non valentes, Esa. 56. rabidi, occultè mordentes, quos & cauere oportet, vt insanabili morbo laborantes. Est autem interim operæpretium, dum super hæreticorum fuga scriptorem compilamus, non omittere, quibus eos idem coloribus depinxerit. Sunt, inquit ad Trallianos, quidam vaniloqui, mentis seductores, non Christiani, sed Christum mercantes, in fraudem circunferentes Christi nomen, cauponantes verbum Euangelij, erroris venenum dulci blandimẽto commiscentes, & ceu musto cicutam temperãtes, vt qui biberit, gratissimi statim saporis gustu captus, imprudẽter & inopinata morte transfigatur. Monet autem quidam antiquorum, bonum neminẽ di-

Mustum cicuta temperatum, hæreticorum doctrina.

cēdum, qui bono malum admiſcuerit. Chriſtū autem iſti iactant & nominant, vt Chriſtū improbent, non prædicent, Et legem proponunt, vt contradicant, non ſtabiliant. Ad Magneſianos, Perditionis filij, Saluatoris inimici, quorū Deus venter, Phil. 3. voluptatum, & non Dei amatores, 2. Tim. 3. Chriſti mercatores, verbi cauponatores, Ieſu venditores, mulierū corruptores, alienorum appetitores, pecuniarum rapaces quaſi vortices ac voragines, ſyrtes & calamitates: A quibus precor vos eripiat miſericordia Dei, per D. N. I. C. Ad Antiochenos, Hęc ſcribo vobis, vt præmuniam vos quaſi pater filios ſuos. Videte malignos operarios, Chriſti crucis inimicos, quorū finis interitus, & in confuſione gloria, Phil. 3. ſerpentes ſuper pectus repentes, ſinuoſos & ſeſe contrahentes, ſquāmoſos dracones, ſcorpios, aſpides, baſiliſcos, quorum ingenia Thoum aſtutorum, vulpium & ſimiarū humanas formas imitantiū ſimilia. Hæc B. Mart. ſuper hæretic. odio & fuga, & pro eis tamen cura & precibus. Eadem mente ſcribebat ad Corneliū Cypr. lib. 1. epiſt. 3. Declinēt de cætero fortiter, & euitēt dilectiſſimi fratres noſtri verba & colloquia eorū, quorū ſermo vt cācer ſerpit, 2. Tim. 2. & corrūpūt īgenia bona cō fabulationes peſſimæ. 1. Cor. 15. Et per Salomonē Spiritusſāctus loquitur, Peruerſus in ore ſuo portat perditionē, in labiis ſuis ignē cōdit, Pro. 16. & 17. Malus obaudit linguæ iniquorū, Iuſt⁹ non intendit labiis mendacibus, Eccli. 28. Sepi

Hæretici quibus feris ſimiles.

aures tuas ſpinis,& noli audire linguā nequā. Quāquam ſcio illic fraternitatem noſtram,veſtra ſcilicet prouidentia munitam,ſed & ſua vigilantia ſatis cautam,nec capi hæreticorum venenis poſſe, nec decipi, tantúmque apud illos præualere & magiſteria & præcepta diuina, quantus illis in Deum timor eſt, tamen ex abūdantia vel ſolicitudo noſtra vel charitas ſcribere ad vos iſta perſuaſit,vt nulla cum talibus cōmercia copulentur, nulla cum malis conuiuia vel colloquia miſceantur, ſimúſque ab eis tam ſeparati,quàm ſūt illi ab Eccleſia profugi, quia ſcriptum eſt, Si Eccleſiam contempſerit,ſit tibi tanquam ethnicus &publicanus,Matth.18. Et Apoſtolus non monet tantùm, ſed iubet vt à talibus recedatur,2.Theſſ.3. & vitētur.Tit.3. Nulla ſocietas fidei & perfidię poteſt eſſe.Qui cum Chriſto non eſt, aduerſarius Chriſti eſt: qui vnitati & paci eius inimicus eſt,nobiſcum non poteſt cohærere.Si cum precibus & ſatisfactionibus veniunt,audiantur:Si maledicta& minas ingerunt,reſpuantur.Et ſequenti epiſtola, Si qui de collegis noſtris Deificam diſciplinam negligendam rati,cū Baſilide & Martiale communicant, conturbare fidem noſtram res iſta non debet, cùm Spirituſſanctus talibus ſic comminetur,Tu odiſti diſciplinam , proieciſti ſermones meos poſt te : Si videbas furē,ſimul cum eo currebas, & cum adulteris portionem tuam ponebas. Pſal.49. Conſortes & participes oſtendit eos alienorum delictorum fieri, qui

qui fuerint delinquentibus copulati. Et idem Paulus cóprobat, morte dignos esse, & ad pœnam venire, non illos tantùm qui mala faciunt sed & qui talia agentibus consentiunt, Rom. 2. qui dum malis impœnitentibus illicita cómunicatione miscentur, nocentium contactibus polluuntur, & dum iunguntur in culpa, sic nec in pœna separentur. Propter quod integritatis & fidei vestræ religiosam solicitudinem laudamus pariter & probamus, & quantùm possumus adhortamur, ne vos cum profanis & maculatis sacerdotibus communicatione sacrilega misceatis, sed integram & synceram fidei vestræ firmitatem religioso timore seruetis. Et epist. 6. Tanta Domini aduersus schismaticos indignatio, vt etiam homo Dei ad Hieroboá missus sua ei peccata exprobrare, & vltionem futuram prędicere, panem apud illos edere, & aquá bibere vetitus, contra Dei præceptum prãsus, diuina statim césura percussus sit, vt inde regrediés impetu ac morsu leonis necaretur. 3. Reg. 13. Et audet quisquam dicere gratiam cælestem communem cum schismaticis esse posse, cum quibus nec terrestris nec secularis pot⁹ debeat esse communis? Et paulò pòst, Vt magis intelligatur contra huiusmodi licétiam & audaciam quæ sit censura diuina, Inuenimus in tali facinore non solùm duces & autores, sed & participes pœnis destinari, nisi se à cómunione malorum separauerint, præcipiente ita Domino, Separamini à tabernaculis hominum istorum

Morte digni hæreticis impœnitentib⁹ illicita communicatione se miscentes.

Hæreticorũ societas quã periculosa.

durissimorum, & nolite tangere ab omnibus quæ sunt eis, ne simul pereatis in peccato eorum. Et quod erat cōminatus impleuit, vt quisquis à Chore se, & Dathan, & Abiron non separasset, pœnas statim pro impia communione persolueret, Numer. 16. Quo exemplo ostēditur obnoxios se Deo & culpæ pœnæ facturos, qui se schismaticis contra præpositos & sacerdotes irreligiosa temeritate miscuerint. Sicut etiam per prophetā Spiritussanctus sic contestatur, Sacrificia eorum tanquam panis luctus, omnes qui ea manducant, contaminabuntur, Ose. 9. ostendens omnes omnino cum autoribus supplicio coniungi, qui fuerint eorum peccato contaminati. Idem tractat tractatu 3. & ex quibus primo antè loco scripturæ locis, Vitate quæso vos huiusmodi homines, & à latere atque auribus vestris perniciosa colloquia velut contagium mortis arcete, scriptū est, &c.

Separati ab ecclesia quātopere fugiēdi.

Auersandus talis atque fugiēdus, quisquis fuerit ab Ecclesia separat⁹. Peruersus est huiusmodi & peccat, & à semetipso damnatus. Nec procul à fine sermonis 6. Eiusmodi homines quantùm potestis, fugite, perniciosis cōtactibus adhærētes salubri cautione vitate. Sermo eorum sicut cancer serpit, Colloquium velut contagiū transilit, noxia & venenata persuasio persecutione peius interficit. Et eadem per easdem scripturas repetit lib. 3. contra Iudæos, titul. 68. 78.

D. Antonij odium aduersus schismaticos.

Eadem fuit D. Antonij, scribente D. Athanasio, cautio, viro in fidei puritate mirabili, Nūquam

enim schismaticorum se cõmunioni miscuit, sciens horum prauitatẽ & transgressionem, nũquam Manichæis aut aliis hæreticis verba saltẽ amicabilia largitus, nisi ea tantùm quæ eos possent ab iniquitatis errore reuocare, denũcians talium amicitias & sermones perditionem esse animæ. Sic etiam Arianos detestatus, vt omnibus diceret, nec iuxta eos quidem accedẽdum, & quosdã eorũ venientes, reperta post eorum examinationẽ infidelissima secta, effugauit de mõte, dicens multò serpentibus deteriores horum esse sermones, Qui & centenario maior, morti vicinus, sic de his ad suos Anachoretus concionabatur, Ad Meletianos & schismaticos nec propè quidẽ accedite. Scitis enim antiquã eorũ peruersitatem. Nec cum Arianis communione iungamini, quia horũ impietas omnibus manifesta est. Hæreticorũ venena vitate, meũque circa eos odiũ sectamini, quia Christi sunt inimici. Scitis ipsi quòd nullus mihi nec pacificus quidẽ sermo cũ eis aliquãdo fuerit, propter prauã eorũ volũtatẽ, & pertinax contra Christũ bellũ. Et verò is tũ fuit verè Christi fidelium in vitãdis hæreticis feruor atque zelus, vt eodem seculo scripserit Basilius, silentibus piè docentium linguis, & resolutis blasphemis, sacris prophanatis, qui sani essent in plebe, domos orationis fugisse, vtpotè in quibus impia docerentur, in plerisque ciuitatib⁹ plebẽ cũ mulieribus ac pueris & senibus, extra portas effusã, preces suas sub dio peregisse, omnẽ aëris molestiã mul

Ariani detestabiles serpẽtibus prius fugiendos.

Basilius de vitandis hæreticis.

ta cũ animi lenitate tolerantes,opémq;Domini expectantes.Epist.69.ad nostros.i.Galliç ac Italiç concordes.i. Orthodoxos episcopos.Est & 85.ad Patrophilum episcopum, super hæreticis arguendis & vitandis, vsus hoc dilemmate,Si nullum omninò conuenit hæreticum putare ac auersari, qua de causa teipsum separas, & quorundam cõmunionem defugis?Sin iuxta exactam rationem aliqui fugiendi, dicāt qui cauti videri volunt in omnibus, cuius partis ac sectæ sint,quos de Galatia ad se euocarunt,nimirum (vt prædixit)nobiscum non communicātes, aut commune nihil cum nobis habētes, per omnem tamen regionem ab ipsis, vt sanctos, & eiusdem cõmunionis cum honore deductos.Hæc siquidem digna tibi mœrore vidētur,ex causis eorum separationem cõsidera, & eis imputa.Sin indifferens iudicas,ignosce nobis,qui non sustinemus fermēto aliena docentium commisceri. Prima ergo hæreticorum in Ecclesia pœna,fuit vitatio.Rom.16.Rogo vos fratres,vt obseruetis eos,qui dissensiones &offendicula præter,imò contra doctrinam quam vos didicistis, faciunt: & declinate ab illis.2. Thess. 3. Denunciamus,seu præcipimus vobis in nomine D.N.I.C.vt subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinatè, & non secundum quam accepistis à nobis traditionem. Et, Si quis nõ obedit verbo nostro,per epistolam hunc notate,siue indicate,&ne commisceamini cum illo. Et ne commisceamini cum idolo-

Hæreticorũ prima in ecclesia pœna, vitatio.

rum ſeruitoribus, non huius vtique mundi, ſed ſi is qui frater nominatur inter vos, Idolis ſeruit, aut, &c. cum eiuſmodi nec cibum ſumite, 1. Cor. 5. Et de nouiſſimi temporis blaſphemis, hypocritis, & impiis, hos, ait alibi, deuita, ſeu auerſare, 2. Tim. 3. Et 2. Corinth. 6. Nolite iugum ducere cum infidelibus. Ecqua enim participatio iuſtitiæ cum iniquitate? ſocietas luci ad tenebras? concordia Chriſti ad Belial? pars & conuentio fideli cum infideli? conſenſio templo Dei cum Idolis? Propter quod exite inde, ſeu de medio eorum, & ſeparamini, dicit Dominus, Eſa. 52. Recedite, recedite, & pollutum nolite tangere, ſeu immundum ne tetigeritis. Exite, inquit & apud alium de cælo vox, Apoc. 18. de Babylone, populus meus, vt ne participes ſitis, & (conſequenter) de plagis eius non accipiatis. Cuius typus vir alioqui Dei & propheta, cum Hieroboam Rege panem comedere, & aquam bibere eò loci à Deo vetitus, ab altero propheta licet menſa exceptus, quia Deo inobediens comedit & bibit, à leone in via occiſus, proiectus, & aliquandiu inſepultus, 3. Reg. 13. Et hoc enim exemplo vtitur ad vitandam Schiſmaticorum contagionem, Cyprianus vbi ſuprà. Deuitationis ergo cauſa, culpæ contagio, & pœnæ communio. Cauete, aiebat Dominus, à fermento, hoc eſt, doctrina Phariſæorum; Matt. 16. Marc. 8. Luc. 12. Modicum enim fermentum totam *Schiſmatici vitandi.*

massam, siue conspersionem fermẽtat, aut corrumpit. 1. Cor. 5. Gal. 5. Et Hebr. 12. ne qua radix amaritudinis sursum germinans impediat, & multos inquinet. Multùm enim tales ad impietatem proficiunt, ait noster, 2. Tim. 2. eorúmque sermo vt gangræna, serpit, corrodit, depascitur, atque putrefacit. Qui ergo Deum blasphemant, & blasphemantes, populum inficiunt, vitantur, & abstinentur, vt discant non blasphemare, 1. Tim. 1. siue, quod idem ferè est, dediscant impiè loqui, & alios post se abducere. Scintilla quidem parua res est, & penè, dum cernitur, non videtur, sed si fomitem comprehenderit, & sui nutrimenta quamuis paruus ignis inuenerit, mœnia, vrbes, latissimos saltus, regionésque consumit. Fermentum quoque modica res videtur & nihili, cùm farinæ conspersum, totam massam suo vigore corruperit, in eius vim transit omne quod mixtum est: Ita doctrina peruersa ab vno incipiẽs, vix duos tresvè primùm reperit auditores, sed paulatim cancer serpit in corpore, & iuxta vulgare prouerbium, Vnius pecudis scabies totum commaculat gregem. Igitur & scintilla statim vt apparuerit, extinguenda est, & fermentum à massæ vicinia semouendum, ait initio commentariorum lib. 3. ad Gal. 5. Hieronymus, Et quod ex eodem ibidem sequitur, 24. q. 3. ca. Resecandæ putridæ carnes, scabiosum animal à caulis ouium repellendum, ne tota domus, massa, corpus, & pecora; ar-

Fermenti vis

Doctrina peruersa cancro comparata.

deat, corrumpatur, putrescat, intereant. Arius in Alexandria vna scintilla fuit, quia non statim repressa est, totum orbem eius flamma populata est. Et Augustinus ca. sequenti, Corripiuntur, ex cap. 15. de correptione & gratia, pastoralis habet necessitas, ne per plures dira serpant contagia, separare ab ouibus sanis morbidam, à Deo, cui nihil impossibile est, ipsa forsitan separatione sanandam. Can. item seq. Prosper Augustini discipulus lib. 2. de vita contemplatiua, cap. 7. Ecce crimina quorumlibet, criminosis confiteri nolentibus vndecunque clarueriint, quæcunque non fuerint patientiæ leni medicamento sanata, velut igni quodam piæ increpationis, vrenda sunt & curanda. Quòd si ne sic quidem æquanimiter sustinentis ac piè increpantis medela in eis profecerit, qui diu portati, salubriter corrigi noluerint, tanquam putres corporis partes, debent ferro excommunicationis abscindi, ne vt caro morbis emortua, non abscissa, salutem carnis reliquæ putredinis suæ contagione corrumpit, sic qui emendari despiciunt, & in morbo suo persistunt, moribus deprauatis in sanctorum societate permanētes, suæ eos perditionis exemplo inficiant. Notus est quoque Menādri senarius, vt quem Paulus citare non sit grauatus, Nolite, inquiens, seduci, *Colloquia mores praua corrumpunt bonos*, vt & superiores sanctorum similitudines vsurpant profani, nimirùm è medio sumptas, & experientia probatas,

Arius primùm scintilla vna.

Similitudinibus profanorum vsi sancti.

Dedit hanc contagio labem, ait Iuuenalis Satyr.2.
Et dabit in plures, ſicut grex totus in agris
Vnius ſcabie cadit, & porrigine porci.
Et alter 1. Metamorph.
Sed enim immedicabile vulnus
Enſe recidendum eſt, ne pars ſyncera trahatur.
Sic autem ſuper terram ligati, & in cælo ligati ſunt, & ſic peccata retenta, retenta ſunt, Ioan. 20. vt, quod ait contra legis aduerſarium, lib.1. cap.17. Auguſtinus, intelligatur quantò grauius ſit punitus, qui velut relictus eſt impunitus, grauius quàm ſi gladio feriretur, ſi flammis abſumeretur, ſi feris ſubrigeretur: Et ab hominibus alligatur homo amarius, & infœlicius Eccleſiæ clauibus, quàm quibuſlibet grauiſſimis & duriſſimis, ferreis vel adamantinis nexibus.

Claues eccleſia quàm efficaces.

Et hac licet pœna quam facit epiſcopale iudicium, quæ & damnatio nominatur, nulla ſit in Eccleſia maior, medicinalis tamen eſt, & poteſt, ſi Deus voluerit, in correptionem ſaluberrimam cedere, ait idem vbi antè, de correptione & gratia. Nec enim ſcimus quid contingat ſequenti die, nec ante finem vitæ huius de aliquo deſperandum eſt, aut contradici Deo poteſt, ne recipiat & det pœnitentiam, & accepto ſacrificio ſpiritus contribulati & cordis cõtriti, à reatu, quamuis iuſtæ, damnationis abſoluat, damnatúmque non damnet. Et lib.4. de baptiſmo cap.14. de nullius ſiue foris conſtituti conuerſione deſperandum, quandiu Dei patientia ad pœnitentiam adducit, Rom.2. Viſitat in vir-

ga facinora, & in flagellis peccata eorum, Psal. 88. Hoc autem modo misericordiam non dispergit ab eis, si & ipsi aliquando misereantur animæ suæ placẽtes Deo, Eccl. 30. Et vbi suprà, de vnitate Ecclesiæ, Nonnulli etiam bonę voluntatis, per carnalem caliginem, etiam post confirmatum contra Ecclesiam Dei malignorum furorem, in dissensione diutius errauerũt, tanquam si adhuc mollia conculcarentur frumenta, & radice viua herbæ vigor attereretur: Sua tamen nouerat Deus, quamuis vt reuiuiscerent (aliàs reuirescerent) arguenda & increpanda. Non enim eo modo dictum Petro, Redi post me Satana, Matt. 16. quo de Iuda, Vnus ex vobis diabolus est. Ioan. 6. Quidam quoque & apertissimæ veritati studio malo contradixerunt, & verò eradicati ac præcisi erant, sed non permanentes in infidelitate, sicut de quibusdam ramis fractis dicitur, Rom. 11. manu diuina replantati aut iterum inserti sunt, cùm vt idem vbi antè in Matth. resipiscendo, & in catholicam remeãdo, ab errore desciscant. Quos autem omninò ab Ecclesia Schisma præcidit, ij non in filiis interim, sed in mortuis & perditis computãdi sunt: vt si quis eorum correctus Ecclesiæ fuerit copulatus, rectè super illo dici possit, Mortuus erat, & reuixit: perierat, & inuentus est, Luc. 15. ait vbi antè idem in retractationibus. De vtroque, hæreticorum inquàm, tã subuersorum & subuertentium reiectione, quã conuersorum receptione Innocẽtius 1. ad Epi-

Satanas dictus Petrus, diabolus Iudas.

ſcopos Africę, priùs Carthagine, pòſt & in Mileuitano Concilio, vbi etiam interfuit Augustinus, vnde & inter huius epiſtolas legitur 91. Sic in Pelagianis cõtra omnes hæreticos Epiſt. 25. Auellendi, ait, ſunt longius, & ab Eccleſiæ procul viſceribus remouendi, ne diutius multa occupans, inſanabilis pòſt error increſcat. Diu enim in hac impunitate verſati, multos neceſſe eſt in hanc prauitatem inducant, decipiántque innocentes, vel potius imprudentes, qui fidem Catholicam non ſequũtur, putabunt eos rectè ſentire, quos adhuc in Eccleſia viderint perdurare. Separetur à ſano corpore vulnus inſanũ, remoto morbi ſæuiẽtis afflatu, cautius ſyncera perdurẽt, grex purior ab hac mali pecoris contagione purgetur: Sit totius corporis illibata perfectio. Qui tamen, ſi tandem aliquando de hac, in quam ſui cordis incuruatione corruerunt, labe liberentur, quaſi in lucem de fœda tracti caligine, remotis, quibus totus ne verum aſpiceret, caligabat aſpectus, damnẽt hæc quæ hucuſque ſenſerunt, & animum rectis diſputationibus accommodantes, correcti, veris ſe ſanandos conſiliis tribuant atque ſubmittãt, erit in poteſtate pontificum iis aliquatenus ſubuenire, & talibus curam præſtare vulneribus, quã ſolet lapſis reſipiſcentibus non negare, vt à ſuis reuocati præcipitiis, intra ouile Domini redigantur, ne foris poſiti, & tanto præſidio à fide munitionis excluſi, periculis omnibus exponantur, deuorandi luporum dentibus & ve-

Hæreticorũ labes ac peſtis.

xandi, quibus obsistere, hac, qua illos in se irritauerant, doctrinæ peruersitate non possunt. Et Epistola 26. Inter Augustini 93. Quare Pelagium Cælestiúmque, id est, inuentores vocum nouarum, quæ, quod dixit Apostolus, ædificationis nihil, sed magis vanissimas consueuerunt parere quæstiones, Ecclesiastica cõmunione priuari, Apostolici vigoris autoritate censemus, donec resipiscant à diaboli laqueis, à quo captiui tenentur ad ipsius voluntatem, 2. Timoth. 2. nec interim Dominico ouili recipi, quoad peruersæ, quam secuti sunt, viæ tramitem deseruerint. Abscindendos enim qui nos conturbant, & volunt Euangelium per dere seu peruertere, Gal. 5. Par item, quicunque simili pertinacia nituntur defendere, eos vindicta constringat, non solùm facientes, sed & facientibus consentientes, Rom. 1. quia non multùm interest inter committentis animum, & consentientis fauorem, & errare plerunque dedíscit, cui nemo consentit. Absint ab atriis Domini, careant custodia pastorali, ne duarum ouium

Dira per incautum serpant contagia vulgus.

rapáxq; lupus lætetur tantas ouiũ cateruas, dum à custodibus dissimulatur duarũ vulnus, esse fu sas: prospiciendũ ne lupos permittẽdo mercenarij magis videamur esse quàm pastores. Iube mus sanè, quia Domin⁹ propria voce significauit, nolle se mortẽ moriẽtis, sed tãtùm vt reuer tatur & viuat, Eze. 18. 33. si vnquã sani deposito

praui erroris dogmate resipuerint, damnauerintque ea quorum se præuaricatione damnabant, solitam eis medicinam, id est, receptum siue receptaculum suum negari, ne dum eos redeũtes forsitan prohibemus, extra ouile remanentes, expectantis hostis rabidis faucibus glutiantur, quos in semetipsos spiculis malæ disputationis armauit, aliàs armarunt. Et hoc aliquantò anterior Arnobius in Psal. 139. Qui pepercerit hæresiarchis, aut prędicatoribus falsitatis, nec eos gladio fidei suæ iugulauerit, hoc ei euenire quod Saüli, qui 1. Reg. 15. cur non occiderit, à regno eiicitur quis ambigat? aut qui misericordiã suam putauerit in hæresi permanentibus exhibere, quis neget simili modo à Dei regno excludi, vt is à regno humano exclusus est? Eodem exẽplo Ambrosius super Psal. 118. Serm. 8. vers. 2. In Ecclesia, vbi maximè misereri decet, teneri quàm maximè debet iustitiæ forma, ne quis à communionis consortio abstentus, breui lacrymula ad tempus parata, aut etiam vberioribus fletibus, quod plurimis debet postulare temporibus, facilitate sacerdotis extorqueat. Nonnè vni indulgens indigno multos ad prolapsionis contagium prouocari facit? Facilitas enim veniæ, incentiuum tribuit delinquenti, vt sciamus secundum Dei verbum & rationem, dispẽsandam esse debitoribus misericordiam, Medicus si serpentis interius inueniens vulneris cicatricem, cùm resecare debeat vlceris vitium, ne latius serpat, à secandi

Hæresiarchis nõ parcendũ

Excommunicati nõ facilè recipiẽdi.

tamen vrendíque propoſito lacrymis inflexus ægroti, medicamentis tegat quod ferro fuit aperiendum, nonnè inutilis miſericordia eſt, ſi propter breuem inciſionis vel exuſtionis dolorem corpus omne tabeſcat, vitæ vſus intereat? Rectè igitur ſacerdos vulnus, ne latius ſerpat, à toto Eccleſiæ corpore, quaſi bonus medicus abſcindere debet, & prodere virus criminis quod latet, non fouere, ne dum vnũ excludendum non putat, plures faciat dignos quos excludat. Quò & Apoſtolus diuino nos hortatur exemplo. Vide, ait, Dei bonitatem & ſeueritatem, hanc quidem in eos qui ceciderunt, illam verò in te, ſi tamen in ea permãſeris, Rom. 11. oſtendens Iudæos ab Eccleſiæ corpore ſeparatos. ne perfidiæ eam virus contaminaret: Gentes autem Domini receptas bonitate, obedientiæ munere gloriari, ſed ſiquidem in ea perſeuerauerint, alioqui excidendas, ſicut & illos, ſi non in incredulitate permanſerint, rurſus inſerendos, Potens enim eſt Deus inſerere. Sanè prouidè ac cautè intelligendum, quod quidam ita diſtingunt ex ſcripto quodam Ioannis pp. VIII. in can. vlt. 3. q. 4. vt excommunicatio quidem à fraterna ſocietate ſimpliciter ſeparet, Anathema verò à Chriſti corpore, quod eſt Eccleſia, omnino recidat, & à fidelium conſortio, nedum communione corporis & ſanguinis Dominici. 11. q. 3. poſt can. Ad menſam. & can. Nemo. ex Concilio Meldenſi, prohibentur Epiſcopi ſine certa & manifeſta peccati cauſa,

Excommunicatio aliud quàm anathema.

communione quenquam priuare Ecclesiasti-ca, sub anathemate autem ponere, sine archiepiscopi aut coëpiscoporum conscientia, nisi bene canonica docet autoritas, quia Anathema æternæ mortis damnatio, nec nisi pro mortali crimine, & iis qui aliter corrigi nequeant, imponendum. In quales & quidem perpetuum tulit Stephanus III. qui contra canones vel S.A. inuaderent, vel in gradum Cardinalium irrumperẽt. Dist.79.ca. Si quis ex episcopis. Ambrosius ca. Reperiũtur.1.q.1. In Simoniacos. quasi vulneri cancroso ferrum ignitum iniiciens. Quod & perpetuum innuisse videri possit, vbi paulò antè, sic Arnobius, Grauius homines puniri spiritali nunc iudicio, quàm anteà ferro, hoc enim vita tollitur, vt multùm annorum quinquaginta. Anathematis autẽ cæde & vita æterna eripitur; & mors perpetua irrogatur. Quasi scilicet hoc adempta omni venia, æterno addicat exitio. Quali & qualiter sumpto anathemate Chrysostomus peculiari sermone negabat vllos plectendos, viuos aut mortuos. Extat autem Græcus, Latinus, Gallicus. Vocem hanc Apostolum duobus tantùm locis quasi coactum attulisse, Si quis non amat D. N. I. C. 1. Cor. 16. Et si quis vobis euangelizauerit præterquàm quod accepistis, Anathema sit, Gal. 1. nec tamen certæ aut determinatæ illam personæ intentasse, Apostolos id diligenter seruasse, vt sic hereticos ex Ecclesia eiicerent, quasi effodiendus esset dexter oculus: Hac tempestiua

membri deiectione magnum suæ compassionis argumentum præ se ferentes, quo etiam verbo Christus charissimos à se eiecturis dolorem & commiserationem cōmendauit, Matth. 5.18. Marc. 9. Qua in re, vt in aliis, perdiligentes fuisse, hæreses quidem redarguendo & procul eiiciendo, hæretico tamē nulli pœnam aut probrum hoc impingendo, quasi sic diabolo deuotus foret, & à Christo alienus, vt nullus ei locus, nulla salutis via relinqueretur. Quod igitur eorum qui tantam tum dignitatem, tum potestatem acceperant, eorúmque veri successores pleni gratia & virtute, nullus facere aut prænunciare ausus est, audes & præsumis, & iudicium Domini præuenis? autoritatem vsurpas & assumis? Tunc enim demum oues ab hœdis separabit, Matth. 25. Vin audire quid sanctus quidam vir & martyr sub Apostolorum tempora de hoc sensit atque dixit? Is huius verbi atrocitatem tali monstrabat exemplo, vt si quis priuatus Regiam sibi purpuram accommodet, is vnà cum omnibus sibi consciis & adiutoribus, vt tyrannus punietur: Ita qui Domini sententiam præoccupans, hominem ab Ecclesia facit anathema, in præsens se exitium conniicit, dignitatem Dei scilicet Filio præripiens. Leuisnè ergò & parui tibi momenti res videtur, ante iudicem iudiciique tempus tali quẽquam sententia condemnare? Anathema enim modis omnibus & in totum à Christo separat. Sed hæreticus est, aiunt, domesticum habens

Diabolum,in Deum impius,perditus, & multos in perditionem verbo & impoſtura inducẽs,à patribus ideo eiectus,quòd Eccleſiæ poſt ſe partem abduxiſſet.Doce tamen,ait,cũ manſuetudine corripiens eos qui reſiſtunt, ſiquando,vel vt tandem det eis Deus pœnitentiam,& reſipiſcant,&c.2.Tim.2.Extẽde ſagenam charitatis,vt membrum claudicans ſanetur potius quàm ſubuertatur.Oſtende magno animi affectu,velle te donum proprium aliis communicare.Dulcem commiſerationis hamum iace,ex imo perditionis demerſum extrahe, errantem ac ignorãtem corrige,erudi à traditione Apoſtolica alienatum. Si correptionem boni conſuluerit,qui prius errabat,& is vita viuet, & tu animam tuam liberabis,Ezech.3.33.Sin emendari reſpuit,& perſiſtit,pertinax,contentioſus, ne olim reprehendaris,conteſtare de tuo apud eum officio.Cum animi tamẽ lenitate, ne animam eius de manu tua iudex requirat, ne oderis,auerſeris,maledictis inſecteris, ſed ſyncerá erga illum charitatem præteferas, vt interim ſi nihil aliud,id certè lucreris abundè magnum, quòd & proximum diligis,& Chriſti doctriná de charitate doces,qua ſublata vel abſẽte,nihil alia Dei dona proſunt,quæ non quærit quę ſua ſunt,omnia ſuffert,ſperat,credit, & ſuſtinet, 1. Cor.13.Dilecti,nemo noſtrum tam erga Chriſtum affectus fuit, quantùm Paulus, vrebatur, & à Chriſto pro fratribus anathema fieri optabat,Rom.9.& hoc tamen ſuo in Chriſtũ affectu

Hæretici qualiter reuocandi.

B.Pauli lenitas.

ctu nemini vim nec anathema inferebat. Huius vos omnes imitatores fieri velim, méque vnà vobiscum. Sed & Deus præuidẽs licet quid vnus nostrum quisque futurus sit, malos tamẽ bonis dignatur communibus, & Dominus calamum quassatum non contriuit, linum fumigans non extinxit, Esa. 42. Matth. 12. Iudam eíque similes tulit, & tandiu non abiecit, donec scientes, se in exitium traxerant præcipites. Et nunquid & pro populi ignorantijs offerimus, & pro inimicis & nos persequentibus oramus? Matth. 5. Luc. 6. Rom. 12. Et vos ergo rogamus & obtestamur, vt à malo contrario desistatis. Quem enim anathematizas, aut viuit adhuc, & sic improbè agis, qui eũ qui à malo in bonum verti potest, crudeliter amputas: aut mortuus est, & sic deterius agis, quia Domino suo stat aut cadit, Rom. 14. nulli iam humano iuri subiectus, Super eo quoque quod secretum sibi iudex reseruauit, pronunciare, hominis videtur temerarij, eíque soli tutum est, qui mensuram sciẽtiæ, & fidei modum nouit. Qui quæso, scis, quibus se verbis defendet is aut excusabit in die quo venturus est Dominus, vt iudicet occulta cordium? 1. Cor. 4. & quis cognouit sensum aut consilium Domini? Rom. 11. Esa. 40. En iterum dico, & coram Deo, ac electis eius angelis contestor, hãc erga proximos inhumanitatem vobis in die iudicij magno malo & certæ perniciei futuram. Et tandem concludit, Dogmata impia; & ab hæreticis profecta, ar-

guere, & anathemate oportet percutere, hominibus autem interim non parcendum solùm & abstinendum, sed & pro eorum salute precandum. Equidem non ignoro iam tum non defuisse, qui sanctum pastorem calumniarentur, vt aduersus hæreticos lentum nimis & nimis humanum, sed peræquè scio anathematis quale is dissuadet ac improbat, & ab Apostolis ac idoneis eorum successoribus contra vllum, præsertim nominatim, illatum esse negat, sic inquam, accepti anathematis, sine vlla prorsus spe veniæ, apud veteres vel nullum, vel perquàm rarum fuisse vsum, eúmque contra mortuos magis, & hæresibus suis immortuos, ac proinde desperatos, quàm contra viuentes adhuc, quibus, quamlibet ægrotis, dum anima est, spes esse vel prouerbio dicitur, & iuxta Theocriti Battum vertente Philelpho,

Sperandum est viuis, non est spes vlla sepultis.

Hinc in Concilio Africano, canon.48. constitutum est, vt episcopo qui vel hæreticos etiam consanguineos, vel Paganos Ecclesiæ prætulerit, saltem post mortem anathema dicatur, eiúsque nomen inter Dei sacerdotes nullo modo recitetur. Et recitatur Extra. de hæreticis capit. 5. quod sequens ad reliquos clericos ampliat. Et hi sunt, qui, citante Gratiano 24. q. 2. ad finem. super defunctis statuerunt, vt qui suas facultates hæreticis reli-

quiſſent, etiam mortui anathemati ſubiicerentur. Vbi can. Sanè, ex actione. 1. Synodi v. & cùm aliorum, tum Auguſtini, Theophili, Rabani teſtimonio idem probatur de hæreticis, etiam ſi viuentes de fide non eſſent accuſati, poſt mortem anathematizandis. Mitius Leo 1. Epiſtola nonageſima ſecunda, capite ſecundo, de communione priuatis, & ita defunctis, Horum (ait) cauſa iudicio reſeruanda, in cuius manu fuit, vt eorum obitus non vſque ad communionem differretur. Nos tamen quibus viuentibus non communicauimus, mortuis communicare non poſſumus aut debemus, citante ibi Vrbano, can. Sanè. & ca. Legatur Gelaſius. mortuos ſuſcitaſſe Chriſtum legimus, non in errore mortuos abſoluiſſe, qui ſolus hoc faciendi poteſtatem habuit. Petro, Super terram, inquit, non in ligatione defunctũ eſſe dixit abſoluendum. Et can. Nec quiſquam. A communione iure ſecluſus, & in eadem perſiſtens damnatione defunctus, abſolutionem quam ſuperſtes nec quæſiuit, nec meruit, nec mortuus iam impetrare poteſt. De eo autem qui in diuino iudicio conſtitutus eſt, nobis fas non eſt aliud decernere, præter id in quo dies eum ſupremus inuenit. Et Canone, Quicunque. vndecim. quæſt. tertia, de iis qui obſtinato animo ſine communione defuncti fuerunt, idem præcedentem præceſſoris ſui Leonis ſententiam facit ſuam. Vt minus

Mortui quidam anathematizandi.

hic valeat Chrysostomi distinctio, & si qui impietates duntaxat, non etiam impios huiusmodi, quatenus & quandiu tales, anathematizent. Quales Iustinianus edicto ad Ioannem II. pp. transmisso improbat, vt diuinæ scripturæ contrarios, euidenter dicenti, æquabiliter apud Deum horribiles impium eiúsque impietatem, Sap. 14. ac proin anathemati similiter subiectos, id est, à Deo separatos: Nihil enim aliud in vtroque testamento iudicium hoc significat. Et Dominus Iudæos alloquens, dicit eos qui non permanent in verbo veritatis, ab Ecclesia esse separatos, Seruus, inquiens, non manet in domo in æternum, Ioannis 8. in Ecclesia vtique, Dei viui domo, 1. Timoth. 3. Sciant ergo, ait, qui huiusmodi defendunt, omnem hæreticum in errore suo ad finem vsque vitæ permanentem, iustè perpetuo anathemati post mortem quoque subiici. Idque in permultis hæreticis antiquioribus factum, in vita accusatis, & post mortem per S S. Patres anathematizatis, Ne simpliciores eorum impia scripta legentes, à recta fide declinarent, vt impij quod in vita in personam suam anathema non susceperant, mortui non euitarent. Sic Nicena Synodus eos qui Arrij sectam colerent, sine nomine anathematizauit. Constantinopolitana Macedonij hæresim similiter condemnauit, Sancta Dei Ecclesia vtrunque mortuum anathematizat. Nec valet dicere, quosdam tales in externa Ecclesiarum

Anathemati subiici, à Deo separari

Anathematizati quidam post mortem.

communicatione commori. Quæ veniæ est occasio: Oportet enim scire eos in Ecclesiæ communione mori, qui commune pietatis dogma, quod in Ecclesia vniuersali prædicatur, ad finem vsque seruauerunt: Qui contrà ad mortem vsque in sua permanent impietate, ab omni Ecclesia eiici solitos, etiam mortuos, & à S S. Patribus cum infidelibus, Paganis, & Iudæis numerari, deletis etiam à sacris diptychis eorum nominibus, Quod & paulò antè curauerat Leo 1. Epistola 40. cap. 2. Hæreticorum nomina ad sacrum altare non recitanda; nec cum sanctorum nominibus sine discretione miscendos, qui catholicos persecuti essent, vt contrà eos qui iniustè condemnati fuissent, sancti patres post mortem reuocauerunt, & in sacris diptychis scripserunt, ca. Sanè. 24. q. 2. Ex actione 1. Synodi V. Sic horrendo Dei iudicio Iudam sacramentis, donec vixit, cum dolo licet communicantem, Apostoli mortuum sententia sua condemnarunt, & ne vltrà eis connumeraretur, alium pro eō introduxerunt, Act. 1. Sub hoc igitur Imperatore Synodus V. can. 11. 12. 14. anathematis velut formulam sic præscripsit, Hæreticos omnes à Sancta Dei Catholica & Apostolica Ecclesia, vel à præcedentibus IIII. Conciliis, condemnatos & anathematizatos, sed & eos qui cum iis similia sapiunt, aut aliquando sapuerunt, scribunt, aut defendunt, & vsque ad finem in huiusmodi propria im-

pietate permanent aut permanserunt, si quis non anathematizat, aut anathemati subiicit, talis anathema sit. Simili forma vsus Martinus I. decreto Synodico decimo octauo, contra cùm omnes hæreticos ab Ecclesia, hoc est, vniuersalibus V. Synodis, & probatis omnibus patribus, reprobatos & abiectos, tum Monothelitas. Dicimus, inquit, eos in sua perfidia permanentes, omnia impia eorum scripta, & eos qui similia cum his vsque ad finem sine pœnitentia sapuerunt, aut sapiunt, vel sapient, si quis non respuit, & non anima & ore anathematizat, huiusmodi sit condemnatus. Hæc obiter de anathematis nomine ac vsu contra quantumlibet hæreticos, nisi ratione finalis impœnitentiæ, à priscis catholicis ferri non ferè soliti. Alioqui excommunicatio, damnationis eos futuræ præmonendo, ad pœnitentiam inuitat: quæ si obtinetur, parata est apud Ecclesiam reconciliatio, apud fratres in communionem restitutio, apud Deum salus. Idque iuxta Dominicum institutum, & praxim Apostolicam., In carnis (inquit) interitum, vt spiritus saluus fiat in die D. N. I. C. 1. Cor. 5. ex quo Ambrosius sermone nono in Psalmum 118. intelligit, cum in bono excludi, & Apostolica autoritate è medio plebis auferri, qui iubetur agere pœnitentiam, vt humilietur, hæc enim reconciliationis solent esse suffragia. Vt confundatur, siue pudefiat, 2. ad Thessalonicen. 3. vt qui aliàs emen-

Excommunicationis vsus in Ecclesia.

dari non potuit, tanto suo malo commotus erubescat, & ad veram pœnitentiam redeat, vt denique blasphemare dediscat, 1. ad Timotheum 1. Sic enim ab Ecclesia, vt à Domino, iudicamur atque corripimur, ne cum hoc mundo damnemur, 1. ad Corinthios 11. Siquem ergo sui puduerit, sufficit ei, quæ à pluribus fit, obiurgatio, 2. Cor. 2. vt magis ei condonare debeamus, consolari eum, & charitatem in illum confirmare, ne nimia fortè tristitia is absorbeatur. Et quo loco Christus de fratrem, imò fratres, adeóque matrem Ecclesiam non audiẽte pronunciat, quem ea in terra ligauerit, ligatum in cælo fore, vt is audiens mores errorésve suos damnari, suæ ipse damnationis, quandiu ab ea, & proinde à Christo alienus foris manserit, & nisi resipuerit, certus fiat, adeò tamen noluit quasi iam perditũ desperari, vt meliora tum pro huiusmodi precari, tum super eo sperari voluerit. Vbi enim, ait, duo trésve in nomine meo cõgregati fuerint, ibi sum in medio vestri, Matt. 18. q. d. Esto, Frater nec fratrem solitarium, nec testibus adiunctis comitatum, sed nec Ecclesiæ præsides audiat, an protinus & omnino desperandus? Nequaquam. Vltimum ad saluandum fratrem confugium, quamlibet humanis consiliis aut correptionibus nõ paruerit, perseuerare in postulanda erranti resipiscendi gratia, vt non tantùm in condonandis & condemnandis peccatis, sed & in impetran-

dis quæcunque petierit, ac proin peccatoribus conuertendis, & aberrantibus reducendis, velut Ecclesiæ consensio & vnanimitas, vt licet communes quas pro membris suis fundit Ecclesia, orationes pro excommunicatis Deo non offerat, vt à diaboli tamen laqueis resipiscant, & Ecclesiæ vnitati aggregentur, rogare non desinit, vt legere est in eius collectis die sancto Parasceues haberi solitis, non pro Iudæis tantùm & idololatris Paganis, sed & pro hęreticis & schismaticis, iure vtique diuino vitandis, & Ecclesiastico excommunicatis, Vt Deus, inquiens, & D.N. eruat eos ab erroribus vniuersis, & ad sanctam matrem Ecclesiam Catholicam & Apostolicam dignetur reuocare. Et, *Omnipotens Deus*, qui saluas omnes, & neminem vis perire, respice ad animas diabolica fraude deceptas, vt omni hæretica prauitate deposita, errantium corda resipiscant, & ad veritatis tuæ redeant vnitatem. Sic nimirùm mater Ecclesia Deum Patrem imitatur, tanta etiam erga inimicos vtentem pietate, vt & extra Ecclesiam existentes sæpe ad se conuertat, desiderium eis Ecclesiasticæ pacis & vnitatis inspirans: qui siqua necessitate impediuntur, quominus ad Ecclesiam ab homine admittãtur, ipsemet inuisibiliter sponsæ eos suæ reconciliat, séque quærentes non derelinquit. Quin si iniquis scelestísque veniam vitamque largiendo, etiam plerisque, quos non

Ecclesiæ precũ efficacia.

nouit non acturos pœnitētiam, exhibet tamen patientiam: quantò nos magis, ait ad Macedonium epistola 54. Augustinus, in eos qui correctionem promittunt, & vtrum faciunt, incerti sumus, misericordes esse debemus, vt rigorem nostrum pro eis intercedendo flectamus, pro quibus & Dominum, quem nihil de moribus eorum etiam futuris latet, non tamen imprudenter, quia hoc præcepit, oramus? Et fratris ergo peccatum ad mortem, pro quo rogādum non dicitur, 1. Ioan. 5. idem lib. 1. de Sermone Domini in monte, ratus esse, cùm post agnitionem Dei per Christum, quis fraternitatem oppugnat, & aduersus gratiam, qua reconciliatus Deo est, inuidentiæ facibus agitatur, quo quid magis est hæreticorum & schismaticorū? addidit lib. 1. Retractationum, cap. 19. si in hac tam scelerata mentis peruersitate vitam finierit, quia de quocunque pessimo hîc constituto non vtique desperādum, nec pro eo imprudenter oratur, de quo non desperatur. Nescientes enim (vbi suprà de correptione & gratia) quis pertineat, quis non, ad prædestinatorum numerum, ea debemus affici charitate, vt omnes velimus saluos fieri, quod fit, cū singulos quosque vt occurrerint, cum quibus id agere valeamus, ad hoc conamur adducere, vt pacem apud Deum habeant, Rom. 5. Deo reconcilientur, 2. Cor. 5. Quam pacem, quocūque intramus, precari iubemur, Matth. Luc. 10. cuiusque quisnam sit aut non, filius, ad nos qui nescimus, pertinet

Peccatū ad mortem.

nullum excipere vel discernere, sed nescientes qui salui futuri sint, omnibus hanc prædicare, & corripiendo nihil aliud agere, nisi vt non ab ea vel recedatur, vel ad eam, qui recesserit, reuertatur. Et cap. vlt. Proinde quantum ad nos pertinet, qui prædestinatos à non prædestinatis discernere non valemus, & ob hoc omnes saluos fieri velle debemus, omnib' ne vel pereant, vel alios perire faciant, adhibenda est à nobis medicinaliter seuera correptio, quam Dei est eis vtilem facere, quos præsciuit & prædestinauit. Nam si quando timore non corripimus, ne quis inde pereat, cur non & timore corripimus, ne quis inde plus pereat? Nec enim maiora dilectionis viscera gestamus, quàm qui dicit, Corripite inquietos, 1. Thess. 5. patientes estote ad omnes. Vbi quod subiicit & prohibet quem cui malum pro malo reddere, tunc potius reddi intelligendum est, si corripiendus, praua dissimulatione negligatur, non corripiatur. De oratione autem idem lib. 21. de Ciuitate, cap. 24. Quia de nullo certa est Ecclesia, quòd scilicet reprobus, pro eo enim, si quis esse sciret aut nosset, non oraret, orat pro omnibus inimicis suis, in hoc corpore constitutis, nec tamen pro omnibus exauditur, sed pro his solis, qui etsi aduersantur Ecclesiæ, sic tamen sunt prædestinati, vt pro eis exaudiatur, & eius efficiantur filij. Hæc ille. Deuitandi ergo hæretici, non sic tamen vt non vel eos corripiant, vel pro eis orent catholici. Quorum

primum ex iisdem quibus nos anteà scripturæ locis, frequenter & diligenter vrget D. Cyprianus, lib. 1. Epistola 3. Si quod contagium venenati sermonis, & pestiferæ seminationis irrepserit, id omne de fratrum auribus & pectoribus exuatur, & bonorum integra synceráque dilectio ab omnibus hæreticæ detractionis sordibus repurgetur. Declinent de cætero fortiter & euitent fratres nostri verba & colloquia eorum, vt (præter Paulina) per Salomonem Spiritussanctus loquitur, Prou. 16. peruersus in ore suo portat perditionem, in labiis suis ignē condit. 17. Malus obaudit linguæ iniquorum, iustus non intendit labiis mendacibus. Ecclesiastici 28. Sepi aures tuas spinis, & noli audire linguam nequam, vt nulla cum talibus commercia copulentur, conuiuia vel colloquia misceantur, & simus ab eis tam separati, quàm de Ecclesia sunt profugi. Nulla societas fidei & perfidiæ esse potest, Qui vnitati & paci Christi inimicus, nobiscum non potest cohærere. Si cum precibus & satisfactionibus veniunt, audiantur: Si maledicta & minas ingerunt, respuantur. Epistola quarta, Si qui de collegis Deificam disciplinam negligendam rati, cum hæreticis temere communicant, cùm turbetur fides nostra, cùm Spiritus talibus sic comminetur, Tu odisti disciplinam, proiecisti sermones meos post te. Si furem videbas, cum eo currebas, & cum adulteris portionem tuam ponebas,

Hæretici qualiter deuitandi.

Psal.49. & Rom.1. morte dignos esse probat, & ad pœnam venire, non tantum mala facientes, sed & agentibus consentientes, qui dũ malis impœnitentibus illicita communicatione miscentur, nocentium contractibus polluuntur, & dum iunguntur in culpa, sic nec separantur in pœna. Propter quod integritatis vestræ religiosam solicitudinem laudamus pariter & probamus, & quãtùm possumus adhortamur, ne vos cum profanis & maculatis sacerdotib⁹ communicatione sacrilega misceatis, sed integram & synceram fidei firmitatem religioso timore seruetis. Epistola 6. ex Matth.10. Samaritis cum gentibus à Christo omitti iussis, schismaticos cum gentilibus adæquari & præteriri. Ex præallegato item Chore exẽplo, obnoxios se Deo & culpæ & pœnæ facturos, qui se Schismaticis contra præpositos & sacerdotes irreligiosa temeritate miscuerint. Sicut & Ose.9. contestatur, Sacrificia eorum tanquam panis luctus, omnes qui manducant, contaminabuntur, ostendens omnes omnino cum autoribus supplicio coniungi, qui fuerint eorum peccato contaminati. Epist.7. Si apud insanos furor insanabilis perseuerauerit, & recedente Spiritu sancto, profunda cæcitas in sua nocte permanserit; consilium vobis erit singulos fratres ab eorum fallacia separare, neu quis in laqueos erroris incurrat, ab eorum contagione secernere, ne alienæ dementiæ facilè consentiant, ne se desperatorum delictis participes faciant.

Ergo contumaces, & Deum non timentes,& ab Ecclesia recedentes nemo comitetur. Epist. 8. Procul ab huiusmodi hominum contagione discedite, sermones eorum vt cancer & pestem fugiẽdo vitate: discedite à talibus, vitate lupos, qui oues à pastore secernunt: Vitate linguam Diaboli venenatam, qui ab initio mũdi fallax semper & mendax, mentitur vt fallat: blanditur, vt noceat: bona promittit, vt malũ tribuat: vitam pollicetur, vt perimat: pacem & salutem, ne perueniri possit ad eam: Ecclesiam spondet, cùm id agat, vt qui ei credit, in totum ab ea pereat. Et lib. 3. Epist. 3. mirificè gratulatur quibusdam ad Ecclesiam reuersis, quibus quòd anteà communicare non posset, quos semel diligere cępisset, dolebat vehementer & grauiter angebatur. Et Tractatu 3. Quid facit in pecore Christiano luporum feritas? canũ rabies, venenum lethale serpentum? & cruenta sæuitia bestiarũ? Gratulandum est cùm tales de Ecclesia separãtur, ne columbas, ne Christi oues sęua sua & venenata contagione prædentur. Coniungi non potest amaritudo cum dulcedine, caligo cum lumine, pluuia cum serenitate, pugna cum pace, cum fœcũditate sterilitas, cum fontibus siccitas, cum tranquillitate tempestas. Sic ante iudicij diem hîc perfidi deteguntur, & iam iustorum ac iniustorum animæ diuiduntur, & à frumento paleæ separantur. Quos & designat Spiritus. Psal. 1. sedentes in pestilentiæ cathedra pestes & lues fidei, serpentis ore fallẽtes, corrum-

pendæ veritatis artifices, venena lethalia linguis pestiferis euomentes. Nec ita pòst, Vitate, quæso vos, eiusmodi homines, à latere auribúsque vestris perniciosa colloquia velut contagium mortis arcete, auersandus talis atque fugiendus, quisquis fuerit ab Ecclesia separatus. Et, Recedendum est à delinquentibus, imò fugiendum, ne dum quis malè ambulantibus iungitur, & per itinera erroris & criminis graditur, à via veri itineris exerrans, pari crimine teneatur. Serm. 5. Eiusmodi homines, quantùm potestis, perniciosis contactibus adhærentes salubri cautione vitate. Quorum colloquium velut contagium transilit, noxia & venenata persuasio persecutione ipsa peius interficit. Eadem, sed paucis attingit ad Quirinum lib. 3. cap. 68. Recedendum ab eo qui inordinatè, & contra disciplinam viuit. Et 78. Cum hæreticis nec loquendum. Hæc super vitanda hæreticorum non doctrina tantùm, sed etiam consuetudine. Quorum tamē nulli claudi Ecclesiam idem velit. Opto (inquit primo loco) omnes in eam regredi, vniuersos intra Christi castra, & Dei Patris domicilia concludi. Remitto omnia, multa dissimulo, studio & voto colligendæ fraternitatis, etiam in Deum commissa nō pleno iudicio religionis examine, delictis plusquam oportet, remittendis penè delinquo, amplector plena & prōpta dilectione cum pœnitentia auertentes, peccatum suum satisfactione humili confitentes. Si qui autē pu-

Ecclesia nulli hæretico claudenda.

tant ſe ad Eccleſiã minis non precibus regredi poſſe, aut aditũ terroribus facere, non lamẽtationibus aut ſatisfactionibus, pro certo habeãt cõtra tales ſtare Eccleſiam Domini, nec caſtra Chriſti, inuicta & fortia, & Domino tuẽte, munita, cuiuis cedere. Sacerdos Dei Euangeliũ tenẽs, & Chriſti pręcepta cuſtodiẽs, occidi poteſt vinci non poteſt. Et paulò poſt, Optamus, oramus, ac deprecamur Deũ (quẽ prouocare & exacerbare nõ deſinũt) vt eorũ corda miteſcãt, vt furore depoſito, ad ſanitatẽ mẽtis redeãt, vt peccatores à delictorũ tenebris pęnitẽtiã agnoſcãt & magis petãt pro ſe fundi preces & orationes antiſtitis, quã fundãt ſãguinẽ ſacerdotis: Sin in ſuo furore permãſerint, in inſidiis ac minis ſuis parricidalibus crudeliter perſeuerauerint, nullus Dei ſacerdos ſic infirmus, iacẽs, abiectus ſit, imbecillitate humanę mediocritatis ita inualidus, qui nõ cõtra Dei hoſtes & impugnatores diuinitus erigatur, cuius nõ humilitas & infirmitas vigore & robore Domini protegẽtis animetur. Noſtra nihil intereſt aut à quo, aut quãdo perimamur, mortis & ſanguinis prǽmiũ à Domino recepturi. Et hic ergo mart. hęreticos vndecunque recipit, ſed pœnitẽtes tantũ, & ſatisfacere paratos, antè alioqui moriturus. Eadẽ mẽs fuit Leoni 1. eos ſcilicet ſimul & pertinaces vitãdi, & pro iis tamẽ cõuertẽdis orãdi. Fugite, inquit, mũdanæ argumẽta doctrinę, viperea hæret. vitate colloquia. Nihil vobis cõmune ſit cum eis qui Catholicæ aduerſantes fidei,

solo sunt nomine Christiani: non enim templũ Spiritus Dei, nec membra sunt Christi, sed falsis opinionibus implicati, tot species habent Diaboli, quot simulacra mendacij. Serm. 18. de Passione. Et Serm. siue Tractatu de vitãdis hæreticis inscripto, Fraterna vos & paterna solicitudine commonemus, vt inimicos catholicæ fidei, hostes Ecclesiæ, &c. in nullum recipiatis consensionis affectum, dicente Apostolo, Hæreticum, &c. propria enim pertinacia perit, & sua à Christo discedit insania, qui eam impietatem, per quam ante se multos scit periisse, sectatur, & religiosum sibi atque catholicum putat, id quod sanctorum Patrum iudicio constat esse damnatum, vt adhuc quasi nouæ, & necdũ damnatæ, in perniciem animarum suarum cõsentiant prauitati. Hos ergo tãquam venenum mortiferum fugite, execremini, declinate, ab eorum colloquiis, si increpati à vobis, corrigi noluerint, abstinete: Iusto enim iudicio ab Ecclesiæ vnitate reiectis nulla est tribuenda communio, quam sceleribus suis, non nostris odiis perdiderunt. Ecclesiasticum tamen, concionatur idem alibi serm. 4. in Epiphania, & diuinitus institutum non solùm non inhibemus, sed etiam incitamus affectum, vt etiam pro talibus nobiscum Domino supplicetis, quoniã & nos deceptarum animarũ ruinas cum fletu & mœrore miseramur, & Apostolicæ pietatis exemplo, cum infirmantibus infirmamur, 2. Cor. 11. cum flẽtibus flemus, Rom. 12. Speramus enim exoran-

Orandum pro hæreticis

exorādam Dei misericordiam, multis lacrymis & legitima lapsorum satisfactione, quia dum in corpore viuitur, nullius desperanda reparatio, sed omnium est optanda correctio, auxiliāte Domino, qui erigit elisos, soluit compeditos illuminat cæcos, Psal. 144. Quosdam ergo qui rebus impiis consensum præbuerant, reconciliationem reposcentes, & catholicorum communionem desiderantes, sic exaudiuit, vt correctis, & errores propria subscriptione damnantibus, pacis gratia tribueretur. Epistola 39. Quia deuotionis vtrunque Christianæ est, vt pertinaces veritas iusta coërceat, conuersos charitas nō repellat. Et epist. 40. cap. 1. Communionis item cupidos, qui dolerent se cōtra potentiam & terrores, non tenuisse constantiam, sed alieno sceleri consensum præbuisse, cùm sic eos formido turbasset, vt in damnationem catholici ac innocentis antistitis, & in receptionem detestabilis prauitatis trepido famularentur obsequio, suarum interim Ecclesiarum cōmunione contentos esse voluit, quatenus qui plenis satisfactionibus malè gesta cō demnarent, & accusare se magis quàm tueri eligerent, pacis & communionis vnitate lætarētur, sic vt digno prius anathemate cōtra fidem catholicam recepta damnarentur. Non potest, ait, in aliquo benignitas nostra reprehendi, cū satisfaciētes recipimus, quos doluimus esse receptos. Nec asperè communionis nostræ gratia deneganda, nec temere largienda, quia sicut

Hæretici resipiscentes non auersandi.

plenum pietatis est, oppressis charitatem Dominicam redhiberi, sic iustum omnia perturbationis autorib' imputari. Et epist. 41. Quod de multis meliora iudicata sũt, qui se deceptos doleant, & damnata cum autoribus suis perfidia, gratiam communionis nostræ exposcant, nos libenter accipimus, reddituri eis quam desiderant communioné, cùm promissa compleuerint. Quos autem in sua persistere obduratione cognouimus, oportet districtius cõprimi, si nequeunt benignitaté sanari. Addédum obiter ex eodem, hæreticos cùm ab omnibus, tũ à mulierculis maximè fugiẽdos. Hos ergo, ait serm. 5. de Ieiunio x. mensis, homines per omnia execrabiles ac pestiferos, quos aliarum regionum perturbatio nobis intulit crebriores, ab amicitia vestra penitus abdicate, vósq; præcipuè mulieres, à talium notitia & colloquiis abstinete: ne dum fabulosis narrationibus incautus delectatur auditus, in diaboli laqueos incidatis, qui sciens quòd primum virum mulieris ore seduxerit, & per fœmineam credulitaté omnes homines à paradisi fœlicitate deiecerit, vestro nũc quoq; sexui securiore insidiatur astutia, vt quas sibi potuerit per ministros suæ falsitatis illicere, & fide spoliet & pudore. Pudẽdo certè subiecto ibidem exẽplo puellæ vt multùm decennis, adolescentuli vitiatoris, duarúmque nutricum ei sceleri præparatarum. Qui locus opportunior erat, si tum meminissem, Digress. 13. nostra in 2. Tim. 3. & hinc ergo illic suppleatur.

Mulieres maximè hæreticos deuitent.

Pergit idem Leo, Vos quoque obſecrans moneo, vt ſicui veſtrûm innotuerit vbi habitent, doceant, quos frequentent, in quorum ſocietate requieſcãt, noſtrę ſolicitudini indicetis, quia vni parũ cuique prodeſt, quod protegente Spiritu ſancto ab eis non capitur, ſi cùm alios capi intelligit, non mouetur. Cõtra communes hoſtes pro ſalute communi vna cõmunis eſſe debet vigilantia, ne de alicuius membri vulnere alia poſſint membra corrumpi. Qui tales non prodendos putant, in iudicio Chriſti inuenientur rei de ſilentio, etiamſi non contaminentur aſſenſu. Et ſerm. 4. de Collectis. Vt in omnibus placeat Domino veſtra deuotio, etiam ad hanc vos hortamur induſtriam, vt vbicunque latentes hęreticos veſtris Preſbyteris publicetis, Magna enim pietas prodere latebras impiorum, & in eis Diabolum, cui ſeruiunt, debellare, contra quos omnem terrarum orbem, & totã vbique Eccleſiam decet fidei arma corripere. Nõ ſinantur latere homines, apud quos nihil ſanctum, verum, integrum. Cauendi ſunt, ne cuiquam noceant, prodendi, ne qua ciuitatis noſtræ in parte conſiſtant, &c. Habes hîc hæreticos præterea prodendos, nedum vitandos, neque tamen deſperandos, & quatenus recipiendos. Quæ bona ex parte vno velut faſce ac ceu epilogo comprehendit Gelaſius, Leonis duobus tantùm intermediis ſucceſſor, vigeſima quarta q. 2. Can. Legatur (ait) ex quo eſt religio Chriſtiana, vel certè detur exemplum

Hæretici nõ celandi, ſed prodendi.

in Dei Ecclesia, à quibuslibet pontificibus, ab Apostolis, à Saluatore denique veniam nisi se corrigentibus fuisse cõcessam. Auditum enim sub cælo non legitur omnino vel dicitur, Date veniam nobis, dum tamen nos in errore duremus. Quibus hoc canonibus aut regulis, qua electione, quo documento à maioribus nostris, ab Apostolis, à Domino, siue factum est vnquam, vel faciendum esse mandatur? & canon omnium penè veterum hac de re canonum epilogi loco esse possit. Atque hîc alij aliam rationem secuti, aliter atque aliter se cum hæreticis gesserunt: Quidam sic pro eis orabant, vt tamen vitarent. Epiphanius Salaminæ in Cypro episcopo Ioanni Hierosolymitano coepiscopo conquerenti, quòd is in oratione inter diuina sacrificia pro hoc dicere soleret, Domine præsta Ioanni, vt rectè credat, respondet, interprete Hieronymo, non se adeo rusticum, vt tam apertè diceret, nec in alienas sic aures vnquam protulisse, quod tamen in corde suo semper oraret, Sed dum orationẽ iuxta mysteriorum ritum compleret, pro omnibus, & pro eo quoque dicere, Custodi illum Domine, qui veritatem prædicat. Vel certè ita, Obsecro, ait, te, & pedibus tuis precor aduolutus, præsta mihi & tibi, vt salueris, sicut scriptum est, à peruersa generatione, & recede ab omni hæresi. Hac enim de causa omnis vestra in me indignatio cõcitata, quòd rogarem ne Origenem multarum scilicet hæreseon radicem, laudaretis, neue ita

Venia non nisi se corrigentibus dãda.

Orãdum pro hæreticis vt sit.

Origenes multarũ hæreseon radix

erraretis, admonerẽ. Sic autẽ cõtradixiſtis, vt me alióſque qui tum intererant, catholicos ad triſtitiam atque lacrymas adduceretis, comminati quòd miſſis huc illuc epiſtolis propter defenſionem hæreſeos odia contra me ſuſcitaretis, & rumpitis quam in vos charitatem habemus; intantùm vt feceritis nos etiã pœnitentiã agere, quia vobis cõmunicauerimus, quaſi ſic Origenis errata & dogmata defendentes. Simpliciter loquor, nos ſecundum quod ſcriptum eſt, Matt. 5.18. Marc. 4.9. nec oculo noſtro parcimus, vt ſcandalizantem non effodiamus, neque manui, nec pedi, ſi nobis ſcãdalum fecerit. Et vos ergo ſiue oculi noſtri, ſiue man9, ſiue pedes fueritis, ſimilia ſuſtinebitis. Hîc habes, hæretici à catholico laudem, vel hactenus cum illo cõmunionem, quandam quaſi hęreſęos eſſe communionem. At Auguſtinum video luctãdi eos magis quàm euitandi ſic cupidũ & ſtudioſum fuiſſe, vt cum eis & cominus, publicis ſcilicet tot diſputationibus non tantũ admiſſis, ſed quæſitis: & eminus, familiaribus ad eos epiſtolis ſæpenumerò egerit, & quidem non ſine aduerſariorum laude, adeóque fraternitatis, ſiue fraterni nominis cõmunione. Hæreſes, inquit de vera Religione, cap. 5. tam innumerabiles à regula chriſtianitatis auerſæ, teſtes ſunt nõ admitti ad communicãda eos qui de Deo Patre, Filio, Spiritu ſancto aliter ſentiunt & hominibus ſuadent, quàm veritas Chriſtiana poſtulat. Sic enim creditur & docetur, quod eſt humanę

D. Auguſtini zelus pro hæreticis.

ſalutis caput, non aliam eſſe philoſophiam, & religionem: cùm hi quorũ doctrinam non approbamus, nec ſacramenta nobiſcum communicent, quod in eis minus eſt mirãdum, qui ſacramentorum quoque ritu diſpares eſſe voluerunt. Magis animaduertendum prædicandúmque, qui paria ſacramenta celebrantes, quia tamen ſentẽtia diſpares, animoſius errores ſuos quàm cautius corrigere maluerunt, à catholica communione, & ſacramentorum, quamuis parium, participatione excluſi, propria vocabula, proprióſque conuentus nõ in ſermone tantũ, ſed & in ſuperſtitione meruerunt. Nam de iis qui ſchiſmata fecerunt, alia eſt quæſtio. Poſſet enim eos area Dominica vſque ad tempus vltimæ vẽtilationis velut paleas ſuſtinere, niſi ſuperbiæ vento nimia leuitate ceſſiſſent, & ſeſe à nobis vltrò ſeparaſſent. Et hîc habes ſuperiorẽ hæreticorum à ſchiſmaticis diſtinctionẽ: quia illi praua opinione, hi aliqua ſuperbiẽtes ſimulatione, à regula & cõmunione Catholicæ Eccleſiæ deuiarũt. Vtriſque tamen vtitur: illis, ad probationem doctrinæ ſuæ, his ad documentũ ſtabilitatis ſuæ. Alios ĩuitat, alios excludit, alios relinquit, omnibus tamen gratiæ Dei participandæ poteſtatem dat, ſiue adhuc informandi ſint, ſiue reformandi, ſiue recolligendi, ſiue admittendi. cap. 6. 7. En hæreticorũ ſacris catholico non communicandum. De ſcriptis autem ita diſtinguit epiſt. 162. ad quoſdam Donatiſticos epiſcopos, Tales (corrigi paratos, non ob-

Hæreticorũ & ſchiſmaticorum differentia.

ſtinatos) vos niſi eſſe crederem, nullas fortaſſe vobis literas mitterem. Quanquam & hæreticum quamlibet odioſa ſuperbia tumidũ, & per uicacia malæ cõtẽtionis inſanũ, ſicut vitãdum monem⁹, ne infirmos fallat & paruulos, ſic nõ abnuimus quibuſcũq; modis poſſimus corrigẽdũ. Vnde factũ eſt vt & ad nõnullos Donatiſtarũ primarios literas ſcriberemus, nõ quidẽ cõmunicatorias, quas olim iã propter ſuã peruerſitatẽ ab vnitate catholica orbe toto diffuſa, nõ accipiunt, ſed priuatas, qualibus & ad paganos nobis vti licet, quas etſi legerunt, reſpõdere tamen noluerũt, vel potius nequiuerunt. Vbi nobis ſatis viſum eſt impleuiſſe nos officium charitatis, quam non ſolùm noſtris, ſed & omnibus nos debere docet Apoſtolus, Vos, inquiẽs, faciat Dominus abundare in charitate in inuicem, & in omnes, 1. Theſſ. 3. Nec prælocutus ſũ, ne quis me exiſtimet impudẽtius vobis quã prudẽtius ſcripſiſſe, & hoc modo vobiſcũ de negotio animę aliquid agere voluiſſe, quia noſtrę cõmunionis nõ eſtis: cũ tamẽ ſi de negotio fundi, aut pecuniariæ litis dirimẽdæ vobis ſcriberẽ nemo fortaſſe reprehẽderet. Vſq; adeò charus eſt hic mũdus hominibus, vt ſibimetipſis vilue rint. Erit ergo mihi ad defẽſionẽ teſtis hæc epiſtola in iudicio Dei, qui nouit quo animo fecerim, quíq; dixit, Beati pacifici, quoniã Dei Filij vocabũtur, Matth. 5. O virum verè pacis amantem atque perſequentem! Pelagij autem non ſolũ hæretici, ſed & hæreſiarchæ tũ nouiſſimi,

Hæretici quatenus ferri poteſt corrigendi.

D. Auguſtini candor.

nomen non sine laude posuit, quia vita eius à multis prædicaretur, Viri, ait, vt audio, sancti, nó paruo profectu Christiani. Et, Sicut eum, qui nouerunt, loquuntur bonum ac prædicandum virum. Et, Credo quòd ita vir tá egregiè Christianus, omnino non sentiat. Et, Attende, obsecro, vt circunspectus vir Pelagius, &c. lib. 2. Retractat. cap. 33. De peccat. merit. & remiss. lib. 3. cap. 1. 3. 10. cõtra Pelagianos, quos etiam lib. 2. cap. 16. non dubitauit scribere casta vita moribúsque laudabiles, & paupertatis Euangelicæ consilium secutos. Quàm alienus à conuitiis, quibus hodie vtrinque scatemus, & pugnamus, Fratres, ait, in Psal. 65. si contra Iudæos olim præcisos de radice patriarcharum extollere nos non debemus, sed timere potius & dicere Deo, Quàm timenda sunt opera tua: quantò minus aduersus recentia præcisionum vulnera? Præcisi sunt anteà Iudæi, insertæ sunt gentes, ex insertione præcisi sunt hæretici, sed neque contra eos nos extollere debemus, ne fortè præcidi mereamur, quos delectat insultare præcisis. Rogamus vos, vt caueatis quicunque in Ecclesia estis, insultare eis qui non sunt intus, sed orate potius vt intus sint, Potens est enim Deus inserere illos. Et alibi, Diligite homines, interficite errores; sine superbia de veritate præsumite, sine sæuitia pro veritate certate. Orate pro eis, quos redarguitis & conuincitis, pro qualibus Deum Propheta precatur, Imple

Pelagiani.

Hæreticis nõ insultandum sed pro eis orãdũ potius.

facies eorum ignominia, & quærant nomen tuum Domine, Pſalmo 82. vt norint ſalubriter erubeſcere, ſic enim nomen Domini quærere poterunt, à quo pernicioſiſſimè auerſi ſunt, dum pro eo ſuum nomen extollunt. lib. 1. contra literas Petiliani, cap. vlt. Quinetiam fratrum nomine dignatur Donatiſtas, quo tamen eum illi dedignabantur. Sic præter locos nobis Digreſſ. 26. in 2. Tim. citatos. In Pſal. 32. perorans. Ad hanc maximè, vos fratres, charitatem exhortamur, in eos etiam qui foris ſunt, ſiue adhuc Paganos nondum in Chriſtum credentes, ſiue diuiſos à nobis, nobiſcum caput confitentes, & à corpore ſeparatos. Doleamus eos tanquam fratres, velint nolint, noſtros. Tunc eſſe deſinēt fratres noſtri, ſi deſierint dicere, Pater noſter. Dicit de quibuſdam propheta, His qui dicunt nobis, Non eſtis fratres noſtri, dicite, Fratres noſtri eſtis, Eſa. 66. Circunſpicite de quibus hoc dicere potuerit, Non de Paganis, nec enim dicimus eos fratres noſtros, ſecundum ſcripturas, & Eccleſiaſticū loquendi morem. Fratres itē & ſorores ſine aliquo additamento Apoſtolus nō intelligit niſi Chriſtianos & Chriſtianas. Qui ergo dicunt, Non eſtis fratres noſtri, Paganos nos dicunt, dicentes nos non habere quod dant. Ideò & rebaptizare nos volunt, vnde & conſequens eſt error, vt negent nos fratres eſſe ſuos. Sed quare dixit nobis propheta, Vos dicite illis, Fratres noſtri eſtis, niſi quia nos in eis agnoſcimus, quod

Fratres noſtri ſunt etiā hæretici, qui dicūt, Pater noſter, &c.

non repetimus? Illi ergo non agnoſcendo baptiſmum noſtrum, negant nos eſſe fratres: nos non repetendo ipſorum, ſed agnoſcendo noſtrum, dicimus eis, Fratres noſtri eſtis. Dicunt ij, Quid nos quæritis, aut vultis? Reſpondemus, Fratres noſtri eſtis. Dicunt, Ite à nobis; non habemus vobiſcum rationem. Nos prorſus vobiſcum rationem habemus, Vnum Chriſtum confitemur, in vno corpore, ſub vno capite eſſe debemus. Quid, ait, me quæris, ſi perij? Magna abſurditas atque væſania. Cur quærerem, niſi quia periſti? Si ergo perij, inquit, quomodò ſum frater tuus? Vt dicatur mihi de te, Frater tuus mortuus erat, & reuixit: perierat, & inuentus eſt, Luc. 15. Adiuramus ergo vos, fratres, per viſcera charitatis, cuius lacte nutrimur, pane ſolidamur, per C. D. N. per manſuetudinem eius. Tempus eſt vt impendamus in eos magnam charitatem, abundantem miſericordiam, in deprecãdo Deum pro illis, vt aliquando det eis ſenſum ſobrium, vt reſipiſcant, & videant ſe, quia non habent omnino quod contra virtutem dicant. Nec in eis remãſit niſi ſola infirmitas animoſitatis, tantò languidior, quantò ſe maiores vires habere exiſtimat. Pro infirmis, carnaliter ſapientibus, animalibus & carnalibus, tamen pro fratribus noſtris eadem ſacramenta celebrantibus, etſi non nobiſcum eadem, tamen vnum Amen reſpondentibus, etſi non nobiſcum vnum Amen. Hortamur medullas charitatis veſtræ, fundatis ad Deum

preces pro eis. Hactenus Augustinus, prorsus iuxta Paulum, qui super eo, quem vitandum, & à cuius commercio abstinendum præceperat. Nolite tamen, inquit, vt inimicum habere, existimare, ducere, sed corripite, admonete, castigate vt fratrem, 2. Thess. 3. Proinde tametsi familiarius versari, aut interiorem cum excommunicatis habere consuetudinem, per Ecclesiasticam disciplinam minimè liceat, debemus tamen quibus modis possumus, eos ad Ecclesię vnitatem inuitare, inuitatos conuertere, & conuersos recipere.

Cùm misero ad te Artemam aut Tychicum, festina venire ad me Nicopolim: ibi enim statui hyemare. Zenam legisperitum, & Apollo solicitè præmitte, vt nihil illis desit. Discant autem & vestri bonis operibus præesse ad vsus necessarios, vt non sint infructuosi. Salutãt te qui mecũ sunt omnes. Saluta eos qui nos amant in fide. Gratia Dei cum omnibus vobis. Amen.

AE C est huius epistolę vltima pars, siue conclusio, in qua quædam scribit familiaria, & primò quidem circa se ac discipulum disponenda. Nihil ergo vetat vbi de rebus Ecclesiasticis docuerimus, de priuatis quoq; nonnihil breuiter scriptitare: quanquam Pauli quoque quæ sequun-

tur domestica, è Republica sunt. Postremò salutandis suo more amicis epistolam claudit. In huius autem exordio legimus relictũ in Creta Titum, vt quia Cretenses nuper crediderant, recedente Paulo, & ad alias Ecclesias transeunte, non dimitterentur orphani, sed haberent Apostolicum virum, quæ deesse videbantur suppleturum. Quia ergo post fundatas & alias Ecclesias necessarius erat Titus ædificium fundamento superstructurus, hæc interim, ait, quæ

Artemas. scribo, serua. *Cum misero ad te Artemam.* Hunc Lystris episcopum fuisse testatur in Synopsi Tyrius Dorotheus. Facit huic cognominem alterum, multò alium Eusebius lib. 7. cap. 30. Pauli Samosatensis hæretici patrem, & Theodo-

Tychicus. retus lib. 1. cap. 4. *& Tychicũ*, de quo nós. 2. Tim. 4. ex eodem Dorotheo & Beda. & Act. 20. Eph. 6. Col. 4. Pauli fuisse comitem, charissimum fratrem, comministrum, & conseruum in Domino, diaconum, nuntium, & vtriusque ad Thessalonicenses epistolæ tabellariũ, Chalcedone pòst in Bithynia episcopum, in insula Papho repositum. Iustum ergo erat, vt qui dixerat, Solicitudo mea omnium Ecclesiarum, 2. Cor. 11. & Euangelium ab Hierosolymis ad Illyricum vsque fundauerat, Rom. 15. non pateretur sui & Titi absentia Cretenses desertos, ad eam, cuius ab eis prima pullulauerant semina, relabi Idololatriam. E duobus itaque qui secum fuerant, vnum aut alterum præmittendum, qui locum eius impleret, populúmque in

ipſius abſentia regeret. Ex quo paternum Pauli erga Cretenſes affectum probat Hieronymus, neceſſarium ei fuiſſe Titum in Euangelij miniſterium, noluiſſe tamen eum ad ſe venire, niſi prius ei ſucceſſor adueniret, cuius doctrina & ſolatio illi fouerētur, & eis interim dum Titus ad Paulum venerit alteruter prouideat. *Feſtina*, cura, ſtude, da operam, *venire ad me*, vt ad me venias, vt & alibi prædices, poſt epiſtolam datam vult eum videre, vel affectus cauſa, vel plenius eum in Eccleſiaſtica diſciplina confirmaturus, Ambroſio Græci conſentiunt. Eccuius enim alterius rei gratia, cùm tot ei Eccleſias, & tantam inſulam credidiſſet, rurſus ad ſeipſum vocaret, quaſi ab opere incępto diuellens? Non hoc, inquit, ago, vt à cœpto tę ſtudio aut miniſterio ſubmoneam, ſed vt à me inſtructior, doctior, & perfectior diſcedas, vt plus tibi proſim, & magis ad opus ac officium tuum perficiaris, à me num in eo te rectè geſſeris, & in iis quæ tibi credita ſunt, examinatus: ſed & viciſſim tui indigeo in adiutorium prædicationis. Nec ei tempus determinat, ſed locum, *Nicopolim*, iiſdem Græcis Thraciæ vrbem, Iſtro adiacentem, Macedoniæ finitimam, vnde ſcriptam hanc colligunt, quo tempore in Macedonia & Achaia verſabatur. Hieronymus eam putat quæ ab Auguſti victoria, victis ibi Antonio & Cleopatra, id nomen accepit, at eam peráctam conſtat apud Actium Epiri promontorium, vnde & Actiaca paſſim vocatur, & idem

Nicopolis.

planè præfatur de Nicopoli in Actiaco litore sita, loqui Paulum ac scribere, pòst suarū Paulæ & Eustochij possessionis parte maxima. Alexander Issum oppidum inter Ciliciam & Syriam, ob victū ibi Darium sic vocauit. Aliam in Armenia minore, inter Euphratis & Araxis initia Pompeius, cùm Lucullo cōtra Mithridatem successisset, extruxit. Est & Bithyniæ & in Aegypto alia, non procul ab Alexandria, Iosepho lib.5.cap.14. ob victos ibi Antonianos ab eodem Cæsare, summè culta. Ex Strabone lib. 7.10.12.14.17. Ptolom. lib. 3. cap. 11.14. lib.5. cap.7.8. Plin. lib.5. cap. vlt. Bithynicę meminit, & lib.6. cap.9. alius in Armenia maiore. Horum primus Apostolo nostro contemporaneus Epiroticam Nicopolim suo tēpore testis est, egregia incolarū multitudine abundauisse, in dies multiplicatam, latos fines habuisse, hostilibus ornatam spoliis, templo, luco sacro, gymnasio, studio, ludis quinquennalibus celebrem, vicinis vicis & locis eius iuri attributis. Iosephus lib.16. Antiquit. cap.9. Nicopolitanis ad Actium maiorem partem publicorum operum Herodem suis impendiis perfecisse autor est. Meminit & hui⁹ in Europa Pius 11. cap.14. Pompeianæ in Asia, cap.44. In Actiaca inuentam ab Origene ex pluribus Bibliorum trāslationibus vnam scripserunt, Eusebius lib.6.cap. 17. Nicephor. lib.5. cap.11. Nec omittam, quando semel cœpi, & in Palęstina Nicopolim, à simili, vt superiores, euentu, post deuictos à Ro-

manis Iudæos, cùm anteà vicus esset nomine Emmaus, Luc. 24. de qua ibidem, vita comite, & siquidem Dominus dederit. Ex Hieronymo in epitaphio Paulæ, in Iulio Africano, ad Ezec. 48. Dan. 8. 11. Abd. 1. Sozomen. libr. 5. cap. 21. Nicephor. lib. 10. cap. 31. Tripartit. lib. 6. cap. 42. Beda, de mundi ætatibus, in M. Aurel. Anton. Imp. &c. Redeo ad textum. Eò igitur discipulum magister euocat, & causificatur, *ibi enim statui hyemare*, aliquantū ibi temporis spatium manere proposuerat, non ergo vt illum secum circunduceret, aut vbique comitem haberet, ideò ad se vocabat. Ibi igitur quòd Apostolus hyemauit, non leue argumentum est, & in Epyro, & locis iuxtà adiacētibus eum Euangelium prædicauisse. Sequitur, *Zenam legisperitum*, νομικὸν, legis doctorē legit Hieronymus: quis autem fuerit, de alio scripturæ loco dici non posse, nisi hoc tantùm, quòd & Apostolicus vir fuerit, & idem operis quod & qui præcedunt & sequuntur, exercuerit, Christi vtique Ecclesias extruendi. Ambrosius, sic appellari, quòd huius in Synagoga professionis fuerit, siue, quod Aquinas, hanc in Iudaismo dignitatē habuerit. Subscribunt & Græci, legis quidem, sed Iudaicæ, peritū hoc loco dici, nō verò quòd nihil aliena eidē instructione foret opus. Sic enim passim vocātur in Euāgeliis Legisperiti, indubiè Mosaicę, νομικοὶ, Mat. 22. Luc. 7. 10. 11. 14. Bruno mauult vel scripturæ diuinæ, vel secularis peritū, Quid enim aliud quàm hîc diuines?

Emmaus, vicus.

Zenas.

Et hunc Diospoli facit episcopum Dorotheus, vt & Cæsariæ, qui sequitur, *Apollo*, Sedulio, Anselmo, Aquinati, post Hieronymum, prius Corinthiorum, Luca teste, Act. 18. virum ex Iudæis Alexandrinum genere, eloquentem valde, ac in scripturis potentem, Domini viam edoctum, & quæ sint eius, loquentem ac diligenter docentem, spiritu feruentem: Sed cùm Ioannis tantùm baptisma nosset, & liberè ac cum fiducia in Synagoga loqueretur & ageret, hunc Priscilla & Aquila asciuerunt, & diligentius ei Dei viam exposuerunt, sic vt in Achaiam profectus, discipulis vt eum susciperent, cōmendatus à fratribus, multùm his conferret qui crediderant, vehementer Iudæos publicè reuincens, & per scripturas ostendens IESVM esse CHRISTVM. Hunc ergo tantum talémque virum, Ambrosio in lege perfectum, putant iidem qui supra, & Lyrensis, propter eas quæ Corinthi erant dissensiones aduersus eum per pseudapostolos concitatæ, ita vt dicerent, Ego sum Pauli, Apollo, Cephæ, Christi, 1. Cor. 1. 3. 4. ad vicinam Insulam Cretam, & Titum Cretensem episcopum, cum Zena socio trāsfretasse, & dissensionibus Pauli epistola temperatis ac sedatis, Corinthum reuertisse. Aliquandiu certè suis fuisse suboffensum conijcere est, ex eo quod eis scribit Apostolus cap. 16. multùm se illum hortatum precatúmq;, vt ad eos veniret cum fratribus, tunc noluisse: venturum, cùm ei vacaret, & commodum

Apollos.

dum ac opportunum foret. Hos ergo, cùm nobiles essent sapientia & operibus, & secundum Græcos & Aquinatem, nondum eis Ecclesiæ fuissent commissæ, aut vlla credita regiminis Ecclesiastici cura, Titi modò erant comites, hos, ait, *solicitè præmitte*, imò studiosè deducito, ac sedulò prosequere, quod officium solemus hospitibus exhibere, sic *vt nihil illis desit*, Mandat Tito, vt priusquam ad se veniret, eos decenter ac bene procuratos remitti ac deduci, iubens eis ab his qui crediderant, sumptus necessarios dari, eósque refrigerari: quia dignum erat, vt qui spiritalia tradebant, non eis deessent carnalia, Rom. 15. 1. Cor. 9. vt nihil perdant de fructu tardantes, sed vberiore doctrina perfruantur. Cura, vt quibus opus habent, ea ipsis subministrentur, ne qua re destituantur, abundè illis prouide victum ac vestitum. Et de alimẽtis enim hîc agi Græcis Latini consentiunt, vt quoniam de Creta in Græciam adnauigaturi erant, ea quæ ad viaticum sunt necessaria, eos habere faciat, non sitarciis indigere, vt Hieronymus, aut qui minus eum forsan intellexit, marsupiis. Est autem, obiter, vtrumque Græcum, *σιταρκία*, Polybio lib. 5. Philosopho Oeconomic. 2. militaris annona, commeatus, frumenti diuisio seu frumentatio, *μαρσύπιον*, saccus nummarius, in quo numi reconduntur. Sequitur, *Discant autem & vestri*, Græcis, Hieronymo item & Ambrosio, nostri, sed siue secunda persona, Cretenses vobis sub-

Necessaria verbi prædicatorib⁹ suppeditabãtur à fidelibus auditoribus.

diti, habes, ait, in discipulos potestatem, siue prima, vt suos vocet qui in Christo crediderant, qui quia Christi erant, rectè & Pauli & Titi appellari merebātur, est occultæ, quæ suboriri poterat, quæstionis & responsionis solutio, vt non tam Titus, quàm quicunque epistolæ lector hoc diceret: Et vnde Tito, vt viaticum non habentibus largiretur? Soluit, & quasi nihil sibi opponatur, elidit, q.d. Si non habes, vel si quæris vnde hæc accipias, prouideāt quos ego ad Christum conuerti, & tibi diuinis instruendos reliqui. Doce, imò doceamus & nostros quoque fideles ex gentibus, sicut ex Iudæis, & alij de Asia cōuersi faciunt, qui suis prędicatoribus, & aliis indigentibus prouident, *bonis operibus præesse*, vel sibiipsis, de die in diem, vt sic cum Brunone loquar, meliorando, vel illos, Iudæos scilicet & Asiaticos excellere, & fratribus aliis rectè factis præire ac præuenire, vt sit eius quod paulò antè dixit, repetitio. Curent bonis operibus præesse, qui credunt, q.d. Potuissem & aliter eis prouidere, ne vlla re indigerent, velim tamen, vt qui apud te sunt, ex iis quæ illis præmittendis deducendísque suppeditaueris, & quòd eos rebus ad iter necessariis instruxeris, addiscant in bonis erga proximos meritis exerceri, & aliis prælucere, *ad vsus necessarios*, siue doctrina eis, siue eleemosyna & humanitate opus fuerit, rationem indigentium habentes, verbis, pecuniis, & quibusvis modis eis succurrere, eósque fouere, nec in quibus-

cunque tamen causis ministrare, sed in vsibus necessariis, habentes quippè victum atque vestimentum, his contenti simus, 1.Tim.6. & qui altari seruiunt, de altari viuant, & qui participes spiritualium nostrorum facti sunt, debent nobis sua communicare temporalia, vbi paulò suprà. *Vt non sint infructuosi*, vel sibi, Dominum sic multimodè demerētes, vel doctoribus suis, eis necessaria modò, non quælibet aut superflua ministrando, Laborantem enim agricolam oportet primum de fructibus accipere, 2.Tim.2. Et, Quis plantat vineam, & de fructibus eius non edit? & debet qui arat aut triturat, in spe id agere fructus percipiendi, 1. Cor. 9. Conuenit ergo eos quibus diuina docēdi munus creditum est, fructus huiusmodi ferre, de quibus Salomon, citante Hieronymo, fructus verò eleemosyna, Prou. 3. & Paulus primum spiritus fructum charitatem vocat, Gal. 5. quæ in communicatione & ministerio vel maximè comprobatur. Ergo ne forsitan vel Pauli epistolam, vel Titi præceptum contemnerent, infructuosos vocat, quicunque viris Apostolicis, & Christum euangelizantibus non ministrant, quibus necessaria nolle tribuere, sterilitatis est seipsum condemnare. Si enim populus, Dei vinea est, fructum ferre debet, non spiritualem tantùm, sed & temporalem, quo qui plantant atque rigant. 1. Cor.3. sustententur, & qui verbo catechizatur seu docetur, catechistæ in bonis omnibus cōmunicet. Gal. 6.

Necessaria modò petebant verbi pracones.

Charitas, primus fructus spiritus.

Infructuosi auditores, qui sint.

quia qui parcè seminat, parcè & metet, 2. Cor. 9. & qui libenter ac benignè largitur, copiosè colliget. Aliàs infructuosus futurus, & vt arbor fructum bonum non faciens, excidendus & in ignem mittendus, Matth. 3. 7. Luc. 3. At Græci de fructum hunc dantibus magis quàm accipientibus exponunt, quasi suo more Paulus, hìc vt vbique, illis quàm his potius consultum velit, nec tam vt ministri aut pauperes accipiendo lucrum inde faciant, quàm vt fideles eis dando, ex ea, qua in proximos vsi fuerint, humanitate commodum capiant, ac fructum referant. Poterat Dominus, qui ex paucis panibus & pisciculis tot hominum milia non semel refecerat, & seipsum & discipulos sic semper alere, sed maluit à mulieribus ali & victum capere, Luc. 8. vt & eæ inde proficerent, & fructum consequerentur. Poterat & Apostolus eius, qui manuum suarum ministerio sibi suisque necessaria suppeditabat, idem faciendi & aliis exemplo suo necessitatem imponere, at ab aliis contrà & exigit, & accipit, & suo quoque exemplo idem exigendi accipiendíque potestatem posteris fecit, 1. Cor. 9. sed audi, quare ad Phil. 4. qui ei in ratione dati & accepti siue expensorum communicauerant, & quæ illi opus fuerant, bis miserant, Non quia, inquit, quæro datum, donum, munus, sed requiro fructum exuberantem in rationem vestram, hoc est, Euangelij profectum, quæ res vobis sit vtilissima. Idem de eleemosyna &

Christus cur non se miraculo aluit & suos.

beneficentia dici poteſt, non tantam eam accipientibus, quantam & facientibus vtilitatem afferre. Peccatis enim reſiſtit, extinguit, expiat, Eccleſiaſtici 3. Dan. 4. redimit. Tob. 4. & 12. liberat ab omni peccato & morte, nec patitur in tenebras ire, facit inuenire miſericordiam, & vitam æternam, Magna coram ſummo Deo fiducia, Eleemoſyna omnibus eam facientibus. Conſequenter & poſtremò ſalutat Titum Paulus, primùm ex parte filiorum, ſiue ſociorum: ſecundò rogat & alios ſalutari, tertiò ſalutem ſuam ponit, *Salutant te qui mecum ſunt, omneſq;*, Salutem dicunt, & tibi præcantur comites mei, Omnes propter compendium & breuitatis cauſa, tacitis nominibus, conſalutatores, vel ſolita conſuetudine vſus, vel propriè in Titum, cuius magna laus per Paulum ab omnibus ſalutari, quódque talis eſſet, vt amorem omnium qui cum Paulo erant, mereretur. Illi ergo te, ait, ſalutant. Tu quoque ex noſtra parte *Saluta eos qui nos amant ex fide*, vel vniuerſaliter apud Cretam fideles, ſeu Chriſtianos, vel ſalutatione dignos videri vult, qui fideliter, non fictè, & affectu Chriſti, fideique cauſa, non aut carnis, aut ſanguinis. Si enim omnis qui amat, in fide amaret, nec eſſent qui abſque fide diligerent, fidem ad amorem non appoſuiſſet. Amant & quædam matres filios, vel pro eis emori paratæ; ſed interdum non in fide, Et vxores maritos, frequenter & eis immortuæ, ſed amor hic interim

Eleemoſyna vtilitas.

Amor ex fide, qui ſit.

non est fidei. Sola sanctorum dilectio in fide diligit & charitate, etiam infideles & inimicos, sed ea intentione vt fideles fiant, & sic amici, iuxta illud, Omnia vestra in fide & charitate fiant, quia credit in eum, qui pro eius mandati expletione mercedem retributurum se pollicitus est. Veritatis igitur magister non vult aliter amari, quàm ex solo pietatis instituto. *Gratia Dei cum omnibus vobis*, supple, sit, aut adsit. Hieronymus admonet, nec Dei in Græcis codicibus, nec Domini nostri haberi in libris authenticis. Nunc generaliter salutat omnes fratres & Titi domesticos, nec vni scribit propter ipsius tantùm vtilitatem, sed propter totam Ecclesiam in commune sanctis atque credentibus. Et sicut patriarchæ benedicebant filios, Gene. 27. 49. Deut. 33. Et Apostoli quocunque ingredientes, pacē optabant super dignos requieturam; ab indignis ad illos reuersuram, Matt. Luc. 10. Ita nunc & Paulus in fine Epistolæ, gratiam imprecatur, quæ cum voto effectum habebat, & in credentium erat potestate, si talem se benedictus, qualem benedicens præbere voluisset. Est autem gratia bonorum omnium principium, vitæ beatæ arra, q. d. Velim, aut comprecor & exopto, vt Dei donū, & qua indigemus omnes, Rom. 3. vobiscum semper maneat, animásque vestras & corpora perpetuò tueatur, conseruet, ac custodiat. *Amen*, verè, siue fideliter. Ad Titum quidem primum Ecclesiæ

Gratia, vitæ beatæ arra.

Cretenſium epiſcopum ordinatum, ſcripſiſſe Paulum hæc è Nicopoli Macedoniæ oppido Græci monent, nobis autem omnibus profectam ex iis vtilitatem præbere. His enim theſauris vt communibus fruimur, Vtinam & nos ſeruare poſſimus quæ collecta ſunt, in Chriſto Domino, cum quo Deo Patri vnà cum S. Spiritu omnis honor & gloria.

D. ÆGIDIO BVRDINO IN AMPLISSIMO SENATV Parisiensi procuratori Regio, V.C. S.P.

CVM in hac Vrbe ante annos plus minus decem, loco scilicet atque tempore valde alieno, negotium mihi exhibitum esset, quo vti me explicarem, opera mihi tua, id est, autoritate Regia fuit opus. Collegi raptim carptímque, quæ tum mihi super eius negotij argumento in mentem venerunt, nihil minus quàm de illis in lucem vnquam edendis tunc cogitans. Nunc verò pro ea quam ad superius argumentũ habẽt, vicinia, quod tum verè parturij, iam demum pario, edo, tibique V.C. nuncupo, vt cuius patrocinio collector tunc in tuto fuit, eiusdem quoque nomine collectaneum publicè securum obambulet. Erit autem publicum quoque testimonium, quàm reculis studiolisque meis propitium semper te senserim, quámque eius, quo in bonis sacrísque literis & diu & senex fruor, ignobilis quidem, sed otij dulcissimi, & sum & ero, dum viuã, reliquator tibi non ingratus. Nã quò votis hoc magis omnibus vnum à Domino semper ex-

petiui, sempérque magis atque magis hoc nũ requiram, tantò plus tibi gratiæ & debeo & habeo: In qua, prout atque deberem, habendæ quominus prolixus sim, quod scripsit Flaccus ad principem, non immeritò apud te, diligentissime principis procurator, excusem,
Cùm tot sustineas & tãta negotia solus, in publica commoda peccem, Si longo sermone morer. *Incolumem ergo Christianissimo Regi, Regno & Reipublicæ nostræ diu te conseruet Altissimus. Lutetiæ, ex ædibus Rhemæis Calẽdis, Maij. Anno Domini* 1567.

Appendix ad superiorem hæreseologiam, eodem Claud. Espenc. collectore.

DE legẽdis hæreticis, quatenus & à quibus legi poſſint aut debeãt, expreſſus eſt Eccleſiæ canon 16. Carthaginenſis Concilij 4. Diſt. 37. ca. Epiſcopus hæreticorum libros pro neceſſitate & tempore legat. De quo multò anterior Dionyſius Alexãdrinus epiſcopus ad Philemonem Rom. Preſbyterum ſic ſcripſit, Ego hæreticorũ tractatus lego, & traditiones perſcrutor, etiãſi videar ad horam verbis eorum pollui: Sed multum mihi hoc ipſum confert, quando ex ipſorum verbis eos arguere atque repellere facilius poſſim, magis etiam ac magis execrer atque deteſter. Denique cum à quodã fratre ſympresbytero prohiberer, verito, ne taliũ lectione, tãquam cæni alicuius fœtore, pollueret, viſio mihi diuinitus oblata eſt, & vox exhibita, quæ me confirmauit, huiuſmodi. Diſertè enim & clarè mãdauit, dicens, Legito omnia quæcunque in manus tibi venerit. Diſquirere enim & explorare potes omnia, & hæc tibi fidei ab initio amplectendæ cauſa fuit, Hãc viſionem accepi vt Apoſtolicæ voci congruentem, quæ firmioribus dicit, Eſto te probati ſpectatiq; trapezitæ. Ita Niceph. lib. 6. cap. 8. Vetus Euſebij interpres Ruffinus libr. 7. ca. 6. alluſum ad id putauit. Omnia probate, ſiue legite, quæ bona ſũt, tenete. 1. Theſſ. 5. Recens cap. 7. ad id. 1. Petr. 4. Sicut probati diſpenſatores. Ambr. initio præfationis in Lucam, de

Dionyſius episcopus Alexandrinus.

Viſio diuinitus oblata ſuper hæreticorũ librũ.

pseudeuágeliis hęret.legim⁹ aliqua,ne legâtur, legimus ne ignorem⁹, legimus nõ vt teneam⁹, sed vt repudiem⁹,& sciamus qualia sunt,in quibus magnifici isti cor exaltât suũ. Et de fide ad Grat. Aug.li.1.ca.8.Patres nostri suis etiã decretis sacrilega dogmata ideo ĩserẽda putauere, vt Arij perfidia se proderet,ne quasi fucis & coloribus illita velaretur,fucũ enim faciũt,qui non audẽt explicare,quod sentiunt censorie. Augustini matri episcopus quidam in ecclesia nutritus, & in Dei libris exercitatus, roganti vt filij errores refelleret,mala dedoceret, bona doceret,prudenter respõdit,Sine illũ ibi,tantũ roga pro eo Dominũ,ipse legẽdo reperiet, quis ille sit error,& quanta impietas. Ego quoque, ait, paruulus à seducta matre Manichæis datus, omnes pene non tantum legi, sed & scriptitaui eorum libros,mihíq; apparuit nullo contrà disputãte & cõuincẽte,quàm fugiẽda secta esset, ideóque fugi. Restituto diacono cuidam epist. 69.Lege (ait) Tychoniũ Donatistã, nõ omnia quidẽ probaturus,Nã quæ in eo cauẽda sũt bene nosti,cuius etiã quem regularum is vocauit librũ,non tantũ non dedignatur tantus doctor sequi,& legendũ studiosis cõsulere,quia plurimũ adiuuet ad scripturas intelligẽdas, nõ vt de illo tantũ speretur,quãtũ nõ habet,cautè,ait,sanè legẽdus est, non ob quædam solũ in quibus vt homo errauit, sed ob illa maximè, quæ vt hæreticus loquitur,&illic inuenitur absurdissimi cordis,vbi Donatistas,in quos inuectissimè

Matri D. Augustini pro ipso sollicita prudenter respõsum.

Regularum liber.

ſcripſerat, nõ omni ex parte reliquerat. De doctr. Chriſt. lib. 3. cap. 30. Et quidni hæreticos legeret S. Auguſt. ad quos etiã priuatĩ ſcribebat? Nam epiſt. 162. Donatiſtarum epiſcopis ſcribit ſe ad nonnullos eorum primarios ſcripſiſſe literas, non quidem cõmunicatorias, quas iam olim ob ſuam peruerſitatem ab vnitate catholica toto orbe diffuſa non accipiunt, ſed tales priuatas, qualibus etiam ad paganos vti licet, Et adeo non abhorruit à legendis eorum reſponſis, vt queratur literis ſuis, quas aliquando illi legerant, Reſpondere eos vel noluiſſe, vel vt magis creditur, nequiuiſſe, ſe ſatis interim charitatis officium impleuiſſe viſum, quam nõ ſolùm noſtris, ſed omnibus nos debere docet Apoſtolus. Quos etiam vir mitiſſimus Dominos dilectiſſimos, & fratres merito prædicandos ſalutat, vt & alibi Madaurenſes Idololatras, quorum epiſtolam acceperat, Dominos prædicabiles, & dilectiſſimos fratres vocat, Epiſtola 42. En ſuper hæreticorum etiam literis obiter, nedum libris, Latinorum Orthodoxorum iudicium: Quibuſcum Græci itidem catholici ſentiunt, Ita Baſilius Magnus, & Nazianzenus Theologus, autore in huius vita Gregorio Preſbytero, Per omnes tam meliores quàm deteriores (vt dici ſolet) diſciplinarũ ſemitas gradiebãtur, quo quædam declinare, alia cum prudentia eligere poſſent, Siquidem laudandum qui dixit, ignominioſum non eſſe etiam, quod minus bonum ſit, cognoſcere, nimirum ex quo

Auguſtinus Donatiſtis literas ſcribebat.

Auguſtini modeſtia erga hæreticos.

remedium iis contingere soleat, qui beneuolè, non odiosè, quæ dicũtur excipiunt. Et huc spectat eiusdem Basilij, ad Letoium Melitensem episcopum similitudo, Medicinæ studiosis medicæ artis magistros venena omnia & noxia quæque ac morbifica non ideo discẽda proponere, vt eos vti hortentur, nec vt rerum nocẽtium notione ad malitiam instructiores & acutiores, pro medicis humanæ vitæ corruptores euadant, & pro medicinis pestes atque pernicies innotescant, sed toxica naturalis nostræ facultatis corruptoria & perẽptoria edocti, contrariis medicamentorum compositionibus oppositis præcaueant, corpora præseruent, quæq; eis accidunt, arte atque disciplina tollant. Sic Origenes, Homil. 3. ad id Exod. 4. Domini ad Mosem, Aperiam os tuum, & instruam quæ te loqui oporteat, Deus non Moysi tantùm, sed & Aarõ fratri, & prophetis os, labia, linguam aperit, dilatat, ac eloquio suo replet, Dauidi Psal. 50. 80. Esaiæ 50. vt sciant tempore suo loqui verbum, Paulo Eph. 6. Et quotquot Dei verba loquuntur. Mendacium contrà, falsorum testium, scurrarum, turpiloquorum, susurronum, detractorum, otiosa proferentium, multò autẽ magis iniquitatem in excelsa loquentiũ, vt Dominum in carne venisse negantiũ, aut Spiritum sanctum blasphemantium, quis dubitet quòd talium ora Diabolus aperiat? Nõ paruæ itaque gratiæ intelligere os quod Deus, quodvè Diabolus aperiat, non est sine Spiritussancti gratia

Venenorum natura cur medicis perscrutanda.

Deus ora præconũ suorum aperit.

Diabolus quorum ora aperiat.

os huiusmodi discernere: Ideóque in diuisionibus spiritalium gratiarum additur spirituum discretio, 1. Cor. 12. De qua 1. Ioan. 4. Probate spiritus, si ex Deo sint. Vt autem sanctorum ora, sic & aures ad audienda diuina verba Dominus aperit Esaiæ, vbi paulò antè, & oculos quoque Agar, Gene. 21. Elisæi puero, 4. Reg. 6. Et os ergo, & oculos, & aures aperit, vt loquamur, cernamus, audiamus quæ Dei sunt. Sed non otiosè accipio quod Esaias propheta antè dicit, Eruditio Domini aperuit mihi aurem, vt sciam quando oporteat dici, aut etiam audiri verbum. Quod mihi videtur ad nos, id est, ad omnem Dei Ecclesiam pertinere, Quæ enim in Domini disciplina versatur, & per Domini eruditionem aperitur, non semper aperta est, sed & aliquando clausa. Audi legislatorem dicentem, Ne respexeris (fortè receperis) auditum vanum, Exod. 23. Si quando vana, inania, inepta, turpia, profana, scelesta dicuntur, qui nouit Domini eruditionem, claudit aures, auertit auditum, & sicut surdus, & sicut mutus os suum non aperit, Psalmo 37. Sin ad vtilitatem animæ quæ proferuntur, pertinent, si de Deo sermo est, si mores docet, virtutes inuitat, vitia resecat, huiusmodi eloquiis patêre debent non aures modo, sed & cor, mens, totáque ad talem auditum animæ ianua pandenda est. Summa autem præcepti moderatione lex vtitur, vt non dicat (non audies) sed non suscipies auditionem vanam: Nam & vana frequenter

Discretio spirituum.

Aurium apertio.

Oculorum apertio.

Aures ad quæ claudenda.

Non audire & non suscipere differũt

audimus, Quæ Marcion, Valentinus, & quicunque contra creatorem Deum loquuntur, vana ſunt, ea tamen nos audimus, vt aduerſum ea reſpōdere poſſimus, ne fortè ſubrepant ſimplicioribus quibuſque fratrum per ſermonis ornatum, Audimus ergo hæc, ſed non recipimus, dicta enim ſunt de ore quod Diabolus aperuit, Ideóque orandum, vt dignetur Dominus aperire os noſtrum, vt poſſimus contradicentes reuincere, Tit.1. & ora quæ Diabolus aperit, obturare. Æquè tum prolixa, tum clara allegoria idem oſtendit, Homil.9. In Numer. 16. Apud Deum nihil inutile, vel otioſum intelligi datur, ſed quæ hominibus alienanda videntur & abiicienda, aliquid operis neceſſarij habere inueniuntur, hunc intellectum ſuggerit lectio, quæ de batillis Chore, reliquorúmque qui cum eo peccauerunt, & combuſti ſunt, commemorat, quod ne hæc quidem iubet abiici Deus, ſed fieri ex eis laminas ductiles, & inde altare circundari: Manifeſtè alicubi dicit Dominus, Non ſunt cōſilia mea ſicut conſilia veſtra, nec cogitationes meæ ſicut cogitationes veſtræ, Eſa. 55. Si apud homines hodie hæc cauſa, & apud Eccleſiarum principes haberetur examen de iis qui V. G. diuerſa ab eccleſiis docentes, diuinæ vindictæ pertulerint vltionem, nonne iudicarēt ſi quid locuti ſunt, docuerunt, aut ſcriptum etiam reliquerunt, vniuerſa pariter cū ipſorum deperire cineribus? Sed non ſunt iudicia Dei ſicut iudicia noſtra,

Batillorum Chore & ſociorum ſeruatorum myſterium.

Iudicia Dei à noſtris multùm diuerſa.

Audi enim quomodo de batillis eorũ, qui contra Dei prophetam insurrexerant, circuli fieri iubẽtur,& in altaris affigi circuitu, Chore figuram eorum tenent, qui cõtra ecclesiasticam fidem, & veritatis doctrinam insurgunt, Is ergo cum suo cętu in batillis æreis ignis alieni obtulit incensum, & iubetur quidem ignis alienus dispergi & effundi, ex batillis autem quia sanctificatis,& corã Domino oblatis, laminas ductas altari apponi: hæc autem batilla scripturæ diuinæ figuram tenent, cui hæretici sensum & intelligentiam à Deo alienã, atque veritati contrariam introducentes, velut alienum imponẽtes incensum, Domino execrabile, non suaue offerunt, forma ecclesiarum sacerdotibus data, vt si quãdo tale quid fuerit exortum, ea quidem quæ à veritate aliena sunt, ab ecclesia penitus abstrudant, Sed si qua in hæreticorũ verbis diuinæ scripturæ sensibus inueniũtur inserta, ne pariter cum his quæ fidei sunt contraria respuantur, Sanctificata enim sunt quæ de diuina scriptura proferuntur, & Domino oblata: Sed alio adhuc modo intelligi potest, quod de peccatorũ batillis præcipitur, vt altari iungantur ac socientur, quod enim ęrea dicuntur, non videtur otiosum, Nam vbi vera fides est,& integra verbi Dei prædicatio, aut argentea dicuntur, aut aurea, vt auri fulgor fidei declaret puritatem,& aurum igne probatum eloquia examinata significet, Psal. 11. ærea autem in vocis tantùm sono consistunt, non in spiritus virtute,& sunt

Aurea quæ intelligantur in sac. scriptura, quæ item argẽtea & quæ ærea.

ſunt tanquam æramentum ſonans, aut cymbalum tinniens, 1. Cor. 13. Batilla ergo ærea, id eſt hæreticorum voces, ſi adhibeamus ad Dei altare, vbi diuinus ignis eſt, vbi vera fidei prædicatio, melius veritas ex falſorum comparatione fulgebit. Si enim ponam dicta Marcionis V. G. Baſilidis, aut alterius cuiuſuis hęrętici, eáque veritatis ſermonibus, ac diuinarum ſcripturarum teſtimoniis, velut diuini altaris igne confutem, nonne euidentior eorum ex cōparatione apparebit impietas? Nam ſi doctrina Eccleſiaſtica ſimplex eſſet, nec vllis intrinſecus hæreticorum dogmatum aſſertionibus cingeretur, nō poterat tam clara & examinata videri fides noſtra, ſed idcirco doctrinam catholicam contradicentium obſidet oppugnatio, vt fides noſtra exercitiis elimetur, non otio torpeſcat. Oportet (ait Apoſtolus 1. Cor. 11.) hæreſes eſſe, vt probati quique manifeſti fiāt inter vos, hoc eſt dicere, Oportet hæreticorum batillis altare circundari, vt certa & manifeſta omnibus fiat fidelium & infidelium differentia, Cùm enim fides Eccleſiaſtica velut aurū cœperit refulgere, & prædicatio eius vt argentum igne probatum intuentibus reſplenduerit, tunc maiore cū turpitudine hæreticorum voces obſcuri æris vilitate ſordebunt, Quæ enim bona ſunt, bona eſſe ex deteriorum magis comparatione noſcuntur. Et quis bonam eſſe lucem ſciret, niſi noctis tenebras ſentiret, quis mellis dulcedinem noſceret, niſi amaritudinis guſtum acce-

Hæreſes cur in Eccleſia neceſſariæ.

Bona, deteriorum comparatione magis eluceſcunt.

pisset? Diabolum denique & obluctātes aduersum nos contrarias potestates si auferas, animi virtutes sine colluctante non poterunt enitescere, Sic & fidelium ergo sacerdotū gloria nō poterit resplendere, nisi eam infidelium reprobatio & pœna commendet. Sed & ex iis quæ legimus, singuli quique iustorum magis ex cęterorum collatione clari apud Deū habiti sunt, vt Noë iustus quidem & perfectus, non ex integro, sed in generatione sua pronunciatur, Gene. 6. Loth, quanto Sodomitæ quotidie deteriores fiebant, tāto iustior apparebat, Gene. 19. Caleb & Iannes (vel potius Iosue) bona nunciantibus, & populum in proposito permanere hortātibus immortale à Domino meritum contulit non tam sua cōfessio, quàm sodalium formido, qui meticulosis sermonibus desperationem popularibus incusserant, nec tam magnificè in duobus animi virtus inclaruisset, nisi reliquorum decē turpis ignauia patuisset, Numer. 13. Hæc de batillis eorum qui condemnati sunt, quæ altari iubentur affigi, quod ex inferiorum comparatione iusti clariores appareant, Hæc vnus tam multa Origenes. Qui etiam de se scribit, quod cùm ad eum hæretici quoque quamplurimi vel percontandū vel impugnandum ventitarent, visum sibi eorū dogmata diligenter perscrutari, ne ad eos conuincendos, si quæ apud eos essent, ignoraret, imparatior inueniretur, Euseb. lib. 6. ca. 15. Nicephor. li. 5. ca. 13. De cuius tamen libris nō minores quàm de

Virtus sine colluctante non enitescit

Iustus per cōparationem vt intelligatur quis.

dogmatibus turbas excitauit antiquitas, vt quo nemo melius vbi bene, nemo peius, vbi malè, ſcripſerit. Sed multa ſanè non ſana, adeóq; manifeſtè inſana licet effutierit, lectũ tamen ſemper magno cũ fructu etiã à catholicis, vel hinc conſtat, quòd D. Athanaſius clara voce hũc virum in Nicenæ fidei teſtẽ in libris ſuis contra Arianos, diu antea mortuum velut excitauit, & vti prꝛterquã quod in eius operibus extat, obiecit Epiphanio ſanctiſſimus vir Theotim⁹ Scythiæ epiſcopus. Quin & Baſil. & Naziãzenus, cũ in eius libris ſe exercuiſſent, & inde ſacrarum literarum ſententiam didiciſſent, multum per id temporis emolumẽti Synodi Nicenæ ſectatoribus contulerunt, Arianis ſtrenuè reſtiterunt, eóſque Origenis ſcripta ad dogma ſuum probandum afferentes refellerunt, non ſatis illius ſententiam aſſecutos oſtẽdentes, Socrat. lib. 4. cap. 26. Sozomen. lib. 6. cap. 17. Nicephor. lib. 11. cap. 17. Quem etiã tam multi Latini Orthodoxi Græcè periti transferendo ſuum fecerũt, Hilarius, Victorinus, Ambroſius, & cæteri catholici (vt omittam Didymum, Euſebium, & alios Origenis aſſertores) quorum ſe exemplo Hieronymus eiuſdem mirator, laudator, & interpres defendit, Auguſtinus quod Græcè minus noſſet, tranſlatum cupiebat ita Hieronymo ſcribens, Epiſt. 8. Petimus & nobiſcũ petit omnis Africanarũ Eccleſiarum ſtudioſa ſocietas, vt interpretandis eorum libris qui Græcè ſcripturas noſtras quàm optimè tractauerunt,

Origenis elogium.

Auguſtinus non ſatis græcè doctus.

curam & operam impendere non graueris, potes enim efficere vt nos quoque habeamus tales viros, & vnum potissimum quem tu libentius in tuis literis sonas, Origenem indubiè, cuius ingenium immortale, incredibile studium, indefatigabilem legendi scribendíque instantiam toties miratur, & commendat Diuus Hieronymus, quem cunctis idem placere prudentibus; quem omnes in cæteris vincere, quẽ denique alterũ post Apostolos Ecclesiarum magistrum, neminem nisi imperitum, negare, scribere non dubitauit, licet, vt excusare videtur adhuc adulescentulus, & iuxta Didymi sententiam, quem & ipsum præceptorem suum, prophetam videntem, & virum Apostolicum in suis idem literis nominauit. Ob quàm immodicas Origenis laudes (quas cùm passim apud Hieronymum, tum ad Tit. 3. cap. Ad Marcellã, Item in epistolis, ad Paulam & Eustochiũ, prologo lib. 2. super Micheam, præfationibus in Mosem, Iosue, Paraleipomena, Cãtica, Ezechielem, & Hebraica nomina, & alibi legere est) cũ quidam virum etiam tantum in falsis & impiis dogmatibus ὠριγενίζειν suspicarentur, vel calumniarentur potius, quæ is pro sua Origenicorum voluminum lectione, versione, imitatione, compilatione respondit, in rẽ valde præsentem sunt, quatenus catholicis hæreticorum mentio, etiam interdum cum laude non tantũ libri liceãt. Amicis ergo Pammachio & Oceano extimulantibus, vt se ab hominum suspi-

Augustini & Hieronymi testimonium de Origene.

cionibus & calumniis purgaret, & ab Origeniſtarum erroribus alienum oſtenderet, reſcribit Origenis doctrinam ſe, nõ dogmata laudaſſe, Laudaui (inquiens) interpretem, non dogmatiſten, ingenium, nõ fidem, philoſophum, non Apoſtolum; eius tamen dogmatibus ſemper cõtraiui, Quæ enim ſtultitia eſt ſic alicuius laudare doctrinam, vt ſequaris & blaſphemiam? B. Cyprianus Tertulliano magiſtro vtitur, eruditi ardẽtíſque viri delectatur ingenio; non etiam cum eo Mõtanum ſequitur, nec bonis aduerſariorum (ſi honeſtum quid habuerint) detrahendum, nec amicorum laudanda vitia, ſed vnumquodque rerum, non perſonarum pondere iudicandum. Apollinarium frequenter audiui & colui, & cùm me in ſanctis ſcripturis erudiret, nunquam contentioſum illius ſuper ſenſu (dimidiatam ſcilicet œconomiam introducentis, hoc eſt, mentẽ Chriſto auferẽtis) dogma ſuſcepi, fortiſſima & egregia cõtra Porphyriũ volumina ſcripſit, probo laborẽ viri, licet fatuum in pleriſque dogma contẽnam. Quod autem opponũt cõgregaſſe me libros Origenis, ſuper cunctos homines; vtinam omniũ tractatorum haberem volumina, vt tarditatẽ ingenij lectionis diligentia compenſarem, Cõgregaui libros eius (fateor) & ideo errores nõ ſequor, quia ſcio vniuerſa quæ ſcripſit: Credite experto, venenata ſunt eius dogmata, à ſcripturis ſanctis aliena, & vim eis facientia. Legi, inquã, legi Origenem, & ſi in legendo crimẽ eſt, fateor, &

Origenis doctrina non dogmata laudata.

Cypr. Tertullianũ admiratus.

Tertulliani laus & ingenium.

Apollinarij ingenium & fatuũ in pleriſque dogma

Origenis dogmata venenata.

nostrum marsupium Alexandrinæ (cuias videlicet fuit Origenes) chartæ euacuauerunt, Sed Origenistes nunquam fui, Origenem nũquam secutus sum, cur ergo in opusculis tuis laudasti? Et hodie laudaté, nisi vos (Ruffine, & similes) eius laudaretis errores, non mihi displicet ingenium, nisi quibusdam eius placeret impietas. Et Apostolus præcipit omnia legentes, quæ bona sunt retinere. Quis mihi interdicere potest ne legam Lactantij, quibus contra gentes fortissimè scripsit, institutionũ libros, quia eius in Spiritus sancti substantiã Iudaïca atque detestanda est sententia? Tũ subscriptis præcipuis Origenis erroribus, cùm hæc (inquit) reieceritis, & quasi cẽsoria virgula separaueritis à fide Ecclesiæ, tutò legam cætera, nec venena tã timebo, cùm antidota præbibero, nec mihi nocebit hominem Ecclesiarum doctorem nominasse, nisi fortè accusare debui; cuius rogatus, opuscula transferebam, & in prologo dicere, hic quẽ interpretor, Caue lector, ne legas, fuge viperã: aut si legere volueris, scito à malis hominib⁹ & hæreticis esse corrupta, timere tamen non debes, vitiata enim omnia correxi, hoc est aliis verbis dicere, Qui interpretor, catholicus sum, quẽ interpretor, hæreticus est. Ego callidus qui emendaui, silens quod volui, silens crimina non feci inuidiam criminoso. Aiunt & medici grandes morbos non esse curandos, sed dimittendos, ne medela languorem exasperet; ante annos prope 150. Origenes mortuus est, Quis Lati-

Legenda omnia, sed bona retinenda.

Lactantij error in substãtia Spiritus sancti.

norum ausus est transferre (quæ Ruffinus scilicet tunc transtulit) & per infame opus seipsum voluit infamari? Si malo in eum animo fuissem, hos libros interpretatus essem, vt mala eius etiam Latinis nota facerem, sed nec multis rogantibus facere acquieui, non enim consueui eorum insultare erroribus, quorum miror ingenia. Si adhuc viueret vester amasius, irasceretur vobis fautoribus suis, & cùm Iacob diceret, Odiosum me fecistis mundo, Geneseos trigesimo quarto. Vult aliquis laudare Origenem? laudet vt laudo. Magnus vir ab infantia, verè martyris filius, Alexandriæ Ecclesiasticam scholam tenuit, voluptates fugit, calcauit auaritiam, scripturas memoriter tenuit, in studio explanationis diebus desudauit & noctibus, innumerabiles tractatus quos in Ecclesia locutus est, & Commentarios edidit. Quis ardentem in scripturis animum non miretur? Quod si quis zelotes opposuerit nobis errores eius, audiat liberè, interdum magnus dormitat Homerus. Verùm operi longo fas est obrepere somnum. Non imitemur eius vitia, cuius virtutes non possumus sequi. Errauerunt in fide alij tam Græci quàm Latini, quorum non necesse est proferre nomina, ne aliorum eum errore, non sui merito videamur defendere, & cæteros accusare, non hunc excusare: Sed cùm in fidei prauitate nec saltem Apostolus,

Origenis ardor in scripturis.

nec angelus defendēdus sit, Gal. 1. & Origenis simpliciter fatear errorē, sic legam vt cæteros, quia sic errauit vt cæteri. Sed si multorum cōmunis est error, cur solū persequeris? quia vos solum laudatis vt Apostolum, Tolle amoris, ὑπερβολὴν, & nos tollimus odij magnitudinem. Cæterorum vitia de libris suis ad hoc tantum excerpitis, vt huius defendatis errorem; Origenem sic fertis in cælum, vt nihil eum errare dicatis. Eadem sed breuius Minerio & Alexandro, Si quis cōtrariæ actionis immurmurat, quare eorum explanationes legam, quorū dogmatibus nō acquiesco; sciat me illud Apostoli libenter audire, Omnia probate, quod bonum est, tenete, & Saluatoris verbum, Estote probati nummularij, vt si quis nummus adulter est, & figuram Cæsaris nō habet, nec signatus est moneta publica, reprobetur, Qui autem Christi faciem claro præfert lumine, in cordis nostri marsupium recondatur. Ego & in adolescentia & in extrema ætate profiteor Origenem, Eusebium, Theodorum, Acacium, Apollinarium viros esse doctissimos, sed errasse in dogmatum veritate, & tamen omnes in explanationibus scripturarum sudoris sui memoriam nobis reliquerunt, in terra aurum quæritur, & de fluuiorum alueis splendens profertur glarea, Pactolúsque cœno ditior est, quàm fluento. Meum propositum est antiquos legere, probare singula, bona retinere, à fide Ecclesiæ catholicæ non recedere, vt Tran-

Doctissimos viros errasse in dogmatū veritate.

quillino quærenti propter multos ſimplices Origenis errore deceptos, an iuxta Fauſtinum penitus reſpuendus, an ſecundum quoſdam ex parte legendus, Origenem, ait, propter eruditionem ſic interdum legendum arbitror, vt Tertullianum, Nouatum, Arnobium, Apollinarium, & nonnullos Eccleſiaſticos ſcriptores Græcos pariter & Latinos, vt eorum bona eligamus, & contraria vitemus, iuxta Apoſtolum, Omnia probate, bonum tenete. Qui autem vel in amorem eius nimium, vel in odiū ſtomachi ſui prauitate ducuntur, Videntūr mihi maledicto prophetico ſubiacere, Væ his qui dicunt bonum malum, malum bonum, qui faciunt amarum dulce, dulce amarum, Nec enim propter doctrinam praua ſuſcipiēda ſunt dogmata, nec propter dogmatum prauitatem, ſi quos Commentarios in ſcripturas ſanctas vtiles edidit, penitus reſpuendi ſunt, Quod ſi contentioſum inter ſe amatores eius & obtrectatores funem duxerint, vt nihil medium appetant, nec ſeruent modum, ſed totum aut probent, aut improbent, libentius piam ruſticitatem, quàm doctam blaſphemiam eligam. Sic amicis, inquā, Hieronymus de legendis quamlibet à fide aberrantibus, nec aduerſariis alia reſpondit, Nam Vigilantio eius nomen & amicos huius rei ergò infamanti ſcribens, Eadem, inquit, abſenti ſignifico, quæ præſenti ſum locutus, me ita Origenem legiſſe vel legere, vt Appollinarium, vel cæteros tractatores, quo-

Origenes vt legendus.

rum in quibuſdam libros non recipit Eccleſia, non quo omnia illorum damnanda dicam, ſed quædam reprehendenda confitear, Verũ quia operis mei eſt & ſtudij multos legere, vt ex plurimis diuerſos flores carpam, non tam omnia probaturus, quàm bona electurus, aſſumo multos in manus meas, vt à multis multa cognoſcam, iuxta illud, Omnia legentes, bona retinentes. Vnde ſatis miror Origenis te mihi obiicere dogmata, qui omnia contra Eccleſiã dogmata reprehendo, & publica voce condemno. Origenes hæreticus, Quid ad me, qui hoc in pleriſque non nego? Errauit, &c. Si erraſſe non dicerem, & hæc quotidie non anathematizarem, eſſem erroris ſocius, nec enim ita debemus bona recipere, vt mala quoque ſuſcipere cogamur. At idem ſcripturas in multis bene interpretatus eſt, Prophetarum obſcura diſſeruit, noui & veteris teſtamenti maxima reuelauit ſacramenta. Si igitur bona tranſtuli, mala vel amputaui, vel correxi, vel tacui, arguendus ſum? Cur per me Latini bona eius habeant, mala ignorent? Si hoc crimen eſt, arguantur, & in culpa ſint aliquot ſancti Martyres & confeſſores, qui hæretici hominis commentarios in noſtrum verterunt eloquium, licet hæretica prætermittentes, optima quęque tranſtulerint. Ad te ipſum veniam, ne non tam me defendere, quàm criminis ſocios, qui Origenem in ſcripturarum duntaxat explanatione ſecuti expreſſerunt, videar quærere, cur tractatus eius in Iob

Hæreticorũ commentarij per martyres in Latinum verſi.

deſcriptos habes, in quibus quædam loquitur, quæ Eccleſia non recipit? Tibi ſoli licet τῷ σοφωτάτῳ κρατίῳ de cũctis & Græcis & Latinis tractatoribus ferre ſententiam, & quaſi cenſoria virgula alios eiicere de bibliotheca, alios recipere, & cùm tibi placuerit, me vel catholicum vel hæreticum pronunciare, nobis non licet peruerſa reſpicere, & damnare quæ ſæpe damnauimus. Lege opuſcula mea, & liquidò peruidebis me ab adoleſcentia nunquam alicuius autoritate perterritum acquieuiſſe hæreticæ prauitati. Obtrectatoribus item ſuis obiiciẽtibus, quòd Origenis libros noxios, & Eccleſiaſticæ fidei repugnantes in Latinum ſermonem vertiſſet, ſic breuiter reſpõdit priore in Ruffinum Apologia, quod ab alio (eodem ſcilicet Antimacho ſuo) fraudulenter tranſlati eſſent, nonnullis interpolatis, additis, mutatis, & dogmatibus quibuſdam quidem impiis, quæ Romanæ aures ferre non poterant. In meliorem partem ab interprete commutatis, quibuſdam verò multò deterrimis, vel ita vt in Græco inuenerat, verſis, vel aliunde ſic firmatis, vt qui in vno catholicum legerat, in aliis hæreticum non cauêret, aut ergo totum fuiſſe mutandum, quod malum eſt, au totum prodendum, quod optimum, & propter ſimplices noxia quæque detruncanda, Sin veritatis fides in tranſlatione conſeruanda fuit, non alia fuiſſe mutanda, alia intacta dimittenda. Sic enim præfantem praua ſe emendauiſſe, & optima reliquiſſe, ſcriptoris autoritate,

non interpretis libertate teneri, si quid in his quæ verterit, hæreticum comprobetur, & manifesti criminis arguitur, veneni calicẽ idcirco circunliuisse, vt simulata dulcedo virus pessimum tegeret. Ideóque vt mali operis astipulatorem, non vt interpretem in Ius Ecclesiæ trahendum. Simpliciter ergo se quod in Græco habebatur expressisse, non vt crederet lector his quæ (ait) interpretabar, sed ne crederet illis quæ Ruffinus antè transtulerat, Quo in opere duplex fuit vtilitas, dũ & hæreticus autor proditur, & nõ verus interpres arguitur, Neu quis me putaret, his quę verteram consentire, interpretationis necessitatem præfatione muniui, docens quibus lector non deberet credere. Prior trãslatio autoris laudem continet, & ad credendum prouocat, Secunda vituperationẽ, & ad non credendum mouet, adeo non laudás quæ trãsfero, vt laudantem cogar accusare. Eadem res non eadem mente perfecta est, imo vnum iter diuersos exit habuit. Absoluit Ruffinus quæ erant, ab hæreticis addita & deprauata simulans, addidit quæ non erant, asserens alibi ab eodem disputata, neque loca vnde se transtulisse dicit, monstrans: mihi studio fuit nihil mutare de vero, nã interpretabar vt mala interpretata conuincerem. Putatis me interpretem? proditor fui, hæreticum prodidi, vt Ecclesiam ab hæresi vindicarem, hæc interpretatio igitur mea cũ pietatis habeat causam; non debeo impietatis argui, prodẽs impium, quod

quaſi pium Eccleſiis tradebatur. Cùm tam eius multa per tot annos nunquã ſcandalo fuiſſent, nulla de opere meo quæſtio, nunquam Roma commota ſit, quid neceſſe erat Latinis auribus tradere, quod deteſtatur & Græcia? Sic ille ſuæ Origenicorum non eorum tantùm in quibus mali nihil, ſed etiam aliorum in quibus impietatis permultum, & lectionis & verſionis cauſam, & à Ruffiniana differentiam reddit. Cur autem Origenem in quibuſdam antè laudauerit, ex eodem antè audiuimus: De imitatione verò ita poſtea, in commẽtariis ſic Origenem, Didymum, Apollinarium, contraria licet inter ſe habentes dogmata ſecutus ſum, vt fidei non amitterem veritatem. Quid enim operis habẽt commentarij? alterius dicta ediſſerunt, obſcurè ſcripta explanant, multorum ſententias explicant, & plurium expoſitiones, ſenſus, intelligentiam, rationes & teſtimonia etiam inter ſe cõtraria ponunt, dicentes, hunc locum quidam ſic ediſſerunt, alij ſic interpretantur, illis aliter videtur, vt prudens lector cùm tam diuerſa legerit, & multorũ vel probanda, vel improbanda didicerit, iudicans quid verum ſit, quaſi bonus trapezita adulterinæ monetæ pecuniam reprobet. Hac Hieronymi ſimilitudine ſanè quàm ad hanc rem appoſita vtitur etiam Pamphilus Martyr (ſi modò is Apologetici, quod pro Origene extat, autor eſt, nam de hoc quoque magna non tunc tantum, ſed hodiéque controuerſia eſt). Dolebat autem is (quiſquis

Commentariorũ ad ſacram ſcripturã, vtilitas.

Apologetici pro Origene, autor.

fuit) quosdam non tanto solùm Origenica studio incusare, sed etiam aduersus eos qui hęc legerent, tanta inimicitia & pertinacia agere, vt nec venia dignos putarent, quæ secularium librorum, aut etiam interim hæreticorum percontandi cognoscendíque studio decurrentibus impertiri solet, sibi scilicet solis concedendam probandi sermonis peritiā rati, vt si quid ab alio dictum est, retinere sciant, ab omni specie mali abstinere se nouerint, ab Origenicis autem libris ac lectoribus id mandati penitus excludant, quo probabiles iubemur effici trapezitæ, scientes quod bonum est, retinere, & a malo abstinere, vt si quis quidpiam eius legisse visus fuerit, hæreseos statim ab his perfundatur infamia, denique cum multis religiosi propositi viris, in quibus culpæ alioqui nihil inueniunt, ob id solum inimicitias exercent, si quorum studium erga Origenis libros propensius esse perspexerint, inuidiosè fingentes ab eis Origenem & Origenica Sanctorum vel Apostolorū, vel Prophetarum loco haberi, Quod equidem certum non habeo calumniandine voto factitent, an fortè tale quid à simplicioribus, & propensiore affectu virum diligentibus vnquam audierint. Hęc non tam (opinor) Pamphilus scripsit ea paulò ætate superior, quàm Origenis studio Ruffinus affinxit, Cuius tempore Theophilus Alexandrinus, sana licet multa & Ecclesiasticæ fidei non repugnātia Apollinarem, Origenem, & alios hæreticos scripsisse

Trapezitis cōparati sacrarum literarum studiosi.

Theophilus Alexandrinus episcop⁹ D. Chryso-

ſtomi inimicus.

lib. 1. Paſchali confeſſus, monachis tamē ſimplicioribꝰ, & Anthropomorphitis id ſeditioſè vrgentibꝰ, vt periculū ab eis imminens euaderet, primū pollicitus, mox fratrū aliorum doctiorū quidem, meliúſq; ſentientium, & Origenē defendentium odio percitus, & D. Chryſoſtomi epiſcopatu pellendi cupidus, D. Epiphanium, clarum quidē, ſed ſimplicem virum circumueniens, & in partes ſuas pertrahens, collecta epiſcoporū Cypri Synodo, Origenis ante annos penè ducētos defuncti libros, & eorum lectionem interdixit, reclamantibus tamen vbi reſciuerunt, viris tum ſanctiſſimis Theotimo Scythiæ, Methodio Olympi Lyciæ epiſcopis, quorum ille reſpōdebat nefas eſſe contumelia pridem mortuos, & bene requieſcētes afficere, & veterum ſcripta temere reprobare & abiicere, hic etiam Origenem initio multū inſectatus, poſtea pœnitens virum mirabatur, & Athanaſij teſtimonio defendebat. Diuus autem Chryſoſtomus, & Theophili literis, & Epiphanij lingua in Origenis librorum damnationem ſubſcribere, & ab eiuſdem lectione abſtinere, & coacto concilio idem ſecum decernere monitus, alioqui cum eis communionem non habiturus, Id facere recuſauit, dicens nihil ante catholicam cognitionem temere ac petulanter tale faciendum. Obtinuit tamē factio Chryſoſtomo aduerſa, ſubornato Epiphanio, qui celebrata in Apoſtolorū Eccleſia Synaxi, prodiens corā omni populo Origenis libros dānauit, &

D. Epiphanius vir ſimplex à Theophilo circumuentus.

D. Chryſoſtomus Origeni æquus.

Epiphanius Origenis libros dānat.

Dioſcorum, Chryſoſtomúmque cum ſequacibus velut Origenis defenſores abdicauit & pro ſcidit. At verò malign⁹ huius interdicti autor & tumultus incẽtor Theophilus tanto poſt odio maiore flagrauit, quòd Origenicis rurſus legendis incumbere non vereretur, & interrogatus, cur quæ antè reiecerat, iterum amplecteretur, ſic reſpondit, Origenis libros ſimiles eſſe prato omnis generis floribus ornato, quicquid ergo boni inuenio, id excerpo, ſi quid contrà ſpinoſum occurrerit, id quaſi aculeatum ſit & pungat, omitto. hæc, ait, non conſiderans Salomonis verbum dicentis, Sapiẽtum verba eſſe boũ ſtimulis ſimilia, Eccleſiaſtæ 12. nec debere aduerſum ea illos recalcitrare, qui theorematibus eorum punguntur. Ob hanc ergo cauſam meritò ab omnibus reprehendebatur Theophilus. Atque hæc eſt grandis huius tragædiæ epitome breuis & ſuccincta, ex Eccleſiaſticis hiſtoriis, Tripartita lib. 10. ca. 10. 11. 12. 14. Socrat. lib. 6. ca. 7. 9. 10. 12. 13. 14. 17. Sozomen. lib. 8. cap. 11. 12. 14. Nicephori lib. 13. ca. 10. 12. 13. Chryſoſtomi vitæ ſcriptoribus Georgio Alexandrino, Simeone Metaphraſta, Leone Imp. Addit Zonaras tom. 3. Annalium, Atticum Patriarcham Chryſoſtomi nomen in Eccleſiæ commentarios retulliſſe, prius non inſcriptum. Nam religioſiſſimus ille Pater, Origeniſta & vocabatur & habebatur. Necdum tamen finis, donec Vigilio Papa, & Iuſtiniano Cæſare Synodus V. œcumenica, ſupplicãtibus idem Hieroſolymæ Mona-

Origenis libri ſimiles prato omnis generis floribus ornato.

Chryſoſtom⁹ Origeniſta vocatus.

monachis & Episcopo, multis anathematiſmis & vociferationib⁹ impia & abſurda Origenis dogmata damnauit, quę extant apud eundem Nicephorum lib. 17. ca. 27. 28. Et in eius concilij actione 4. ca. 11. Liberati quoque Breuiario ca. 23. & Martini I. Synodico aduerſus Monothelitas decreto 18. Damnatus itaque eſt & mortuus non ſemel, ac etiamnum olim viuens, nec eius tamen omnia damnata, vel interdicta. Quin Gelaſius I. pōtifex Rom. In ca. S. R. E. Diſt. 15. Canonicorum & Apocryphorum catalogum texens, Cùm hæc (inquit) ad catholicorum manus peruenerint, B. Pauli ſentētia præcedat, Omnia probate, quod bonum eſt, tenete, inter quæ nonnulla Origenis opuſcula, quæ B. Hieronymus non repudiat, legenda ſuſcipimus, cætera cum autore renuimus. Sed & in eiuſdem ſchimatici licet laudibus & excuſatione, librum Euſebius Cæſarienſis conſcripſerit (& hic Hieronymo in Ruffinū teſte, apertiſſim⁹ Arianæ factionis & impietatis propugnator & ſignifer) propter ſingularem tamen rerum quæ ad inſtructionē pertinent, notitiam, vſquequaque non renuimus eius hiſtoriam & Chronicon. Sed durior multò fuit de vtroque, Origene inquā, & huius interprete Ruffino, Anaſtaſii Rom. epiſcopi: ante Gelaſiū centum plus minus annis ſententia, Sic enim ad Hieroſolymorū epiſcopum ſcripſit, Qui vrbis noſtræ populis Origenica transferendo patefecit, quandam menti-

Origenis opuſcula quædam retenta.

Anaſtaſii Rom. epiſcopi ſententia de Origene.

bus nebulam iniectam excitans, fidem Apostolicam maiorum traditione firmatam, velut deuiis anfractibus voluit dissoluere, quid enim agat hæc in Romanã linguam translatio? Approbo si autorem accusat, & execrandum populis prodit, vt iustis tandem odiis teneatur, quem iamdudum fama constrinxerat, Sin interpres tãtorum malorũ erroribus consensum præstat, & legenda impia dogmata in populos prodit, nihil aliud operis sui labore extruxit, nisi vt propriæ mentis arbitrio, hãc solam primámque apud Catholicos Christianos fidem ab Apostolis ad præsens vsque tempus obseruatam, inopinatæ assertionis titulo euerteret.

Eccl. Rom. disciplina.

Absit hæc ab ecclesia Rom. disciplina nequaquam catholica, Nunquam profectò eueniet vt vlla ratione admittamus, quę iure meritóq; damnamus. Accipere nos omnino non possumus quæ Ecclesiam maculãt, probatos mores euertunt, circunstantium aures vulnerãt, iras, iurgia, dissensionésque disponunt, mihi sanè cura non deerit, ne qua profanæ interpretationis origo subrepens, deuotas mentes immissa sui caligine labefactet, Vnde quod euenisse gaudeo tacere non potui, beatissimorum principum manasse responsa, quibus vnusquisque Deo seruiens ab Origenis lectione reuocatur, quorunque sententia damnandus est, quem profana rerum lectio prodiderit. Omni autẽ suspicione seposita Ruffinum scito propria mente in Latinum Origenica transtulisse,

probauisséque, ei non dissimilem, qui alienis vitiis assensum præstat, ac proinde à nostris ita partibus alienum, vt vbi sit, quid agat, nescire cupiamus, Viderit à quo absolui possit, & qualiter apud diuinam Maiestatem, quam consciētiæ suæ habet arbitram, integræ deuotionis officio approbare debeat, hæc ille. Inter Hieronymi opera, in tomis sanè Conciliaribus nō occurrūt nec principum aduersus Origenicorum lectionem edicta. Hæc plurima ex parte D. Hieronymus occasione scriptorū, quæ tunc multo multis erant in pretio, Origenicorum de vsu legendorum, ac etiam vertēdorum hæreticorum, qui etiam libros aliquot à Paulo concordiensi, commodatò petens, simul, inquit, & epistolas Nouatiani, vt dum schismatici hominis venena cognoscimus libentius S. Martyris Cypriani bibamus antidotum. Tantus tamen hæreseων & hæreticorum mastyx, vt sanctè se iactet hæreticis numquam pepercisse, & omni se egisse studio, vt hostes ecclesiæ, mei (ait) quoque hostes fierent, in procemio aduersus Pelagianos, & contra Vigilantium, séque ab adolescētia nunquam alicuius autoritate deterritum, hæreticæ prauitati acquieuisse, Vir inquam, si quis vnquam alius, qui iuxta Domini in se credentibus promissa, Marc. 16. si quid mortiferum bibit, non ei nocuit, hoc est Eusebio Emisseno interprete, paganorum & hæreticorum libros legens, amara & venenosa conuitia sibi suíque similibus

D Hieronymi laus ab omni hæresi alienissimi

ecclesiæ sanctæ filiis, illata sæpe audiens, surda aure transiens pro nihilo duxit. Cuius & illud ad rem facit, quod in Salomonē scripsit (si eius modò sunt in prouerbia commentarii, ad cap. 6. Vt hominis in sinu ignem habentis vestes non ardere, super prunas ambulantis plantæ non possunt nō comburi: sic homo ad mulierem proximi ingressus, eámque tangens, mundus non erit, Soli (ait) ei conceditur hæreticorū libros legere, qui adeo in fide catholica solidatus est, vt verborum dulcedine vel astutia nequeat ab ea segregari. Gloriatur in Gētiles Chrysostomus, de summa fidei & religionis nostræ securitate, cui adeo nihil ex aduersariorum libris immineat periculi, vt etiam quidā nostrorum cura sint asseruati, alioqui perituri. Sic enim cōcionatur in S. Babylam, de philosophorum & rhetorum libris aduersum nos scriptis, sicubi saluus aliquis comperiatur, hūc apud Christianos asseruari inuenias, tantum abest, vt ab illorum in nos insidiis detrimentum aliquod suspicemur. Nec enim si adamantina & immortalia nobis inessent corpora, scorpios, serpentes, ignem manibus constringentes timeremus, sic neque vbi animas nostras, fidémque in nobis tantam Christus stabiliuit, hostium nostrorum venenis impetiti timemus: Nam si nobis concessum est super scorpios & serpentes, & omnem Diaboli tyrannidē ambulare Luc. 10. multomagis super vermes & scarabeos: horum enim librorum

Hæreticorū libros qui legere possint inculpatè.

Simile.

ab aduersariis Religionis nostræ conscriptorum nocumẽtum tali interuallo dissidet, si eos compares cum mali dæmonis in nos insidiis, Hæc, interprete Brixio, Chrysostomus. Qui adeo idem de hæreticorũ quod de gentilium libris sensit, vt exilij multam & causam fuisse antea audierimus, quod aliquot episcopis libros Origenis damnãtibus subscribere noluerit, Quod tamen negotium optimo cuique cũ Chrysostomo displicebat: Nam præter ante citatum S. Theotimum Scytharũ episcopum, nec Theophilus quidem Alexandrinus eiusdẽ dãnationis autor Origenis lectione abstinuit, quasi (quod minimè decet, & lex vetat. Leuit. Deut. 25) Domi habens pondus & pondus, & quod aliis licere nolebat, sibi permittens. Vt ergo nostrum est à damnosis & perniciosis libris, quasi venenosis simpliciores dehortari & arcere: sic parum fidei nostræ honorificum fortè fuerit, sicubi adeo trepidetur, vbi minus trepidandum siet, quasi saluis vllis huiusmodi scriptis salua illa esse omnino nequeat: & cauendũ, vt quod de quibusdam præ fidei nostræ certitudine conseruatis, adeóque pro eadẽ cõseruãdis, Ecclesiæ gloriosum esse censuit & cõsuluit D. Chrysostomus, nos cõtrà immodico magis zelo quàm sciẽtia obscurem᷒, & vt apud exteros & infideles malè audiamus, nobis ipsi autores simus. Nam cum tã multa minus digna in aliquibus Christianorum non modò scholis, sed templis quoque legantur, canãtur,

Chrysostom᷒ in exilium actus quod Origenis damnationi subscribere noluit.

Theophilus episcopus Origeni iniquior.

Apocrypha leguntur & cauentur. & patienter audiantur. quæ olim iam fuit, ac etiamnum est Ecclesiæ non tantum hostium exprobratio, sed & filiorũ querimonia, vt de Apocryphis monuimus, hoc est, à sanctis ante nos patribus actum egimus. Digressionum lib. 1. cap. 11. & rursum Digressione 21. in 2. ad Timoth. cúmque nec ita pessimos interĩ impudicissimos, obscœnissimos, maximéque blasphemos libros nec sic sæuiatur. curandum nobis rursus est, vt ne in scrutandis, tollendis & abolẽdis aduersariorum scriptis priuati se aliquid odii & affect⁹ immisceat, sed magis fidei zelus à spiritu Christi & Ecclesiæ mente siue intentione profectus, oculis tum suggerentiũ, tum iudicantium obuersetur. Iuxta superiorem hãc *Henrici II. Regis christiani studiũ & edictum.* ecclesiasticorũ canonum & conciliorũ Regulam, & pastorum atque Doctorum sententiam, Rex & princeps noster Hẽricus II. quãtumlibet alioqui de tam multis in hodierno schismate scriptis à ditione sua exterminandis arcendísque sollicitus, disertè tamen eos excepit homines ab interdictis scriptorum huiusmodi, qui prout habet ratio, & iuxta constitutiones canonicas, possunt atque debẽt libros *Hæreticorũ libros habere qui possint.* de hæresi suspectos habere, nimirum quos videant, impugnent, improbent suis in concionibus, prælectionibus, & vbicunque locorum opus fuerit, Sic enim habet VII. articulus: edicti anno 1551. Qui etiam, vt nobis sunt, prout & semper fuerunt, sicut domus quõdam Israëlis. 3. Reg. 20. sic Francicæ, adeóque Valesiæ

Reges ſanequam clementes, nedum æqui atque iuſti, edicti eiuſdem articulo. XIIII. quia frequẽter reperire eſt in auctionariis demortuorum tabulis codices huiuſmodi ſuſpectos, & proinde prohibitos, vt vetuit repertos, niſi prius à peritis & deputatis viſitatos vænum exponi, aut diſtrahi. Ita noluit defunctorum memoriã eius rei ergo reã agi aut peragi, ſiue condemnari: Pars porrò huius argumenti altera nobis tractanda ſupererat, ſuper hæreticis videlicet tum libris, tum hominibus etiam eliminandis, ſed prçterquam hic iã commentarius, quàm ab initio ſperarẽ auctior eſt, & excludunt inſtantes operæ. Non omnia, inquit ille, poſſumus omnes, & quãtillum poſſumus, non omni ſtatim tempore poſſumus: partem eius quod reliquum eſt, alteram cũ per otium licebit, colligemus, alterum ſuper Legibus & pœnis per Chriſtianos principes aduerſus læſi Chriſtianiſmi reos latis & ſancitis, promptam præſentémque habemus, & quidẽ vernaculã, hoc eam anno daturi tibi, lector optime, ſi quidem nobis Deus dederit. Lutetiæ, ex ædibus Rhæmæis, pridie Pentecoſtes, XVII. Iun. Anno D. 1567.

Reges Franciæ vt Iſraelis clemẽtes.